Rom. - Caspno
P II, 2

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 1. Bucuresti, 1 Aprilie 1888. **Anul XXII.**

GASPAR GRAŢIANI

DOMNUL MOLDOVEI

TRAGEDIE IN CINCI ACTE (1)

PERSOANELE:

Gaspar Graţiani, Domnul Moldovei.
Sara, o evreică, favorita Sultanei.
Baruch, unchiul Sarei.
Mapeiker, Sultana favorită.
Sultanul Achmed I.
Vornicul Bucioc.
Logofĕtul Drăgan.
Hatmanul Şeptilici.
Postelicul Goia.
Vistiernicul Vasile Lupul.
} Boieri moldoveni.
Furlani,
Bobo,
} Căpitani de lefegii.
Borisi, dragomanul veneţian.
Elvira, fiica acestuia.
Locadelo, un pretendent.
Van Olen, ambasadorul olandez.
Nani, bailul Veneţiei.
Nino, om de credinţă al lui Graţiani.
Un tĕrgoveţ.
Un oştean.
Un ceauş.
Omer-Aga, un eunuc.
Aişa, o sclavă.
Oşteni, ţărani, tĕrgoveţi, boieri şi lefegii.

Intimplarea se petrece pe la 1620, parte la Constantinopol, parte in Moldova.

1) Representată pentru intăia oară pe şcena teatrului Naţional din Bucureşti, la 28 Fevruarie 1888.

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ IMIŞ
Secţia colecţii speciale
P-5043-1
13.024
BIBLIOTECA CENTRALA
A REGIUNII BANAT

ACTUL I-iu

Constantinopol. — Casa dragomanului Borisi. Trei intăriri.

SCENA I.

Locadelo şi Van Olen.

Locadelo

Il cunosc deaproape; il ştiu ăncă de pe cănd a venit aici: Gaspar Graţiani ce se mai zicea şi nobil de Gratişad, — un ciasornicar, un biet muritor ce bătea pe la toate uşile, ca să-şi vĕndă marfa.

Van Olen

Nu-l căuta ce-a fost odinioară, ci-l vezi ce este acum: Duce de Paros şi Naxos, ambasador al Sultanului Achmed I, om de incredere al marelui vizir Chalil-Paşa, persoană gată atăt Impĕratului Roman, căt şi Regelui din Polonia, — om norocos şi dibaciu, care ştie să se folosească de imprejurări. Ai un rival primejdios, foarte primejdios rival!

Locadelo

Mai puţin primejdios ca păn acum!

Van Olen

Vrei să zici — fiindcă Sara, ovreica, nu-l mai ajută.— Da, ovreica are multă trecere in Seraiu; multe poate, cănd voeşte: astăzi insă, cănd marele vizir, ambasadorul imperial Molard, solul polonez Sobieski şi bailul venetian Nani deopotrivă il sprijinesc, el poate să se urce şi fără de ajutorul ei in scaunul Moldovii. — Apoi — mai ştii? Pe femee mult temeiu să nu punem: Ovreica a avut odinioară multă slăbiciune pentru dinsul...

Locadelo

Acum nu mai are. (tainic) Nu ştie, ce-i drept, că Gaspar Graţiani rivneşte şi el la scaunul Moldovii; de când a aflat insă, că e vorba, ca el să iea in căsătorie pe fiica dragomanului, ovreica e tăcută şi intunecată. — N'are să-l ajute.

SCENA II.

Drăgan, Şeptilici, Goia şi cei de sus.

Drăgan, Şeptilici şi Goia

(Intră din fund, se opresc şi stau oarecum surprinşi).

Van Olen

(Se intoarce, apoi inaintează spre boieri).

Drăgan

Iertaţi. D-sa dragomanul Borisi ne-a poftit... Dacă cumva...

Van Olen

L'am lăsat la Poartă pe dragomanul. Are să se intoarcă in curênd cu ovreica.

Locadelo (inaintând spre boieri)

Vrăjmaş de vrăjmaş se apropie, când cere nevoia.

Drăgan (se inchină)

Nu, Măria Ta! — noi slugile ne apropiem de stăpânul nostru. Noi, prigoniţii, prigoniţi din ţara noastră, nu putem decât să binecuvêntăm pe aceia, care unesc puterea lor cea mare cu slabele noastre puteri, ca să surpe pe prigonitorul nostru.

Şeptilici

Şi să scape ţara de asupritorul ei.

Goia

Intocmai!

Van Olen

Duşmani vom fi abia după ce-l vom fi resturnat.

Drăgan

Mai virtos nu, căci atunci Măria Sa va fi mai tare, eară noi încă mai slabi ne vom socoti. Când de o parte se ridică Alexandru, fiu al lui Iliaş-Vodă, iubit de mulţi dintre mai marii dela Poartă şi ajutat de cel mai cu trecere om din Stambul (arată la Van Olen), de alta se iveşte Gaspar Graţiani ca un luceafăr luminos, ear de-a treia stă Măria Sa, mai ajutat ca Alexandru şi mai strălucit ca Graţiani — Ştefan Tomşa, cerut numai de noi, trebue să se retragă.

Şeptilici

Unul singur poate fi Domn in Moldova.

Drăgan

Cel mai vrednic dintre toţi.

Goia

Intocmai!

Drăgan

Noi nu voim decât să avem un Domn, care ne ia sub ocrotirea sa şi işi aduce in toate timpurile aminte de noi.

Locadelo

Toate la timpul lor, boierilor. Deocamdată să-l vedem resturnat pe Radu.

Van Olen

Cu Sara cum staţi?

Drăgan

Cu ovreica? — Bine, destul de bine.

Locadelo

Brăţara aţi cumpĕrat-o?

Drăgan

Nu tocmai, dar a remas vorba, ca dragomanul să o plătească şi să-i remănem datornici. — Dragomanul are trecere!

Van Olen

Rĕu aţi chibzuit! Nu ştiţi, precum se vede... .

SCENA III.

Sara, Baruch şi cei de mai sus.

Sara (intră răpede)

Nu vreau; am zis că nu vreau, şi când Sara zice că nu voeşte, ea nu voeşte.

Baruch (intră agitat in urma ei)

Ce te priveşte, Saro, ce te priveşte?

Sara

Nu vreau!

Locadelo

Ce este? Saro, ce s'a intimplat?

Baruch

Saro, o mie două sute de cechine!

Sara

Am zis că nu vreau!

Baruch

Ce te priveşte! — Am cerut o mie două sute de cechine, şi mi s'au dat o mie două sute de cechine. Nu mi s'au dat? Mi s'au dat. Saro, ce cauţi mai departe? Ce vrei? Ce doreşti? Ce-ţi pasă cine cumpără, de ce cumpără şi ce vrea să facă cu brăţara! Eu am marfă şi o vând!

Sara

Nu vreau.

Van Olen

Ce este, Saro, de ce te-ai supărat?

Sara (se uită imprejur, apoi domol şi respicat)

Locadelo, stăpâne, Baruch! Nu sunt supărată, dar nu voesc. — Baruch! — Locadelo imi zice: Saro, să te duci in Seraiu şi să afli, dac'ar fi cu putinţă ca boierii să-l restoarne pe Radu şi să pună pe Tomşa in locul lui. — Primesc, iau giuvaericalele, mă duc in Seraiu, ii vorbesc Sultanei, ea işi alege brăţara, viu şi vă spun, boierii cumpără brăţara şi mă duc acum să i-o dau Sultanei drept dar din partea lor. — Mâne ear mă duc să văd ce-a făcut Sultana, şi Sultana imi zice: Saro, am vorbit cu Padişahul; spune-le boierilor să-l câştige pe marele vizir in partea lor şi să-mi trimiţă mie atâte şi atâte pungi, ca să induplec pe alţi viziri din divan. Mă intorc şi zic: Locadelo, eacă ce-a zis Sultana. — Şi ear mă duc şi ear vin: am mai pus eu lucruri de aceste la cale. — Bine! — primesc, fiindcă nu-l cunosc nici pe Radu, nici pe Tomşa, şi puţin imi pasă, care

dintre doi necunoscuţi cade şi care se ridică. Acum însă mi se cere cu totul altă ceva: să lucrez pentru unul nehotărit. Asta n'o primesc, Baruch.

Baruch

Ce te priveşte, Saro, ce te priveşte?

Sara

Baruch! vine cineva şi-ţi zice: Baruch, ai o brăţară; voesc s'o cumpĕr pentru cineva, pe care nu ţi-l numesc; care ţi-e preţul?

Baruch

O mie două sute de cechine.

Sara

Şi dacă vei afla mâne, că fratele tĕu e cumpĕrătorul?

Baruch

Tu n'ai nici un frate.

Sara

Dar pot să am vreun prieten ori vreun duşman. Baruch, eu lucrez şi voesc să ştiu pentru cine lucrez. Tu auzi, că acum nu mai e vorba numai de Tomşa şi de Radu: voeşte şi Locadelo să fie Domn in Moldova, şi Alexandru cel dela Rodos şi Graţiani, — Baruch, — il ştii pe Graţiani, pentru care am lucrat atât de mult. Cel ce vrea să-l ajut să vie la mine şi să-mi zică: Saro, tu poţi multe: eacă ce te rog: Nu-i aşa, Baruch?

Baruch (către ceilalţi)

Ea are dreptate. (Către Sara) Saro, tu eşti cu minte, eară eu sunt prost.

Sara

Nu eşti, Baruch, dar te pripeşti, când vezi bani.

Biblioteca Municipală
Timişoara

Drăgan (către Sara)

Dacă se poate, aş vrea să înţeleg. Noi am cumpĕrat brăţara cu o mie de cechine: nu mai stă tĕrgul?

Sara

Nu ştiu; să vedem!

Baruch

Dragomanul dă o mie două sute.

Şeptilici

Dăm şi noi tot atăt.

Baruch

Banii d-voastre nu sunt mai buni ca ai dragomanului. (Către Locadelo) Nu-i aşa? — bani şi bani, tot una fac. (Către boieri) Se găsesc poate alţii care dau şi mai mult. (Către Sara) Nu-i aşa Saro?

Sara

Nu ştiu; să vedem!

Baruch

Graţiani dă, eu ştiu căt dă.

Sara (cu amărăciune)

Graţiani e acum mare şi puternic, Baruch. Graţiani ia in căsătorie pe Signora Elvira, fiica dragomanului şi e încă mai mare şi mai puternic: acum el nu mai are trebuinţă de Sara.

Baruch

Ce te priveşte, Saro, ce te priveşte?

Sara

Mĕ priveşte, Baruch!

Drăgan

Ia pe fiica dragomanului!

Şeptilici

De aceea ne-a adunat dragomanul pe toţi la casa lui.

Goia

Intocmai!

SCENA IV.

Borisi (intră grăbit)

Iertaţi! O imprejurare de mare insemnătate m'a făcut să zăbăvesc peste aşteptarea mea. In clipa aceasta va sosì şi Graţiani, care s'a oprit numai pe o clipă, ca să-i dea fiicei mele ştirea, că Radu-Vodă se află pe drum şi va sosì poimâne aici.

(Mişcare in scenă).

Drăgan, Şeptilici şi Goia

Mazilit!

Borisi

Radu-Vodă, fiul lui Mihnea, Domnul Moldovii, e mazilit.

Locadelo

Mazilit? — şi eu stau aici? (pleacă).

Van Olen

Se află pe drum şi eu nu ştiu nimic? (Pleacă)

Şeptilici (grăbit)

Vino să-ţi numĕrăm banii.

Baruch

O mie cinci sute de cechine!

Goia (indărătnic)

Intocmai! — (Pleacă cu Baruch şi Şeptilici).

Drăgan (către Borisi)

Suntem slugile Măriei Sale! (Pleacă).

SCENA V.

Borisi şi Sara.

Borisi (privind in urma celor eşiţi. Cu ironie)

Alergaţi, — dar eu să remăiu de ruşine, dacă nu e prea tărziu.

Sara

Dragomane, ai vĕzut, că Baruch a plecat cu boierii, ca să primească banii pentru brăţară?

Borisi (speriat)

Brăţara? — (Pleacă spre eşire).

Sara

Ce vrei? — Fără de mine brăţara nu preţueşte nimic, ear eu sunt aici.

Borisi (stăruitor)

Graţiani te roagă să nu-i duci Sultanei brăţara.

Sara

Pe mine mĕ roagă Graţiani? Cine e Graţiani? Eu nu-l cunosc. Mĕ cunoaşte el pe mine?

Borisi

Il cunoşti, Saro.

Sara

Nu-l cunosc, nu l'am vĕzut niciodată, nu ştiu cine este, nu-mi aduc a minte de el.

Borisi (tainic)

Are să vie acum aici. Am pus eu lucrurile la cale, ca să vĕ intilniţi după ce vor fi plecat ceilalţi.

Sara

Nu vreau să-l vĕd. (ese răpede)

Borisi (grăbind in urma ei)

Saro, femeea aceasta ne restoarnă toate planurile! (ese).

SCENA VI.

Graţiani şi Elvira (*intră dela dreapta*)

Graţiani (intrănd, merge spre fund şi priveşte prin fereastră)

Alearga cu toţii, ca să primească ştirea ce le vine prea tărziu. (Intorcĕndu-se spre faţa scenei) Astfel atĕrnă soarta omenească dela clipele ce vin şi trec pe neaşteptate.

Elvira

Prea mică şi neinsemnată mĕ simt alăturea cu tine: te-am perdut par'că de cănd le-am aflat aceste.

Graţiani

Acum abia ne apropiem, scumpa mea Elviră, unul de altul. Un singur gănd m'a povăţuit in căile mele; o singură dorinţă m'a mănat mereu inainte; un singur vis imi umple tot sufletul: să mĕ fac — din ceeace am fost odini-

oară — un om vrednic de tine, să mĕ inalţ până la tine. Mărirea n'o caut decăt spre a-mi incununa mireasa, o caut, ca să te pot incănta cu farmecele ei. Nu eu m'am inălţat, Elviro, ci tu m'ai ridicat la tine!

Elvira

Atăt de sus mĕ pui, incăt mĕ cuprinde ameţeala.

Graţiani

Nu mai presus decăt te am in găndul meu.

Elvira

Şi tot eu mĕ voiu căi, dacă te voiu vedea in faţa primejdiilor, de care e inconjurată mărirea.

SCENA VII.

Un ceauş şi cei de mai sus.

Ceauşul (intră din fund)

Allah să te ţie la mulţi ani şi să-ţi aştearnă calea cu florile măririi! Din porunca stăpănului meu Mehemet Ali Aga, capul Ienicerilor, te caut de un cias acum şi am indrăznit până in această mult ocrotită casă.

Graţiani

Şi care este dorinţa iubitului meu prieten, prea vrednicul Mehemet Ali Aga?

Ceauşul (se uită imprejur, apoi in taină)

Inălţimea sa marele vizir e pus pe gănduri. Alexandru-Vodă a trimis la Poartă oameni cu patruzeci de pungi şi cu făgăduinţa de-a sporì haraciul. Locadelo a intrat la invoială cu el; boierii sunt gata de a-l părăsì pe Tomşa, ear ovreica e tăcută şi indărătnică. Mulţi dintre vizirii din

divan stărue să fie primite propunerile lui Alexandru, ear Mehemet Ali Aga iţi ţine gata douĕzeci de pungi pentru Seraiu.

SCENA VIII.

Nino şi cei de mai sus.

Nino (intră rĕpede tot din fund)

Stăpâne, căpitanul Furlani te caută ca un smintit: ce să fac cu el?

Graţiani

Să mi-l aduci aici! (Intorcĕndu-se spre ceauş, ii dă o pungă cu bani). Spune stăpânului tĕu, că nu voiu intărzia.

Nino (se inchină şi ese).

Ceauşul

Allah să te ţie, stăpâne! (ese).

Graţiani (intorcĕndu-se spre Elvira)

E darnic om agaoa! Douĕzeci de pungi, nu mai puţin, pentru ca să-i intorc treizeci. — Ei! nu vreau! — nu voiu jăfui ţara chiar mai nainte de a-i fi Domn!

Elvira

Dar ovreica? — Cine e ovreica? Ce fel de ovreică?

Graţiani (supĕrat)

Ei, o femee, care vinde juvaericale, o favorită a Sultanei Mapeiker.

Elvira

Şi cum vine ea să se amestece in trebile aceste?

SCENA IX.

Borisi şi cei de mai sus.

Borisi (intră gâfâind)

Insfirşit, am induplecat-o: acum poţi vorbì cu ea. Te aşteaptă.

Graţiani

Te-am rugat să mĕ scapi de ea!

Elvira

De cine? De ovreică? Ce vrea dinsa?

Borisi

Trebue! — Boierii au cumpĕrat brăţara, dară sunt gata să ţi-o dea drept dar. Locadelo intră la invoială. Van Olen mai ţine ăncă la preţ, dar il vom indupleca; numai cu ovreica nu e chip să ne inţelegem.

Graţiani

Nu vreau să mĕ leg faţă cu nimeni! — Nu sporesc haraciul, nu dau pocloane, nu cumpĕr scaunul, nu vreau să intru inglodat in ţară: ori sunt Domn de capul meu, ori nu-mi trebue Domnia.

Borisi

Ovreica te scapă de toţi ceilalţi.

Elvira

Ei bine! E ovreica aceea atăt de puternică?

Graţiani (se plimbă cătva timp agitat, apoi ia braţul Elvirei gata de a se depărta. Cătră Borisi)

Să vie, dacă nu se poate alfel!

Borisi

Așa te înțeleg! (ese).

Grațiani (către Elvira)

Da, e foarte puternică ovreica, fiindcă e puternic Sultanul, pe Sultan il stăpânește Sultana, ear pe Sultana o stăpânește ce-l ce știe s'o stăpânească pe Sara.

Elvira

Și pe Sara cum poate cineva s'o stăpânească?

Grațiani

Nu poate nimeni!

Elvira

Nici s'o cumpere?

(es prin stinga).

SCENA X.

Furlani și Nino.

Furlani (intră din fund)

Nici in sacul dracului nu scapă de mine, Nino! Il urmăresc și-l iau la goană și nu-i las timp de resuflare, — zi cu zi, oră cu oră, pas cu pas, mă țin după el! — Eu sunt oștean din ceata lui Baba Novac. Ai auzit tu de Mihai-Vodă?

Nino

Auzi vorbă? — Barba-mi era mare, când Turcii fugeau la Ragusa de frica lui.

Furlani

Acel Mihaiu-Vodă, când voia să știe mai bine ca marele vizir cele ce se petrec in tabăra turcească, imi trăgea

mie cu ochiul. Eu sunt oştean, Nino, şi când urmăresc pe cineva, il urmăresc!

Nino

Şi dacă lui Graţiani nu-i trebuesc lefegii?

Furlani

Ii trebuesc! Fără de noi nu poate. Eu şi Bobo suntem două braţe tari şi sigure. Cunosc Moldova: fără de noi n'are ce să caute in ea. Eu sunt de felul meu Veronez, şi Veronezii sunt oameni, Nino!

Nino

O ştiu aceasta.

Furlani

Bobo e, ce-i drept, Pisan, numai Pisan, dar nu băiat eşit din creerii diavolului: bea pentru şapte şi se bate pentru zece. — Il cunoşti pe căpitanul Bobo?

Nino

Căpitane, mĕ superi. Cine nu cunoaşte pe Bobo?

Furlani

Eram la Genova, când i-am făcut cunoştinţa. Deacolo am plecat impreună la Ferara, dela Ferara la Florenţa, de acolo la Veneţia, apoi la Neapoli, la Madrid, la Maienţa, opt ani de-a rândul. Nino, tot impreună am bĕut, impreună ne-am bătut, impreună ne-am făcut aventurile galante, şi nu ne-am despărţit decât la Cracovia, in Polonia. Ear acum, după douĕzeci şi trei de ani ear ne intîlnim: inţelegi, Nino, că trebue să ne ia pe amĕndoi!

SCENA XI.

Grațiani și cei de mai sus.

Grațiani (intră dela stinga).

Furlani (ia poziție)

Să trăiești, Măria Ta! căpitanul Furlani!

Grațiani

Căpitanul Bobo?

Furlani

Dac'am venit eu, este și el aici.

Grațiani (către Nino)

Să te duci la Mehemet Ali Aga și să-i spui, că primesc pungile și voiu veni peste puțin să le iau.

Nino

La poruncă! (ese).

Grațiani (către Furlani)

Căpitane, se găsesc oameni la Stambul? Italieni, numai Italieni.

Furlani

E timp de pace: haimanale destule!

Grațiani

Acum, in ciasul acesta, poți să aduni până la o sută de oameni?

Furlani

Eu cu Bobo ii adunăm!

Grațiani

Ştii să fii obraznic? ştii să bagi spaima'n lume?

Furlani

Asta mi-e meseria: sunt oştean din ceata lui Baba Novac!

Grațiani

Indată ce eşi de aici, dă veste, că te-am insărcinat să-mi aduni lefegii, fii indrăzneţ, fă ca toţi să simţă, că sunt tare, — mai ales Locadelo şi Van Olen.

Furlani

Las' pe mine, stăpâne!

Grațiani

Nu sunt încă Domn; dacă insă vreun altul ar primì semnele Domniei, vĕ plătesc lefurile indoite şi vĕ dau drumul.

Furlani

Am inţeles, stăpâne! (Salută şi ese).

SCENA XII.

Grațiani *şi în urmă* **Sara.**

Grațiani (se plimbă)

Da, nu sunt încă Domn! — şi cine ştie, dacă imi este dat să fiu vreodată! — Imi iau abia avènt, ca să mĕ urc in scaun, şi mĕ apucă scârba in faţa mijloacelor, de care trebue să mĕ folosesc, ca să rĕsbesc până la el. — Ce are să fie mai târziu? — Da! Ovreica mĕ scapă de toţi ceilalţi! — De ovreică insă — cine mĕ scapă? — Mi-e oarecum frică de dinsa. Şi totuş femeea aceasta mĕ poate ajuta să căştig pe cealaltă.

Sara (intră și se oprește)

Sunt aici.

Grațiani (după ce o duce in fața scenei)

De ce ai dorit să mĕ intîlnești?

Sara

De ce am dorit? (dă din umeri). Nu știu, cum nu știe riul de ce curge la vale. — Tu însă n'ai dorit. Ți-ai zis: Sara mĕ iubește și n'are să facă nimic ce-ar putea să fie rĕu pentru mine.

Grațiani

Da, Saro, — așa am crezut.

Sara

Aveai toată dreptatea! — Grațiani, maică-mea imi zicea adeseori: Saro, fii cu minte și nu te pripì. — Am stat deci inchisă la mine acasă, eu singură, și m'am intrebat: Ce trebue să faci tu, Saro? — Tu ai dreptate, Grațiani: eu nu pot să nu fac ceeace dorești tu. — Baruch m'a trimis cu juvaericale in Seraiu. M'am dus azi, m'am dus mâne, de multe ori m'am dus și-mi părea bine, când vedeam, că Baruch ia preț bun pentru marfă. Când intăia oară m'am dus pentru tine, Grațiani, nu mi-a mai părut bine de bucuria lui Baruch, ci mĕ simțeam fericită, că pot să-ți fac ție o mulțumire. — O Grațiani! tu nu știi cât de fericită mĕ faci, când imi zici: Saro, eacă ce doresc; tu poți, — fă dar!

Grațiani

Doresc să nu faci nimic!

Sara

Știu, că aceasta o dorești. — Grațiani! — Sultana Mapeiker, care mĕ iubește, imi spunea adeseori, că am obraji rumeni, ochi plini de văpaie, trup mlădios, brațe rotunde

şi umeri frumoşi: nu înţelegeam ce zice. Odată însă tu te-ai uitat la mine — nu ştiu cum, încât m'a trecut un fior de spaimă, — şi de atunci o înţeleg pe Sultana şi mĕ uit mereu in oglindă. — Tu ai dreptate, Graţiani: eu fac tot ceeace doreşti tu, — nu pentrucă vreau, ci pentrucă nu pot să nu voiesc. Dac'ai zice să-l părăsesc pe Baruch, eu n'aş putea să nu-l părăsesc; dac'ai zice să remăn la tine, eu n'aş mai putea să plec; dac'ai zice să mĕ fac creştină, eu aş săruta crucea!

Graţiani

Nu le doresc aceste.

Sara

Ştiu, că nu le doreşti. Doreşti numai să te faci Domn in Moldova.

Graţiani

Şi te rog să nu mi te pui in cale.

Sara

De ce vrei să te faci Domn? — Graţiani, de ce vrei?

Graţiani

Cine oare n'ar voì, dacă i se deschide calea?

Sara

Graţiani! — eu sunt femee şi ştiu pentru ce vrei. — Graţiani! — Graţiani! — dac'ai fi un cerşitor plin de răni, eu te-aş iubì şi m'aş simţì fericită, că mĕ laşi să te caut şi hrănesc, eară tu vrei să te faci Domn, pentru ca să fii băgat in seamă de dinsa?

Graţiani

Ah! căci mi te-ai pus de-a curmezişu'n cale şi nu pot să trec inainte! — Saro! voeşti tu să impaci o luptă, care de veacuri se urmează şi alte veacuri se va mai urma?

Nu s'a implinit încă anul de când căile vieții noastre s'au intilnit: ai crezut tu vreodată, că ele nu se vor mai despărți?

Sara

N'am crezut, dar nici că puteam să știu ce are să fie, când ele s'ar despărți: abia acum simt, că nu pot, — uite! — nu pot; mi-am perdut par'că mințile. — Știu, Grațiani, că de mult o iubești; am iubit-o adeseori și eu, fiindcă îți era ție iubită; — dar acum e altfel. De când te ferești de mine, ca să nu se supere ea, — Grațiani, de atunci e altfel, cu totul altfel! — Eu nu vreau să fii Domn!

Grațiani

Vrei deci să te faci unealtă celor ce măne vor ride de mine?

Sara

Nu, Grațiani, — fiindcă nu pot. (Privește drept in fața lui apoi cu hotărire). Grațiani, fă-te Domn, dar ia-mă și pe mine cu tine!

Grațiani

Saro! — fii femee, nu demon!

Sara

Nu pot, Grațiani, — nu pot, nu pot, uite! nu pot! — Mi s'a infipt in minte gândul, că trebue să fiu aproape de tine, și o singură simțire mă stăpânește: ce mai ești tu, dacă nu mai e Grațiani? — Ce-ți folosește mintea ta, dacă nu mai poți să-l slujești pe el cu ea? Ce-ți folosește inima ta, dacă nu poți să-l inveselești pe el prin simțirile ei? Ce-ți folosește trupul tău, — brațele aceste, gâtul acesta, sinul acesta ce-mi folosește mie, dacă tu nu te mai uiți la ele, dacă ele nu te mai incântă pe tine? — O Grațiani! — De ce te-ai uitat, dacă nu mai vrei să te uiți? — Demon îmi zici? — Nu eu sunt demon: demonul este in mine; e blăstemul din facere, care m'a ajuns, și prin tine m'a ajuns, Grațiani, sub farmecul ochilor tăi!

Grațiani

Saro, tu mĕ vezi că tremur inaintea ta. Vrei tu să strici toată viața mea? vrei să blăstem ciasul, in care ochii mei te-au zărit și pentru intăia oară sufletul meu s'a incăntat de tine?

Sara

Nu vreau nimic: știu numai, că dacă ea nu mĕ sufere pe mine in apropierea ta, nu o sufer nici eu pe dinsa!

Grațiani

Femee, nu mĕ ispitì!

Sara (se dă inapoi)

Ți-e silă de mine, fiindcă sunt ovreică?

Grațiani

Mi-e silă de tine! (O cuprinde in brațe).

Sara (se desface din brațele lui)

Grațiani! — N'ai să fii Domn ca toți Domnii, ci Domn scutit, in fața căruia tremură toți vizirii. Căci Sara poate și vrea tot ceeace poate! (se depărtează).

Grațiani (privind in urma ei)

Am plecat; ar putea oare cineva să-mi spună, unde am să ajung!

(Perdeaoa cade).

EPISTOLA V

CĂTRĂ A. NAUM

De ce te plângi amice, cu-aşa melancolie
De viaţa ta cea goală, de-a ei monotonie
Şi vreai, pentru a perde măhnirile-ţi profunde
Să vie o schimbare oricare, ori de unde?
Cum, liniştea de astăzi, acest ferice dar
Spre care înţeleptul aspiră in zadar
Prea des in viaţa noastră bogată'n supĕrare,
Tu-l resplăteşti cu-atăta dispreţ şi nepăsare?
Tu vrei, lăsându-ţi cuibul cel dulce de verdeaţă
Ce'n via-ţi inrodită la soare se resfaţă,
Să te arunci ca alţii in lupte 'nverşunate
Ce-şi poartă cu orbire partidele 'ncruntate,
Şi crezi că'n Adunare, lucrând l'al ţării bine,
Vei depărta uritul ş'adăncul gol din tine?
Zadarnic, o amice, dismierzi aşa un vis!
Din cei ce zic că ţara acolo i-a trimis
Cei mulţi nu vor, ear alţii nu pot, chiar dacă vor
S'aducă cu-a lor fapte vr'un bine in popor.
Făţărnicia, ura, minciuna, lăcomia
Ambiţia acolo şi-au aşezat domnia,
Ş'in mijloc de cuvinte deşerte şi umflate
A ţării trebuinţe uitării sunt lăsate.
Vai! Chiar cel bun acolo, perdut şi ameţit,
De atmosfera'n care trăeşte, molipsit,
Işi perde calea dreaptă, ideile cuminte
Ş'a patimilor valuri il mănă inainte!

Ce ai să faci acolo tu, omul impăcat
Cu tine şi cu alţii, tu, pustnic necercat
De patimi, care-ţi cauţi de vie, de grădină
In mijlocul naturei curată şi senină?

De cum resare zioa te vĕd cu ingrijire
Lucrând să ajuţi firea in mândra-i desvĕlire:
Ici, săpi, indrepţi, legi, sprijini gingaşii pomuşori
Ce mâna-ţi din selbatici schimbă in roditori,
Colo de erburi rele plivesti florile tale
Ce vesel spre lumină indreapt'a lor petale
Şi când de arşiţi pleacă in jos pălita faţă
Cu apă din fântână le dai o nouă viaţă.
Acum strămuţi resaduri, prăşeşti, greblezi, acum
Tai o crenguţă care obraznic ese'n drum;
Aici cu mladă moale legi viţa incărcată
Care-ţi făgădueşte rodire 'mbelşugată,
Ear când soseşte toamna, ş'in vii culegĕtori
Adună poama dulce ş'o pun in zăcători,
Priveşti cum ferbe mustul, sburdând cu vioiciune
Ca tot ce-i in natură sumeţ, peternic, june. —
In acest loc amice, nu mĕ oprì, nu-mi zice
C'aceasta nu ajunge pentru a fi ferice.
Ştiu, mulţumiri in viaţă se pot găsì şi alte
Tot astfel de plăcute dar mai mari, mai inalte;
Ştiu e o fericire, cea mai presus de toate
Pe care o au numai acele minţi bogate
Ce pot să se ridice pe-aripa 'nchipuirii
Din valea ast' de plângeri in lumea nălucirii.
Tu o cunoşti, amice, acea plăcere vie
Tu, căruia o musă din frageda junie
In mâni o mândră liră ţi-a pus, şi zimbitoare
Te-a invăţat din coarde să scoţi dulcea cântare.

Cu toţi dumnezeeştii poeţi ce a produs
Prea luminata soră mai mare din apus

—(Fie că erau încă in viață, sau că ei
De mult se coborise in cămpii Elisei) —
Tu ai trăit ca frate cu drag o'ntreagă viață
Gândind a doua oară gândirea lor măreață. —
Și geniul cel mare ce trist și amărit
Trăi atâția lustri din patrie gonit,
Ca la apusul vieței cu fruntea 'ncoronată
Să vadă inainte-i o lume 'ngenunchiată;(1)
Ș'acel faimos satiric, om bun și cu noroc
Ce'n versuri fără seamăn lovì cu biciu de foc
Pe-acei ce'n loc să cânte simțiri adevărate
Cu frase umpleau versul și goale și umflate;(2)
Și scriitorul vesel, naiv, amabil, drept,
Poet pe-atât de mare, cât mare înțelept
Care, nevrând pe oameni deadreptul să-i atace
Descrise lei, urși, asini și alte dobitoace;(3)
Și generosul tănăr, copil cu ochii vii
Ce gingașe idile și blânde elegii
Cânta, — când cu turbare de vulgul intărtat
Fù smuls și morții crude jertfit nevinovat;(4)
Aceștĭa și alți maistri de geniu insuflați,
De tine 'n graiul nostru au fost reinviați.

Dar pe cât ți-a fost pana bogată'n tălmăciri,
Pe-atât a fost plăcută in proprie gândiri.
Cine-ar putea alături să pue-a sa lucrare
Cu versul teu cel dulce, cu limba-ți curgătoare
Și cine, de cei antici ca tine-adânc cuprins,
Trăi in timpul clasic de multe veacuri stins?
Să strige-o sectă nouă cu glasu-i prea isteț
Că tot ce trece'n lume drept nalt, frumos, măreț
Ș'in viața cea reală ș'in lumea'nchipuirii
E sarbed și netrebnic și trebui dat peirii;
Ei strige că autorul ce azi mai vrea să scrie
Trebui să se inspire de noua teorie;

1) V. Hugo. 2) Boileau. 3) Lafontaine. 4) André Chénier.

C'acel ce nu jertfeşte cu ei la un altar
E osindit să moară ca reacţionar;
Că artă sau ştiinţă au *un* scop, *o* menire
Tot pe-un calup să'ntindă intreaga omenire....
Noi să păşim nainte şi, ori ce-ar zice ei,
Să ne'nchinăm tot încă la vechii noştri zei.
Dar, să lăsăm averea la cel ce-a moştenit
Sau celui născut lacom, înşălător, sgărcit;
La cel prost să dăm voie să fie ca 'nainte.
Celui deştept şi ager să nu-i tăiem din minte
Ş'in timp ce fericirea pe lumi vor *Ei* să'mpartă
Noi arta ca'nainte s'o facem pentru artă.

Ţii minte ce plăcere aveam odinioară
Când se'ntorcea voioasă din nou a şaptea sară,
In care noi amicii, uitând de-a vieţei ceaţă
Şi discutând cu vorbă uşoară şi glumeaţă,
Ne adânceam in lumea doctrinei preacurate?
Ce taine-atunci rămase de noi nedeslegate
In artă, 'nţelepciune, religie, morală?...
Cine se gândea încă la viaţa cea reală?
O! Cât balsam in suflet şi câte indulciri
La chinuri ne aduse a noastre intruniri!
Dar s'a trecut ş'aceasta — pe lume totul trece:
Ne-am spulberat la vânturi şi bătrâneţa rece
S'apropie cu paşi siguri, puternici, hotăriţi
Şi nu ne mai găseşte ca'n alte vremi uniţi.
Căci vai, din cei mai vrednici ce-au tras mai mult la greu,
La duşmănească ceată trecur' intr'un cias rău!

Dar să gonim această prea tristă cugetare,
Căci tu şi eu, amice, putem găsi scăpare
De ori si ce necasuri, disamăgiri urite
Ce sunt de-a noastră viaţă in veci nedespărţite:
Cât timp in mâni ţii lira şi cânţi pe-asale strune
Senin e al tău suflet şi pieptul tău e june!

Trifeşti 8 August 1887. *IACOB C. NEGRUZZI.*

VASILE ALECSANDRI

STUDII ISTORICE, LITERARE ŞI BIBLIOGRAFICE ASUPRA VIEŢII ŞI OPERELOR SALE

CAPITOLUL V

1839—1844.

Pe când Alecsandri scotea astfel la lumină aceste incercări insemnate, şi inavuţea literatura poporală şi elegiacă a României cu producţiuni de un asemenea merit, ideile liberale făceau din zi in zi progrese in Moldova, şi guvernul prinţului Sturdza cu anevoe năbuşea scânteile ce săreau din imaginaţiile şi din sufletele aprinse, ameninţând de-a inflăcăra ţara intreagă. O pleiadă de tineri, nerăbdători de-a scăpa patria lor de influenţa străină, de care Domnitorul nici nu voea, nici nu putea să se emancipeze, căuta prin toate mijloacele a arunca imprejurul lor seminţele unei credinţi entusiaste in viitorul şi in destinele României. Cogălniceanu, Alecsandri, Negruzzi, Epureanu, Donici, Stamati, Rolla, Cuciureanu, A. Russo, Raleti, Roseteşti, şi infine Ion Ghica, ce venise, in 1843, să ocupe o catedră de matematecă şi de economie politică la Academa din Iaşi, lucrau cu toţii impreună la deşteptarea simţimêntului naţional şi la realizarea aspiraţiunilor ce fierbeau in toate inimile generoase.

In fruntea acestei tinerimi era Costache Negri, de care am avut deja ocasiunea să vorbim, şi a căruia simpatică

şi nobilă figură merită cu atăt mai mult de-a ne opri căteva momente, cu căt el a fost cel mai bun şi cel mai scump prieten al lui Alecsandri.

Prin farmecul fisionomiei sale, prin blăndeţa spiritului, prin mărimea caracterului, prin lealitatea şi generositatea sufletului său, Negri a căştigat stima, iubirea şi respectul tutulor acelora cari l'au cunoscut.

Inalt, frumos, elegant, seducător in toate chipurile, pe atăt de distins in infăţişarea sa, pe căt era de nobil in simţiri, Costache Negri, mulţumită unor calităţi atăt de strălucite, avănd pe lăngă acestea şi privilegiul virstei (căci el se născuse către 1812, şi prin urmare era cu căţiva ani mai mare decăt toţi tinerii din generaţiunea lui Alecsandri), Costache Negri, zic, nu intărziase să dobăndească o autoritate netăgăduită asupra amicilor ce-l inconjurau, şi să se bucure de-o influenţă de care nu s'a servit niciodată decăt pentru binele prietenilor şi patriei sale.

Căud, după o şedere de mai mulţi ani in străinătate, el se intoarse, spre 1843, in Moldova, şi se aşezâ la Mînjina, moşia sa din judeţul Covurlui, care peste curănd era să devie locul de intilnire obicinuit al tutulor bărbaţilor insemnaţi de peste Milcov, tinerimea intreagă, printr'o invoire unanimă, il recunoscù de şef şi de decan, — un decan abia de treizeci şi doi de ani — dar a căruia inţelepciune, ca valoarea *Cidului*, nu avea să aştepte numărul anilor.

Cariera politică a lui Negri a fost una din cele mai frumoase şi din cele mai strălucite care a fost dat vreunui Român s'o implinească. Consilier al lui Grigore Vodă Ghica, apoi plenipotenţiar al Moldovei la Conferinţele din Viena, membru şi vice-preşedinte al Adunărilor noastre parlamentare, agent diplomatic al Principatelor-Unite la Constantinopol, Negri a adus in aceste inalte funcţiuni nu numai un patriotismu infocat, dar şi o dibăcie insemnată şi o absolută desinteresare. El fusese, inainte de 1848, unul din adepţii cei mai zeloşi ai ideilor liberale, şi mai cu seamă ai unirii celor două ţări surori. După revoluţiunea dela 1848, Negri ipotecă moşia sa Mînjina, cu scop de a ajuta pe patrioţii

români siliți să caute un adăpost in străinătate, sărăcindu-se astfel de bunăvoe spre a asigura triumful unei cause pentru care ar fi fost gata să-și sacrifice chiar viața.

Tot pe aceeași vreme, Goleștii in Muntenia, dădeau exemplul aceluiaș devotament cătră țară, și aceeași desinteresări. „*Minjina*“ s'a perdut, scrie un autor român contimporan, vorbind de aceste imprejurări; „*Goleștii* sau amanetat. Moșia cea mică s'a vĕndut, insă moșia cea mare, „România, a scăpat. Astăzi nu mai vindem moșii spre a „rescumpĕra țara, ci cumpĕrăm moșii pe spinarea și spre „peirea ei“.(1)

Alecsandri cunoscuse pe Negri la Paris; apoi ei făcuserĕ impreună prima lor călĕtorie in Italia. Regăsindu-se la Mînjina și la Iași, in 1843—1844, tinerii incheiarĕ un prietesug și mai mare, și comunitatea de gusturi, de idei și de simțiri ii făcù să restringă din zi in zi legăturile unei amiciții a căruia dulce și pĕtrunzĕtoare expresiune resună in frumoasele „*Strofe lui C. Negri*“:

Prie'enul meu Negri, iubit și dulce frate
Iți scriu aceste strofe din locuri depărtate,
In care odinioară, ca mine călĕtor,
Lăsând a ta gândire in tainicul ei sbor,
Adeseori ca mine ai stat culcat pe maluri,
Cu sufletu-ți in ceruri, cu ochii tèi pe valuri.
In orice parte-a lumei străin eu mĕ găsesc,
Imi place, sunt ferice la tine se gândesc,
Și'n orice intîmplare a vieței mele-mi place
La gândurile mele părtaș de a te face,
Căci din copilărie cu tine m'am deprins(2)
Să'mpart orice simțire de care sunt cuprins.

Negri el insuș era poet. Pe lângă balada *Strigoiul*, ce a scris, in 1845, in tovărășie cu poetul nostru(3) el a lă-

1) G. Missail. *Constantin Negri* București, 1877, p. 78.

2) V. Alecsandri. *Opere complete, Poesii* I, 239-240.

3) «Acea compunere a prietenului meu, plină de frumusețI poetice, este una din cele mai nimerite scrieri ale sa'e *(Id., ibid.*, p. 247).

sat un număr destul de mare de poesii, tipărite mai toate in *România literară* a lui Alecsandri,(1) dar dintre care unele apăruseră, chiar dela 1844, in *Foaea Ştiinţifică şi literară*, fundată, tocmai in acel an, de Cogălniceanu, Alecsandri, Ion Ghica şi Panait Balş, cu colaboraţiunea, in Moldova, a lui Donici, Negruzzi, Negri, Ralet, Cozadini, Cuciureanu, Fătu, etc.; in Muntenia, a lui Bolintineanu, Alexandrescu, Voinescu, Bălcescu, Văcărescu, etc. etc.(2)

Afară de cea mai mare parte din *Doinele* sale(3), Alecsandri a inserat in *Foaea Ştiinţifică şi literară*:

Istoria unui galben şi a unei parale (p. 97—319); *O preumblare prin munţi*, pe care o impărţise la inceput in trei episoade deosebite, intitulate: *Călugărul şi pistolul*, *Estract dintr'o călătorie la muntele Ceahleu* (p. 5—8); *O intrigă de bal mascat* (p. 28—30) şi *O preumblare prin munţi* (p. 35—63); — două articole de critică literară asupra *Stanţelor epice inchinate Românilor de C. C. Aristia*, şi asupra *Satirelor şi alte poetice compuneri de prinţul Antioch Cantemir* (p. 156—160 şi 180—183); infine două notiţe relative una la *Borsek* (p. 334—336) şi cealaltă la *Lăpuşna* (Bucovina; p. 184).

Istoria unui galben este un dialog intr'un galben olan-

---

1) *România literară*, Iaşi 1855, p. 200. Cf. G. Missail, *Constantin Negri*, p. 89—92.

2) Această foae era să fie intitulată *Propăşirea*. Censura insă oprì denumirea proiectată; ear redactorii, nevoind a se supune la această decisiune arbitrară, publicară foaea lor, fără titlu, lăsând locul alb, şi tipărind numai sub titlul: *Foaea Ştiinţifică şi literară. (Iaşi, la Cantora Foaei sătesti*, in 4°; 42 numere de 8 pagine fiecare, dela 6 Ianuarie pănă la 29 Octombrie 1844. Volumul se termină cu pagina 336. Numărul 5 are un *Supliment* de 4 pagine, cu o paginare specială).

3) *Doinele* publicate in *Foaea Ştiinţifică şi literară* sunt: *Baba Cloanţa* (p. 22—24); — *Sora şi hoţul* (p. 48); — *Mândruliţa dela munte* (p. 80); — *Strunga* (p. 88); — *Cinel-Cinel* (p. 104); — *Craiu-nou* (p. 127); — *Tătarul* (p. 168); — *Andrei-Popa* (p. 240); — *Doina* (p. 264); — *Făt-Logofăt* (p. 272). — Alecsandri a mai tipărit in *Foaea Ştiinţifică*, *Desrobirea ţiganilor* (sub titlul următor: *31 Ianuarie 1834* p. 4 din *Suplimentul* la No. 5); şi *Visul* (p. 312).

dez şi o para mare turcească, pe care intîmplarea le-a impreunat intr'o cutioară de fildeş săpată. Galbenul povesteşte paralei toată istoria lui, şi enumĕră pe diferiţii săi stăpâni: un boiernaş, un *director* de tribunal, un cavaler de industrie, un jidan, un căpitan de hoţi, un ispravnic, un vĕnător, un ţigan, un poet (care nu l'a păstrat in punga sa decât o jumĕtate de oră) infine insuş autorul. Toate aceste condiţiuni sociale, toate aceste meserii au dat prilej lui Alecsandri de-a critica oamenii şi lucrurile de pe atunci, de-a batjocorì năravurile şi maniile contimporane, de a biciuì fără milă pe judecătorii şi pe funcţionarii prevaricatori, de a deplânge infine soarta miserabilă la care erau reduşi ţiganii, a căror desrobire se făcù in parte chiar in anul când apărù *Istoria unui galben*. Şi intr'adevĕr, la 31 Ianuarie 1844, un decret al lui Vodă Sturdza, dat in urma unui vot unanim al Adunării, ordonase emanciparea ţiganilor Mitropoliei, episcopiilor şi mŏnăstirilor, precum şi a tutulor robilor ce erau proprietatea Statului.

Această mĕsură, a cărei iniţiativă fusese luată de inaltul cler al Moldovei, fù pentru Vodă Sturdza ocasiunea unei frumoase ovaţiuni ce o primì din partea supuşilor săi, care uitarĕ de astă dată toate motivele ce aveau de-a se plânge de administraţiunea lui. Cogălniceanu se făcù in *Foaea Ştiinţifică* interpretul elocinte al recunoştinţei publice cătră Domnitorul căruia ţara datorea acest mare pas pe calea civilisaţiunei, ear Alecsandri celebră această zi memorabilă in poesia intitulată: *Desrobirea ţiganilor*:

„Azi e soarele mai falnic! lumea azi e mai voioasă!
Azi in piept inima-mi creşte! azi e viaţa mea frumoasă
Căci la glasul libertăţii vĕd Moldova deşteptată,
Şi la glasul omenirii o simţesc induioşată!

Fală'n lume şi mărire pentru tine'n veci să fie,
O Moldovo! ţară mândră, tu ce dai sfânta dreptate,
Braţul tĕu ce sfarmă astăzi un jug aspru de robie,
Ţie insăşi pregăteşte viitor de libertate". (1)

1) *Opere complete. Poesii*, I, 201.

Pentru a revenì la *Isoria unui galben*, vom amintì că in această novelă dialogată, in care autorul, ca un adevĕrat poet, a lăsat liber curs imaginaţiei şi capriciului sĕu, şi a zugrăvit, cu un penel delicat, o serie de mici tablouri reproducĕnd năravurile diferitelor straturi sociale de pe atunci, jidanii sunt ataçaţi pentru intăia oară, şi ridiculizaţi cu acel spirit satiric şi acea vervă comică care n'au părăsit pe Alecsandri din zioa in care sub cuvĕnt de glumă, el a infipt ferul roşu in acea plagă naţională, care se numeşte *Evreul moldovean*.

Istoria unui galben se complică cu intimplările romantice, şi chiar tragice, ale unei perechi de tineri ţigani, Zamfira şi Nedelcu.

Această parte a novelei este cam tristă şi posomorită, cu toate că găsim intr'insa una din cele mai cunoscute poesii ale autorului, vestita romanţă:

Frumoasă copiliţă,
Spune-mi de unde vii,
Cu zimbet pe guriţă,
Cu măndri ochi şi vii?...

precum şi următorul portret al ţigancei Zamfira, care ar putea să inspire pictorului nostru Grigorescu subiectul unui tablou din cele mai graţioase şi cele mai originale:

„Lasă că era tĕnĕră numai de vre-o şaisprezece ani, „şi că avea ăncă acea frăgezime copilărească atăt de ne„preţuită in podoaba unei femei, dar apoi toate mişcările „ei, căutătura sa, glasul sĕu, avea un ce mai deosebit, un „aer de selbăticime incăntătoare ce o aseměna cu o căpri„oară sprintenă in momentul căud simte vĕnătorul in co„dri. Pĕrul sĕu negru ca pana corbului era impletit in co„siţi impodobite cu bănuţi de argint şi cu floricele; la găt „purta o salbă de mărgele roşii şi albe şi de rubiele care „săltau pe sinu-i la tot pasul, pricinuind un zinghet delicat, „şi strălucind felurit sub razele soarelui. Toată haina ei era „o cămeşă albă cusută cu altiţe de fir şi de mătasă pe la „umeri şi pe la găt, şi o fotă albastră cu dungi vişinii ce

„incunjura trupul sĕu mlădios ca o trestie şi *tras prin „inel.....*“ (1)

Nu ne vom intinde mult asupra novelei intitulată: *O preumblare prin munţi*, care este relaţiunea unei călĕtorii intreprinsă de patru tineri, doi poeţi, un judecător şi autorul, la mŏnăstirea Păngăraţi, pentru a vedea portretul lui Alexandru Vodă Lăpuşneanul.

Ajungĕnd la monastire, ei află că portretul prinţului a fost ridicat deacolo şi dus la mŏnăstirea Slatina, ce este zidită tot de acel Domn. Călĕtorii profită de voiajul lor la Păngăraţi, pentru a visita in chilia lui pe un călugăr bĕtrân, care le povesteşte cum in 1821, i-a murit nevasta căzută victimă a barbariei Turcilor. Apoi, pentru a prescurta noaptea, fiecare incepe a spune o istorie, şi astfel aflăm nenorocitele intimplări ale lui Toader şi Marindei, doi copii din Mirceşti, care se iubeau cu dragoste, şi care n'au găsit in iubire decăt decepţiuni şi miserii; — tot asemenea ni se povesteşte *o intrigă de bal mascat*, ale cărei eroi sunt doi soţi, ce se intrec in dibăcie şi in fineţă diplomatică. Cea din urmă parte a acestei *Plimbări* ni se pare mai ales interesantă şi bine scrisă. Călĕtorii se deşteaptă in zorii zilei pentru a suì dealul Grohotişului, şi a sta faţă la resăritul soarelui. Această privelişte, unită cu admirabila frumuseţă a naturei dimprejur, inspiră autorului pagina următoare, pentru care lectorii noştri ne vor mulţumì negreşit că o reproducem acì:

„Razele soarelui incepeau a resbate pintre copacii de „pe creştetul munţilor şi dau negurei ce-i cuprindea o văp„seală roşietică; era in fundul văilor, unde păcla era ăncă „deasă, abia se zărea, ca printr'un vis, apa Bistriţei ce pă„rea cu o dungă albă. Acea dungă se făcea din minut in „minut mai lată şi mai limpede; şi deodată, cănd soarele „s'a ivit pe cer, umplĕnd toată intinderea de lumină, deo„dată frumoasa vale a Bistriţii a steclit ca o panoramă, cu „riul sĕu răpede pe care se coboreau vre-o căteva plute, cu

1) *Opere complete. Proză*, I, 31-32.

„munţii nalţi şi tufoşi ce o imprejurau, cu satele sale sĕ-
„mĕnate pe costişe ca nişte jucării, şi intr'un cuvĕnt, cu
„tot farmecul care impodobeşte natura sa mândră şi selba-
„tică. Nu voiu uita niciodată impresia ce am primit la acea
„minunată privelişte.....

„Multe soiuri de peisajuri am vĕzut prin deosebite
„ţări, dar rareori am intilnit acea frumuseţă măreaţă şi
„sĕlbatică, prin care se deosibesc munţii Moldovei. Acolo
„pămĕntul, codrii, stincele, piraele sunt încă in starea pri-
„mitivă a naturei, şi nicăiri nu se vĕdeşte mâna omului cu
„prefacerile ei uricioase şi prosaice. La munte omul este
„mai simplu, viaţa lui este mai in linişte, năravurile sunt
„mai nevinovate. Munteanu-i curat la suflet, liber la gând
„şi la vorbă, şi verde de trup ca brazii sub care trăeşte.
„Munteanca-i naltă de boiu, albă, veselă, sprintenă, isteaţă
„şi frumoasă. Cum să nu-ţi bată inimă de bucurie şi de
„mulţumire in sinul unor locuri atât de măreţe şi de poe-
„tice, locuite de un neam de oameni a căror infăţişare iţi
„umple ochii şi sufletul! locuri pline de aducere aminte a
„strămoşilor noştrii, de poveşti fantastice, şi mai ales de
„doine armonioase!“

Mai departe, tinerii intîlnesc un român, care cântase din cimpoiu la hora din sat, şi care se ducea la stână in deal; ei il indeamnă să le cânte o doină, şi Alecsandri nu scapă această ocasiune pentru a ne definì intr'un mod magistral, acest cântec popular, a căruia dulce melodie atinge la suflet pe orice român, şi ii umple inima de dor, de jale, şi de amar.

„Indată el şi-a scos cimpoiul din desagi, l'a umflat, l'a
„pregătit, şi rezemându-se de un brad, a inceput a suna
„cântecul cel mai frumos, cel mai jalnic, cel mai cu suflet
„ce am auzit eu pe lume: doina dela munte, acea melodie
„curat românească, in care toată inima omului se tălmă-
„ceşte prin suspinuri puternice şi prin note dulci şi duioase;
„doina jalnică, care face pe Român să ofteze fără voie şi

1) *Opere complete. Proză*, I, p. 233-234.

„care cuprinde in sinul ei un dor tainic, după o fericire „perdută. Eu, de căte ori aud doina, imi pare că aud Mol„dova plângĕnd după gloria cea veche“.

Excursiunea se termină precum incepuse, prin o decepţiune: cântătorii, rătăcindu se, nu pot ajunge până in virful Ceahleului, unde aveau de gând să se sue, precum nu reuşiserĕ a vedea icoana lui Alexandru Vodă Lăpuşneanul la Păngăraţi: ceeace face pe autor să conchidă cu această reflexiune melancolică:

„Aşa sunt mai toate proiectele omeneşti, mai ales a„cele ce se ating de voiajuri. Le faci earna, şi cum resare „soarele de primăvară, se topesc ca omĕtul“.(2)

Neapărat, in această *Preumblare prin munţi*, totul nu are valoarea celor două sau trei pasajuri reproduse de noi; să vede că pictorul nu a găsit încă genul ce tocmai ii convine: culorile sunt uneori cam indesate, şi nu totdeauna bine potrivite; infine, penelul nu este condus pretutindenea de-o mână destul de indrăzneaţă şi sigură. Dar aceste imperfecţiuni, naturale in opera unui tĕnĕr de douĕzeci şi trei de ani sunt rescumpĕrate prin calităţi netăgăduite de compoşiţiune şi de stil. Prosa lui Alecsandri, mai ales când ea se inspiră de frumuseţa naturei române, este, ca poesia lui, de o rară perfecţiune; şi tocmai ca acel uriaş din mitologia antică, care işi renoia puterile, de căte ori se atingea de pămĕnt, se pare că Alecsandri găseşte in fiecare descripţiune a podoabelor naturale ale patriei sale, pe care le-a simţit şi le-a exprimat mai bine decât oricine, un nou avĕnt poetic şi o inspiraţiune din ce in ce mai măreaţă.

Primul articul de critică literară al lui Alecsandri este intitulat: *Stanţe epice inchinate Românilor de d. C. C. Aristia*. Eată in ce imprejurări acest articol fù scris. Aristia, despre care am vorbit intr'unul din precedentele noastre capitole, şi pe care l'am vĕzut conlucrând cu Eliad şi cu

1) *Opere complete. Prosa*, I, 140.

2) *Istoria unui galben* şi *O plimbare prin munţi* au fost retipărite, la 1857, in *Salba literară* (p. 1—55 şi 89—122).

Cămpineanu la organizarea născendă a teatrului român, compusese, in 1843, o poemă epică in onorul lui Vodă Bibescu.(1) Această poemă, astăzi cu totul uitată, şi pe care mărturisim că nu o cunoaştem decăt prin extrasele reproduse de Alecsandri, este scrisă intr'un stil busumflat de un grec, care cu toate că-şi petrecuse mai toată viaţa la noi, nu putuse să înveţe perfect limba română, şi care, pe lăngă aceasta, nu era cătuş de puţin poet. Ii era dar lesne lui Alecsandri să ia in glumă pe bietul dascăl, şi să riză de dinsul fără nicio milă. Ar fi putut poate să se arate mai generos faţă cu el, căci lui Aristia, dacă ii lipsea talentul, nu-i lipseau nici bunăvoinţa, nici chiar patriotismul. Dar după cum nu isbutise să se desfacă de accentul său grecesc, tot astfel ii era imposibil de-a renunţa la oarecare obiceiuri de linguşire şi chiar de servilitate ,pe care le datorea primei sale educaţiuni; precum şi societăţii in mijlocul căreia trăise la noi. Infine Aristia, pe care l'am arătat mai sus declamănd cu gesturi expresive versurile lui Omer şi infăţişând inaintea elevilor săi, toată acţiunea *Iliadei* şi *Odiseei*, putea să pară ridicul in mai multe privinţe; in stilul lui trebuea neapărat să se recunoască defectele spiritului şi persoanei sale, şi e probabil că, dacă Alecsandri l'ar fi cunoscut mai bine, nu l'ar fi atacat cu atăta infocare. Cu toate acestea, Aristia fù adănc măhnit de critica acerbă a tănărului poet, şi nu uită niciodată voiciunea articolului său. Căt despre Vodă Bibescu, el se arătă om de spirit, şi cănd Alecsandri veni la Bucureşti in 1845 şi se presentă la palatul Domnitorului, Bibescu il primi cu amabilitatea sa obicinuită, şi ii zise, arătăndu-i un cal de călărie pe care il primblau tocmai prin curtea domnească: „Eată calul pe „care Aristia l'a căntat in *Prinţul român*".

(Aristia celebrase intr'adevăr in poema sa până şi calul lui Vodă Bibescu, in acest vers cam aspru la ureche:

„Să simte par'că duce un prinţ viteaz ást cal.(2)

1) *Prinţul român. Stanţe epice in versuri.* Bucureşti, in 8°.
2) Alecsandri, *Opere complete. Prosa* I, 434.

Alecsandri se uită pe fereastră şi zise, surizĕnd: Bietul cal! — Dar d-ta l'ai resbunat, respunse Vodă, şi iţi mulţumesc".

Articulul asupra *Satirelor Prinţului Antioch Cantemir*, care fuseserĕ traduse in româneşte de A. Donici şi C. Negruzzi chiar in 1844,(1) precum şi cele douĕ notiţe relative la *Borsek* şi la *Lăpuşna* n'au fost adunate de Alecsandri in colecţiunea *Operelor* sale *complete*. Articolul intitulat *Borsek*, şi care se citeşte astăzi la pagina 234 a volumului de *Prosă* este extras din *Calendarul foaei săteşti*, unde a fost publicat in 1845. Inceputul se publică mai inainte in ultimul numĕr al *Foaei Ştiinţifice* 29 Octomb. 1844.

In vremea aceea, *Foaea Ştiinţifică şi literară* suferise aceeaşi soartă ca şi *Dacia literară* şi fusese suprimată de prinţul Mihail Sturdza. Motivul acestei mĕsuri riguroase era o novelă a lui C. Negruzzi, intitulată *Toderică*, in care vestitul autor al *Aprodului Purice* infăţişase, după un vechiu basmu italian, un jucător care se duce la Iad, cu un toeag in mănă şi cu un sac la spinare, şi care jucând la cărţi cu *Scaraoţchi*, ii căştigă douĕsprezece suflete din impĕrăţia lui.(2)

Dar guvernul inmulţea in zadar asprimile sale: avĕntul era dat; ideile de naţionalitate şi de progres respăndite de foile periodice ale ambelor Principate, incepeau să pĕtrundă in popor; totdeodată, scăndurile pe care se produseserĕ pănă atunci nişte incercări dramatice informe şi rudimentare, se transformau in teatru naţional, şi tot Alecsandri era să grăbească stabilirea noului ordin de lucruri, aruncând ridiculul asupra vechei societăţi, din inălţimea acestei tribune resunătoare, şi săpând edificiul putred al instituţiunilor şi al moravurilor străine, impămĕntenite la noi.

1) *Iaşi*, in 8°. — Satirele lui Cantemir au fost traduse in franţuzeşte, de abatele de Guosce *(Londra, Nourse*, 1750, 2 vol. in 12).

2) Asemenea subiect a fost tratat şi de Mérimée, in novela intitulată *Federigo;* Merimée ne spune că acest basm este popular la Napoli, şi că pare a fi compus pe la mijlocul evului de mijloc.

Am incercat, intr'un precedent capitul, de a descurca inceputurile teatrului din Muntenia. Originile teatrului moldovean sunt poate şi mai intunecoase, şi tot ce ştim despre ele, datorim insuş lui Alecsandri, care ne-a făcut destăinuiri in capul primului volum al *Teatrului său complet*.

Totuş se pare că pe la 1817, — adică cu mult inainte de primele representaţiuni dramatice de care vorbeşte poetul, — George Asaki organizase cu cheltueala sa un teatru de societate la Iaşi. La 1817, zice Vasile Popu, Asaki organisă „cu cheltueala sa, primul teatru român in salonul „hatmanului Constantin Ghica, angajând pentru aceasta un „pictor de decoruri şi un maşinist, ca să lucreze cele nece„sare. Cortina principală infăţişa pe Apolon cu Musele, care „intindeau mâna Moldovei spre a o ridica. Fii boierilor „Ghica şi Sturdza au representat pe scena acelui teatru „mai multe piese in limba română şi franceză".(1)

O scrisoare, adresată de C. Negruzzi lui G. Asachi, şi publicată de curênd in jurnalul *Familia* din Orade-Mare(2) vorbeşte asemene de un teatru intemeiat la Iaşi, pe la 1832, de cătră fraţii Foureaux. Acolo se jucau pantomime şi vodeviluri franceze. Mai târziu, cătră 1835, venì Milo, care organizâ, la rândul său, un teatru de societate, pe care el representă două piese compuse şi jucate de dinsul cu mare succes: *Poetul romantic* şi *postelnicul Sandu Curcă*.

Infine, pe la 1839, G. Asachi fundâ *Conservatorul filarmonic* (şcoala de musică din Iaşi), ai căruia elevi jucau fără deosebire, cu mai mare rivnă decât succes, comedii, drame, vodeviluri, şi chiar opere lirice. Tot pe atunci, Caragiali, apoi Stamati, profesor de fisică şi chimie, ajutaţi de câţiva funcţionari pasionaţi pentru teatru, incercau să introducă la Iaşi repertoriul lui Pixérécourt şi al lui Kotzebue; dar toate aceste tentative isolate nereuşind, principele Sturdza chemâ, in 1840, la direcţiunea teatrului moldovean, pe C. Negruzzi, Cogălniceanu şi Alecsandri, fără

1) *Conspect asupra literaturei române etc.*, p. 177.
2) No. 22 din 13 Iuniu 1886.

insă a le da nici unul din mijloacele necesare pentru a indeplini sarcina ce le-o incredinţase. Membrii acestui comitet trimiserĕ la Paris pe unul din fraţii Foureaux, pentru a forma acolo o trupă de opera-comică, şi fiindcă totul le lipsea deodată, repertoriul, artiştii, şi publicul, ei furĕ siliţi să se facă inşişi autori şi să improvizeze căteva piese, ce furĕ primite cu oarecare favoare. Astfel Cogălniceanu prelucră din franţuzeşte pe *Orbul fericit;* Negruzzi, pe *Bochet tata şi fiu;* Alecsandri, pe *Farmazonul dela Hirlău*, *Spătarul Haţmaţuki* şi *Cinovnicul şi modista.*

Toate aceste piese sunt perdute: dispariţiunea lor, precum şi puţina importanţă ce Alecsandri acordă acelora care au fost compuse de dinsul, ne scutesc de orice dare de seamă asupra lor. Cu toate acestea, putem să incunoştinţăm pe acei ce sunt amatori de micele amĕnunte ale istoriei noastre literare că, in *Farmazonul dela Hirlău*, autorul infăţişa pe un provincial naiv care venea la Iaşi, şi căruia niste posnaşi impuneau pretinsele ceremonii ale franmasoneriei; cât despre *Spătarul Haţmaţuki*, Alecsandri, in această mică comedie, scrisă in versuri, lua in bătae de joc pe Greci, pe care de mai multe ori era să-i expue la risul public, şi al căror spirit de viclenie şi de intrigă n'a putut niciodată să-l sufere natura lui atăt de dreaptă şi de leală.

In acest timp poetul lucra la o comedie in trei acte şi in prosă, care era peste curĕnd să provoace aplause unanime pe teatrul din Iaşi, şi care, fiind jucată in 1845, la Bucureşti, fù primită şi acolo cu acelaş entusiasm. E vorba de *Iorgu dela Sadagura sau Nepotu-i salba dracului*, representată pe teatrul naţional din Iaşi in beneficiul artiştilor români, in 1844. Această piesă e prima operă dramatică cu care se făleşte scena română; vom examina-o mai deaproape intr'un viitor capitol.

(Va urma).

GEORGE BENGESCU.

INCERCĂRI CRITICE

CONSTANTIN MILLE

Istoria desvoltării spiritului omenesc presentă, la intervale de timp, revoluţiuni, in care gândiri şi moduri de vedere relativ noue au a inlocuì unele idei vechi. S'ar putea zice că aproape fiecare generaţiune dărămă unele părţi din edificiul ideilor de mai inainte, tinzênd, prin emanciparea treptată a inteligenţii, să scoată mai in lumină şi mai curat adevĕrul trainic. Un fapt caracteristic mişcărilor noue, şi in deosebi curenteler literare, este că, in avĕntul lor de reformă, contimpuranii confundă adesea două lucruri distincte: valoarea propriu zis literară a lucrărilor, cu reforma in numele căreia apar. Şi atunci calităţile uneia transfigură defectele alteia. Mai adesea insă, entusiasmul ideilor noue sau impunerea adevĕrului cuprins in ele, resfrăng o strălucire trecĕtoare asupra operelor literare fără valoare intrinsecă. Dar, entusiasmul se stinge şi modurile de vedere se invechesc. Cine se mai incearcă astăzi, spre exemplu, să scoată, de sub liniştea lui de mormênt, pe *Clovis* de Desmarets, care, cu toate acestea, a fost o primă lucrare, pusă de romantismu in faţa clasicismului francez din secului al XVII-lea? Cine se mai gândeşte la de toţi uitatul *The Borough* de Krabbe, pus, ca o demonstraţie a realismului englez, in faţa romantismului? De sigur nimine.

Asemenea şi la noi. Eliade era in mintea părinţilor noştri ca o primă icoană literară, figurând in cadrul portretelor timpului, ca un centru de unde pleca viaţa poesiei şi

in jurul căruia figurau in mai mic Alecsandri, Bolintineanu, Costache Negruzzi şi alţii. Astăzi insă, sunt multe inteligenţe, care in urma cetirii lucrărilor lui, işi explică inriurirea de odinioară prin cause in afară de valoarea lucrărilor. Probabil, acea premenire generală de viaţă prin regenerarea noastră naţională şi renaşterea literară — intru cât cuvêntul renaştere inseamnă deşteptarea gustului şi tradiţiilor clasice — au proiectat din aureola lor luminoasă sclipiri ce intreţineau forma in care erau expuse, deşi această formă era lipsită de calităţile artei. Cugetătorul streçura sub haina sa, şi pe furiş, pe scriitor, şi publicul neputênd discerna in destul, se inchina de o potrivă in faţa amêndurora. Dar ideile acele generale, care veneau cu o viaţă nouă din câteva inteligenţi depărtate, ca nişte isvoare limpezi, de sus, din creerii munţilor, intrate odată, ca intr'o mare, in masa tuturor capetelor, perdeau din ademenirile noului şi ale rarului: intr'o zi ele se găsirĕ ca fiind de domeniul istoriei, şi prin urmare reci, şi atunci cei care, ca Alecsandri, dăduserĕ o formă şi o viaţă de sine stătătoare acestor idei, mai puteau fi cetiţi, — cei care, din contra, ca Eliade, nu o putuserĕ face, au fost uitaţi.

Tot astfel, mai tărziu, până la un punct, şi cu numele d-lui Bodnărescu. Intr'un timp anormal, in care se părea că un ger timpuriu trecuse pe deasupra şi inghetase o mare parte din vegetaţia gândirii, era natural să se creadă necesar scoaterea in lumină a tuturor celor ce se abătuserĕ din curentul veştejitor. *Convorbirile Literare* şi in deosebi d. Maiorescu, desemnă, in o recensiune, frescurile literare ale timpului şi subliniè, sub o privire răpede, numele scriitorilor care arătau tendinţe in inţelesul unei reacţiuni. Acest mai inalt punct de vedere a imprumutat d-lui Bodnărescu ceeace i-a lipsit. Tot atunci, se ştie, s'a zărit la orizont un punct luminos, ca o vênătă stea de dimineaţă, prevestirea altei zile literare: Eminescu.

Din aceste câteva consideraţii reese adevĕrul elementar că un sistem sau o şcoală, fie chiar cea mai fundată, nu poate susţinea o lucrare lipsită de calităţile artei. Desmarets,

Krabbe, Eliade, Bodnărescu — bine înţeles păstrând distanţele — sunt nume ce se vor intîlnì in treacăt in istoriile literare amĕnunţite; De Clovis insă, de The Borough, de Traianida şi de Rienzi, nimene nu va mai pomenì cu vreun interes. Timpul, işi ia sarcina de-a aşeza fiece lucrare la locul sĕu, unele mai in lumină, altele mai in umbră, după valoarea lor proprie şi indiferent de uniforma şi cocarda ce au purtat autorii lor. Dafnis şi Cloe, Don Quijotte, Werther, Paul şi Virginia, Mme Bovary şi altele, sunt lucrări neperitoare, deşi aparţin unor şcoale ce s'au distrus intre ele.

I.

Dinu Milian, „roman“ cu deviza „nemica sfĕnt“, şi prima carte in prosă a d-lui Constantin Mille, pare a fi istoria oarecum tristă a autorului, in inşirarea faptelor ce o alcătuesc, incepĕnd cu cele dintăi amintiri ale copilăriei sale şi urcăndu-se pănă in virsta bărbăţiei. Zicem istoria d-lui C. Mille, fiindcă lucrarea infăţişează o transparenţă neindoioasă.

S'a discutat adesea, şi se mai discută încă, dacă istoria personalităţii noastre poate sta ca fericit subiect al unei lucrări, şi dacă, din contra, romanul personal sau subiectiv, prin chiar forma sa, nu hotăreşte intru cătva desinteresul cititorului. Unii, ca Pascal, au formulat, după cum se ştie, păreri negative; şi aceste păreri se lăţiserĕ, acum cătva timp, intr'o plăngere unanimă, chiar in contra esceselor de personalitate ale poeţilor, care ne dădeau neapărat aceleaşi bucurii ale vecînicului lor amor din luna de Mai şi aceleaşi măhniri ale doliului din Noembre, căud amorurile se duc cu frunzele. In poesie insă, forma şi luxul imaginilor ascund personalitatea mai mult. Dar in roman se părea mai puţin tolerabilă, şi critici, cu influenţă asupra vremii lor, arătau o desăvirşită stare de saturaţie, protivnică acestei indiscrete deprinderi. Fiece om care ţine un condeiu in mănă, se zicea, se sue ca pe-o tribună publică şi ne face confidenţele sale, de multe ori fără o umbră de interes,

pozând astfel in centre de univers pe care privirile noastre le găsesc de altminteri sub o statornică eclipsă. Flaubert chiar, striga in contra infiltrării personalităţii in romane şi afirma că orice lucrare in care se străvede limpede autorul e de condemnat.

Nouĕ ni se pare că obiecţiunile aduse in mod general romanului personal ar avea o mai mare consistenţă in urma unei distincţii.

Daca privim un moment la aspectul şi mişcarea vieţei, la trecĕtorii de pe stradă, vedem, la prima căutătură următorul lucru: unele din acele fisionomii diferite trec inlăuntrul lor, ducĕnd in minte-le o lume de gândiri intoarse asupra lor insăşi, o lume de suferinţe, de amintiri, de speranţe personale, şi sunt singure in mijlocul mulţimii. Altele, din contra, sunt pline de lumea impresiilor actuale, care se succed necurmat: impresii de vitrine, de chipuri, de accidente. Aceasta e dubla lunetă prin care priveşte mintea omenească, şi prin ea trebue să privească şi artiştii spre lumea ideilor şi a formelor. Dar cănd ne propunem a face artă — şi aici e distingerea ce voim să stabilim, — atunci nu tot ceeace surprindem inlăuntrul nostru, precum nu tot ceeace vedem in afară, poate să slujească ca obiect producerii noastre artistice. Tocmai in această alegere constă puterea talentului.

„Artistul, zice Helmholtz, va trebui să aibă, instinctiv sau prin instrucţie, puterea de-a distinge printre impresiile sensoriale pe acelea cari determină in noi infăţişarea aspectului perceput, şi pe acelea cari au o importanţă secundară numai. El va căuta pe cât ii va fi cu putinţă, in limitele acţiunii sale, a reproduce sau conserva pe cele dintăi şi a inlătura pe cele de al doilea“.

Scopul teatrului, al artelor şi al romanului este de a ne da, prin puterea de distingere a artistului o mulţumire estetică, o cheltuială mai mare de activitate cerebrală, pe care noi insine nu ne-o putem procura. Pascal, cu tot *le moi est haissable* al lui, e un scriitor mai mult subiectiv; cu toate acestea şoapta lui la urechea noastră, confesiunea sa,

ne place, fiindcă găsim sub privirile lui intense, alegerea fericită a ideilor; in ele găsim trăsături din noi inşine, care erau ceva mai departe, sub fundalul umbrit al sufletului nostru, unde noi nu putem distinge. Natura noastră, intilnindu-le, pare că se trezeşte dintr'o amorţire şi tresare vie zicĕndu-şi că se recunoaşte pe dinsa. Cu fiecare pas ce făcem intrând in cunoştinţa acestor trăsături, simţim că intrăm in cunoştinţa omenirii.

Din contra, când scriitorul se inchide in o zonă ingustă a individualităţii sale, in sinuosităţi intime, obscure şi fără insemnătate, şi ne strecoară o personalitate comună in totalitatea impresiilor ce le vedem zilnic, atunci el ridică un zid de stincă intre dinsul şi conştiinţa noastră. Nimic din intimplările mĕrunte şi vĕzute la suprafaţă nu se adăncesc in o proprietate generală a naturei noastre de om; nimic nu-şi găseşte un ecou in noi, ecou, pe care să-l aprobăm cu toţii, dar pe care să nu-l fi putut surprinde noi inşine; omul in partea lui de om, se găseşte rătăcit in aceste ăngustimi, ca in nişte subterane strimte, reci şi goale, nu şi aduce aminte de nimic şi zice la fiece moment: eu n'am fost niciodată pe aici, ce singurătate, şi ce tristeţă! Singur animalul din noi işi recunoaşte urmele in toate părţile, şi-şi revede cărarea banală de toate zilele. Acesta este romanul personal condemnabil din toate punctele de vedere, şi *Dinu Milian* e cea mai inspăimăntătoare aplicaţie a acestui gen. Inchipuiţi-vĕ un om străin care ar voi să vĕ intreţie in vorbă cu amintiri din copilărie şi prin care aţi afla că ar fi mers odată cu trăsura, că altă dată s'ar fi mutat din Iaşi, că familia i se compunea din mamă, tată şi douĕ surori mai mari, că i-a murit părinţii, că a invăţat rĕu in şcoală, că a cunoscut un polonez şi infine că s'a dus odată la Odesa, — inchipuiţi-vĕ vorbite astfel de lucruri de-o inertă nevinovăţie: v'ar putea ele interesa intru ceva prin ele inseşi? D. Mille are curajul să ni-le dea cu toate acestea in scris, in romanul sĕu. Ele sunt evenimentele ce-l umple. Şi pentru ca să nu se pară că lucrul işi stringe

importanţa prin resumat, eată citat un episod foarte insemnat după chiar mărturisirea autorului:

„Cum un vechiu soldat işi spune isbănzile sale, tot aşa şi eu imi trag surtucul, tuşesc şi cer ca toţi să tacă. *Anul acesta* este epoca mea de glorie. *In acest an* am săvirşit faptele cele mai mari şi am trăit viaţă de scolar in toată *slobozenia*. *In acest an* am dat drum năzuinţelor şi sbor liber firii mele.

„Mai intăi: acum eram dintre cei *vechi*. Noi erau o mulţime dintre care şi nenorocitul *Aclas* (?!) Asupra acestuia imi arătam puterea. Era *cepeleag* şi *pentru fericirea lui* avea şi o *chelbe* in cap. Atăta a fost deajuns! Mai avea ăncă şi o soră altă nenorocire...

„Inspectorul Bărzoiu era vecînic intre noi ca să ne impace.

— Domnule Bărzoiu, numai ce-l auzeai pe Aclas, spunĕnd *plin de lacrimi* (!) Milian nu 'mi dă *pasi*...

„Şi mai totdeauna se auzea citindu-se la masă:

— Postiţi de un fel: Dinu Milian... Apoi a douazi aceeaşi cetire şi acelaş fel de bucate luat de dinaintea lui Dinu Milian.

„In prigonirea lui Aclas eram tovarăş cu mulţi dar mai ales cu *Bujana* (!) cel mic. Erau 2 Bujani, unul mare şi altul mic. Bujană cel mare şi Bujană cel mic. Cel mare era „grozav de prost şi-mi era superior, fiind in clasa a II-a de liceu..."

Ceeace ne spune autorul poate să fie adevĕrat. Decăt e adevĕr şi adevĕr. Cuvintele acestea de-o sferă extraordinar de vastă nu pot fi luate pe orice latură banală. Că arborele se compune din rădăcină, trunchiu şi crăci e un adevĕr evident pentru toată lumea, şi prin evidenţa sa indiferent. Şi in literatură, unde executarea artistică e cu mult mai uşoară decăt, spre exemplu, in pictură sau in musică, adevĕrurile indeferente sau evidente tuturor sunt escluse cu desăvirşire. Dincoace, dimpotrivă, găsim un merit in reproducerea esactă numai a unei flori de cămp, sau in executarea maestră a unui motiv oricăt de banal, fiindcă

ea presentă greutate. Că ai umblat cu trăsura, că ai învăţat la şcoală, că iubeai mai mult pe „Ţiţaea Dodo“, că erai cepeleag, că ai cercat să iubeşti o servitoare, că ai mâncat intr'o zi numai un fel de bucate, sunt lucruri, prin ele insesi de-o indiferenţă sacrosanctă.

E invederat încă că aceste evenimente poate te vor fi emoţionat fiind copil. E adevĕrat poate că arestul dat de un profesor să te fi indignat atunci; că pantalonii tĕi rupţi să-ţi fi atras pedepse părinteşti, că ţi-a plăcut să mănânci intr'o zi prăjituri de un franc. Cetitorul remâne rece la toate acestea, precum poate ar trebui să remâi şi tu astăzi. Cu virsta unghiul oscilaţiilor bătăilor noastre de inimă se deschide ca al unei pendule şi-i trebuesc resorturi mai puternice s'o facă să bată. Sunt acţiuni, atât de obşteşti, in stadiul nostru social, incât par acţiuni animalice: a se duce cineva la şcoală şi a se intoarce, este ca şi a mânca, ca şi a dormi, şi acţiunile animalice sau cele analoage lor sunt de puţin preţ.

Şcoala engleză, ce e dreptul, in studiarea caracterelor, şi pentru a-şi da seamă de transiţiile copilului spre om, ia eroul din faşă, dela sinul mamei sale, il anină la sinul doicei, il duce la şcoală, ni-l arată in contact cu lumea, in contact cu sexul opus lui, pretutindenea, infine. Acestea insă, toate alcătuesc o sumă de straturi sufleteşti ca premisele unui caracter, sau unui temperament, ce are a săvirşi un fapt hotăritor, fapt, care nu s'ar părea justificat, fără cunoştinţa trecutului acestui erou. Dar acolo, odată cu aceste transiţii, se face şi analisa lor psichologică. Acolo găsim studiul şi punerea in lumină a naturei noastre intime: ce gândim la cutare virstă, ce voim şi care sunt mobilele secrete ce determină acţiunile noastre.

Romanul englez trece peste observaţia exterioară a hainei şi se duce inăuntru, desface pieptul, ca să zic aşa, pune urechea ca medicul şi ascultă ce se petrece dedesupt. Şi in el sunt o sumă de dificultăţi, inextricabile adesea, pentru ca lucrarea să fie calitativă. In adevĕr, in noi sunt mobile atât de delicate şi subtile, atât de profunde şi mi-

sterioase, incăt ne trebue un instrument de-o precisie rară spre ale putea distinge, clasa şi studia, ne trebue ochii escepţionali ai artistului, străbătători ca o fină lamă de oţel, spre a ni le smulge din fundul obscur al sufletului nostru.

Dar d. Mille nu face nici roman nici nuvelă psichologică. Aici avem faptele, unele după altele, cum se vĕd la suprafaţă, adică, aşa zicĕnd, metoda obiectivă. Ar fi cu putinţă ca in mintea sa să fi fost intenţia de-a ne presenta căteva fapte din copilărie, spre a ne face să inţelegem hotărirea sa mai tărzie de-a imbrăţişa principiele socialiste. Acesta s'ar părea a fi motivul, pentru care, in două, trei rănduri, ne sublinieză imputările profesorilor sĕi, şi ne deschide parenteze, explicăndu-ne că aceste imputări i se făceau din causă numai că era sărac, şi primea instrucţia gratuit in mijlocul altora studenţi ce plăteau. Mai intăi, aceste observaţiuni, ne arată cu prisosinţă autorul, că le merita atăt prin nesirguinţa sa căt şi prin o purtare extraordinar de rea; dar apoi, nouĕ ne place să credem că principiele socialiste au putut să-i impună autorului deadreptul prin adevĕrul lor, fără să fi fost trebuinţă de cuvintele nevinovate ale doi bieţi profesori. Atunci, am putea trage şi alte conclusiuni din copilăria sa, care nu le găsim in caracterul sĕu. D. Millea ne arată asemene, că de căte ori se intimpla ca un camarad să-i atingă cu injurii, sau cuvinte obscene, familia sa, se resbuna cu asprime, la moment. Ar trebui să conchidem dar, după legea de mai sus, că o persoană, care nu poate suferi in copilărie cuvinte injurioase şi atingeri de familie, să fi progresat in acest simţ moral. Lucrarea sa insă, desminte deducţiunea noastră, fiindcă e plină de injurii şi trivialităţi.

Dar e cel puţin o inlănţuire in aceste episoade? Sunt ele legate intr'un snop, aceste spice veştede, şi seci, şi care e legătura lor?

Cănd deschidem romanul găsim sub titlul „Din noaptea amintirii“ mai multe „goluri“ şi „nimicuri“ fixate „pe pluta albă a hărtii“, alături de episodul plimbării cu trăsura „care se amestecă cu lumea visurilor“ autorului, şi

alături de reminiscența unei revoluții, in vremea căreia d. Mille „se afla la nașul seu și auzea impușcăturile, când unite, toate la un loc in mănunchiul grozav al focului de salvă, când despărțite unele de altele, când puternice, când slabe, când depărtate, când apropiate". Ceva mai departe „cadrul albastru al amintirilor se posomorește, fiindcă in el se arată chipul Țațaei Luța", o creditoare a familiei. Mai incolo urmează capitolul școalei", din care, după cum am vĕzut mai sus, nu apar decât niște amintiri șterse și fără nici un interes; câteva lucruri ce amintesc pagine din Slavici și Creangă, și ne fac să le regretăm. Ca eveniment interesant, ne spune autorul că, de câte ori „era prins in flagrant delict de mâncare de mămăligă cu ceapă, (aceasta mai cu seamă supĕra pe mama, căci puteam), cu toții mă ocărau, cu toții spuneau că nu's *fecior de boier*, dar că m'a cumpĕrat mama dela un țigan pe un căuș de făină. De ce pe un căuș?" se intreabă nedumerit și fără a-și putea răspunde d. Mille. Tot aici mai aflăm că intr'o zi, când era in clasă fiindcă „își ținuse prea mult resuflarea" trebui să respire și resuflă atât de puternic că suflarea trecĕnd printre dinți il făcù să *fluere. Un șuer de locomotivă* (!)"

Trecem apoi inainte pe sub capitolele „Moartea tatei", „Furiile lui Lapoviță", unde găsim intre altele — fie-ne ertat — că „aerul e greu și mirosul de latrină domnește in toată puterea lui", precum și faptul supĕrării pricinuită de o pereche de pantaloni rupți dinapoi, care ii făceau multe neajunsuri, și despre care reflectează d. Mille, prin o apropiere de mult umor, că ar fi fost in drept să zică:

„In durerea mea păgână
De-aș avea putere eu
Aș lua pantalonii in mână
Ș'aș svĕrlì in Dumnezeu".

Cine ar crede, după atâta ușurință de gândire de astăzi a autorului, după atâta mostră isbitoare de lipsă de gust, că deja cu 10, 12 ani in urmă cugeta la nemurire câte odată, „se gândea dacă din numele sĕu va remânea ceva, sau va

trece fără să remănă din el vreo sdreanţă pe pămĕnt.“ „Viermele ambiţiei mĕ rodea de mult, ne spune dĕnsul. Odată... gândind că poate voiu trece fără urmă pe pămĕnt, am plâns!“

Dar trecem din capitol in capitol şi nu găsim nimic, care să formeze un miez de acţiune: un fel de uliţă cu câteva firme, dar cu prăvălii inchise şi fără adăpost. Ajungem insfirşit, la titlul „Intăia idilă“. Poate ea să ne dea ceva de reazim. Dragostea ne face să sperăm mai mult decât orice. Emoţiunile ii vor topì ghiaţa de pe inima eroului şi vom vedea lava. Nimic insă. Apare apoi, in a doua idilă, „Catinca“ servitoarea, cu amorul ei; dar dispare şi ea peste 2 pagine ca să nu se mai arate. Sub titlul „Sfântu Nicolae“ intâlnim o supĕrare casnică: „mama, zice d. Mille, mĕ trimisese să schimb galbenul, căci jidanul işi aştepta plata. Vĕzĕnd că nu mai viu... un fel de furie o cuprinse. Aproape desbrăcată, in mijlocul ernii plecă nebună pe stradă. — Unde-i Dinu? Unde-i Dinu?... Cutreeră stradele, *intră prin cafenele, merse la poliţie, la comisie, la circ...* — N'aţi vĕzut un băiat inalt, cu paltonul cenuşiu, cu cuşma in cap?... Şi *astfel dela palat la Copou, de la Pĕcurari in Sărărie, ca o nebună cu capul gol, fără mantilă a străbătut Iaşul* intrebând, plângĕnd, văicărindu-se: unde e Dinu, unde e Dinu?“

In urmă dăm pe rând de capitole resleţe, ca „Anche io sono pittore“, „Chiofteaua lui Fericire“, „In timpul Resboiului“, „Tentaţia lui Sfântu Antonie“, „In ţara spânzurătorilor“, „Ordinea domneşte la Varşovia“ şi infine un „Adio“, capitole, care se leagă intre ele tot aşa de bine ca şi titlurile lor.

Cu un cuvĕnt tot romanul e alcătuit de foi palide inlănţuite numai zi cu zi in care interesul cititorului stă ca suspendat in aer fără să se poată fixa vreun moment.

II.

„*Feciorul Popei*“, a doua carte a autorului conţine, câteva mici nuvele şi mai multe situaţii din viaţă, dintre care

cele mai multe sunt luate din lumea noastră. Aceste incercări impresionează, in cel dintăiu loc, prin lipsa de varietate. Se ştie că, in tot ce priveşte manifestarea spiritului, secului, in care trăim, caută a specializa din ce in ce mai mult. Autorul nostru e in conformitate şi cu această cerinţă a timpului. Cele 8 titluri de nuvele ale sale se reduc la una sau cel mult două situaţii. Las că nu e decăt acelaş mediu social, alcătuit din oameni, care nu sunt nici nobili, nici burghezi, nici săraci, ci toţi capete stinse, suflete corupte, o mişună de parasite, dar apoi, d. Mille se inchide intr'un unghiu şi mai ăngust, intr'un singur clin de inimă aproape, o singură pasiune, mărginindu-şi idealul observaţiunii sale artistice mai mult la amorurile dintre stăpăni şi servitori. Ele il ocupă in primul loc, ele il interesează, ele il neliniştesc.

In *Dinu Milian* am intrevĕzut deja pe eroina Catinca, fata din casă. In *Feciorul Popei*, intăia nuvelă din cartea II-a, ni se arată o a doua Catincă, servitoare in casa preotului şi cu care fiul lui face o idilă romantică. Părintele intorcĕndu-se acasă intr'o dimineaţă de duminecă, găseşte pe preoteasă cu mănile in părul servitoarei, pe servitoare cu mănile in părul preotesei, şi pe Alecu, copilul, intre amĕndouĕ, voind să-şi apere iubita de sub asprimea pedepselor mamei aţiţate prin stricarea castronului celui mare. Atăt. *Facerea Zoiţei* a doua nuvelă, este epilogul altei idile, adică momentele facerii unei servitoare, Zoiţa, care o iubise cuconaşul Alecu. In *O dragoste a vremii*, a treia nuvelă, rolurile se schimbă: aici eroina e stăpănă şi eroul un telar jidan, schimbat mai tărziu cu un altul a cărui dragoste e tot plătită. In *Rochea Catiţei*, a patra nuvelă in ordinul cărţii, e un amor intempestiv a unei stăpăne cu un croitor jidan. Şi aşa mai departe

De altminteri in *Feciorul Popei*, (20 pagine), intălnim un preot care aduce in casă o servitoare spre a slujì intre altele şi mai cu seamă fiului lui drept stavilă impotriva boalelor de pe strade. Acest om, care rupea cu modul de vedere al educaţiunii noastre, iţi face efectul unui cap ce s'ar ingriji, in felul sĕu, cu prevedere şi scrupu-

losităte de viitorul băiatului; dar intorcĕnd pagina vedem că fiul lui, pornit de o sĕptămână la Bucureşti ca să invețe filosofia şi literele, se intoarce acasă, şi cănd ii spune că „nu poate trăi departe de tatuţa şi de mamuţa", tot acelaş preot işi face cruce şi mulţumeşte lui D-zeu că i-a dat aşa fecior. Trăsătura din urmă neagă trăsătura dintăi; dar ea face să intre preotul in categoria oamenilor d-lui Mille.

A doua nuvelă *Facerea Zoiţei*, (17 pagine), se petrece intr'o familie fără nume de familie. De sigur e un capriţiu al autorului, dacă nu o nebăgare de seamă; cu toate acestea, din o ingrămădire de nume de botez, ce furnică in nuvelă, fără nici un interes: din cuconu Nicolae, cuconu Alecu, cuconu Jănică, d. Niţă, cucoana Raluca, duduia Aspasia, duduea Elenca, madame Tasia, Catinca, Zoiţa şi Gheorghe ar fi putut să schimbe pe unul in nume de familie, căci, orice s'ar zice, lucrul acesta e necesar ca determinare. Fără el novela are aerul unei ficţiuni, fiindcă in vederile noastre de azi, intre cele dintăi condiţii ale existenţei, e numele părinţilor noştri. Această nuvelă incepe astfel: „Lumea se strinsese dinaintea porţii ca la comedie. Toţi se intrebau unii pe alţii ce este şi fiecare spunea intr'alt chip. Din piaţa halei jidanii şi precupeţele intărziate lăsaseră marfa şi se uitau rizĕnd spre ferestrele deschise". S'ar părea, după chipul şi latitudinea acestui inceput, că acolo se petrecea ceva straniu şi de notorietate publică. E insă o farsă a autorului indreptată asupra cititorului, de oarece nu-i vorba decăt de facerea unei servitoare, in fundul curţii la spălătorie şi supĕrarea stăpănei sale, care probabil tot printr'o glumă a d-lui Mille, nu simţise de loc, pănă in momentul naşterii, pe servitoarea, ce o slujea zilnic in casă, că fusese insărcinată.

Tot in această nuveletă intălnim o atenţie nobilă a autorului, faţă cu un răndaş, Gheorghe, a cărui unic portret ni-l dă prin cuvintele: „bărbos şi spătos". In *Feciorul Popei* ne trec pe dinainte vreo 12 nume de persoane; in *Facerea Zoiţei* asemenea vreo 12, cu toate acestea ni s'a părut a nu vedea nici un portret făcut pănă la escepţionalul Gheorghe răndaşul.

BIBLIOTECA JUDEȚ... TIM...
P-5043-B

In *Rochia Catiţei* se petrec următoarele lucruri, in o casă de condiţie mijlocie, şi cu ocasiunea venirii unui jidan croitor cu rochia domnişoarei, pe care n'au cu ce o plăti: „Ca un fulger de lumină ii trecù prin mintea Catiţei o idee ciudată, grozavă, criminală. Inţelesese pe mama ei.

„Nebună şi in furia-i plină de frumuseţă, ea se aruncă in gătul jidanului, udându-i chipul cu lacrimile şi sărutările ei. — Sinul ei lipit de haina soioasă a croitorului, sălta in spasmul epileptic al plânsului, capul ii era dat peste umere, făcênd să reeasă gingăşia gătului ei de lebădă. Nebună, voluptoasă, erotică, provocătoare, ea nu putea spune decât două singure cuvinte, inecate in sughiţul lacrimilor.

— Domnule Max, domnule Max!"

Balul, care era să aibă loc la ei in casă, nu s'a făcut din causă că n'avea „niciun franc", ne spune autorul; şi pentru a scăpa situaţia aceasta, faţă cu poftiţii care aveau a veni la serată, cucoana de gazdă „porunceşte bărbatului său să intre numai decât in pat şi să se prefacă că şi-a frânt piciorul"; această prefăcătorie, ne asigură d. Mille, a trebuit să dureze două săptămâni (!) spre a părea verisimilă.

Dar ar fi a obosi pe cetitor cu câte pagine de felul acesta s'ar putea extrage.

Eată cam in ce se mărgineşte invenţia acestor nuvele. Şi să nu ni se impute că am dori invenţiile fictive ale romanelor din trecut, şi persoanele nobile cu palatele imaginare ce le umpleau. Nu. In locul acelor coloane şi porticuri de mamură preferim casele de rând, care ne incon-joară şi sub acoperemêntul cărora sclipesc atâtea emoţiuni adevărate şi trăesc atâte simţiri calde. In locul nobililor de odinioară cu săbiile şi mantiile in aer, cu penele şi atlasurile lucitoare, preferim paltonul şi pălăria simplă a semenilor noştri zilnici. Idilele cu păstori eleganţi stringênd taliile păstoriţelor gingaşe la rădăcini de arbori, sub ceruri vecînic albastre sau pe maluri verzi de lac, ne supără, când le alăturăm cu realitatea, ca nişte note false alături de altele armonice. Din contra o scenă de viaţă rustică, in care ni se arată corpurile vinjoase ale ţăranilor, cu manierele lor

brusce şi deprinderile lor particulare, ne mişcă mai mult prin seva vie a vieţii ce ni se infăţişează.

Departe de noi asemenea, romanul de aventuri, miraculosul şi naraţiunea pură şi simplă, care nu face decăt să ne treacă ciasurile; departe de noi descrierile, tablourile, plimbările, costumele, care defilau pe fiece pagină alături cu balurile, splendorile, şi sgomotul stradei. Dar de la această extremă a romanului cavaleresc şi de la idealismul lui sentimental la uscăciunea neintreruptă şi la mizeriile aride şi infricoşătoare ale d-lui Mille e in natură şi in societate o regiune largă de despărţire in care trăesc romanţierii ruşi in mare parte, cei engleji şi căţiva franceji.

Această regiune mijlocie ar fi domeniul firesc şi amplu al artei naturaliste. Decăt aici poate se cere o mai mare pătrundere de observaţie. Sentimentele şi gândirile oamenilor, ce o alcătuesc, nefiind extraordinare, nefiind singulare ori stranii, nici escesiv nobile, nici prea injosite, ele nu presentă reliefuri mari prin ele inseşi, şi raporturile lor artistice sunt mai greu de surprins. Balzac, care a reuşit totdeauna in tipurile viţioase şi josorite, a reprodus palid fisionomiile cinstite şi fruntaşe.

D. Mille şi-a luat de model numai pe Zola, care, se ştie, că lucrează mai mult pentru sistem decăt pentru artă, mai mult pentru cadru decăt pentru pictură. Intr'o zi, căud va fi universal recunoscut ca „un cerşetor ce işi făcea răni spre a căştiga atenţie şi bani", va vedea poate şi autorul nostru rătăcirea de-a se fi considerat după un singur nume. Fără comparaţie nu este căştig real. Dacă Frederic cel mare dădea atătea onoruri şi atăţia lauri poetului Voltaire era că el nu comparase indestul. Zola, trebue luat ca o figură literară care, voind să facă o reacţiune in contra Romantismului, a depăşit poate marginile naturei trecănd intr'un idealism diametral opus sentimentalismului de mai inainte. De sigur, voind să indrepte curentul l'a abătut prea mult, intocmai cum faci căud voeşti să indrepţi un lemn strimb şi-l indoieşti in partea cealaltă. Escesul lui apare unora ca o calitate şi atunci in loc de oameni ni se arată monstri,

in loc de realismu avem un idealismu pe un fond de miserie, căci e idealismu alcătuit din elementele unei imaginaţii hidoase a zice, spre exemplu, că o fată de oameni de treabă spre a avea o rochie de bal sare in gătul jidanului croitor.

Imi spui că vrei să-mi dai realitatea. Foarte bine. Dar dă-mi realitatea fără a o pervertì. Dă-mi natura, şi cu inălţimile ei, nu numai unilateral cu ceea ce are putred. Dă-mi realitatea cu respect de intreaga realitate: cu realitatea plastică, cu realitatea pitorească, cu realitatea sentimentelor. Amestecă-mi patimele brutale şi criminale cu bătăile de inimă nobile, aşa cum ni se arată ele in lume, bucuriile căminului unei vieţi simple cu discordiile de alături, căci afecţiile de familie, şi dragostea curată există şi ele pe pămĕnt.

De ce să-ţi alegi numai situaţiile scabroase şi instinctele grosolane, şi să-mi formezi o lume cu o singură laturc, de viţioşi, de netrebnici, şi de bestiali? Lucrul acesta mi se pare neintemeiat. Orice unghiu, cât de restrins de pe pămĕnt, nu se poate zugrăvì de la olaltă, cu o singură culoare inchisă; de oarece chiar in el, vei găsì oameni care să judece drept, inimi care să se emoţioneze sincer şi imaginaţii visătoare de frumuseţi ideale. Privelişlea societăţii noastre fiind astfel, astfel avem dreptul s'o vedem culcată in tablourile numeroase ale unui scriitor: cu luminişurile şi umbrele ei, cu binele alături de rĕu, cu datorilie indeplinite cu sfinţenie, alături de abuzuri, cu surisul fetei nevinovate alături de hlizeala ipocrită a femeei tarifate; cu modul acesta, când am reconstituì lumea după nuvelele lui, vom avea reproducerea exactă a mozaicului ei alternativ. Ce lume insă am constituì noi din nuvelele d-lui Mille? O lume de care ar trebuì să ne ferim cu toţii şi in mijlocul căreia amicii sĕi n'ar putea trăì, deşì in lumea reală ei trăesc. Autorul e dintre tinerii ce privesc inainte, şi ni s'ar părea natural ca in straturile de jos ale societăţii să pue şi oarecare avĕnturi spre o relativă inălţare, un pas mai mult de la animal spre om; cu toate acestea in lucrarea sa vedem contrariul, adică o retragere accentuată de la om spre bestie.

Dar poate că stă in temperamentul său de-a nu observa pe amicii şi cunoscuţii săi, de-a nu fi impresionat de caracterele cu voinţă şi putere, de-a i se părea fără interes zugrăvirea oamenilor de treabă, generoşi şi franci, şi a da o preferinţă exclusivă stratului bolnav, cum au făcut şi alţi autori străini.

De ce dar să avem aerul a-i face o crimă din alegerea subiectelor? De ce ne-am intreţinut atăta asupra strimtei personalităţi a lui *Dinu Milian*, şi de ce imputăm lucruri pe care le intălnim şi in alte literaturi?

Eată o intrebare ce ni s'ar putea face de capete eminente, care vĕd şi fac artă pentru artă: orice subiect, zic ele, de ori unde, imbrăcat cu artă, e bun; şi e adevĕrat până la un oarecare punct. Dar principiele contimpurane, şi, in deosebi, scoala naturalistă pune cu drept cuvĕnt o „intenţie" in lucrările estetice, ca un rod sub floare, intenţie care pĕtrunde intr'un chip sugestiv din lectura acestor lucrări, deosebindu-le astfel atăt de operele formiştilor, in care expunerea e totul, căt şi de cele clasice, in care intenţia era prea diafană şi prin aceasta supărătoare.

Dintr'o pagină literară, din care se străvede la sfirşit o morală, ce nu pare de loc intenţionată, şi dintr'o alta identică — in ceeace priveşte arta — dar din care n'aş avea binele procurat de cea dintăi, de sigur că nu voiu preferì pe cea din urmă.

Pentru cine a citit, spre ex. *Pierre et Jean* de Guy de Maupassant a vĕzut in ce stă intenţia literaturei moderne şi cu căt talent ascunde, pentru un moment, cea mai puternică morală sub florile unei realităţi artistice.

Tot aşa dintr'o lucrare literară, in care intilnesc o invenţie musculoasă şi o alta, unde această invenţie e moale şi fără insemnătate, voiu preferì pe ce dintăi, precum aş preferì un tablou de o compoziţie genială alături de o natură moartă oricăt de exactă.

Subiectul dar, din mai multe puncte de privire, nu e un lucru peste care ne-ar fi permis a trece cu uşurinţă.

Afară de asta d. Mille nu numai că-şi ia un punt de

vedere cu lumină oblică, nu numai că priveşte in subsolul societăţii, dar işi face plăcerea a păndi momentele şi acţiunile scandaloase, obscenităţile şi bestialităţile acestui strat. Nu ne e destul că ne dă in romanul său un erou care nu se distinge prin nimic, dar nici nu-l inveleşte măcar cu un vĕl cât de subţire ci, din contra, ni-l scoate gol dinainte. Nu ne e destul că ne dă in nuvelele sale numai oameni de spitale, femei depravate, capete nebune, şi suflete sleite de idioţi şi cretini, dar ne mai colorează miseria aceasta cu o imaginaţie ce se depărtează de realitate; — singurul loc dealtminteri unde colorează şi autorul nostru in forma sa. — D. Mille ne ridică cortina in momentele nopţii şi ne duce cu mulţumire printre culisele cele mai intunecoase ale vieţii. Aş putea eu să reproduc scena in care Dinu Milian petrece noaptea intr'o cameră cu servitoarea? Aş putea oare să citez sfaturile ce i se dedeau, când era de 8 ani, in chipul crud cum le spune el, vorbe pe cari şi cei din urmă servitori şi le spun la urechi şi pe care nu pricep cum au putut fi citite in faţa unor femei cu demnitate şi mai ales, cum au putut fi ascultate? Pe fiecare pagină furnică cuvintele cele mai neauzite, pe care ne vine greu să le ghicim, necum să le spunem. Pretutindeni ni se arată colţuri şi unghiuri de strade de la care ne intoarcem privirea când le intilnim in fiinţă.

Căte cuvinte cu neputinţă de copiat in Dinu Milian! Căte gesturi libidinoase! Cucoana Elencu din *„Rochia Catiţei“*, femeea unui funcţionar „fecior de boier“ il apostrofează pe fiecare pagină cu vorbe de felul acestora: „Prostule“, „păcătosule“, „mangositule“, „răpanosule“, „vacă ce eşti“, şi-i „dă *tifle* aşa de puternice că aproape-i striveşte nasul“.

In *„Feciorul Popei“* găsim in gura preotului la adresa preotesei şi băiatului expresii ca: „ho porcilor aţi capiat“.

In „facerea Zoiţei“ Cucoana Raluca vorbeşte cu bărbatul ei despre servitoarea care naşte, intre altele, astfel de lucruri: „auzi tu Nicule, auzi tu să-mi fete scroafa in casă la mine“.

Daca acesta e limbagiul stăpănilor işi poate cineva

inchipuì ce poate fi cel al inferiorilor de pe lângă ei. Cruditățile vorbite de servitori, de moașe, de oamenii de stradă, sunt literal cu neputință de reprodus.

Intrebăm, cu astfel de artă să se formeze gustul public? In atmosfera unor astfel de maidane pline de murdării să se deprindă dinsul a gândì? Cu un astfel de stil fără expresie și laș, să i se dea un spirit de justețe și de precisie? Cu tot ce e mai dosnic și mai ascuns in viață să-și edifice moralul lui? Invederat că nu.

Cititorul se intreabă la fiecare pas, care-i e greșala pentru care se vede pedepsit a trăì in neacurateța și in aerul stricat al acestor lucrări. Poate pentru lumea care o fi trăind vecînic in astfel de cuvinte să fie bun remediul d-lui Mille, după vechia vorbă că rĕul cu rĕu se vindecă—remediu dealminterea intrebuințat mai mult pisicelor ce fac necurățenii—dar majoritatea cititorilor e străină de un astfel de vocabular.

Și chiar nici pentru cei dintăi, lucrul nu poate fi de vreun folos, fiindcă autorul arată rĕul c'a iremediabil.

Pe când un Daudet pune degetul pe rană, cu voința de a o vindeca, autorul nostru o deschide mai rĕu până ce sângeră. Pe când unul face lucrări de artă din miseria lumii, altul face platitudini remănênd in această miserie. Pe când unul te face să te gândești și să compătimești asupra sufletelor vițioase, altul nu-ți dă nicio idee, nu-ți pricinuește nicio emoțiune; căci dacă mi-e milă de țiganul din armată ce-mi descrii, când il vĕd că moare de miserie sau de femeea ce ți-o calcă trăsura, mi-e milă ca de niște cadavre de animale ce le intilnesc moarte in drum. Și e o deosebire radicală intre felul acesta de compătimire și cel procurat prin artă.

III.

Dar in definitiv fie chiar personală, in sensul ăngust al cuvĕntului, fie chiar descrisă in aspectul fisic, adică in aspectul faptelor, fie, insfirșit, o viață obscenă in ea, o lucrare poate avea o valoare artistică prin modul expu-

nerii ei. Căte lucruri neinsemnate prin ele insesi, nu-şi iau o fisionomie importantă, delicată sau mişcătoare in faţa artistului! Căte scene de puternică pasiune nu isvoresc din imprejurări fără insemnătate! *Adam Bede*, de George Eliot, ca fapte, e o existenţă de toată zioa, monotonă, fără aventuri, fără accidente; cu toate acestea iţi stringe mintea in ea prin expunere. E o viaţă nobilă ţesută din banal şi vulgar, o platitudine, dacă voiţi, dar care tresare in traiul ei fără să se arate ca platitudine. Aşa şi in *Les nouvelles genévoises* de Töpfer. Aşa şi in Fernan Cabalero. Nu e extraordinar in adevĕr, să nu ai o putere de invenţie mare, să n'ai orizonturi largi, sau prin temperament să fii inclinat a vedea anume părţile microscopice ale aspectului vieţii; dar atunci dă-mi un exterior plăcut, interesant, cu oarecare surprinderi de spirit şi de raporturi neaşteptate, cu imagini vii şi colori calde; dă-mi o bucurie estetică propriu zisă, adică mărginită la formă. Astăzi e constatat că această mulţumire estetică e cu atăt mai mare, cu căt intră in corpul cetitorului un mai mare numĕr de filamente nervoase in vibraţie concordantă, şi cu căt vibraţiile sunt mai puternice. Flaubert, care era fisiolog, căuta prin procederile lui să dea imagini de-o putere extraordinară, şi o cadenţă perfectă fraselor sale tocmai in acest scop. O pagină, un period din el, o frază, iţi bagă viaţă prin toţi porii: vĕzul, auzul, mirosul sunt la fiecare moment afectate prin metafore şi imagini pline de coloare şi vibraţii.

Eată o jumĕtate de alineat in care numai decăt se recunoaşte puterea talentului ca prin o marcă de fabrică:

„Noaptea dulce se intindea in jurul lor; pănze largi de umbre se lăsau printre frunze. Ema, cu ochii pe jumĕtate inchişi respira rar vĕntul recoros care adia. Ei nu-şi vorbeau, perduţi in reveria lor. Desmerdările de altădată le reveneau in suflet tăcute şi puternice ca riul ce curgea la picioarele lor şi proiectau in amintirile lor umbre mai nemĕsurate şi mai melancolice decăt cele ale salciilor nestrămutate ce se lungeau pe iarbă. Adesea căte o nevăstuică sau

căte un ariciu mişca frunzele sau se auzea căte o persică coaptă care cădea singură de pe ramură".

Cât de departe suntem de aceste cărări fantastice, şi pline de surprinderi ale artei, in lucrarea d-lui Mille! Ce distanţă infinită de aceste incântătoare plimbări ale minţii şi simţirilor, care ne aprind spiritul, de aceste vederi accidentate şi selbatice de pe care se desprinde poesia ca un parfum primăvăratec de liliac!

Precisiunea de desemn, realitatea de coloare, siguranţa de simţiri, puterea de observaţie, strălucirea de imaginaţie, toată această gamă de afluenţi limpezi, ce alcătuesc frumosul, sunt noţiuni de care lucrarea autorului n'are cunoştinţă.

Şi cum toate din natură es mai mici prin prisma vederii sale! Obiectele devin incolore fără linii şi pierdute in umbră, in loc de a fi scoase in lumină. Judecata unui om intreg de 20 de ani se transformă in judecata unui cap de copil, ce se gândeşte la nimicurile acestei virste nevinovate. Natura, soarele, arborele sunt reduse la dimensiele jucărielor. Un biet dascăl care-şi cheltueşte o viaţă ca să-l înveţe a gândi, il priveşte autorul ca vrăjmaş veciinic, fiindcă l'a pedepsit odată. Floarea i se pare fir de earbă, o atinge cu penelul muiat in verde şi dispare crezênd că şi-a indeplinit datoria. Noi care ştim că e floare, când o vedem astfel, ne pare seacă, ofilită, moartă. E, cu alte cuvinte in această lucrare, impresia unui deşert in care zadarnic priveşti inainte doar vei vedea urmele unei creaţiuni: o tufă de earbă, un cântec de pasere, o mişcare de reptilă. Ochiul se intinde şi se perde negăsind nici un punct de reazim in imensitatea spaţiului; nimic, nicio situaţie ţinută artistic, nicio metaforă, nici un cuvênt, care să ţi-l păstreze memoria, nici un obol a cărui efigie să fie bine imprimată, incât să putem gândi un moment de bine la autor. Tăcere adâncă, tăcerea supărătoare din fundul minelor adânci. Cititorul nedumerit şi rătăcit simte că aceste pagine plâng atât de trist şi monoton, fiindcă işi vêd deja membrele reci şi moarte. Ar voi să intilnească cel puţin nişte defecte puternice in acţiune, nişte falsităţi, infine orice, in afară de platitudinea aceasta; căci

platitudinea e mai rea in artă decât defectul şi in *Dinu Milian* şi *Feciorul Popei* ea işi intinde cuprinsul dealungul tuturor paginelor. Un gol complect de artă: in care zadarnic veţi căuta varietate de scene, frumuseţă de forme, avuţie de plastică şi diversitate de aspecte, precum zadarnic veţi căuta un strop de spirit sau de umor, o rază de fantasie sau un fior de emoţiune.

Aşa şi in privinţa ideilor propriu zise.

Autorul aruncă in amintirea sa ştearsă o privire sarbedă, care ia suprafaţa imprejurării, drept insăşi imprejurarea, şi ne presintă, cu o achitare de conştiinţă surprinzătoare, această epidermă incoloră, seacă şi moartă drept resultatul gândirii sale. Cu modul acesta avem dinaintea noastră un defileu de construcţii goale, fără insemnătate, din care reese că autorul nu poate intilni niciodată, in lupta de existenţă a ideilor din noi, trăsătura care pătrunde, expresia puternică, incisivă şi scurtă, care se impune, şi că ne serveşte cu o suprafaţă de cugetări embrionare, fără organisaţie intreagă, nerefusată nici inteligenţelor celor mai moi şi mai leneşe. Suprafaţa plană a gândirii, care afectă in mod ordinar mintea, fără să resune până in fundul ei, nu poate să ne fie hrănitoare, in vreme ce aceea care petrunde intim adăncimea conştiinţei ne dă viaţă nouă scoţându-ne in afară resfrăngerea lăuntrului.

Pe o realitate istorică, pe trecutul unui erou e de trebuinţă a ţese o formă, alcătuită din perfect acordul imaginilor şi ideilor. Arta, faţă cu realitatea rece, e ceeace e podoaba primăverii, faţă cu viaţa intimă a naturei, când totul se imbracă cu un văl strălucitor de la crăcile triste ale arborelui până la vioiciunea sângelui nostru reinoit. Arta e in parte o primăvară a inteligenţei, căci ideile, care representa maturitatea creerului, sunt formate din imagini şi fragmente de imagini primite prin simţuri ca impresiuni. Artistul, dintr'un punct de vedere al formei, remăne in aceste colori ale dimineţii intelectuale, in care stelele inmănează facla soarelui; in acest concurs de lumini, sub această profusie de eter in vibraţie copiază ochiul lui din juru-i. Acestea sunt

mijloacele artei şi prin ele suntem mişcaţi, şi surprinşi. Prin ele ni se fixează şi insufleţeşte atenţia, prin ele ni se deşteaptă o bogată variaţie de idei adormite in conştiinţa noastră; prin ele ni se temperează seceta studielor profesionale, prin ele ne ating miseriele cinstite ale omenirii, prin ele ascultăm şi luăm parte la suferinţele ei mute. Şi numai prin ele se poate explica puterea artei asupra sufletului nostru, putere atăt de superioară realităţii vĕzute de omul neartist.

Dar d. Mille in cele 300 de pagine ale romanului sĕu nu ne dă nici o imagine vie şi nouă. La distanţe enorm de mari intilnim căte o comparaţie ingălbenită de vreme şi uscată, pe care n'o mai intrebuinţează astăzi nici graiul ordinar. Aşa, ne compară, spre ex., moartea tatălui sĕu cu stingerea luminării..., cămaşa sa scoasă din pantaloni cu apa din stăncă sub toiagul lui Moisi!..

In *Feciorul Popei*, ne repetă de douĕ ori, ca o fericită trăsătură: „capul Cucoanei Frasinitei se mişca ca limba unui ciasornic". Clătinarea unui cap cu limba unui ceasornic, ca şi cum Cucoana Frasinita ar fi fost pe malul vreunei ape şi autorul, i ar fi privit umbra in apă.

Eată şi douĕ modele de descripţie propriu zisă: O sală in care se dansa. „Dela inceput se incurcară cu toţii. Douĕ, trei părechi mergeau mai bine, incet, ritmat, cu avĕntul maestos al unui fluviu ce curge la vale intre douĕ maluri largi".

Douĕ părechi de tineri, in invĕrtirea valsului, comparaţi cu avĕntul maestos nu numai al unui fluviu, dar a unui fluviu ce curge la vale, ba şi intre douĕ maluri largi.

Şi in altă parte „baba işi lăsase capul pe umĕrul lui dănd drumul picioarelor să bălălăiască in aer...

Aceasta e unica eflorescenţă artistică care ar voi să sclipească in platitudinea cărţilor de faţă.

Sunt mulţi naturalişti in Franţa, ce e dreptul, care indepărtează din scris imaginile şi metaforele, ducĕnd totul la inteligenţă conform cu teoria generală estetică a lui Leibnitz şi Baumgarten. Dar ei luptă prin originalitatea şi puterea ideilor.

crările noastre asupra celorlalte sorginte ale acestui vechiu drept.

Istoria originilor dreptului a atras totdeauna spiritul nostru; ne intoarcem spre ea cu fericire, căci am găsit de multe ori intr'insa o consolaţiune a decepţiunilor sufleteşti: astfel cutezăm a spune cu Montesquieu că ea ne incântă, că avem o tragere de inimă pentru cei vechi, gata fiind a repeta cu Pliniu: „La Atena te duci? Respectă zeii".

Credem că ne-am ţinut făgăduiala, pe căt ne iartă ocupaţiunile noastre zilnice, şi că am justificat această preferinţă. Intr'adevĕr, ultima noastră publicare asupra Consiliului Impĕraţilor la Roma şi la Constantinopoli, cu un apendice asupra edictelor, rescriptelor şi mandatelor imperiale, etc., se leagă la două isvoare ale Dreptului Roman: Constituţiunile Imperiale şi Respunsurile Prudenţilor. Prin publicaţia aceasta am voit intre alte, să demonstrăm influenţa pe care jurisconsulţii au dobăndit-o in Consiliul Impĕraţilor, şi prin urmare transformarea ce ei au operat-o in ştiinţa dreptului. — Favoarea cu care critica, atăt din ţară căt şi din străinătate, a binevoit să primească slabele noastre incercări, cu toată ariditatea şi cu toate greutăţile ce le presentă acest fel de lucrări, ne face să zicem cu Ciceron, şi nu fără oarecare recunoştinţă, faţă cu cetitorii noştrii, *jucundi acti labores:* amintirea lucrului făcut nu e lipsită de plăcere.

Astăzi ne propunem să urmăm seria studielor noastre, esträgĕnd din manuscrisul nostru general studiul unei alte sorginte a Dreptului Roman, unui monument de legislaţiune care a făcut admiraţiunea primului din oratorii Romei, pe care-l citarĕm adinioarea. El vorbeşte cu inflăcărarea unui suflet de patrician şi cu totul roman, de această instituţiune legislativă ale cărei principii se continuarĕ multe secule după infiinţarea Imperiului Roman, voim să vorbim de Legea celor XII tabule, care in fond este o culegere a obiceiurilor, a datinelor, a tradiţiunilor şi a legilor, unite intr'un corp de pravile.

Vom observa mai intâi cu privire la acest monument, că in antichitate legea presentă universal acel caracter religios, care a dispărut de atâtea secule. Legea vine acolo direct dela Zeitate. Oraculul dela Delphi este divina călăuză a lui Licurg şi intru cătva şi a lui Solon; nimfa Egeria sfătueşte in toate pe Numa; Dumnezeu o descopere lui Moise in mijlocul tunetelor şi a trăsnetelor; Mahomet scrie legi dictate de Dumnezeu.

Egipetul are un singur codice, cu intreită insuşire; religios, politic şi civil. In Grecia vedem acest principiu religios slăbindu-se neincetat. La Roma cu timpul, el sufere asemenea o transformare. Perzĕnd cu incetul insemnătatea sa, va ajunge după un period de mai multe secule la recunoaşterea unui drept civil, in afară de dreptul religios. Legea celor XII tabule, de care ne propunem să vorbim aci este mai intâi de toate o operă curat omenească; legenda n'are nicio parte la intocmirea ei.

Ziceam mai sus că această lege este o adunare de datine. Această observaţiune ne face să atingem şi chestiunea influenţei moravurilor asupra legilor in antichitate. La Roma mai mult de cât ori unde, legea este espresiunea cea mai vie a moravurilor sale, a trebuinţelor sale şi a geniului sĕu; şi când libertatea dispărù, causa e că dispăruse şi moravurile pe care era ea intemeiată.

Să vorbim acum de Sparta, fiica Dorienilor, popor pĕtruns de principii aristocratice. Un numĕr restrins de familii compunĕnd Statul; astfel era Sparta. Acea Spartă, astfel constituită, era tot, absorbea tot, până şi sentimentul aşa de sfânt, de firesc, de neinvins in ideile tutulor celorlalte neamuri omeneşti; până la sentimentul matern şi filial. Sparţiatul nu avea decât o mamă: Sparta; mama n'avea decât un copil: earăş Sparta; familia venea numai in al doilea rând. Dacă Licurg, persoană reală sau mitică, găsì atâta inlesnire pentru a face să se primească codicele sĕu de fer, causa e că nu făcù decât să consfinţească nişte idei doriene, de care Sparţiatul era pĕtruns prin ereditate.

Dacă această idee a inriuririi moravurilor la Sparta nu a fost totdeauna bine simţită şi de unii învăţaţi a fost chiar nesocotită, sapientele lucrări ale lui Ottfried Müller şi după dinsul ale ilustrului Ampère care le-a întărit, au făcut deplină lumină asupra acestui punct.

Cât pentru legile pe care Solon le făcù pentru Atena, nu incape indoială; de oarece Solon a ingrijit să vestească pe concetăţenii sĕi, dacă n'ar fi ştiut ei aceasta, că legile sale erau mai toate croite după obiceiurile, datinele şi deprinderile Atenienilor. Acest popor, de origine ioniană, supsese — impreună cu laptele ionian — aplecări, instincte chiar, democratice: de aci moravurile sale şi iubirea sa a libertăţii, libertate politică şi individuală, iubire care contrastă ca zioa cu noaptea, cu deprinderile aristocratice şi autoritare care făceau din Sparta un lagăr, şi din toţi locuitorii ei o armată.

Să revenim acum la Roma care ajunse stăpăna lumii, şi a cărei societate se confunda cu acea a genului uman şi să cercetăm in căteva rănduri, care a fost inriurirea, sau acţiunea moravurilor asupra legilor la acest popor care, la rândul sĕu, a dat moravurile şi legile sale la mai toţi locuitorii pămĕntului.

Mai intăi care erau aceste moravuri? Natura lor arată o origine esenţialmente etruscă. Această origine, o regăsim in privinţa religioasă, in augurele trase din sborul păsĕrilor, in inspecţiunea măruntaelor victimelor. Toate acestea poartă tiparul etrusc; era o intreagă importaţie, o copie de-o fidelitate deplină. In privinţa politică se găsea la Roma ca şi in Etruria, un Senat, plebei, *gentes*, *clientes*. Latium şi Sabinia adaosere la aceste moravuri spiritul patriarcal şi resboinic; din toate aceste elemente s'au format moravurile, geniul roman: pios, grav şi neinduplecat, care avea să ducă Roma la cucerirea lumii.

Originea acestor datine scăpă negreşit mult timp acelora cari le practicau fără a-şi da seamă de ele. Dar studiul amĕnunţit al antichităţii, mai cu seamă a Etruriei şi a

Sabiniei arătă in cele din urmă această origine intr'un chip neindoios.

Cât pentru inriurirea acestor moravuri in domeniul legislativ, o vedem manifestându-se, fie in schimbările politice, fie in desvoltarea legii civile. Pentru a ne convinge de ele, e de ajuns să urmărim istoria poporului roman in preschimbările sale. Să luăm câteva exemple: Sub Serviu Tulliu elementul popular pare a se substitui elementului sacerdotal şi aristocratic, când poporul roman fù impărţit in centurii; va nega cineva că această schimbare a fost un efect al schimbărilor moravurilor? Aristocraţia ce e drept, pare a fi reluat puterea sub domnia lui Tarquin, insă legiuirea lui Serviu Tulliu se păstră — dacă nu ca drept — cel puţin ca tradiţiune, şi devenì paladiul plebeilor in lupta lor in contra precăderilor patriciane. După aceea venì revoluţiunea cea mare, care gonì pe Tarquini. Care este principalul caracter al acestei revoluţiuni, precum şi al acelei care produse gonirea decemvirilor? Un caracter esenţialmente moral, resbunarea moravurilor infruntate cu indrăsneală prin indoită siluire, comisă in contra Lucreţiei, plănuită in contra Virginiei. Patricienii şi plebeii incheiarĕ o glorioasă inţelegere pentru a le resbuna.

Se ştie că legile romane, rodul acestor moravuri austere in toate, furĕ aspre, până in aşa grad că dădeau tatălui dreptul de moarte asupra copiilor sĕi, şi acel de a-i vinde ca sclavi de trei ori de-a rândul. In spiritul acestor legi, copilul, soţia nu sunt nimic, nimic alta decât nişte lucruri; tatăl de familie e pentru ei stăpân şi Zeu. Legile sunt de-o asprime nemărginită faţă cu delictele comise in dauna proprietăţii, mai cu seamă in contra proprietăţii rurale; se vede că ele apără fără milă interesul agricol; aceasta se observă mai ales in legea celor XII Tabule, care nu este, precum se va vedea mai jos, decât expresiunea sinceră a vechelor datine romane.

De altfel autorii au arătat neindoios marea inriurire pe care moravurile au avut-o, mai ales la Roma, asupra legislaţiunii. Legea nu se sprijineşte numai pe moravuri.

E mai esact de-a zice cu Ampère că ea „este un trup cu ele impreună, şi participă la toate revoluţiunile şi schimbările lor“.

Credem de cuviinţă a oprì aci această introducere destul de lungă prin ea insăşi, zicĕnd cu călugărul de la Govora celor care vor binevoì a ne cetì:

„De va fi ceva greşit, cu a spiritului blăndeţe să indreptaţi, ear nu să blestemaţi; căci nu a scris ăngeru, ci măna supusă greşelei şi de lut“.

CAP. III.

Caracterele generale ale acestor legi nu sunt greu de recunoscut; eacă cum se exprimă Ortolan (1) in această privinţă: „Această lege a celor XII Tabule, se vede că era o „datină, ea lasă la o parte detalii, pe care le presupune cu„noscute şi practicate de pontifici şi de patricienii insărci„naţi cu aplicarea dreptului.“ Ceva mai departe adaugă: „Dreptul pe care acele legi il stabilesc, este dreptul quiri„tariu, dreptul oamenilor cu lancia, propriu numai cetăţea„nului roman, şi radical deosebit prin firea sa de dreptul „celorlalte naţiuni“.

Azi insă, cu puţinele fragmente care ne remăn din cele XII Tabule, e greu de a judeca despre calităţile sau de a arăta lipsele acelor legi vestite; pentru a le preţuì bine, trebue să recurgem la scriitorii antici care le-au lăudat sau criticat şi putem avea incredere in judecata lor, căci mai fericiţi decăt noi, ei aveau sub ochi textul insuş al legii. Legea celor XII Tabule, este cum zice Titu Liviu, sorgintea dreptului Roman; cu zioa in care s'a promulgat incepe, drept vorbind, istoria ată de lungă a acestui drept, căci poporul Roman este — precum zice şi invăţatul Ampère —

1) Op. sus-citat p. 119.

primul la care dreptul a fost o ştiinţă, a cărui istorie se poate scrie, el este singurul popor care dela naşterea până la peirea sa avù şi păstrâ simţul adânc şi respectul dreptului, simţ care la rândul său a fost o mare forţă pentru dinsul. Pe lângă Titu Liviu, principalul apărător al legii celor XII Tabule, este Ciceron, care in orice parte, in tratatele sale de retorică şi de politică, caută prilejuri pentru a o lăuda. Ar fi prea lung să adunăm aci toate părţile din operele sale, ne vom mulţumì să resumăm părerea marelui orator intr'o citaţiune imprumutată cărţii sale: *De Oratore.* (1) „Chiar de aş revolta pe toţi, voiu spune hotărit „părerea mea; cărticica celor XII Tabule, sorginte şi prin„cipiu al legilor noastre, mi se pare mai bună decât toate „cărţile filosofilor, şi prin autoritatea ei impuitoare şi prin „utilitatea ei".

Cu toate aceste, autoritatea lui Ciceron perde ceva din greutatea ei daca ţinem seamă că el făcea parte din acel partid aristocratic care faţă cu valurile cotropitoare ale democraţiei nu vedea scăpare decât in menţinerea şi chiar reintocmirea vechilor aşezăminte. Nu e prin urmare de mirat că el a fost sedus de asprimea maiestoasă a legii celor XII Tabule, lege cu totul imbuibată de spiritul patrician şi făcută pentru a sporì autoritatea şi precăderile acelei caste, ţinênd pe plebeii in legăturile clientelei ca intr'un fel de iobăgie! N'ar fi mai adevărat a spune, că legea celor XII Tabule, croită pentru a mulţumì patriotismul cel strimt al Romanilor şi pentru a-i pregătì la rolul de cuceritori, menţinênd pintre dênşii moravurile selbatice ale primelor veacuri, era lipsită de acele mari inspiraţiuni filosofice şi umanitare, pe care dreptul s'a intemeiat mai târziu? Ceeace probează, in privinţe aceasta, inferioritatea legii celor XII Tabule, este că, dreptul roman in deplina sa desvoltare a fost o protestare energică incontra principielor grosolane şi barbare care făceau baza legii celor XII Tabule. Am arătat in opera noastră asupra Dreptului Pretorian şi Respunsurilor

1) *De Oratore*, I, 44.

Prudenţilor, prin ce silinţe, inriurirea pretorilor isbutì să sape şi să distrugă căte puţin autoritatea legii celor XII Tabule şi a o inlocuì cu incetul prin acel minunat drept pretorian care a remas cel mai frumos monument juridic ridicat de mintea omenescă şi care de sigur merită mai mult admirarea noastră decăt compilarea *indigestă* datorită lui Justinian. Eacă ce spuneam noi in opul citat. (1)

„Pentru a pricepe bine inriurirea ce au avut-o pretorii asupra vechiului drept roman *(jus Quiritium)* spre a-l indrepta pe nesimţite cu ajutorul ficţiunilor şi escepţiunilor şi a introduce astfel intr'insul principiele nestrămutate ale dreptului natural, trebue mai intăi a ne da seamă de ceeace era vechiul drept roman. El era cuprins cu totul in cele XII Tabule; dar această lege pătrunsă de firea selbatică a primilor Romani, nu trebue să fie privită decăt ca un punct de plecare. Nimic mai minunat decăt comoarele de fineţă şi totdeodată de bun simţ şi de dreptate care au fost intrebuinţată de jurisconsulţii din veacurile următoare şi mai cu seamă de pretori, pentru a preface legea celor XII Tabule şi a scoate dintr'insa prin calea interpretării sau escepţiunii cel mai admirabil corp de legi pe care a putut să-l producă inţelepciunea. Nu trebue cu toate aceste, să perdem din vedere că inriurirea umanitară şi civilisatoare a pretorului n'a fost totdeauna ajutată de legiuitor. Cele mai multe ori, comiciile se inspirarĕ de interese politice esclusiv romane, sau se supuserĕ la trebuinţe de salute publică şi chiar la patimi politice, inăsprite prin impotrivirea patricienilor. Senatul, din partea sa, stinjenea inriurirea pretoriană, sprijinind prin toate mijloacele ce le avea, puterea patriciană incontra elementului plebeu. Mai tărziu, sub imperiu, constituţiunile imperiale nu prea avĕnd alt scop decăt să intărească mormanul de legi represive făcute de despotismu; principiele pe care dreptul pretorian se silea să le facă să predomnească, au fost earăş ştirbite. Astfel anta-

1) Page 29 et 30.

gonismul remase permanent intre legea positivă de o parte şi jurisprudenţa şi doctrina de alta.

„E adevĕrat că legiuitorul a isbutit in cele din urmă să strecoare in legile positive principiele noue, aşa de bine apărate de pretori; insă această preschimbare s'a indeplinit incet, căci poporul roman — formalist din fire — nu permitea să se inlăture vechile datine din care eşise mărirea Romei. Romanul de la sfirşitul Republicei se deosebea aşa dar puţin de Romanul din vremea celor XII Tabule; prin urmare acţiunile legii şi formulele remaserĕ mult timp nişte curse intinse bunei credinţe.

„In resumat, doctrina pretoriană, care avea să ajungă la cele mai admirabile definiţiuni ale dreptăţii fù, mai presus de orice alt, rodul desvoltării filosofiei greceşti, in opoziţie cu geniul Roman. Ceeace asigură isbănda acelei doctrine, este faptul că ea nu isbì niciodată deadreptul nici chiar legile cele mai barbare; ea le primì ca legi fundamentale, dar ştiù să restringă aplicaţia lor cu atăta dibăcie, prin intrebuinţarea de formule noue, incăt făcù să resară din ele un drept nou, intemeiat pe echitatea naturală. Grachii n'au vĕzut incercerile lor de reforme nimicite decăt pentru că au atacat deodată toate aşezămintele romane".

D. Accarias (1) a desvoltăt foarte bine ideea arătată mai sus in cuvintele următoare:

„Nu trebue să studiem numai dreptul lui Justinian, simplu punct de oprire, ci mai cu seamă acel mare curent organizator care, plecănd de la dreptul grosolan al celor XII Tabule, ajunge in seculul al II-lea şi al III-lea al erei noastre la infiinţarea dreptului numit clasic, se opreşte apoi deodată par'că i s'ar fi sfirşit viaţa, şi e inlocuit cu o pornire de disolvare răpede care deformă ştiinţa, sleeşte unele din principiele sale, intinereşte altele şi infine determină incercarea de reorganizare a lui Justinian".

Ţinĕndu-ne la egală depărtare de laudele peste măsură şi poate prea puţin desinteresate ale lui Ciceron şi de unele

1) Précis de droit Romain, Intr., p. XV.

judecăţi prea aspre, nu trebue se judecăm legea celor XII Tabule decăt in raport cu starea civilisaţiunii Romane, in timpul căndu a luat naştere; să ne ferim mai cu seamă de a le judeca din punctul de vedere al ideilor moderne. Astfel rigoarea barbară a unor legi nu se explică decăt prin moravurile grosolane ale Romanilor in epoca in care ele furĕ puse in aplicaţie.

Indemnăm pe cetitorii care vor voi să studieze dispoziţiile acestei legi şi să-şi facă o idee căt mai complectă de ele, să se serve de escelentele lucrări pe care le-au publicat in privinţa aceasta autorii pe cari i-am citat la paragraful de mai inainte. De altminteri studiul acelei legi este neapărat trebuincios tutulor celor care vor intr'adevĕr să cunoască dreptul Roman şi să măsoare progresele ce le-a făcut legislaţiunea Romei prin ingenioasele ficţiuni ale pretorilor care au ameliorat-o in spiritul filosofiei şi mai cu seamă după inspiraţiunile legii naturale. Fără acest studiu nu se pot inţelege mai multe părţi din Digeste, care modifică unele părţi ale acestui antic monument de legislaţiune.

Căndu spiritul incearcă a pĕtrunde secretul acestor transformări, el ajunge la constatarea că cele XII Tabule sunt intr'adevĕr peatra de temelie a giganticului monument care constitue ştiinţa dreptului.

Vom arăta aci subiectul fiecărei din cele XII Tabule, dănd la sfirşit ca apendice textele inseşi ale acelor Tabule, astfel precum am putut să le restabilim după un studiu adăncit al descoperirilor invăţaţilor moderni. Am trebuit să ne inspirăm in această cercetare mai ales de lucrările unor jurisconsulţi germani, intru căt ne-a permis-o modesta noastră cunoştinţă a limbei germane.

Ne-am folosit mai ales de critica severă, dar sănătoasă a invăţatului H. E. Dirksen, in lucrarea sa asupra revisuirii incercărilor făcute păn acum pentru cercetarea şi reconstituirea textului fragmentelor celor XII Tabule; lucrare pe care am trecut-o in nota bibliografică pusă la inceputul operei noastre. Am intrebuinţat asemenea alegerea de fragmente publicată de Ortolan.

Am stat mult timp la indoială pentru a da o traducere a legii celor XII Tabule. Indoiala aceasta se explică prin greutatea de-a găsi, in limba noastră mai cu seamă, cuvinte cari să se potrivească cu cugetarea pe care o fi voit să o exprime scriitorul acelor legi. Fiecare cuvênt intrebuințat de dinsul avea o valoare deosebită, corespunzênd cu o ordine de lucruri atât de depărtat de civilisațiunea noastră, incât este adesea greu de-a reproduce sensul exact. Aceste cuvinte ale vechei limbi latine nu se pot dar isvodi decât cu echivalente neapărat incomplecte care schimbă chiar cugetarea originală dacă nu se comentează istoricește fiecare dispositiune, adesea chiar fiecare cuvênt. Pe lângă aceasta nu trebue să uităm că limba latină, intrebuințată pe timpul Decemvirilor n'avea decât asemênări foarte depărtate cu limba celor mai vechi autori latini cunoscuți, care deja se înțelege așa de greu. Firea unei limbi moarte, este că cuvintele ce le intrebuințează, corespund unor noțiuni, unor idei cari nu mai sunt admise in starea noastră de civilisațiune, astfel că chiar cuvintele trase din limba moartă și păstrate in limba noastră nu mai au cătuș de puțin înțelesul pe care il aveau altă dată și arată o idee cu totul diferită. Cât trebue aceste greutăți să sparie pe moderni, când încă pe timpul lui Ciceron, limba legiuitorului celor XII Tabule nu era înțeleasă de spiritele de rând și nu se destăinuia decât literaților de-o mare erudițiune. Simpla traducere a legilor in vigoare in vremea când limba latină era definitiv formată, cere deja o mare incordare a spiritului și o cunoștință adâncă a științei dreptului și a istoriei sale; dar insfirșit se poate face incercarea. Astfel intr'o lucrare de mai inainte, am putut să dăm o traducere a legii Regia, care este din timpul lui Vespasian. Ne vom incerca și acum, intr'un apendice, instiințând insă din capul locului, pe cetitori, de insuficiența neinlăturată a oricărei traduceri — să reproducem pe limba noastră, cât se poate mai exact, înțelesul fiecăreia din dispositiunile legei celor XII Tabule.

Cetitorul trebue se mai ție samă și de aceea că tex-

tul ce s'a păstrat până la noi este foarte incomplect, de oarece nu se compune decât din fragmente împrăştiate pe la diferiţi autori intre care a trebuit adesea să se facă adăogiri pentru a lega unele dispoşiţiuni de altele şi a avea astfel un tot cu sir.

LASCAR VIORESCU

O ICOANĂ A MOLDOVEI DIN 1851

DE

WILHELM DE KOTZEBUE

(trad. din limba germană de *A.*)

CAPITOLUL IX

Planurile lui Vrenceanu. — Ajunul anului nou la ţară.

Spătarul Costache Vrenceanu avea precum ştim casa sa in Iaşi, şi obicĭnuia să stea iarna in oraş singur sau cu familia, şi acolo işi intrebuinţa vremea lipsită de grija cămpului, cu treburi mai mari sau mai mici, precum le poate face un om care are bani gata in mănă.

Toate intreprinderile sale pănă aci eşiserĕ aşa de bine, incăt afară de mici escepţii neinsemnate nu ajunsese ăncă să se frece cu justiţia; nici un tribunal nu putea infăţişa acte care să arunce vre-o pată asupra numelui sĕu, şi cu toate că se ştia foarte bine in ce chip făcuse stare, totuş fiind lipsă de dovezi pipăite, sufletul sĕu se putea imbrăca in haina nevinovăţiei. Epitropia Viorescu era cea dintăi afacere din care nu ştia ăncă cum avea să easă la urma urmelor.

Intilnirea cu Lascar se intimplase la sfirşitul lui Octomvrie. Noemvrie trecuse şi anul nou se apropia cu paşi răpezi. In restimpul acesta se copsese in capul lui Vren-

ceanu un plan a cărui isbândă i se părea sigură, şi care trebuea să pue cap la orice neplăcere. „Aşa sau aşa“, zise el intr'o dimineaţă după ce se gândise mult, se vede că era vorba de un al doilea plan, daca cel intăiu n'ar isbuti; „de nu-i place partea cea netedă in mine, voiu scoate-o la iveală pe cea aspră“. Apoi bătù de trei ori din palme.

„Du-te de roagă pe serdarul Pentelei Creţu să vie puţin la mine“, zise el către sluga ce intră!

Pentelei Creţu era una din acele mici luminărele care licăresc un lung şir de ani la adăpostul vre unui protector puternic, trăgĕndu-şi consumaţia din noroiul in care vegetează. Lipsit de spirit de intreprindere el nu ajunsese să facă stare, se mulţumise cu un şir de mici căştiguri; in implinirea slujbei sale se bucura de neinsemnate dar zilnice venituri de pe alături, şi avea obiceiu să spue că o conştiinţă curată preţueşte mai mult decăt bogăţia. Dacă i se intimpla, fiind şef de masă la ministerul justiţici, să ascundă printre hărtii un dar de bani pentru a zorì trimiterea unei petiţii, care ar fi stat locului luni intregi fără asemenea ajutor, el nu vedea acolo nimic ce l'ar fi putut strica cu Dumnezeu. Şi apoi era aşa de prietenos cu oricine, incăt trebuea să-ţi fie drag bietul Creţu. Pentru Vrenceanu avea o deosebită consideraţie; averea căştigată de acesta, energia cu care lucra, şi numeroasele probe ale dărniciei lui, faţă cu micul slujbaş deşteptaserĕ in el cea mai infocată dorinţă de-a indatora după puteri pe acest om insemnat. In minutul de faţă Creţu fusese — in urma unei intrigi după cum zicea el — depărtat de la minister; fără slujbă, era prin urmare cu atăt mai dispus să indatoreze pe oricine pentru vorbe bune şi galbeni austriaci. Vrenceanu nu avù deci nevoe să-l aştepte multă vreme.

Intilnirea se făcù cu uşile incuiate şi obiectul ei remase o taină; dar se pot ghicì multe daca ne mai intoarcem la Valea Verde.

In ajunul Sfăntului Vasile căud tocmai se pregătea Lascar să plece la Puriceşti, unde vroia să petreacă cea din urmă sară a anului vechiu, intră in curte o sanie cu trei

cai. El abia luă seama la dinsa; slugile umblau incoace şi incolo fără a pomeni despre cel ce sosise, şi Lascar uitase lucrul cu totul, când aruncă din intimplare o privire pe fereastră şi vĕzù sania oprită dinaintea scărei.

„Cine a venit?“ intrebă el cu nepăsare.

„Cine să fie?“ respunse feciorul; „un boerinaş, şade in tindă“.

„De ce nu mi-ai spus nimic? Cum se poate să aştepte un mosafir afară? Ce-ţi trece prin cap?“

Feciorul, care vĕzuse la bĕtrănul Viorescu intrând şi eşind mulţi clienţi de felul acesta fără să-i fi considerat in mândria sa de fecior de casă boierească ca mosafiri, fù foarte mirat de intrebările stăpânului sĕu, şi eşì ca să bage in casă pe cel ce aştepta afară.

Un om ca de vre-o 40 de ani intră in odae, era imbrăcat in negru şi, cu tot gerul de afară, avea ciupici de lac la care lipsea totuş pe ici pe colo căte un nasture. Spinarea cea incovoiată şi pieptul supt, arătau că slujise multă vreme la cancelarie, slujbă ce o apucase poate de copil precum se intimplă in Moldova destul de des. Fracul vechiu şi pantalonii păreau că atĕrnă pe un băţ, aşa de slab era acela ce le purta. Obrazul pe care se bizuia poate omul, era vĕdit obiectul unei mari ingrijiri: buza de sus şi cea de jos erau impodobite cu mustăţi şi barbă ca pana corbului regulat tăiate cu foarfecile. Nu era nimic deosebit in această infăţişare, afară poate de blăndeţea şi de dulceaţa de zahar din toate trăsăturile obrazului, omul acesta ridea mereu dar niciodată tare; el se uita cu ochi mari la cel ce vorbea, par'că tot ce auzea ar fi fost de un interes nespus, buzele lui cele cărnoase alcătueau o pălnie plină de creţuri şi la fiecare frasă i se pleca trupul inainte, in vreme ce un fel de şuerătură scoasă cu oarecare muncă era semnul naivei sale veselii. Gulerul cădea cu oarecare ingrijire pe legătura cea ingustă, nodul gătului sĕu celui lung era foarte proeminent.

„Cu cine am onoare?“ intrebă Lascar.

„Sunt serdarul Pentelei Creţu“, respunse străinul, plo-

conindu-se până la pământ, cu o mână la piept ear in cealaltă ţinênd o căciulă de oae cenuşie şi o pereche de mănuşi verde deschis.

Lascar il poftì să şează. „Prin ce prilej am plăcerea de-a vĕ vedea, cucoane Pentelei?“ mai intrebă el.

„Am de gând să iau o moşie cu arendă“, respunse Creţu; „Tabăra — poate o cunoaşteţi? Nu? E aproape de tot de aici. Proprietarul o arendează cu condiţie, ca la espirarea contractului arăturile de toamnă să fie făcute precum se găsesc şi astăzi. Lucru foarte avantajos; ai capital mai mic la intrarea pe moşie, şi eu nu sunt om bogat“.

„Fără indoială că e avantajos, zise Lascar numai ca să nu tacă din gură. „Caricatura asta are să-mi ceară bani cu imprumut“, gândì el.

„De aceea, am venit la Valea Verde — trebue să-ţi cunoşti vecinii, imi ziceam eu. Şi apoi un om ca dumneata, cucoane Lascarache, un boier mare, ne poţi fi de folos nouĕ ăstor lalţi. De avem treabă pe la tribunalul judeţului sau ori unde ar fi; de nu ne bucurăm de vre-o protecţie, merg lucrurile foarte anevoe ba poate remăn chiar baltă“.

„Aţi fost de sigur şi d-voastră in slujbă?“ — „Cum să nu fi fost? Slujba m'a făcut om. Şi sub reposatul tatăl d-voastră am slujit. Dumnezeu să-l ierte — ce mai om era! Astfel de boieri nu se mai prea găsesc, mi-a fost ca un tată, reposatul logofĕt, asta v'o pot spune cucoane Lascarache!“ Creţu clipea din ochi par'că ar fi fost adănc mişcat.

„Ce-o fi vrĕnd plicticosul ăsta de om?“ se intrebă Lascar; il aşteptau la Puriceşti şi vorba i se părea prea lungă. „Vĕ mulţumesc că aţi venit să mĕ vedeţi“, şi vĕ voiu primì cu plăcere la mine. Acum insă trebue să mĕ iertaţi, o afacere foarte insemnată mĕ sileşte să vĕ părăsesc. Dispuneţi de casa mea după cum doriţi. Gheorghe, să tragă trăsura la scară şi să dai domnului de mâncare. — Poate n'aţi dejunat păn'acum cucoane Pentelei?“

Creţu zimbì. „Chiar daca-şi fi inghiţit ceva“, respunse el, „să mănânce poate omul totdeauna. Ştiţi vorba Moldo-

veanului: două bătăi strică, două mâncări niciodată. Va să zică gospodăria d-voastră este regulată?“

„Pe cât se poate la un flăcău“.

„Da, da, viața de flăcău este grea!“ Crețu simți că Lascar nu va mai sta mult cu dînsul de vorbă; se și auzea trăsura trăgând la scară și nu era vreme de pierdut, daca nu vroia să se întoarcă îndărăt cu treaba neîncepută. „Știți ceva?“ zise el hotărîndu-se răpede: „ar trebui să vă însurați! Ce ziceți despre asta?“

„Vă mulțumesc pentru sfatul cel bun. Deocamdată cred că-mi voiu putea vedea de casă fără ajutorul unei femei“.

„Dar daca ar veni cineva și ar zice: „cunosc o fată tînără cu o zestre de zece, douăsprezece mii de galbeni, crescută în străinătate și frumoasă — ei atunci?“

„Nici nu m'am gândit încă la asemenea lucruri — să lăsăm dar vorba încurcată. Când oiu vrea să mă însor, vă făgăduesc să vă trimit veste la Tabăra“.

Lascar își așeză pe cap dinaintea oglindei o căciulă de catifea neagră, și-și puse mănușile. Pe Crețu îl treceau nădușelele văzând aceste pregătiri de plecare; el voise să stea ciasuri întregi și să aducă pe Lascar încetul cu încetul la scopul venirii lui. Pripa asta îi luă mințile.

„Ascultați“, zise el, apucând virful biciuștei pe care o ținea Lascar în mână, — era vorba să întrebuințeze sila ca să oprească pe fugar — „daca sunteți totdeauna așa de grăbit în afacerile d-voastre apoi aveți să ajungeți departe. Stați măcar o clipă“ — el trase pe Lascar de biciușcă până la marginea divanului și-l sili să șadă — „am să vorbesc despre lucruri însemnate cu d-voastră“.

„De ce n'ați spus-o dela început?“

„Să mă iertați, d-voastră sunteți încă tînăr, și nu știți cum se vorbește despre lucruri delicate. Dar fiindcă nu e chip s'o scoți la căpătâiu cu d-voastră, vă voiu spune în toată taina scurt și lămurit vestea îmbucurătoare, că spătarul Costache Vrenceanu e foarte dispus la o căsătorie între fiica sa Roxandra și d-voastră.

Lascar bufnì de ris. „Cine te-a rugat pe dumneata să te amesteci? De ce vreţi cu orice preţ să mĕ puneţi sub papuc?“

Creţu rise şi el apoi adăogă foarte serios: „Nu glumiţi cu asemene lucruri, cucoane Lascarache, o astfel de partidă nu mai găsiţi aşa de lesne. Parale mai multe pot da şi alţi părinţi, dar ce preţ are experienţa unui asemene socru?“

„V'a insărcinat Vrenceanu să-mi propuneţi pe fiica sa? Fiţi sincer!“

Creţu ridică din umeri şi zimbì. Acum socotea că-şi ajunsese scopul.

„Daca e aşa, spune-i, urmă Lascar, că cu toate că nu mĕ cred încă in stare să fac o femee fericită, totuş voiu venì in curĕnd la Burdujeni, să mulţumesc cel puţin pentru onoarea ce mi se face“. La aceste cuvinte se sculă; socotind că vorbise destul de lămurit şi că Creţu il inţelesese pe deplin.

Acesta insă inota in fericire. Ce ar fi putut face Lascar in Burdujeni, după părerea lui, decăt să ceară pe fată să se insoare, să-şi aducă mireasa la Valea Verde şi aşa mai departe. I se umplea de pe acum gura de apă, gândindu-se la toate praznicele care erau să se dea cu acest prilej, şi sărì de bucurie ca un copil, urmănd pe fecior care-l poftise la masă.

In vremea asta Lascar se urcă in trăsurĕ şi caii porniră singuri spre Puriceşti.

In Moldova nu este lucru neobicĭnuit de-a se cere mănа unui tĕnĕr; aceasta se poate chiar intimpla in alte ţări. Fără indoială după cum am mai spus-o, se fac şi aici multe căsătorii după obiceiul european; candidatul la insurătoare ia iniţiativa după ce a făcut curte cum se cade. Foarte des insă apucă părinţii inainte şi atrag băgarea de seamă a tinerilor asupra fetelor lor, descriind cu mai multă sau mai puţină esactitate insuşirile lor strălucite şi sunătoare. Abaterea aceasta de la regulele convenienţei este o remăşiţă a timpului nu prea indepărtat cănd se hotărau in Moldova

căsătoriile de către părinţi fără ca tinerii să fie făcuţi unul pentru altul de pronia cerească. Cu ce eşti obicinuit din copilărie nu te jigneşte, şi eu cunosc mai multe fete refusate de tineri, fără să le fi făcut aceasta vre un rău. In asemene chip se fac căsătoriile de probă de care am vorbit mai sus şi care se desfac mai nainte sau după naşterea vre unui copil. Asupra acestui lucru nu se poate atrage prea des luarea aminte a reformatorilor Moldoveni.

Lascar nu era totdeauna vesel când mergea la Puriceşti, adesea chiar era mahmur; astăzi insă intră rizênd in odae şi strigă după ce zise bună zioa: „Ştiţi ce fericire mi s'a intimplat azi? m'a cerut cineva de bărbat!"

Catinca ingălbenì; Ienache care şedea cu ciubucul lângă sobă, nu zise nimic.

„Cine?" intrebă tênăra femee după o tăcere.

„Costache Vrenceanu are o fată de 17 ani şi mĕ crede demn, de-a devenì proprietarul acestui odor".

Catinca dădù, din umeri, inroşindu-se.

„Dar tot trebue să mĕ duc la oamenii aceia, ca să le mulţumesc pentru buna intenţie, şi să vĕd şi eu, ce-mi fusese hotărit de cer in milostenia sa. Astfel işi urmă Lascar glumele fără a lua seama la impresia tristă făcută de cuvintele sale asupra Catincăi. Ii era chiar plăcut, să-i poată arăta, că nu-i creşteau numai spini in cale, că n'avea decât se intinză mâna spre a apuca norocul din altă parte, daca nu-l putea prinde la Puriceşti. El nu vorbea serios. Cu toate accesele de iritaţie ades insoţite de cuvinte amărite, accese ce nu erau rare, totuş ochii cei negri şi frumoşi il stăpâneau mai mult decât oricând.

Puricescu simţea cât trebuea să o doară pe soţia lui această scenă, şi ar fi spus cu dragă inimă o mojicie. Sermane Ienache cât de străină e inima ta cea bună de orice egoism! Cu cât preţueşti tu mai mult decât atâţi alţii care te cam iau peste picior, oricât de plicticos ai fi! Dumnezeu ştie ce ar fi eşit din tine daca urmările acelei nefericite opinii personale a tale n'ar fi nimicit aşa de răpede aspirările tale din tinereţe!

Dispoziția tristă nu ținù nici de astă dată mult. Lascar se făcù ear așa de prietenos și plin de bucurie, incăt părea că ei vor lua cu veselie remas bun de la anul cel vechiu. Peste căteva ciasuri după ce inoptă incepù gălăgia nelipsită in Moldova de ajunul anului nou, fie la oraș, la tĕrg, la sat, sau la cătun. Flĕcăii merg din casă in casă cu Buhaiul, un butoiaș acoperit la gură cu piele peste care se intinde un arcuș de pĕr; daca uzi arcușul și-l plimbi răpede incoace și incolo, el scoate niște sunete ingrozitoare, care seamănă cu mugetul buhaiului.

Ceata cea veselă cutreeră satul și ajunge la curtea boierească unde se inmulțește cu toate slugile casei; cine știe să umble cu biciul cel lung de surugiu, plesnește și pocnește, de-ți bubue urechile ca să gonească anul vechiu; unul dintr'inșii se pune la fereastra casei, intrebuințănd adese o scară dacă e casa cu două caturi și strigă printre geamurile inghețate boierilor adunați in odaia cea caldă, urări de fericire in frase lungi și trăgănate, sunănd mereu cu un clopot ce-l ține in mănă. Virtos băieți! răcnește el de căte ori e vorba să inceapă o nouă urare, și biciurile pocnesc, și buhaiul urlă cu mai mare foc. Toate glasurile se unesc la sfirșit spre a pune capĕt gălăgiei strigănd: „Să trăiască boierii!“ Rachiul fără indoială nu poate să lipsească ca mulțumire pentru toate urările; numeroase ciocane de țuică din alte locuri mai urmează sara după bĕutura de la curte și pănă noaptea tărziu ceata aleargă făcĕnd glume nebune prin sat, pănă ce amuțește glasul buhaiului, nemai fiind nimeni in stare să tragă de firele de pĕr.

Puricescu, Catinca și Lascar șezură impreună pănă după miezul nopții și atunci i se dete acestuia odaia lui Ienache ca să se culce. Cei mai mulți din casă se deșteptară in zioa de anul nou cu gănduri trandafirii. Lascar impărți bani mulți la slugi, fiecare din ei ii sĕmănă sub picioare o mănă de orez sau de grĕu, ceeace insemnează că-i urează să petreacă anul in belșug, obiceiu care aduce mai mult folos șoarecilor. Bĕtrăna ingrijitoare duse lucrul chiar așa

de departe incăt ii presără lui Lascar boabele cele tari in pat, astfel că trupul lui părea pe alocurea ciupit de vĕrsat. Totul era pe serbătoare, fiecare lucru la locul sĕu — de sgomotul şi gălăgia de peste noapte nici urmă măcar. Clopotul bisericei din sat chema pe credincioşi la rugăciune.

Cum petrecură Catinca şi Lascar zioa işi va putea uşor inchipuì cineva, căud voiu spune că tĕnĕrul făgăduise să fie cuminte in anul cel nou. Nu voiu repeta convorbirea lor deşi era caracteristică pentru amĕndoi.

Cu toate că era pĕtruns de iubire adevĕrată, totuş Lascar făcù frase de care se sfiì prietena lui in simplicitatea ei, şi fără a-şi da seama despre aceasta se intărì in resistenţa ei; vorbele Catincăi erau curate şi copilăreşti cu o variaţie a temei: Nu face ceeace ar trebuì să ascunzi de oameni. Cu toate acestea amĕndoi se simţeau fericiţi şi făceau planuri de viitor; cei ce iubesc se incred in implinirea presimţirilor lor.

(Va urma)

BIBLIOGRAFIE

„Rumänische Volkslieder", übersetzt von Rudow, Leipzig 1888

Cartea «*Rumänische Volkspoesie*» a lui Kotzebue a apărut la 1857, cuprinzênd cele mai frumoase balade din colecţia d-lui Alecsandri. Astăzi foarte cu greu se mai găseşte această publicaţie, atăt este de rară. — Cartea «*Rumänische Volkslieder*» a d-lui Rudow este a doua publicaţie mai de samă şi mai voluminoasă de căntecc poporale romăne, traduse in nemţeşte şi cuprinde căteva balade netraduse de Kotzebue şi aproape toate doinele şi horele din aceeaşi colecţie a d lui Alecsandri. Al doilea in ordinea cronologică, d. Rudow ar dorì să fie cel dintăi după merit, căci pe dinsul Kotzebue nu-l mulţumeşte; după dinsul Kotzebue se fereşte de bucăţi grele la traducere sau traduce rĕu, de pildă pe *Constantin Brăncovanul;* din această pricină d. Rudow socoteşte, că-i de lipsă să traducă şi dinsul pe Brăncovanul.

Intr'o vreme in care nu se ştia nimic de literatura noastră, Kotzebue voea să arate lumii germane, că intre baladele şi căntecele noastre nu sunt puţine la numĕr cele vrednice de atenţia străinilor; şi pentru a dovedì cătă poesie este in poporul nostru el in traducere păstrează, la cele mai multe bucăţi, forma originală, fără impărţirea in strofe; apoi el nu ţine la rime, ca să nu fie silit a ştirbì vre-o vorbă ori vre-o imagine; ba pe Mihu Copilul il traduce in prosă, căci această baladă nu are trebuinţă de forma versului pentru ca să remănă poesie atrăgĕtoare. Cănd Kotzebue impărţeşte poemul in strofe, el remăne atăt de credincios originalului, incăt «spre durerea sa nu se poate fălì, că ar fi tatăl vre unei idei ori

vre unei imagini» şi cu toată silinţa ce-şi dă ca să invingă greutăţile unei traduceri de felul acesta, el simte, «că Mioriţa germană remăne tare indărătul celei romăneşti». — Modestia lui Kotzebue e tot atăt de mare, ca şi meritul său.

D. Rudow nu a trăit in mijlocul poporului Român ca Kotzebue; el a fost indemnat prin cetirea «Poveştilor Peleşului de Carmen Sylva», să se ocupe mai in special cu literatura noastră populară.

El a scris mai intăi o disertaţie despre versul şi stilul căntecelor populare romăne şi acum lucrează la un studiu despre elementele semitice in limba noastră, precum şi la istoria literaturei Romăne.

Acest studiu va fi publicat la Lipsca de *W. Friedrich* in cartea «Geschichte der Weltlitteratur, in Einzeldarstellungen».

Intr'un volum separat se vor tipări probe de versuri şi prosă din *C. Negruzzi, Alecsandri* şi *Bolintineanu.*

D. Rudow este ceva mai mult poet, decăt Kotzebue, el se insufleţeşte de poporul nostru bogat in talente şi de poesia lui frumoasă şi gingaşă de minune. «*Căntecul Ţianului*, care işi face plug din băltag şi-şi inhamă pistoalele, cu geniala-i obrăsnicie, e un cap de operă de umor sănătos; *Viaţa omului*, floarea cămpului ş. c. seamănă cu «floarea murind» a lui Rückert, de ale cărui cugetări te inveseleşti, te inspiri, dar mai frumos, mai adevărat cu o vorbă mai omenesc este acest scurt suspin al unei inimi calde». Aşa scrie Rudow, supărat pentru nedreptatea că ăncă tot nu sunt destul de cunoscute producerile literaturei noastre poporale.

Dar cum traduce acest autor? Silinţa sa de căpetenie a fost să traducă fidel, dar nu literele ci mai mult inţelesul; «din pricina asta el a *concentrat* ici şi colo razele ceva imprăştiate, uneori a *adaos* căte-o nouă lumină drept despăgubire pentru aceea ce nu putea traduce, adică jocurile de cuvinte, — deasa repetire a aceleeaşi rime, a cărei imitare şi lui Kotzebue i-a reuşit foarte rar». Un exemplu:

Glänzend wie der Sonne Strahl

R. p. 32.

este o «concentrare de raze» in *Lena*, pentru

Cu gherdan de flori frumos
Şi cercei lungi de mărgele
Să tragă ochii la ele...

D Rudow se foloseşte peste tot de impărţirea in strofe, imprejurare ce-i poate uşura munca, dar aduce uneori cu sine o ştirbire a inţelesului, precum observă şi dinsul insuş. Dar aceasta nu poate indreptăţi neinţelegerile, cari te miri cum s'au strecurat in ghibacea traducere a d-lui Rudow.

Astfel in *Cucul* şi *Turturica* gingăşia strofei

Că eu m'oiu preface
Azimioară'n vatră
Cu lacrimi udată...

dispare in nemţeşte, unde turturica se va preface in *vatră*, udată cu lacrimi

Sonst verwandl' ich mich
Schnell in einen Herd
Einen thränennassen
R. p. 2.

Bărbatul *Mueruşcei din Braşeu* grăeşte:

Boala mea nici că s'a duce
Păn ce tu nu mi-i aduce
Mură-albastră şi amară
Sloiu de ghiaţă'n miez de vară...

Mură albastră şi amară, sloiu de ghiaţă in miez de vară e imposibil să-i aducă nevasta; imposibilitatea aşa de frumos exprimată mai reese din versurile:

O mein liebes Weib, ich kann nicht.
Besser würde mir ich weiss
Brächtest du mir blaue Beeren
Und ein Stükchen *frisches Eis (?)*
R. p. 22.

Aceeaşi idee, glumeţ exprimată in *Fata de birău*:

Când se va vedea
Ursul cu cercei etc.

e egal de frumos in nemţeşte :

— Nämlich wenn der Bär einst
Ohrgehänge trägt
Und der Wolf sich blasend
Zu den Lämmern legt,
Wenn der Fuchs im Wald,
Späne suchen geht
Und ein lahmer Haase
Auf der Pappel steht.

R. p. 20.

Mură-albastră etc... a fost o figură perdută; slăbită de tot este următoarea idee din *Dorul:*

Patru pluguri aş dura
Ţara 'ntreagă aş ara

in nemţeşte :

Pflügte deinen ganzen *Acker*

R. p. 37.

Dar altele căştigă in putere, de pildă antitesa din *Dragostele :*

Grabe mir ein *kühles* Grab
Senk mein *heisses* Herz hinab.

R. p. 38.

pentru :

Fă-mi o groapă la răcoare
Că inima rău mĕ doare...

Nu vedem apoi, că adaosele d-lui Rudow, de altfel foarte mĕrunte, sunt totdeauna nouĕ lumini, cum scrie dinsul in prefaţă. Astfel in *Bogatul şi Săracul* găsim adaose versurile :

Mögt ihr auf uns nieder blicken
Wie das Mastschwein auf den Hund
Der's zum Schlächter fährt, — ei wartet
Morgen hat er euch am Schlund.

R. p. 17.

Adaosurile simţi indată, că nu sunt din isvor românesc; că le-a dat naştere gândirea unui străin, precum asemene numai un străin poate traduce versurile :

Decăt cătană 'n şirag
Mai bine 'n codru pribeag...

astfel:

Lieber *haimatloser* Flüchtling
Als Soldat in Reih und Glied!
R. p. 62.

ceea ce-ar insemna, că Românul prefere să nu aibă patrie, decăt să fie cătană, să-i slujească. Analogă e falsificarea noţiunii, ce are poporul nostru despre vitejie: păunaşul codrilor in nemţeşte nu invinge stringĕnd de brău la luptă dreaptă — ci stringe de găt şi sugrumă! (p. 13).

Odată d. Rudow remăne chiar prea credincios originalului, şi traduce şi vorbele, nu inţelesul. In *Măndra din Muncel*

Meargă-a acasă la părinţi
Cu inima lui in dinţi,

versurile:

Zwischen seine Zähne nehme
Er seine Herz, der schmucke Held
R. p. 21.

in nemţeşte nu-ţi aduc aminte de omul indrăsneţ, hotărit.

Mai băgănd de samă, că d. Rudow schimbă titlurile româneşti trebue să spunem, că este cel puţin neesplicabil, pentru ce scrie «*I. Moise* 2, 24», in loc de *Frunză verde de alună* şi «*Cântarea lui Solomon* 2, 13», in loc de *Aolică, Dodo, fa* ş. a. p. 78 şi 92.

Revenind la comparaţia cu Kotzebue, concedem că şi limba şi versul d-lui Rudow se mănuesc mai uşor, mai elegant, dar pe de altă parte la Kotzebue nu se găsesc defecte de felul celor ce am arătat că se găsesc la dinsul. Ce-i lipseşte d-lui Rudow este precum am zis cunoştinţa personală cu poporul nostru, şi aceasta lui Kotzebue nu-i lipsea. Aşa-mi explic eu acele mĕrunte neinţelegeri precum şi unele greşite ori insuficiente informaţii din prefaţa, introducerea şi notiţele sale, pe cari nu le mai insemnăm ori pe cari le uiţi uşor, cetind reuşitele traduceri ale *Erculeanului, Bălaurului, Brăncovanului, Iubirilor*, a vestitei *Arde-mĕ frige-mĕ* şi celorlalte multe doine şi hore. D. Rudow cugetă cu capul şi simte cu inima poporului nostru, ear găndirilor şi simţirilor lui nu le

răpește limba naivă, originală; poetul înțelege pe poet și suprimă orice influență a stilului erudit. Astfel cartea *Rumänische Volkslieder* germanul o va cetì cum citește un original. Dar dacă-i dăm dreptate d-lui Rudow, când scrie: «Să nu fie socotită lucrarea mea drept o batjocurire a artei, căci ea-i singurul noroc al vieței mele» ne-am ruga să judece și dinsul tot astfel lucrările pline de merit ale lui Kotzebue. Ear mĕsura cu care trebue să cumpănim noi meritul celor ce fac cunoscute străinilor productele literaturei noastre a arătat-o d. Maiorescu tot in această revistă in cunoscutul sĕu studiu «Despre Romăni și literatura lor in străinătate».

G. I. BOGDAN.

LUNILE

IANUARIE

Frigul, scriitor pe geamuri,
Cu zăpezile se joacă
Şi le schimbă 'n promoroacă,
Atĕrnând ciucuri de ramuri.

Din fereastra-mi ingheţată
Stau uitându-mĕ la cer:
Norii, plumbuiţi de ger,
S'au strins pată lângă pată

Trist şi singur ca un greer,
Vĕlul timpului rupĕndu-l
Eu aştept să toarcă gândul
Intr'un colţ mai cald de creer.

Ear afară numai fumul
Subţiratec işi ia sborul;
Eu imi leg de dinsul dorul
Şi'n vĕzduhuri ii dau drumul.

FEBRUARIE

Din coardele 'ntinse sbor notele pline,
Mişcându-ţi simţirea intreagă din tine,
Şi valsul prin aer cu visu-ţi s'alungă
Voios ca un zimbet şi blând ca un dor:
Un flutur de seară căţând să ajungă
Pe-un altul in sbor.

Cum paserea pleacă spre ţările calde
Ca aripa'n raze de soare să-şi scalde,
Aşa ea pornise pe-a valsului urme,
Plecată ca spicul pe şubredu-i paiu,
Luând o cărare ce-avea să se curme
Pe-o gură de raiu.

In braţu-i puternic ea mijlocu-şi lasă
Şi braţul ei insuş pe umĕr l'apasă,
Ear rozele toate din pĕrul ei moale
Se scutură, prinse de calde fiori,
Şi cade în urmă-i, din sin, de pe poale,
O dîră de flori.

E mută durerea ce-n coarde rĕsună
Şi-i nota aprinsă, e caldă, nebună,
Căci sufletul tĕnĕr ce'ntr'insa tresare
S'a dus cu privirea intoarsă'n napoi,
Cerĕnd încă zile, viaţă, iertare,
Iubind ca şi noi.

Şi coarda pocneşte, ear valsul se curmă.
Ea pleacă; el, palid, ii calcă pe urmă.
Pe geamul trăsurei ea 'l caută. Insă
Ingheţul işi lasă perdeaoa'i de flori.
Trăsura porneşte. Ea plănge, — şi plănsă
Adoarme in zori.

MARTIE

Apa vine, vine mare;
Plouă; ceru-i tot un nor;
Crăşma e'n pericol mare,
Ear Vătaful Dinu sare
Ajutor.

Unii spun, cu Badea Dinu,
Că la crăşma de pe prund
E mai dulce decăt vinul
Crăşmăriţa cea cu sinul
Alb, rotund.

Căci când, după băutură,
Umblă podul ca să-l ia,
Dinu-i trage lung din gură
Şi pe moş podar injură
Ea aşa:

Măi podar, fi-ţi-ar de hăncă,
Ţine podu că mĕ'nec!
— Unde i apa mai adăncă
Să dau dorului o brăncă
Şi să trec?

Logofete, podul trece,
Dar cu dorul căpĕtăiu;
Cine vrea să şi'l inece
Are sângele mai rece:
Se ineacă el intăi.

APRILIE

Pe pomii ingheţaţi de ger
S'a coborit de sus, din cer,
O caldă veste de noroc
Ş'au inviat morţii la loc.

Ear ochii ce intăi s'au stins
Intăii earăş s'au aprins,
Căci prima rază de la soare
Căzù pe sălcii plăngĕtoare.

Ear cei mai surzi, cei mai tărzii,
Salcămii rîpelor pustii,
Inviorați zi după zi,
Au prins şi ei a inverzì.

Ş'atunci un crainic călĕtor
Trecù, sub formă de fior,
Prin flori, prin iarbă şi prin vĕnt
Şi deşteptă tristul pămĕnt.

In luna asta remăn reci
Numai acei ce dorm pe veci....
Haidem cu toţii să'nflorim
Albele cruci din ţintirim.

M A I U

Plin de gloria străbună ca de-un lucru strins de el,
Miralaia printre buze fluieră incetinel
Şi cu frĕul prins in stinga, ear cu dreapta prinsă'n şold,
Parc'ar fi preconul lumii, călĕtorul Child-Harold.

Bate surul cu potcoava caldarimul sunător
Scăpărând scântei din piatra care-i cade sub picior,
Şi cu ochiul prins in sânge, sperios işi cată'n cale,
Legănându-şi cavalerul pe puternicele-i şale.

La ferestrele cu gratii es copilele bălane,
Poftitoarele neveste, jinduitele vĕdane,
Chiar dervişii, mosafirii, părăsesc cântând odaia
Şi'n balcoane vin să vadă pe vestitul Miralaia,

Dar deodată, dintr'o turlă inclinată către stradă,
Un mănunchiu de roze albe fù lăsat uşor să cadă;
El lovì din intimplare calul viu şi sperios,
Calul se isbì in lături şi-şi svirlì stăpânul jos.

Atunci mândrul Miralaia, ridicând de jos buchetul,
Către turla inclinată se intoarse cu incetul,
Insă, nezărind pe nimeni, zise'n infloritu-i graiu:
«A căzut poate din sborul călĕtoarei luni de Maiu».

I U N I E

Cu firea ei cea arzetoare
Sosit-au vara inapoi.
Toţi pomii sunt in serbătoare;
In tei stă floare lăngă floare:
E dulce vara pe la noi!

Când *dimineaţa* se iveşte
Din al vĕzduhurilor fund,
Tot cămpul par'că 'ntinereşte,
Ear, deşteptată de pe prund,
Cireada satului porneşte. ..

In urma ei un roiu de grauri,
Ca nişte valuri cenuşii,
S'amestecă prin bălării,
S'aşează'n coarne pe la tauri,
Fac fel de fel de nebunii,

Pănă ce'n zarea depărtată
Spre lacul trist se pun pe drum,
Şi cum se duc — acum ş'acum
Se mai zăresc ăncă odată
Ca remăşiţa unui fum.

In cămp stau lanuri secerate
Legate'n snopi sau strinse'n clăi:
Mai dincolo, patru surate,
Prin porumbişte tupilate,
Işi fac de drag cu cinci flĕcăi.

Și sapa stringe mușunoaie
La rădăcină de hlujan,
Sub sapă mijlocul se'ndoaie
Și, asudând, bietul țăran
Își zice 'ncet: «dă doamne ploaie!»

DUILIU ZAMFRESCU.

CORESPONDENȚĂ:

C. M. Această poveste religioasă populară este de feliul ei in versuri. V'am ruga să binevoiți a ne-o trimite in forma ei curată dacă se poate.

G. I. H. Mulțumiri. La prima ocasiune.

St. Gr. Încă nu pare venit timpul pentru a vĕ face debutul.

I. P. Ca formă ea merge, dar inspirația!..

P. I. in *H.* Nepublicabil.

Dir.

București. Din stabilimentul grafic Socec & Teclu. — 26,631.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 2. Bucuresti, 1 Maiu 1888. **Anul XXII.**

ICONOGRAFIA LUI TRAIAN

STATUE ŞI BUSTURI ANTICE

(Fragment dintr'un curs la Universitatea din Bucuresti.)

Ar fi să abuzăm de sărăcia limbei noastre, care exprimă prin acelaş cuvĕnt şi inălţimea calităţilor morale ale unui om, şi proporţiunile colosale ale trupului sĕu, cănd am pretinde că, de oarece şi superioritatea inteligenţei şi trupeşia firească dau cuiva dreptul de-a se zice *om mare*, am putea conchide din aceasta că omul mare ca inteligenţă trebue să fie mare şi la trup. Din intĕmplare, acest cas s'a nimerit a fi adevĕrat pentru impĕratul Traian; dar nu este tocmai drept a-l generalisa, deşi in deobşte o fiinţă omenească mĕruntă şi neplăcută la vedere, nu este, in nici un cas, idealul mărirei morale; ear exemplele materiale abia desmint această ilusiune optică a publicului.

Pentru oamenii, mai ales, cari printre semenii lor, ocupă o posiţiune din acelea ce-i sileşte a se expune foarte adesea la vederea celor pe cari ii conduc la fapte lăudate, pentru acei oameni infăţişarea arătoasă şi predomnitoare este, putem zice, o calitate foarte mult preţuită. Acestea le-au zis, in mai multe rănduri, in *Panegyricul* sĕu, Pliniu cel tĕnĕr, vorbind despre inalta, măreaţa şi blănda statură şi figură ale lui Traian.

Tot Pliniu, făcĕnd alusiune la modestia ce dovedea im-

pĕratul in practicarea acelui us al antichităţii greco-romane de-a representa pretutindeni chipul bărbaţilor celor mai cu vază dintre dinşii, tot Pliniu adresează lui Traian, următoarele cuvinte:

«S'au inălţat statue ale tale, dar numai de felul acelora ce, odinioară in Republică, se ridicau ca să amintească fap-

Fig. 1.

tele mari ale unor simpli cetăţeni. Statuele actualului nostru Cesar sunt de aceiaşi materie ca ale unor oameni de felul lui Brutu şi lui Camil. Şi causa se explică in acelaş mod: aceia au alungat cu isbândă din Cetate pe regi şi pe duşmani; acesta respinge şi depărtează orice semne de regalitate şi orice robie ce se naşte dintr'insa; ear daca lui i s'a

dat, printre noi, un tron de principe, aceasta s'a făcut ca să nu remănă loc pentru vreun stăpăn.

«Eu insă, văzănd înţelepciunea ta, Traiane, nu mĕ mir că tu despreţueşti sau nesocoteşti titlurile care trec şi pier; căci tu ştii că, pentru un domnitor, gloriile cele adevĕrate, cele eterne nu sunt decăt onorile acelea pe care nu le băntuie nici focul, nici bĕtrăneţele, nici rĕutatea urmaşilor. Intr'adevĕr, arcurile de triumf şi statuele, altarele şi chiar templele, acestea se dărămă şi se răsipesc in intuneric. Viitorimea le părăseşte şi chiar uneori le huleşte. Dar acela care ştie să-şi birue lăcomia, să-şi stăpănească neţĕrmuită putere, să-şi infrĕne sufletul, acela, cu timpul, din ce in ce mai mult infloreşte şi-şi căştigă pentru vecie laude nesilnicite.

«Dealtminteri, indată ce un om oarecare ajunge a devenì stăpănitor, oricum ar fi faima lui, bună sau rea, ea tot se păstrează in timpurile viitoare. Deci, un domnitor nu trebue să cate numai a-şi face faimă, ci trebue să stăruească ca să şi-o facă bună. Eată pentru ce, nu prin chipuri şi statue, dar prin virtuţi şi merite, trebue el să şi-o perpetueze. Prin urmare, să nu credem că infăţişarea şi figura domnitorului se vĕdeşte şi se păstrează mai bine in aur şi in argint decăt in iubirea oamenilor. Aceasta o dovedeşti cu prisos, tu Traiane, ale cărui faţă plăcută şi chip binevoitor stau pururea in graiul, in ochii şi in sufletul tuturor cetăţenilor».

Aceste zise ale lui Pliniu par a fi intemeiate pe faptul că, la a sa inălţare ca impĕrat, Traian abia consimţise a i se aşeza douĕ statue ale lui in tinda templului lui Joue din Capitol, şi că acelea erau, nu daurite ca ale mai multora din Cesarii predecesorii lui, ci de simplu bronz ca ale bărbaţilor vestiţi din vechile timpuri ale Republicei.

Statuele lui Traian, din Capitol nu ni s'au păstrat; dar, in urma acelora, figura impĕratului, cu sau fără de-a lui voie, s'a repeţit in sute şi mii de rănduri şi sub nenumĕrate forme, astfel incăt poate că nu este alt personaj din timpurile imperiale a cărui efigie să ne fi remas pănă azi in mai numeroase şi mai felurite exemplare.

Trebue negreşit să socotim că acele efigii au fost poate

insutit mai frecuente, preste toată intinderea imperiului, mai nainte ca dărăpănările epocelor de barbarie să fi bântuit podoabele monumentale ale lumei romane. Deci, nu remâne induoială că cele câteva sute de mari şi mici portrete ale lui Traian, pe care azi încă le posedem, sunt remăşiţe din alte tot atâtea mii de efigii, ce pe timpul domniei lui şi chiar mult in urmă-i, au fost fabricate spre amintirea marilor şi glorioaselor lui fapte.

Analiştii vechi fac adesea menţiune despre portrete şi statue de ale lui Traian. Ar fi de prisos a le aminti aci pe toate. Voiu rememora numai că, in biografia impĕratului Alexandru Sever de istoricul Lampridiu, se povesteşte că acest impĕrat se născù intr'un templu din Fenicia, inchinat lui Alexandru-cel-Mare, al cărui nume i se şi dete lui; ear că, in acelaş moment, o tabelă representând pe impĕratul Traian, «*tabula Traiani imperatoris*», ce era acăţată in părete, căzù d'asupra patului de naştere al lui Alexandru Sever. Acea tabelă sau tăbliţă, probabil de lemn, era, fără indoială un portret in pictură; şi negreşit nu era unicul existent, chiar că aproape o sută de ani in urma lui Traian. Dar, din acea serie de representaţiuni picturale nu ne-a remas nimic alt decât faptul raportat in această anecdotă.

Suntem mult mai bine impărtăşiţi intru ceeace priveşte arta sculpturală, atât pe piatră cât şi in metale. Avem intr'adevĕr, un bun numĕr de statue intregi, in proporţiuni mai mult sau mai puţin colosale; avem busturi isolate in numĕr încă şi mai mare; avem chiar mai multe chipuri ale impĕratului sculptate in pietre preţioase; avem apoi figura lui Traian infăţişată foarte adesea in acţiunile şi in posiţiunile cele mai felurite, pe baso-relievurile monumentale ale multora din edificiile clădite de dinsul, chiar de n'am menţiona aci decât Columna lui cea dacică, şi arcurile sale triumfale din Roma, din Benevent şi de aiurea; avem infine cea mai bogată şi mai variată colecţiune de monete in aur, in argint şi in bronz, pe care nu numai că totdeauna figurează pe *avers* capul impĕratului, dar in multe rânduri vedem figura lui in-

treagă participând, pe *revers*, la deosebite scene comemorative sau apoteotice.

Dinaintea unei aşa mari bogăţii se înţelege lesne că oricine încearcă mari dificultăţi spre a alege, dintr'un material atăt de imbelşugat, numai acele statue, busturi, basorelievuri, pietre gravate, medalii şi monete care, fără de confusiune, pot fi descrise din vorbire, astfel încăt, in lipsă de reproducţiuni plastice, să lase in minţi ceva mai mult decăt o stearpă şi obositoare nomenclatură. Cătând a ocoli şi a nesocoti asemene piedici, grele de resbătut, ne vom sili de-o-camdată aci să dăm oareşi care noţiuni asupra acelora din statuele lui Traian despre care am putut aduna lămuriri şi amintiri mai clare. Totuş, după incredinţarea ce ne dau mai toţi istoricii moderni ai lui Traian, cată să declarăm de la inceput, că mai nu există azi in Europa vreun muséu de antichităţi sculpturale de intăia, ba şi chiar de a doua ordine, care să nu conţină cel puţin o statuă vechiă de ale lui Traian. Chiar din aceasta se invederează, — şi o spun cu adăncă părere de réu — că museul nostru din Bucureşti se află pe o treaptă cu totul inferioară, subt acest punt de vedere. Intr'insul statuele antice nu sunt representate decăt prin căteva trunchiuri de piatră decapitate şi ciopărtite, din care nici unul nu ne iartă măcar a-l bănui că a infăţişat vreodinioară măreaţa statură a lui Traian. Trebue dar, de voie de nevoie, să ne repurtăm cu privirile către alte colecţiuni mai bogat inzestrate.

Intru ceeace priveşte numai statuele intregi ale lui Traian, vom cita aci numai opt dintre ele, din care două se află azi in museul de antichităţi al Luvrului din Paris, alte două in museul regal Burbonic din Neapole; alte două in căte unul din museele Romei, şi infine cele două ultime in colecţiuni din Veneţia şi din Londra.

Încă odată repeţim că această enumerare este departe de-a fi completă, dar cel puţin ea cuprinde bucăţile principale, deşi chiar intre aceste opt bucăţi se invederează deosebiri insemnătoare in proporţiuni, in stil, in epoce şi in modurile de-a representa persoana impĕratului. Totuş, să notăm

de indată că ele sunt toate de marmoră şi mai cu seamă de marmore care, prin grăuntele şi coloritul lor, se invederează a proveni din cele mai preţioase stinci ale Greciei.

Sub raportul modului de-a infăţişa personajul, le putem impărţi in trei grupe distincte, şi adică două din ele (cea din Londra şi una din museul de la Neapoli) sunt ceeace se numeşte *statue de stil eroic,* adică representănd trupul gol, astfel cum Elenii aveau obiceiu să infăţişeze pe semi-zeii şi pe eroii lor mitologici sau legendari. Una din statuele de la Roma, cea care din museul Pio-Clementin al Vaticanului a fost cănd-va strămutată in Paris, şi care poate e cu nedrept atribuită lui Traian, ne arată un bărbat infăşurat in togă şi şezănd jos, astfel incăt ea n'ar putea fi decăt *statua senatorială* a impăratului.

Infine, celelalte cinci sunt adevărate *statue imperiale, militare* sau *loricate,* in care Traian, in deplină armătură de general suprem, pare a comanda oştirilor, a impărăţi, a ni se infăţişa ca un adevărat *Imperator* al armatelor romane.

Am vorbit mai sus despre usul, tot aşa de răspăndit la Greci căt şi la Romani, de-a representa prin statue, sau de metal sau de piatră, pe bărbaţii lor de distincţiune, fie aceia poeţi, filosofi, scriitori, artişti, sau dregători şi cetăţeni de frunte, căpetenii ale oştirilor, ba uneori chiar numai oameni reputaţi prin fastul şi bogăţiile lor; dar mai cu seamă pe capii Statului, regi şi impăraţi. Nici femeile nu erau alungate de la asemenea onori.

Pe timpul nostru, de căud s'a descoperit inlesnitoarele procederi ale fotografiei, fiteşcine, cu un preţ foarte redus, işi poate face intr'o clipă de ochi, *poza.* Dar acea *poză* nu este decăt o foiţă efemeră de hărtie, de pe care chiar şi razele soarelui pot şterge in scurtă vreme trăsurile abia tipărite ale modelului. Lucru răpede! lucru eftin! Adevărată emblemă a pripitei şi puţin temeinice vieţuiri a omului, in societăţile noastre moderne! Individele trec şi se strecoară prin lumea de acum, ca umbre discolore.

La noi in ţară, pare că şi mai mult decăt intr'alte locuri, a luat avănt, in dauna artelor trainice, acest us al efe-

merelor portrete fotografiate. Am vĕzut, aci ca nicăieri, imagine fotografice ale rĕposaţilor lipite pe pietrele lor morminţare. O bură de ploaie, şi chipul mortului se şterge şi se prelinge desfigurat sub umede şiroaie. Oare şi amintirea celor ce au fost, piere din inima celor rĕmaşi, tot aşa iute ca şi imaginea lor de pre *impia poză* funerarie? Nu ştiu dacă cumva, impietatea şi zădărnicia acestui nou obiceiu, dovedeşte la noi o scăpătare a respectului cătră cei morţi. In orice cas, el ne face a bănui o tristă şi umilitoare disproporţiune intre două din cele mai inalte facultăţi morale ale omenirei: cultul pietoaselor amintiri şi nobilul simţ al artelor.

Fără de-a mai insiste asupra acestui punt, stabilim că negreşit ar fi şi mai cuviincios şi mai estetic de-a se procede la noi, cel puţin in privinţa rĕposaţilor, astfel cum făceau odinioară strămunii noştri din antichitatea greco-romană.

La dinşii portretele celor vii, ca şi ale morţilor, aveau un minunat caracter de durabilitate. Arta sculpturală rivalisa, poate chiar precumpănindu-le, cu picturele pe tabele de lemn sau pe păreţi.

Nu vorbesc despre ţara noastră, unde abia de cătiva ani avem unu doi sculptori, nu fără de talent, cari lucrează pe ici pe colea un bust de marmoră sau de bronz, dar încă şi mai des de lut ori de ipsos. Insă, chiar şi in ţările cele mai culte ale Europei apusane, gustul şi usul sculpturei este azi încă departe de-a fi atins intinderea şi desvoltarea ce ele dobăndise in societatea antică. Se vede că in Grecia, şi apoi chiar in Italia, nu numai că materialul de calitate superioară pentru săpătura in piatră se afla mai la indemănă, dar poate că şi plata lucrului de sculptură era mai potrivită cu mijloacele băneşti ale tuturor. Ceeace este insă şi mai sigur e că, la Eleni, avĕntul artistic era cu mult mai energic decăt in lumea de azi, şi că la Romani, hotărirea stăruitoare de-a dura numai monumente mari şi trainice, preocupa minţile mult mai tare, decăt aceste idei frămĕntă pe ale noastre.

Eată pentru ce, la Greci şi la Romani, arta sculpturei a fost aşa de respăndită, a creat aşa multe opere insemnate şi a lăsat chiar şi posterităţii aşa multe urme vrednice de

luare aminte şi de studii. Din asemene aplicări, este invederat că practica acestei arte a trebuit să fie foarte reslăţită. Atelierele de sculptură au fost pretutindeni foarte numeroase, in antichitate. Ele erau populate nu numai cu artişti, născocitori de forme nouĕ; ci mai cu seamă cu lucrători mai mult sau mai puţin indemănatici, cari se indeletniceau mereu cu imitarea modelelor celor perfecte ale grupelor, statuelor, busturilor, baso-relievurilor şi gravurelor, executate la diferite epoce, de artişti vestiţi. Astfel se formase unele tipuri, care neincetat serveau de modele imitatorilor din timpii posteriori.

Artiştii cei mari ai Eladei representase in imagine faimoase, pe zeii, pe semi-zeii, pe eroii mitologici şi istorici ai ţărilor. Apoi, cănd Romanii ajunserĕ a divinisa pe ai lor impĕraţi, sculptorii contimporani cu aceştia, adoptarĕ anticele tipuri zeeşti şi eroice spre a le insuşi *divilor* şi mai mult sau mai puţin eroicilor impĕraţi ai Romii. Atunci formele trupeşti, cele mult perfecte ale purei antichităţi clasice, servirĕ pentru divinizarea unor personagie reale, şi trăsurile figurei cutărui sau cutărui impĕrat, bine cunoscut, furĕ aşezate d'adreptul pe trupuri ideale, pe boiuri tipice.

Fig. 2.

Astfel s'a intimplat negreşit şi cu statuele *de stil eroic* ale lui Traian. Nu putem zice că cele douĕ statue eroice, care azi ăncă ne representă pe acest impĕrat, au luat de model chiar structura lui corporală. In amĕndouĕ distingem trupuri cu mult mai juvenile decăt putea fi al bărbatului matur, cu al cărui cap ele sunt incununate.

Statua eroică a colecţiunei Londsdowne, din Londra este cu mult superioară celei din museul Burbonic de la Neapoli. Ea infăţişează pe eroul păşind inainte cu mers răpede şi semeţ (fig. 2). Capul e ridicat in sus. De pe umĕrul sting atĕrnă o mantie sau hlamidă ce se infăşoară pe braţul

aceleaşi părţi, tocmai d'asupra mănei care este foarte puţin ridicată in lature. Din contra braţul drept se inalţă până la umĕr cu măna, unde se vede acea scurtă spadă a impĕraţilor romani ce se chiemă *parazonium*. Statua de marmoră albă, este inaltă de 5 picioare şi 11 degete.

Cea din museul Burbonic provenită din vechia colecţiune Farnese, (fig. 3) are şi dinsa hlamida tot in acelaş chip dispusă, dar braţul sting stă mai apropiat de trup. Braţul drept atĕrnă cu totul in jos. Tot trupul, mai greoi, mai nemlădiit, stă locului. Capul, ceva aplecat in jos, cată cu mai multă linişte, drept in faţă-i. Se simte că aci s'a adoptat un model de sculptură romană, cu mult mai puţin elegant in structura sa anatomică decăt anticele tipuri elenice. Această statuă de marmoră din muntele Pentelic de lăngă Atena, are o năltime de 7 palme.

Fig. 3.

Fără indoială, ambele aceste statue au fost lucrate după moartea lui Traian, atunci căud el, pentru generaţiunile urmaşe, era o divinitate olimpică, adică un zeu curat, limpezit de orice slăbiciune, lipsit de orice imperfecţiune omenească. Deci, trupul lui este al unul zeu, in veci tĕnĕr, sprinten, vioiu şi voinic ca Apolon, zeul luminei, zeul solar; chiar trăsurile figurei lui au recăpĕtat juneţea nemuririi, deşi nu s'a pierdut cu totul dintr'insele fisionomia lui Traian, caracterisată prin blăndeţea şi energia lui. Artistul a făcut un fel de restituire a chipului lui Traian, astfel cum el va fi fost pe căud, in tinereţele lui, el secunda ca tribum al oastei, pe părintele sĕu in bătăliile din Siria şi in cantonamentele din Spania. Nimeritu-va sculptorul a ne da pe Traian intocmai cum va fi fost el june? Aceasta va remănea pururea la indoială, de oarece de la Traian, fiiu al unui străin om de rănd in Roma, nu avem portrete juvenile, precum ni s'au păstrat de la Cesarii

născuţi şi crescuţi in jurul tronului. Ceeace putem afirma este că, atăt liniştita statuă eroică de la Neapoli, căt şi figura de marmoră mai semeaţă şi mai mişcătoare din Englitera, poartă pe al lor cap acele şuviţe de păr căzănd fără ingrijire pe frunte, cari nu lipsesc niciodată din chipurile lui Traian, deşi cu nedrept, din a lor causă, s'a atribuit acestui impărat, de către scriitorii tărzii, porecla de *Crinitus*.

Ar fi nepotrivit lucru să descriem, cu prilejul acestor două statue, — poate cele mai depărtate de adevăratul tip al impăratului. — trăsurele amănunţite ale figurei lui Traian. Ne reservăm această datorie pentru momentul căud ne vom ocupa de portretele lui cele mai autentice, cele mai bine caracterisate. Şi aceasta nu se va intimpla nici acum indată, căud ne va fi vorba despre a lui *statuă togată*, din muséul Pio-Clementin de la Roma.

Aceasta, departe de-a ne arăta pe Traian, sub forma unui erou, mitologii ni-l presentă sub aceea mai familiară, dar nu mai simplificată ca factură artistică, a unui cetăţean roman de distincţiune, a unui senator al Romii, invăluit în largele-i veşminte de pace, fără ca totuş, chiar şi astfel, să nu ni-l invedereze, prin unele indicii semnificative, ca pe cel mai dintăi dintre senatori sau, precum zicea despre dinsul poetul Marţial: «*justissimus omnium Senator*».

Fig. 4.

Această statuă (fig. 4), care, precum am mai spus, a fost dusă in timpul lui Napoleon I, din Vatican la Luvru, este şi ea de marmoră din Pentelic. Figura aşezată pe un scaun sau sedie fără rezimătoare, are cu totul o inălţime de 1m,545. Ni se zice că trupul şi capul sunt de

proveninţe diferite, sau că, in timpi moderni, s'a alipit un cap antic al lui Traian cu fisionomie placidă şi plină de o binevoitoare marire, pe un corp drapat, care poate că nu a fost al lui. Aceste presupuneri se găsesc enunciate in descrierea numitei statue de vestitul archeolog italian Ennio Quirino Visconti, carele vorbeşte astfel despre dinsa (*Il museo Pio-Clementino*, vol. III, tav. VII):

«Veşmintele, consistănd dintr'o tunică simplă şi dintr'o togă, sunt tratate cu gust bun şi dispuse intr'un mod ce nu este nou, căci se regăseşte şi in alte sculpturi mai vechi; aceasta ne intemeiază a crede că sunt dintr'o epocă lăudată. Scaunul e simplu, deşi acoperit cu o pernă; insă nu este sedia oficială a Curielor; chiar dintr'aceasta se poate bănui că personajul primitiv al statuei nu a fost nici un impĕrat, nici un alt mare dregĕtor, ci mai mult un filosof sau un literat; cu atăt mai mult cu căt se pare că acestora au fost consacrate mai cu seamă statuele şezĕnd jos. Sandalele sau incălţămintele, din care numai una este antică, (căci celalt picior este o restauraţiune modernă) sunt şi ele străine costumului pe care l'ar fi reclamat statua togată a unui impĕrat, adică nu sunt călţuni senatoriali».

Cu toate acestea, ni se pare lucru firesc a intilni pe Traian sub această formă pacĭnică, simplă, familiară, aşa de conformă cu gusturile şi cu usurile lui. Lui, in timp de pace, ii plăcea a trăi in cetate, ocupăndu-se fără ostentaţiune de interesele publice, şi chiar de afacerile private ale cetăţenilor, sau petrecĕnd cu linişte şi cu veselie, in societatea unor amici, bărbaţi plini de gust şi de cultură.

Noi presupunem că astfel de representaţiuni ale persoanei sale trebue să fi plăcut mai cu deosebire lui Traian, şi foarte ne vine a crede că, de felul acesta va fi fost statua impĕratului aşezată in biblioteca din Prusa, capitala Bitiniei, statuă despre care vorbeşte Pliniu, intr'o scrisoare a sa către Traian, unde il inştiinţează despre contestaţiunile ce se iscase atunci asupra unor lucrări de sculptură, intre cetatea Prusa şi Dione Cocceianul. (Epistol. lib. X, 85-86).

Aflu aci prilej de-a spune că mai toate cetăţile imperiului

Biblioteca Municipală
Timişoara

roman aveau de mare onoare a posede, in sinul lor, statue de ale impĕratului Traian, sau de-a contribuì pentru ca asemenea monumente să se ridice in locurile cele mai frecuentate de popor, precum bunăoară in templele zeilor celor mai renumiţi. Drept exemplu, vom rememora numai ceeace ne spune călĕtorul grec Pausanias, in descrierea cetăţii Olimpia din Peloponez, unde se afla templul cel mai vestit al lui Joue Panhelenicul. Statua lui Traian de acolo, ne zice Pausanias, era inălţată prin contribuţiunea tuturor popoarelor Greciei.

Credem insă că imaginile acelea cari figurau in locuri aşa de sumtuoase, aşa de bogate in tot felul de opere de artă, acele imagini, zicem, trebue să fi representat pe un impĕrat ilustru ca Traian, in apogeul falei sale de stăpăn şi impĕrat al lumii.

Subt acest ultim aspect ni-l presintă, ăncă şi acum, acele cinci statue despre care ne mai remăne a vorbì.

Totuş, mai nainte d'a intreprinde descrierea lor, să revenim asupra unui punt de care abia ne-am atins, căud am inceput a arăta formele ce afectă statua şezĕnd, atribuită lui Traian. Am spus că trupul este acolo, graţios infăşurat in tunică şi in togă; am spus că picioarele poartă sandale, şi aş fi trebuit să adaug că piciorul drept este tras inapoi cătră scaun, aşezat fiind pe o treaptă piezişă, şi că cel sting, de factură modernă, stă mai inaintat. Am spus că figura e placidă, blăndă şi măreaţă şi ar fi trebuit să adaug că-i este capul gol şi pĕrul, ca de obiceiu, adus pe frunte, cu şuviţe neorănduite. Nu am spus insă că in măna stingă, statua ţine un glob, emblemă a puterii supreme, şi că degetele celei drepte pare că arată la acel glob.

Dar să nu ne amăgească aceste dovezi ale mărirei suverane. Mănele sunt amĕndouĕ moderne, şi sculptorul de acum vre-o sută sau o sută cincizeci de ani, carele a completat cu dinsele şi cu un cap autentic al lui Traian, acel corp de marmoră grecească trunchiat şi frumos drapat, a voit ca să corespundă capul cu care dinsul impodobise acel trunchiu, cu mănele ce el ii adausese, şi pentru aceasta, el

i-a pus in mâni globul suveranităţii, astfel precum vedem pe unele monete ale lui Traian, că insuş, senatul ii inchină şi-i dăruieşte omnipotenţa imperială, sub forma unei sfere.

Dintre toate statuele in care vedem încă pe Traian in costum de *Imperator*, numai una ni-l arată purtând un glob in mâna-i dreaptă, ridicată până la înălţimea sinului (fig. 5), pe când cealaltă mână inalţă până la linia frunţei un sceptru, in forma unui scurt toiag de comandament. Capul este incins cu o cunună de lauri. Faţa cată in sus cu o nespusă mărire. Picioarele, alăturate lângă un trunchiu de copaciu, se vĕd goale, aşezate pe tălpi legate la glezne cu nojiţe de opinci ce se incrucişează până pe la mijlocul pulpelor. Pe trunchiul corpului, impĕratul poartă un peptar sau *lorica* de metal, pe faţa căruia se zăresc două nimfe intinzĕnd braţele către un altar, sub care se svircoleşte o feară străpunsă. Pe umĕr şi sub şele, lorica e ornată cu solzi, *squamæ*, sau plăci lunguieţe representând in reliev capete de zeităţi şi de animale, destinate, se crede, a depărta piaza rea. Pe sub acestea, fălfăie până deasupra genunchilor şi deasupra coatelor, extremităţile tunicei, acoperită cu acele lungi fâşii de curea, *lora*, atĕrnând in jos, care completă inveşmĕntarea apărătoare a căpeteniilor de oşti ale antichităţii.

Fig. 5.

In vechile noastre icoane de stil bizantin, sfinţii resboinici, precum sf. Gheorghe, sf. Dumitru, sfinţii Mercurie, Procopie şi alţii, au păstrat acea inveşmĕntare resboinică la care memoria noastră se poate repurta cu inlesnire.

Statua antică a lui Traian cu care, deşi nu este una din cele mai principale, am inceput descrierea categoriei a treia, adică aceea a statuelor propriu zise *imperiale* ori *loricate*, această statuă de marmroă, unica din toate incoronată

cu lauri şi ţinênd globul suveranităţii in mănă, provine din colecţiunea palatului Grimani din Veneţia.

Spre a completa descrierea acestei efigii imperiale, avem a mai spune că o spadă scurtă dar cu măner inalt, *parazonium*, ii stă lipită de coapsa stingă, şi că uşoara mantie imperială, *paludamentul*, incheiată cu o copcă sau fibulă pe umĕrul drept, formează căteva cute transversale sub bărbie şi apoi atĕrnă pe spate, acoperind subt ale ei draperii unduloase tot dosul loricei de metal, pănă pe pulpe.

Fig. 6.

Acelaş costum militar, cu deosebiri puţine, caracterităză cele patru statue de care avem a mai vorbi. Fără indoială, de insemnat printre ele este acea din museul Burbonic de la Neapoli (fig. 6). Ea are o năltime de opt palme şi este sculptată in cea mai frumoasă marmoră grecească. Sunt acum 120 de ani de cănd a fost descoperită, impreună cu o statue a impĕratului Caligula, pe malurile rîului Garigliano, in acea localitate din Laţiu, numită Minturne şi vestită prin mlăştinele sale in care se ascunse Mariu, după a sa invingere. La 1802, un nobil napolitan, marchezul Venuti, insuş sculptor distins, dărui această statuă de marmoră museului de antichităţi al patriei sale.

Ziserăm că statua a fost descoperită; insă mai adevĕrat este a zice că numai trunchiul s'a găsit la Minturne. Capul a fost adaos, ear picioarele, incălţate cu sandale şi dispuse in faţa unei tulpine de arbore, sunt de lucrare modernă; asemene şi braţele, pentru a căror restaurare au servit de model celelalte trei statue ale lui Traian, din Paris şi din Roma. Aşa dar, porţiunea remarcabilă a lui Traian din museul Burbonic consistă mai cu seamă din corpul vĕrtos al impĕratului, acoperit cu o lorică, pe care se vĕd baso-relievuri

de o fineţă şi de un stil demne de atenţiune. In mijloc, pe linia mezie a pieptului, se deosibeşte o Minervă cu coiful in cap, cu pavĕza pe umĕrul sting şi inălţând cu mâna dreaptă in sus o cucuvea, emblema zeiţei inţelepciunei. De două laturi ale zeiţei, stau două tinere, svelte şi uşurele dănţuitoare, incununate cu foi de palmi. Sub gâtlej, lorica este impodobită cu figura Medusei, fiinţă mitologică care, in ideile anticei religiuni elenice, avea darul de-a insufla groaza. Scurta spadă a impĕraţilor, *parazoniul,* stă sub piept, atĕrnată la stinga de-o curea ce trece peste umĕrul drept. Sunt dispuse ca o fundă, cutele paludamentului ce se infăşoară pe braţ.

Tot astfel se vede dispusă mantia pe una din statuele museului din Paris (fig. 7). Şi acestia ii lipsea capul, atunci când a fost descoperită la Gabie, in Italia meridională. Ceea ce a făcut insă ca această statuă de marmoră din Paros, inaltă de peste duoi metri, să fie atribuită lui Traian, a fost emblemele, — şi acestea foarte frumos sculptate, — care se deosibesc pe lorica lui. Aci, sub gâtlej, figura Medusei este inlocuită printr'un cap de Triton, zeitate marină; şi s'a zis că o astfel de emblemă trebuea să amintească despre flotele romane pe care Traian le pornise in direcţiunea mărilor indiane, atunci când, prin Asia-Mică şi Armenia, el merse să atace imperiul persan. Apoi in mijlocul loricei se vede gravat cu multă precisiune un trofeu cu totul aseměnat celor care, pe unele monete amintitoare despre isbĕnzile impĕratului in ţara Dacilor, ne arată un coif, o lorică şi două scuturi acăţate toate de un stilp, sub care zac ghemuiţi doi oameni, robi din resboiu, cu mânele legate la spate. De laturele trofeului, se věd, de-o parte o Victorie cu rochie fălfăindă, şi de alta, un geniu de acelaş fel; amĕn-

Fig. 7.

doi sunt aripaţi şi inscriu pe scuturi rŏtunde triumfurile impĕratului. Asemene figuri regăsim in mari proporţiuni, şi pe columna Traiană. In statua de la Gabie, cu măna stingă lipită de trup, şi in parte ascunsă sub paludament, impĕratul ţine parazoniul; in măna dreaptă, ridicată cu mult mai sus decăt capul, acea statue inalţă micul toiag al comandamentului. Aci, ca şi in celălalt chip imperial din museul Luvrului, picioarele sunt cu totul goale. Astfel trecea rîurile, impreună cu toţi soldaţii de rănd, impĕratul Traian, cănd umbla pe jos in capul oştilor sale, imbărbătănd cu pilda pe soldaţii sĕi.

Fig. 8.

Statua din Villa Albani, lăngă Roma (fig. 8), inaltă de nouĕ palme şi ceva, presentă oarecare dispositiuni diferite de cele precedente. Picioarele sunt incălţate cu sandale; lorica nu are nicio sculptură; dar spada e atĕrnată de-o curea care incinge trupul pe la mijloc, in formă de brĕu. Braţul drept se nalţă cu sceptrul in mănă, foarte depărtat de cap. Paludamentul, prins pe umĕrul drept cu o fibulă rŏtundă, formează căteva cute pe piept şi apoi atĕrnă, larg rĕsfirat pe spate; o parte din el se incolăceşte pe braţul sting, a cărui mănă deschisă se depărtează cătva de trup. Această dispositiune a braţelor dă figurei o infăţişare cu totul maiestoasă.

Am ajuns acum, după lungi şi minuţioase descrieri, cu care mĕ tem că am obosit foarte luarea aminte a cititorului, am ajuns la ultima din cele opt statue ale lui Traian ce ne propusesem să presentăm aci. Aceasta este şi dinsa la Paris (fig. 9). Este de marmoră din Pentelic şi are o nălţime de $2^{m},112$. Ca cealaltă din Luvru, despre care am vorbit, ea ne arată picioarele impĕratului goale, dar făcĕnd o mişcare

pare c'ar umbla. Mănele amĕndouĕ au posiţiunea statuei din Villa Albani; dar aci, paludementul nu ţine cătuş de puţin de umeri, ci imbăierează, cu ale lui cute indesate, păntecele şi picioarele impĕratului pănă la genunchi; apoi, cu ambele lui căpătăie, atĕrna de pe măna stingă in jos. Capul priveşte drept in faţă. Lorica ale cării curele cu cătărămi se vĕd aşezate, foarte distinct, ca nişte altiţe, pe ambii umeri, explică cum partea pectorală a acestei armure apărătoare se afla unită cu porţiunea ei dorsală. Semnalăm această particularitate, aci mai intăi, numai pentrucă aci ea se vede figurănd de amĕndouĕ părţile. Şi mai importantă, insă, este sculptura din faţa peptarului; sus, intr'o semilună se zăreşte capul zeiţei Isis, pe care Romanii o luase in veneraţiune din regiunile orientale şi mai cu seamă din Egipt. Dedesubt este un trofeu cu un coif cornut, o mantie fălfăindă şi douĕ paveze exagonale. De stilpul trofeului sunt legaţi cot la cot şi stărciţi pe vine, doi robiţi, unul gol cu totul, celălalt purtănd lungi veşminte orientale. S'ar zice că ei infăţişază poporaţiunile arabe ale Siriei şi ale Palestinei, instrunate prin silă de armele invingĕtoare ale lui Traian. Capul impĕratului, de-o frumuseţe extraordinară, se crede a nu fi cel original al acestei mult interesante statue.

Fig. 9.

Acum, după ce trecurăm in vedere aceste opt imagine intregi ale impĕratului şi după ce căutarăm să vedem in căte moduri diferite antichitatea i-a representat infăţişarea, prin mari opere isolate de sculptură, este bine, credem, să mai aruncăm o privire inapoi, spre a ne da seama de chipurile diferite prin care statuaria antică ne-a păstrat memoria acestui mare depositar al puterii imperiale şi renvietor al anticelor virtuţi cetăţeneşti ale Romei republicane.

Noi ştim astăzi că cei vechi au dat portretului sculptural al lui Traian şi alte forme decăt acelea sub care il putem constata acum. Astfel, bunăoară, medaliile sale, care ni-l arată adeseori stănd in picioare intr'un car cu doi sau patru cai, ne dau încă o dovadă invederată că, deasupra porticului din Forul său, statua colosală a lui Traian se inălţa strălucitoare intr'o bogată *rhedă,* trasă de opt telegari inhămaţi toţi in rănd. Astfel ear, suntem intemeiaţi a zice că s'au instalat in Roma şi in alte localităţi, mai multe statue ecuestre ale lui Traian. Este chiar lucru sigur că, in acelaş For, care purta numele lui, se afla aşezată o statuă călare a impĕratului, şi, subt această formă, mai in totdeauna colosală, el a putut fi presentat şi in costum militar de *imperator,* şi in veşminte mai modeste de cetăţean senatorial, şi infine in atitudinea eroică a zeilor şi a semi-zeilor legendari.

Monetele ne dau şi ele probe despre existenţa statuelor ecuestre ale lui Traian in costum de căpetenie a oastei.

Poate că acestea, adică statuele zise *imperiale,* atăt călare căt şi in car sau in picioare, erau cele mai frecuente; şi daca ne este permis a judica despre frecuenţa in antichitate a diferitelor aspecte sub care el era infăţişat, dacă ne este permis, zicem, a judica după remăşiţele încă in fiinţă, ar trebui să credem că cele mai numeroase ale lui imagini l'au arătat in atributele sale de imperial comandant al armatelor romane.

Totuş, credem, că lui i-a plăcut, după cum ne incredinţează chiar şi Pliniu, a eşi adesea la iveală printre supuşii săi, subt aspectul mai modest de simplu cetăţean, astfel cum erau figuraţi in Roma, anticii conducĕtori ai afacerilor publice, simpli cetăţeni ca Brutu şi Camil.

Infine, i se făcurĕ şi statue de stil eroic, după a lui moarte, atunci căud divinitatea lui ajunsese a fi consacrată, in mintea tuturor, nu numai prin puterea suverană, care dete chiar şi unor nemernici impĕraţi ai Romei o aşa exuberantă şi ilusorie consecraţiune, dar încă şi prin acel extraordinar şi neasemuit renume de dreptate, de blăndeţe, de virtute şi

de mărinimie, ce, dealungul secolilor, a remas ca o insuşire nedespărţită de bunul impĕrat Traian.

Daca statuele ecuestre şi cele pedespre ale acestui model al stĕpânitorilor lumii au fost multe in antichitate, apoi este evident că şi mai numeroase ăncă au trebuit să fie busturile lui. Această presupunere nu poate să sufere indoială, de oarece mai ales vedem şi astăzi aşa multe capete de ale acestui impĕrat imprăştiate prin museele şi colecţiunile particulare de antichităţi. Deci, intru ceeace priveşte busturile şi capetele lui Traian, nu doară de o nomenclatură completă ne poate fi aci vorba, dar nici măcar de-a alege printre ele pe toate acelea care, prin vre-o particularitate mai resărită, au atras oarecând-va luare aminte din partea anticarilor. Ne vom mărgini a semnala aci numai două dintr'insele; şi chiar aceasta o vom face mai mult cu scopul de-a incheia notiţa noastră usupra statuariei Traianice, cu o descriere oarecum mai amĕnunţită a trăsurilor ce caracterizau figura lui Traian.

Fig. 10.

Anticarul frances Mongez, carele a completat *Iconografia greacă* a lui Visconti, printr'o iconografie a Romanilor, a reprodus in tabelele cărţii sale, un bust al impĕratului, lucrat din marmora de Paros, spunĕndu-ne că acesta a făcut parte din colecţiunea cardinalului Fesch, unchiul impĕratului Napoleon I. Nicăieri trăsurile fisionomiei lui Traian nu par a fi mai lămurit tipărite decăt in această operă de artă, lipsită, de altminteri, de orice ornament (fig. 1 şi 10.)

Acest ultim amĕnunt il dăm, numai fiindcă voim să punem acea figură in comparaţiune cu alt bust colosal al lui Traian, lucrat in marmoră din Pentelic, in care impĕratul poartă pe cap, cununa civică, acea cunună de foi de stejar, cea mai preţuită resplată dintre darurile ce, la Romani, se acordau ostaşilor de frunte. Acest bust, care se afla in Villa Barghese de lăngă Roma, (fig. 11) idealisează oarecum tră-

Fig. 11.

surile lui Traian şi le dă o asemĕnare destul de pronunţată cu chipul, remas clasic printre impĕraţii Romii, al lui August, strămoşul lor comun.

Un restaurator modern a adaus capului, incoronat cu cununa civică, un peptar de zale cu aspect de solzi, *lorica squamata*, din mijlocul căruia resare un cap de Medusă.

In bustul din fosta colecţiune a cardinalului Fesch, figura este aşa de caracteristică, aşa de corespunzĕtoare, sub puntul de vedere fisiognomic, cu toate calităţile, şi poate chiar cu micile slăbiciuni ale lui Traian, incăt toţi acei căţi au studiat cu deamĕruntul viaţa, aplecările şi insuş tipul general păstrat in mai toate efigiile antice ale acestui impĕrat, au recunoscut in acea figură, adevĕrata imagine ce ne pune sub ochi pe acel om bun la inimă, energic şi drept la minte, simplu in vieţuirea sa, hotărit in orice faptă şi intreprindere

a sa, puțin dedat cu speculațiunile științifice și filosofice, dar iubitor de tot ce e bun și frumos, pre cât acele lucruri erau totdeodată mari și temeinice.

Capul lui Traian, in acel bust, este mare, lat și cam revĕrsat in partea despre ceafă. Este așezat pe un grumaz larg și astfel indreptat incât se vede că positiunea obrazului nu era nici sumeasă in sus cu trufie, nici aplecată cu fățărnicie spre pămĕnt. Traian cătà dar drept in față, nici aspru, nici sfios. Pĕrul, despicat in șuvițe puțin unduloase și cam desordinate, pleacă din creștetul capului spre a se respândì in toate părțile cam deopotrivă; ele ajung pe dinainte a acoperi o mare parte din frunte care, deși mică și cam teșită, presentă la mijloc o linie bine pronunțată. Arcadele sprincenelor reies cu putere și formează, prin răzorul frunții, acea induoită dungă foarte adăncită. Dovadă că Traian cugetă și că fruntea i se sbircea adesea spre a chibzuì cu luare aminte la greaoa sarcină ce-și impusese de-a noroci o lume intreagă.

Din acea dungă lată se pornește nasul proeminent, lung, cărnos, bolbocat la virf, și destăinuind poate oarecare aplecări cam materialiste. Buza superioară cade drept deasupra celei de jos, sub care se cufundă apoi pelea, formănd ca un șioiu tare pronunțat, din causa bărbiei ce este foarte proeminentă. Pe gura lui Traian se citesc felurite și neprețuite calități. Intr'insa se vede lămurit cât de puternică hotărire predomnește in caracterul sĕu; și cu toate acestea, pare că un zimbet binevoitor și glumeț se tot joacă prin creșturile oblice care pleacă de sub nări și de la căpĕtăiele buzelor.

Ce putem acum să spunem despre expresiunea ochilor, pe care nu-i vedem decât in chipuri descolorate și lipsite de lumini? Căci, precum se știe, in statuaria antică, dalta lăsa neatins interiorul ochilor. Totuș este probabil, — și unele slabe indicii par ăncă a dovedì aceasta, — că cele mai multe din statuele antice erau colorate și astfel, ele puteau da chiar și impresiunea cea viue ce reiese din colorarea unei figuri. De ni s'ar fi păstrat o astfel de statuă a lui Traian, am fi vĕzut pe dinsa albind pĕrul impĕratului ce-l știm că a fost de timpuriu cărunt; l'am fi vĕzut contrastănd, in mod plăcut,

cu o peliță cam smeadă, ce pare a sta mai in deaproape raport cu trăsurile acelei figuri, hărșite pe cămpii de resboaie, și care, dealtminteri, nu putea să desmintă nici origina ispanică a lui Marcu Ulpiu, născut din părinți Turditani.

Din presupunere in presupunere, am ajunge a zice că vederea lui nu avea fulgerătura strașnică a unor ochi negri corb, ci mai mult blănda, potolita, dar și hotărita cătare a ochilor căprui.

Astfel completată, figura lui Traian, fără de-a ni se presenta ca un tip de frumusețe clasică, fără de-a invedera mândria și semeția capului olimpic al lui Joue cu pletele resfirate, cu fruntea vastă, cu privirea schânteietoare, avea totuș in sine o temeinică expresiune de energie stăruitoare și neobosită; era totdeodată afabilă, plăcută, atrăgătoare; dovedea aplecările cele mai pronunțate spre bunăvoință, compătimire, milă și indurare. Pe fruntea lui nu se strecurau umbrele unor idei abstracte, unor năzuiri nerealisabile. Vĕzĕndu-l, tot omul își putea zice că el nu voiește mai mult decât poate, dar că poate tot ce voiește. In creerii lui, teșiți și indesați (de-am putea zice așa) subt o țeastă oablă și dreaptă, nu fluturau ilusiuni zadarnice; dar tot ce se zămislea intr'inșii, il impingea spre fapte practice, folositoare, drept cumpănite și totdeauna indeplinite fără greș, fără sminteală.

Invederat este că o fisionomie așa de simpatică și, am putea zice chiar așa de impunĕtoare numai prin expresiunea de echitate și de blăndețe respăndită intr'insa, trebue să fi asigurat lui Traian, atăt respectul și afecțiunea conviețuitorilor sĕi de orice rang și de orice neam, căt și lui insuș acea incredere in sine cere-l făcea să trăiască in mijlocul poporului și soldaților sĕi, ca un părinte venerat și iubit de toți ceice se apropiau de dinsul.

Eată, după cum credem, unul din darurile firești de care s'au bucurat și s'au folosit toți, pe căud Traian era ăncă in viață. Dar calitățile lui erau așa de numeroase și așa de felurite incăt, chiar după ce atrăgĕtoarea lui persoană fisică dispărù din ochii tuturor, el ăncă păstrà pentru vecie, prin

darurile sale morale şi prin faptele lui neperitoare, renumele cel mai glorios ce a lăsat vreodată un împĕrat pe lume.

Pentru scumpa şi neuitata lui amintire, artele antichităţii, şi anume sculptura, cea mai serioasă şi mai originală dintre ele, au lucrat fără preget, mulţi secoli in urmă-i Astfel ele ne-au transmis poate, şi mai multe cunoştinţe asupra lui Traian, decăt Analele istorice, pe care, din nenorocire, le-a băntuit şi le-a nimicit cataclismul barbariei, mai mult chiar decăt pe stanele de marmore, făţuite după chipul divului împĕrat.

Despre un fapt ca acesta ne incredinţează insuş poetul cel mai ilustru al veacului de mijloc. Dante ne spune că, pe pragurile raiului ceresc, el a zărit alburind o piatră, «che «biancheggiava»; ear pe dinsa era istorisită nalta glorie a «principelui roman, pentru a cărui mare valoare, papa Gri«gorie a căştigat marea sa isbăndă», aceea de a-l strămuta din iadul păgănesc, la loc mai cu lumină. Acel principe roman era Traian împĕratul!

Quivi era storiata l'alta gloria
Del roman prince, lo cui gran valore
Mosse Gregorio alla sua gran vitoria.
Io dico din Traiano imperadore.

(**Dante**, Purgator. X, v. 73-76).

A. ODOBESCU.

DIN EXPERIENŢĂ

De mult s'a zis, şi s'a zis cu drept cuvĕnt, că lucrurile simple sunt cele mai grele de priceput şi de primit; şi această vechie maximă remăne din nefericire aplicabilă şi in starea actuală a aşa numitei culturi, pe când dincontră adevĕrata cultură nu va fi mai bine intemeiată decăt in proporţia restringerii acelei maxime, adecă atunci, când lucrurile simple vor fi din ce in ce mai uşor inţelese şi mai indeobşte primite.

Confusia ce domneşte astăzi in atătea discuţii publice şi private de cel mai mare interes, confusia d. e. in politică, in educaţia tinerimei, in Etică, in relaţiile sociale, provine din starea inapoiată, in care se află încă toate ştiinţele numite „biologice", indeosebi Psichologia.

Nu e vorbă: de invăţat se invaţă intr'una Psichologie (sau „ştiinţa sufletului") in şcoalele publice; ea este chiar introdusă in gimnasii, necum la universităţi. Dar ceeace ni se dă aici drept ştiinţă, este in cea mai mare parte o fraseologie lipsită de folos practic şi in multe priviri nedemnă de cuvĕntul ştiinţă.

Dovadă este, că in şcoală poţi invăţa să cunoşti animalele, dacă ai urmat un curs bun de Zoologie, şi poţi invăţa să cunoşti plantele şi pietrele, dacă ai avut parte de un profesor bun de Botanică şi Mineralogie; dar vai de omul, care ar vrea să cunoască oamenii numai după un curs de Psichologie cum se predă in şcoalele şi in cărţile fie şi cele mai moderne.

Dovadă mai este, că in viaţa practică un grădinar de frunte sau un agronom, pot intrebuinţă cunoştinţele dobĕn-

dite din cărțile lui Decandolle sau din ale lui Liebig, un proprietar de mine se poate intemeia pe cercetările lui Lyell; dar dacă ai intreba pe vre unul din marii cunoscători de oameni, d. e. pe Bismarck, cu ce manual de Psichologie s'a folosit intru aceasta, ți-ar respunde printr'un hohot de ris.

Cunoașterea omului — un lucru așa de neapărat trebuincios și încă de o trebuință crescândă cu sporirea tuturor relațiilor omenești — nu se poate dobândi astăzi, afară de micul ajutor al unor culegeri de maxime și aforisme și poate al unor romanuri și drame, decât din propria experiență. Ce e drept, propria experiență, este cea mai bună școală; numai că taxele acestei școli sunt prea scumpe: le plătești de regulă sub forma unei adânci suferințe, și când ți-ai câștigat testimoniul absolutoriu, ai ajuns adeseori la sfirșitul vieței și este prea târziu ca să te mai folosești de el.

Singură știința in înțelesul strins al cuvântului ar fi chiemată să aducă aici o îndreptare. Căci o notă caracteristică a științei este anume de a prinde și de a resuma resultatul a mii de casuri individuale sub o singură formulă generală și de a scuti astfel pe om de o mare pierdere de timp și de puteri. Din care causă între adevărata știință și intre viața practică nu poate fi niciodată antagonism, ci trebue să fie dincontră o perpetuă inlesnire reciprocă.

Insă de două mii de ani de când se tot vorbește de o știință a sufletului, resultatul este până acum o desăvirșită neștiință in cele sufletești. Una din causele acestei lipse de progres intr'o materie așa de capitală, este tocmai acea curioasă alergare dupe intrebările cele mai complicate, de a se fi asigurat respunsul la intrebările cele mai simple. Dascălii și-au bătut capul cu probleme excentrice despre „nemurirea“ sufletului, despre relațiile „intre Dumnezeu și om“, despre „facultăți“, etc., și au lăsat la o parte conștiențioasa constatare a acelor elemente simple, care sunt de cel dintâi folos pentru cunoașterea sufletului omenesc și

numai după a căror stabilire solidă s'ar fi putut intinde cercetările şi asupra problemelor mai complicate, despre care nu este încă sigur, dacă vor fi vreodată primitoare de o deslegare ştienţifică.

Ce este de făcut in această stare de lucruri?

In această stare de lucruri nu ne remâne deocamdată decât observarea a două regule de procedere pentru a pune Psichologia pe calea proprie a ştiinţei şi a o impăca prin chiar aceasta cu cerinţele vieţei practice. Intâi, regula negativă: să ne ferim de orice metafisică in cercetările şi explicările asupra sufletului şi asemenea de orice sistemizare precipitată. Al doilea, regula positivă: să adunăm acel material de observări şi de experienţe sufleteşti, a cărui constatare să fie primită de toţi ca un adevăr sigur. Cu alte cuvinte: mai intâi lucrurile simple (nu simple in inţelesul Chimiei analitice, ci simple in inţelesul constatării şi a priceperii prealabile), şi apoi incercările mai complicate de explicări şi sistemizări. Zeci de ani, poate sute de ani vor trece, până când acest material va putè fi elaborat spre o ştiinţă sistematică cu dreptul de a purta acest nume.

Aşa dar in privinţa sufletului omenesc trebue astăzi să renunţăm la toate pretenţiile de sistem, să părăsim peruca medievală şi tonul autoritar de pe catedre, să aruncăm coaja cuvintelor lipsite de miezul inţelesului, şi restringându-ne in poziţia smerită ce ne-o impune sărăcia şi ignoranţa, in care ne aflăm până acum, să ne mărginim la observarea neprevenită, la constatarea şi la pătrunderea urmărilor acelor stări sufleteşti, care nu sunt supuse la indoială indată ce sunt bine observate. Multă vreme va trebui să treacă numai cu acest inventariu elementar al constatărilor de fapt.

Poate ni se va recunoaşte (unii chiar ne-o vor imputà), că prin cele zise mai sus am redus cercetările psichologice, căte ne par astăzi posibile, la un rol aşa de modest, incât ni se va lua drept lipsă de modestie, dacă ne incercăm in paginele următoare a da un exemplu despre

modul, cum ne închipuim noi că ar fi de făcut acea adunare de material din experiența sufletească a fiecăruia. Se va vedè îndată (și aceasta este totdeauna un semn bun pentru valoarea materialului), că orice asemenea constatare are numai decât aplicabilitatea ei practică, adecă în prima linie ne înlesnește pentru o parte oarecare *cunoașterea oamenilor* — cunoaștere, fără de care psichologia nu are nici un folos, precum Chimia nu ar avea nici unul, dacă nu ne-ar da măcar cunoașterea și deosebirea elementelor fisice.

* * *

Așa dar, problema vieței practice în relațiile omenești, și prin urmare atât punctul de plecare cât și ținta oricării Psichologii viitoare, este cunoașterea oamenilor, și de la deslegarea acestei probleme atârnă în mare parte și scopul final al tuturor silințelor noastre: fericirea putincioasă a individului omenesc.

Problema este foarte grea.

De unde vine greutatea? Nu greutatea artificială, nu greutatea etică, ci greutatea firească, greutatea din naștere, la a cărei ridicare trebue mai nainte de toate să ne concentrăm luarea aminte?

Oamenii pot să nu se înțeleagă, să nu se cunoască unii pe alții din causa lipsei de un organ comun de comunicare, adecă lipsei de un înțeles comun al cuvintelor, prin care își exprimă gândirile, deși vorbesc aceeași limbă. Să facem abstracție de această greutate oarecum artificială. — Oamenii mai pot să nu se cunoască din causa falșității intenționate, adecă din causa deosebirei între ceeace gândesc și ceeace spun. Să înlăturăm și această greutate etică.

Să presupunem dincontră, pentru a simplifica problema în prima ei stabilire, că avem a face cu doi oameni inteligenți, adecă în genere capabili de a-și da samă despre cele sufletești, care prin o educație intelectuală comună cu aceeași limbă cu aproape același înțeles al cuvintelor întrebuințate. Să mai presupunem că sunt amêndoi de bună

credință, că nu vor să se înșele unul pe altul, ci își spun cu sinceritate gândirile și simțirile lor. In ce va sta totuș de la inceput greutatea lor de a se cunoaște unul pe altul și pentru ce se va cere cu necesitate un timp indelungat până să poată ajunge la această cunoștință, și încă in margini destul de restrinse?

Causa proprie a greutății de a ne cunoaște unii pe alții, este următorul fapt primordial al vieței sufletești: miile și sutele de mii de impresii, de gândiri, de simțiri, de emoțiuni, ce au trecut și trec prin capul unui om și-l caracterisează in individualitatea sa, nu sunt niciodată in totalitatea lor presinte in conștiința lui actuală, ci stau in cea mai mare parte intunecate și ascunse in sufletul sau in memoria lui. In conștința lui actuală stă pe primul plan al atențiunii o singură idee, pe lângă ea se asociază, insă in al doilea și al treilea plan, încă vreo câteva altele, poate până la șapte: toate celelalte, sutele de mii, de care dispune acest om in diferitele momente ale vieții sale rechiemându-le din memorie, stau in fiece moment dat ascunse, nu incap in prea strimta conștiință actuală, ci remân in afară de lumina ei; și nu numai că stau ascunse pentru insuș individul care le are și care se miră adeseori singur de curioasele idei ce-'i „vin in minte“ sau de curioasa lipsă de idei și de emoțiuni ce și-o constată uneori in propria lui conștiință.

In această „ingustime“ a conștiinței, sufletul omului (pentru a varia celebra comparare a lui Platon) seamănă unei imense colecții, cu mii și mii de felurite obiecte, ascunsă intr'o peșteră intunecoasă, in care n'ai putè pătrunde cu altă lumină decât cu un mic felinar fals (blindat), al cărui focar strimt ar arunca un mănunchiu subțire de raze asupra cel mult șapte obiecte deodată. Dacă astfel vreai să-ți dai samă despre cuprinsul și valoarea acelei colecții, trebue să plimbi succesiv micul cerc luminos de la unele obiecte la altele, să observi cu luare aminte pe cele principale, și cine știe, dacă in aceste condiții vei avè vreodată timpul necesar ca să-ți faci o idee despre totalitatea colec-

ției. Dar încă dacă nu este numai o singură colecție, ci sunt mai multe, și ți se cere să le cunoști și pe aceste!

Dealtmintrele compararea, ca toate comparările, este in parte nepotrivită; căci nu cercul luminos al conștiinței se plimbă de regulă peste feluritele stări sufletești, ci el pare a fi nemișcat, și dincontră stările sufletești par a eși din intunerecul memoriei sau a se forma din intêmplătoarea incunjurime externă și a trece in mișcare succesivă prin strimta lumină a conștiinței.

Intr'o așa intunecime fatală este cufundată viața sufletească a fiecărui om pentru el insuș, necum pentru altul și numai un așa mic mănunchiu de raze are fiecare pentru a-și lumina intunerecul in sine și in alții, cel puțin in starea actuală a evoluției creerilor omenești, care in cei 3000 de ani, de când se poate urmări literaricește, nu arată nici o schimbare notabilă intru aceasta și nici vreun semn sigur, că se va schimba și cum se va schimba după alți 3000 de ani.

Această „ingustime" a conștiinței nu a putut scăpa din vederea psichologilor; o atingere a ei se află chiar și in literatura română, in una din cele mai bune cărți de școală, *Psichologia empirică* a d-lui I. Popescu (ed. II, § 10); cercetări psichofisice asupra numĕrului exact de idei, ce pot incăpea in fiecare moment dat al conștiinței, s'au făcut (Wundt); o explicare a fenomenului s'a incercat (Herbert Spencer). Dar aceste „elaborări științifice" *(sit venia verbo!)* sunt insuficiente și premature. In locul lor și inainte de ele starea actuală a cunoștințelor noastre cere încă numeroase constatări de fapte interne relative la acest fenomen, indeosebi înțelegerea și urmărirea influenței lui asupra tuturor relațiilor sufletești in om și intre oameni, oricare ar fi dealtminteri explicarea științifică in viitor.

Această influență a strimtetei cercului luminos este așa de hotăritoare, incât trebue să fie adevĕratul punct de plecare al cunoștinței de oameni, și este numai de mirat, cum de nu s'a simțit până acum marea insemnătate ce o are pentru toate explicările psichologice posibile și cum de

nu a intrat încă în domenul cunoștințelor comune ca un adevĕr elementar.

Să încercăm aici a ne da samă de unele din urmările principale ale acelui fapt spre a ne pĕtrunde cel puțin de valoarea practică a lucrului și a întrevedea totdeodată modul, cum ar putea fi întrebuințate observările culese *din experiență*.

* * *

I. Fiindcă omul cult are atâta mulțime de impresii, de emoțiuni și de gândiri ascunse în memoria lui și fiindcă din această mulțime de stări sufletești, de câte ori ne întâlnim cu el, nu poate avea presente în conștiință decât o neinsemnat de mică cantitate, nu trebue să judecăm întru nimic despre valoarea lui dintr'o întâlnire, nici din două, nici din trei. Sute de convorbiri se cer, în felurite ocasii, în cari să se poată manifesta atât ideile cât și simțirile lui, pentru ca din însumarea și resumarea lor să ne putem forma o părere mai întemeiată asupra lui și să avem dreptul de a zice că-l cunoaștem.

Fără *timp îndelungat* nu poate fi vorba de aceasta, tocmai fiindcă sufletul omului este în neputință absolută de a se deschide deodată și este dintr'o fatalitate a Naturei legat de forma înecată a strecurării succesive prin lumina conștiinței actuale.

Dacă am voi să ne exprimăm în forma aforismelor obicinuite, am putea zice: un izvor adânc este ascuns în fiecare om de cultură, însă precum izvorul s'a format picătură cu picătură, de la momentul nașterii, tot așa nu clocotește la lumina zilei, decât picătură cu picătură până în momentul morții, și cei mai mulți din noi ajung chiar la ultima clipită a existenței lor fără a-și fi putut spune ultimul cuvĕnt.

Dar asemenea exprimări ale adevĕrului primordial sunt prea lipsite de precisiune pentru a fi folositoare. Căci mai întâi isvorul are una și aceeași apă, pe când sufletul omenesc are ape felurite. Ș'apoi daca ar fi lucrul numai așa,

atunci ar trebui să desperăm de orice experiență omenească, căci ar fi in genere cu neputință de a cunoasce pe cineva. Niciodată nu am avea destul timp nici destule ocasii de a observa toate ideile și toate simțirile lui, și aceasta cu atât mai puțin, cu cât in el insuș la diferite epoce ele se sporesc sau se impuținează in cantitate și adeseori se modifică in calitate.

Deși dar, mai ales in starea actuală a ușurinței, cu care cei mai mulți oameni judecă despre ei inșii și despre alții, este bine să ne pătrundem din capul locului de mărginirea oricării manifestări sufletești, nu trebue totuș să ne exagerăm greutatea până intr'atât, incât să credem, că este cu neputință de a cunoaște sufletul unui om. Această cunoaștere, oricât de grea ar fi, este in certe condiții cu putință. Și eată cum și pentru ce:

Ideile și simțirile, ce au trecut și trec prin capul unui om, sunt nenumărat de multe cantitativ și foarte felurite calitativ. Poate in nici un moment dat al vieței sale starea sufletească a unui om nu este strict identică cu vreo stare anterioară a aceluiaș om. Dar pentru trebuințele practice nici nu se cere această strictă identitate. Este destul, că unele idei și simțiri sunt *aproape* aceleași in diferite momente, și afară de aceasta este destul și mai important, că in fapt multe idei și multe simțiri stau in oarecare legătură de asemănare și se pot grupa (asocia) intr'un fel de unități colective, diferite unele de altele, dar inrudite inlăuntrul fiecăreia din ele.

Astfel problema practică se reduce in greutatea ei. Numai este vorba de a cunoaște sutele de mii de idei și de simțiri ale unui individ in isolarea lor distinctivă — ceeace ar fi cu neputință — ci este vorba de a cunoaște numai sutele sau zecile de grupări ale ideilor și simțirilor inrudite, ceeace este in genere cu putință. Observi modul de impresionabilitate al unui om la cutare scenă a naturei și la cutare alta, auzi părerea lui asupra cutărui om și cutărui altuia, vezi simțirea lui in cutare imprejurare și in cutare alta, afli judecata lui asupra cutărei opere de artă și asu-

pra cutărei alteia: dintr'o sumă suficientă deasemenea experiențe poți dobêndì o cunoștință resumată asupra direcției, gustului, simțirilor, ideilor și impresiilor lui, și această direcție o vei găsì apoi predomnitoare in miile de casuri individuale de acelaș fel.

Totul este acum de a face inventariul acestor grupări inrudite de idei și de simțiminte, care pot caracteriza diferitele individualități omenești și prin care se pot manifesta și diferitele dispoziții înăscute in mintea și in inima fiecăruia.

Cât este de inapoiată Psichologia, se vede și aici. Nici măcar acest inventar nu este făcut, nu sunt încă aflate cuvinte precise in înțelesul lor pentru toată distingerea dealtmintrele simțită a felurimei și a gradului acelor grupări și acelor insușiri înăscute. Când vreai să caracterizezi pe cineva după oarecare cunoaștere a lui, te isbești indată de greutatea exprimării precise.

Limba populară insă și-a ajutat până la un grad, intrebuințând un numĕr de cuvinte distinctive pentru insemnarea deosebitelor insușiri sufletești, cu toată lipsa de precisiune și de rubrica completă a acestor deosebiri. Deocamdată nu ne remâne decât a ne mulțumi cu ele. Și așa vedem, că se poate vorbi cu oarecare înțeles despre un om bun la inimă, milos, blând generos, slab sau crud, rĕu, invidios, rĕsbunător, strașnic; violent, cumpătat, arțăgos, impăciuitor; vesel, posomorit, nepăsător; ambițios, deșert; fricos, curagios; darnic, sgârcit; modest, îndrăsneț; ușor la minte, serios, inteligent, ager, cu duh, mărginit, tîmpit; distras, observator, om de cuvênt, înșelător, etc. etc.

Eacă un șir de rubricări cam vage, luate in fuga condeiului din vorbirea obicinuită. Insăși putința acestor rubricări in mintea omului observator, care și ea este fatal mărginită in strimteța cercului luminos al conștiinței a provenit dintr'un alt fapt al vieței sufletești: din faptul contopirei unei mari sume de impresii și idei, dacă sunt cam de acelaș fel, intr'un singur act de gândire, care cuprinde partea lor esențială și comună intr'o formă mai abstractă. (Feno-

menul abstracțiunii, care este condiția internă, fără de care nu s'ar produce nici o gândire științifică in mințile omenești, a fost destul de bine studiat in cercetările psichologice și logice de până acum, dar trece peste cadrul acestor pagine scrise dintr'un punct de vedere cu totul popular).

In aceste rubricări, oricât de puțin prescrise ar fi, trebue să adunăm și să resumăm observările noastre din diferitele momente ale intâlnirei cu un om; și fără o experiență suficientă și reflectată asupra principalelor lui grupări colective și dispoziții inăscute nu putem vorbi de cunoașterea cuiva. Tocmai aici se fac cele mai multe greșeli in viața practică și este de necrezut cu câtă ușurință proced oamenii in această privință și câte neajunsuri și câte nefericiri se nasc din o asemenea ușurință.

Un om iți promite, că va face ceva. In momentul promiterii este de bună credință: prin strimtul cerc luminos al acelui moment se mișcă o mică sumă de idei inrudite, față cu care lucrul promis se află in relație armonică și oarecum incălzitoare. Vine insă momentul realizării; dar acum in cercul luminos al aceluiaș om se pot afla, pe lângă amintirea lucrului promis, o mică sumă de idei cu totul diferite, față cu care promisiunea se află in relații disparate și oarecum refrigerante; și cu aceeași bunăcredință, cu care a promis atunci, nu-și ține acum promisiunea. Ușor la minte este omul, care neținând samă de această varietate succesivă a stărilor sufletești, se increde in promisiunile altuia, inainte de a-i fi constatat prin o indelungată experiență egalitatea și tăria sufletească, in urma cărora să aibă deprinderea excepțională de a se ține de cuvêntul dat. Câte incercări industriale nu se pericliteză, câte imprumuturi de bani nu sunt riscate și — fie-ne permis a adăuga — câte „reviste literare", incepute cu entusiasm, nu se sfîrșesc intr'un mod deplorabil, toate din această causă!

Dar ce este mai grav și ce atinge mai deadreptul fericirea și nefericirea omenească: câte relații de inimă nu se inchee cu aceiași ușurință! Se vêd doi oameni de câteva ori prin adunări și prin saloane, adică in imprejurări fără

multă varietate; ușor se găsesc aici „de acord“ in unele idei generale și in unele simțiri superficiale, cu atât mai mult că se află și in lăuntrul unor forme identice de conveniență socială. Și pe această temelie șubredă se grăbesc a se imprietenì, făcèndu-și destăinuiri intime, sau se unesc in căsătorie, sacrificându-și unul altuia o parte a vieței. După puțin timp vine desamăgirea, și atunci ii auzi plângèndu-se, că au fost „înșelați“ și mai au naivitatea de a zice că celălalt „s'a schimbat“. Dar in acea strecurare succesivă a stărilor sufletești prin cercul luminos al conștiinței actuale tocmai schimbarea este forma obicinuită a manifestărilor sufletului omenesc, și trebue dincontră o experiență mai indelungată pentru a constata cu oarecare siguranță, care sunt — in această lume internă așa de schimbătoare — totuș ideile și simțirile ce revin mai constant, care sunt dispoșițiile înăscute sau formate ce pot fi predomnitoare, care este apa ce curge peste pietrile ce remăn.

Fără o conștiențioasă luare aminte asupra acestei deosebiri așa de adinc implântate in chiar rădăcina sufletului omenesc vei da un exemplu mai mult pentru nefericita greșală de a-ți lega soarta sub o formă esențial permanentă pe temeiul unor situații sufletești esențial trecătoare.

* * *

II. Omul tènër nu *este*, ci *devine;* numai despre omul bètrăn se poate intru cătva zice că este, fiindcă a fost și s'a dovedit. In mișcare, nu in repaos ni se înfățișează toate stările sufletești. Un diamant il poți găsì după zece ani cum il ai lăsat acum zece ani: diamantul este anorganic; un om nu rèmăne dupe un timp oarecare cum il ai lăsat mai nainte: omul este viață organică.

Prin urmare mijlocul cel d'intâi pentru a-ți da samă despre ființa unui om respunde la intrebarea: in ce direcție se mișcă lucrarea lui sufletească? Unde vrea să ajungă, unde mai poate ajunge? Și mai practic: merge inainte sau dă inapoi? Sau cum ziceau astrologii medievali: este *in ascendente domo* sau *in cadente domo?*

Vezi un tĕnĕr de aparență foarte simpatică, se interesează la toate, a invățat bine la școală, a fost dintre „premianți“, „promite mult“. Trebue să mai aștepți inainte de a-ți forma judecata asupra lui. Nu e lucru mare să promită, lucru mare e să ție ce promite. — Il urmărești cătva timp, il intălnești earăș după cătiva ani. Ce a făcut deatunci in coace? A progresat in desvoltarea lui? S'a infiripat? A intreprins ceva cu succes? Și-a intemeiat existența materială? A scris ceva și lucrează mai departe? — Il vezi după alți ani. A mai crescut? Și-a menținut progresul? A remas credincios idealului din tinerețe?

Dacă da, atunci a *devenit* om de valoare și acum *este* cineva. Dacă nu, este pierdut; și foarte mulți școlari eminenți ajung bărbați mediocri sau mai rĕu decăt mediocri.

Numai virsta hotărăște aici, virsta matură in care individul a avut timp indestulător pentru a-și manifesta in lungul șir de momente ale vieței sale ceeace sta ascuns in el ca dispositii inăscute, ca idei căștigate și ca simțiri predomnitoare. Atunci numai se poate constata ceeace pentru mintea și inima lui a fost de o mai puternică stăruință și prin urmare a revenit in mod hotăritor ca o notă caracteristică in mijlocul marei schimbări a stărilor sale interne și a imprejurărilor externe, și atunci numai știi, ce este omul acum matur, fiindcă știi cum a devenit.

Tinerețea e totdeauna o enigmă, virsta matură e deslegarea enigmei.

Și acest fapt nu e decăt o urmare a acelei condiții primordiale a sufletului omenesc, după care viața lui este legată de forma succesivă a timpului și nu se poate deschide simultan ca spațiul; omul este istoric și nu poate fi statisic, formula lui este o formulă de mișcare și nu de echilibru stabil.

* * *

III. De aici se intelege și marea valoare a *disciplinei* intelectuale. Nu căte idei felurite ai adunat in memoria ta, este lucrul cel important, ci importantă este legătura intre idei. Tu poți ști multe in multele momente ale vieței: dacă

nu-ți aduci aminte de ceeace iți trebue intr'un anume moment și dacă această aducere aminte nu trage dupe sine in șir regulat tot ce se află in tine pentru susținerea, amplificarea și ilustrarea obiectului in discuție, degeaba iți sunt toate cunoștințele remase cufundate in partea ascunsă a sufletului. Cunoștințele tale trebue să aibă o toartă, de care să le prinzi, și tu trebue să ai lanțul, cu care să le aduci in mișcare regulată din intunerecul memoriei la lumina ingustă a conștiinței actuale.

O mie de boabe stau imprăștiate in diferite locuri, tu iți pierzi vremea ca să le cauți una câte una; dar dacă au fost prinse de un fir comun, cu o singură apucare a mănei stăpânești totalitatea șiragului.

* * *

IV. In fiecare om sunt cel puțin doi oameni: omul ideilor și omul simțirilor (minte și inimă).

Vei greși totdeauna dacă vei judeca un om numai după ideile ce le exprimă, chiar dacă ai constatat, că sunt adevăratele lui idei. Trebue să aștepți ocasiile de a-i constata adevăratele lui simțiri, cel puțin in privințele mai importante.

Greșala vine mai ales deacolo, că (fără temeiu) presupunem un fel de consecință unitară in sufletul unui om, un fel de armonie intre ideile și simțirile lui, și o presupunem mai ales in direcția propriului interes al nostru (nu al lui), in sensul dorinței noastre ca să fie așa, nu in sensul vreunei realități observate că este așa.

Ce e drept, o consecință trebue să existe in ascunsa rădăcină a creațiunii sufletului omenesc cu toată felurimea manifestărilor lui, căci altfel nu ar fi o unitate de organism vital. Și precum s'a zis despre figura fiecărui om, că nu ai putea schimba nimic din formele ei, oricât de disproporționate ar părea față cu un ideal de frumusețe regulată, fără a produce prin această schimbare ceva nefiresc și mai urit, așa de armonizate de la natură sunt diferitele trăsături ale figurei in felul ei individual: tot așa trebue să fie in

ultima instanță o adîncă armonie a tuturor manifestărilor unui suflet, așa încât nu ai putea să-i scoți o parte a dispozițiilor lui înăscute fără a denatura și surpa pe toate celelalte.

Dar această concepțiune generală este prea vagă pentru a avea în starea actuală a cunoștințelor noastre vreo valoare practică, tocmai fiindcă acea rădăcină unitară a remas ascunsă în întunerecul formărilor anti-conștiente și inconștiente.

Spre a da observărilor noastre mai multă siguranță, trebue să luăm faptul așa cum se presintă, și în experiența vieței faptul se presintă așa, că cele mai disparate împărecheri între stările intelectuale și între dispozițiile sentimentale se pot produce în același individ; de unde resultă că nici o conclusie oarecum teoretică nu se poate trage de la unele la altele, ci fiecare trebuește anume constatată prin experiență, și până când nu ai avut ocasiile suficiente pentru această constatare, trebue să te ferești de orice anticipare a judecății.

Causa este aceeași condiție primordială a sufletului omenesc. Sunt așa de felurite și de schimbătoare întâlnirile simultane ale puținelor idei și simțiri în cercul luminos al fiecărui moment dat, încât nu se poate vorbi de o armonizare a întregei mulțimi de idei și de simțiri făcută sub lumina conștiinței. Sunt poate în fiecare om diferite grupări de idei și de simțiri, ce nu ajung niciodată a se întâlni în strimtul cerc luminos al vreunui moment din viața lui, ci fiecare vine dearîndul și isolată sub lumina inteligenței fără nici o privire posibilă asupra celeilalte, așa încât nu au ocasia de a se potrivi și a se rectifica între olaltă.

Celebrul fisiolog Rudolf Wagner († 1864), succesorul lui Blumenbach la Universitatea din Goettingen, era un mare naturalist și totdeodată un mare bigot. În fiecare zi îngenunchia la 8 ore dimineața în biserică, fără a-și turbura evlavia cu vreo aplicare a metodelor de analisă exactă la cercetarea minunilor povestite în Biblie, și apoi la 10 ore își ținea la Universitate prelegerile asupra Fisiologiei și Anatomiei comparate, fără a-și turbura cercetările exacte prin admiterea de minuni necontrolate.

Dacă aceasta s'a putut întîmpla intr'un suflet in lăuntrul a chiar sferei intelectuale, ce impărecheri stranie pot exista in unul şi acelaş om intre diferitele idei şi diferitele simţiminte!

Printr'o comparare cam exagerată s'ar putea zice, că cercul luminos al omului este ca un vas, care cu egală indiferenţă primeşte astăzi un lichid şi măine altul fără a fi alterat prin această schimbare, şi flacăra spiritului, care arde acum in acest vas, nu se stinge prin apa, care il a ocupat mai nainte. Căci tocmai succesiunea in timp dă putinţa contrastelor.

Amintindu-ne dar acele rubricări ale limbei obicinuite, din care am citat mai multe intr'o pagină anterioară, la orice judecată asupra unui om se cade să avem in vedere, că cele mai felurite combinări de insuşiri disparate pot exista in fapt in unul şi acelaş suflet omenesc. Sunt oameni, care sunt entusiaşti in impresile artistice şi sgărciţi in viaţa zilnică, miloşi in unele momente şi invidioşi in altele, generoşi şi totodată deşerţi şi fricoşi, foarte inteligenţi şi totodată foarte cruzi şi foarte inşelători, ş. c. l., ş. c. l. Numai constatarea efectivă din experienţă ne poate arăta, care anume amalgam există in omul ce ne interesează, şi orice conclusie anticipată de la unele insuşiri constatate la altele încă neconstatate este greşită. Aplecarea noastră de a presupune fără reflecţie că cine este d. e. inteligent este şi bun, că cine este entusiast are să fie şi generos, trebue din capul locului infrînată pe temeiul înţelegerii acelei condiţii primordiale a ingustimii conştiinţei.

* * *

Să fie destule pentru fragmentara scriere de faţă aceste patru observări „din experienţă". Ele ni se arată toate ca urmări ale mărginirii radicale in chiar infiinţarea conştiinţei omeneşti. Prin nenumărate şi nenumerabile evoluţiuni puterea creatore a Naturei a scos din starea primitivă a Chaosului amorţit formele mişcătoare ale vieţei organice. Şi in lăuntrul acestei vieţe organice prin cea mai concen-

trată incordare a lucrării de mii și poate milioane de ani, deabia s'au putut urca organismele de la mișcarea automatică in plante spre licărirea inteligenței in animale și spre cercul luminos al înțelegerii de sine in om. Când pentru întâiași dată s'a deschis ochiul conștiinței in lumea până atunci intunecată și neștiutoare, s'a inființat o a doua lume — lumea ideilor — peste vechia lume a materiei nereflectate. Dar așa de rafinată a fost această nouă inființare, așa de greu a fost saltul vital peste abisul ce desparte materia de spirit, incât până astăzi numai o ingustă rază de lumină ne-a putut fi deschisă pentru a ne putea da samă despre viața sufletească.

Cum prin această rază ingustă ni se *arată* lumea internă, trebue să cercetăm cu luare aminte și să insemnăm cu răbdare; poate va veni și epoca mai fericită, când vom ști, cum *este* această lume și cum trebue explicată in adânca ei esență și rădăcină. Experiența stăruitoare, dar neprevenită, va remâne pentru mult timp singura noastră călăuză pe calea cea intunecată; ea va trebui să ne ferească mai ales de a nu aluneca pe povirnișul, spre care inclină tocmai acea idealitate a inteligenței nou zămislite, adecă de a ocupa cu fantome și ficțiuni ale imaginării subiective tot locul gol lăsat acolo, unde nu s'a putut încă forma o corespondență exactă intre lumea reală și reflectarea ei in idei.

In mijlocul curentului, in care trăește generația noastră și care prin desvoltarea științelor fisice, este cu tărie indreptat spre interesele materiale, ni se impune cu atât mai mult datoria de a aduce studiele psichologice pe calea experiențelor exacte și de ale apropia astfel prin identitatea metodei de spiritul predomnitor al mișcării moderne. Numai așa vom reda cercetărilor sufletești locul ce li se cuvine intre toate investigările științifice, adecă locul cel dintâi. Căci dacă Creștinismul de la originea lui a inscris in fruntea preceptelor sale pentru regenerarea simțirilor faimoasa cerință: iubește pe deaproapele tău, știința cea mai exactă in toată desvoltarea ei nu poate culmina pentru regenerarea gândirilor decât in cerința finală: cunoaște pe deaproapele tău.

T. MAIORESCU.

GASPAR GRAŢIANI

DOMNUL MOLDOVEI

TRAGEDIE IN CINCI ACTE

ACTUL II

Constantinopol. — Conacul domnesc. Mese, scaune. La dreapta fereastră. — Afară se aud urări şi strigăte musica cântă un marş.

SCENA I.

Nino *şi* **Furlani** *(intră cu căte două săculeţe pline)*

Furlani

Nici draci in iad căţi oameni flămănzi la Stambul! Nino, spune că n'ai mai vĕzut atăta lume, mărturiseşte că nu ţi s'a mai pomenit aşa imbulzeală!

Nino

Niciodată, căpitane! (Pune săculeţele pe o meşcioară din apropierea ferestrei şi incepe a le deslega).

Furlani (făcĕnd ca Nino)

Aici e argint, tot taleri. Se pricepe Gaspar-Vodă, Nino, e puiu de diavol, — asta n'o poţi tăgăduì. Are apucături de Domn! Ăncă atunci, căndu cu Locadelo, mi am zis: acesta e om şi are să facă treabă!

Nino

Are să facă.

Furlani

I-a băgat in draci pe toţi. — Căpitane, mi-a zis el — mâne am să mĕ intorc cu semnele Domniei de la Poartă la Patriarchie, ear deacolo la conac: voesc să fie lume in calea mea; umple toate uliţele, spune că am să arunc banii cu pumnul. Am adunat, Nino? — Sunt oştean din timpurile lui Baba Novac! — Mărturiseşte c'am adunat!

Nino

Eşti, căpitane, — ai adunat, căpitane, dar şi alaiul a fost frumos, ear pe acela eu l'am chibzuit.

Furlani

Era frumos, Nino, asta n'o pot tăgăduì; dar lumea tot lume remâne. Mai ales când ne intorceam de la patriarchie, furtună, viscol, virtej — nu alta. Când mĕ vedeau, că bag mâna in săculeţul cu bani, se uitau cu toţii de-a ţinta ca haita de câni flămânzi la bucata de carne, şi apoi să fi vĕzut, Nino, cum se ingrămădeau unii peste alţii, când vedeau că sboară talerii prin aer şi cad jos pe caldarimul de la picioarele lor şi cum ii căutau pintre pietrele rotogoale şi cum se tîrau pe jos ca nişte şopirle deşălate, — o clipă, zic, mai mult nu ţinea, şi erau suflaţi ca din palmă.

Nino

Ear Graţiani ridea in el.

Furlani

Are apucături de Domn, Nino.

SCENA II.

Sara şi cei de mai sus.

Sara (intră din dreapta)

Ah! Nino, căpitane! L'aţi vĕzut pe Graţiani călare? L'aţi vĕzut cât era de mândru şi de frumos? Aţi vĕzut mulţimea cum strigă şi se imbulzeşte?

Furlani

Cuvenită supunere! Toate le-am vĕzut cu ochii noştri, cu mâinile noastre le-am pipăit.

Nino

Nici acum nu mĕ mai pot desmetici.

Sara

Şi v'aţi bucurat? — nu-i aşa că v'aţi bucurat şi voi? — Dar Baruch? — le-a vĕzut oare şi el? Nu l'aţi vĕzut pe Baruch? pe ovreiul? — pe unchiul meu Baruch?

Furlani

Cuvenită supunere! Eram călare şi, călare fiind, puteam să privesc peste capetele oamenilor şi să vĕd pe toţi cei ce se aflau imprejurul meu: pe Baruch nu l'am vĕzut.

SCENA III.

Cei de mai sus, mai mulţi ciohodari, apoi Graţiani.

Ciohodarii

(Intră cu semnele Domniei, le aşează, apoi se oprese in fund)

Graţiani (intră, se opreşte in faţa lui Nino)

Sunt mulţumit! — Dacă lumea vine să mĕ vadă, spu-

ne-i să aştepte o clipă — două, căci Vodă e ostenit. Dragomanul Borisi, viind cu fiică-sa, are pasul intăiu. (Către Furlani) Sunt mulţumit, căpitane! (Le face semn să se depărteze).

Furlani

Să trăeşti, Măria Ta! (ese).

Nino

La mulţi ani, Măria Ta! (ese).

Ciohodarii (es)

(Afară musica incetează, dar urările se aud mai tare)

Sara

(Stă tot timpul la o parte, apoi işi ridică ochii spre Graţiani).

Graţiani (o duce in faţa scenei)

Auzi, cum strigă mulţimea? Ea-mi urează viaţă fericită şi domnie indelungată. Imi trebuesc amăndouă, pentru ca să pot murì in pace. — Auzi? — Şi acesta nu e popor: sunt oameni adunaţi de pe toate uliţile. Vino să le aruncăm bani. Vreau să meargă vestea in ţara Moldovei, cum s'a urcat Gaspar Graţiani in scaun; vreau să ştie toată lumea, că Gaspar-Vodă e setos de binecuvăntare şi adună un an intreg cu o mână, ca să poată impărţì intr'o singură zi cu amăndouă. — Vino, aruncă şi tu! (Incepe se arunce bani pe fereastră). Banii lui Mehemet Ali Aga de unde au venit acolo să se ducă, acolo să se intoarcă, acolo să remăie!

Sara (aruncă banii cu amăndouă mâinile. Cu patimă)

Bani! bani! bani!

(Sgomotul creşte, Graţiani aruncă la urmă săculeţele aproape deşerte, apoi sgomotul scade şi incetează).

Sara

S'au mântuit banii, şi acum tac, Graţiani, şi nu mai strigă.

Graţiani

Tac, Saro, dar nu uita. (Se duce la masă, scoate cutia cu brăţara, desvelește lanţul, apoi se așează pe divan). Vino'ncoa, Saro!

Sara (se lasă pe covor la picioarele lui)

Stăpânul meu cel mândru şi iubit! Aş vrea să taiu in pieptul meu, să taiu adânc, o lungă rană, ca să vezi şi tu, cât de mare imi este fericirea; atât e, Graţiani, de nemărginită şi de intreagă, incât nu o mai simt şi mi-e sete de-o durere, ca să vĕd unde incape fericirea mea.

Graţiani (ii pune inelul și brățara legată cu lanț de inel)

Eată brăţara, pe care n'a primit-o Sultana: poart'o zi şi noapte, ca să-ţi aduci mereu aminte de zioa de azi.

Sara

Nu, Graţiani, — zi şi noapte nu, căci aş uita in curĕnd dece o port: numai in zilele de sĕrbătoare. — Sunt acum mai frumoasă.

Graţiani

Brăţara e mai frumoasă.

Sara

De ce? — Inţeleg. Punem brăţara, pentrucă cei ce se uită la ea să vază braţul, şi braţul e frumos. (Se ridică). Graţiani! Baruch a fost şi el acolo? L'ai vĕzut? A strigat şi el?

Graţiani

Ear Baruch? — Saro, goneşte acest nour de pe cerul senin al zilei de astăzi.

Sara

Dar n'am ştì că e frumos cerul, dacă n'ar fi şi nori pe el.

Graţiani

Acum du-te, dragă, căci lumea mĕ aşteaptă. (O cuprinde cu braţul) Apoi ear remănem singuri.

Sara

Da, mĕ duc! — (Pe gănduri). Uite, mi-e oarecum fricĕ.

Graţiani

Eşi o copilă nebunatică. — Haide, dragă! (O scoate la stinga).

Sara

Apoi ear remănem singuri. (ese).

SCENA IV.

Graţiani, *apoi* **Nino.**

Graţiani

Baruch! — mereu Baruch! Căud sufletul ii este mai inveselit se iveşte in el amintirea lui Baruch, ca să i-l turbure. — Nu se poate să scap eu de acest ovreu?

Nino

Stăpăne! — Boierii, Mehemet Ali Aga, Locadelo, Mineti, cumnatul lui Radu-Vodă, bailul Nani, solul Sobieski...

Grațiani

Dragomanul Borisi ?

Nino

N'a sosit încă.

Grațiani

Ceilalți să mai aștepte.

Nino (strimtorat)

Măria Ta, ovreul !

Grațiani

Baruch ? Acum ?

Nino

I-am spus să plece, dar nu vrea. Să-l dăm afară ?

Grațiani

Depărtați l.

Nino (pleacă)

Grațiani

Stăi ! — Să intre ovreul, — dar pe aici. (La dreapta). Și vezi să intre nebăgat in seamă. (Remâne in mijlocul casei). Anume acum a venit !

Nino (ese)

SCENA V.

Grațiani și Baruch.

Baruch

(Se oprește umilit in fața lui Grațiani).

Graţiani

Ce e, Baruch?

Baruch

E rĕu, Măria Ta, foarte rĕu.

Graţiani

Ce e rĕu, Baruch?

Baruch

E rĕu, Măria Ta, foarte rĕu.

Graţiani

Rĕul şi-l fac oamenii singuri.

Baruch

Eu? — ce-am făcut eu? — nimic n'am făcut. — Eu sunt un ovreu neputincios. Măria Ta eşti un Domn puternic. Ce vrei cu mine? Sara e nepoata mea, fiica surorii mele Rachila, şi eu sunt unchiul ei; e ovreică intocmai precum eu sunt ovreu, ear Măria Ta eşti creştin: ce vrei cu dinsa? — Vrei s'o ţii cu puterea? — Se poate, fiindcă eşti puternic, — dar — nu se poate.

Graţiani

Tu vezi, că se poate: ea voeşte şi se simte fericită.

Baruch

E foarte rĕu, Măria Ta! — Ea se simte fericită, eară eu, Baruch, unchiul ei, ovreul neputincios, eu umblu zăpăcit şi nu-mi mai găsesc loc de repaos, mĕ culc şi nu pot să dorm, mi-e foame şi nu pot mănca, — ea se simte fericită, eară eu mĕ ascund să nu mĕ vază cei ce mĕ cunosc. Nu-i adevĕrat, Măria Ta: ea nu se simte fericită. Sara nu

poate să-l uite pe Baruch, și dacă știe, că el nu poate dormì, nu doarme nici ea.

Grațiani

Așa este, Baruch.

Baruch

Știu eu, că așa este!

Grațiani

Dacă știi, adu-ți aminte, că ți-e nepoată și nu-i turbura fericirea. Nu știi tu cât poate copila aceasta să fie de fericită, dar când fericirea ii este mai deplină, ea se intreabă cu inima incleștată: se bucură oare și Baruch?

Baruch

Știu eu, că așa este.

Grațiani

Ei, dac'o știi, atunci fii om, ear nu fiară sălbatică: fie-ți milă de copila aceasta; bucură-te de bucuriile ei, căci numai asta ii mai lipsește, pentru ca o zi să-i prețuiască mai mult decât o viață intreagă.

Baruch

Eu nu mĕ bucur: de ce să mĕ bucur?

Grațiani

Crezi tu că mĕ voiu impiedeca de tine? — Vrei, nu vrei: o voesc eu!

Baruch

Dar eu sunt un ovreu neputincios și Sara are să te intrebe: n'ai vĕzut pe Baruch? — ce-a zis Baruch? — Vrei, dar nu se poate.

Graţiani

Cere-mi un preţ. — Te despăgubesc, pentrucă nu-ţi mai vinde juvaericalele.

Baruch

Nu cer nimic: nu-i marfă, nu se vinde.

Graţiani

Uiţi tu, că sunt acum opt zile de când se află in casa mea?

Baruch

Sunt numai şapte şi jumĕtate! — Vreau s'o vĕd, şi dacă vrea să remăie, nu-mi pasă, dar ştiu, că nu vrea.

Graţiani (se duce la intrarea din stinga)

Saro! — Baruch e aici!

SCENA VI.

Sara, Graţiani şi Baruch.

Sara (intră şi inaintează hotărită)

Ce vrei, Baruch?

Baruch

Saro, iţi aduci tu aminte de soră-mea Rachila?

Sara

Imi aduc aminte: era muma mea.

Baruch

Nu-ţi aduci aminte. Dacă ţi-ai aduce, n'ai fi aici.

Sara

Nu-i adevĕrat, Baruch. Mumă-mea m'a iubit, și când iubim pe cineva și-l vedem fericit, ne mulțumim de a ști că se simte fericit. — Și tu mĕ iubești, Baruch, dar nu te mulțumești cu fericirea mea, fiind că-l crezi fericit și pe Grațiani, eară pe el nu-l iubești. Tu voești mai bucuros, ca eu să fiu nefericită decât ca un creștin să fie fericit. Asta nu e bine, Baruch, fiindcă toți suntem carne de om, sânge de om, toți avem suflet de om — și deaceea am zis: Saro, tu nu trebue să asculți pe Baruch, pentrucă Baruch e orb și nu vede cu ochii lui, e amețit și nu simte cu inima lui, nici judecă cu mintea lui.

Baruch

Și ție nu-ți pasă de mine?

Sara

Imi pasă Baruch, dar mi-am zis: Saro, dacă-l alegi pe Baruch, are să te doară pentru Grațiani, ear dacă-l alegi pe Grațiani, are să te doară pentru Baruch: când are să-ți fie durerea mai mare și mai indelungată? L'am ales pe Grațiani, fiindcă, alegĕndu-te pe tine, durerea mi-ar fi fost așa de mare, incât mi-ai fi plâns chiar și tu de milă.

Grațiani

Baruch! — Tu auzi acest glas ințelept: pleacă-te și-l ascultă.

Sara

El nu poate, nu-l iartă legea lui.

Grațiani

Legea mai presus de toate e legea firii omenești: s'o asculte pe aceasta!

Baruch

Eu nu cunosc legea aceasta: unde stă scrisă? cine mĕ pedepseşte, dacă n'o implinesc? — Saro, tu vrei dar să remăi?

Sara

Vreau, Baruch.

Baruch

Şi dacă te blăstem eu şi te blăstemă fraţii tĕi şi te blăstemă tot neamul tĕu, — poţi tu să fii fericită?

Sara

Nu pot şi deaceea fac rĕu cei ce mĕ blăstemă.

Graţiani

Ce-ţi pasă ţie, Saro, de blăstemurile lor? Lasă-i cu pĕcatele lor! — Baruchdestul acum!

Sara

Imi pasă, Graţiani, şi nu trebue să zic că nu-mi pasă, dacă ştiu că-mi pasă.

Baruch

Ştiu eu că-i pasă! — Saro, dacă remăi intre fraţii tĕi, cănd cineva se uită rĕu la tine, toţi se uită rĕu la el; cănd te doare ceva, toţi aleargă să-ţi caute leacul; cănd eşti tristă, toţi umblă să te inveseleascâ: eşti intre oameni, Saro. Ear dacă eşi din mijlocul lor, acolo, unde te vei fi dus, toţi zic: aceasta e ovreica, ovreica cea urită, care a spănzurat pe Christos, depărtaţi-vĕ de ea, feriţi-vĕ de dinsa, alungaţi-o din mijlocul vostru!

Sara

Nu-i adevĕrat, Baruch. — Graţiani, spune şi tu, că nu-i adevĕrat! — Nu-i aşa, că voi nu sunteţi ca noi?

Graţiani

Ce-ţi pasă de rĕutatea oamenilor?

Sara

Imi pasă, Graţiani.

Baruch

Eară fraţii tĕi se adună şi-şi acoper capetele cu cenuşă şi toţi intr'un glas blăstemă bucata, pe care o duci la gură, apa, pe care o bei, blăstemă somnul tĕu, munca mănilor tale, blăstemă copilul din pântecele tĕu şi scuipă, când te vĕd, şi fug de tine ca de ciumă.

Sara

(işi acopere faţa cu mănile).

Graţiani

Incetează, fiară selbatică!

Baruch

Saro, nu-ţi batjocorì neamul, nu-ţi spurca sângele! — Eacă incetez, — am incetat, — nu mai zic nimic.

Sara (se incleştează de Graţiani)

Nu asculta de el; nu te lua după vorbele lui; fii tu cum eşti tu; alungă-l de aici, căci vorbele lui iţi strică mintea, privirea lui iţi amorţeşte inima, rĕsuflarea lui otrăveşte aerul.

Graţiani (o cuprinde cu braţul)

Fii liniştită! (Cătră Baruch). Pleacă deaici, Satano!

Baruch (retrăgĕndu-se)

Eu plec. — Eacă plec. — De ce să nu plec! (ese).

SCENA VII.

Graţiani, Sara *şi apoi* **Nino.**

Sara

Vezi acum nu-mi mai pasă de Baruch, de ovreul acela nesuferit. — Nu-mi mai pasă de el, — şi mi-e nesuferit gândul, că şi eu sunt ovreică.

Graţiani

Tu nu eşti ovreică: ai minte de om şi inimă de femee.

Nino (anunţă)

Dragomanul Borisi cu fiică-sa Signora Elvira urcă scările.

Graţiani (atins)

Să intre! (Strimtorat către Sara). Haide, dragă, — apoi ear remânem singuri.

Nino (ese).

Sara (mâhnită)

Apoi ear remânem singuri. — Dece noi numai singuri? — Vrei neapărat să mĕ depărtez?

Graţiani

Te rog.

Sara

O Graţiani! — Baruch are dreptate, — dar eu nu pot. (Pleacă, apoi se opreşte şi se intoarce spre el). Graţiani! Sara nu ştie şi nu vrea să mintă, nici să fie fătarnică: tu eşti Domn,

dar Elvira n'are să fie Doamnă! — Eu pot să ridic şi să rĕstorn domni, viziri pot să pun şi să rĕstorn; ambasadorii toţi şi bailul Veneţiei, bailul, Graţiani, tremură, când imi increţesc eu sprâncenele: şi dacă pot pentru alţii, mai virtos pot, când e vorba de mine insă-mi, de fericirea mea.— Ovreica e stăpânită de-o slăbiciune, dar nu e slabă ovreica, nu e slabă! (ese).

Graţiani

Saro! — (face un pas spre ea, apoi se opreşte intre cele două intrări). Asta e prima zi a Domniei mele! Cum vor fi celelalte?

SCENA VIII.

Graţiani, Elvira şi Borisi.

(Uşile din fund se deschid. Bobo şi Furlani intră cu lefegii, care remăn in fundul scenei).

Graţiani (intimpină la intrare pe Elvira)

Abia in clipa aceasta mi se revarsă zorile zilei de astăzi, şi zărind cu ochii de mult doritul soare al vieţii mele, abia acum simt, ce frumoasă imi este zioa.

Borisi

Prea mare este pentru fiică-mea şi mine onoarea de a fi cei dintăi, care-ţi urăm stăpânire indelungată şi glorioasă!

Elvira

Şi o viaţă mai puţin sgomotoasă ca'n zioa de astăzi. — Am vĕzut atăta lume, atăta imbulzeală, atăte frămĕntări, atăte strigăte! — Mĕ cuprinsese par'că un fel de

ameţeală şi imi inchipuiam cât de greu trebue să fie a te ştì privit de atâta mulţime de oameni. (Privindu-l mai cu dinadins). Dar vorbeai de revărsatul zorilor: soarele s'a ivit el pe cer senin? — Mie imi pare inourat.

Graţiani

Da! Nu e încă de tot senin. — Un gând, o temere, un nour il mai intunecă. Sunt in Moldova două scaune, unul pentru Domnul, altul pentru Doamna: pentru ca cerul să-mi fie de tot senin, ar trebuì să ştiu, că pot să le spun celor ce vin să mĕ ureze, că scaunele aceste amĕndouĕ sunt date. — Dragomane!

Borisi

(Se inchină şi arată spre fiică-sa).

Graţiani

Elviro! — un cuvĕnt, — un semn, o privire!

Elvira

Nimeni nu-şi cunoaşte soarta: mi-e frică să zic da, ear aş grăì neadevĕr, dacă aş zice nu; să fie ceeace ne e scris!

Graţiani (ii sărută mâna, apoi le face semn lefegiilor)

Să intre!

SCENA IX.

Cei de mai sus, Locadelo, Van Olen, Drăgan, Şeptilici, Goia, Nani *şi alţi* demnitari turceşti *şi* europeni.

Graţiani (dându-le mâna celor intraţi)

Sunt fericit, sunt mândru, prea mult mĕ simt ridi-

cat. Ambasadorul Majestăţii Sale Impĕratului Roman, puternicul meu protector, şi al Majestăţii Sale Regelui Poloniei, vecinul binevoitor, şi al strălucitei republice de Veneţia, căruia atăt de mult ii datoresc, şi cei mai aleşi dintre mai marii puternicei impĕrăţii, căreia ii sunt slugă credincioasă. (Către boieri). Mĕ simt măngăiat, că o parte din Moldova se află aici, ca să vază şi să ducă vestea in ţară: nu mie mi se face onoarea aceasta, ci ţării, in fruntea căruia mĕ aflu.

Drăgan

Nouĕ ni se cuvine, Măria Ta, să fericim cei dintăi pe Moldova, că te are Domn, să-ţi urăm din partea ei Domnie fericită şi indelungată şi să te incredinţăm despre iubirea Moldovenilor.

Graţiani

Iubirea Moldovenilor am să mi-o căştig lucrănd pentru binele lor. Mult a fost Moldova incercată. Ani şi ani de-a rănd, intregi vieţi de om cămpiile ei au stat deşerte, satele ei au fost pustiite şi lanurile ei călcate de năvălitori. Astăzi grănele ei grele ca aurul mucezesc prin gropi, cirezile de boi imbĕtrănesc neinjugate, caii cei mai frumoşi sburdă neinşeaoaţi prin livezile ei, lăna turmelor de oi remăne risipită prin mărăcini, mierea adunată picătură cu picătură se acreşte, cel mai nobil vin se varsă pe jos, căci n'are Ţara buţi să-l incapă: popoare intregi s'ar putea hrăni din bogăţiile ce se risipesc in Moldova. Şi totuş Ţara e săracă. Voiu pune-o in legătură cu lumea, ii voiu căştiga prieteni şi ocrotitori, ca să o fac scutită şi bogată, şi nu cer, nu aştept altă resplată decăt ca inimele Moldovenilor toate să tresalte, (presentă pe Elvira) căud se va ivì ea, mireasa mea, Doamnă ţării in mijlocul lor.

(Mişcare in scenă. Graţiani, Borisi şi Elvira sunt felicitaţi).

Van Olen (la o parte către Locadelo)

Eată un lucru, care nu se poate intimpla. Prea mare ar fi puterea Veneţiei, dacă prin această căsătorie şi-ar căştiga un braţ sigur la hotarele Poloniei şi un mijlocitor dibaciu la Poartă.

Locadelo (tot la o parte, către Van Olen)

Tocmai deaceea s'a urzit această căsătorie.

Van Olen

Vom găsì mijloace, ca să o zădărnicim.

Locadelo

Singură ovreica ar putea... dar, ovreica. (Vorbesc incet mai departe).

Nani (adresăndu-se la Graţiani, Borisi şi Elvira)

Serenitatea Sa Dogele şi strălucitul Senat al Republicei vor primì cu mulţumire vestea despre această insoţire, şi nu mĕ indoesc că în curĕnd voiu putea să vĕ aduc aprobarea Serenităţii Sale.

Graţiani

E neapărată trebuinţă de această aprobare?

Nani

Un vechiu obiceiu al Republicei, păstrat şi astăzi cu multă sfinţenie.

Borisi

Altfel ar trebuì să ne lepădăm de protecţiunea Republicei.

Graţiani

Aceasta nu se poate. (Oaspeţii incep să easă. Graţiani către El-

vira, ducênd-o spre eşire). Nu pot cuprinde gândul, că voiu pleca singur in Moldova.

Elvira

Incredinţările ce ni se dau mĕ fac să sper, că nu mult va trebui să aştepţi, pentru ca să nu pleci singur.

Van Olen (cătră Locadelo)

Da! — nu mai remâne nicio indoială: dacă s'ar pune ovreica la mijloc, bailul n'ar indrăzni să ceară aprobarea!

(Perdeaoa cade).

SATIRĂ

Catîrii şi măgarii privind de sus pe cal
Găsesc că n'are noimă, că nu-i original,
Ear vacele şi boii de mult s'au pronunţat
Că zimbrul ar fi numai un bou degenerat.
Şi muştele mărunte se leagă de albine
Găsind că la prisacă nimica nu e bine,
Că fagurii îs galbeni în loc să fie roşi,
Că stupii nu sunt alta decât copaci borţoşi,
Şi mierea, mult slăvită de cei linguşitorĭ,
Albinele şirete o fură de pe flori
Astfel că printre muşte părerea-i generală,
Albina e ghibace dar nu-i originală.
Ear cetele de vrăbii se 'ntreabă 'ntotdeauna
De ce privighitoarea, de cum resare luna
Şi păn' in zori de zioă, cu glasul ei dogit,
Nu lasă păsĕrimea să doarmă liniştit:
„Să cază obrazariul acestei firi viclene!...
„De când atăta gură, de unde-atăta fală,
„Pe cine crede oare, sĕrmana, că înşală,
„Nu-i vrabie şi dinsa, uitaţi-vĕ la pene!...
„Ear cântecele sale, de ce s'ar fudulì,
„Le-a auzit din gura duioasei biulbulì,
„O pasĕre măeastră din ţări necunoscute...
„Deaceea ne tot cântă şi vrute şi nevrute,
„Crezind că's de departe şi nimeni nu le ştie...
„Işi bate joc de lume!... Curat obrăznicie!“
Şi după aste vorbe s'aud nenumĕrate:
„Aşa-i iubită soro, aşa e mări frate!“

S'a turburat veninul mâniei vrăbieşti
Cu tot alaiul negru al patimei lumeşti,
Cu pizma gălbiciasă, cu ura incruntată,
Cu lăcomia oarbă şi 'n veci nesăturată,
Cu egoismul aprig ce fraţii şi-i apasă
Ş'alăturea cu dinsul pe nimene nu lasă.
Se clatină văzduhul de ţipete vulgare
Mai tare decât altul voeşte fiecare
Să strige să s'audă d'asupra tuturor
Păn' ce imprăştiate se răsipesc in sbor,
Căci soarele apune pe coame de pădure
Şi'n urma lui se lasă perdeaoa nopţei sure
Ce-acopere obrazul păméntului trudit,
Ear colo 'n depărtare, pe cerul dogorit,
Din valuri de văpae şi luna s'a ivit;
Ş'atunci privighitoarea inchină-a sa cântare
Pădurei liniştite şi lunei ce rĕsare,
Când vrăbiele toate s'au dus ca să se culce
Să nu audă glasul privighitoarei dulce.

. . . . . .

. . . . . .

D'asupra gloatei proaste a sufletelor mici
De vrei cumva pe-o treaptă mai sus să te ridici
Şi după muşti şi vrăbii de nu-ţi măsori purtarea
Ci prin păduri tăcute urmezi privighitoarea,
Sau harnica albină, sau zimbrul solitar,
Eşti prăpădit de istov şi'n cap 'ţi-aprinzi pojar,
Căci vin in legioane, răstindu-se la tine,
Popoarele de vrăbii şi muştele haine,
Catîrii şi măgarii, cirezile de boi
S'adună 'ntr'o clipeală să facă tărăboi:
„De ce nu eşti ca dinşii şi ce te crezi adică,
„Obrăznicia numai pe tine te ridică,
„Ear cât despre talentul ce-l ai, apoi halal!
„O slabă imitare, nimic original!"
S'a turburat mocirla invidiei murdare
Ş'asupra ta porneşte, cu vrajbă, fiecare,

Căci nu se poate 'n lume să te ridici mai sus
De treapta unde-odată semenii tăi s'au pus.
Indată vin pedanţii şi criticii isteţi
Şi de la dinşii minte tu trebue să 'nveţi:
„In una din a mele ochiri septămănale,
„M'am ocupat, in treacăt, de scrierile sale,
„Ş'am constatat atuncea că nu's originale;
„Dar azi găsesc o parte c'ar fi ceva mai bună
„Deşi prea mult vorbeşte de stele şi de lună.
„Şi autorul nostru de-ar vrea să mĕ asculte,
„Ar trebuì să scrie satiri ceva mai multe.
„Ear cât despre lirismu, să-l lase la o parte,
„Căci un talent poetic in douĕ nu se 'mparte,
„Şi nu putem admite-o fire aşa nătîngă,
„Să ridă când ii place, şi când a vrea, să plângă!"
Astfel de ţi-ar abate să mergi pe urma lor,
Te-ai rătăcì cu totul, sĕrmane scriitor,
Ş'ai rĕmănea, intocmai ca criticii cei mari,
Cu inima pustie şi capul călindariu.
Căci după teorie tu nu ai nici un drept,
Să ai şi minte 'n creieri şi inimă in piept,
Şi nu poţi trece-afară de cercul strimt, in care,
Cu mintea lui săracă, te pune fiecare.
In ceasuri amărite, să nu dai glas tristeţei,
Să nu-ţi frămănte gândul problemele vieţei,
Să rizi de tănguirea copiilor orfani,
De foamea ce usucă o lume de sĕrmani;
Să rizi in totdeauna, de-ai ris cumva odată,
Acesta-i adevĕrul ce 'n critici se arată.
In braţele femeei pe care-o adorezi,
Tu ca poet satiric să nu te 'nduioşezi;
Şi'n faţa groapei triste a tatălui iubit
Tu rece ca de ghiaţă să stai incremenit;
Să nu simţeşti nimica, nimic să nu te doară,
Să scrii mereu satire — la critici bunăoară —
Şi 'n toate celelalte să fii un trunchiu de lemn
Atunci in toată voea de critică eşti demn.

Oh! dacă 'n lumea asta netrebnicele uri
Ar fi rĕmas gunoae prin grajduri şi prin şuri,
Ce soartă fericită pe omeneasca fire
Pe care azi prostia şi neagra pizmuire,
Dorinţa de mărire şi egoismul mic
O injoseşte 'n tină ş'o face de nimic.
Ar fi trăit cu toţii, cu toţii aveau loc,
Pe-o lume fericită şi plină de noroc,
Şi nu vedeai atuncea, precum se vede azi,
Fiinţa omenească sdrobită de năcaz,
Incăerări grozave de rude şi de fraţi,
Femeile flămănde, copii aruncaţi,
Şi la rĕspinteni trupul moşneagului cărunt
Cu mănele uscate cerşind un ban mărunt.
Dar n'a fost scris să fie, şi nici că se putea,
Altfel zidirea lumei in calea ei stătea,
Nimic n'ar fi făcut-o să meargă mai departe
De n'ar fi fost nevoea şi rivna de-a rĕsbate
Ce firea a sădit-o in orişice atom,
In fiecare gizĕ, in fiecare om.
Ş'a trebuit să fie să ne măncăm de vii,
Să nu ne mişte plinsul flămănzilor copii,
Să n'ascultăm povaţa cărunţilor moşnegi,
Să mergem inainte robiţi acestei legi.
Ear de priveşti in urma acestei căi sĕrmane
Movile vezi de leşuri şi cămpuri de ciolane,
Şi 'n viitor de cauţi isvorul măngăerii
Ii vezi supuşi pe toţi aceloraşi mizerii

Privighitoare dulce şi voi duioase stele,
Daţi gândului odihna şi pace vieţei mele,
Şi tu slăvită lună la tine mĕ ridică
Să nu mai vĕd aevea această lume mică.
De glodul zilniciei spălaţi-mĕ isvoare,
Să-şi eie 'n sus avĕntul gândirea mea fecioară,
Şi cugetărei mele dă-i liniştea perdută
Cănd te privesc pădure de farmec străbătută.

Din slava liniştită a cerului deschis
Mi s'ar părea că viaţa a fost numai un vis,
Că nu sunt eu acela ce-am fost incătuşat,
Pe stinca silniciei şi a negrului păcat.
Când ultima-mi dorinţă de mult va fi murit,
Ticnit voiu sta de-oparte de patimi lămurit,
Şi-i voiu privì dearindul, inţelegĕnd atunci,
Că toţi aici se pleacă aceloraşi porunci,
Că egoismul care ne-alcătueşte firea
Dacă injoseşte omul ridică omenirea,
C'aşa se ţine lumea, din patimi şi din uri,
Că omului e omul ca lupul din păduri;
C'aşa trăim cu toţii şi avem aceiaşi parte
In chaosul durerei şi a rivnelor deşarte.
Tu insă cu gândirea te-ai inălţat mai sus
Şi frămăntărei oarbe pe veci sfirşit i-ai pus;
In dosul tuturora tu cauţi să 'nţelegi,
La ce zădărnicia acestor aspre legi,
Şi o ştii din incheerea la care ai ajuns,
Că altul este scopul, dar scopu-i nepătruns.

A. C. CUZA.

Cavalerul rătăcitor descoperă o dîrstă intr'o vale pustie.

DON QUIJOTE DE LA MANCHA

— Urmare —

CAP. XVI.

Care tratează despre ciudatele lucruri ce se intimplarĕ in Siera-Morena viteazului cavaler de la Mancha, şi de pocăinţa la care se supuse, după imitarea lui Beltenebros.

Don Quijote, luăndu-şi zioa bună de la căprar şi suindu-se earăş pe Rocinante, porunci lui Sancho să-l urmeze. El ascultă, dar fără mare chef, ca unul ce era fără cal. Ei mergeau intrănd puţin căte puţin in partea cea mai rîpoasă a muntelui, şi Sancho murea de dorul de-a sfătui cu stăpănul sĕu pe drum, dar dorea ca el să inceapă vorba, spre a nu călca porunca ce-i dăduse. Neputĕnd insă suferi atăta tăcere, ii zice: domnule Don Quijote, să-mi dea graţia voastră binecuvĕntarea sa şi să mĕ lase, că de aici incolo

vreau să mĕ intorc acasă, la femeea mea şi la copii mei, cu care cel puţin voiu vorbì şi voiu sfătuì orice voiu vrea, căci a voì graţia voastră să merg cu dinsul prin aceste singurătăţi, zioa şi noaptea, şi să nu vorbesc, cănd mi-a venì chef, este a mĕ ingropa de viu. Dacă ar voì ursita ca să vorbească dobitoacele, cum vorbeau in vremea lui *Isop*, rĕul ar fi mai mic, pentrucă eu aş sfătuì cu Rocinante orice mi-ar venì in cap, şi astfel mi-aş uşura nenorocirea; căci este greu lucru, şi nu se poate purta cu răbdare, să umblăm toată viaţa căutănd intimplări, şi să nu găsim fără numai lovituri cu piciorul şi vĕnturături, svirlituri de pietre şi pumnituri, şi după toate aceste, trebue să ne coasem gura, fără a cuteza să spunem ceeace are omul in inimă, ca şi cum ar fi mut.

— Te inţeleg acum, Sancho, respunse Don Quijote, tu mori de dor să-ţi ridici opreala ce ţi-am pus asupra limbei; ridicată fie, şi spune ce vei vroì, cu condiţiune că nu va ţinea această ridicare mai mult decăt timpul căt vom umbla prin aceşti munţi! — «Fie aşa, zise Sancho, să vorbesc eu acum, că după aceea Dumnezeu ştie ce va fi; şi incepĕnd a mĕ folosì de acest răvaş de drum, zic că dece graţia voastră se punea atăta pentru acea regină *Mahimasa*, sau cum se chiamă? Sau ce vĕ păsa că acel *Abad* să fie sau nu prietenul ei? Căci dacă graţia voastră ar fi trecut peste asta, de vreme ce nu eraţi judecător, eu cred de sigur că nebunul ar fi mers inainte cu istoria lui, şi s'ar fi inlăturat lovitura cu pietroiul şi cu picioarele, şi mai mult de şese palme pe obraz.

— Zĕu, Sancho, respunse Don Quijote, dacă tu ai ştì cum ştiu eu căt de cinstită şi de nobilă doamnă era regina Madasima, ştiu că ai zice că am avut multă răbdare, că n'am sdrobit gura pe unde eşiserĕ astfel de hule; căci este foarte mare hulă a spune sau a gănditì că o regină trăeşte cu un chirurg. Adevĕrul istoriei este că acel maistru Elisabad, de care vorbì nebunul, a fost un om foarte inţelept şi de foarte sănătoase sfaturi, şi servì de invăţător şi de doctor reginei. Dar a gănditì că ea era prietena lui, este o aiurare vrednică de foarte mare pedeapsă. Şi pentru ca să vezi că n'a ştiut

ce spune Cardenio, trebue să iei seama că era deja fără judecată când a zis aceasta. — Asta zic şi eu, respunse Sancho, că nu trebuia să se ţină in seamă vorbele unui nebun, căci dacă buna ursită n'ar fi ajutat pe graţia voastră, şi pietroiul s'ar fi indreptat spre cap, cum se indreptă spre piept, bună plată am fi avut, că ne-am pus pentru acea doamnă, pe care Dumnezeu a făcut-o oale şi ulcioare. — Adaoge apoi că nici nebunia nu-l scăpa pe Cardenio. Impotriva celor cuminte şi impotriva celor nebuni este dator orice cavaler rătăcitor să apere onoarea femeilor, oricare ar fi ele, cu atăt mai mult pentru reginele de un rang atăt de inalt şi de treabă, cum a fost regina Madasima. Eu am pentru dinsa o dragoste deosebită, pentru bunele ei calităţi, căci pe lângă că a fost frumoasă, a fost şi foarte inţeleaptă şi foarte răbdătoare in nenorocirile sale, şi ea a avut multe. Sfaturile şi tovărăşia maistrului Elisabad i-au fost de mult folos şi uşurare, spre a putea suferi necazurile cu răbdare şi chibzuinţă. De aici norodul prost şi rĕuvoitor a luat prilej să spue şi să gândească că ea era amoreaza lui. Dar mint, o spun încă odată, şi vor minţi de alte două sute de ori toţi cei ce vor gândi şi vor spune astfel de lucru.

— Eu nici n'o spun nici n'o gândesc, respunse Sancho, imi cat de treabă, facă cum vor. De au fost amorezaţi sau nu, or fi dat ei seamă lui Dumnezeu. Eu nu mĕ amestec in nimica, nu ştiu nimica, nu-mi place să cunosc viaţa altora, căci *cine cumpĕră şi minte, in punga sa o simte.* Cu atăta mai mult că gol m'am născut, gol mĕ găsesc, nici nu perd nici nu căştig. Chiar de-ar fi fost ei amorezaţi, ce am eu deacolo? Mulţi cred că este porcină şi nu-s cue de atĕrnat. Dar cine poate pune uşi la cămp? Ş'apoi n'au vorbit şi de Dumnezeu....?

— Dumnezeu mĕ ierte, zise Don Quijote, ce de mai nerozii indrugi! Ce are a face cele ce vorbim cu zicĕtoarele ce inşiri? Pe viaţa ta, Sancho, taci, şi de aici inainte ingrijeşte-te să-ţi baţi măgarul cu pintinii, şi nu te amesteca in ceeace nu te priveşte. Pricepe cu toate cele cinci simţuri, că orice am făcut, fac şi voiu face eu, este foarte la locul sĕu,

şi foarte potrivit cu regulele cavalerìei, pe cari le ştiu mai bine decăt toţi cavalerii ce le-au profesat in lume. — Domnule, respunse Sancho, este asta o bună regulă de cavalerie ca să umblăm pierduţi prin aceşti munţi fără cărare nici drum, căutănd pe un nebun, care, după ce-l vom găsì, va avea poate poftă să isprăvească ceeace a inceput, nu cu istoria lui, ci cu capul graţiei voastre şi coastele mele, rupĕndu-ne-le la urmă de tot?

— Taci, iţi spun ăncă odată, Sancho, zise Don Quijote, pentrucă-ţi fac cunoscut că nu atăta dorinţă de-a găsì pe nebun mĕ aduce prin aceste locuri, căt aceea de-a face pe aici o ispravă cu care am să căştig nume şi glorie veclnică pe faţa păměntului. Ea va fi astfel, incăt cu dinsa am să pun pecetea la tot ce poate face perfect şi faimos un cavaler rătăcitor. — Şi este foarte de mare primejdie această ispravă? intrebă Sancho Panza. — Nu, respunse cel cu Figura Tristă, cu toate că astfel s'ar putea invĕrtì roata incăt să dăm peste rĕu in loc de bine. Totul insă are să atĕrne de la sirguinţa ta. — De la sirguinţa mea? zise Sancho — Da, zise Don Quijote, căci dacă te vei intoarce iute de unde găndesc a te trimite, iute se va sfirşì munca, şi iute va incepe gloria mea. Şi pentrucă nu este bine ca să te ţin mai mult in ingăimală, aşteptănd la ce au să tindă vorbele mele, voesc, Sancho, să ştii că faimosul Amadis de Gaula a fost unul din cei mai desăvirşiţi cavaleri rătăcitori. N'am zis bine a fost *unul,* el a fost *singurul,* cel intăiu, unicul, domnul tuturor celor care au fost pe lume in timpul lui. Rĕu an şi rea lume pentru Don Belianis şi pentru toţi acei cari vor zice că ei l'au ajuns pe dinsul in ceva, căci se inşală, pe legea mea! Zic deasemenea că un pictor, dacă voeşte să easă vestit in arta lui, se sileşte să imiteze originalele celor mai de seamă pictori pe cari el ii cunoaşte, şi această regulă trebue să fie aceeaşi pentru toate meşteşugurile şi profesiile alese, cari slujesc pentru podoaba republicelor. Astfel trebue să facă, şi face, şi acel care voeşte să căştige numele de inţelept şi răbdător, imitănd pe Ulise, in a căruia persoană şi fapte Homer ne zugrăveşte un portret viu de inţelepciune şi

de răbdare, precum şi Virgiliu ne-a arătat in persoana lui Enea curajul unui fiu cucernic, şi agerimea unui brav şi priceput căpitan, nu zugrăvindu-i nici descriindu-i cum au fost ei, ci cum trebuiau să fie, spre a lăsa pildă oamenilor viitori despre virtuţile lor. In acest chip Amadis a fost nordul, luceafĕrul, soarele cavalerilor viteji şi amorezaţi, pe care trebue să-i imităm toţi acei ce luptăm sub steagul amorului şi a cavalerìei. Deci fiind aceasta astfel cum este, eu găsesc, prietene Sancho, că acel cavaler pribeag ce-l va imita mai mult, va fi mai aproape de a ajunge la perfecţiunea cavalerìei. Şi unul din lucrurile in care mai ales acest cavaler arătă inţelepciunea, curajul, vitejia, răbdarea, statornicia şi amorul sĕu, fù cănd se retrase, despreţuit de doamna sa Oriana, spre pocăinţă pe Stănca-Săracă, schimbăndu-şi numele in acel de Frumos-intuneric, nume de sigur cu inţeles, şi potrivit cu viaţa ce el işi alesese de bunăvoea sa. Aşa că mie-mi este mai uşor să-l imitez in aceasta, ear nu omorind urieşi, tăind capul la şerpi, ucigĕnd endriagi (1) sdrobind armate, nimicind flote şi desfăcĕnd vrăji. Şi fiindcă aceste locuri sunt atăt de potrivite pentru asemenea scopuri, nu trebue să las să treacă prilejul ce acum cu atăta indemănare imi dă pe măna pĕrul sĕu.

— La urma urmei, zise Sancho, ce voeşte graţia voastră să facă in acest loc atăt de singuratic? — Nu ţi-am spus, respunse Don Quijote, că vreau să imitez pe Amadis, făcĕnd pe desperatul, pe smintitul, pe furiosul, spre a imita totodată şi pe viteazul Roldan, cănd găsì intr'o fántănă semne că Angelica cea Frumoasă făcuse o faptă injositoare cu Medoro, şi de supĕrare devenì nebun, smulse copacii, turburà apele fántănelor limpezi, ucise păstori, nimicì turme, aprinse colibe, dărămà case, tîrì iepe după dinsul, şi făcù alte o sută de mii de fapte de nebun, vrednice de nume şi amintire vecìnică. (2) Şi fiindcă nu găndesc să imitez pe Roldan sau Or-

1) Un fel de monstri fabuloşi, cu faţă de om, sau cu forma oricăru i animal.

2) Ariosto: *Orlando furioso*, cant. 23 et sqq.

lando sau Rotolando (căci avea tustrele aceste nume) din punct in punct in toate nebuniile ce el făcù, spuse şi gândì, voiu schiţa numai, cum voiu putea mai bine pe acele ce-mi vor părea mai esenţiale. Se va intimpla poate să mĕ mulţumesc numai cu imitarea lui Amadis, care fără a face nebunii pricinuitoare de pagube, ci numai de lacrimi şi de supĕrări, dobândì atăta nume ca nimene altul. — Mie mi se pare, zise Sancho, că au fost provocaţi şi au avut cuvĕnt să facă aceste neghiobii şi pocăinţi, cavalerii cari au făptuit aşa lucruri, dar graţia voastră ce cuvĕnt are spre a se face nebun? Ce damă v'a despreţuit? Sau ce semne aţi găsit cari să vĕ dea a inţelege că doamna Dulcinea del Toboso ar fi făcut vre-o copilărie cu un maur sau creştin? — Tocmai aici e meşteşugul, respunse Don Quijote, şi aceasta e fineţa intreprinderii mele: să devină nebun un cavaler rătăcitor pentru o pricină oarecare, nu e de nici un preţ: meritul e să pierd mintea fără cuvĕnt, şi să dau a inţeiege damei mele, că dacă fac aceasta fără fum, ce aş face, căud ar eşi fum. Cu atăta mai mult, că am destul prilej in lunga despărţire de vecĭnica mea stăpână Dulcinea del Toboso. Căci după cum ai auzit spunĕnd acel păstor de mai deunăzi, Ambrosio, cine lipseşte, are să se teamă de toate nenorocirile. Astfel, prietene Sancho, nu-ţi pierde vremea sfătuindu-mĕ să las o imitare aşa de rară, aşa de fericită şi aşa de nemai vĕzută: nebun sunt, nebun am să fiu, până căud tu te vei intoarce cu respunsul la o scrisoare ce gândesc să o trimit cu tine doamnei mele Dulcinea. Dacă respunsul va fi astfel cum se datoreşte credinţei mele, au să ia sfirşit smintirea şi canonul meu. Şi de va fi dimpotrivă, voiu fi nebun de-a binele, şi fiind nebun nu voiu eşi din turburarea şi necazul in care mĕ vei lăsa, şi mĕ voiu bucura de fericirea ce-mi vei aduce, fiind cu mintea intreagă, sau nu voiu simţi durerea ce-mi vei impărtăşi, fiind nebun.

Dar spune-mi, Sancho, păstrezi tu bine coiful lui Mambrino? Căci am vĕzut deja că l'ai ridicat de jos căud acel nenorocit voì să-l facă bucăţi, dar nu putù, şi din aceasta se poate vedea fineţa minţii sale. La aceasta Sancho respunse: Pe legea mea, domnule cavaler a Tristei Figuri, eu nu pot

suferì nici purta cu răbdare oarecare lucruri ce zice graţia voastră. Ele mĕ aduc a-mi inchipuì că toate cele ce-mi spuneţi de cavalerie, de căştigare de regate şi impĕrăţii, de hărăzire de insule, şi de alte favoruri şi măreţii, cum se obicĭnuesc la cavalerii rătăcitori, că toate, zic, trebue să fie numai vorbe in vĕnt şi minciuni, toate fleacuri, sau poveşti, sau oricum le-om numì. Căci cine ar auzì pe graţia voastră spunĕnd că un lighean de bărbier este un coif a lui Mambrino, şi că nu eşiţi din această rătăcire in mai mult de douĕzeci şi patru de ciasuri, ce are să găndească decăt că cine zice şi sprijine astfel de lucru trebue să aibă capul dogit? Ligheanul il am in traistă de tot turtit, şi-l duc ca să-l indrept

acasă la mine şi să mĕ bărbieresc intr'insul, dacă Dnmnezeu se va milostivì cu mine să mĕ vĕd intr'o zi cu femeea şi copii mei. — Uite Sancho, iţi jur pe acelaş Dumnezeu pe care tu ai jurat inainte, zise Don Quijote, că tu ai cea mai ăngustă judecată ce are sau a avut căndva in lume un scutier. Cum este cu putinţă că de atăta vreme de căud umbli cu mine, tu n'ai fost in stare să vezi că toate lucrurile cavalerilor rătăcitori par chimere, nerozii şi aiurări, şi că toate sunt făcute pe dos? Şi nu pentru că ele ar fi astfel, ci pentrucă umblă printre noi totdeauna o pozderie de vrăjitori ce prefac şi schimbă toate lucrurile noastre, şi le intorc după gustul lor, şi după cum li-i placul să ne priească sau să ne

sdrobească. Astfel ceeace ţie iţi pare lighean de bărbier, mi se pare mie coiful lui Mambrino, şi altuia ii va părea altăceva. Şi a fost aceasta o rară chibzuinţă a înţeleptului ce-mi prieşte mie să facă a părea la toţi lighean ceeace cu adevărat şi aevea este coiful lui Mambrino, căci fiind el de un aşa mare preţ, toţi m'ar urmări ca să mi-l răpească. Dar fiindcă văd că nu-i decât un lighean de bărbier, nu se ingrijesc să şi-l procure, cum bine a dovedit cel ce voi să-l rupă, şi-l lăsă la pământ, iară a-l lua. Zău, de l'ar fi cunoscut, niciodată nu l'ar fi lăsat. Păstrează-l, prietene, căci acum n'am nevoe de el. Dimpotrivă trebue să-mi lepăd toate aceste arme, şi să remân gol ca in zioa naşterii mele, dacă este că voesc să urmez in canonul meu mai mult pe Roland decât pe Amadis.

Vorbind astfel, ei sosiră la poalele unui munte inalt, care, ca o stincă ascuţită, sta singur intre alţii mulţi ce-l incunjurau. Pe coasta lui şerpuea un lin părăoaş, şi de jur imprejurul lui se forma o pajişte atât de verde şi de vie, incât făcea mulţumire ochilor ce o priveau. Mulţi copaci selbatici se aflau pe acolo, şi câteva plante şi flori cari făceau locul plăcut. Această posiţie o alese cavalerul Tristei Figuri pentru canonul său, şi astfel văzând-o începù a zice cu glas tare, ca şi cum ar fi fost fără judecată: «Acesta este locul, o cerurilor, ce menesc şi aleg spre a plânge nenorocirea in care voi m'aţi adus; acesta este locul unde plânsul ochilor mei va creşte apele acestui mic părău, şi necurmatele şi adâncele mele suspinuri vor mişca necontenit frunzele acestor copăci de munte, mărturia şi semnul pedepsei ce sufere amărita mea inimă. O voi oricine aţi fi, zei câmpeneşti, cari aveţi locaşul vostru in acest loc necălcat, auziţi plângerile acestui nenorocit amant, pe care o lungă absenţă şi nişte zule inchipuite l'au adus a se văicăra in aceste selbătăcii şi a se tângui de aspra purtare a acelei ingrate şi frumoase, termin şi sfirşit a oricării frumuseţi omeneşti. O voi, Napee şi Driade, (1) care

1) *Napee* şi *Driade*, nimfele pădurilor şi munţilor, necontenit urmărite de *Satiri*, zei câmpeneşti şi hazlii, cari făceau parte din cortejul lui Bacus.

Don Quijote intreabă pe sclavi care sunt crimele lor.

aveţi obiceiu de-a locui prin desişurile munţilor, niciodată sprintenii şi sburdalnicii Satiri, de care sunteţi iubite, deşi in zadar, să nu turbure dulcea voastră linişte; ajutaţi-mĕ a jăli nenorocirea mea, sau cel puţin să nu vĕ obosiţi de-a o auzi. O Dulcinea del Toboso, zioa nopţii mele, gloria necazului meu, luceafĕrul căilor mele, steaoa norocului meu, fie ca cerul să ţi-l dea ţie norocul priincios, in orice vei cere de la dinsul, dacă te vei uita la locul şi starea in care m'a adus absenţa ta, şi vei respunde cu bun sfirşit la statornicia datorită credinţii mele. O copaci singuratici, care de azi inainte aveţi să ţineţi tovărăşie singurătăţii mele, daţi semn prin lina clătinare a crengilor voastre că nu vĕ displace presenţa mea. O tu, scutierul meu, plăcut tovarăş in bunele şi relele mele isprăvi, intipăreşte-ţi bine in minte cele ce mĕ vei vedea făcĕnd aici, ca să le povesteşti şi să le repetezi acelei care este pricina totală a tuturor acestora»!

Zicĕnd aceste, se scoborì de pe Rocinante, şi intr'o clipă ii scoase căpĕstrul şi şeaoa, şi dăndu-i o palmă pe spate ii zise: «Iţi dă libertate ţie acel ce remăne fără dinsa, o cal tot atăt de minunat prin faptele tale, pe căt de nenorocit prin soarta ta; du-te unde vei voì, căci pe fruntea ta porţi scris, că nu te ajunse in sprinteneală hipogriful(1) lui Astolfo, nici vestitul Frontino, ce costă aşa scump pe Bradamante.

Vĕzĕnd aceasta Sancho zise: Dumnezeu să ierte pĕcatele cui ne-a scăpat de munca de-a inchinga mirţogul meu. Pe legea mea n'au să lipsească nici bateri din palme, nici lucruri spuse spre lauda lui. Insă dacă el ar fi aici, eu n'aş da voe nimenui să-l deschinge, căci n'ar fi pentru ce, de vreme ce pe dinsul nu l'ar privì numele de amorezat, şi desnădăjduit, nefiind nici una nici alta stăpănul sĕu, care eram eu, cănd voia Dumnezeu. Şi in adevĕr domnule cavalier al Tristei Figuri, dacă este că plecarea mea şi nebunia graţiei voastre sunt aeve, bine-ar fi să pun ear şeaoa pe Rocinante, ca să inlocuească lipsa catîrului meu, şi astfel s'ar

1) Cal fabulos cu aripi.

cruța timpul cu ducerea și intoarcerea mea, pentrucă de voiu merge pe jos, nu știu când voiu ajunge, nici când mĕ voiu intoarce, căci in cele din urmă eu nu sunt bun de picior. — Zic, Sancho, respunse Don Quijote, să fie cum vei voì tu, că nu-mi pare rĕu planul tĕu, și-ți spun că de azi in trei zile vei pornì, pentrucă vreau ca in acest timp să vezi cele ce fac și grăesc pentru ea, ca să-i spui. — Dar ce am să mai vĕd, zise Sancho, decăt cele ce am vĕzut? — Ești departe cu socoteala, respunse Don Quijote. Lipsește acum să-mi rup hainele, să mi imprăștiu armele, și să mĕ dau de-a răstogolul printre aceste stinci, și alte lucruri de felul acesta, care au să te uimească. — Pentru dragostea lui Dumnezeu, zise Sancho, să iea seama grația voastră cum să facă aceste răstogoluri, căci ar putea ajunge la o astfel de stincă, și in așa chip incăt cu cel intăi răstogol s'ar sfirși mașina acestei pocăinți. Eu aș fi de părere de vreme ce grația voastră crede că aceste răstogoluri sunt aici neapărate, și că nu se poate face această treabă fără ele, să se mulțumească, — căci toate aceste sunt lucruri inchipuite, prefăcute și in glumă, — să se mulțumească, zic, a le face in apă, sau in ceva moale, cum e bumbacul, și să-mi lase mie sarcina, că eu voiu spune stăpănei mele că grația voastră le făcea pe virful unei stinci mai tare decăt un diamant. — Iți mulțumesc de bunul tĕu gănd, prietene Sancho, respunse Don Quijote, dar vreau să-ți fac cunoscut că toate aceste lucruri ce fac, nu sunt in glumă, ci foarte aeve, pentrucă altfel ar fi a călca regulele cavaleriei, care ne recomăndă să nu spunem nicio minciună, sub pedeapsă de-a căděa ear in pĕcat, și a face un lucru in locul altuia, este ca și cum ai minți. Așa dar răstogolurile mele au să fie adevĕrate, statornice și sincere, fără să aibă nimic sofistic nici fantastic. Va fi nevoie să-mi lași niscai scamă spre a mĕ curarisì, de vreme ce intimplarea voì să ne lipsească balsamul ce pierdurĕm. Mai mult a fost perderea măgarului, respunse Sancho, căci se pierdurĕ cu dinsul și scamă și tot. Și mĕ rog de grația voastră să nu-și mai aducă aminte de acea blăstemată bĕutură, căci numai auzindu-i numele mi se turbură sufletul, și cu atăt mai mult stomachul.

Şi vĕ mai rog ăncă să socotiţi ca trecute acum cele trei zile ce mi-aţi dat ca termin spre a vedea nebuniile ce faceţi, că eu le socot ca vĕzute acum şi trecute in rândul lucrului judecat, şi voiu spune minuni stăpânei mele. Scrieţi scrisoarea şi trimiteţi-mĕ curĕnd, pentrucă am mare dorinţă să scot pe graţia voastră din acest purgatoriu in care o las. — Purgatoriu il numeşti, Sancho, zise Don Quijote? Ai fi făcut mai bine să-l numeşti infern, şi ăncă şi mai rĕu, dacă este altă ceva care să fie mai rĕu. — Cine este in infern, respunse Sancho, *nulla est retentio* (1), după cum am auzit spunĕndu-se. — Nu inţeleg ce vrea să zică *retentio*, zise Don Quijote. — *Retentio* este, respunse Sancho, că cine este in infern, nu mai ese niciodată din el, nici nu poate; ceeace va fi dimpotrivă cu graţia voastră, sau mie imi vor merge rĕu picioarele, dacă este că am să port pinteni spre a inteţi pe Rocinante. Şi să mĕ vĕd eu odată in Toboso, şi inaintea stăpânei mele Dulcinea, că ii voiu spune astfel de lucruri de prostiile şi nebuniile (căci tot una este) ce a făcut şi face graţia voastră, incăt am s'o fac mai moale decăt o mănuşă, chiar de-aş găsi-o mai tare decăt un trunchiu de arţar. Cu respunsul ei dulce şi uns cu miere, mĕ voiu intoarce prin vĕzduh, ca un vrăjitor, şi voiu scoate pe graţia voastră din acest purgatoriu, ce pare infern, dar nu este, de vreme ce este nădejde de-a eşi din el, nădejde ce, cum am zis, n'o au de-a eşi cei ce sunt in infern, şi nici nu cred că graţia voastră va zice altă ceva.

— Astfel este adevĕrul, zise cel cu Trista Figură. Dar ce vom face spre a scrie scrisoarea? — Şi mandatul pentru măgăruşi? adăogi Sancho. — Totul va fi cuprins, zise Don Quijote. Şi ar fi bine, fiindcă nu e hărtie, să o scriem precum făceau cei vechi, pe frunze de copaci, sau pe nişte tăbliţe de ceară, cu toate că va fi tot atăt de greu de-a găsi acum ceară, ca şi hărtie. Dar mi-a şi venit in minte unde va fi bine şi mai mult decăt bine de-a o scrie, anume in cărticica

1) *In inferno nulla este redemptio*, adecă: in infern nu-i cu putinţă să se rescumpere cineva.

de note ce-a fost a lui Cardenio, şi tu vei avea grijă de-a o trece pe hărtie, cu frumos condeiu, in cel intăiu loc ce vei găsi, unde să fie un invăţător sătesc de copii, sau de nu, orice dascăl ţi-o va copia, dar să n'o dai să ţi-o copieze vreun notar, căci ei au o scrisoare de coţcari pe care nici Satan n'ar inţelege-o. — Dar ce se va face cu iscălitura? zise Sancho. — Niciodată scrisorile lui Amadis n'au fost iscălite, respunse Don Quijote. — Foarte bine, respunse Sancho, dar mandatul va trebui numai decăt să fie iscălit. El, de se va copia, se va zice că iscălitura e mincinoasă, şi voiu remănea fără măgăruşi. — Mandatul va fi iscălit in aceeaşi cărticică, incăt văzăndu-l nepoata mea nu va face nicio greutate a-l implini. In ceeace priveşte scrisoarea de amor, vei pune ca iscălitură: *Al vostru pănă la moarte, cavalerul Tristei Figuri.* Puţin va strica să fie de mănă străină, căci după căt eu imi aduc aminte, Dulcinea nu ştie să scrie nici să cetească, şi in toată viaţa ei n'a văzut o literă nicio scrisoare de-a mele, pentrucă amorul meu şi al ei a fost totdeauna platonic, fără a se intinde mai mult decăt pănă la o căutătură cinstită, şi ăncă şi aceasta atăt de rar, incăt aş indrăsni să jur cu adevărat că in doisprezece ani de căud o iubesc mai mult decăt lumina acestor ochi, pe care are să-i mănănce păminţul, n'am văzut o de patru ori, şi ăncă poate că şi din aceste patru dăţi, nu-i una singură in care ea să fi prins de veste că eu o priveam. Astfel e inţelepciunea şi singurătatea in care au crescut o tatăl ei Lorenzo Corchuelo şi maică-sa Aldonza Nogales.

— Cum, cum, zise Sancho, fiica lui Lorenzo Corchuelo este doamna Dulcinea del Toboso, numită cu alt nume Aldonza Lorenzo? — Ea este, zise Don Quijote, şi meritä să fie stăpăna intregului univers. — O cunosc bine, zise Sancho, şi ştiu a spune că ea aruncă o vargă tot aşa de bine ca şi cel mai vănjos flăcău din tot satul. Pe legea mea, e o fată cu cap, făcută şi prefăcută, cu păr pe piept, şi care poate scoate din glod barba oricărui cavaler rătăcitor, present sau viitor, ce ar avea-o drept stăpănă. Bre! bre! Ce putere are şi ce glas! ştiu că intr'o zi se suì in virful clopotniţei din sat,

ca să cheme niște flăcăi care lucrau intr'un lan al tatălui ei, și cu toate că ei erau departe deacolo mai mult de-o jumătate de legă, o auzire atât de bine, ca și cum ar fi fost la piciorul turnului. Și ceeace are mai bun este că ea nu-i de loc mofturoasă, are multe apucături de curte, glumește cu toți, de toate face chef și duh. Acum zic, domnule cavaler al Tristei Figuri, că nu numai poate și trebue grația voastră să facă nebunii pentru dinsa, ci cu drept cuvênt se poate desnădăjdui și spânzura, căci nu va fi nimeni care să afle și să nu zică că ați făcut foarte bine, chiar de v'ar lua dracul. Aș vroi acum să fiu pe drum, numai spre a o vedea, că sunt multe zile de când n'o mai văd, și trebue să fie schimbată, pentrucă mult se strică fața femeilor, mergênd in una la câmp, prin soare și prin vênt. Mărturisesc grației voastre un adevăr, că până acum am fost intr'o mare neștiință, gândind cu tot dinadinsul că doamna Dulcinea trebuea să fie vre-o princesă de care grația voastră se amorezase, sau vre-o persoană altfel incât să merite bogatele daruri ce i-ați trimis, ca acel al Biscaianului și al galerienilor, și altele care trebue să fie multe cum trebue să fie multe și biruințele ce a câștigat grația voastră, in vremea când eu încă nu eram scutierul său. Dar luând seama bine, ce se poate face doamnei Aldonza Lorenzo, adecă doamnei Dulcinea del Toboso, ca să meargă să se pue in genunchi dinaintea ei invinșii pe care grația voastră ii trimite sau are să-i trimită? Pentrucă s'ar putea intimpla că in timpul când ei vor sosi, ea să fie dusă ca să pieptene inul sau să bată grâu pe arie, și ei să roșească vezênd-o, ear ea să-și ridă de dinșii și să se supere de așa dar. — Deja de multe ori mai inainte ți-am spus, Sancho, zise Don Quijote, că ești foarte mare palavragiu, și deși têmp la minte, de multe ori faci pe istețul. Dar pentru ca să vezi cât ești de prost tu, și cât de ințelept sunt eu, vreau să asculți o scurtă poveste.

Află că o văduvă frumoasă, țênără, liberă și bogată, și mai cu seamă veselă, se amorezâ de un tênăr frate, sdravăn și gros. De aceasta prinse de veste mai marele lui, și intr'o zi spuse bunei văduve, sub formă de mustrare frățească: sunt

uimit, doamnă, şi nu fără multă pricină, că o femee aşa de nobilă, aşa de frumoasă şi aşa de bogată, cum e graţia voastră, s'a amorezat de un om aşa de murdar, aşa de rând şi aşa de prost, cum e cutare, când sunt in această casă atâţea dascăli, atâţea invăţaţi, şi atâţea teologi, intre care graţia voastră ar putea alege ca intre pere, şi zice: pe acesta il iubesc, pe celălalt nu-l iubesc. Ea insă ii respunse cu mult spirit şi cu inima deschisă: graţia voastră, domnul meu, sunteţi foarte inşălat, şi gândiţi ca in vremea veche, dacă socotiţi că am ales rău pe cutare, oricât de prost vi s'ar părea, căci pentru ceea ce-l vreau eu, ştie atâta filosofie, şi mai multă încă decât Aristotele. Astfel, Sancho, pentru ceeace voesc eu cu Dulcinea del Toboso, ea preţueşte tot atâta ca cea mai inaltă prinţesă de pe pământ; căci nu toţi poeţii cari laudă dame sub un nume ce ei le dau după bunul lor plac, le şi au in faptă de amoreze. Crezi tu că Amarilele, Filisele, Silviile, Dianele, Galateele, şi altele asemene, de care sunt pline cărţile, romanţele, dughenile bărbierilor, teatrele de comedii, au fost cu adevărat fiinţe cu carne şi cu oase, şi amorezele acelor ce le cântă şi le-au cântat? Nu de sigur, ci pe cele mai multe şi le inchipuesc, spre a da subiect versurilor lor, şi a trece drept amorezaţi, şi drept oameni ce merită să fie. Aşa dar imi ajunge mie să gândesc şi să cred că buna Aldonza Lorenzo este frumoasă şi cinstită. In ceeace priveşte neamul ei, puţin imi pasă, căci n'are să se ducă nimeni să i-l cerceteze spre a-i da rasa de călugăriţă, şi eu imi pun in cap că este cea mai inaltă princesă din lume. Trebue să ştii, Sancho, dacă nu o ştii încă, că două singure lucruri atiţă la iubire, mai mult decât altele, şi aceste sunt frumuseţa mare şi buna reputaţie, şi aceste două lucruri se găsesc pe deplin in Dulcinea, căci in frumuseţă nici una nu-i seamănă, şi in bună reputaţie puţine se măsoară cu dinsa. Şi pentru a sfirşi odată, eu imi inchipuesc că tot ce spun este aşa, tără să intreacă nici să lipsească nimica, şi mi-o zugrăvesc in inchipuirea mea cum o doresc, atât in frumuseţă cât şi in nobleţă. Nu stă impotrivă cu dinsa nici Elena, nici Lucreţia, nici vre-o alta din faimoasele femei a veacurilor trecute grecească, bar-

bară sau latină. Zică fiecine ce va voì, căci dacă pentru aceasta voiu fi mustrat de cei ignoranţi, nu voiu fi pedepsit de cei aspri. — Zic că in toate are graţia voastră dreptate, respunse Sancho, şi că eu sunt un măgar. Dar nu ştiu ce cată măgarul in gura mea, de vreme ce nu trebue să pomeneşti de funie in casa spănzuratului. Insă dea-mi-se scrisoarea. Remas bun, că nu mĕ mut.

Don Quijote scoase cărticica de note, şi dăndu-se la o parte, incepù cu multă linişte a scrie scrisoarea, şi după ce o sfirşì chemă pe Sancho şi-i zice că voea să i-o cetească ca să o inveţe pe derost, pentru cazul cănd ar pierde-o pe drum, căci de la ursita lui cea rea se putea aştepta la orice. — La aceasta respunse Sancho: Să o scrie graţia voastră de douĕ sau de trei ori acolo in carte, şi să mi-o dea, că voiu păzì-o eu bine, pentrucă a găndì ca eu să o invăţ pe dinafară este o prostie. Ţinerea mea de minte este aşa de rea, incăt de multe ori uit cum mĕ chiamă. Dar cu toate aceste, cetiţi-mi-o, că mĕ voiu bucura mult s'o aud, căci ea trebue să meargă ca in slove turnate. — Ascultă, ea sună astfel, zise Don Quijote:

Scrisoarea lui Don Quijote către Dulcinea del Toboso.

Suverană şi inaltă doamnă:

Impunsul de ghimpele absenţei, şi rănitul in fundul inimei, prea dulce Dulcinea del Toboso, iţi trimite sănătatea pe care el n'o are. Dacă frumuseţa ta mĕ despreţueşte, dacă meritul tĕu nu este in favoarea mea, dacă nebăgările tale in seamă sunt pentru schingiuirea mea, cu toate că sunt deprins cu suferinţa, greu voiu putea ţinea piept unei astfel de intristări, care pe lăngă că este puternică, va ţinea şi foarte mult. Bunul meu scutier Sancho, iţi va da pe deplin seamă, o frumoasă ingrată, o iubita mea duşmană, de starea in care mĕ găsesc pentru tine. Dacă binevoeşti a mĕ ajuta, al tĕu sunt, ear de nu, fă ce-ţi va fi pe plac, căci sfirşind viaţa mea, voiu satisface cruzimea ta şi dorinţa mea.

Al tĕu pănă la moarte,
Cavalerul Tristei Figuri.

Pe viaţa tatălui meu, zise Sancho, auzind scrisoarea, este lucrul cel mai inalt ce am auzit vreodată. Halal! Şi cum ii spune graţia voastră aici tot ce voeşte! Ce bine se loveşte la iscălitură *Cavalerul Tristei Figuri!* Zic cu adevĕrat că graţia voastră este diavolul insuş, şi că nu-i lucru pe care să nu-l ştie.

— Toate sunt neapărate, respunse Don Quijote, pentru insărcinarea ce am. — Ei bine, zise Sancho, puneţi pe cealaltă faţă, ţidula celor trei măgăruşi, şi iscăliţi o cu multă deslueire, ca vĕzĕnd-o, să vĕ cunoască slova. — Bucuros, zise Don Quijote, şi scriind-o i-o cetì, in următoarea cuprindere:

«Poruncì-va graţia voastră, doamnă nepoată, in puterea acestei intăi scrisori de măgăruşi, să se dea lui Sancho Panza, scutierul meu, trei din cei cinci ce i-am lăsat acasă, şi sunt in seama graţiei voastre; care trei măgăruşi poruncesc să i se dea şi plătească, pentru tot atăţea la numĕr primiţi aici peşin, şi care, după această ţidulă şi adiverinţa lui de plată, vor fi bine daţi! Făcută in creerii munţilor Siera-Morena, in douĕzeci şi şapte August a acestui an de faţă.

Foarte bine, zise Sancho, s'o iscălească graţia voastră. — Nu este nevoe s'o iscălesc, zise Don Quijote, ci să pun numai turaua mea, care este ca şi iscălitură, şi va fi de ajuns pentru trei măgari, şi chiar pentru trei sute. — Eu mĕ incred in graţia voastră, respunse Sancho; lăsaţi-mĕ să mĕ duc să pun şeaoa pe Rocinante, şi pregătiţi-vĕ a-mi da binecuvĕntarea voastră, că am de gănd să plec fără a vedea faptele deşanţate ce are să facă graţia voastră căci voiu spune că v'am vĕzut făcĕnd atătea incăt să-i fie de ajuns şi de remas. — Cel puţin voesc, Sancho, şi pentrucă este neapărat aşa, voesc, zic, să mĕ vezi in pielea goală, şi făcĕnd una sau douĕ duzini de nebunii, pe care le voiu indeplinì in mai puţin de jumĕtate de cias. Vĕzĕndu-le tu cu ochii tĕi ai să poţi jura fără pĕcat pentru celelalte ce vei voì să adaogi, şi te asigur că nu vei spune tu atătea căte eu am de gănd să fac. — Pentru Dumnezeu, domnul meu, să nu vĕd eu pe graţia voastră in pielea goală, că are să mĕ prindă mare milă, şi nu voiu putea să mĕ stăpănesc de plăns, şi nu-i astfel ca-

pul de plânsul de-a seară pentru bietul măgar, încât n'aş vrea să mĕ pun ear pe plâns. Dacă este că graţia voastră ţine ca eu să vĕd câteva nebunii, facă-le imbrăcat, scurte, şi cele ce i-ar venì mai la indemână. Cu atâta mai mult că pentru mine nu e nevoe de nimica de felul acesta, şi precum v'am mai spus, asta ar fi a scurta drumul intoarcerii mele, cu veştile pe care graţia voastă le doreşte şi le meritĕ. Şi dacă nu, să se gătească doamna Dulcinea, că de nu respunde cum este drept, fac jurămĕnt pe faţă cui mĕ aude că am să-i scot respunsul cel bun din stomah cu picioarele şi cu pumnii. Pentrucă, cum să se poată suferì ca un cavaler pribeag atât de faimos, ca graţia voastră, să nebunească ne tam ne sam pentru o...? Să nu mĕ facă această doamnă să vorbesc, că pe legea mea imi dau drumul limbei şi-i spun verde in obraz. Sunt eu bunişor de asta; ea nu mĕ cunoaşte bine, că zĕu de m'ar cunoaşte, ar postì pentru mine! (1) — Zĕu, Sancho, zise Don Quijote, după cum se pare, nu eşti tu mai cuminte decât mine. — Nu sunt aşa de nebun, dar sunt mai iute la mânie, respunse Sancho. Insă lăsând asta la o parte, ce are să mănânce graţia voastră până ce mĕ voiu intoarce eu? Aveţi să eşiţi la drum ca şi Cardenio, să răpiţi demâncarea de la păstori? — Să nu te turbure această grijă, respunse Don Quijote, căci chiar de aş avea, n'aş mânca altă ceva decât erburile şi roadele ce mi-ar da această poeană şi aceşti copaci. Fineţa sarcinii mele este de-a nu mânca, şi de-a mĕ supune şi la alte lipsuri. — La aceasta Sancho zise: Ştie graţia voastră de ce mĕ tem eu? Că nu voiu nimerì să mĕ intorc in acest loc unde vĕ las acum, ascuns cum este el.— Ia-ţi bine semnele, căci eu mĕ voiu silì să nu mĕ depărtez de aceste imprejurimi, zise Don Quijote, şi încă voiu avea in grijă să mĕ suiu pe cele mai inalte din aceste stânci, ca să te pot zărì când te vei intoarce. Ş'apoi in cele din urmă, ca să nu te rătăceşti de mine şi să te pierzi, cel

1) Espresiune populară in Spania, care inseamnă: *a avea respect, teamă de cineva*, ca de un sfânt, care se impacă prin post şi rugăciune. Aceasta pare a fi originea expresiunii.

mai nimerit lucru va fi să tai căteva crengi din mulţii copaci se sunt pe aici, şi să le tot aşezi din loc in loc, pănă vei eşì la şes, şi aceste iţi vor slujì ca hotare şi semne ca să mĕ găseşti cănd te vei intoarce, cum a făcut Teseu in labirint.

— Aşa voiu ace, respunse Sancho Panza, şi tăind căteva tufe, cerù binecuvĕntarea domnului sĕu, şi, nu fără multe lacrimi a amĕndoror, işi luă zioa bună de la dinsul. Suindu-se pe Rocinante, pe care Don Quijote il recomĕndă

mult, ca să se uite la el ca la insăşi persoana sa, se indrumă spre şes, imprăştiind din loc in loc crengi de copaci, cum il sfătuise stăpănul sĕu. Astfel Sancho se depărtă, cu toate că Don Quijote il tot năcăjea să vadă măcar douĕ nebunii. Dar nu merse o sută de paşi, cănd se intoarse şi zise: Spun, domnule, că graţia voastră a grăit foarte bine, că pentru ca să pot jura, fără să-mi incarc cugetul, că v'am vĕzut făcĕnd

nebunii, ar fi bine să vĕd măcar una, deşi am vĕzut una foarte mare, in remănerea voastră aici.

— Nu-ţi spuneam eu? zise Don Quijote. Aşteaptă, Sancho, iţi voiu face, căt ai zice Crezul. Şi lepădăndu-şi cu toată graba nădragii, remase gol şi in cămaşă, şi indată, fără a sta mult pe gănduri, işi svirlì de douĕ ori picioarele in aer, făcù de douĕ ori tumba cu capul in jos şi cu tălpile in sus, Sancho intoarse căpestrul lui Rocinante, şi se crezù mulţumit şi satisfăcut, căci putea jura că stăpănu-sĕu remănea nebun. Astfel il vom lăsa să-şi meargă drumul, pănă la intoarcere, care fù pest puţin timp.

(Va urma).

ST. G. VĂRGOLICI.

POESII

LA CĂRŞMA VERDE

La cărşma verde pe vălcea
Voios m'abat din calea mea;
La masa de stejar mĕ pun
Nimic nu cer, nimic nu spun.

Dar cărşmăriţa cea nurlie
Ea mĕ cunoaşte şi mĕ ştie,
Şi sprintenă şi mlădioasă
Aduce cupa cea spumoasă.

Pe umeri braţul mi-l aşază
Lumina ochilor să-mi vază,
Şi pentru vesele cântări
Primesc drept plată sărutări.

O filosofi cu gând greoi,
Când oare 'ţi inţelege voi
C'a fericirii dulce cheie
E 'n vin, in cântec şi 'n femee?

IN UMBRA DE GARDINE

Tĕnĕră copilă brună
Imi vădeşti a ta iubire,
Cum deschide 'n nopţi de lună
Dulcile colori bobocul.

O ascunde in căinţă
Rugătorii tĕi ochi negri,
Amoroasa suferinţă
Să o vĕd, de mult nu's vrednic.

Vină 'n umbra de gardine,
Fruntea mică şi ferbinte
Inspre geamuri să se 'ncline
Ca un nufĕr peste ape.

Punele pe piept să zacă
Blăndele măni amĕndouĕ,
Biata inimă să tacă,
Tu s'asculţi a mea poveste.

Sufletul meu visuri n'are,
Numai surd in el jăleşte
Doritoarea ta chemare,
Ca un echo in ruine.

Căci in arzătoare doruri
De a vedè ascunsul tainei
El a 'mpins a sale sboruri,
Tĕnĕr, la oprite raiuri.

Şi-a răpit-a cunoştinţei
Poamă plină de blăstemuri,
Oarba păclă a credinţei
I-a căzut in răsipire.

Insă cu privirea clară
N'a vĕzut nimica alta,
Decăt pustiere-amară
Ce s'a coborit intr'insul.

Şi de-atuncea stă 'n omĕturi
Troenit ca polul nordic.
Lăngă mine tu alĕturi
Vrei să torci visare dulce?

Dacă şi mĕ ispiteşte
Casta ta intăi iubire,
Şi sub raza ei sclipeşte
Palid ghiaţa stinsei inimi.

Numai trecător pe-o clipă
E in stare să m'atingă,
A norocului aripă
In sărut de buze calde.

Măni acum o comedie
Mi-ar părea delirul nostru,
Pentru-un ceas de poesie
Tu ai plănge-o viaţă 'ntreagă.

De-ar fi veacul cel de aur
Eu incununat cu mirtă,
Al amorului blănd laur
M'aş ruga 'n genunchi zeiţei:

«Venus! pune 'ndurătoare
«Mâna sfântă pe-a mea frunte,
«Ear să fie crezătoare
«Mintea 'n gingaşele taine.

«Şi din ochii mei sărută
«Neagra-a lumei oglindire,
«Ca icoana cea căzută
«De ilusii să re'nvie.

«Ear in inima mea rece
«Pune-o vecînică scântee,
«Ca să nu mai poată trece
«Patima mea pentru dinsa.»

Dacă pe altare sfinte
Nu mai este alba Venus,
Trebue să fii cu minte
Draga mea cu ochi de mură.

Astăzi, când cu foi cernite
Ghiocelu 'ntâei dragosti
Moare, vin gândiri cumplite
Şi-ai voì să mori cu dinsul.

O, dar in curind copilă
Vei uita romanul tragic,
In o sarbădă idilă
Vei găsi noroc şi pace.

Vor veni la mijloc anii
Unde-i mai gândì la mine,
Tu mustrându-ţi băeţanii,
Pieptănând copile blonde?

Numa 'n vis de noapte-adâncă
Poate-i tresări odată,
Când voi fi perit pe o stâncă
Singuratec ca un vultur.

Cernăuți. *T. ROBEANU.*

TU VREME .....

Tu vreme, luat-ai cu tine
Le-ai dus, nu știu unde, le-ai dus,
A vieții minute de bine
A dragostei farmec nespus.

Tu vreme, oprit-ai din cale
Speranțele, albi porumbei,
Secat-ai isvorul din vale,
Isvorul sub umbra cu tei.

Pe urma ta noaptea remâne
Tu vreme luminele stingi,
Aceiași pari astăzi și mâne
Nu poți nici să rizi, nici să plângi.

Iubita de ce s'ar mai teme
De chinuri, de rĕu pe pământ,
Pe toate le 'mprăștii tu vreme,
Tu vreme, a lumei morment.

SONET

Tu porţi prin lume pacinic, in liniştirea vieţii,
Adănca-ţi mulţămire, o inimă 'mpăcată;
Un călĕtor ce-admiră cămpia imbrăcată
Plimbăndu-şi fantasia, sub raza dimineţii.

Dar eată o femee, ce 'n vis, ţi se arată
Ea căntă şi-ţi vorbeşte cu glasul tinereţii,
Pe lăngă tine sboară; in rumeneala feţii
Bujorii să rĕsfaţă, cu ochii in jos cată.

Şi luminoasă fuge; s'a dus, s'a dus; tu insă
Inmărmurit pe locu-ţi rĕmăi, simţirea stinsă
Deşi inima bate, de-un găndneinţeles.
Vai! nici găndeşti c'atuncea, om inţelept şi rece
Amorul cel cu aripi, din anticul eres,
Cu flori şi cu săgeată pe lăngă tine trece!

N. VOLENTI.

ACADEMIA ROMÂNĂ

SESIUNEA GENERALĂ DIN 1888

Importanța tot mai mare ce dobândește Academia Română pe fiecare an, se intemeează in bună parte pe imbogățirea colecțiunii de documente vechi care se adună in archivele ei și pe inmulțirea premielor cu care resplătește și incurajează pe scriitorii Români.

De pe acum Academia posede un numĕr foarte insemnat de documente din cele mai prețioase și o bibliotecă foarte bogată in cărți și manuscripte rare, in care invățații vor găsi isvoare necunoscute până astăzi încă pentu studii istorice relative la trecutul Românilor. Pentru generațiile viitoare aceasta este de o insemnătate deosebită și publicul pare a ințelege pe deplin această insemnătate, de vreme ce din toate părțile unde locuesc Români se trimit zilnic Academiei documente păstrate până astăzi cu scumpătate in archivele private ale familiilor.

Premiele iau deasemenea o intindere tot mai mare. Pe lângă cele cunoscute până acuma, s'au mai creat două in anul acesta de reposații Hagi Vasile și Ioan Fĕtu. Acest din urmă a numit chiar pe Academia Română legatară universală a modestei sale averi, adunată prin munca indelungată, statornică și inteligentă.

*

In ședințele publice ale acestei sesiuni, din care două au fost presidate de insuși Regele și Regina, s'au citit următoarele lucrări ale membrilor Academiei:

D. I. Calenderu, membru corespondent. Traducerea la legile celor XII tabule, pe care am publicat-o in numĕrul trecut al revistei noastre.

A. Odobescu. Dare de seamă despre oarecare documente din biblioteca din Paris relative la Români.

Episcopul Melchisedek. Studiu asupra didahiilor sau predicelor Mitropolitului Ungro-Vlahiei Antim Ivereanul.

Gr. Cobălcescu. Memoriu despre Fauna Molusca fosilă a depositelor puntice din România.

G. Barițiu. Dare de seamă asupra mai multor documente privitoare la istoria bisericească a Românilor din Ungaria şi Transilvania.

B. P. Hasdeu. Dare de seamă despre „Magnum Etimologicum Romaniæ".

G. Sion. Dare de seamă despre oarecare documente interesante din archiva din Kişinău.

*

In secţiunea literară a Academiei sunt două scaune vacante. Unul, acel al rĕposatului Fontanin trebuea să fie ocupat încă din primăvara anului 1887; insă impărţindu-se voturile secţiunii literare in numĕr egal pentru ambii candidaţi propuşi atunci, alegerea se amânase pentru sesiunea generală a anului acesta. In vara trecută 1887 a mai murit şi regretatul Th. Cipariu, aşa incât o indoită alegere avea să se facă acum. Secţiunea literară, foarte redusă prin aceste două vacanţe şi prin lipsa d-lor V. Alecsandri, Sbiera şi Roman, absenţi in tot timpul sesiunii curente, s'a impărţit intăi in propunerile ce avea să facă plenului Academiei pentru aceste numiri, dar la urmă prin o transacţiune a hotărit in unanimitate să propue pe d-nii *I. Slavici* şi *G. Bengescu*, amĕndoi autori distinşi şi indicaţi pentru aceste locuri din mai multe puncte de vedere. Plenul Academiei nu a impărtăşit insă vederea secţiunii literare. Pe când in regulă generală Academia incuviinţează propunerile ce vin de la secţiuni in ceeacee le priveşte pe fiecare in

parte, secţiunea literară de vreo doi ani, nu mai pare a se bucura de această încredere a Academiei: anii trec şi scaunele din secţiunea literară rĕmân vacante, ceeace este şi regretabil şi contrar legii constitutive a înaltului corp academic.

*

Premiele încuviinţate anul acesta sunt următoarele: Pentru cea mai bună lucrare despre „Nunta la Românі“ s'a acordat domnişoarei Elena Sevastos premiul Heliad Rădulescu de 4000 lei; lucrarea a doua a d-lui S. Fl. Marian a fost asemenea premiată cu 2000 lei din fondurile Academiei.

Premiul Lazăr de 5000 lei s'a acordat d-lui Bacaloglu pentru cartea sa despre fisică. Pentru premiul Năsturel Herescu nici una din scrierile presentate nu a întrunit voturile cerute de regulamentul Academiei, aşa încât acest premiu nu s'a acordat de loc, ci a trecut la fondul economiilor.

Pe când celelalte lucrări ale Academiei Române au început a merge pe o cale normală, regulată şi asemănată Academiilor de ştiinţe din Europa occidentală, voturile secrete când este vorba de numire de membri şi premiare de cărţi dovedesc încă multă şovăire şi mult capriciu — ceeace cu timpul negreşit are să dispară.

După propunerea secţiunii literare se pune la concurs pentru premiul Heliad-Rădulescu pe 1892: „Naşterea şi Inmormĕntarea la Românі. Datine şi Credinţe“. — Ear pentru premiul Hagi Vasile cea mai bună scriere relativă la istoria comerciului la Românі, sau la starea actuală a comerciului şi industriei Românilor, sau însfirşit cea mai bună carte asupra dreptului comercial actual din România.

*

Delegaţiunea Academiei s'a ales precum urmează:

President Academiei d. M. Cogălniceanu. Vicepresidenţi: d-nii Iacob Negruzzi, V. A. Urechiă şi P. Aurelian.

*

Hotărirea asupra scoaterii sau păstrării lui *u scurt* in ortografia Română, tot amănată din an in an, s'a mai amănat şi de astădată şi poate că s'a făcut bine. Puterea imprejurărilor este mai tare decăt voinţa oamenilor. Dispariţia acestei vocale finale din ortografie se face de la sine şi când nimeni nu va mai intrebuinţa-o decăt numai Academia Română, acest invăţat corp, văzându-se isolat, nu va putea altfel decăt să-şi pună şi el pecetea sa oficială pe un fapt de mult indeplinit in viaţa vie şi reală a poporului român.

Dir.

BIBLIOGRAFIE

CĂRŢI APĂRUTE DE CURÊND ŞI TRIMISE DIRECŢIUNII „CONVORBIRILOR LITERARE"

Almanachul Societăţii Academiei social-literare «România-Jună». II. Un vol. 8° mare, Viena 1888.

Carmen Sylva. O rugăciune, novelă. Traducere autorisată de *Flor. Carp.* 1 broş. Cernăuţi 1887.

Aurel Procopianu-Procopovici. Beiträge zur Konntniss der Gefässkryptogamen der Bucovina. 1 broş. 1887.

Verzeichniss der öffentlichen Verlesunger an der K. K. Franz-Josef-Universität zu Czernovitz im Somer-Semester 1888.

D. Budişteanu. Despre modul de represiune admis in peniten.iarele şi coloniile agricole din Elveţia şi Belgia. 1 broş. Iaşi 1883.

Valerian Gh. Negrescu. Medicina populară. Anghina ditterică, mijloace practice pentru a cunoaşte etc. 1 broş. Focşani 1888.

George Odobescu Garbea. Zor, poemă dramatică in versuri cu 11 ilustraţiuni, fascicula 1. Bucureşti 1885.

Alecsandru Blancfort. Supliment la jurisprudenţa inaltei Curţi de casaţiune şi justiţie. I-iul vol. 1884, 1885.—1885 2 vol. coprinzênd legea organică şi legea vacanţelor. Iaşi 1888.

N. V. Piperescu. Din valurile vieţei. Versuri. 1878-1888, 1 vol. Focşani 1888.

B. Petriceicu-Hasdeu. Etymologicum Magnum Romaniæ. Tomul II, fascioara II, Apui-Ariciu. Bucureşti 1888.

Alexandru Degenmann. Bibliografia Română. Buletin mensual al librăriei generale etc. Anul X-lea 1888.

Carmen Sylva. Cuvinte sufleteşti. 1 vol. Bucureşti 1888.

Mihail Canianu. Poesii populare. 1 vol. Iaşi 1888.

Aristide Pascal. Un cri d'alarme. 1 broş. Bucarest 1888.

» Un cri d'espérance. 1 broş. Bucarest 1888.

Thoma Basilescu. Curs complect de exploatarea postelor şi telegrafelor. 1 vol. Bucureşti 1884.

» Studii critice asupra postelor şi telegrafelor in legătură cu căile ferate. 1 broş. Bucureşti 1885.

Episcopul Melchisedek. Didahiile ţinute cu mitropolia din Bucureşti de *Antim Gireanul* cu notiţe biografice etc., corectate de *Constantin Erbiceanu.* 1 vol. Bucureşti 1888.

V. A. Urechia. Miron Costin. Opere complecte după manuscripte cu variante şi note etc. Tipăr. sub auspiciile Academiei Române. Tomul II. 1 vol. 8° mare. Bucureşti 1888.

I. M. Riureanu. Din biblioteca de lectură pentru tinerimea română de ambe sexe, elaborată după diferiţi autori:

Privighitoarea, a 3-a ediţiune.

Despre datoriile copiilor către părinţii lor, a 5-a ediţiune.

Istorioare pentru copii, a 3-a ediţiune.

Noue istorioare pentru copii, a 4-a ediţiune.

Câte un mic volum. Bucureşti 1887.

Ministerul cultelor şi al instrucţiunii publice. Studiu asupra învăţământului secundar din România, urmat de o statistică etc. de la anul şcolar 1875-76—1886-87, de *Dr. Alexandru N. Vitzu.* 1 vol. in IV°. Bucureşti 1888.

Tabele statistice relative la clădirile, mobilierul, populaţiunea şi întreţinerea şcoalelor primare urbane. 1 vol. in IV°. Bucureşti 1888.

Nicolae I. Pruncu. Poesii, un mic vol. in 16°. Focşani 1887.

Academia Română. I. O scrisoare de la Mihai Viteazul. II. Steagul lui Şerban Vodă Cantacuzino. III. Noue descoperiri numismatice române. Cuvêntare pentru 10. Estr. din An. sec. II. Tom. VIII, S. II. 1 broş. in IV°. Bucureşti 1888.

Dare de seamă despre colecţiunea de documente istorice române aflate la Wiesbaden, de d. *D. Sturdza.* Est. din An. sec. II. Tom. VIII, s. II. 1 broş. in IV°. Bucureşti 1888.

Notiţe despre Slobozii de *V. A. Urechia.* Estr. din An. s. II. Tom. VIII, s. II. 1 broş. in IV°. Bucureşti 1888.

Economia pădurilor Statului. 1 broş. Bucureşti 1888.

Adela Xenopol. Incercări literare.—Versuri şi istorisiri. 1 vol. Iaşi 1888.

Publicaţiuni periodice: Românische Revue, IV, Sahsgeng III Hept. Mitte Müsz 1888 Resicza.—*Ţara nouă,* an. IV No. 10, Ianuarie 1888. Bucureşti.—*Peleşul,* anul II No. 4, Fevruarie 1888. Bucuresti.—*Buletinul societăţii de medici şi naturalişti din Iaşi,* anul I No. 8, August 1887.—*Analele literare,* 15 Ianuarie 1888. Bucureşti. — *George Lazăr.* Revistă pentru educaţiune şi instrucţiune, anul I No. 10, 15 Ianuarie 1888. Bërlad.—*Revista societăţii ştiinţifică-literară «Tinerimea Română»,* anul VI No. 1, Ianuarie, No. 2 Fevruarie şi No. 3 Martie 1888. Bucureşti.

Bucureşti. Din stabilimentul grafic Socec & Teclu. — 26,808.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 5. Bucuresti, 1 August 1888. **Anul XXII.**

CĂTEVA CESTIUNI METODOLOGICE

(STUDIU ASUPRA UNOR CAPITULE DIN «LOGICA» D-LUI T. MAIORESCU. ED. II. BUCUREŞTI 1886).

Insemnătatea cea mare ce o au cunoştinţele de logică pentru orientarea omului in feluritele procederi usitate la cercetările ştiinţifice, precum şi pentru impărtăşirea resultatelor ştiinţei la invăţămêntul in şcoală, este astăzi un fapt recunoscut. Ne-am deprins a nu privi in studiul logicei decăt un esercit de gimnastică spirituală, ca să ne facem mai accesibili pentru subtilităţi formale, ce alcătuiau odinioară singura caracteristică a capului luminat. Cercetările din timpul cel mai nou, indeosebi ale şcoalei engleze, au arătat, că ştiinţa logicei nu mai poate avea indreptăţire decăt in mĕsura, in care se poate aplica la cercetările feluritelor ştiinţi concrete. Ea nu poate reclama dreptul de-a forma o parte din materia invăţămêntului public, dacă invăţăturile ei nu sunt mijloace bine inţelese, care să poată inlesni impărtăşirea adevĕrurilor ştiinţei fie din lumea fisică ori din cea psichică. O noţiune, o judecată ori o conclusiune nu-mi este de folos, dacă ea nu-mi dă mijlocul de-a inţelege un raport din lume ori a produce o modificare in stările dinprejurul meu. Această consideraţie a făcut să se reducă materia aşa numitelor logice formale, eliminănd din partea lor elementară permutaţiile fără deosebire in fond, ce n'aveau de scop decăt a indica forme exterioare de ale limbei. In schimbul acestor eliminări, principiul aplicabilităţii a

născut o serie de cestiuni, care au dat logicei din timpul nostru o intindere neasemĕnat de mare. El se resumă in metodologie sau in invăţătura despre metoadele de cercetare ştiinţifică, care se practică atăt in ştiinţă căt şi la invăţămĕntul din şcoale.

Posedăm in manualul de logică al d-lui T. Maiorescu, cel dintăi deposit de cunoştinţi metodologice fundamentale, cu care s'a inavuţit ediţia a II-a, apărută in Bucureşti la 1886, şi de care dorim să ne ocupăm in cele următoare:

Cartea e impărţită, pe lăngă introducere, intr'o parte elementară şi o parte metodologică cu un apendice, conţinĕnd indicaţiunea isvoarelor, insoţite de scurte notiţe bibliografice. Aceste notiţe ni se par foarte preţioase pentru cetitorul incepĕtor. Ele dau explicaţiuni, expun controverse, indrumă pe cetitor a consulta părerile altora şi alte scrieri de-ale autorului. Le vedem insuflate de nobila năzuinţă de-a veni intr'ajutor cetitorului interesat de una sau altă cestiune, fără a tulbura insuş textul predării prin continue citate şi notiţe excursive, care fac multe manuale de şcoală să uite atăt de des scopul pentru care sunt scrise.

O privire aruncată in fugă asupra capitulelor „Logicei" d-lui T. Maiorescu, ne face să descoperim insuşiri pe care cu plăcere le-am vedea şi in alte manuale de şcoală. Inainte de toate lipsa completă a oricărei vorbe de prisos, care ar imbĕta spiritul incepĕtor cu volumuri intregi de frase goale, apoi expunerea scurtă şi căt se poate de clară a cestiunilor alese după importanţa lor, insfirşit un fir condus cu ingrijire şi apărat de intreruperi şi reprinderi erudite, ingreunătoare de pricepere, o mărginire prudentă in a desfăşura cestiunile de controversă, sunt caracteristicile cărţei d-lui Maiorescu.

Judecănd cartea, din punctul de vedere al interesului pedagogic, ce e menit să deştepte un manual de şcoală, vom simţi la cetirea paragrafelor, că ni se deschide o cale, ce ne indreaptă privirea spre regiuni largi, dar numai ne-o deschide, făr' a ne spune tot ce avem să vedem; şi in aceasta consistă meritul cărţei. Ea ne lasă un neastimpăr,

o sete de-a continua studiul. Paragraful odată incheiat, simţim o părere de rĕu ca după momente de scurtă plăcere. N'am mai inchide calea şi cercăm a găsi in notele apendicelui isvoarele pentru curmarea setei. Eacă insuşirile unui manual de şcoală, care e conştiu de marginile, ce-i sunt impuse prin trebuinţele şcolarului.

S'au ivit unele voci nefavorabile, care cercau să găsească intr'un manual de şcoală merite de independenţă literară. Vom inţelege că nu aceasta poate să fie obiectul interesului nostru la preţuirea cărţei d-lui Maiorescu. Serviciul ce aduce instrucţiunei publice este cestiunea arzĕtoare, de care trebue să ne preocupăm in faţa unui manual de şcoală. Indeosebi partea metodologică tractează un obiect a cărui pătrundere şi aplicare bine inţeleasă sunt menite a reforma din temelie practica de păn'acum a invăţămĕntului nostru primar şi secundar. In această parte a cărţei găsim cunoştinţele indispensabile pentru o organisare in cele mai din lăuntru ale invăţămĕntului.

A ne ocupa de metoadele de cercetare ştiinţifică şi a arăta insemnătatea ce o au aceste metoade pentru impărtăşirea cunoştinţelor la instrucţiune, este scopul, ce ne propunem a l urmări in cele ce urmează.

Incepem cu analisarea metoadelor de cercetare ştiinţifică.

I.

Oare cineva vede mai multe animale, care se nutresc cu pradă. Unele semne cunoscute de mai inainte şi găsite şi acum il fac să recunoască, că sunt lupi. El raţionează astfel:

a, b, c. . . . se nutresc cu pradă.
a, b, c. . . . sunt lupi.
Lupii se nutresc cu pradă.

Prin conclusiune se constată in mai multe casuri concrete coexistenţa constantă a insuşirilor, prin care am cu-

noscut până aci lupul, cu insușirea de-a se nutrì cu pradă. Toate casurile concrete a, b, c . . . concordează in această coexistență constantă. Prin terminul mediu vedem, că se elimineză variațiile de la un cas la altul, ear concordanța se exprimă in conclusiune, unde nota „a se nutrì cu pradă“ se constată ca nestrămutat coexistentă cu alte note deja cunoscute din noțiunea lup. Prin conclusiune se relevă una din coexistențele constante ce compun noțiunea lupului, așadar o parte din definiția acestuia.

Coexistența aflată este cu atăt mai necesară și mai sigură, cu căt am observat-o ca raport constant in mai multe casuri de experiență concretă. E de sine înțeles, că absolut necesară nu va fi decăt atunci, căud se vor fi terminat toate experiințele.

Căud vom intilnì de aci inainte un animal, la care găsim insușirile știute ale lupului, vom putea, să facem proba raportului constant, aflat prin raționamentul de mai nainte. Aceasta o facem mănecând de la conclusiunea, la care am ajuns păn'aci și săvărșind raționamentul invers:

Probă: Lupii se nutresc cu pradă.
x este lup

x va trebuì să se nutrească cu pradă.

Conclusiunea aceasta ne spune de mai nainte, la ce avem să ne așteptăm in fața animalului x. Ca să ne și convingem despre aceasta, nu vom avea decăt să intocmim un experiment cu mijloacele indicate de acest raționament, adecă, să dăm animalului x ocasiunea de-a răpì prada, și dacă o va răpì, vom dobăndì o nouă adeverire a coexistenței constante, aflată in conclusiunea primului raționament. In exemplul nostru, coexistența constantă, că lupul se nutrește cu pradă, vine a fi adeverit prin o experiență mai mult. Necesitatea acestei coexistențe va fi intemeiată pe o bază de experiență mai largă cu un cas. Astfel raționamentul cel dintăi se va putea repeta acum de pe o temelie mai imbogățită cu un cas, și conclusiunea lui se va putea afirma cu mai multă certitudine. Dacă experimentul incercat la

indemnul raţionamentului al doilea va dovedì contrarul, coexistenţa ce ne-am format-o prin primul raţionament, va trebuì să cază ori va trebuì să se preciseze prin metoda diferinţei, după cum se va vedea mai tărziu.

Găsim in exemplul acesta felul de procedere cunoscut sub numele de *metoda concordanţei*. Conclusiunea primului raţionament ne arată, că in mai multe casuri concrete două sau mai multe note apar constant inpreunate, până când alte note variază de la un cas la altul. Conclusiunea raţionamentului al doilea ne indeamnă să considerăm coexistenţa notelor constante ca necesară (deşi nu absolut) şi pentru casurile analoage viitoare.

Metoda concordanţei, aplicată la raporturi de coexistenţă, va putea să aibă o regulă formulată astfel:

Dacă aflăm in mai multe casuri de coexistenţă concretă, că două sau mai multe note apar constant inpreunate, până când alte note variază de la un cas la altul; aceste din urmă le eliminăm, car notele constant inpreunate sunt a se privì ca intr'un raport de coexistenţă necesară, sau ca note esenţiale ale noţiunei, de a cărei sferă se ţin casurile observate.

In procesul logic, de care se foloseşte metoda concordanţei pentru a stabilì raporturi de coexistenţă necesară, deosebim două curente raţionătoare. Unul mănecă de la experienţe concrete şi sfirşeşte prin o conclusiune ce exprimă o coexistenţă abstractă. Celălalt mănecă de la acest resultat abstract şi termină prin a ne indemna să facem o nouă experienţă concretă. Scopul acestor curente de gândire este evident. Cel dintăi ne relevă unul din raporturile esenţiale, ce compun conţinutul lupului; cel de al doilea aprobă adevĕrul acestui raport prin noua experienţă, la care ne duce. Scopul raţionării noastre este de-a forma o parte din conţinutul unei noţiuni, şi de-a verifica adevĕrul aceleia.

Luăm un exemplu din sfera raporturilor de succesiune:

> Dacă frecăm o bucată de sticlă cu un petec de mătasă, ceara roşie cu postav, răşina cu o blană de animal etc., se naşte electricitate.

Fricţiunile sticlei de mătasă, a cerei roşii de postav, a răşinei de blană etc., sunt tot fricţiuni de materii fisice.

Fricţiunea materiilor fisice produce electricitate.

Şi in acest raţionament vedem că terminul mediu infăţişază variaţiile de la un cas la altul, care vin a fi eliminate. Conclusiunea nu conţine decăt ceeace este constant in toate casurile. In exemplul nostru raportul constant este, că fricţiunea materiilor fisice e urmată de electricitate. In aceasta concordează toate casurile de experienţă făcută.

La fiecare succesiune deosebim antecedente şi sequenţe, pe care le numim *momentele succesiunei* (spre deosebire de notele coexistenţei). Ceeace se exprimă in conclusiune ca constant, sunt momentele, pe care le numim *esenţiale* şi care remăn neeliminate. Intre aceste din urmă, antecedentul se numeşte *causă*, ear sequentul *efect*. In exemplul nostru fricţiunea materiilor fisice e causa, şi electricitatea este efectul. Cu respect la aceşti termini raportul de succesiune constantă se numeşte şi raport de causalitate. Conclusiunea, care exprimă acest raport, se numeşte *lege de causalitate*.

Ni se impune intrebarea: Raportul de succesiune constantă, ce vine a fi exprimat in conclusiune ca o lege de causalitate, este el totodată şi un raport de succesiune necesară, după cum suntem obicinuiţi a inţelege causalitatea? Respundem: Necesitatea lui atărnă şi aici de la numărul casurilor concrete, in care s'a constatat, că succesiunea aflată e constantă. Convingerea, că această succesiune e absolut necesară, nu o putem avea decăt atunci, căud toate experienţele relative la această succesiune vor fi terminate. Intimpinăm in punctul acesta aceeaşi imperfecţiune ca şi la raporturile de coexistenţă. Garanţia pentru necesitatea raportului causal, aşadar şi pentru temeinicia legii, nu o primim in faţa casurilor viitoare, decăt pe basa casurilor de experienţă deja făcută. Eacă pentru ce ne vedem siliţi a inmulţi aceste casuri, supunănd legea la continue probe noue.

Proba: Fricţiunea materiilor fisice produce electricitate.
Când frecăm succinul cu un petec de bumbac încă avem o fricţiune de materii fisice.

Succinul frecat de bumbac va trebui să producă electricitate.

Conclusiunea acestui raţionament ne prevesteşte efectul la care avem să ne aşteptăm, când frecăm succinul de bumbac. Dacă efectul se iveşte avem un nou razim pentru certitudinea legii. Noi o afirmăm de aci inainte cu mai multă tărie. Dacă efectul nu s'ar ivì legea cade in forma ei de păn'aci şi trebue să se precisese după metoda diferinţei (precum se va vedea mai tărziu).

Prin conclusiunea primului raţionament constatăm, că in mai multe casuri de succesiune concretă două momente se succed constant una pe alta, până când alte momente antecedente variază de la un cas la altul şi vin a fi eliminate. Conclusiunea raţionamentului al doilea ne îndeamnă să adeverim succesiunea aflată şi prin chiar aceasta să o considerăm ca o lege de causalitate necesară.

Metoda concordanţei, aplicată la raporturi de succesiune, va avea următoarea regulă:

Dacă aflăm in mai multe casuri de succesiune concretă, că două sau mai multe momente se succed constant unul pe altul, până când celelalte momente antecedente variază de la un cas la altul; aceste din urmă le eliminăm, ear momentele, ce se succed constant, sunt a se privì ca intr'un raport de succesiune necesară, sau ca momente esenţiale din legea de causalitate, de-a cărei sferă se ţin casurile observate.

Şi la cercetarea raporturilor de succesiune necesară deosebim două feluri de raţionamente. Unul mănecă de la casuri concrete şi termină cu o lege de succesiune abstractă sau generală. Al doilea incepe cu această lege generală şi sfirşeşte dând indemnul de-a produce noue casuri de experienţe concrete. Cel dintăi relevă nexul causal, al doilea il verifică. Prin cel dintăi aflăm momente esenţiale (causa şi

efectul) din conținutul unei legi, prin al doilea se întărește certitudinea succesiunei lor.

Am înfățișat raționamentele, de care se folosește metoda concordanței la cercetarea raporturilor, fie de coexistență ori de succesiune. Exemplele de până aci vor fi invederând, că metoda concordanței este procesul logic, prin care tindem a forma și verifica noțiuni despre coexistențe necesare ori legi despre succesiune necesare, amăndouĕ în direcțiune de supraordinare. Ea tinde la exactitatea noțiunilor ca și a legilor prin aceea că elimineză ceeace nu este constant, apărându-ne astfel de note ori momente neesențiale; așadar de noțiuni ori legi cu conținut prea larg și cu sferă prea ăngustă. Metoda concordanței este deci procesul de formare al noțiunilor ori legilor dinpreună cu adeverirea sau demonstrațiunea lor.

Am zis că metoda concordanței tinde la exactitatea noțiunilor ori legilor în direcțiune de supraordinare. O noțiune ori o lege nu este destul de exactă, dacă nu exprimă decât concordanța coexistențelor ori succesiunilor, adecă numai notele ori momentele generice. Găsim animale, care se nutresc cu pradă fără a fi lupi; deasemenea există fricțiuni de materii fisice fără ca să observăm efectul electricității. Simțim astfel trebuința de-a îngrădi noțiunile ori legile noastre din partea altor noțiuni ori legi coordinate cu ele, care sunt de acelaș gen, dar diferă în unele privinți.

Avem înaintea noastră cestiunea formării noțiunilor și legilor din punctul de vedere al diferințelor lor necesare.

Oare cineva află că mai mulți indivizi concreți sunt animale sugĕtoare, care răpesc și se nutresc cu carne; despre alți indivizi află, că sunt animale sugĕtoare, că răpesc și se nutresc cu insecte. Pe unele însușiri știute recunoaște în cei dintăi lupi, în cei de al doilea cărtițe. El raționează astfel:

a, b, c, ... sunt animale sugĕtoare, răpitoare, carnivore;

a_1, b_1, c_1, ... sunt animale sugĕtoare, răpitoare, insectivore.

a, b, c, ... sunt lupi; a_1, b_1, c_1, sunt cărtiți.

Lupii sunt animale sugĕtoare, răpitoare, carnivore; cărtițile sunt animale sugĕtoare, răpitoare, insectivore.

Prin terminul mediu se elimineză şi aci tot ce variază de la un cas la altul. In conclusiune nu remăne decăt ceeace este constant, fie intr'o coexistenţă ori in cealaltă. In exemplul nostru, notele, prin care ne-am obicînuit a cunoaşte lupul, coexistă constant cu notele animal, sugĕtor, răpitor şi carnivor. Deasemenea şi notele, prin care am cunoscut pănă aci cărtiţa, coexistă constant cu notele animal, sugĕtor, răpitor şi insectivor. Constatăm mai departe că dintre notele, cu care coexistă cele deja cunoscute ale lupului şi cărtiţei, toate sunt comune (animal, sugĕtor, răpitor) afară de una (carnivor ori insectivor) care se află intr'o coexistenţă şi lipseşte in cealaltă. Tot din conclusiune vedem, că nota carnivor se află in coexistenţă, unde se află notele ştiute ale lupului. Noi zicem, că ea este o diferenţă specifică a lupului. Deasemenea nota insectivor e constantă in coexistenţa, unde se află şi notele ştiute ale cărtiţei. Aşadar ea este o diferenţă specifică a cărtiţei.

Pentru ca să ne convingem, că această diferenţă constantă e şi necesară, n'avem decăt să facem următoarea probă ce duce la noue experienţi.

Probă: Lupii sunt animale sugĕtoare, răpitoare, carnivore; cărtiţile sunt animale sugĕtoare, răpitoare insectivore.

x este lup; x_1 este cărtiţă

---

x va trebui să se nutrească cu carne şi x_1 cu insecte.

Convingerea e dobăndită, dacă intocmim un experiment cu mijloacele indicate de acest raţionament şi cercăm să şi executăm adevĕrurile conclusiunei. Dacă experienţele, la care ajungem, aprobă conclusiunea raţionamentului de probă, atunci diferenţa constantă, formulată in conclusiunea primului raţionament, va dobăndi un nou razim de certitudine. Ear dacă impotriva aşteptării noastre lupul x şi cărtiţa x_1 s'ar nutrì cu carne şi cu insecte, deosebirea inceată de-a fi constantă şi notele carnivor şi insectivor nu vor mai fi considerate drept diferenţe necesare. In acest fapt

consistă tocmai progresul in exactitatea noţiunilor şi putinţa de-a perfecţiona sistema inmulţind experieţele.

Va fi uşor de inţeles, că şi la diferenţa intre raporturile de coexistenţă nu poate să fie vorba de-o certitudine absolută. Gradul de necesitate a diferenţei, formulată prin această metodă, atărnă şi aci de la mulţimea casurilor concrete, in care s'a constatat, că diferenţa e constantă.

Recunoaştem in această procedere *metoda diferenţei*, aplicată la raporturi de coexistenţă. Intrebuinţând termenii, pe cari i-am adoptat pentru aceste raporturi, vom putea să formulăm regula in chipul următor:

Dacă constatăm prin mai multe experienţe făcute asupra a două raporturi de coexistenţă, că coexistenţa, in care se presintă anumite note ştiute şi coexistenţa, in care nu se presintă, au toate celelalte note comune afară de una, şi dacă această una se află in coexistenţa cea cu notele ştiute şi lipseşte in cealaltă, ea esie una din diferenţele specifice, prin care se deosebesc cu necesitate conţinuturile a două noţiuni coordinate de sferele cărora se ţin casurile observate.

Adăugăm un exemplu de diferenţă intre raporturile de succesiune.

Oare cineva, basat pe legea aflată mai inainte prin concordanţă, freacă o bucată de fer, de aramă, de cărbune cu felurite alte materii şi impotriva aşteptării lui află, că nu se iveşte electricitate. Dar dacă le supune frecării in isolare, electricitatea ear se iveşte. Tot atunci află, că aceste materii conduc electricitatea prin ele sau că sunt conductori, cu alte cuvinte, ele pierd electricitatea indată ce nu sunt isolate. El raţionează astfel:

Dacă frecăm ferul, arama, cărbunele etc. in isolare se produce electricitate; dacă le frecăm fără isolare, nu se produce.

Fricţiunea ferului, a aramei, a cărbunelui etc., fie in isolare ori fără isolare, este o fricţiune de materii conducĕtoare de electricitate (conductori).

Fricţiunea conductorilor isolaţi produce, acelor neisolaţi nu produce electricitate.

După eliminarea prin terminul mediu a tuturor variaţiilor, căte se petrec de la o fricţiune la alta, dobăndim in conclusiune numai momentele constante. Intre antecedente toate sunt comune in amĕndouĕ succesiunile (fricţiune de materii fisice conducĕtoare) afară de un moment antecedent (isolarea), care se găseşte in una din cele douĕ succesiuni şi lipseşte in cealaltă. Căud lipseşte acest antecedent, lipseşte şi sequentul, ear căud se petrece antecedentul isolării se iveşte şi electricitatea. Noi zicem, că isolarea conductorilor este o causă a electricităţii şi neisolarea o causă a neelectrisării lor. In conclusiune se coprinde deosebirea acestor douĕ succesiuni constante, ce representă douĕ legi de succesiune coordinate, una positivă şi alta negativă.

Ca să ne intărim convingerea, că această deosebire de succesiune e totodată necesară, cercăm a inmulţi experienţele noastre, făcĕnd de exemplu următoarea

Probă: Fricţiunea conductorilor isolaţi produce, a celor neisolaţi nu produce electricitate.
Fricţiunea zincului este o fricţiune de conductor, odată in isolare altădată fără isolare.

Zincul frecat in isolare va produce, fără isolare nu va produce electricitate.

Experimentul ce-l facem cu mijloacele indicate de acest raţionament de probă, va sfirşi prin a ne convinge intr'un nou cas concret, că diferenţa de succesiune formulată in conclusiunea raţionamentului anterior, e necesară. De cumva s'ar intimpla, in contra aşteptării noastre, ca resultatul experimentului să ne ducă şi aici la aflarea unui conductor, care să se poată electriza şi fără isolare, diferenţa va inceta şi legile vor cădea sau vor trebui să se modifice. Experienţele pot să constate o armonie ori o desarmonie intre ele şi intre legile odată formulate; in amĕndouĕ casurile nu poate să fie vorba decăt de un progres al ştiinţei, fiindcă odată se intăreşte certitudinea, altădată vine a se intemeia de nou.

Vedem insfirşit, că şi legile, care exprimă o diferenţă

a raporturilor de succesiune, nu au certitudine absolută. Certitudinea atĕrnă, o repetăm, de la mulţimea experienţelor, prin care s'a adeverit nexul constant, ce ele exprimă.

Folosind terminii ce i-am adoptat pentru raporturile de succesiune regula metodei diferenţei, aplicată la aceste raporturi, va putea să primească următoarea formulare:

Dacă constatăm prin mai multe experienţe făcute asupra a două raporturi de succesiune, că succesiunea, in care se presentă un sequent constant şi succesiunea, in care nu se presentă, au toate momentele antecedente comune afară de unul, şi dacă acest unul se află in succesiunea cu sequentul şi lipseşte in cealaltă, el este una din causele ce produc sequentul şi constitue o diferenţă necesară intre două legi coordinate, de sferele cărora se ţin casurile observate.

Şi la metoda diferenţei deosebim două raţionamente. Unul mănecă de la casuri de succesiune concrete şi se inalţă la legi de conţinut abstract şi general; altul foloseşte aceste legi ca punct de mănecare şi sfirşeşte prin a ne da indemnul să facem noue experienţe concrete. Cel dintăi are de scop a formula deosebirea intre conţinuturile necesare ale duor succesiuni, al doilea tinde a verifica această deosebire, provocând experienţe noui. Unul formulează legile pentru a ne orienta in mijlocul experienţelor, altul le verifică, ca să ne asigure, că putem produce cu ajutorul lor alte experienţe.

La amĕndouĕ metodele ne servim de eliminarea terminului mediu, pentru a trece gândirea noastră, odată de la experienţi la noţiuni ori legi, altădată de la acestea indărăt la experienţă. Cu cât mişcarea gândirii raţionătoare, de la experienţe la idee şi indărăt, s'a repetat in mai multe casuri asupra aceluiaş raport, fie de coexistenţă ori de succesiune, — şi aceasta fără a descoperì vre-o disonanţă intre experienţă şi idee — cu atăt raporturile formulate ne inspiră o certitudine mai mare. Metodele de concordanţă şi diferenţă au şi puncte in care se deosebesc. Cea dintăi tinde la exactitatea noţiunilor ori legilor, căutând şi verificând elementele genului, cealaltă pe cele ale speţiei. Am zis,

vorbind despre metoda concordanței, că ea ne apără de noțiuni ori legi cu conținut prea larg și sferă prea îngustă. Despre metoda diferenței vom zice acum, că ea e felul de cercetare prin care tindem a ne apăra de noțiuni ori legi cu conținut prea îngust și sferă prea largă.

Un raport, fie de coexistență ori de succesiune, este bine isolat, locul lui in sistema convingerilor noastre este fixat cu esactitate indestulătoare, dacă știm, in ce samănă cu alte raporturi și prin ce se deosebește de ele. Amĕndouĕ metodele au să lucreze impreună, pentru ca resultatele lor să contribue a formula raporturi bine definite. *Definițiunea* nu este altceva decăt inpreunarea resultatelor dobăndite prin amĕndouĕ metoadele. Găsim motivul pentru care orice definiție se face astfel, că alăturăm diferențele specifice, aflate prin metoda diferenței, cătră genul proxim, aflat prin metoda concordanței. Metoda concordanței și diferenței sunt cele douĕ procederi fundamentale, pe care se intemeiază orice cercetare științifică. Ele sunt cele douĕ feluri de găndire stereotipă, la care se reduc incercările de constituire ale oricărei științe.

Metodele variațielor concomitante și a restanțelor nu oferă in resultatele lor nici gradul de certitudine, pe care il atingem prin primele douĕ metode. Ne reținem de astădată a vorbì și despre aceste metode; amintim numai, că științele nu se folosesc de ele decăt atunci, căud lipsesc elementele de judecată pentru aplicarea primelor douĕ metode. Cu toate acestea, certitudinea la care stăruesc științele nu se poate răzima definitiv decăt pe cele dintăi douĕ metode.

Din exemplele de până aci am aflat, că forma logică elementară a metodelor concordanței și diferenței este raționamentul și adecă un duplu raționament. Unul ne inalță de la experiență la noțiuni ori legi, altul se coboară pe calea inversă. Cel dintăi stadiu in procesul de cercetare științifică, care incepe cu experiența și termină cu formularea unui raport necesar, il numim *inducțiune* și raționamentul de care se folosește, *raționament inductiv*. Al doilea, care

mănecă de la resultatul inducţiunei terminând cu verificarea intuitivă a adevĕrului aflat, se numeşte *deducţiune*, precum şi forma logică elementară, de care se foloseşte, se cheamă *raţionament deductiv* sau *silogism*. Inducţiunea n'are de scop decăt a indica nexul necesar, ear deducţiunea continuată de ajuns sfirşeşte prin a provoca experienţe, care adeveresc nexul aflat. Dacă deducţiunea se face numai cu scopul de-a arăta legătura logică intre raporturi de ordine mai generală şi altele mai speciale, ea se numeşte *argumentare* d. e. in ştiinţele matematice. Dacă scopul deducţiunei este a provoca experienţe, care să invedereze in mod intuitiv adevĕrul noţiunei ori legii de la care mănecăm, atunci proba deductivă se numeşte *demonstraţiune*, precum sunt demonstraţiunile practice ale ştiinţelor naturale. Inducţiunea formulează din experienţă *ceeace este* necesar, deducţiunea adevereşte *că este* necesar, ceeace am formulat. Adeverirea nu zace in insăşi deducţiune, ci in experienţa la care ajungem pe cale deductivă. Procesul inductiv alege materialul cunoştinţelor vrednice de ştiut, ca să ne putem orienta; cel deductiv foloseşte acest material pentru producţiune noue şi motivează prin noţiunile ori legile aflate, cum trebue să lucrăm. Unul este procesul ştiinţei, celălalt al artei.(1) Unul ne invaţă să ştim, altul să producem asemănări ori deosebiri de lucruri şi intimplări. Procesul cel dintăi ne duce la o teorie ştiinţifică, al doilea la o practică artistică. Considerate ca fenomene psichice, de care se ocupă psichologia, ele sunt cunoscute sub numele de *apercepţie inductivă şi deductivă* din care derivă fără excepţiune toate formele de cugetare omenească.

Adeseori se confundă inducţiunea cu abstracţiunea. Să facem o deosebire intre aceste lucrări gănditoare. Cănd raţionăm

a, b, c, . . . se nutresc cu carne
a, b, c, . . . sunt lupi
---
lupul se nutreşte cu carne,

1) «Raportul între ştiinţă şi artă» Conv. lit. XXI. No. 8 şi 9.

facem două abstracţiuni. Intăia abstracţiune este nota „nutrirei cu carne“ săvărşită asupra casurilor concrete a, b, c.... A doua ne relevă unele note, pe care le exprimăm cu cuvêntul lup şi care şi ele sunt abstrase din indivizii a, b, c,... După ce am găsit, că ambele abstracţiuni sunt săvărşite asupra aceloraş casuri concrete, aceste din urmă servesc ca termin mediu pentru a conclude la coexistenţa ambelor resultate abstrase. Despre această coexistenţă nu se afirmase nimic in cele două premise. Examinând amêndouă premisele aflăm mai departe, că sunt judecăţi analitice, precum este orice judecată, care implică o lucrare abstractivă. Conclusiunea insă e o judecată sintetică, fiindcă predicatul (nutrirea cu carne) nu este încă coprins intre notele lupului, ci vine abia acum să determine lupul mai deaproape. Abstracţiunea desface numai notele comune din mai multe casuri concrete şi se recer cel puţin două abstracţiuni pentru ca inducţiunea să le poată impreuna prin mijlocirea terminului mediu. Această impreunare explică pentruce conclusiunea raţionamentului inductiv este totdeauna o judecată sintetică. Aşadar raţionamentul, care mănecă de la două premise analitice, prin urmare de la resultatele duor (sau şi mai multor) abstracţiuni şi sfirşeşte cu o conclusiune sintetică (cu o determinaţiune), este procesul logic, pe care il numim inducţiune. El implică două abstracţiuni şi o determinaţiune. Abstracţiunea apare dar ca un proces auxiliar al inducţiunei.

Abstracţiunea este a se deosebì şi de *descriere*. Cea dintăi ne relevă aceeaşi notă din mai multe casuri concrete; descrierea enumeră diferite note din acelaş cas. Deosebirea aceasta o formulăm astfel:

$s_1\ s_2\ s_3 \ldots$ sunt p (abstracţiune)
s este $p_1\ p_2\ p_3 \ldots$ (descriere)

La abstracţiune mai multe subiecte au acelaş predicat; la descriere un subiect primeşte mai multe predicate.

In urma acestei deosebiri vom inţelege, că trebue să descriem mai inainte fiecare cas in parte, pentru ca să pu-

tem găsi, care notă este comună, adecă să putem face abstracţiunea.

La raţionamentul deductiv

Lupul se nutreşte cu carne
x este lup

x va trebui să se nutrească cu carne

premisa intăi, o ştim din procesul inductiv, e o judecată sintetică. In premisa a doua lărgim conţinutul subiectului din premisa intăi, săvărşind o a doua sintesă determinătoare, când zicem: „şi x e lup". Resultatele acestor două determinaţiuni le inpreunăm cu ajutorul terminului mediu intr'o conclusiune, ce duce la o nouă experienţă. In această experienţă găsim inceputul unei prime descrieri, că adecă in animalul concret x se află nota „nutrirea cu carne". Aceeaşi descriere, făcută şi in alte casuri, ne duce ear la o abstracţiune, care pregăteşte elementele de judecată pentru o nouă inducţiune.

Din aceste două feluri de raţionamente se compune, după cum vĕzurăm, fiecare din cele două metode de cercetare ştiinţifică. Logica le descopere cu scopul de-a servì nu numai ştiinţelor la cercetarea adevĕrurilor, ci şi invăţămêntului la impărtăşirea lor. Vom arăta către sfirşitul acestui studiu insemnătatea, ce o au aceste cunoştinţe metodologice pentru practica invăţămêntului. Inainte de aceasta credem, că cele de până aci vor fi indestulătoare pentru a ne servì ca elemente de judecată in faţa unor cestiuni, pe care ne luăm voie ale suleva din cartea d-lui Maiorescu.

Am dorì, ca observările ce le facem, să nu fie considerate decăt ca o incercare, ce stărue la lămurire proprie. Experienţa discuţiunilor noastre publice ne permite, fără indoială inducţiunea, că acestea nu fixează totdeauna obiectul lor cu destulă claritate. Cine n'a observat, când e vorba de-o discuţiune publică ori particulară, goana formală după distincţiuni de proprietate literară, grija bolnăvicioasă in a deosebì ce este a unuia ori a altuia, parada puerilă cu eruditia ce tinde cel mult a mulţămì comisia unui examen de

bacalaureat, când candidatul, in absența gândirei proprii, recurge acuși-acuși la numele autorilor mari, pe care de multe ori nu-i înțelege, ca să-i vină intr'ajutor și să dea opintirilor sale lustrul unei orientări, indispensabile pentru a dobândì o notă de trecere? Voim totdeauna să deosebim ce este al nostru de ceeace este al altora; pare că am fi ajuns in științi la punctul, unde nu numai să avem trebuință, dar să și avem ce să deosebim. Suntem bucuroși, când ni se formulează o cestiune așa ca să o putem înțelege. Cetitorul vrea să priceapă și e supărăcios orice amestec de cestiuni cu privire la prioritatea ori proprietatea literară, orice excursiuni erudite dar dispensabile, orice citațiuni, care nu intră cu necesitate in felul și curentul de gândire al scriitorului. Toate acestea complică numai cercetarea și ingreunează priceperea tocmai in momentul, când cestiunea nu e încă înțeleasă. Cerem o infățișare potrivită cu trebuințele cetitorului, mai ales in materii abstracte, și remâne istoriei să aleagă și să judece incât productele de știință ale unei epoce au fost sau nu, și incât au fost independente.

Nu facem observările noastre decât cu gândul de-a contribuì și noi la lămurirea adevĕrului; și dacă acest adevĕr va fi fost exprimat și de alții, ne mulțumim cu a-l repetà și a-i da expresiune și intre Români. Putem să greșim mai rĕu decât aceia pe care ii credem greșiți. Greșeala ce s'ar intimpla să comitem nu ne va descuraja, fiindcă, odată convinși despre această greșeală, n'avem să inregistrăm decât un nou progres.

ȘTEFAN VELOVAN.

(Va urma).

LASCAR VIORESCU

O ICOANĂ A MOLDOVEI DIN 1851

DE

WILHELM DE KOTZEBUE

(trad. din limba germană de *A.*)

CAPITOLUL XI

Puricescu merge la Bursuceni. — Scenă cu ţiganii.

Lascar ajunse abia noaptea tărziu la Valea-Verde, şi află cu bucurie că sosise in acea seară Dimitrie Albu, care se culcase de mult. Lascar porunci să nu-l deştepte, şi el insuş se puse răpede in pat, se simţea obosit de ostenelele sufleteşti şi trupeşti ale celor din urmă zile.

Cei doi prieteni se bucurarĕ din toată inima intilnindu-se a doua zi de dimineaţă. Infăşuraţi in halat, se aşezară lăngă sobă şi sorbind cafeaoa işi istorisirĕ ce li se intimplase de cănd se despărţiserĕ la Iaşi. Lascar nu spuse nicio vorbă despre Catinca, dar istorisi cu deaměnuntul mergerea lui la Bursuceni şi ceeace il indemnase la această călĕtorie. Este foarte caracteristic, pentru sermanul nostru Viorescu, că nici nu-şi muncise găndul spre a vedea dacă numai insuşirile insemnate ale persoanei lui fără alte consideraţii de pealături indemnaserĕ pe Vrenceanu să-l vroească de ginere, şi fu cu totul mirat, cănd ii zise Albu:

„Imi pare bine că s'a sfirşit lucrul aşa; ar fi putut

eşi mult mai rĕu decât cu partida de preferenţă. Vulpea şireată voia să-ţi dea pe fiică-sa fiindcă unui socru nu-i poţi cere socoteli aşa de amĕnunţite asupra epitropiei".

Aceasta era aşa de vederat încât lui Lascar ii fu cam ruşine, că primise ca ceva măgulitor pentru dinsul cererea mânei sale. Dar nu ţinù mult ruşinea; el dete dreptate prietenului sĕu şi nu-şi mai perdù vremea să se gândească la lucrul acesta.

„Cât mai va până să fii virstnic" il intrebă Albu.

„Sunt născut la 17 Martie — azi avem in 4 Fevuarie — cam peste o lună implinesc 25 de ani".

„Ia seama la epitropii dumitale. După câte mi-ai spus la Iaşi sunt sigur că vei da peste ceva incurcătură dacă cercetezi toate lucrurile cu deamĕnuntul. Trebue".

In acel moment se auzì o trăsură in curte. Lascar se sculă şi se uită pe fereastră.

„Puricescu! Cunoşti pe originalul meu vecin, Dimitrie?"

„Fireşte că-l cunosc şi pe el şi pe frumoasa sa soţie".

„Nu ştii ce suflet de om e ascuns sub formele lui cele greoae", zise Lascar prietenului sĕu şi era să urmeze cu laudele când se deschise uşa şi bĕtrânul in haine de vĕnătoare cu cornul de praf de puşcă rostogolindu-se pe pântece intră in odae dinpreună cu Puica. „Cucoane Ienache!" — „Sluga dumitale cucoane Lascarache — „Ce mai faci cucoane Dumitrache?" — Gheorghe, mai adu o ceaşcă şi cafea proaspătă. — „Mulţumim, am şi mâncat", aşa merse cătăva vreme până se mai apropiă un al treilea scaun de sobă, se aşezâ Ienache şi se intinse Puica lângă el.

„Ai venit numai pentru mine cucoane Ienache ori mai aveai de mers prin vecinătate?" il intrebă Lascar.

„Vream să vânez puţin, e aşa frumoasă vreme".

„Ce poţi impuşca pe vremea asta a anului? Iepurii nu sunt buni de mâncat, de potârnichi e pĕcat şi prepeliţele nu sosesc decât peste două luni".

„Vreau să vĕd dacă nu sunt încă ţitari".

„Ţitari? La inceputul lui Fevruarie? Dar unde ţi-e gândul?"

„Eu incep totdeauna să-i caut din vreme, aşa sunt sigur să dau peste ei când vor sosì. Trebue să impuşc unul odată in viaţa mea“.

„Cum, n'ai nimerit niciodată vreunul?“

„Niciodată“.

Tĕnĕrii riseră de aprigul vĕnător care să plângea de Ţitar spunĕnd că are prostul obiceiu de-a sbura in zigzag, astfel incât impuşti in dreapta şi el a şi apucat la stinga. „Foarte neroadă pasĕre“, zise el.

Albu ştia că Puricescu e unul din epitropii lui Lascar şi el nu voì să piardă prilejul de-a cerceta afacerile prietenului sĕu mai deaproape. „Cucoane Ienache, incepù a zice Albu,“ după ce sfirşiserĕ cu sborul capriţios al Ţitarilor, „noi vorbeam tocmai de virstnicia lui Viorescu, aveţi toate actele justificative care vĕ trebue la presentarea socotelelor?“

„Toate vor fi in regulă, asta e treaba spătarului Costache“, respunse Puricescu.

„Dumneata personal nu te temi de nicio respundere?“ Bĕtrânul se uită cu sfială la Albu.

„La Valea-Verde nu prea seamănă să stea lucrurile tocmai cum ar trebuì.

„Costache Vrenceanu a avut aface cu arendaşul“, observă Puricescu.

„Dar arendaşul acesta trebue să aibă pe cineva care să respundă pentru el? Cine i-a dat chezăşie?“

„Eu“.

Acest „eu“ al sermanului bĕtrân fu scos din piept ca un suspin. După multe intrebări ale lui Albu eşì la iveală că Vrenceanu pusese pe bietul Ienache inainte şi-i scosese o chezăşie in toată forma. El se inspăimĕntă şi se infiorâ tot mai mult, de-i curgea năduşeala de pe frunte, când reincepù Albu iarăş vorba, şi intrebă:

„Oare ştii dumneata că spătarul Costache şi Dolban spun că e o ipotecă de 25,000 de galbeni pe Valea-Verde?“

Puricescu işi făcù crucea. „Nu ştiu nimic“, zise el incet; „asta nu se poate“.

Lascar şezuse tăcut până aci, spaima bătrânului său prieten nevinovat ii făcea rău. Albu se plimbă puţin prin odae, apoi se oprì in dreptul lui Puricescu şi-i zise: „Ascultă, eu nu pot lăsa pe acest tănĕr fără experienţă in afaceri, singur de capul lui, şi-l voiu povăţuì să cerceteze cu mare asprime socotelele. Dacă, după cum sunt convins, nu ai dumneata personal altă vină decât negligenţa, totuş nu eşti mai puţin respunzĕtor decât ceilalţi epitropi".

Puricescu remase nemişcat cu ochii ţintiţi inaintea lui; trăise atăţi ani in linişte, şi intr'o singură iarnă căte năpădiserĕ asupra lui! Dar cuvintele serioase ale lui Albu produserĕ un bun efect asupra lui, luă o hotărire energică. Fără a se mai intoarce acasă o pornì bătrânul spre Bursuceni; prietenii ii făgăduirĕ să inştiinţeze pe Catinca şi să stea cu dinsa tot timpul căt va lipsi el.

Vrenceanu se miră mult, când vĕzù pe colegul său sosind la dinsul; de ani de zile nu făcuse acesta o călĕtorie aşa lungă. Spătarul cam ghicise scopul acestei veniri, dar se ştia aşa de dibaci faţă cu Ienache, incât nu se temea de convorbirea ce era să inceapă, ii era numai neplăcut să piardă vremea. Puricescu nu avea obiceiu să apuce lucrurile pe departe; abia se aşezase pe scaun in odaea pe care o cunoaştem, şi incepù să vorbească oprindu-se cam la fiecare frasă astfel incât trebuea adesea să-i vie Vrenceanu in ajutor, şi istorisì tot, repetând cu luare aminte ce-i spusese Albu.

Amestecul acestui om părea să-i fie foarte neplăcut lui Vrenceanu. El tăcù o clipă apoi zise surizĕnd: „Aşa dar cu ajutorul lui Albu vrea tĕnĕrul nostru să ne bage in belea. Ei cine ştie ce se mai poate intimpla până atunci. Bine ai făcut de ai venit cucoane Ienache; odihneşte-te astăzi, şi măine te voiu deslusì cum merge toată afacerea".

Puricescu ar fi dorit să se sfirşească azi cu lucrurile cele neplăcute spre a putea fi adoazi sara acasă, işi incătuşă insă uşor nerăbdarea fiindcă, lucru neaşteptat, deslusirele semănau să fie lesne de dat! Nu nădăjduia să găsească pe Vrenceanu aşa de bland şi de liniştit. Ascultă la

Roxandra cântând *Carnavalul de Veneţia*, care i se părea lui că e o polcă, făcù partida de preferanţă şi se culcă.

Pe când insă Ienache se resvăţa in braţele somnului visând de o vënătoare la care nu luase parte niciodată in viaţă, in odaea lui Vrenceanu ardea luminarea până noaptea târziu, şi stăpânul casei se plimba in sus şi in jos, cu ochii incruntaţi părea că aşteaptă pe cineva; deschidea uşa din vreme in vreme şi intreba pe un băiat somnoros din tindă: „N'a mai venit Gheorghe?“ Şi mereu i se respundea: „Nu“, şi ear işi reicepea plimbarea prin odae.

Insfirşit resunară potcoavele unui cal, un călăreţ se răpezì in curte şi peste căteva clipite se infăţişă inaintea stăpânului.

Era nalt, slab dar un om plin de putere; părul cel rar, care de obiceiu trebue să fi fost aşezat pe chelie, ii atërna acum pe spate ca gonit de vënt, era alb de tot ca şi sprincenele cele stufoase şi mustaţa cea groasă, dar el cu toate acestea nu semăna a om bëtrân. Ochii cei mari cenuşii aveau o privire isteaţă, care ar fi dat de ruşine pe mulţi tineri. Nasul, bărbia şi fălcile grosolane par'că eşeau din obraz; o mare rană vindecată se intindea de la tëmpla stingă până la colţul gurei, astfel incât se vedea un dinte printre deschizëtura acestei răni, cu toată mustaţa ce-l acoperea. Bărbatul acela avea portul moldovenesc ca şi Vrenceanu, numai materia hainelor era mai proastă, şi inpeticită cu bucăţi de altă faţă pe la coate. In locul şalului avea un chimir aşezat cam pe pântece din care eşeau mânerul unui cuţit şi un pistol.

Era Gheorghe Klipa, vătaful şi factotum al lui Vrenceanu, numit şi stolnicul Gheorghe. Nu trebue să ne mirăm că purta acest titlu de boierie; inainte vreme puteai căpëta pe bani titluri de nobleţe. De mai este aşa şi acum, asta nu ne priveşte. Gheorghe era stolnic de mulţi ani, şi noi avem aface aci numai cu dinsul. Aşa se potriveau slugă şi stăpân incât nici nu se putea mai bine; se intilniserë două suflete inrudite şi eată cu ce prilej: Gheorghe fiul unui ţăran bogat, primise poruncă de la tată-sëu, odată când por-

nise tot satul la Galaţi cu un transport de grâne, să incarce şi el carul cu doi boi şi să meargă cu ceilalţi, când insă se descărcară grânele la locul hotărit Gheorghe nu era de faţă; el remăsese inapoi, vênduse grâne, car şi boi, şi petrecea cu lăutari prin cârciumi. Neinpĕcatul părinte puse să-l caute, dar peste curênd nu-i mai dete de urmă, fugarul se ascunsese intr'un lan de porumb. Trebue să ştie cineva ce insemnează un lan de porumb in Moldova, spre a înţelege că se poate ascunde cineva zile intregi intr'insul. Gheorghe se hrănea cu grăuntele turcesc cel necopt; dar i se urî cu vremea, şi intr'o seară auzind sgomotul unei trăsuri pe şoseaua Galaţului aproape de care era ascuns, se agăţă fără multă resgândire de spatele trăsurei, bizuindu-se pe soartă pentru ce i se va mai intimpla.

Vrenceanu era acel ce şedea in trăsură. In intuneric i se părù că-i eşiserĕ hoţii in drum, lucru ce nu-l inspăimêntă, tênĕr cum era peatunci. Aplecându-se afară din trăsură, dete cu putere cu sabia spre spetele trăsurei, un ţipĕt il vestì că nu lovise in aer. Lucrul cel mai firesc pentru un om ca Vrenceanu ar fi fost să lase pe rănit să se scalde in sângele sĕu; totuş poruncì să oprească trăsura, luă pe Gheorghe greu rănit cu dinsul şi-l ingrijì până se făcù bine. Un glas tainic ii şoptise poate, că băiatul i-ar putea fi vreodată de folos.

Ei nu se mai despărţiserĕ deatunci şi se aflau foarte mulţumiţi. Gheorghe devenì unealta lui Vrenceanu la orice prilej, in care nu vroia să se amestece deadreptul. Ţăranii tremurau inaintea omului celui grozav de aspru, niciodată nu se ivì o nesupunere.

„De ce a trebuit să te aştept aşa de mult?“ intrebă Vrenceanu odată când vĕzù pe Gheorghe inaintea lui.

„Am vĕzut de oi, şi dumneavoastră ştiţi că se află departe“, ii fu respunsul. „Soarele era încă sus pe cer când am plecat călare intr'acolo. Păstorii spun că un lup ar fi luat o oae; eu insă nu mĕ prea incred in ei, poate să o fi şi vêndut“.

„Ţiganii sunt acasă?“

Biblioteca Municipală
Timişoara

„Zioa sunt totdeauna acasă; noaptea n'am fost de multă vreme in bordeele lor".

„Nici nu-i de vreun folos, să faci revisie peacolo, — de hoţii tot au să se ţie. — Ia ascultă Gheorghe, mai ştii ce ţi-am zis când am venit din Iaşi?"

„Mi-aţi spus multe. Despre ce e vorba?"

„Apoi istoria cu Safta şi Florica".

„Ştiu. In privinţa bătrânului Viorescu".

„Aşa. Dacă nu-ţi mai aduci bine aminte, iţi voiu mai spune toate încă odată.

„Nu e de trebuinţă. Am memorie bună".

„Apoi a venit momentul. Dute numai decât in şatra ţiganilor, Gheorghe; a trecut miezul nopţii de mult, şi in crăpatul zilei trebue să fie oamenii aici bine dăscăliţi. Bea un pahar de rachiu, e frig afară."

Vrenceanu deschise un dulap din perete şi scoase o sticlă mare, in fundul căreia inotau in rachiu foi de pelin şi coji de portocale. Umplu paharul cu astă băutură şi-l dete vătafului, care-i sărută mâna şi'nghiţi de duşcă tot ce era in pahar fără a se strimba măcar.

„Acum pleacă răpede!"

Gheorghe eşi pe uşă şi Vrenceanu auzi pe confidentul său eşind călare pe poartă. Era un drum lung şi greu pe care trebuea să-l facă. Pământul din Moldova conţine mai pretutindeni aşa multă humă, incât cel mai subţire fir de apă işi sapă cu vremea o albie adâncă cu maluri nalte şi rupte. Avea de trecut peste două asemenea ripe. Pe lângă aceasta, ingheţă tare peste noapte, şi pământul cel moale peste care alergaseră vitele slobode toată zioa se prefăcea prin ger in gloduri aşa de ascuţite incât calul nesigur abia işi putea aşeza un picior in urma celuilalt. Dar cu toată noaptea cea intunecoasă călăreţul inainta fără grijă; murgul său cel mic pe care-l incăleca aplecat pe gât, cu o scară mult mai scurtă decât cealaltă, nu se opintì şi ca peste un cias se zări o lumină; la marginea unei păduri de mesteacăni se ivì in faţa lui, şatra ţiganilor.

Ţiganii aceştia erau şi ei una din părţile slabe ale

socotelei epitropiei. Erau robi din familia lui Viorescu; Vrenceanu propusese să-i vĕnză spre a plăti parte din datorii şi oamenii erau acum proprietatea sa; plătesc patru galbeni de fiecare suflet.

Mai mulţi căini lăţoşi săriră lătrând şi urlând inaintea călĕreţului, de indată se făcù o mişcare in bordee: umbre treceau pe dinaintea focului ce ardea pe un maidan; căţiva cai nechezau in tufişul vecin; se auzirĕ glasuri chemând căinii. Părea că nu se culcase încă nimeni. Gheorghe se indreptă spre foc; căţiva bărbaţi şi căteva femei săriră speriaţi in sus, vĕzĕnd călăreţul ce se despica din intuneric.

„E stolnicul Gheorghe“, zise insfirşit unul din ei, şi spaima şi alergăturele se astimpărară.

„Unde e Safta?“ intrebă Gheorghe pe un ţigan.

„In bordeiul ei“, i se respunse.

„Chemaţi pe bĕtrânul Florica, mĕ găseşte la soră-sa“. Zicând aceste cuvinte, vătaful se indreptă spre borbeiul ce-i era cunoscut fără a invrednici cu o singură privire căinii care se ţineau de călcăii lui, indată ce se mişca. Fu silit să se aplece tare ca să nu-şi spargă capul de uşă. „Scoală Safto!“ strigă el; dormi vrăjitoare bĕtrână?“

„Of, of, cum m'ai speriat, Dumnezeu să te ierte“, se auzì un glas, ale cărui intonaţii curioase nu puteau eşi decât dintr'o gură ştirbă; o umbră se tăvălì pe jos lângă vatră; jeraticul ce se aprindea din vreme in vreme arăta o gură, care sufla intr'insul, şi era ades intreruptă de-o mică tuse, apoi deodată se aprinserĕ căteva crăci uscate cu flacăre vie, luminând toată coliba in mijlocul căreia sta stolnicul aplecat.

„M'ai cunoscut, babo?“ intrebă el.

„De la cel dintăi sunet al glasului tĕu. Ce te aduce pe aici?“

„Asta o vei afla indată. Am trimis după Florica, trebue să fie şi el faţă.“

„Ear au prepus pe bieţii copiii noştri că ar fi furat? Bieţii nevinovaţi!“

„De furat sigur că au furat, dar de astădată nu-i ia

ăncă dracul. Am numai de vorbă cu voi doi. Dar e frig, n'ai ceva rachiu babo?"

Rachiu era şi mosafirul ei trase o inghiţitură ţeapănă din sticla ce i se intinse. Căt vom aştepta pe Florica să aruncăm o privire asupra interiorului colibei, nu vom pierde vreme multă cu asta.

Daca ar fi avut Adam trebuinţă de adăpost în Paradis n'ar fi putut născocì ceva mai simplu. Ţiganul sapă in pămĕnt un pătrat de patru şchioape adăncime şi doi stinjeni lungime, inţepeneşte doi stilpi la amĕndouĕ laturi, le inpreunează cu o grindă, de aceasta reazimă căpriori care se proptesc de marginele groapei şi alcătuesc astfel acoperişul, apoi aruncă lut peste tot, aci mai gros, aci mai subţire, după căt i se pare de trainic materialul zidăriei. O gaură mică astupată cu ţiplă sau cu hărtie slujeşte de fereastră, una mai mare cu un fel de impletitură de nuele in patru colţuri este hornul (coş), o a treia insfirşit ii slujeşte de uşă. Pe lăngă doi pereţi se aşează scănduri pe proptele; pe aceste şede, doarme, bea şi mănăncă familia, care ades foarte numeroasă se grămădeşte intreagă intr'o aşa gaură de şoarece; o făşie ăngustă remăne goală intre cele douĕ aşternuturi de la cuptor la uşă pe unde se umblă.

Ar putea oare crede cineva că acestor bordeie cu toată miseria lor primitivă nu le lipseşte adesea o mică cochetărie? Cergi viu colorate acoperĕ scăndurile, o mulţime de perne se ridică unele deasupra altora, şi nu e rar să se bea şi cafea, daca soarta a dat pe măna cinstitului tată de familie vreun băcan.

Nu aşteptă mult Gheorghe şi Florica se infăţişă inaintea lui; era un bărbat ca de 60 de ani cu pĕrul aproape alb de tot, barba creaţă şi faţa arăpească. El purta un fel de halat vĕrgat de stofă de mătasă; in stinga-i spănzura o pungă mare de pele agăţată de-o curea cu nasturi galbeni de metal şi aşezată pe umĕr; de-o curea la fel aşezată pe umĕrul sting era prins biciul cel scurt ca faimoasa nagaică căzăcească, semn distinctiv pentru şeful ţiganilor.

Omul acesta cu fața strașnică n'ar fi fost plăcut de intilnit intr'o preumblare singuratică prin pădure.

Stolnicul incepù fără nicio pregătire să-i desluşească scopul venirei sale in astă noapte. Multă vreme se auzì numai glasul său cam năbuşit, intrerupt din când in când printr'un: „Am priccput“ al ţiganilor. „Ce zici de asta?“ intrebă el insfirşit mai tare.

„Stolnice Gheorghe, vrei să ne putrezească oasele la ocnă?“ zise Safta.

„Ce ocnă“, respunse Florica; „stăpănul nostru e puternic şi ne-ar putea scăpa el de osindă. Dar ştii că noi eram ai lui Viorescu inainte să ne fi cumpĕrat cuconul Costache; am mâncat păinea Vioreştilor noi şi copii noştri; de au fost buni sau rĕi cu noi asta nu o mai ştiu, ne erau stăpâni, şi noi nu putem nenorocì pe cuconul Lascarache“.

„Mi se pare că hoţii ăştia au un cuget!“ sbieră Gheorghe. „Vĕ inchipuiţi oare că am venit să vĕ rog? Trebue să faceţi ce vĕ cer!“

„Dumnezeu să mĕ ierte dar eu nu o fac,“ zise Safta incet, „nu pot“. Florica tăcù, urmă o lungă pausă. Lumina era să se stingă; baba mai aruncă uscături in foc.

„Atunci trebue să vorbesc altfel cu voi“, zise Gheorghe şi trĕntì o injurătură de cele groasnice moldoveneşti, in care părinţi, lege şi cruce sunt batjocorite.

„Mai ţii minte Florica ce s'a intimplat la Bobotează anul trecut?“ Amĕndoi ţiganii tăcurĕ. „Ce aţi şi uitat? Babă afurisită, de sub banca asta am scos cu mâna mea haina ovreiului Moisa Turcu pe care l'a omorit frate-tĕu Florica cu băeţii lui: Cazacii erau pe aproape să pue mâna pe voi. Cine v'a scăpat? Vĕ mai aduceţi aminte?“

„Din cei paisprezece galbeni pe care i-am găsit la ovreu am fost silit să-ţi dau dumitale unsprezece“, respunse Florica posomorit.

Stolnicul sărì furios de pe bancă, işi făcù vânt cât putù in odaia cea mică şi plesnì pe ţigan cu biciul de ţişnì sângele. „Poţi proba ceeace zici?“ strigă ca un nebun şi

vroì să mai plesnească a doua oară pe bătrânul ce sta nemişcat, dar Safta ii opri braţul.

„Nu-l omorì“, zise ea fără să semene mişcată, căci bătaia şi chiar bătaia strașnică, e lucru prea de toate zilele pentru a inspăimênta un suflet de ţigan. „Nu-l omorì că are copii. Să cadă pĕcatul pe tine şi pe neamul tĕu, am s'o fac eu“.

Această neaşteptată schimbare a lucrurilor liniştì pe trimisul lui Vrenceanu. Ei stătură un cias intreg inpreună par'că nu s'ar fi ivit nicio neinţelegere; se deslușiră cum se cade, şi la urmă aruncă Gheorghe căţiva galbeni pe masă. Apoi se asvirlì pe murgul sĕu cel neastimpărat, şi o linie luminoasă spre resărit vestì sosirea dimineţei, când ajunse la casa lui.

Nori groşi de zăpadă alergau pe cer când se uită Vrenceanu, care se deşteptase de vreme, adoazi dimineaţă pe fereastră. Aştepta cu nerăbdare resultatul punerei sale la cale cu Gheorghe; el ştia că Puricescu ca om trăit la ţară se scula foarte de dimineaţă, şi se temea că acesta in graba lui de-a se intoarce acasă il va zori să-i deslușească afacerile, după cum făgăduise.

Inadevĕr că peste curênd se deschise uşa şi Ienache inbrăcat şi ras intră in odae, fără ciubuc dar cu mĕtănii. Amĕndoi bĕtrănii se luară de mănă; un fecior aduse dulceaţă şi apă — un adevĕrat Moldovan rar işi incepe zioa fără să fi inghiţit dulceaţă pe stomahul gol — Vrenceanu şi Puricescu işi steteau faţă in in faţă, cu linguriţa in gură şi paharul de apă in mănă, când se auzirĕ glasuri ce se certau in curte. Amĕndoi se apropiarĕ de fereastră.

„Sunt ţigani“, zise Vrenceanu cu ton natural. „Am dat poruncă să nu-i lase niciodată să intre in curte. Daca nu e cineva strașnic apoi nu mai scapă de cioarele astea. Le trebue vecînic căte ceva, şi sunt in stare să stea zioa intreagă pe scară şi să aştepte“.

Porunca in această privinţă trebue să fi fost foarte strașnică, căci rândaşii işi dedeau toată osteneala pentru a face să inţeleagă prin ghionturi pe un bărbat şi pe o babă

bětrână să easă din curte. Când zări baba pe stăpânul său la fereastră, se aruncă la pământ şi dete din mâini sbierând:

„Ai mai vĕzut aşa oameni isteţi, cucoane Ienache?“ intrebă Vrenceanu şi apoi strigă in curte: „Asmuţiţi câinii pe ei. Daţi-i-cu biciul pe poartă afară!“

„Cucoane Costache“, strigă femeia, „fiţi milostivi! Lăsaţi-mĕ să intru am lucruri insemnate să vĕ spui, pentru Dumnezeu lăsaţi-mĕ să intru!“

„Fă-mi hatărul de ascultă oamenii ăştia“, zise Puricescu, „poate au inadevĕr ceva să-ţi spue“.

„Daca crezi dumneata“, respunse Vrenceanu şi trimise par'că incontra voinţei sale pe fecior in curte, spre a-i aduce pe ţigani in odaia sa.

Florica şi Safta se urcară cu pas greoi pe scară; sărutară mâna şi poalele hainei stăpânului lor precum şi pe a lui Ienache cu toate că acesta se da in lături şi apoi se oprirĕ in uşă.

„Ce vreţi?“ intrebă Vrenceanu rĕstit. Puricescu se aşeză nepăsător cu ciubucul pe divan jucându-se cu mĕtăniile.

„Stăpâne“, incepù Safta, „ai noştri cred că am daruri ciudate; când se pierde ceva ştiu unde se poate găsi; boale de tot felul la oameni şi vite ştiu să le gonesc prin descântecele mele“.

„Daca nu isprăveşti mai răpede apoi ai numai decât să descânţi ceva la tine insăţi“, zise spătarul cu asprime.

„Aveţi răbdare stăpâne, are să spue indată“, se rugă Florica care era mai mult un martor mut şi arăta numai prin semne că tot ce se zicea e adevĕrat.

„Am avut un vis“, urmă Safta, şi am auzit in astă noapte un glas care-mi zicea: neamul tĕu are să piară şi vĕntul are să spulbere urma paşilor voştri, căci ai făcut un mare pĕcat“.

Puricescu şi Vrenceanu se uitarĕ unul la altul zimbind. „Numai unul?“ intrebă acesta din urmă; „cred că s'ar putea găsi mai multe.“

„Puţină răbdare“, se rugă ear Florica.

„Ce fel de păcat a fi acela? mĕ gândeam eu in vis; in toţi anii am postit in sĕptĕmâna mare, m'am spovedit, m'am grijit, am aprins in toate sĕrbătorile câteo luminare la Maica Precista şi sunt bună chrestină. Atunci mi se ivì inaintea ochilor o intimplare pe care o uitasem de mult, au trecut 25 de ani deatunci!“

Ienache incepù să asculte cu luare aminte; ii plăceau istoriile cu stafli.

„Acum 25 de ani eram fată in casă la cucoana Casandra Viorescu la Valea-Verde. Asta nu ţinù mult; stăpânii simţirĕ indată că ţiganii pe care-i ţii inchişi in casă nu sunt buni de nicio treabă. Dar şase luni tot am stat şi am slujit cu cinste şi cu credinţă. Când am ajuns la Curte vorbeau oamenii intre ei cum că cucoana Casandra ar fi insărcinată. Ce-mi păsa mie? Eu am crezut. Cucoana se ingroşea pe fiecare zi cum era să nu cred?“

Faţa indoioasă cu care privea Vrenceanu la inceputul istorisirii ţigăncei, se schimbă incetul cu incetul intr'un interes serios; şi Puricescu era cu luare aminte, dar privea istoria ca un basm ce-l istorisea ţăranii earna la şezătoare in vreme ce torc femeile.

„Urmează“, zise spătarul.

„Noi credeam aşadar, toţi că cucoana Casandra era insărcinată“, incepù earăşi Safta, „şi ne bucuram de bacşişurile ce aveam să le căpĕtăm la botez. Patru sĕptĕmâni după anul nou sosì o moaşă şi se culcă in aceeaşi odae cu cucoana Casandra. Eu făceam totdeauna patul. Era o femeie mare şi voinică. Ea sosì cum spusei cu patru sĕptĕmâni inainte de anul nou; dar abia cu şapte sĕptĕmâni inaintea Sfântului Gheorghe se intimplă ce am să vĕ istorisesc“.

Safta tăcù. Par'că voia să-şi culeagă amintirile. Năduşeala ei curgea de pe frunte. Abia peste cătăva vreme fu in stare să urmeze.

„Intr'o noapte dormeam pe o bancă in tindă, când mĕ strigă *cineva* pe nume: Safto! Safto! Peatunci eram âncă tĕnĕră şi dormeam greu, nu ca acum. Findcă nu mĕ deşteptam' mĕ scutură de braţ. Deschisei ochii, moaşa sta inaintea

mea cu o luminare in mănă. Safto, zise ea, eşi afară şi spune lui Florica să pue doi cai la o căruţă. Florica era pe atunci rĕndaş la grajd, dar nici el nu şezù mult. Nu putù să o ducă, şi fugì. Eşii afară, era intunerec besne. Eu ştiam unde dormeau rĕndaşii şi dădui peste el. Nu e aşa Florica?"

„Aşa e, respunse acesta puindu-şi măna la piept".

„Il aflai şi-i zisei: Florica pune doi cai la căruţă. De ce?" intrebă el. Ştiu eu? ii respunsei. El puse caii. Eram lăngă dinsul. Atunci simţii o mănă pe umĕr nu vĕzusem pe nimeni venind prin intunerec şi ţipai de spaimă. Ne-am speriat amĕndoi, nu e aşa?"

„Ne-am speriat", repetă Florica.

„Era moaşa. Pusese o mantelă groasă, noaptea era rece, bătea vĕntul şi ploa puţin. Haide cu mine Safto zise ea. Mĕ aşezai lăngă dinsa in căruţă şi plecarĕm, dar mergeam la pas, abia se vedea drumul. Incotro? intrebă Florica".

Acesta da din cap la fiecare amĕnunt al istorisirei care-l privea pe dinsul personal.

„Unde să merg? — Ţine-te după călĕreţul dinaintea noastră zise moaşa. Noi nu vĕzusem niciun călĕreţ acum insă auzirĕm tropotul unui cal, şi zărirĕm o umbră; ne luarĕm după călĕreţ. Drumul nu ţinù mult; ajunserĕm la cărciuma lui Puricescu, ce era singuratică in mijlocul cămpului, nu departe de hotarul de la Valea-Verde".

Ear se făcù o pausă, ţiganca tăcù obosită, resuflând greu. Vrenceanu puse de le aduse căte un pahar de rachiu ca să le mai dea viaţă.

„Of, of", suspină Safta, „daca nu mĕ spală de tot păcatul mărturisirea asta, şi nu-mi scapă neamul de peire, nu mai ştiu ce e de făcut. Intoarce Doamne mănia ta de pe capul nostru!"

Ienache se afla intr'o stare cu totul curioasă; i se părea că trebuea să easă ceva foarte insemnat la lumină, fără să ştie ce soiu de lucru. Pănă aci inţelese ceva numai, cumcă moaşa trebue să fi avut o aplecare ciudată pentru a se plimba noaptea prin ceaţă, şi că alesese tocmai cunoscuta cărciumă a lui Puricescu de ţinta plimbărilor ei i

se părea foarte interesant! Vrenceanu nu mai spunea nimic, de când istorisirea luase intorsătură misterioasă şi făcù semn Saftei să urmeze.

„La cărciumă aşadar, se oprì calul ce ne mergea inainte. In raza de lumină ce eşea prin fereastră recunoscurĕm pe călĕreţ: era jidanul, care ţinea cărciuma in arendă. Cum il chema, Florica?“

„I-am uitat numele; multă vreme a trecut din noaptea aceea“.

„Acum 25 de ani aţi spus?“ zise Puricescu. „Trebue să fi fost Mendel Herş, avea un cal alb; am vrut să-l cumpĕr. Un om bĕtrân? nu e aşa?“

„Aşa e, un om bĕtrân“, respunseră amĕndoi ţiganii. Vrenceanu tăcù. Ii părea bine de viul interes ce-l arăta Puricescu pentru acest lucru. Işi insemnă numele ovreiului.

„Cărciumarul ne deschise uşa“, urmă Safta; mai intăiu intră moaşa in casă, eu mĕ luai după dinsa. Cuconul Ienache trebue să ştie cum e inăuntru; loc mult nu e, in noaptea aceea insă abia se putea cineva invĕrtì in odăiţa cea mică. Un tĕmplar neamţ cu femeie şi copii se aflau acolo! Bărbatul dormea intr'un colţ, copiii in celălalt, femeea insă era intinsă pe o cergă de cai pusă pe scănduri şi se văita, lângă dinsa, infăşurat in sdrenţe zăcea un prunc abia născut. Era o vedere tristă, chiar pentru oameni de seama noastră; eu aveam inimă bună; mi se umplurĕ ochii de lacrimi. Soţia jidanului purta de grijă lehuzei, dar ce-i putea face? ea insăşi era săracă. Totuş ii aduse jumări şi rachiu; nu ştiu daca a inghiţit ceva bolnava. Mĕ aşezai jos lângă băeţel, care mărăia incet şi plângea. Tot e bună moaşa noastră gândeam eu, a venit să dea ajutor acestor săraci. Dar ce vĕd? Pe femeie o lasă intinsă şi apucă pe bărbat de braţ!“

Puricescu zimbì la această neaşteptată faptă a moaşei. Safta incetă ear vorba; părea că o costă mare osteneală să-şi sfirşească povestirea. Bĕtrâna deşteptă mult interes cu basmaoa galbenă, care era invĕrtită ca un turban inprejurul capului celui alb; tot trupu-i era in mişcare, pe

când vorbea, astfel încât mărgelele şi banii turceşti ce-i purta in jurul gâtului sunau ca nişte clopoţei; un foc sălbatic ii ardea in ochii cei negri mari, obrazul sbârcit era roşiu de mişcarea sufletească, gesticula braţele cele lungi şi uscate care eşiau goale din mânecile caţaveicei de blană.

„Urmează!“ porunci Vrenceanu serios!

„Moaşa scuturâ pe tâmplar, il scuturâ mult până se deşteptâ, trebue să fi fost beat. Grozavă faţă avea omul acela, Dumnezeu să-l ierte! Ochii erau in fundul capului par'că ar fi scobit cineva găuri intr'un dovleac, haine mai că nu avea pe dinsul; nişte sdrenţe ii atârnau pe trup. Când se deşteptâ insfirşit, începù moaşa să vorbească nemţeşte cu dinsul“.

„Va să zică era nemţoaică?“ intrebâ Vrenceanu şi urmâ a scrie observaţiile sale.

„Fireşte, altfel cum ar fi vorbit nemţeşte? Ce tocmeală făcea cu tâmplarul n'am inţeles. Dar vedeam numai cum dedea din cap. Peste curând i se schimbâ faţa, şi când scoase moaşa o pungă şi-i numără in palmă 45 de galbeni, atunci o privì prieteneşte şi zimbì, par'că ar fi primit ce dorea ea. Sunteţi boieri mari, cucoane Ienache şi cucoane Costache, n'o să vreţi să mă credeţi, pe copilul lui, pe copilul lui abia născut il vânduse, neomenosul! Noi nu suntem decât ţigani, dar copilul nu şi-l vinde nimeni din noi, chiar de n'ar mai avea un singur grăunte de mălai. Imi vine şi acum să plâng, când mă gândesc la ce se intimplâ pe urmâ“. Şi inadevăr i se umplură ochii de lacrimi, cu atâta putere lucrase inchipuirea ei. „Tâmplarul se sculâ ameţit, luâ copilul care sbiera şi mi-l puse in braţe? femeea se ridică in sus cu o privire de nebună; mă apucâ de poalele rochii şi scoase un ţipăt plin de spaimă şi de desnădăjduire, încât mă pătrunse până in măduvă: voì să se scoale ca să-mi ia copilul şi căzù jos; nici ca să-şi scape copilul nu mai avea destulă putere. Nu putui pricepe ce zicea căci vorbea nemţeşte şi din când in când se auzeau numai cuvintele: m rog, mă rog, pe moldoveneşte, dar grozave trebue să fi fost blestemele ce le asvirlea asupra noastră şi asupra

bărbatului ei, o simţeam din glasul său care-mi învărtea inima in trup. Ovreica bătrână işi intoarse capul inspăimântată, tămplarul earăş şedea mut in colţul său, copiii se deşteptaseră şi plângeau. Cum am eşit pe uşă nu ştiu, aşa eram de ameţită şi lacrimile imi curgeau pe copilul ce mi-l incredinţase, şi pe când ne depărtam incet, auzeam ajungând până la noi prin noaptea liniştită grozavele ţipete ale tămplăresei. Trebue să fi murit, peste aşa ceva nu se poate trece cu viaţă".

„Stam afară lângă cai şi am auzit şi eu ţipetele", zise Florica. Ceilalţi remăseseră nemişcaţi.

„Of, of", suspină Safta, „nu e păcat groaznic să-i furi unei mame copilul? Cu toate că n'am făcut eu hoţia, nu e aşa că tot n'ar fi trebuit să ţiu lucrul tainic aşa multă vreme? Nu vrea să zică să inşeli ani de zile când suferi să se facă o asemenea inşelăciune? Dar ascultaţi ce mai vine. Copilul adormise liniştit in braţele mele, moaşa il înfăşură cu grije in mantela ei, şi in curând ne intoarserăm acasă. Florica nu ne-a resturnat cu tot intunericul, era vizitiu bun pe vremea aceea. Inainte insă de-a intra in curtea boierească ne zise nemţoaica: ia ascultaţi, amândoi, măine vă dau la fiecare câte zece galbeni; dar daca află cineva unde am fost şi ce am făcut, atunci vă sfirşiţi zilele sub biciu. M'aţi inţeles? Cum să nu inţelegem, era destul de lămurit, şi tăcurăm, cu atât mai mult, cu cât inadevăr ni se numărară galbeni, galbenii făgăduiţi adoazi de dimineaţă; nu mi-a adus noroc banii aceea".

„Nici mie", adăogă tăcutul tovarăş al babei.

„Ascultaţi sfirşitul. Din tot drumul de peste noapte inţelesesem numai că la cărciuma din Puriceşti cumpărasem un copil pe 45 de galbeni; de ce insă trebue aşa tăinuit lucrul nu pricepusem, poate că voise cucoana Casandra să facă un bine familiei tămplarului. Ostenită de drumul de peste noapte, dormii până târziu, ingrijitoarea mă trase pe neaşteptate de picioare de pe bancă; capul mi se lovi aşa tare de podele incât mi se părea că aud sunând toate clopotele din Iaşi. Aşa ne făcea totdeauna când dormeam prea

mult. In aceea dimineaţă era insă mai multă glumă; femeea semăna bucuroasă şi zise: Safto, ştii că a făcut cucoana Casandra azi noapte? Eu mĕ speriai. — Are un băiat! strigai. — Tocmai! ai ghicit! respunse ingrijitoarea şi porni cu cheile ce zăngăneau. Atunci se deslusiră toate, acum inţelesei tot!"

„Ce inţeleseseşi?" strigă Vrenceanu care sărise in sus auzind de naşterea unui băiat la Valea-Verde şi sta amenințător in faţa ţigancei. Ienache nu se deslusea încă, dar şi el se sculase, foarte puternic mişcat de destăinuirea făcută aşa pe larg, şi intrebă ca şi stăpânul casei: Ce inţeleseseşi?"

„Că nici nu fusese insărcinată cucoana Casandra", respunse Safta despicat, oprindu-se la fiecare silabă: „Că dorea să aibă un băiat, şi inşelase pe boierul bĕtrân care crezù că copilul tĕmplarului era al sĕu, şi-i dete numele Lascar".

Impresia produsă de aceste vorbe asupra celor doi auditori, era curioasă de tot. Vrenceanu vĕzù firul intrigilor sale inodat; intinderea sa mai departe era pe mâna lui, şi o intimplare fericită ii mai adusese şi pe Puricescu in casă, care fusese astfel faţă la toate şi trebuea prin urmare să depărteze orice prepus de-o inţelegere intre Vrenceanu cu ţiganii. In sufletul sĕu clocotea dar faţa-i remăsese liniştită. Ienache insă ajunse in mare turburare. Abia auzise de numele lui Lascar şi incepĕnd se inţeleagă se indreptă cu paşi repezi spre fereastră, unde se jucă cu degetele căteva secunde pe giam, apoi se răpezì spre sobă, şi despicându-şi poalele hainei se aşezâ cu spatele la foc; apoi se aruncă greoi pe divan; dar nu putea sta locului, mereu trebuea să se mişte. Pe lângă asta mai borborosea şi din gură, par'că ar fi vrut să cânte şi i-ar fi perit glasul. Lupta unei asemenea fapte cu inteligenţa lui trebue să fi fost crâncenă, inainte de-a o admite ca un adevĕr indiscutabil in cercul strimt al convingerilor sale.

„Şezi cucoane Ienache, nu tot alerga aşa că ameţeşti", strigă Vrenceanu necăjit şi apoi se intoarse spre ţigani care

stăteau nemişcaţi din clipita hotăritoare in care incepuseră povestirea. „Ascultaţi“, zise el, „ceeace aţi destăinuit este de mai mare insemnătate decăt credeţi. Vai de voi daca o singură vorbă, un singur sunet se dovedeşte de minciună; fără milă veţi zăcea in ocnă, nu veţi mai vedea nici soare nici lună, pănă vă veţi da sufletul!“

„Să ni se intimple precum aţi spus, daca am minţit“ respunse Florica indrăsneţ.

„Puteţi jura cu măna pe Evanghelie?“

„In 40 de biserici daca vreţi“, zise ear Florica; tovarăşa lui părea ostenită şi-şi indreptă in tăcere ochii la pămănt. Se făcù o lungă pausă.

„Ce zici cucoane Ienache?“ intrebă Vrenceanu. Insă Puricescu care abia se potolise de ajuns pentru a şedea nemişcat la un loc, sări in sus şi-şi reincepù mersul cel neliniştit. „Şezi jos, pentru Dumnezeu“, urmă Vrenceanu, „şi vorbeşte ca un om cuminte. Ce crezi despre lucrul acesta?“

„Un tămplar, un lucrător!“ fură singurele vorbe pe care le putù scoate Puricescu. Nu era nimic de făcut cu dinsul. Spătarul clătină nemulţumit din cap bătănd de trei ori in palme. Se infăţişă un fecior. „Du-pe ţigani la bucătărie“, ii poruncì el; „să nu se miste deacolo. Vasile să pue şeaoa pe iapa d-lui Kreidemann, şi să alerge căt poate la privighetor să-l roage să pofteaseă aici. E la Gura Munţilor pentru o cercetare, abia la o jumătate de cias de aici. Răpede!“ Feciorul se depărtă, ţiganii se luară după dinsul.

„Nu fii copil“, incepù Vrenceanu căud remase singur cu Puricescu; suntem amăndoi epitropi tănărului, care poate perde avere şi nume. Dar tocmai fiindcă povestirea ţiganilor aşa de importantă, trebue să ne deschidem ochii spre a lucra. Poate să fie toate minciuni. Am trimis de pe omul justiţiei cel mai apropiat, trebue făcut un protocol. Bea un pahar de vutcă, are să-ţi dea putere“.

„Nu beau rachiu“, zise Puricescu. Se făcù douăsprezece şi privighetorul (directorul subprefecturei) nu sosise ăncă. Amăndoi epitropii erau in cea mai neplăcută situaţie uităn-

du-se pe fereastră. Din când in când se incercă Vrenceanu să inceapă o convorbire, dar işi perdea vremea. Insfirşit, când minutarul se apropia de unu se auziră paşii mai multor cai: era privighetorul cu doi zapcii călări şi sluga lui Vrenceanu pe Fanny plină de năduşeală. Ce-o fi zis Kreidemann că-i gonise aşa nobilul dobitoc!

Noul venit intră in odae; era un tĕnĕr cu un exterior foarte puţin cum se cade, in haine nemţeşti dar cu chepiu milităresc cu galoane roşii. Intrebă de causa chemărei sale in grabă la Bursuceni şi puse să-i aducă pe ţigani după ce aflase de ce era vorba. Safta şi Florica nu tăcuserĕ la bucătărie, vestea ciudată se respăndì in toată casa, şi publicul cel mai amestec se adună in odaea lui Vrenceanu, când trebuea să se inceapă interogatoriu justiţiei. Nici trupul cel nalt al lui Gheorghe Clipa nu lipsea, şi chiar cucoana Prohiriţa nu-şi putuse stimpăra pornirea de-a cere lămuriri asupra istorisirilor incurcate ale slugilor.

Florica şi Safta steteau liniştiţi ca şi dimineaţa, respunzĕnd scurt şi lămurit la intrebările ce li se făceau, pe care le indrepta in mod nesimţit Vrenceanu pe calea trebuincioasă. Trecură mai multe ciasuri până se scrise tot pe hărtie; după aceasta insă, toţi plecară convinşi că Lascar nu era fiul marelui logofĕt Necolache Viorescu şi a soţiei sale cucoana Casandra, ci al vagabondului de tĕmplar din cărciuma ovreiului. Valea-Verde nu era a lui, işi putea stringe bulendrele şi plecă in lume.

Ceeace devenise convingĕtor pentru cei de faţă, ar mai fi avut insă trebuinţă de căteva tălmăciri pentru a indreptăţì pe judecĕtor să-şi pronunţe hotărirea. Numele arendaşului ovreu de la cărciumă era găsit, mulţumită calului sĕu şi memoriei lui Puricescu, unde se afla insă acum daca mai trăia? Unde era soţia lui, care se vĕzuse la lucru in ciasul hotăritor, aducĕnd lehuzei nişte jumări, măncare foarte rea pentru bolnavi? Ce făcuse presupusul tată al lui Lascar din nenorocita tĕmplărească? Cum li se putea da de urmă, daca nu crescuse ăncă iarba peste ultimul lor locaş? Inainte de toate insă ar fi trebuit găsită moaşa nemţoaică;

daca nu se putea constata înşălăciunea groaznică a acestia, tot mai putea avea Lascar nădejdea fundată de a-şi păstra titlul de boierie.

Marile greutăţi ce se grămădeau la inceperea unui proces, erau prevĕzute de Vrenceanu; şi nu-l inspăimĕntau. Lucrul cel mai important deocamdată era povestirea ţiganilor; aceasta era aşternută pe hărtie cu intrebări şi respunsuri. Florica şi Safta puseserĕ degetul pe crucea scrisă de privighetor lângă numele lor, cum se face in Moldova pentru a-şi recunoaşte iscălitura cei ce nu ştiu să scrie, şi pecetia judecĕtorească fu pusă pe lucrarea cea de mai multe coli. Cam de prisos mai iscălì şi Vrenceanu ca martur şi ştiù să deştepte astfel simţimĕntul datoriei in Puricescu, incăt măsgălì şi acesta numele sĕu dedesupt.

Asta se făcuse. Pe căt de fericit se simţea insă Vrenceanu de isbănda primului sĕu pas, pe atăt de neliniştitor era neastĕmpărul din toată casa in vremea lungei cercetări. Abia la 4 ciasuri se puserĕ la masă; cucoana Raluca măncase singură şi ăncă foarte necăjită; in faţa cucoanei Profiriţi şi Roxandrei se vedea decepţia; chiar şi Hieronymus Kreidemann nu mai făcea duh şi era posomorit.

De Puricescu, să nici nu mai vorbim; suferea grozav, căci ce era să se petreacă in Catinca căud le va afla toate!

Fără să fi pus gura pe ceva, bunul bĕtrăn zise să-i inhame caii indată după masă, şi plecă, cu toate că-i spunea mereu Vrenceanu că-l va apuca indată noaptea. Ce-i păsa lui de noapte, nu era intuneric in sufletul sĕu? Despre socotelele epitropiei nici nu mai fusese vorba.

(Va urma)

DESPRE GRADINILE DE COPII

(CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA ATENEUL DIN CRAIOVA)

Doamnelor și Domnilor,

Unul din faptele caracteristice ale veacului nostru, și un fapt care formează temelia civilisațiunei de astăzi, este grija pentru creșterea și instrucțiunea tinerimei, și cu deosebire pentru respândirea acestora in masele poporului prin felurite așezăminte de educațiune. Nu numai nu se mai află oameni, cari se privească cu ochi dușmănoși cultura poporului, ci ea a devenit astăzi una din cele mai insemnate afaceri ale guvernelor. Revoluțiunea cea mare de la 1792 a făcut inceputul. Mai tărziu, ce e drept, ideea școalelor primare pentru popor a intimpinat, in timpul reacțiunei, multe dificultăți; astăzi insă, atăt in Franța, mai ales de la intemeiarea Republicei, căt și in celelalte state civilisate, instrucțiunea publică, obligatoare și gratuită, este bine organisată prin lege, și fiecare copil trebue se cerceteze școala incepĕnd de la 6 și 7 ani.

S'a observat insă, că numai școalele primare nu sunt deajuns, și că fără complectarea lor prin institute pregătitoare și prin alte așezăminte care se continue lucrarea lor, numite in Germania *Fortbildungsschulen*, școalele primare nu pot da educațiunea trebuincioasă oricărui individ intr'o societate civilisată.

Timpul pănă la șase ani, etatea de școală, este cel mai insemnat pentru viitoarea existență a individului. In

aceşti primi ani ai copilăriei se pune temelia pentru intreagă desvoltarea fisică şi sufletească a omului. Impresiunile primite atunci remăn adănc intipărite in natura copilului şi devin hotăritoare pentru ulterioara lui desvoltare şi activitate. Aceasta a vĕzut-o şi a spus-o Comenius, Pestalozzi şi alţi pedagogi ăncă din vechime. Dar ei erau de părere, că familia, sub grija dulce şi plină de devotament a mamei, are destule mijloace şi e singură in stare de-a da copilului creşterea trebuincioasă pănă la şase ani. Pentru aceea, in antichitate, insăşi popoarele care creşteau tinerimea in mod public, ca Spartanii, Persii şi, in teorie, Platone in republica sa, lăsau copii pănă la şapte ani in familie, subt ingrijirea mamei, şi numai deatunci Statul se insărcinà cu intreţinerea şi educaţiunea lor.

In contra acestei păreri, filosoful german Fichte şi inainte de el căţiva oameni ai revoluţiunei franceze, ca Leppelltier, Robespierre, Romme, propusere sistema educaţiunii publice de la primul an al existenţei, crezĕnd că numai aşa s'ar putea regenera omenirea.

Prin instituţiunea *grădinilor de copii* s'a aflat calea de mijloc intre aceste două extreme, dintre cari una, creşterea publică a copiilor mici, este o utopie, ear cealaltă, educaţiunea numai in sinul familiei, este neindestulătoare.

Prima grădină de copii s'a infiinţat la Blankenburg, un orăşel in Germania, lăngă Rudolstadt. Autorul ei este un pedagog german, nebăgat in samă pe timpul vieţii lui, ear azi celebrul *Frederic Fröbel*. După mai multe incercări de-a imbunătăţi educaţiunea tinerimei, incercări incoronate altfel de cele mai bune succese, Fröbel concepù fericita idee de-a ajuta şi completa mai intăi educaţiunea maternă prin o instituţiune publică, organisată şi condusă după principiele ştiinţei pedagogice de către femei pregătite anume pentru acest scop.

Ăncă de la 1837 infiinţă Fröbel in Saxonia la Blankenburg, o şcoală de copii, numită la inceput *institut pentru ingrijirea micilor copii (Anstalt für Kleinkinderpflege)*, şi intemeià tot atunci un jurnal de săptămănă intitulat: *Veniţi*,

să trăim pentru copii noştri (Kommt, lasst uns unseren Kindern leben), in care publică mai intăi jocurile sale pentru copii. Fröbel avù o viaţă foarte sbuciumată; insă nimic nu-l putea impiedeca in urmărirea ideilor sale. La 1839, el avù nefericirea de-a pierde pe nobila sa soţie, care, deşi bolnavă conducea cu mult devotament aşezămèntul infiinţat de soţul ei. Mare fu durerea lui Fröbel; dar el işi căută mângăiarea intr'o indoită activitate. In acelaş timp venindu-i in ajutor cel mai devotat elev şi amic al său, Middendorf, el căută să dea o nouă desvoltare aşezămèntului său şi pentru acest scop ii dede şi o nouă numire, zicèndu-i *grădină de copii*. Acest nume cuprinde in sine o realitate şi un simbol: o realitate, intru cât fiecare aşezămènt de acest fel trebue se aibă o grădină cultivată inadins pentru educaţiunea copiilor, in care ei jucându-se se inveţe a cunoaşte şi a iubì natura; şi un simbol, intrucât copii trebuesc priviţi ca nişte flori, a căror desvoltare cere ştiinţa şi grija neadormită a grădinarului.

Insă Fröbel era ursit, ca nici in această incercare se nu reuşească după dorinţa sa. Peste patru ani fu silit a inchide institutul din causa lipsei de mijloace. Atunci Fröbel, insoţit de amicul său Middendorf, intreprinse o călătorie prin mai multe oraşe mari ale Germaniei şi făcù o zeloasă propagandă a ideilor sale prin conferinţe ţinute in deosebite locuri. Urmarea fu infiinţarea mai multor grădini de copii.

După acest apostolat, Fröbel incercă din nou punerea in practică a teoriei sale. La 1849, după ce in congresul institutorilor ţinut la Rudolstadt, in 1848, şi urzit de insuş Fröbel cu scop de a-şi predica şi respândì evanghelia sa pedagogică; după ce, zic, avù durerea de-a se vedea desaprobat şi după ce se vězù părăsit de mai toţi elevii şi amicii săi, neobositul apostol se aşează la Liebenstein, in ducatul Saxen-Meiningen, unde incepù un nou curs pentru pregătirea „grădinăreselor de copii“ punènd ideile sale in practică cu micii copilaşi dinprejur.

Aci Fröbel avù fericirea să fie cunoscut de către ba-

roneasa de Marenholtz şi prin ea de renumitul pedagog Diesterweg. D-na de Marenholtz-Brülow se afla la băile de la Liebenstein, şi auzia vorbindu-se de un „bĕtrăn nebun", care făcea se joace copii ţăranilor din apropiere. Fröbel era atunci de 68 de ani. Baroneasa intilnind intr'o zi la preumblare pe acest „bĕtrăn nebun", vorbì cu el şi remase uimită de conversarea lui; il visită la casa de ţară unde era stabilit, şi deatunci d-na de Marenholtz se făcù cea mai zeloasă elevă şi propagatoare a doctrinei fröbeliane. Prin scrieri, prin conferinţe, prin ziare, prin cuvĕnt şi faptă, ea a respăndit-o pe urmă, nu numai in toată Europa, ci şi in America.

Tot atunci se găsia la Liebenstein şi Diesterweg, directorul şcoalei normale din Berlin. D-na de Marenholtz ii vorbì de Fröbel şi stăruì să i-l facă cunoscut personal. Diesterweg avea o falsă idee de Fröbel; el şi-l inchipuia ca pe un fel de şarlatan, şi numai cu oarecare dificultate primì să-i visiteze institutul.

„Cănd ajunserĕm, — zice d-na de Marenholtz, — Fröbel işi incepuse lecţiunea şi era atăt de preocupat de obiectul ce predă, incăt in inferbinţeala propunerii sale, nu ne observă, cănd intrarĕm in sală. Diesterweg ascultă la inceput cu un uşor suris de ironie cuvintele lui Fröbel; dar puţin căte puţin această expresiune dispărù, făcĕnd loc expresiunei celui mai viu interes, şi la urmă unei emoţiuni care se traduse in lacrimi. Diesterweg era cucerit. Mişcătoarea simplitate şi vorbele de apostol inspirat ale acestui bĕtrăn, care nu trăia decăt pentru o idee, atinseră inima vestitului pedagog, care nu se mişca lesne de orice lucru; şi deatunci Diesterweg, deşi nu aproba toate amĕnuntele metodului lui Fröbel, devenì şi el un convins şi un energic sprijinitor al sistemei fröbeliane in ideile ei fundamentale."

Suferinţele, ce e drept, nu părăsirĕ pe Fröbel pănă la moartea sa; insă el murì convins de triumful ideii, căreia şi-a consacrat viaţa. Deşi ministerul prusian la 1851 oprì infiinţarea grădinelor de copii in regatul Prusiei, prin un decret, care de abia la 1860, adecă opt ani după moartea

lui Fröbel, a fost retras; ele se respândiră cu repejune, şi astăzi se află grădini de copii, nu numai in toată Germania, ci in Austria, Rusia, Danemarca, Italia, Spania, până şi in Turcia, in Constantinopol. Literatura acestei doctrine pedagogice este deja foarte bogată; şi afară de cărţile de acest fel, mai multe jurnale in Germania, Franţa, Italia, Anglia, şi aiurea, aduc un mare serviciu educaţiunii micilor copii.

* * *

Grădinile de copii, numite mai nainte in Franţa „*salles d'asile*“, ear de la organisarea şcoalelor prin noua lege in anii trecuţi, numite „*écoles maternelles*“; in Belgia „*écoles gardiennes*“, in Italia „*asili*“ sau „*scuole infantine*“; trebuesc deosebite de şcoalele pregătitoare pentru cursul primar, numite acum in Franţa „*écoles enfantines*“; cât şi de institutele de pază numite „*creches*“, şi de salele de asil, cum erau organisate la inceput.

„*Les creches*“ primesc ca să ingrijească copii mici, de la cinsprezece zile până la trei ani, ai femeilor muncitoare, care sunt silite se plece la lucru afară din locuinţa lor. Aceste aşezăminte sunt foarte necesare mai ales in ţările unde clasa uvrierilor este numeroasă. Mama, neavênd cui incredinţă pruncul sĕu, il lasă pentru o mică plată in acest asil, unde vine să-l lăpteze in orele mâncării; ear noaptea, precum şi Duminecile sau in alte zile când nu e la lucru, il ia acasă. Prima *creşă* care a avut un succes durabil, s'a infiinţat in Paris la 1844; deatunci ele s'au respândit in toată Europa, unde impreună cu o industrie desvoltată, există şi clasa uvrierilor. Creşele inlocuesc casa părintească şi pregătesc pentru grădinele de copii.

Şcoalele pregătitoare sunt de câte o singură clasă, in care copiii de la şase ani sunt duşi in curs de un an, patru sau cinci ore pe zi, ca sub ingrijirea unei institutrici, pe lângă felurite jocuri şi cântece copilăreşti, şi pe lângă invăţământul intuitiv, să inveţe intr'un mod inlesnicios, ca un fel de joc, şi lectura şi scrierea. Unde sunt grădine de

copii, clasa pregătitoare se consideră ca ultimul grad al acestor aşezăminte, şi este alipită sau de grădina de copii sau de vre-o şcoală primară de fete. Ele sunt clase intermediare intre grădinile de copii şi şcoalele primare.

Sale de asil se numeau mai nainte nişte aşezăminte asemenea grădinelor de copii, intocmite insă şi destinate mai mult pentru ingrijirea fisică decăt pentru o adevĕrată educaţiune a copiilor. Ele au inceput a se infiinţa in Germania ăncă de pe la capĕtul veacului trecut, ear in Anglia, Franţa, Belgia, de prin intăiele decenie ale acestui veac. In Franţa d. e. primele *sale de asil*, cum s'au numit ele pănă la 1881, s'au fundat la 1825 de cătră o societate de dame, prin subscripţiuni particulare. In anul 1834 erau in Paris cinsprezece sale de asil, ear in departamente 102. Pe urmă s'au inmulţit astfel, că la 1864 se aflau in toată Franţa 3308 sale de asil, impoporate de 383,856 copii de ambele sexe. Asemenea in Belgia, la 1826 s'au infiinţat primele sale de asil tot prin o societate, „*la société des salles d'asile-écoles gardiennes*". Aşa in Austria, in Italia, Spania şi aiurea.

Insă aceste aşezăminte, o repet, erau la inceput ceeace numesc Germanii *Kinderbewahranstalten*, adecă institute de pază ale copiilor. Cu timpul s'a vĕzut, că numai paza copiilor, numai grija de a-i ferì de pericule, de a-i ţinè curaţi şi ale indestulà trebuinţele fisice, nu este deajuns. Au inceput deci a se lua mĕsuri şi pentru educaţiunea facultăţilor sufleteşti şi a face, ca mintea, simţurile şi inima copilului să se desvoalte deopotrivă cu corpul. Astăzi prin adoptarea sistemei frŏbeliane, salele de asil, sau orice alt nume li se dă după localităţi, au primit o organisaţiune foarte deosebită de aceea ce o aveau la inceput; din simple *sale de asil* au devenit *grădini de copii*, deşi nu li se dă pretutindeni acest nume.

* * *

Se vede acum, pe ce principie sunt intemeiate grădi-

nile de copii, cum sunt organisate, şi care sunt mijloacele şi metoadele lor de educaţiune.

Activitatea este însăşi esenţa vieţii. Pentru aceea omul nu poate fi fericit decât prin muncă, prin o activitate proporţionată cu puterile, cu aplicările şi trebuinţele sale. „Acei care trăesc in nelucrare, zice un englez,(1) bărbaţi sau femei, oricare ar fi poziţiunea lor, de-ar fi bogaţi, de-ar avea toate lucrurile cu prisos şi toate bunurile ce inima doreşte, cât timp vor remânea in nelucrare, nu vor fi niciodată mulţumiţi. Vor avea totdeauna vre-o durere in corp sau in suflet; vor suferi de urit, vor fi lâncezi, bolnăvicioşi, desgustaţi de toate; işi vor trece timpul oftând şi plângându-se mereu, lumea intreagă ii va supăra; ar voi se fugă de sine inşiş sau să moară, ori vor devenì jucăria capricielor unei fantasii absurde".

Aşa e şi natura copilului. Viaţa lui e numai activitate; el nu se repausează decât când doarme.

Ocupaţiunea copiilor, este jocul, o ocupaţiune foarte serioasă pentru ei. Mai ales jocul in societate cu semenii săi şi in sinul naturei, este fericirea copilului. Rari sunt copii, care să nu arate o pornire iresistibilă pentru joc; şi aceştia sunt sau bolnavi fisiceşte, ori au vreun defect intelectual; sau dacă nu, sunt copii aşa numiţi prodigioşi, in care inteligenţa predomină, şi lucrarea ei absoarbe in mare măsură acea putere de viaţă, care la alţi copii se manifestă intr'un neastimpăr continuu şi in plăcerea jocului.

Cât de serios este jocul pentru copii şi cât de iubite le sunt jucăriile, mai ales dacă sunt creaţiuni proprii ale lor, putem observa când le luăm sau le nimicim aceste jucării, cum e o păpuşă, un cărucior sau o grădiniţă, lucruri in care ei şi-au pus toată personalitatea lor. Copilul atunci, dacă nu poate resista, se pune pe plâns şi cu nimic nu-l poţi impăca; este inconsolabil, intocmai ca un om adult, căruia i-ai nimicit averea ori i-ai aprins casa.

Când n'are jucării, sau n'are din ce-şi face, când n'are

1) Citat de S. Smiles in «Le caractère» p. 101.

unde se alergă, unde se jucă şi cu cine vorbì, copilul sufere; şi uneori intreabă trist pre tatăl sau pre mama sa: „cu ce să mĕ joc eu?“ — „Ce să fac eu acum?“ — alte ori ne face nenumĕrate intrebări despre lucrurile din casă; ear cănd este in umor rĕu, plănge şi face stricăciuni.

Activitatea este trebuinţa fundamentală a firei copilăreşti. Şi dacă această trebuinţă nu e indestulată intr'un mod raţional, conform inteligenţei şi aplicărilor copilului, ea degenerează intr'un instinc de stricăciune; asemenea unui riu, al cărui curs nu poate fi oprit, şi dacă nu e regulat, se revarsă peste maluri şi răpeşte tot ce află in calea sa. Ear dacă firea copilului e mai domoală, singurătatea şi neocupaţiunea il deprinde cu trăndăvia, viţiu care, inrădăcinăndu-se de mic in el, devine isvorul multor rele, şi-l lipseşte de mijloacele necesare pentru desvoltarea corpului şi a sufletului.

In activitatea copilului se manifestă boldurile caracteristice naturei omeneşti in general, bolduri a căror indestulare şi desvoltare au ridicat neamul omenesc, in cursul veacurilor, pănă in treapta civilisaţiunei de astăzi. Idealul educaţiunei in general, şi in special al grădinilor de copii, este de-a urma calea firească a acestei desvoltări, cu acea deosebire, că tinerimea prin ajutorul ştiinţei şi conducătorilor sĕi, este scutită de greutăţile, rătăcirile şi periculele, căror a fost şi este expusă omenirea adultă pe calea culturei.

Primul bold sau prima trebuinţă a copilului, afară de trebuinţa nutrirei, este aceea a mişcării. Acest bold se manifestă la inceput fără o ţintă anumită. Mai tărziu el se arată ca trebuinţă de-a se ocupa cu ceva: de-a zidì casă, de-a face grădină, de-a săpa pămĕntul, de-a tăia hărtie, de-a impletì, de-a coase, de-a face haine păpuşii: tot imitaţiuni de lucrări ale oamenilor adulţi, şi, in acelaş timp, bolduri moştenite şi născute ăncă in primii oameni, prin trebuinţa de a-şi căuta nutrimentul, de a-şi face haine să-şi acopere corpul, şi locuinţe unde să se adăpostească.

Boldul mişcării, pentru a cărui mulţumire e destinată

in şcoală gimnastica, e intimpinat in grădinile de copii prin jocurile de mişcare. Boldul de-a se ocupa este indestulat prin felurite obiecte de joc, cum este mingea, cubul, materialul de clădit, de impletit, de modelat; prin cultivarea de mici straturi cu flori şi legume in grădină, şi prin alte ocupaţiuni.

Prin jocurile de mişcare se deprinde şi se desvoaltă corpul cu toate membrele sale. Celelalte jocuri, care ocupă mai mult mâna, ochii şi mintea copilului, au in vedere mai mult educaţiunea acestor organe, şi pregătesc pe viitorul om pentru feluritele meserii sau arte, pentru care va avea o aplicare mai pronunţată şi va fi chemat a le practica in viaţă.

Astfel prin variata combinaţiune a micilor patrate şi cuburi de lemn, pentru a face mobile şi case, se nutreşte aplicarea la architectură; prin crearea de obiecte cu felurite forme din lut, prin zugrăvirea sau desinarea pe hârtie, prin tăierea bucăţelelor de carton sau de hârtie pentru felurite scopuri, şi prin alte asemenea ocupaţiuni se nutresc bolduriile născute pentru artele şi meseriile corespunzătoare, cum sunt pictura, desenul, sculptura, gravura, şi in special pentru fete, croitoria, broderia ş. a. Prin formarea de mici grădini şi prin cultivarea de plante se desvoaltă plăcerea pentru cultura pământului şi pentru grădinărit.

Plăcerea pentru poesie şi mai ales pentru musică, care are atâta influenţă asupra copiilor şi joacă un rol atât de insemnat in educaţiune, se nutreşte şi se desvoltă prin cântecele, de cari sunt insoţite multe din jocurile lor şi mai cu seamă jocurile de mişcare.

Prin aceste jocuri variate după capacitatea şi plăcerea copilului, şi prin continua comnnicaţiune cu natura, mai ales in timpul verii, se desvoltă in copil simţimêntul frumosului in natură şi in productele artei. Apoi, in strinsă legătură cu iubirea naturei şi a frumosului stă simţimêntul religios şi nesăturata dorinţă de-a şti.

Cine n'a observat, cât de viu simţesc copii trebuinţa de-a cunoaşte tot ce vêd, de-a afla insuşirile, causa şi sco-

pul lucrurilor. — Ce este asta? — de unde este? — cine a făcut-o? — de ce? şi alte asemenea sunt indatinatele intrebări ce fac ei despre toate lucrurile, cu care vin in atingere. Şi fericit copilul, care se bucură de-o mamă cultă şi inteligentă, sau de uu alt ingrijitor in lipsa ei, care prin mĕsuri inţelepte şi prin bogate mijloace ii ştie indestula această trebuinţă. Prin aceasta se pune temelia judecăţii sănĕtoase asupra lucrurilor şi a vieţei: facultatea cea mai necesară omului, pentru a-şi putea crea bună starea şi mulţumirea sufletească, şi a nu greşi calea destinaţiunei sale.

Şi se băgăm de seamă, că copilul nu intreabă decăt despre lucruri ce vede, sau a vĕzut, despre fenomene ce cad sub simţurile sale; şi niciodată despre idei abstracte, cari nu există pentru el, nici despre lucruri ce n'a putut vedea. Acesta e un semn, că nu cartea, ci natura este adevĕrata invăţătoare a copiilor; că cunoştinţele copilului trebue să inceapă de la lucrurile şi fenomenele din jurul lui, pentrucă numai pe acestea le poate vedè şi pipăi, şi numai cu ajutorul simţurilor se nasc in mintea copilului intuiţiuni şi idei adevĕrate despre lucruri. Simţirile sunt baza inteligenţei; ştiinţa şi toată cultura intelectuală este intemeiată pe sensaţiuni şi intuiţiuni.

Un alt bold puternic in natura copilului este trebuinţa de-a fi in societate. Copilul plănge, căud e singur; şi chiar căud nu ne ocupăm de el, este mulţumit să ştie că se află cineva in jurul lui.

Dar societatea oamenilor adulţi nu i-e deajuns copilului; lui ii trebuesc semenii săi. Numai in societatea lor se poate desvolta natura copilărească in toată libertatea. Aci se deprinde copilul a fi indrăsneţ şi franc in purtarea sa, şi a nu presupune prea mult de sine, a nu fi incăpăţinat şi tăcut; aci găsesc nutrimentul lor pornirile cele bune, cari devin mai tărziu virtuţi sociale, cum sunt toleranţa, generositatea, simpatia şi iubirea deaproapelui şi plăcerea de-a face bine.

Dacă societatea oamenilor adulți nu e indestulătoare, aceea a copiilor de stradă, cu tot felul de aplicări și deprinderi urite, este chiar periculoasă. Unde se afle dar copilul societatea ce-i trebuește?

— In școală! — s'ar putea respunde. Inadevĕr aci e locul, unde boldurile omenești sunt impiedecate de-a degenera in pofte și obiceĭuri rele, aflându-și indestularea intr'o activitate regulată și in cultivarea științei și a frumosului. Dar ce face copilul până la etatea de școală? Ce face el mai ales acolo, unde lipsește mama, sau unde creșterea este viția prin exemple rele și prin negrijă, ori este părăsită pe mănile servitorilor? Organismul și cu el natura morală, nu stă in loc; bine, rĕu, se desvoltă cum poate. Apoi precum un individ, căruia in copilărie i-a lipsit nutrimentul sănătos și deajuns, va remănea in toată viața mai mult sau mai puțin anemic; și precum o plantă, care n'a fost plivită de la inceput și n'a avnt de la inceput destul suc, destulă căldură și lumină, nu va putea fi niciodată ceeace era in natura sa de a fi; așa copilul, căruia până la șase ani i-au lipsit mijloacele unei desvoltări armonice și depline, nu va putea prepara niciodată deajuns această pierdere. Și aceste mijloace nu i le poate da toate nici cea mai cultă și mai bogată familie.

Eată pentru ce s'au inventat grădinile de copii și pentru ce astăzi, in țările civilisate, nu numai asociațiunile și particularii, dar și guvernele se ingrijesc ca, prin inființarea lor, se completese educațiunea privată și publică.

In scurt, grădina de copii este un institut de educațiune, care primește copii de la trei până la șase sau șepte ani, nu numai pentru a-i supraveghia, ci și pentru a-i ocupa potrivit cu firea și etatea lor, pentru a le intări corpul, a le deprinde simțurile, a le desvolta mintea, a-i familiarisa cu natura și cu societatea omenească, și mai ales pentru a le educa inima și voința.

Ea ține mijlocul intre familie și școală și fără să facă de prisos educațiunea părintească in familie, nici să intre in sfera datoriilor și drepturilor școalei, ea umple marele

gol ce desparte aceste două instituţiuni. Prin jocuri şi indeletniciri comune, grădina de copii completează educaţiunea din felurite imprejurări neindestulătoare a casei, o indreaptă unde este rea, sau o inlocueşte acolo, unde lipseşte mama; şi prin o desvoltare armonică a tuturor puterilor corporale şi intelectuale ale copiilor, ii pregăteşte pentru şcoală.

Grădina de copii se distinge de şcoalele de joc şi de cele de lucru pentru copii, cum sunt şcoalele de cusut şi brodat pentru fetiţe, prin aceea, că ea dă copiilor nu numai jocuri, ci şi ocupaţiuni, sau mai bine zis, indeletniciri mai serioase cu mănile şi cu mintea; şi de altă parte exclude lucrul sau munca propriu zisă, care cuprinde in sine ideia căştigului, cum arată in limba noastră insăşi etimologia cuvĕntului *lucru*, lat. *lucrum (căştig)*.

* * *

In ceeace priveşte organisarea ei, grădina de copii poate exista sau de sine, sau alipită de-o şcoală normală; insă totdeauna trebue să fie condusă de femei, pregătite prin studiu şi practică pentru acest scop; pentrucă numai ele pot avea delicateţa, răbdarea şi capacitatea de-a inţelege toate trebuinţele copiilor şi de-a le şti mulţumi. In Austria sunt cursuri de căte un an, alipite de şcoalele pedagogice de fete, pentru pregătirea insitutoarelor sau grădinăreselor de copii.

In fiecare institut trebue să fie o institutoare şi cel puţin o fată de ajutor sau o dădacă, pentru supraveghiarea copiilor, afară de personalul de serviciu pentru trebuinţele materiale ale şcoalei.

Localul grădinei de copii, care trebue să fie pe căt se poate aproape de locuinţele copiilor, stă dintr'o sală mare de joc, dintr'o altă sală mai mică de lucru, care comunică cu cea dintăi prin o uşă; dintr'o cameră pentru păstrarea vestmĕntelor, şi dintr'o grădină cu mai multe despărţăminte.

Primul despărţămĕnt in grădină este un loc spaţios

şi neted, presărat cu nisip, şi vara acoperit cu un cort, pentru jocurile de mişcare in cerc. Adoua despărţire este un spaţiu ierbos, cu pomi şi alţi arbori umbroşi şi cu tufişuri, printre cari sunt trase alee presărate cu nisip şi umbrite. A treia, este o grădină de flori şi legumi, in care copiii invaţă a cunoaşte prin intuiţiune (prin vedere) toate florile şi plantele folositoare indigene. A patra, este o grădină de lucru, impărţită in mici straturi, dintre cari se dă căte unul fiăcărui copil, ca să-l cultive şi să-l ingrijească.

Intreg localul este aşezat intr'un loc expus la soare, inconjurat cu gratii sau grilaj, ca aerul să circule liber; şi atăt sala de joc, căt şi cea de lucru, sunt spaţioase, bogate de lumină, curate şi bine aerite; şi fără trepte sau scări inalte.

Mobilierul stă in sala de lucru, din una sau două mese lungi, cam de 70$^{c.m.}$ de late şi 50 de inalte, incunjurate de amăndouă părţile cu bănci mici, pe care şed copii faţă in faţă. Locul fiecăruia e insemnat pe masă cu linii roşii.

Instrumentele de joc şi lucrurile proprie ale copiilor se păstrează in cutii, adeseori acoperite cu sticlă, ca să se vadă obiectele din ele.

In grădină se află un leagăn de joc numit aici scărcium, mai multe roabe mici sau cărucioare, vase de stropit plantele, greble, hărleţe, sape, lopeţi, şi pe sub frunzari mai multe mese şi bănci.

Copii de ambele sexe, fără deosebire, fiind priimiţi in acest aşezămănt, sunt aduşi in fiecare zi de căte două ori, şi petrec aci trei ore de dimineaţă, şi două după amiazi. Sunt dispositiuni şi pentru aceia cari, avănd locuinţa prea depărtată, ori din alte cause, sunt lăsaţi aci toată zioa.

* * *

Ocupaţiunile lor incep şi se termină de regulă prin jocuri de mişcare, insoţite de căntece făcute inadins pentru copii. De exemplu: ajungănd in şir la locul de joc, in sală, sau vara in grădină, copiii formează un cerc mare şi se

invĕrtesc in felurite sensuri. Apoi, directoarea sau ingrijitoarea, care e totdeauna intre ei, trimite pe unul dintr'inşii in mijlocul cercului. Atunci toţi se opresc, şi micul actor cântă un cântec, stând la fiecare strofă şi luând o altă poză. Odată imitează pe soldatul care stă de pază, altă dată pe cismarul care lucrează, sau pe un iepure schiop care fuge, sau pe omul ostenit care se repausează cu cotul pe genunchi şi cu capul plecat pe mână. Variaţiunea acestor jocuri este nesfirşită.

După jocurile de mişcare vin altele mai complicate cu felurite obiecte, numite de Fröbel *daruri pentru joc (Spielgaben)*. Astfel sunt: *mingea*, *globul*, *cilindrul*, *cuburile impărţite* in căte opt sau mai multe părticele, prin a căror variată combinaţiune se pot clădi sute de figuri, cum sunt *mobile*, *vase*, *porţi*, *turnuri*, *case*, *sate*, *oraşe*. ş. a.

Pe lângă acestea li se dau alte materialuri din care se facă obiecte de felurite forme şi ai căror scop este de-a deprinde ochiul şi mâna in acelaş timp. Astfel sunt creaţiunea de felurite figuri geometrice, de forme frumoase şi de imagini ale lucrurilor prin combinaţiunea unor beţişoare subţiri, prin increţirea de foi, impletirea de fâşii de hârtie, formarea de suprafeţe şi de corpuri solide, desenul, felurite obiecte de hârtie, de lut ş. a.

Toate acestea, instrumente şi lucrări, sunt păstrate in cutii despărţite după etatea şi capacitatea copiilor. De exemplu celor noui in etate de trei ani li se dă la inceput cutia cu mingile. Intr'insa sunt şase mingi de lână groasă şi de şase culori deosebite, infăţişând culorile curcubeului: albastră, verde, galbenă, portocalie, roşie şi violetă. Copiii, sub conducerea institutoarei, invaţă mai intâi a deosebi şi a numi cu vorbele corespunzĕtoare forma şi culorile mingilor, apoi felurite mişcări ce se pot face cu ele, aruncându-le, libere sau legate de un fir, in sus, in jos, orizontal, curmeziş, in aer, pe masă, sau pe jos. Apoi urmează alte jocuri cu mingea, care pun in mişcare tot corpul. De exemplu jocul vĕnătorului. Institutoarea sau un copil mai mare figurează ca vĕnător; un alt copil este copoiul, şi ceilalţi din

această grupă sunt iepurii. Ei sar in grădină pe iarbă in toate părţile, se ascund pitiş după arbori, după tufe şi după frunzari. Vĕnătorul, cu o minge moale in mănă şi cu cănele de vĕnat lăngă sine, stă in calea lor. Copii strigă de repetite ori: *iepuraş, ascunde-te; vĕnătorul vine şi te impuşcă, pif, paf, puf!* Vĕnătorul aruncă mingea după ei; copilul nimerit cade jos mort şi cănele il duce la deposit, unde copilul remăne pănă se termină jocul, lucru care se intimplă cănd s'au impuşcat toţi iepurii, sau şi mai curĕnd, după comanda institutoarei.

Vor fi destule, cred, aceste exemple de joc. Asemenea se urmează cu altele. Şi in intervalele jocurilor, alte ori in insuş jocul, se cănţă felurite cănţece. Pentru aceea institutoarea trebue să aibă talentul şi ştiinţa musicei vocale. Ea le spune fabule, basme, conversează cu ei, face lecţiuni de intuiţiune explicăndu-le lucruri şi tablouri ce le sunt la dispositiune. De regulă copii sunt impărţiţi in două grupe; şi pe cănd unii sunt in sala de joc, ceilalţi se află ocupaţi la mesele lor de lucru. Institutoarea se ocupă cănd de unii cănd de alţii.

Grădina in timpul verii ofere un nou cămp de ocupaţiuni şi intuiţiuni. Aci fiecare copil are stratul sĕu, in care seamĕnă, sădeşte, şi pe urmă se bucură de fericirea de a-şi face recolta. Chiar şi animale se dau copiilor in grijă, cum sunt porumbei, găini, iepuri de casă, ş. a. Şi astfel ei invaţă, nu numai a iubì animalele şi natura, ci a cunoaşte insuşirile, deprinderile şi modul lor de-a fi.

Pe lăngă desvoltarea corpului, a simţurilor şi a inteligenţei, o deosebită ingrijire se pune intru invăţarea limbei, prin numirea exactă şi corectă a tuturor lucrurilor şi ocupaţiunilor ce au inainte, prin invăţarea de versuri, prin ascultarea şi repetirea de felurite explicaţiuni şi naraţiuni scurte, potrivite cu mintea lor.

In anul din urmă se pot da şi elementele de lectură şi cetire, fără indoială, intr'un mod cu totul liber şi plăcut, ca o jucărie, ear nu ca o lucrare obligată şi sancţionată prin pedepse, cum se face in şcoală. Această iniţiare in

lectură şi scriere e necesară mai ales acolo, unde lipsesc clasele pregătitoare numite in Franţa *écoles enfantines*, care formează trecerea din grădina de copii in şcoala primară.

* * *

Dacă, onorabile doamne şi onorabili domni, voiu fi reuşit in cele zise până aci a da o idee fie cât de palidă despre şcoalele fröbeliane, numite grădini de copii; inainte de-a incheia trebue să adaug, că influenţa ce ele exercită nu se mărgineşte numai intre zidurile localului lor. In ele, viitoarele mame şi viitoarele crescătoare de copii pot căştiga cunoştinţele şi practica grelei şi delicatei lor misiuni. Grădina de copii e destinată a le servì de model şi a da astfel familiei puteri şi ajutoare noue in creşterea copiilor.

Asemenea grădina de copii este chemată a imbunătăţì educaţiunea din şcoală; nu numai prin aceea că pregăteşte pe viitorii elevi ai şcoalei, ci şi prin introducerea in şcoală a sistemei fröbeliane de educaţiune. In trecut, şi la noi, cu puţine excepţiuni şi astăzi, şcoala are o faţă prea mult posomorită şi aspră. Pe când ea, ca templu al educaţiunei, ar trebuì să fie locul cel mai plăcut, şi orele de şcoală să fie ca o sărbătoare pentru copii, azi ei nu află aci mai nimic care se suridă naturei lor copilăreşti, nu află decât asprimea datoriei şi adeseori asprimea şi mai mare a profesorului şi pedeapsa pentru neimplinirea ocupaţiunilor date. Acum au inceput a se introduce şi in şcoale cântecele şi ocupaţiunile fröbeliane, impreună cu mijloacele de-a face instrucţiunea intuitivă şi practică.

Şi inadevăr, cum zice d-na de Marenholtz, binecuvêntarea operei fröbeliane nu va fi deplină decât atunci, când ea se va intinde şi asupra familiei, şi asupra şcoalei, când mama sau inlocuitoarea ei va putea se facă din familie prima treaptă a grădinei de copii până la etatea de trei ani; şi când se vor fi introdus in şcoală, pe lângă invăţămêntul intuitiv, şi elementele fröbeliane pentru cultura morală, estetică şi industrială a copiilor, cum au inceput a

se face deja. Invăţământul intuitiv, calculul, geometria, desenul, şi alte obiecte, sunt destinate a primì o reformă insemnată prin metodul fröbelian. In general sistema fröbeliană desvoltă cu deosebire propria activitate şi spiritul de iniţiativă al elevului; pe când, după sistemele de păn'acum, elevul remăne mai mult pasiv, ca un receptacul menit a primì ceeace i se dă sau i se spune.

Una din urmările cele bune ale marelui avènt ce au luat astăzi grădinile de copii, este şi reformarea industriei pedagogice in facerea jucăriilor de copii. Obiectele fröbeliane de joc şi de ocupaţiune pentru copii au inceput se inlăture, şi cu timpul vor inlătura pe deplin şi pretutindeni jucăriile de păn'acum, atât de scumpe şi nefolositoare, cu care copii nu pot face nimic decât să le frângă. Când dai copilului o asemenea jucărie, la inceput se bucură, pentru că-l impresionează noutatea lucrului; insă adoazi, sau peste trei, patru ore, nu-i mai face nicio plăcere, sau a sfărimat-o deja. Pentrucă trebuinţa lui nu este de-a se uita la jucărie, ci mai mult de-a se ocupa, de a-şi desvolta activitatea cu ea. Pentru aceea in Germania au inceput a se da copiilor, ca daruri de anul nou şi in alte zile, cutii cu jocuri fröbeliane.

Cea mai insemnată colecţiune de asemenea jocuri este cea publicată de directorul Fellner, la Pichler in Viena, care sub titlu de „*joc şi lucru*“ cuprinde o serie de 32 *de jocuri* fröbeliane, insoţite de explicaţiunile lor.

* * *

Considerând binefacerile grădinilor de copii, cred, doamnelor şi domnilor, că fiecare din noi se bucură vèzènd iniţiativa luată de guvern prin noul proiect de lege asupra instrucţiunei de-a introduce şi in ţara noastră această instituţiune. Şi sper că guvernul nu va remănea singur pe această cale.

La noi, pe cât ştiu, nu există păn'acum decât o singură şcoală fröbeliană română, acea infiinţată de societatea pentru invăţătura poporului român, care se află alipită de

şcoala normală a societăţii, in capitală, sub conducerea distinsului profesor şi pedagog d-nu dr. Barbu Constantinescu; şi un inceput făcut din iniţiativă privată aici in Craiova. In alte state mai toate grădinile de copii sunt infiinţate şi susţinute de asociaţiuni şi particulari. Numai in Austria, ăncă de la 1872, şi in Belgia şi Franţa in ultimii ani, a organisat guvernul prin lege asemenea instituţiuni.

Sper deci, doamnelor, — şi aceasta atĕrnă mai ales de la d-voastră, de la voinţa femeii culte, care căud voeşte, poate mai mult decăt guvernele statelor, — sper că şcoala fröbeliană, această binefăcĕtoare instituţiune, care e destinată a imbunătăţi intr'un mod necugetat până astăzi educaţiunea tinerimei şi printr'insa civilisaţiunea şi soarta omenirii, va afla şi in patria noastră puternicul sprijin al asociaţiunilor, şi că in special Craiova nu va remănè nici in această privinţă in urma altor oraşe. (1)

M. STRAJANU.

---

1) După ţinerea acestei conferinţe aflai cu bucurie, că in Iaşi s'a constituit o societate pentru infiinţarea grădinelor de copii. Ar fi de dorit, ca acest exemplu să fie imitat pretutindenea; ca reformă atăt de necesară a educaţiunii naţionale, care nu se poate face decăt pe incetul, se inceapă de la temelie.

M. S.

GASPAR GRAŢIANI

DOMNUL MOLDOVEI

TRAGEDIE IN CINCI ACTE

ACTUL V

Taběra Moldovenilor. — E noapte. — La dreapta cortul domnesc. — Inspre fundul scenei terenul este puţin ridicat.

SCENA I.

Şeptilici şi Goia (intră agitaţi de la stinga).

Goia

Intocmai, hatmane, intocmai!

Şeptilici

Nu mě lua prea răpede, postelnice, nu mě scoate din răbdare! Gaspar-Vodă nu intră la invoială cu Turcii. Să vedem ce zice vornicul; să vorbim cu căpitanul.

Goia

Dar oastea se clatină, hatmane.

Şeptilici

O vom pune ear in picioare. Dacă este adevěrat, că Skender-Paşa dinpreună cu Radu şi cu Bethlen n'au mai

mult ca treizeci şi cinci de mii de oameni, ear Cantimir-Han şi-a pus taběra la Huşi, ii lovim şi-i infrăngem mai nainte de-a fi sosit Cantimir. — N'are să fie Alexandru, domn in Moldova.

SCENA II.

Cei de mai sus, Furlani şi Bucioc.

Furlani (intrând de la dreapta. Către Bucioc)

Iţi spun eu, — pleavă, gunoiu, lepădături! — Vornice! sunt oştean din ceata lui Baba-Novac: iţi spun, adunătură! — ţi-e şi ruşine să te baţi cu ei!

Şeptilici (intimpină pe Furlani)

Bun sosit, căpitane! Care va să zică e adevěrat?

Furlani

Toate sunt adevěrate: le-am vězut eu cu ochii mei. De trei zile, de când am plecat, n'am mai eşit din mijlocul lor. Când credeau că pun mâna pe mine, se pomeneau deodată c'am perit din faţa lor, şi când mě socoteau pierdut, mě iveam din nou, unde nici prin gând nu le trecea. Eu sunt oştean, nu om de ieri, dealaltăieri.

Bucioc

Te ştim, căpitane!

Furlani

Bethlen? — Vre-o şase mii de oameni, — respund eu cu capul meu, că nu sunt mai mulţi. — Bună oaste, dar puţină. — Radu? sunt vre-o opt mii, — oameni adunaţi in pripă! — Skender-Paşa? — gunoiu, adunături, — douězeci de mii, mai mult nu. — Ear Cantimir nici până poimâne nu poate sosì aici.

Şeptilici

Şi Leşii noştri, n'ar fi oare şi ei tot astfel?

Furlani

Hatmanul Iolkowski nu ese la rĕsboiu cu oastea adunată in pripă: unul ca unul, tot oameni trăiţi in lupte. — Moldovenii nu-mi plac mie. Nu mai sunt precum i-am lăsat. Ce s'a intimplat pe aici in timpul de când am plecat?

Şeptilici

A intrat indoiala in oameni. Fiindcă Vodă ne amănă, s'a respăndit in tabĕră vorba, că el intră la invoială cu Turcii şi Skender-Paşa are poruncă de la Sultanul să-l fereascâ intocmai ca lumina ochilor sĕi, ca intreg şi nevătĕmat să remăe.

Bucioc

Gaspar-Vodă?... Niciodată! — El viu nu se dă in mănele Turcilor.

Furlani

Ce-mi pasă mie!... Treaba noastră e să batem pe Turci şi să ţinem pe Vodă aici.

Şeptilici

Da, căpitane, dar oamenii nu se bat cu toată inima când stau la indoială.

Furlani

Să le ducem vestea cea bună, să-i imbărbătăm şi să induplecăm pe Vodă să nu ne mai amăne.

Bucioc

Nu ne mai amănă. A plecat aşa fără de veste prin tabĕră ca să vadă cum stau lucrurile, şi ăsta mi-e sem-

nul, că inclină spre hotărire. Să mergem, căpitane, să-i ducem ştirile şi să nu-l mai lăsăm. (Pleacă).

Furlani şi Şeptilici (pleacă şi ei la dreapta).

Goia (stă pe gânduri. Pentru dinsul)

Apoi de!... Dacă-i aşa, tot e mai bine. (Pleacă).

SCENA III

Baruch, Drăgan şi Goia.

Drăgan (intră din fund. Incet)

Postelnice, postelnice!

Goia

(Se opreşte şi se intoarce).

Drăgan (duce pe Goia in faţa scenei).

Ei bine, cum stau lucrurile?

Goia

Bine stau.

Drăgan

Bine! (Se intoarce şi face semn lui Baruch să se apropie).

Baruch (se apropie incet şi fricos)

Bună dimineaţa, că nu mai avem mult până in revărsatul zorilor. (Tainic către Goia). Este adevĕrat!... Eu dinpreună cu Sara am venit cu oastea lui Skender-Paşa, şi am adus poruncă din partea Sultanului ca Alexandru cel de la Rodos să fie Domn in Moldova, ear Graţiani să se intoarcă intreg şi nevătĕmat la Stambul. Sara vrea să scape pe Graţiani, ear eu voiesc, ca ea să nu-l poată scăpa.

Drăgan

Ce zici acum, postelnice?

Goia

Lasă-mĕ să mĕ mai gândesc.

Drăgan

Hei!... de mult am zis eu că Gaspar-Vodă ne vinde; de mult v'am zis vouĕ să nu mergeţi după el, că vĕ duce la marginea prăpastiei şi apoi vĕ părăseşte. Ce zici, postelnice?

Goia

Să mĕ inţeleg cu hatmanul. (Către Baruch). Zici că ovreica e in taběra lui Skender-Paşa?

Baruch

Pe cât de adevĕrat e că eu sunt aici. Ce caut eu aici, dacă Sara nu este acolo? Imi pasă mie oare, cine are şi cine nu are să fie Domn in Moldova? — Nu-mi pasă. — Eu vreau numai ca Sara să nu poată scăpa pe Graţiani, şi fiindcă logofĕtul tot asta o doreşte, ear d-ta, postelnice, eşti om, care vorbeşte puţin, dar ştie să lucreze, am venit aici cu o vorbă din partea lui Alexandru-Vodă. El mi-a făcut loc să intru in taběră, d-ta fă-mi loc să es din ea.

Drăgan

Şi care este vorba pe care o aduci din partea lui Alexandru-Vodă?

Goia

Vorba care e?

Baruch (dă din umeri)

O vorbă. Sunt eu nebun ca să o spun aici in ta-

bĕra lui Graţiani? Nu. Eu nu sunt nebun. (Se depărtează pas cu pas spre fundul scenei). Am să strig, ca să alerge oştenii, să mĕ prinză şi să mĕ ducă la Graţiani. Lui am să-i spun vorba. Nu vĕ apropiaţi că strig. Am să-i spun lui Graţiani, că logofĕtul Drăgan mi-a făcut rând să intru in taberă, pentru ca să aduc, postelnicului Goia şi hatmanului Şeptilici, o ştire din partea lui Alexandru-Vodă; am venit ca să-i spun ce a poruncit Sultanul şi ce vrea Sara. Băgaţi de samă, ca oştenii lui Graţiani să nu mĕ prinză! (Depărtându-se spre fundul scenei). Eu nu spun nimic, vreau să vĕd mai intăi fapte; fapte vreau să vĕd, apoi vorbesc. (ese).

Drăgan (eşind in urma lui Baruch).

E rĕu, postelnice!

Goia

Să vorbesc cu hatmanul. (ese).

SCENA IV

Bucioc, Graţiani şi Şeptilici (intră de la dreapta).

Graţiani

O singură viaţă am, boierilor. Pănă in zioa de astăzi, pănă in clipa aceasta am fost eu insu-mi stăpăn pe soarta acestei vieţi: acum dau stăpănirea din mănile mele; cum mi-a fi scris să-mi fie!

Bucioc

Clipa e bine aleasă, Măria-Ta, şi Moldova are să binecuvinteze ciasul, in care ai luat această hotărire.

Şeptilici

Nu mai avem timp de aşteptare, Măria-Ta.

Grațiani

Mult am stat pe gânduri mai nainte de-a fi luat hotărirea, căci mult am căștigat in viața mea și intreg acest căștig il pun astăzi in joc. — Ce-o fi să fie! — Căpitanul Furlani s'a dus să vestească pe Leși. — Hatmane, pune oastea in rânduială; — Vornice, ai mare trecere in Moldova, imbărbătează pe oameni. Soarta mea și a Moldovii se hotărăște, dacă-i vom lovì năprasnic mai nainte de revărsatul zorilor.

Șeptilici

Cu voia lui Dumnezeu! (ese).

Bucioc

In cias bun să fie, Măria-Ta! (ese).

SCENA V

Grațiani, *apoi* **Un oștean.**

Grațiani (se plimbă cât va timp tăcut)

Unde stă scrisă ursita mea ca să o pot cetì? — Mi s'a intunecat par'că deodată, mi s'a pus ca un vĕl negru in față, incât nu mai pot să vĕd inainte calea pe care am s'o străbat trecĕnd prin lume. — Gaspar Grațiani, — a fost și el odată, a trecut pe aici, a voit, dar nu când trebuea să voiască, — apoi i s'a perdut urma! — Nu! — asta nu! — mai bine să pier aici, azi, in clipa aceasta. — O lume intreagă s'a ridicat asupra mea: Alexandru vine cu Turcii, Radu a ridicat pe Munteni, Bethlen aduce pe Ardeleni, Cantimir năvălește in fruntea Tătarilor; țări, domni, popoare mĕ dușmănesc, incât mi-e par'că groază de mărirea la care am ajuns, și mĕ inalț in gândul meu când imi dau samă că eu sunt acela asupra căruia au pornit atât de

mulți. — Sunt eu in adevĕr ceeace par? — Grațiani, ești tu omul, drept care te socotesc dușmanii tĕi? — (După o pausă). Mi-e frică! (Se uită imprejur). Pare că vine ceva, vine năprasnic, vine și m'ajunge și nu pot scăpa! — Prea in pripă au venit toate, prea deodată m'am avĕntat, prea răpede i-am luat pe Moldoveni! — Trebuea să mĕ mai pregătesc, dar nu aveam timp. (S'aude sgomot in depărtare). Ce-i asta? (Ascultă). Ce insemnează sgomotul acesta? (Merge spre fundul scenei). Oastea s'a pus in mișcare? — Nu se poate! — Prea in curĕnd ar fi. (Ascultă). Ce-i asta? — Să ne fi lovit Skender-Pașa fără de veste? — Să fi fost vĕnduți? (Scoate sabia).

Un oștean (intră in fugă)

Măria-Ta, oastea se clatină și taběra se ridică. O nălucă s'a ivit in mijlocul ei, care trece printre corturi strigând mereu: Fugiți, fugiți! — Vino, Măria-Ta! — arată-te in mijlocul Moldovenilor, imbărbătează-i, căci ei cred c'ai fugit in taběra lui Skender-Pașa. — Scapă-ne, Măria-Ta!

Grațiani

Ce fel de nălucă e aceea?

Oșteanul

O femee cu făclie aprinsă in mănă.

Grațiani

Din care parte s'a ivit?

Oșteanul

Despre taběra lui Skender-Pașa.

SCENA VI

Cele de mai sus şi Nino.

Nino (intră in fugă)

Măria-Ta! Ovreica a trecut străjile şi-a intrat in tabără. Vine incoace, ear Moldovenii strigă că i-ai vëndut şi fug din faţa Turcilor.

Graţiani (stă o clipă)

Ovreica! tot Ovreica. Tot ea mi se pune in cale? Şi nu s'a găsit in toată tabëra Moldovii un singur om, ca să o despice in două!

Nino

A intrat despre cetele logofëtului Drăgan, Măria-Ta! Căpitanul Bobo a plecat s'o urmărească.

SCENA VII

(Trec oşteni peste fundul scenei). **Bucioc şi cei de mai sus.**

Bucioc

Suntem pierduţi, Măria-Ta! Oastea se risipeşte, şi numai Leşii mai ţin pept cu Skender-Paşa. Să scăpăm Măria-Ta, căci azi ne-am risipit şi mâne mai numeroşi ne vom aduna la glasul Măriei-Tale.

Graţiani

Eu n'am, vornice, altă scăpare decât ca ori să opresc pe Moldoveni sau să mor aici. (Opreşte pe oşteni). Staţi! Domnul vostru vë cheamă. Staţi!

SCENA VIII

Sara şi cei de mai sus.

Sara (intră din fund)

Graţiani! Graţiani! e mai tare credinţa ca omul: Moldovenii fug toţi şi te părăsesc, fiindcă n'au credinţă in vrednicia ta. — Aruncă sabia, căci nu prin sabie se hotăraşte soarta ta.

Bucioc (se dă inapoi)

Care va să zică tot tu!

Sara

Tot eu, care am venit să-mi implinesc făgăduinţa.

Graţiani (se dă inapoi)

Ce vrei, femee?

Sara

Am venit să te scap, Graţiani. Skender-Paşa respunde cu viaţa lui, că intreg şi neatins te voiu găsì şi lua cu mine.

Bucioc (se uită lung la Graţiani)

Dacă-i aşa, Măria-Ta, atunci bine fac Moldovenii.

Graţiani (aruncă sabia şi-şi scoate pumnalul)

Saro! Ai fost blestemată din zĕmislire, ca rĕu şi numai rĕu să faci in lumea aceasta, chiar binele voit de tine rĕu să fie, chiar iubirea ta rĕu să aducă celui lovit de ea. Niciodată n'am simţit in mine atăta sete de viaţă ca acum, cănd atăt de multă viaţă imi trebue, ca să şterg ruşinea ce m'a ajuns in clipa aceasta; tu vezi pumnalul acesta? Numai mort mĕ dau in mănile lui Skender-Paşa, numai mort mĕ poţi lua cu tine. Dacă mai e o re-

măşiţă de simţire omenească in tine, dute, opreşte pe Turci, să nu mĕ urmărească, să nu mĕ apere, să nu mĕ scape, şi ţi-le iert toate, iţi iert toată iubirea. Iubire?... Ce fel de iubire?

Sara

Nu, Graţiani, eu nu opresc pe Turci. Viaţa mea cear mai preţuì, dacă te-aş lăsa să scapi din raza puterii mele. Dacă nu vii de bunăvoie, te eau ca rob al meu!

Nino

Măria-Ta, să fugim! Turcii se vĕd in zarea focului ivit spre corturile lefegiilor.

Graţiani (inaintează cu pumnalul ridicat spre Sara)

Dacă nu vrei tu să mĕ scapi, mĕ scap eu! (O loveşte)

Sara

Ah! (Cade). Mai lovit! — de ce mai lovit? — Skender-Paşa! — Eu mor, mor! — Skender-Paşa, Sultanul a poruncit; Sultana Mapeiker e puternică! — scapă pe Graţiani, intreg, nevătĕmat! Trupul meu să-l dai lui Baruch.... Baruch! Baruch! (Moare).

Graţiani (stă tot timpul nemişcat in faţă)

Ah! cât mĕ simt de uşurat. Haide, vornice, să oprim oastea.

Bucioc

Acum e prea tărziu, Măria-Ta; nu ne remăne decât să scăpăm in taběra Leşilor. Oastea se va aduna ea de ea, după ce va afla cele petrecute aici.

(Se depărtează de la stinga la dreapta, inspre fundul scenei).

SCENA IX

Cei de mai sus, Goia, Șeptilici, Baruch și câțiva boieri.

Goia (afară de scenă)

Stați, boierilor, stați!

Baruch

(Intră de la stinga, ridică pe Sara și ese cu ea, amenințând cu pumnul).

Goia (intră de la dreapta)

Hatmane, ai zis că nu ne vinde! Cum remânem noi față cu țara, dacă el scapă, după ce ne-a adus în prăpastie?

Șeptilici

Nu scapă, postelnice, dacă trăesc eu. (zărind pe Grațiani). Eată-l.

Goia

Nu scapă! (Se răpede cu sabia ridicată asupra lui Grațiani).

Bucioc

Stai, postelnice, nu da!

Grațiani

(Se dă inapoi, se răpede spre fața scenei, ca să ridice sabia, pe care o aruncase, dar este lovit și cade).

Șeptilici

Ziceai că nu ne vinde, vornice! O să ne tragem socoteală. (Lovește și el pe Grațiani).

Bucioc

(Face un pas inainte, scoate sabia, ca să apere pe Grațiani, apoi ear se retrage).

Prea târziu!

Nino (se aruncă asupra lui Grațiani)

Stăpâne!...

Grațiani (se incearcă a se ridica)

Nu vreau să mor, nu am trăit încă. (Cade). Nu am trăit! Grațiani... a fost... a voit, dar nu când trebuea... apoi i s'a pierdut urma. Elviro! Elviro! (Moare).

(In fundul scenei se ivește oastea turcească).

SCENA X

Furlani și cei de mai sus.

Furlani (intrând, se oprește uimit)

Santa Maria! — Tocmai acum, când începuse și el să facă ceva? Acum, alt stăpân!

(Perdeaoa cade).

A 1003-A NOAPTE

(SINGURA ADEVĂRATĂ)

Scumpe Prietene!

Eminentul romanţier ungur, M. Jockay, a publicat o nuvelă fantastică sub titlu de „*A 1002-a noapte*“ pe care, dacă nu mĕ inşel, a tradus-o ziarul „Timpul“ in foiletonul sĕu, sunt acum cătiva ani; aceasta imi dete idea de-a da şi eu la lumină o *A 1003-a noapte*, şi aceasta cu totul autentică, ear nu fantastică precum sunt cele 1002 nopţi precedente; vei judeca singur.

Aş putea scrì deasupra acestei scrisori un titlu mai atrăgĕtor, mai *alléchaut*, aşa de exemplu:

„**Din haremul Sultanului Abdul-Medgid-Khan**“ şi sunt sigur că aş avea mai mulţi cetitori şi poate şi cetitoare. Din haremul Sultanului!....

„*Ich möchte wohl der Sultan sein!.....*“ aşa cântam şi noi sunt acum treizeci ani, când eram studenţi la Heidelberg! şi dreptate aveam să cântăm aşa, căci peatunci încă Orientul era Orient şi Sultanul era Padişahul atotputernic! şi noi.... noi eram cu treizeci de primăveri mai tineri!

Eacă inadevĕr ce-am găsit intr'o gazetă veche de acum o jumĕtate de veac, redactată de reposatul serdar Zaharia Karkaleki, acel inainte mergĕtor al celor ce scriu cronicele lumeşti de astăzi:

Anul III No. 5. 1839.

CANTOR

DE

AVIS ŞI COMERS

Marţi BUCUUEŞTI 5 Septemvrie

Turcia . . . . . .

— „Căte s'au intimplat in haremul impĕrătesc in zioa „incoronării lui Sultan Abdul-Medgid, s'au povestit de da- „mele Duz care au fost poftite acolo.

„Sultana Valide vrĕnd să dea DD. Duzi ocărmuitori- „lor casei monedelor o mărturie doveditoare de cinstire, a „făcut cinste soţiilor lor ca să le poftească la Seraiu spre „a fi de faţă la intrarea Sultanului in locaşul strămoşilor „sĕi. Aşa se duserĕ in caice particulare ale Sultanei şi fură „priimite cu o bunăvoinţă foarte rară la Turci pentru cre- „ştinii supuşi ai lor. Din pragul haremului pănă in cea de „căpetenie incăpere, parchetul era acoperit cu stofe bogate „şi măreţe, şealuri de Caşemire pe care trecù junele Padi- „şah al Osmanilor şi merse de se puse pe un jeţ cusut cu „mărgăritare, rubine şi smaragde; maică-sa se infăţişă ina- „intea lui şi rugă pe Dumnezeu, dănd blagoslovenia sa cea „părintească fiului sĕu. Pe urmă venì Sultana Isma care „ii aduse şi ii dărui o roabă tĕnără şi frumoasă. Sultanul „se arătă mulţumit de darul acesta din partea mumei sale, „şi puse pe copilă lăngă sine pe un jeţ asemenea de bogat „ca al sĕu. Pe urmă, mulţime mare de roabe venirĕ şi se „inchinară pănă jos una după alta şi sărutară tulpana Sul- „tanului. In vremea acestei ceremonii, tinere circasiene „aruncau cu pumnii rubiele cu atăta imbelşugare incăt aco- „periserĕ tot parchetul şi nu putea cineva să calce decăt „tot pe aur, fiind in primejdie de-a aluneca.

„După ce toate frumoasele haremului venirĕ să-şi plă- „tească tributul de inchinăciuni cătră Sultanul, venirĕ ina- „inte şi damele Duz şi făcurĕ asemenea ca ele, insă prin- „tr'un ţelebelic particular la această familie, ele vrură să

„sărute şi poala persoanei ce se făcuse consoaţa Sultanului, „care se sculă şi nu vrù a primì acest act de inchinare. „Sultana Valide, damele Duz fiecare primiră inchinăciunele „damelor Duz(1) care i se cuvenea ca o Sultană ce s'a fă- „cut; ea se supuse cu o sfială care făcù pe Sultan să zim- „bească. Mai inainte de a-şi face inchinăciunea de plecare „de la Sultana Valide, damele Duz fiecare primiră căte-o „tavă de argint suflată cu aur cu căte şase feligene de aur „săpate şi impodobite cu diamante şi căte un vas de acelaş „metal plin cu miroase. După aceea Sultana Valide dete „tutulor femeilor căte o gevrea cu căte o mie lei in aur, „arătându-le ca să le păstreze cu ingrijire pentrucă au un „preţ istoric ca unele ce le vor aduce aminte suirea in tron „a Suveranului lor.

„Să-şi inchipuească numai cineva căt farmec zinesc „trebuì să aibă această adunare de lucs şi de frumuseţe „şi cătă uimire poate să producă această pompă orientală „in cuprinsul haremului impĕrătesc, in mijlocul aurului şi „diamantelor precum şi a comorilor nu mai puţin preţioase „ale Circasiei. Autorul a „O mie şi una nopţi“ negreşit „că a vĕzut asemenea scene şi fără indoeală că n'a fost „decăt tălmaciul unor realităţi fantastice ce i-au făcut in- „tipărire“.

. . . . . .

Până aci proza reposatului Zaharia Karkaleki(2)

---

1) Aici este probabil o greşeală de transposiţiune tipografică.

2) *Zaharia Karkaleki* a fost un tip in Ţara Românească. El era de fel din Ardeal; a inceput cariera de editor de almanachuri prin tipărirea la Buda a primului almanach Român pe anul 1836.

Eacă titlul complect a primei sale incercări: «*Almanachul Statului «din Principatul a toată Ţara Românească, acum intăiaş dată tipărit pentru «tot principatul, cu milostiva slobozenie a prea luminatului şi prea inălţatului «Prinţ şi Domn stăpănitor a toată Ţara Românească, Alexandru Dimitrie «Ghica. — Buda, intocmit şi tipărit prin Zaharia Karkaleki editorul Biblio- «tecei Româneşti*».

Deatunci Karkaleki, a urmat mai in toţi anii (cu puţine excepţii) a edita căte un «Almanach al Statului» până la 1853, căud a editat «ultimul» Alm. al Statului pe anul 1853, tipărit «cu slobozenia inaltei stăpăniri, anul

Şi acum, *quantùm mutatus ab illo!*....

Rubielele, care se aruncau *cu pumnii*, sunt astăzi inlocuite cu sdrenţeroase *caimele;* in loc de filigene de aur incrustate cu rubine şi mărgăritare, serviciuri de Ruolz, şi in locul *comorilor preţioase ale Circasii*....., Sultanul se mulţumeşte cu producţiunele locale, fiind mai puţin costisitoare. Sermanul Sultan care se crede a fi un revolver şi nu este decăt un simplu pistol!

In asemenea imprejurări iţi vine să zici ca studentul german: „*Ich möchte lieber Papst wohl sein!*“ Cel puţin Papa mai are ăncă *le denier de St. Pierre.*

Al d-tale afecţionat

GIL.

Bucureşti, 1888.

---

al XV-lea». Totdeodată Karkaleki devenise tipograful Statului şi redactor al «*Vestitorului Românesc*» care era pe acele vremuri gazeta semi-oficială a Statului, şi a apărut de la 1837 neintrerupt pănă in anul 1855 inclusiv. Afară de acestea Karkaleki a mai redactat «Buletinul oficial al Principatului Ţării Româneşti» pe mai mulţi ani şi o altă foae numită «Cantor de avis şi de Comerţ» care a apărut in 1837, 1838, 1839 şi a fost inlocuită cu «Vestitorul Românesc».

Ceeace a făcut *popularitatea*, sau mai bine zis, *proverbialitatea* lui Karkaleki, a fost stilul său totdeauna *basul-oficios* şi slugărnicia cu care a lăudat toate domniile şi toate guvernele in timp de douĕzeci de ani. Unde insă Karkaleki s'a arătat intr'adevĕr *genial* a fost in anii 1848-49 şi in timpul ocupaţiilor oştirilor ruso-turco-austriace in anii 1854-55. Au remas proverbiale buletinele sale după cămpul de resboiu cănd anunţa intr'o zi o biruinţă strălucită a pravoslavnicelor oştiri asupra păgănilor, unde Muscalii perduserĕ doi soldaţi, pe cănd perderile Turcilor se cifrau cu miile, şi peste căteva zile Ruşii retrăngĕndu-se şi Turcii ocupănd Principatul, reedita aceleaşi victorii fantastice, astă dată in favoarea armatelor Padişahului, care nu perduse decăt doi-trei soldaţi, pe cănd oştirea inamicului (acum inamicul era Impĕratul Nicolae), fusese literalmente măcelărită şi nu scăpase decăt printr'o fugă ruşinoasă!....

Zaharia Karkaleki ajunsese serdar şi a murit in Bucureşti in anul 1856, dar *şcoala* lui a remas şi a făcut adepţi. Căţi *Karkaleki* nu vedem mai in toate zilele printre gazetarii noştrii moderni! *GIL.*

POESII

SUSPINUL VÈNTULUI

Tu stăi pe gănduri de-ascultă
Jălirea codrului de fag,
Şi'nduioşatul plăns de fluer
Care iţi este atăt de drag.

Vei ingăna c'un dulce căntec
Durerea cornului din stănă,
Când umbra tristei nopţi in pace
Peste voi toţi va fi stăpănă.

Şi privind luna visătoare
Ce rătăceşte'n lumi albastre,
Tu vei uita poate durerea
Nemăngăetei lumi a voastre.

Ear adormind prin vis veni-va
Copila găndurilor tale,
Cu ochi'n lacremi adorată
Ţe-a umplè inima de jale.

Flori de cămpii şi de pădure
Tu vei avea drept căpătăi,
Ear căprioarele şi cerbii
Iţi vor fi 'n veci străjerii tăi.

Drept invăliş o să ai vecînic
Painjeniş de in subţire,
Ce-i impletit cu blănde şoapte
Şi cu visări de'ndrăgostire.

Şi ochii serei de'ndeparte
Ţie-ţi vor fi cu drag prieteni,
Ear eu ţe-oi spune doine triste
Cântând pe frunzele de cetini.

Tu stăi pe gănduri de ascultă
Jălirea codrului de fag,
Şi'nduioşatul plăns de fluer
Care iţi este atăt de drag.

L U I . . .

Traiul lumei dă-l deoparte
Toate uită-le dearăndul,
Şi te du pe căi pierdute
Incotro te-a duce găndul.

Ridicăndu te cu mintea
Mai presus de toată firea,
Tu-i pricepe căt de mică
Şi neghioabă-i omenirea.

Nu fii trist când vezi că pururi
Rid de tine nătărăi,
S'a vĕzut în totdeauna
Pe cei buni bărfindu-i răi.

Lasă proştii tu în lume
Să te critice dearândul,
Şi te du pe căi pierdute
Încotro te-a duce gândul.

ARTHUR STAVRI.

Starosiłța.

AU MAI FOST . . . .

De-ţi tremură mâna când vrei să i-o 'ntinzi
Şi ochiul ţi-e sec, ear faţa de ceară,
Ea 'ndată pricepe, şi singur te prinzi,
Căci toate-au mai fost şi-or fi toate eară.

Ear seara când singuri şedeţi amĕndoi
Tu nu te mira, când ea te sărută,
Că luna ironic se uită la voi,
Căci toate-au mai fost — şi luna e mută.

Şi ear, mai târziu, când singur vei sta
Dar singur, tu singur — şi lucru se poate—
Aibi forţa de-a crede, şi nu te mira,
Căci toate-au mai fost şi-or fi eară toate.

Z.

DĂ-MI FLOAREA ALBĂ

Dă-mi floarea albă depe sin
Şi lasă-mĕ să merg in lume;
Şi dulcea ta intăi iubire
Cu mine lasă să se'ndrume;
Să-mi pară, că mĕ are'n pază
Un ănger sub aripi de rază.

Dă-mi floarea albă depe sin
Şi lasă-mĕ să merg in lume;
De-aş remăne s'ar duce poate
Visarea mea ca fum şi spume;
Căci cine ştie, cine ştie
Ori credincioasă mi-ai fi mie.

Dă-mi floarea albă depe sin
Şi lasă-mĕ să merg in lume;
In urma mea cădè-va păcla,
Uitat va fi şi al meu nume;
Dar, ca acum, oricănd curată
Mi-a fi icoana ta de fată.

T. ROBEANU.

Cernăuţi.

CÂNTEC

In pădurea deasă
Puica mea frumoasă
Vin să ne'ntilnim,
Vin să ne iubim!..
La colţ de cărare
Sub un paltin mare
Eu te-oi aşteptà
Cu drag te-oi chemà.
Vină, cât e vreme!
Vină, nu te teme....
Cine ştie ce-a fì
Dacă nu-i venì!

„In pădurea deasă
Cu earbă aleasă,
Geme buhna greu
Vesteşte a rĕu,
Dar frunza uşoară
Şopteşte'n desară
Şi tot spune, spune.
Vină, nu te teme!
Vină, cât e vreme....
Căci de nu-i venì
Mult amar a fì!“

„Lun'a răsărit
Dar tu n'ai venit,
Şi deacum să ştii
Nici să nu mai vii!

Că te las cu bine...
Dar e rĕu de mine.“

* * *

In pădurea deasă
Nu-i earbă aleasă,
Frunzele-au căzut
Totul s'a trecut.
Nime nu mai spune
Basmele nebune,
Numai vĕntul rece
Printre arbori trece,
Şi geměnd se duce
Pănă la o cruce
Ce stă in uitare
Sub un paltin mare.

M. CUGLER PONI.

S O N E T

Doamnei E. P. . . . .

Şi earăş... zică lumea ce va zice
Archipelagul soră nu-ţi găseşte:
Eşti cum ii fraga cănd se părgueşte,
Şi-o ştii iubita mea Euridice.

Că vii din iad oricine o ghiceşte,
Sau de nu vii, noi ştim c'a Evei fiice
Se nasc de drept Proserpinei amice,
Şi totuş vĕd c'amorul ne munceşte.

Acum vin ear şi bat la a ta uşe
Grecoaică rea cu zimbetul pe gură
Şi ochii mari de blândă viţeluşe.

Şi de cum-va simţi somnul că te fură,
Cu porţi de fier te'nchide ca'n cătuşe,
Căci altfel, zĕŭ, iţi intru'n bătătură.

SAN MARC

Când tu, în veci senină, ca marmura din statui,
Venezio, la pieptu-ţi iţi stringi a ta aripă,
San Marc, măreţ în turlă-i, ca dogele'n palatu-i,
Vesteşte falnic lumei c'a mai trecut o clipă.

San Giorgio Maggiore cu umbrele-i de aur
Deschide drum spre Lido şi Lido în spre ape...
Evangelistul crede că vechiul Bucentaur
Venind de pe oceanuri gândi-se-va să-l scape.

Căci dînsul tot mai speră că'ndurătoare parce
Reda-vor ochi la toate şi va vorbì statuia;
Dar leul îi arată că-i scris *„pax tibi Marce!“*
În cartea veĉniciei în semn de aleluia.

DUILIU ZAMFIRESCU.

Roma, 1888.

Bucureşti. Din stabilimentul grafic Socecŭ & Teclu. — 27,107.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 6. Bucuresti, 1 Septemvrie 1888. **Anul XXII.**

DESPRE EDUCAŢIUNEA DE SINE INSUŞ

(SUBIECTUL UNEI CONFERINŢE ŢINUTE LA ATHENEUL DIN CRAIOVA).

Schopenhauer imparte bunurile vieţii in trei clase, care sunt:

1. Bunurile personale, adecă *ceeace este cineva;* facultăţile sale fisice, morale şi intelectuale, cum sunt: sănĕtatea, puterea, frumuseţa, caracterul moral, inteligenţa şi cultura acestora;

2. *Ceeace are cineva*, adecă proprietatea sau averea materială;

3. *Ceeace representă sau inseamnă cineva*, ceeace este in opiniunea altora; adecă onoarea sau numele bun, rangul şi gloria.

Din acestea cele mai insemnate pentru fericirea omului sunt bunurile personale, la care trebue se adaugem in prima linie şi amicia, pentrucă fără ea, şi pentru omul cel mai inţelept, viaţa ar fi adeseaori o povară prea grea. Celelalte bunuri ăncă contribuesc la mulţumirea noastră, precum lipsa lor ne poate causa multe suferinţe, impiedecăndune in aspiraţiunile şi tendinţele noastre; insă nici bogăţia, nici posiţiunea socială nu ne pot face singure fericiţi. „Fericirea nu este lucru uşor", zice un moralist frances, Chamfort, „este foarte greu de-a o afla in noi inşine, şi cu neputinţă de-a o afla aiurea." Facultăţile personale sunt cu

atăt mai de preferit, cu căt de la ele atĕrnă, in mare parte, căștigarea și păstrarea altor bunuri morale și materiale.

Oare nu este dar o rătăcire a se ingriji cineva mai mult de avere, de indestularea ambițiunei și de alte bunuri exterioare, decăt de propria cultură, precum ar fi o rătăcire, dacă ne-am sili se lăsăm copiilor noștri mai bine avere decăt o bună educațiune?

Negreșit averea e necesară și fiecare e dator a munci ca s'o căștige, atăt pentru sine căt și pentru ai sĕi. Pentrucă vieţuirea morală e foarte grea și de multe ori cu neputință in lipsă de mijloace materiale.

S'a observat, că gradul de moralitate a unei societăți este de regulă in proporțiune cu bună starea sa materială; ear mizeria, nu in toate, dar in cele mai multe casuri, este nedespărțită de imoralitate.

Nu e mai puțin insă adevĕrat, că averea nu este și nu trebue să fie decăt un mijloc pentru cultura și scopurile noastre morale, care singure inalță viața și-i dau insemnătatea și sfințenia ce trebue s'o aibă. Pentru aceea nici popoarele nu păstrează in memoria lor decăt numele acelor oameni, cari s'au distins ca binefăcĕtori ai omenirei sau ai neamului lor prin fapte și sacrificie, sau prin opere de știință și artă.

Averile singure și plăcerile n'au căștigat nimĕrui respectul și iubirea nici a contemporanilor sĕi, și cu atăt mai puțin a posterității; și desigur nici adevĕrata fericire. Pentrucă este o lege binecuvĕntată a firei omenești, că omul nu poate fi fericit, decăt trăind și lucrănd pentru binele altora.

Și cu toate acestea pentru mulți, poate pentru cei mai mulți, grija de toate zilele, scopul vieții lor, este inmulțirea averei sau căutarea plăcerilor de rănd. Materialismul și sensualismul sunt tendințele caracteristice ale mulțimei; și numai un mic numĕr își caută mulțumirea in ocupațiuni intelectuale, in cultivarea artelor, sau in intreprinderi de binefaceri și de interes public.

Aceasta vine, fără indoială, din firea omenească, care

anevoe și rar se poate ridica de sine mai presus de trebuințele materiale ale ăngustului cerc în care trăește; vine însă, în mare parte, și din lipsa deprinderei de-a reflecta asupra sa însuș, de-a stărui pentru ameliorarea personală, din lipsa deprinderei de-a se controla și a se educa prin sine însuș.

Vorba „educațiune“ s'ar părè că nu are înțeles pentru oamenii adulți, pentrucă aceștia, bine, rĕu, și-au făcut deja educațiunea. S'ar părè că educațiunea e posibilă numai pentru oamenii tineri, pentru copii până la o etate oarecare. Aceasta e adevĕrat într'un sens mai restrins, despre educațiunea cu ajutorul altora. Ear în înțelesul larg al cuvîntului, întreagă viața este o școală; educațiunea noastră începe în leagăn și se termină în mormînt.

Instituțiunile firești pentru creșterea tinerimei sunt familia și școala. Acestea sunt însă numai o pregătire pentru școala vieții, o pregătire inadevĕr necesară, fără de care noi niciodată n'am fi ceeace am putea să fim, ori cât de înzestrați am fi de la natură. Chiar între oamenii celebri prin geniul lor anevoe se va găsì vre-unul, care să nu fie supt pulberea școalei. Shakespeare, pe care le place unora a și-l închipuì ignorant, se știe că și-a terminat studiile liceale în Stratford și cunoștea limbele latină, greacă, franceză, italiană și poate și cea spaniolă. Victor Hugo, era foarte familiar cu clasicii latini și eleni, pe cari ii cetia în original. Schiller, după ce-și făcù educațiunea clasică și studiè medicina, aprofundă filosofia lui Kant și, prin importantele sale studie, dădù o mai mare desvoltare esteticei acestuia. Gœthe, renumit ca poet și om de știință totdeodată, și adânc cunoscĕtor al literaturelor clasice vechi și moderne, își făcù școală din operele lui Spinoza, pe care-l considera ca maestrul sĕu în filosofie. Schopenhauer, deopotrivă celebru ca filosof și ca scriitor, asemenea maestrului sĕu Platon, era fiul unui negustător german, care-l luase de la școală, ca să urmeze meseria părintească. Însă după moartea tatălui, spunĕndu-i mamă-sa că, dacă nu-i place comerțul, ii dă voe să-și urmeze studiele liceale și universitare, el

vĕrsă lacrimi de bucurie și in scurt timp devenì unul din cei mai iscusiți eleniști și latiniști, pe lângă care vorbea cu eleganță și limbele culte ale Europei apusene; alegĕndu-și apoi de specialitate filosofia, studiè cu deamĕruntul literatura filosofică și religioasă a Indiei și operele lui Platon și ale lui Kant, pe care își intemeiază sistema sa filosofică, ducĕnd mai departe cugetarea acestor predecesori ai sĕi.

Ceeace este de regretat in operele celor mai iubiți din scriitorii noștri până la 1860, este tocmai defectuoasa lor educațiune intelectuală din timpul tinereții, provenită din lipsa de școli bine organisate.

Să ne grăbim a observa insă, că și cea mai bună școală nu este decât un mijloc de-a ne ajuta in lucrarea noastră de evoluțiune. Desvoltarea elevului prin propria sa activitate este scopul școalei mai mult decât cunoștințele ce-i poate da. Oamenii cei mai practici și mai intreprinzĕtori sunt Englejii și Americanii, pentrucă caracterul distinctiv al școalelor lor este mai mult educațiunea decât instrucțiunea. Apoi intreagă educațiunea este o afacere de deprindere; și, ca să fie adevĕrată și completă, această deprindere trebue făcută regulat, după o anumită ordine și intr'un timp indelungat, ceeace este cu greu sau imposibil omului tĕnĕr fără ajutorul școalei. Este o strinsă analogie intre exercițiul unei arte, al artei de-a cănta sau de-a desena, de exemplu, și intre educațiunea propriu zisă, care și ea este o artă, poate cea mai grea și desigur cea mai insemnată din toate.

In această vedere instituțiunile cele mai folositoare pe lângă școală, complementele necesare ale acesteia, sunt la inceput grădinile de copii și la urmă bibliotecele publice, mai ales cele populare. Ințeleg necesitatea lor mai mult pentru majoritatea poporațiunii decât pentru oamenii bogați, cari prin averea lor pot suplini, mai mult sau mai puțin, lipsa acestor instituțiuni. Fără grădinile de copii școala nu poate corespunde pe deplin chemării sale și remâne cu atât mai defectuoasă, cu cât mai defectuoasă este creșterea din familie; fără bibliotecele publice pregătirile și cunoștin-

țele căștigate in școală se perd prea adeseori fără folos și scopul școalei remâne, in mare parte, paralizat.

Bine ințeles, biblioteca publică nu este singurul mijloc al culturii de sine. Tot acest scop il au și alte instituțiuni publice, cum sunt museele, galeriile de tablouri, conservatoriele de musică, statuele publice, și cu deosebire teatrul și biserica cu serviciul ei divin, când este organisat după nivelul culturii acelora pentru care e destinat. Fiecare individ poate trage cu atât mai mare folos din aceste instituțiuni, cu cât simte mai mult setea de-a se cultivà.

* * *

Educațiunea de sine este astfel nu numai posibilă, ci singură adevĕrată. In cultură și in știință nu este cale regală, cum a zis unui principe invățătorul sĕu; și nu este nici cale democratică, adause un altul. Aci fiecare trebue să lucreze insuș pentru a se inavuți și inălță, precum fiecare trebue să mănânce insuș pentru a se hrăni. Deosebirea este numai, că unii sunt mai bine pregătiți decât alții, fie prin școală, fie de la natură, pentru marea artă a culturii de sine.

Ce trebue să facă acum omul adult pentru propria cultură?

Ca individ, ca membru al familiei, ca cetățean, omul are o mulțime de datorii și trebuințe, cari, afară de cunoștințele speciale, necesare pentru profesiunea ce și-a ales, cer felurite alte cunoștințe, de fisică, de fisiologie, de igienă, de pedagogie, de chimie, de economia casei, de organisarea și legile statului și ale comunei. Pentru oricine vrea să se cultiveze, asemenea cunoștințe ii sunt trebuitoare in prima linie. In mĕsura, in care ele se respândesc, se micșorează mulțimea relelor și neajunsurilor, cari le causează lipsa lor și care opresc progresul sau pot aduce căderea națiunilor.

Afară de școală, unde multe cunoștințe mai puțin folositoare s'ar putea inlocuì cu cele menționate, pentru cultura celor adulți, ar fi de dorit să se creeze și la noi o literatură științifică populară, cum a inceput a se face deja ici

și colo, și cum se află in alte țări, in toate ramurile științelor. Cred că o asemenea literatură este cel mai bun sprijin al bunăstării și bogăției naționale; este sămința roditoare, care cu cât se aruncă mai cu imbelșugare pe brasde, cu atât aduce un seceriș mai mănos.

Dar nu numai pentru indestularea trebuințelor materiale trăește omul. Aspirațiunile noastre cătră adevĕr, cătră frumos, cătră ideal și fericire, ne arată calea unei destinațiuni mai inalte. Nutrimentul pentru acest scop ni-l dau știința mai inaltă, literatura, religiunea și operele de artă. Fără ajutorul acestora noi suntem prea copleșiți de munca și grijile zilnice, ca să ne putem ridica din valurile vieții ordinare intr'o sferă de idei și de simțiminte mai nobile și mai demne de om. Neincetat avem trebuință de mintea cea largă și de sufletul cel mare al oamenilor aleși, ca să putem privì lumea și lucrurile subt o lumină mai adevĕrată și să simțim mai adănc insemnătatea și scopul moral al vieții. Operele lor sunt oglinda, care ne-o imprumută, ca să putem vedè ca dĕnșii. In cărți și in productele artelor sunt depuse cele mai prețioase comori ale omenirii, comori deschise tuturora, din cari insă, fiecare poate lua numai atăta, cât ajunge inteligința și cultura sa.

Pe lăngă ocupațiunile zilei, să nu uităm dar a face in fiecare zi căte ceva pentru cultivarea minții prin cetirea operelor de știință, și pentru infrumusețarea imaginațiunii și inobilarea inimei prin cetirea de scrieri literare. Fericit cine poate cultiva pentru acest scop și vre-o artă, ca de exemplu musica ori pictura.

O singură carte bine aleasă ne poate fi cel mai bun amic și maestru; cetirea ei ne poate fi mai folositoare decăt o mulțime de cărți cetite in mod superficial și neasimilate. Michelet ne spune, că el a petrecut ani intregi cu Virgiliu, maestrul lui Petrarca și mai ales al lui Dante, care și el devenì mai tărziu poetul de predilecțiune al lui Byron și altora. „Viețile oamenilor iluștri“ al lui Plutarch a fost cartea favorită a multor oameni celebri: unora le-a aprins și le-a nutrit focul sacru pentru literatură, ca lui

Schiller și Alfieri; altora le-a insuflat virtuți mari, servind de conducĕtor și educator al caracterelor ca al lui Franklin, Napoleon, Charlotte Corday ș. a. D-na Roland de mică copilă găsea atăta plăcere in Plutarch, incăt Dumineca il ducea pe ascuns la biserică și-l cetea in locul cărții de rugăciune. La 14 ani se zice că plăngea de păreri de rĕu, că nu este o femee romană sau lacedemoniană. Această lectură avù multă influență asupra caracterului sĕu mare și moravurilor sale antice. Devenind soția lui Roland, ministru de interne al Franței, când isbucnì revoluțiunea, ea fu inchisă. Bărbatul sĕu părăsise Parisul; dar ea, asemenea acelor senatori romani, cari păreau barbarilor Gali niște zei, nu vol se fugă. La indemnul alor sĕi aproape se induplecase a pleca, schimbată in haine de țĕrancă. Dar, „mi-e rușine“ — zise ea — „de rolul ce mĕ siliți se joc. Nu voiu nici să mĕ străvestesc, nici să-mi părăsesc casa. Daca va trebuì să fiu asasinată, voi fi in casa mea. Oamenii au dreptul să aștepte de la mine acest exemplu de curaj și-l voiu da“. In inchisoare i se dede sfatul se ia otravă, ca alți amici ai sĕi, pentru ca se scape de chinurile morții ce o aștepta, dar ea refusă; era hotărită să moară cu demnitate, victimă a causei pentru care trăise. Condusă la eșafod, arătă un curaj și o mărime de suflet demne de eroinele ale căror imagini le vĕzuse in Plutarch.

Operele literare ne educă tinerețа, sunt conducĕtorii noștri in virsta bărbăției și ne mângăie bĕtrănețele; ele in totdeauna ne impodobesc viața, și orele consacrate lecturei lor, ca și acele consacrate musicei sau teatrului, sunt pentru noi atătea sĕrbători. In acelaș timp ele ne curăță sufletul de patimele născute din egoism și nutrite prin necasuri și prin rĕutatea oamenilor. După lectura ticnită a unei cărți bune, totdeauna ne simțim mai binevoitori, mai capabili de fapte bune. In influența binefăcĕtoare ce au cărțile asupra inimei și voinței stă cea mai insemnată valoare a lor. In această privință ele sunt cu atăt mai prețioase cu căt ne stau mai la indemănă; ne sunt totdeauna mai acce-

sibile, decât de exeplu teatrul sau alte opere de artă, care au aceeași influență morală.

Tocmai pentrucă acțiunea cărților asupra sufletului este așa de mare, e bine ca tinerimea să fie cu multă grije in alegerea lor; și să se ferească mai ales de curentul literar al acelui pesimism bolnăvicios, care moleșește și slăbește inimele, in loc să le purifice și să le inalțe. La noi încă a inceput un asemenea curent literar, mai ales prin poesiile lui Eminescu și Nicoleanu, pe cari ii urmează alți poeți tineri. Ar fi un mare rău, când o asemenea literatură a „desperării“ ar influența educațiunea tinerimei.

Viața este o luptă: cu natura, cu semenii noștri, cu noi inșine. Pentru ca se putem invinge in această luptă și pentrucă atunci, când se vor termina scurtele minute, ce ne sunt date a petrece in lumina vieții, să putem fi mulțumiți că ne-am implinit chemarea, avem trebuință de curaj și de multă tărie morală. Să căutăm acest nutriment acolo unde-l găsim, in literatura sănătoasă și plină de vigoare.

In această privință, deși poate mai puțin științifice, scrierile literare ale unui Boliac, C. Negruzzi, Bolintineanu, Bălcescu și a altor scriitori din epoca entusiasmului național, sunt de preferit multora din scrierile de astăzi. Ele nu numai ne imbunează și insenineză inima, ci aprind in noi flacăra iubirii de patrie și de neamul român, care afară de laudabile excepțiuni, pare atât de stinsă astăzi in junimea română.

* * *

De intăia trebuință sunt astfel cunoștințele pentru susținerea și ameliorarea materială a existenței, apoi cultivarea literaturei și artelor pentru infrumusețarea și inobilirea ei.

Cea mai insemnată parte in această lucrare pentru propria educațiune este, fără indoială, disciplinarea voinței și infrenarea pasiunilor sau domnia peste sine insuș, și,

incăt e cu putinţă, inobilarea caracterului. In aceasta stă adevĕrata educaţiune. Eără ea toată ştiinţa noastră, toată averea şi celelalte bunuri, au puţină valoare. Un caracter virtuos şi nobil e cea mai scumpă avuţie, cea mai mare glorie. „Un astfel de suflet“, zice Edgard Quinet in ultima carte *L'esprit nouveau*, „un astfel de suflet, cum se află ăncă, mare, curat, generos, este pentru poporul ce l'a născut o comoară mai mare, mai *utilitară* decăt toate fondurile secrete intrebuinţate pentru siguranţa publică sau fondurile intrebuinţate pentru creşterea vitelor. El este modelul, după care se formează ceilalţi, dacă mai este un singur loc pentru demnitatea omenească.“

„Acest suflet“ — adauge Quinet cu maliţie — „care se inveleşte in drept şi, ca se spunem cuvĕntul ridicul, in *virtute*, conţine in sine mai multe părticele de aur curat decăt mulţimea brodată intraurită, a dignitarilor, a deputaţilor bine cugetători, a funcţionarilor cu toate jurămintele lor, a archiepiscopilor şi episcopilor infalibili şi a impiegaţilor de prima clasă, incepĕnd de la 1815“.

Şi cu toate acestea, majoritatea oamenilor se găndesc mai puţin la căştigarea şi inmulţirea acestui mare bun al culturei morale, decăt a plăcerilor. Toţi caută sau doresc cel puţin a se hrăni bine, a se imbrăca frumos, a locui comod, a petrece; puţini se silesc insă a-şi infrĕna lăcomia, ura, invidia, a umaniza animalul primitiv, care există, mai mult sau mai puţin, in fiecare din noi; a pune mai multă ordine şi conştiinţă in afacerile lor decăt pănă aci, a fi mai drepţi şi mai binevoitori cu alţii.

Inadevĕr, regularea caracterului moral este cea mai grea parte a educaţiunei; insă nu e cu neputinţă. Mijloacele pentru aceasta sunt ştiinţa, reflexiunea şi deprinderea. Asociază in mintea ta ideea unei pasiuni sau fapte imorale cu relele ce urmează dintr'insa, şi prin un continuu control asupra ta insuţ, deprinde-te a le incunjura. Greutatea sau chiar imposibilitatea, ce vei simţi la inceput, se va micşora treptat, şi va fi cu atăt mai mare mulţumirea ce vei incerca mai tărziu prin invingerea dificultăţilor.

Dacă cetim viețele oamenilor iluștri, vedem că pentru toți, preocupațiunea de căpetenie a vieții era ameliorarea sau perfecționarea morală. După Socrate și filosofii următori lui, mai ales cei din școala stoică, aceasta era intreagă misiunea filosofiei. Acel mare înțelept al antichității spunea insuș, că avusese din natură aplicări rele cari, desvoltându-se neinfrênate, ar fi putut face un om viționos din el, dar care prin reflexiune și o continuă educațiune de sine insuș a devenit un sublim model de virtute și înțelepciune.

Mult instructivă in această privință este viața lui Franklin, descrisă de el insuș in memoriele sale. Acest binefăcător al omenirii, pe morměntul căruia stă frumosul epitaf: „*Rapuit caelo fulmen sceptrumque tyrannis*“, născut din popor, ajunse prin sine insuș la o frumoasă glorie ca om de știință, ca om politic și ca mare caracter. La etatea de 26 de ani, căsătorit deja, se afla încă in serviciul unei tipografii in Filadelfia. — „Cătră acest timp“ — ne spune dinsul — „formai cutezătorul și anevoiosul plan de-a ajunge la perfecțiunea morală. Doriam să-mi petrec viața fără a face niciodată vre-o greșală; voiam să fiu domn pe tot ce m'ar fi putut face să greșesc: aplicarea naturală, societate sau învăț. Fiindcă cunoșteam, sau credeam că cunosc binele și rěul, nu înțelegeam, pentru ce să nu pot face pe unul și se mě feresc de celălalt; insă in curěnd observai că am intreprins o lucrare mai grea decât imi inchipuisem la inceput. Pe când imi aținteam toată luarea aminte, ca să mě feresc de-o greșală, adeseori cădeam in alta fără să iau seama: invățul profita de orice neluare aminte; sau mai bine, aplicarea era mai tare decât rațiunea“.

Conchise in fine, că nu e destul a avea convicțiunea, că este in interesul nostru a fi virtuoși; că trebue încă multă stăruință pentru a ne desvăța de unele deprinderi rele, și a ne căștiga altele bune. Ca să ajungă aci adoptă următorul metod: Schiță un plan de morală, în care, sub douěsprezece numiri, cuprinde toate virtuțile, pe cari le credea necesare sau de dorit, punând după fiecare preceptul și instrucțiunea ei.

Deși biografia lui Franklin, impreună cu memoriile și alte scrieri ale sale, se află publicate in limba română de d. I. M. Riureanu, subt titlul: *Franklin: Opere alese*, cred că nu va fi de prisos a arăta și aici planul educațiunii sale personale. Astăzi, când impreună cu credința religioasă, au slăbit atât de mult și ideile morale intemeiate pe ea, respândirea cât mai intinsă a unor asemenea exemple și precepte morale nu poate fi decât folositoare. Eată acel plan:

1. *Cumpĕt.* Nu mânca până la ingreuiare, nu bea până să te ameţeşti.

2. *Tăcere.* Nu vorbì decât ceeace poate fi folositor ţie şi altora; fereşte-te de conversaţiunile deşerte.

3. *Buna rănduială.* Fiecare lucru să-şi aibă locul sĕu, şi fiecare parte din afacerile tale, timpul sĕu.

4. *Resoluţiune sau hotărire.* Fii hotărit a face ceeace eşti dator să faci, şi fă ceeace ai hotărit fără strămutare.

5. *Cruţare.* Nu face nici o cheltueală decât pentru binele tĕu sau al altora; adecă nu cheltuì nimic fără trebuinţă.

6. *Sărguinţa.* Nu perde timpul; ocupă-te totdeauna cu ceva folositor; reţine-te de la orice lucrare deşartă.

7. *Sinceritate* sau *bunăcredinţă.* Fereşte-te de orice prefăcĕtorie; cugetările tale să fie nevinovate şi drepte, şi vorbele să-ţi fie potrivite cugetărilor.

8. *Dreptate.* Nu face rĕu nimĕnui, nedreptăţindu-l in interesele sale, ori neingrijind a-i face binele, la care te obligă datoria.

9. *Moderaţiune.* Fereşte-te de orice exces; nu te supĕra de nedreptăţirile ce ţi se fac, pe cât crezi că nu eşti vinovat.

10. *Curăţenie.* Nu suferì nicio necurăţenie, nici pe corpul tĕu, nici pe veştmintele tale, nici in casa tă.

11. *Linişte.* Nu te turbura de nimicuri, sau de intimplări obicĭnuite, pe cari nu le poţi incunjura.

12. *Castitatea* in relaţiunile căsătoriei.

La inceput lista cuprindea numai aceste douĕsprezece virtuţi, insă un quaker, amic al sĕu, ii observă cu bunătate, că este sumeţ, că in conversaţiune nu se mulţumeşte

numai să aibă dreptate, ci vrea să probeze că alții se amăgesc ș. a. El se determină deci să scape de acest viț și adause a treisprezecea virtute.

Umilința. Imitează pe Christ și Socrate.

Voind să ajungă la perfecțiune in toate aceste virtuți și vĕzĕnd că-i este cu neputință de-a se deprinde in toate deodată, le luă pe rând, una căte una, in ordinea arătată, reflectând, că primele virtuți căștigate ii vor inlesni căștigarea celorlalte.

Pentru acest scop își făcù la inceput o cărtișoară, pe care o inlocuì mai tărziu prin un album cu plăci de fildeș; trase pe fiecare pagină sau placă căte șepte linii verticale, una pentru fiecare zi a sĕptămănii; peste acestea trase alte treisprezece linii transversale cu roșu, insemnând pe fiecare numele uneia din cele treisprezece virtuți. Examinându-și in fiecare seară faptele și intimplările petrecute in timpul acelei zile, insemna cu o mică trăsură greșelile ce găsea că făcuse in contra fiecării virtuți.

Când in dreptul unui nume reușia să aibă linie albă la sfirșitul sĕptĕmănii, socotia deprinderea acelei virtuți deplină și-și concentra luarea aminte asupra celei următoare.

Ca cercetarea faptelor și purtării sale din fiecare zi să-i fie mai lesne, își impărțea și zioa, insemnându-și pe o pagină din libret intrebuințarea celor 24 ore ale zilei: pentru studiu, măncare, repaus, somn, distracțiuni, și felurite afaceri. Cestiunea de dimineața era: *ce bine aș putea face astăzi?* cea de seară: *ce bine am făcut astăzi?*

Acest plan il urmă mai mult timp, făcând la inceput patru cursuri pe an, adecă reușind a șterge de căte patru ori pe an toate insemnările greșelilor de pe fiecare linie. Deși acestè insemnări de control asupra sa insuș erau intrerupte uneori și in urmă uitate cu totul din causa călĕtoriilor și a multor afaceri, controlul insă il făcea neincetat și chiar libretul il purta la sine.

„Fui surprins, — zice Franklin, — vĕzĕnd că eram mai plin de defecte decăt imi inchipuisem; insă avui mulțumirea de-a le vedè impunĕndu-se“. Acestei silințe de ame-

liorare personală avù el de-a mulțumì o viață fericită și glorioasă până la adânci bătrânețe. El atribuea *sobrietății* indelunga și statornica sa sănătate; *sîrguinței și economiei* datora averea, știința, renumele și comoditățile vieții; *dreptății și bunevoinței* atribuea increderea, de care se bucura in țara sa și funcțiunile onorifice, cu care a fost însărcinat; și tuturor virtuților cultivate de dinsul, atribuea voia bună și blândețea moravurilor in conversațiunile și relațiunile sale, cari il făceau stimat și iubit de toți.

Nu oricine poate urmări cu aceeași tărie planul de-a se ameliora. Pe lângă o voință și o inteligință deosebită, se cer pentru aceasta înăscute aplicări spre bine. Dar, mai ingustă sau mai largă, tuturor le este deschisă aceeași cale și nu lipsește decât hotărirea statornică de-a o urma. Mulți socotesc însă, fiind tineri, că își pot permite oarecari abateri de la preceptele moralei și igienei, pentrucă le remâne destul timp de-a se indrepta. Nu cugetă la perderea celei mai bune părți a vieții și la dificultatea de-a părăsì mai târziu relele invățuri. La o etate mai inaintată mulți află că e prea târziu a incepe o lucrare, care li se pare cu neputință sau de puțină insemnătate. Binele însă, ce neingrijesc, este atât de mare, incât trebue să se bucure cineva, când poate mântuì din ruina vieții chiar numai o mică parte; și pentru aceasta niciodată nu e prea târziu.

Kant publică o cărticică scrisă după indemnul lui Hufeland, autorul macrobioticei, „*Despre puterea sufletului de-a devenì prin simpla propunere domn preste simțimintele sale bolnăvicioase*“. In această cărticică el numește indreptarea minții și voinței spre propria ameliorare și domnie de sine, cunoscută in filosofie sub numele de stoicism, o numește un principiu al dieteticei, care ține nu numai de filosofia practică, ca invățătura morală, ci și de medicină. „Medicina, zice dinsul, atunci este filosofică, adecă științifică și deplin adevărată, când puterea rațiunii in om de-a devenì stăpân pe simțimintele sale sensuale, determină modul vieții. Dincontră, când ea caută afară din om, (prin farmacie sau chi-

rurgie), mijloacele de-a înlătura simţirile rele şi a deştepta pe cele bune, medicina nu e decât empirică sau mecanică".

In cultura morală trebue să deosebim două părţi: una care priveşte individualitatea noastră cu propriele ei interese, alta care priveşte binele semenilor noştri. Prima e mult mai uşoară, pentrucă nu e nimeni, care să nu voiască fericirea sa. De la inteligenţă şi cultura fiecăruia şi de la deprinderea de-a fi stăpân pe sine insuş atărnă posibilitatea de a-şi pune interesele sale in armonie cu ale altora, a-şi mărginì dorinţele şi aspiraţiunile şi a-şi asigura astfel bunăstarea şi liniştea.

Mult mai grea, deşi nu pentru toţi, este cultivarea simţimintelor morale privitoare la alţii, a simţimintelor zise de positivişti altruiste, cum este dreptatea şi iubirea deaproapelui.

In această privinţă este intre oameni o varietate nesfirşită, de la ucigaş până la omul gata a-şi da viaţa pentru binele altora. Puţini sunt atât de buni, încât să-şi facă o misiune din binefacere şi sacrificiu; puţini ear atât de răi, încât să-şi caute mulţumirea in durerea şi suferinţele altora. Majoritatea oamenilor sunt, mai mult sau mai puţin, egoişti, puţin păsători la binele şi suferinţele altora şi nesimţind o legătură intimă decât cu cei mai deaproape ai lor.

De unde vine aceasta? Este un mare adevăr, pe care religiunile caută a-l face cunoscut popoarelor subt forme simbolice, ear ştiinţa şi filosofia tind a ni-l arăta deadreptul, prin observaţiune şi argumente. Acest adevăr este identitatea fiinţei noastre cu a semenilor noştri. Toţi oamenii sunt fraţi intre sine şi fii ai aceluiaş părinte, cu care sunt de o fiinţă, zice religiunea creştină. Religiunile orientale ale Indiei, de acord in aceasta cu ştiinţa modernă, intinde această unitate de fiinţă asupra naturei şi universului intreg; şi astfel inţeleg ele nemurirea sufletului, adecă eternitatea acelei substanţe care se desprinde pe un minut din

nemărginirea puterii eterne, din care face parte, se individualisează in organismul nostru, și ajunge la conștiința de sine și de lumea in care trăește.

Acest adevĕr oamenii buni din fire il simțesc in mod instinctiv. O predispoșițiune innăscută ii face să pătrundă mai lesne prin vĕlul, ce ascunde tainele nepĕtrunse ale firei. Aci este secretul simțimĕntului de dreptate, care-i oprește de-a face rĕu altora, chiar cănd ar cere-o interesul lor; și al simțimĕntului de milă și bunăvoință, care-i indeamnă a le face bine și a le ușura suferințele. Omul drept și bun vede in toți oamenii aceeași ființă, care simte, se bucură și sufere ca dinsul. Mai mult ăncă, el are milă chiar de animalele necuvĕntătoare și simte o fericită simpatie pentru intreaga natură in mijlocul căreia omul rĕu trăește nepăsător. — „Eu nu trăesc in mine insumi“, — zice un mare poet, — „ci mĕ identific cu ceeace mĕ incunjoară; sunt simțiminte pentru mine in munții cei inalți, ear sgomotul cetăților imi este o pedeapsă. Munții, valurile, cerul, aceste lucruri nu fac ele parte din mine insumi și din sufletul meu, ca și eu din ele? Inima mea nu le iubește cu o patimă curată și adăncă? N'aș desprețuì eu orice alt lucru in asemĕnare cu ele? N'aș suferì mii de chinuri mai bine, decăt să schimb astfel de simțiminte cu aspra și profana nepăsare a acelor oameni, ale căror priviri sunt indreptate in jos spre pămĕnt și al căror cuget se teme de lumina zilei?“ (1)

Acest mod de a vedè determină toate cugetările, simțimintele și faptele omului bun. Pentru aceea el consideră ca o problemă a existenței sale de-a lupta incontra rĕului și a lucra pentru amelĭorarea vieții in orice loc și cu deosebire a societății din jurul sĕu.

Din acest mod de vedere al lucrurilor se explică natura simpatică a oamenilor de bine, bunăvoința și liniștea adăncă a sufletului, care se vede zugrăvită pe fața lor și care face să ne simțim atăt de bine in apropiere de ei.

1) Lord Byron: Child Harold, III, 72, 75.

Pentru asemenea oameni insăși moartea, venită la timp și în împrejurări normale, este fără greutate; ea nu e decât o trecere de la o stare la alta a ființei, un repaus asemenea somnului.

Un însemnat fapt moral de acest fel este patriotismul, a cărei schinteie divină licurește până și în inimele unor criminali, și care face pe oamenii de bine să înfrunte cu entusiasm periculele și moartea pentru apărarea țerii și națiunii lor.

Altele sunt vederile omului rău din fire. El simte cu totul eterogen, cu totul deosebit de lumea ce-l incunjoară. Aceasta n'are valoare pentru el, decât intru cât îi poate servì de mijloc pentru indestularea trebuințelor și poftelor individuale. Alte ființe, alți oameni, nu sunt pentru el decât niște umbre, pentru care el nu poate avea nici un simțimint de bunăvoință sau de milă, decât cel mult un simțimint interesat de simpatie, intru cât prin ei își poate scutì vreun interes sau ajunge vreun scop.

Simțimintele generoase ale altora, de amicie, de patriotism, de umanitate, sacrificiele și însăși recunoștința pentru binefacerile primite, sunt lucruri neințelese omului rău. Simțimintele și pasiunile firești ale lui, născute și nutrite prin o nefericită predispositiune, sunt: neincrederea în alții; ura și invidia incontra celor pe cari îi crede mai buni, mai tari sau mai fericiți decât el; nepăsarea și despretul pentru cei mai slabi; și pofta de rĕsbunare incontra acelora, de cari se crede impiedecat în urmărirea intereselor sale.

Iubirea și liniștea sufletească, care, zic înțelepții că este culmea fericirii, este necunoscută omului rău. Ear moartea este pentru el cea mai mare nefericire; pentrucă el vede într'însa prăpastia neantului, nimicirea totală a ființei sale.(1)

Uneori o puternică sguduire morală poate să deștepte iubirea ș'în inima celui rău. Și atunci, la lumina acestui

1) Confer. Schopenhauer: Die beiden Grund probleme der Ethik, p. 272. Die Welt als Wille und vorstellung, ș. a.

simțimint ceresc, el intrevede adânca rătăcire, care determină firea sa, și se intoarce la calea mântuirii.

Un asemenea exemplu aflăm in frumoasa legendă a d-lui Alecsandri, intitulată „Grue Sânger", vol. III, p. 106-107-9). Un om dintre aceia cari, poartă iadul in sufletul lor, pândește pe inimic in umbră și după săvêrșirea crimei, recunoaște in victimă cadavrul părintelui sêu. Această ingrozitoare nenorocire produce in el o astfel de revoluțiune, incât ii schimbă firea, și după o jumêtate de veac de cumplite chinuri ale mustrării de conștiință, de cumplite munci impuse de bunăvoe, acel monstru selbatic, care află plăcere in uciderea de oameni, devine om cu simțiminte umane, care se pătrunde de milă pentru suferința unui biet animal, a unei pasêri pe care o vedè murind și căreia prin binefacerea sa ii redă viața. Și atunci era mântuit, era „iertat".

Acesta este inadevêr un fenomen rar, insă cu atât mai interesant pentru studiul tainelor firii omenești.

Deosebirea intre omul bun și cel lacom sau rêu din fire ne arată de câtă insemnătate este, pentru fericirea omului, cultivarea virtuților de dreptate și caritate.

Această cultură, pe cât de anevoioasă, ca să nu zic cu neputință, este pentru cel rêu, pe atât de ușoară și plăcută e pentru cel bun. Pentru acesta iubirea și binefacerea sunt trebuințe inăscute; și el nu poate și nu înțelege a-și căuta propria sa fericire decât pe această cale.

Forma cea mai firească, sub care se manifestă simțimintele morale, este iubirea de țară și neamul sêu. Ea indeamnă pe oamenii de bine la fapte, care le asigură iubirea și veneratiunea contemporanilor și memoria posterității. Nu toți, numai geniele cele mari se pot face deadreptul binefăcêtorii omenirii intregi; insă fiecare poate aduce partea sa la binele și mărirea neamului sêu, sau a cercului in care trăește. Nefericire aceluia, care pune un zid nepêtruns intre sine și frații sêi, și care, putênd-o face, n'a simțit niciodată sfânta pornire de-a face bine altora, de-a aduce un sacrificiu pentru binele societății.

Deci, oricine simte in inima sa o schinteie de bunătate,

să n'o lase a se stinge; s'o arate prin fapte şi s'o desvoalte prin cultură, cu deosebire prin studiul vieţii oamenilor mari; căci numai printr'insa omul poate fi inadevĕr mare; ea este focul sacru, care, cu cât arde mai viu in noi, cu atât mai mult ne luminează şi incălzeşte viaţa. „Dumnezeu este iubire", zice evanghelistul, „şi acel care locueşte in iubire, locueşte in Dumnezeu şi Dumnezeu intr'insul". (1)

M. STRAJANU.

1) Ioan I, epistolă, c. IV, v. 16.

DESPRE POETUL RONSARD

(SUBIECTUL UNEI CONFERINȚE ȚINUTĂ LA BUCUREȘTI IN SALA ATHENEULUI ROMÂN)

Ne-am propus a examina incercările unei mari mișcări literare din epoca Renașterii, a cărei inițiator, poetul Ronsard — după cum ne-o spune el insuș — își trăgea origina din modesta vale a Dunărei noastre.

Istoria literară, s'ar putea impărți in două mari subdivisiuni, cari corespund — și una și alta — la două ordine sociale deosebite: deoparte avem antichitatea greco-romană; de altă parte, invasiunea evului mediu.

Intre aceste două curente, unul păgân, altul creștin și barbar, apare Renașterea — nici barbară, nici păgână — și așează cea dintâi treaptă a lumei moderne.

Dacă, pentru a ne alcătui o răpede imagine de antichitatea păgână, ne-am intoarce cu mintea in vechea Eladă, in clasica Italie, in acele țări scăldate de soare și lumină, in care aerul e atât de limpede, incât din depărtare poți vedè liniile curate ale templelor neaburite in zare, in care limba răsunătoare e o musică melodioasă, in care s'a născut Homer și Pindar, Timante și Phidias; in acele țări fericite, plutește par'că in aer, o putere de seducțiune și de magie, care de la Athena se transmite la Roma și la Bizanța și se ingână ca o rază de lumină peste tot ce este armonios și sublim pe acest pământ; dacă apoi, de la această lume antică, am trece fără transițiune, la lumea feudală, călugărească și clăcașă a evului mediu, in țărișoarele copleșite de castele, turle și clopotnițe, in care liber-

tatea nu se cunoaşte, in care peste tot domneşte opresiunea şi forţa, in care văzduhul răsună de limbi aspre şi de sunete răguşite, in care s'a stins orice ştiinţă a penelului desigur că impresiunea noastră ar fi alta, despre această nouă lume, căreia ii lipseşte elementul cel mai esenţial: o limbă deslușită.

Pe ici, pe colo, răsbate şi prin negura feudală căte un accent poetic, când eroic, când plăpând şi tânguitor; in general insă, poesia nu mai este, in această virstă a omenirii, adevărata oglindă in care să se reflecte o epocă atât de bărbătească sau mai bine zis, poesia evului mediu e toată in acţiune, in acele lănci frânte, in acele scrime galante, in nenumăratele catedrale cari materialisează sentimentul ei estetic, ca şi cum această epocă uriaşă, ar fi vroit să scrie in piatră şi in stincă poesia sa.

Dacă ne intrebăm acum: cine a păstrat tradiţiunea lumei greco-romane; cine a aruncat acel pod de unire, intre aceste două lumi atât de deosebite, istoria ne va răspunde, că cel care a făcut această minune, este, Orientul nostru, depositar credincios, chiar in decadenţa lui, al civilisaţiunei păgâne.

El transmite Occidentului, gustul antichităţii, tainile şi minunile lumii antice, şi sădeşte in ţarina cam pietroasă şi uscăţie a barbariei, sămânţa mănoasă a Renaşterii.

Nu este oare un fapt curios, că din cei doi poeţi ai Renaşterii, unul frances, Ronsard, să fie de origină român şi din orient; altul, german şi occidental, Martin Opitz, să vieţuească şi să se inspire in virfurile cu dor ai Carpaţilor noştri? Din virfurile lor, unde intilneşte un popor care a păstrat geniul şi deprinderile Romei, Martin Opitz compune entusiastele poesii, in care descrie pe ţăranul român, cu danţurile lui, cu petrecerile lui, cu limba şi portul său, atât de asemănat cu acela al poporului roman, incât Opitz remâne in extas şi in admirare.

Marele istoric frances, Amédée Thierry, a descris intr'un mod magistral, sentimentul curios pe care l'a avut Alaric barbarul, atras şi infricoşat ca de-o vrajă, in faţa

zidurilor Romei, in faţa Cetăţii care stăpânise lumea, şi care părea încă, minţii sale copilăreşti şi sălbatice, plină de resurse tainicite. Povestirile celor ce visitaseră Roma, luase in inteligenţa lui nedegroşită o proporţiune spăimêntătoare. Furnicau sub zidurile cetăţii, barbarii lui Alaric, cu o dorinţă enormă de-a intra in cetate, dar in acelaş timp, cu o neinţeleasă frică de-o catastrofă neprevĕzută.

Acesta era şi sentimentul oamenilor Renaşterii, când li se desfăşură dinaintea ochilor, lumea antică.

Ei se asvirlirĕ atunci, intocmai ca la un asalt, pe studiul antichităţii, atât de mare era rivna lor spre progres.

Entusiasmul, ardoarea, ţineau locul ordinei şi a metoadei astfel că ar fi fost poate, un pĕcat de moarte, a căuta se hotărnicească hausul acesta al cunoştinţelor.

Acelaş om era chimist şi poet, astronom şi gramatic, medic şi filolog, năzuind ca intr'o singură viaţă, să cumulese in creerul sĕu, intreaga ştiinţă omenească. Astfel, tipograful Etienne Dolet, savantul fără pic de ură, care avea să moară victimă a intoleranţii religioase, strigând de pe rug *Etais-je donc un loup, une bête féroce? N'étais-je donc pas un homme?*", tipograful Dolet, zic, scria versuri ca şi advocatul Toma Sebillet, ca şi matematicul chimist Jacques Gohorry, ca şi medicul, gramaticianul şi geometrul Pelletier du Maus.

E aproape de necrezut, până unde mergea in acest secol al XVI, plecarea firească spre sburdălnicie şi poesie uşoară.

Voiu povestì aici o intimplare, care ilustrează oarecum, zisele noastre. Cele mai considerabile persoane din magistratură, se adunaseră la 1579 la Poitiers, pentru ceeace se numea „les grands jours". Seara, aceşti magistraţi, veneau cu toţii in saloanele doamnelor Des Roches, muma şi fiica, care erau floarea şi podoaba aristocraţiei magistrale, virtuoase, talentate şi frumoase. Intr'o seară, pe când se vorbea de poesie şi de ale lumii, ca de ordinar, Pasquier, pe atunci advocat in parlament, zărì un purice pe sinul domnişoarii Des Roches şi şoptì ceva tinerii mume care

făcù mare haz. Adoua zi, şi ea şi Pasquier, venirĕ cu căte un crămpei de poesie in care povesteau intimplarea. Din acel moment, care de care se grăbì să celebrereze puricele domnişoarii Des Roches. Aceşti savanţi elevi ai lui Cujas, aceşti virtuoşi senatori, precum era un Achille de Harlay şi un Barnabé Brisson, se puserĕ pe gentileţe. Rapin, Passerat, Scaliger Iosif, luarĕ parte, şi fiecare venì, spre a varia sĕrbătoarea, cu versuri greceşti, spaniole, italiane. Puricele sumeţ e chemat in faţa tribunalului amorului; Cupidon, ca procuror, il dojeneşte pe latineşte; vinovatul insă, scapă şi incepe să sară, „bis terque vocatus, defuit", astfel că e judecat in lipsă, deşi găseşte avocaţi, bietul purice, pe Pasquier, Chopin, Loisel şi Mangot, cari pledează circumstanţe atenuante şi il scapă de persecuţiune.

Bunul gust poate că ar fi mai pretenţios, şi ar cere mai multă uşurinţă şi sobrietate in poesie, decăt aceea de care dispuneau doctii savanţi de care vorbim. Cu toate acestea, venind de la asemenea oameni, această intimplare mi se pare că are un caracter de simplitate, de nevinovăţie bun, un aer antic care ne reaminteşte jocurile lui Leliu şi Scipione.

Subt Francisc I, incepe in Franţa, acea libertate in relaţiunile zilnice, acea eleganţă a convenţiunilor sociale, acea politeţă a limbei şi a manierelor, care se va mărì şi perfecţionà apoi din ce in ce. Chiar costumul se schimbă subt Francisc I: el devine cochet. Spiritul se parfumează ca şi haina; corpul, deprins cu mătase şi catifea, devine mai sensibil şi mai delicat, ca şi spiritul şi limba.

Moravurile devin mai libere, mai nepăsătoare. Regele scrisese pe fereastra castelului de Chambord cu un diamant, celebrele versuri

Sousent femme varie
Bien fol est qui s'y fie,

şi ca om de spirit, el nu găsise altă manieră mai delicată de a-şi rĕsbuna pe frivolitatea feminină, decăt aseměnăndu-se

ei — şi cu dinsul — intreaga lui epocă. Amoruri fără regrete, fără lacrimi, fără amărăciuni.

Mişcarea literară a lui Ronsard, nu incepe insă decăt după moartea lui Francisc I, subt Enric al II. Diana de Poitiers, ducesă de Valentinois, a incurajat foarte mult noua şcoală a lui Ronsard; Diana, pe care Enric II o preferea tinerii sale regine. Subt Francisc I, literatura luase o direcţiune calvinistă cu Marot, căud apărù pleiada lui Ronsard, care substituì psalmilor lui David, pe Horaţiu şi Anacreonul păgăn.

Şcoala lui Ronsard devine astfel pe neştiute, organul acestui gust antipuritan, şi găsì pe dată protectori; succesul ei are prin urmare, o insemnătate politică şi socială.

Vom vorbì numai in treacăt de Francisc al II, care după un an de domnie, moare in chinuri.

Atunci, Maria Stuart, această regină care avea toate slăbiciuniie şi toate perfecţiunile femei, părăseşte păměntul Franţei cu ochii plini de lacrimi, vězěnd cum fuge malul dorit al ţării peste care domnise, şi căntănd cu tristeţe

Adieu, plaisant pays de France!

. . . . . .

Acum sosì pe tronul Franţei, un copil nervos şi timid. Ochiu-i sticlos pare stins şi fără viaţă; privirea ii fuge, căud te uiţi la el drept in faţă.

Pare că-i e frică de toată lumea şi că se indoeşte de sine insuş; se uită lung la cei cari il incunjoară inainte de-a le vorbì; rar işi spune păsurile, se crede inconjurat de spioni şi trădatori: acesta este Carol al IX.

Incunjurat de fraţi, de cari se temea cu drept cuvint, de Ducele d'Alençon, care intrigă mereu impotriva lui, de Enric al III, fiul preferit al Caterinei de Medicis, care din Polonia află toate detaliile despre sănětatea sa şi păndeşte zioa căud se va urca pe tronul fratelui sěu; de mama sa, Caterina de Medicis, care il indeamnă la masacru impotriva protestanţilor, Carol al IX trăeşte cu amintirea fratelui sěu,

Francisc al II, mort după un an de domnie, căci era şi el din acelaş sânge beteag al Mediceilor. Copil nervos, al cărui caracter expansiv la inceput, dar de-o expansiune bolnavă, fusese calmat de politica mamei sale şi de indiferinţa regelui Enric al II, tată-sĕu, devine susceptibil şi sĕlbatec. Ajuns pe tron şi incunjurat de hughenoţi şi de catolici, expus la insolenţele Guizilor, Carol al IX sfirşeşte prin a iscăli, subt indemnul mamei sale, monstruosul decret prin care se masacrau protestanţii, in zioa memorabilă care poartă numele sângeros: *St. Barthelemy.*

Ne-am oprit puţin mai mult asupra domniei lui Enric II şi Carol IX, pentru a arăta pe ce timp se născù noua şcoală. Toate personajele citate până acum in pripă, sunt intim legate cu viaţa şi operile lui Ronsard şi când politica pătimaşe şi haină le-a dat zăgaz, au căutat să-şi uite şi să se mângăe, recitind pe poetul atât de serbătorit al vremii lor.

Trebue insă să mergem cu imaginaţiunea tocmai in secolul al XVI, să judecăm pe poetul a cărui scurtă analisă o facem astăzi, in mijlocul social in care a trăit. Intr'o lume care eşea din barbarie, care să grăbea să absoarbă şi să-şi asimileze toată acea fineţe şi aristocratică sensibilitate a lumii antice, care trăia intr'o epocă de transiţiune in idei şi in moravuri, care era frămĕntată de lupte foarte pasionate şi adesea sângeroase, in rĕsboiu civil şi in rĕsboiu religios; intr'o astfel de lume a trăit Ronsard, şi din acest punct de vedere trebue să-l judecăm, spre a ne inchipui, chiar intr'un mod palid, rolul pre care l'a jucat.

Vom cerca aşa dar, a schiţa pe scurt, biografia lui Ronsard. El insuş ne-o povesteşte, cu multe şi incontestabile detaliuri in oda sa adresată amicului sĕu Remi Belleau.

Cum se face că un Român, adică strĕmoşul sĕu, să plece de la noi din ţară şi să pribegească tocmai prin Franţa? D-nu A. I. Odobescu, pasionatul admirator al acestei frumoase epoce a Renaşterii, a binevoit a ne comunica o explicaţiune, când l'am consultat asupra conferinţei mele, şi care pare foarte veridică. D-sa crede că pe vremea lui Michai Basarab, a trăit acel strămoş a lui Ronsard in ţara

noastră. Pe vremea lui Mihai Basarab — precum este ştiut — Carol Robert Napolitanul, din casa de Anjon, era rege în Ungaria şi se silea a ne subjuga pe noi Românii, şi a ne atrage la catolicism.

— „Aşa spuneţi lui Basarab, zicea Carol Robert solilor trimişi de Domnul Român, că el este păzitorul oilor mele; de barbă îl voiu scoate din vîrloagele sale". Cu aşa trufaşă vorbă se adresă Craiul Ungariei, boerilor trimişi de Mihai Basarab, cari veneau cu gând de pace, şi răspundeau insolenţii prea încrezătoare în sine: „Doamne, cu mare umilinţă şi spre cinstea noastră vorbeşte Basarab, pentru aceea scriţi-i indărăt cu milă crăiască şi cu dragoste". (1)

D-nu Odobescu presupune, că printre acei boeri cari, oarecum desaprobau actul foarte patriotic al lui Basarab, de-a surprinde pe Carol Robert în munţi, unde intrase ca vrăjmaş şi ca fanatic proselit al catolicismului, printre acei boeri cari au ajutat lui Carol Robert să scape de-o moarte sigură, a fost poate şi strămoşul lui Ronsard.

El a trecut astfel în Ardeal, şi de aci, s'a dus în Italia, la regina romantică şi deşteaptă din casa de Anjon, care domnea la Neapole şi avea împrejurul ei o academie de poesie şi de spirit.

Regina Ioana, doamnă peste ambele Sicilii, avea şapte ani când s'a logodit fără voea ei cu Andrei, regele Ungariei.

Ea contribuì la uciderea bărbatului său, spre a se putea căsătorì a doua oară, cu Ludovic din Tarcut, vărul şi tutorul său.

Ca să scape de răsbunarea regelui Ungariei, fratele lui Andrei, ea fugì cu noul ei soţ, cu Lodovic, în Provença, unde fu prinsă şi liberată apoi de Clement al VI.

Ioana se duce după aceea la Neapole, obţine ertarea regelui Ungariei, şi remăind earăşi văduvă, se mărită pentru a treia oară, cu Iacob al Aragoniei.

In fine — pentru a patra oară — murind şi Iacob, ia de soţ, pe vărul său, pe Carol de Durazzo.

---

1) Şincai, după Turocs.

Acesta porneşte cu o armată in contra Neapolei. După ce e incoronat la Roma, el descoperì necredinţa Ioanei care moare sugrumată in mŏnăstirea de la Muro. Regina Ioana, a cării viaţă fusese atăt de accidentată, era negreşit o femee cu moravuri foarte licenţioase, dar in acelaş timp, de o inteliginţă şi un spirit superior.

De la curtea acestei regine, lesne strămoşul lui Ronsard, a putut trece in Provança, pentru ca de aci să meargă, „avut de aur şi de slugi", să servească pe Philip de Valois, in rĕsboaele acestuia cu Englejii. Eată cine fusese poate pribeagul strămoş al lui Ronsard, căruia prin atavism, ii lasă moştenire, pe lăngă moşiile sale de pe malurile Loarei, şi gustul de călătorie, de rĕsboiu şi de aventuri.

Regina Ioana, atăt de poetică şi de cultivată, ne dă prilejul să vorbim de o altă regină, de Margareta de Navara, sora lui Francisc I, protectoarea lui Clément Marot, şi care poate era lui Marot, mai mult ca protectoare. Nu vom vorbì decăt in treacăt despre comediile pioase şi poveştile spirituale pe care Margareta le-a compus; ele au ceva mai drăgălaş, o observaţiune mai feminină şi mai uşoară, deşi poate mai puţin meritoare ca acelea ale lui Boccacio.

Margareta de Navara, e cea dintăi din cele trei Margarete de sănge regal, a cărei talent şi nume poetic, a revĕrsat ca un şir de mărgăritărele, versuri uşoare şi dedicaţii impodobite ale versificatorilor din timpul sĕu. Adoua Margaretă, Margareta de Savoia, era sora lui Enric al II-lea, sub care incepe şcoala lui Ronsard; ear a treia, care poartă earăş numele de Regină a Navarei, sora celor din urmă regi din familia Valois, este soţia lui Enric al IV-lea.

Spre a sfirşì cu micile versuri ale marilor personaje, vom cita ăncă pe Maria Stuart, poetica regină, care avea din neamul din care se scobora, de la Guizi, şi uşurinţa şi acea poleială de cultură, care ii făceau atăt de seducĕtori, şi de la care ne-a remas cunoscutul „Adio la Franţa". Cita-vom ăncă pe Enric al II-lea, de la care a remas zece versuri cătră Diana de Poitiers, şi pe Carol al IX-lea, care adresează vre-o douĕzeci de versuri cătră Ronsard.

Prinţii din secolul al XVI-lea, iubitori de literatură, plăteau cu două feluri de monedă pe poeţi şi pe oamenii de litere. Intăi, ii lua ca valeţi de cameră. Astfel servitorii lui Francisc I şi a reginei Margareta de Navara, sora lui Francisc I, erau mai toţi literari. Aci găsim, şi cu această calitate, şi pe Clément Marot, precum mai in urmă, tot in aceleaşi condiţiuni sociale, vedem pe un Malherbe, pe un Racine, pe un Voltaire.

Mai era insă o altă monedă, cu care se recompensau autorii: li se da căte-o mănăstire pe seamă, chiar fără a fi călugări. Aceasta era moneda cea mai curentă, şi astfel fu recompensat, Mellin de St. Gelais, un alt rival şi predecesor al lui Ronsard, care obţinù pentru o baladă o mănăstire. Insuş Ronsard fu astfel recompensat cu o mănăstire de Carol al IX-lea.

Pe acele timpuri, căud literatura era o ocupaţiune excepţional cultivată şi inţeleasă, abea de căteva spirite de elită, căud nu exista un mare avènt popular, căud mai mult ăncă, poporul işi avea literatura sa şi nici că ştia să cetească lătineasca cărturarilor, căud, spre a putea trăi şi a nu fi de multe ori amenintat cu rugul ca Dolet, sau cu spănzurătoarea ca Villon, nu era nici unul din bieţii nenorociţi lunatici, cari aveau astă pasiune a literaturei, să nu se adăpostească subt scutul vreunui puternic al zilii, şi să nu implore de la el milă şi sprijin.

Astfel dar, societatea in care trăeşte scriitorul din epocele trecute, ne explică, lăsând la o parte pornirile personale, temperamentul individual, care a fost influenţa mijlocului asupra omului care a scris sau a cugetat in vechime.

După această grăbită ochire, in care am indicat căteva caractere istorice ale epocii lui Ronsard şi a societăţii culte, a lumei particulare in care a trăit, ne remăne acum a limita şi mai mult cercetarea noastră, a studia omul insuş, viaţa lui şi tendinţa literară a reformei sale.

Ronsard s'a născut la 1524, in anul căud Francisc I fu prins in bătălia de la Pavia. Tată-sĕu, care ţinea de casa regelui Enric, şi insoţise pe acesta prin Spania, se

insurase cu o femee dintr'un neam nobil şi resboinic, inrudit cu nume cunoscute in eraldica francesă.

Studiile sale din copilărie le-a făcut mai mult pe fugă, căci nu prea simţea tragere de inimă spre acele seci şi sterile abstracţiuni şi formule cari, ca şi astăzi intru cătva, formează bagajul ştiinţific şi literar al unui şcolar de liceu.

El intră, ca şi tată-sĕu, in slujbă boerească, devine copil de casă al ducelui de Orléans, fiul lui Francisc I, şi asistă la virsta de nouĕ ani, in lupta lui Francisc de la Avignon, cu Carol de Austria.

De aci pleacă spre a insoţi in Scoţia pe Iacob, regele Scoţii şi stă vre-o şese ani in Englitera. Revine din nou in Franţa, pleacă cu discipolul şcoalii sale, cu Baïf, in Germania, la dieta de la Spir, unde asistă la discuţiunile ei, şi prin alte ţări, pe unde ducele de Orléans il trimitea cu misiuni diplomatice; stă cătva timp in Piemont, şi in toată astă viaţă incercată, in care abia scapă de un naufragiu, pleacă la resboiu; trimis apoi din nou cu vre-o misiune, se intoarce ear pe cămpul de luptă, intre douĕ aventuri amoroase, una aici şi alta cine ştie unde, Ronsard capĕtă o cunoştinţă adăncă de oameni şi de lucruri şi invaţă bine alte limbi străine.

Pănă in acest moment insă, el ăncă nu versifica; numai căteodată era surprins, in grajdul regal, cu psalmii lui Marot in mănă sau cu Mellin. Astă viaţă fără căpĕtăi, durează pănă la virsta de optsprezece ani, şi ar mai fi durat poate, dacă poetul nostru n'ar fi surzit.

Azi intimplarea ne face poate să suridem, dar pentru contimpuranii sĕi, acea surzenie avea ceva solemn, intocmai ca orbia lui Homer; ei o numeau „fericită", de oare ce ea dăduse pe Ronsard Franţei.

Ronsard, cunoscuse la curte la Blois, pe aceea pe care avea s'o celebreze in toate versurile sale, subt pseudonimul de Cassandra.

Brautôme spune despre Cassandra că n'are cele 36 de frumuseţi pe care el le cere de la o femee ca să fie in adevĕr frumoasă, dar adauge in acelaş timp, că nici nu

există vre-o femee care să le aibe pe toate. Cu toate acestea, zice Brautôme, Ronsard o crede pe Cassandra lui, cea mai frumoasă femee din lume, *car il est permis aux peintres et poètes, dire et faire ce qu'il leur plait.*

Quoi qu'il l'a déguisé d'un faux nom, Brautôme zice că o cunoaşte, şi fără a avea ilusiunile poetului, el ne spune că era frumoasă indestul.

Maria *qui n'a jamais porté autre nom que celui là, quant à celle là*, care se invoise să mângâie pe Ronsard de nepăsarea Cassandrei, nu era din damele de la curte, ci o simplă burghesă, cum ne spune tot Brautôme.

Până să facă cunoştinţa Mariei, poetul nostru amărât, cu suvenirul Cassandrei in inimă, se retrage intr'un colej, unde era director Dorat, care din profesor ii devine elev, şi aci, cu Lazar Baïf, cu Remi Belleau, cu Joachim de Bellay — cel mai renumit din pleiadă — se pune pe lucru cu o ardoare nespusă.

El veghează până la trei şi patru ore spre zioă, când sculă pe Baïf, care continua lucrarea.

Astă viaţă chinuită durează şepte ani. El prepară astfel şi aruncă basele revoluţiunii literare, care avea să schimbe insăşi natura limbei şi a poesiei patrii sale, şi din galică să o facă francesă.

Ronsard devine poetul favorit al zilei. Margareta de Savoia, sora lui Enric al II-lea; Maria Stuart, care işi reaminteşte de el pe tronul Scoţii şi il ceteşte in captivitatea sa; Carol al IX-lea insuş, il adoră şi il admiră. Pasquier ne spune că *nul ne mettait la main à la plume, qui ne le célébrat pas, en vers.*

Să vedem dar, care au fost tendinţele şcoalei lui Ronsard, care pe timpul său făcuse atâta svon, incât unii, apropiind cele două date, a naşterii poetului şi a infrângerii de la Pavia, ziceau că Franţa se putea consola de această infrângere, de oarece in acelaş an s'a născut şi Ronsard.

Până la moartea lui Francisc I, poesia francesă nu ne oferă vre-o producţiune demnă de-a fi insemnată; ea se

mulţumeşte cu mici variante, care imitau monotonul Roman al Rosei şi pe Villon, cam grosolan in apucături.

Atunci se naşte noua şcoală, pleiada, care pune mâna pe toate genurile, până şi pe teatru cu Etienne Jodelle, şi inaugurează o mişcare puternică şi naţională.

Până aci, invăţaţii Renaşterii, cari se ocupaseră puţin de poesie, când ii apuca verva poetică, in mijlocul doctelor lor comentarii, ei işi satisfăceau rivna scriind latineşte sau greceşte. Poeţii până la Ronsard, crescuţi prin casele boiereşti sau la mănăstire, erau cam săraci cu duhul, şi subiectele lor se restrâng in monotoane glume sau vaete amoroase când nu ereau vre-o lungă inşirare rimată a cronicii timpului lor.

In mijlocul inspiraţiunii gotice, resare Renaşterea greco-latină, cam incetinel in Franţa, cam pe tăcute, graţie unei generaţiuni setoase de ştiinţă şi foarte inflăcărată, care se amorezează de capo-d'operele antice şi se vaită că limba maternă e atât de urgisită.

Cei dintâi, ei pronunţă cuvêntul de „patrie", ceeace le atrage luare in ris.

In poesiile nouei şcoale, invenţiunea nu e originală, ci copiază mai adesea pe Greci, pe Latini, pe Italieni. Ideea, ca şi in poeţii noştrii din secolul trecut, cu care se asemuesc in această privinţă, e de mică importanţă; totul e farmecul intraductibil al limbei, frăgesimea şi graţiositatea formei.

Nu vom comenta, şi nici timpul nu ne-o permite, poesiile lui Ronsard, de oare-ce cu greu am tălmăci in prosă tradusă, aceste calităţi alese ale versurilor lui.

Cetiţi insă numai câteva din poesiile sale, ca de pildă: *Avant le temps tes tempes fleuriront; Or que l'hiver* (Amourette); *Quand vous serez bien vieille; A Cassandre* (Mignonne, viens voir); *De l'éléction de son sépulcre*; *Contre les bûcherons de la forest Gastine; Je vous envoie ce bouquet que ma main vient de trier.*

Cetiţi-le, mai cu seamă acestea, opt sau nouĕ, şi vĕ veţi convinge că posteritatea a fost injustă cu el, şi că

reabilitarea pe care i-au făcut-o romanticii din veacul nostru, a binemeritat-o, căci a fost şi este, adevĕrat poet.

Admirator al anticilor, dar cu oarecare independenţă, el ii imită intr'un mod original, dorind ţării sale „o eră de strălucire literară cum pentru adoua oară se vedea in Italia", şi in loc de-a traduce, ca până aci in mod servil, originalitatea lui se afirmă, faţă cu poeţii din timpul lui Francisc I.

„*Je prend, mon bien où je le trouve*" işi zice el, ca şi Molière, şi ordonează sonetele după moda italiană, după Petrarca; odele, după Pindar şi Horaţiu; cănticile după Anacreon; elegiile după Tibul, şi Franciada sa după Eneida.

Anacreon mai cu seamă, a avut o mare influenţă asupra pleiadei.

Prima ediţiune a poesiilor lui Anacreon, a lui Henri Estienne, apare la Paris in anul 1554.

Cu tot talentul poetic necontestabil al pleiadei, cu tot meritul ce a avut de-a regenera limba, de-a o inzestra cu forme poetice şi expresiuni noue, cu toată indemănarea artistică a şefului ei, a lui Ronsard, incercarea lui căzù indată după moarte-i, şi numele sĕu mai că s'ar fi uitat cu totul, dacă in secolul nostru, Sainte-Beuve mai cu seamă, şi alţii, nu l-ar fi justificat faţă de posteritatea severă. Ei forţarĕ intru cât-va geniul epocei in care trăise, ei vruseserĕ mai mult decăt s'ar fi putut face.

Dar nu aceasta e singura causă a căderii lor.

Negăsind in limbă elemente, ei se puserĕ să culeagă la cuvinte greceşti, latineşti şi italieneşti, şi să le asvirle cu grămada in limbă.

Mai cu seamă, tot ce era popular, li se părea vulgare şi ii ingrozea.

Odi profanum vulgus..., eată devisa lor.

Aceasta cam contrastă cu dorinţa lor, exprimată de atătea ori, de-a pune basele unei literaturi naţionale.

Ei se depărtarĕ de popor, şi poporul se depărtă de de dinşii. Astfel zadarnică fu incercarea lor, de-a altoì o

limbă noue peste cea curentă, şi fatal lucrarea lor trebuia să se nimicească.

Ei aduc, pe de altă parte, imaginaţiune, sentiment, tristeţe, energie, in poesia lor; strălucire in stil; formă corectă şi decentă, şi temperează astfel la timp, veselia grosolană a predecesorilor lor, in care şi sentimentul şi imaginaţia mai că lipsesc.

Abia cincisprezece ani se scurg de la moartea lui Ronsard, când intr'o zi Enric al IV, amator de poesie, intreabă pe Du Perron, de ce nu mai făcea versuri?

Du Perron ii respunde, că a renunţat, de când un gentilom Normand, stabilit in Provança, face atât de frumoase, incât face să amuţească cei bătrâni.

Acest gentilom normand era Malherbe.

El reformează tot. Gramatec şi poet, sever pentru dinsul, riguros cu alţii, i se intimplă intr'un moment de nemulţumire, când nu era inspirat el insuş, să-i cază pe mână un exemplar din Ronsard: imediat se pune să-l adnoteze şi il şterge de la inceput până la sfirşit. De la Malherbe incepe să fie lucru de gust şi de modă, şi de-a nu mai vorbì de Ronsard decât ca de o majestate căzută.

Limba francesă, care după comparaţiunea lui Stendhal, semăna pe vremea lui Malherbe, cu o fată de nouĕsprezece ani, săracă, care refuzase trei logodne avantajoase; cu Malherbe se pomeneşte deodată dojenită, criticată, sistematisată şi pusă in căţuşe.

In această privinţă, Ronsard fără indoeală, i-a fost mai util ca Malherbe.

Boileau, acest „burghez poet", cum il numeşte Victor Hugo, care impută poeţilor că „fac să vorbească pe ţărani cum se vorbeşte la sat", dă lui Ronsard lovitura de graţie.

Cu Malherbe, cercul amicilor lui Ronsard se restringe; abea mai remăne in rândul lor, cumpătatul Pasquier, istoricul de Thou, inţeleptul Lhopital, Jules César Scaliger — care pretindea cu fală că se trage din Despot-Vodă —, şi in fine, bunul Montaigne, atât de senin şi de independent in cugetare, care intr'un singur rând cu toate astea, declară

„poesia francesă ajunsă la apogeu şi pe Ronsard egal cu cei antici.“ — Madame de Gournay, fiica adoptivă a lui Montaigne, işi consacră in urmă, toată viaţa, ca să apere contra gramaticianilor pe Ronsard şi pe Montaigne.

Continuatorii insă şi discipolii pleiadei, cum de pildă familia Scudéry, au fost cei cari au compromis şi au făcut mai mult rĕu decăt bine.

Ei n'au inţeles, că pe lăngă partea bună din reforma lui Ronsard, era şi o parte rea, acea de-a fugì de limba poporului, de-a urì poporul, pe care pretindeau că il servesc fără voea lui.

A voì să creeze in mod artificial o limbă, a lăsà urmaşi cu totul inferiori lui, eată cele douĕ motive pentru care Ronsard, de la atăta inălţime a căzut aşa de jos.

El este o pildă pentru noi că trebue să ţinem, de vrem să avem viaţă, la limba noastră comună, şi aici şi dincolo de Carpaţi, şi să nu ne silim copilăreşte, a făurì o limbă, care nu se vorbeşte nicăeri.

MANIU.

CĂTEVA CESTIUNI METODOLOGICE

(STUDIU ASUPRA UNOR CAPITULE DIN «LOGICA» D-LUI T. MAIORESCU. ED. II. BUCUREŞTI 1886).

II. (1)

In nota de la pag. 148 a Logicei d-lui T. Maiorescu, cetim următoarele:

„In formularea metodei concordanţei şi a diferinţei, noi am introdus nota succesiunei ca o notă esenţială. Mulţi logici (Mill, Bain etc.) şi mulţi naturalişti o lasă la o parte; căci aceştia voiesc cu orice preţ să introducă o lege naturală şi in coexistenţa fenomenelor; şi fiindcă legea naturală nu se poate înţelege decât prin raportul causal, vor se introducă un fel de causalitate şi in cele coexistente. Dar aceasta nu ne pare admisibil; căci unde nu e succesiune nu e nici causalitate etc.“

Introducerea elementului „succesiune“ la formularea metodelor de concordanţă şi diferinţă ni se pare foarte nimerită, când e vorba de-a statorì legea unei causalităţi. Intr'adevĕr, numai succesiunile pot fi înţelese prin raportul causal. La o cestiune de coexistenţă nu poate să fie vorba de causă. Vine acum intrebarea: Metodele de concordanţă şi diferinţă, stau ele oare numai in serviciul causalităţii? Numai in succesiuni să existe nex necesar şi numai acest nex să poată fi obiectul unei cercetări ştiinţifice? Metoda

1) Vezi «Conv. Lit.» No. 5, de la 1 August 1888.

concordanței și diferinței, sunt ele chemate a ne descoperì numai legi de succesiune necesară, ori și noțiuni de coexistență necesară? Credem că cele de până aci ne vor îndreptăți să afirmăm și una și alta. Controversa e delăturată, indată ce în cestiunile de coexistență vom lăsa metodelor amintite rolul, ce pot și trebue să-l aibă, adecă, a ne duce, nu la legi de succesiune, ci la noțiuni sigure despre coexistența lucrurilor. Experiința constată în nenumărate casuri că coexistența lucrurilor e stăpânită de aceeași necesitate ca și succesiunea întîmplărilor; altfel nu am putea vorbì despre note necesare din conținutul unei noțiuni, nici despre noțiuni exacte ori neexacte. Formarea noțiunilor preste tot ar fi de prisos, căci nu ne-ar putea servì spre orientare în coexistența lucrurilor, dacă în nexul lor nu există nici o constanță.

Precum legea despre contracțiunea materiilor fisice prin rĕceală, îndreptățește faurul a bate cercul cald pe roată fiind sigur că o va strînge după ce s'a rĕcit; tot astfel noțiunea stejarului, în care bună-oară forma frunzelor și tăria lemnului coexistă constant va îndemna pe lemnarul intrat în pădurea cu arbori feluriți, să nu se intereseze decât de forma bine cunoscută a frunzelor unui arbore, pentru ca să se poată hotărì să-l taie, fiind sigur, că va găsì și lemnul cu tăria căutată. Metoda concordanței ori diferinței duce la un nex tot atât de necesar al coexistențelor, pe cât de necesar este nexul causal, la care ajungem prin aceleași metode în cestunile de succesiune. De cumva experiința ne-ar arăta, că unul sau celălalt nex nu ar fi necesar, în asemenea casuri, credem că nu este vorba de-o asemĕnare a necesității coexistențelor cu a succesiunilor, pentru a afla, care este mai imperioasă, ci de-o reformare a noțiunei ori legei în vederea nouei experiințì. In interesul unei terminologii mai precise am propus, ca terminul „notă“ să nu se folosească decât la cestiuni de coexistență, numind antecedențele și sequențele unei succesiuni cu terminul „momente“. Repetăm, că momentele, care intră prin inducțiune în o lege, exprimă o succesiune necesară și se

pot numì „momente esenţiale“ intocmai precum notele intrate in o noţiune, fiind necesar coexistente, se numesc „note esenţiale“.

Cănd stăruim a ne lămurì asupra faptului logic, că nexul coexistenţelor are acelaş grad de certitudine ca şi acela al succesiunilor, se iveşte cestiunea: Ce idee avem să ne facem in general despre certitudinea adevărurilor formulate şi verificate prin cele două metode cunoscute?

In paragraf 41, pag. 102, aflăm următoarea definiţie a certitudinei: Ea „este acea stare sufletească, in care o judecată ne apare evidentă“. D-l Maiorescu critică definiţia cu drept cuvănt adăogănd: „numai că evidenţa este un alt cuvănt pentru certitudine ca şi pentru convingere“. Mai tărziu adaugă: „Vreun criteriu formal, după care să se poată decide, care judecată merită certitudine şi care nu, nu există“.

Inadevăr, suntem nevoiţi să recunoaştem, că un astfel de criteriu nu există. Ne luăm insă voia a face o mică distincţiune. Acest criteriu, care nu există, are in vedere o certitudine *absolută*, care deasemenea nu există in om. In ea recunoaştem vechea greşală a filosofiei moderne, care in neastămpărul ei tinde a integra indată orice cestiune, precipităud cugetarea şi rivnind la resultate, ce nu sunt date omului a le atinge. Logica ca ştiinţă exactă nu trebue să părăsească marginile puse cugetării omeneşti, dacă ţine să fie folositoare celorlalte ştiinţi. Dacă nu există criteriu pentru certitudinea, ce filosofii metafisici şi metapsichici admit că ar putea să existe in om, ştiinţele naturale ori cele exacte ar trebui să se pună pe aşteptate pănă cănd filosofia va descoperì criteriul acestei certitudini, pentru ca adevărurile lor să aibă temeiul indispensabil, ce le indreptăţeşte a se constituì intr'o ştiinţă. De fapt lucrurile se petrec altfel. Ştiinţele se mulţumesc cu certitudinea, ce le-o poate da experiinţa; ele işi construiază o filosofie proprie despre certitudinea, pe care o poate dobăndì omul şi lasă metafisicii şi metapsichicii in voia lor să caute mai departe reazimul certitudinei absolute. Resultatul este, că filosofia

continuă şi astăzi a crede, că ea e ocrotitoarea celorlalte ştiinţi, in vreme ce acestea progresează cu atăt mai bine, cu căt sunt mai emancipate de duhul ei.

Ni se impune astfel intrebarea: Care este certitudinea, ce a realisat in ştiinţele speciale progresul lor enorm? Respundem: Este certitudinea *relativă*, intemeiată pe mulţimea şi exactitatea experiinţelor făcute asupra aceluiaş raport de coexistenţă ori succesiune. O noţiune ori o lege e cu atăt mai intemeiată cu căt ea e rodul unei inducţiuni purcese din mai multe casuri de observaţiune concretă. Nexul, pe care il exprimă, e cu atăt mai necesar, mai imperios şi mai sigur, cu căt el este resultatul inductiv al mai multor casuri de experienţă. Experiinţele genului omenesc, de căud s'a deşteptat conştiinţa in el şi pănă astăzi sunt cămpul de observaţiuni nenumărate din care s'a indus bunăoară judecata, că „omul e muritor" ori că „de două ori doi sunt patru". Nota muritor n'ar fi necesar coexistentă cu celelalte note din noţiunea om, dacă ar fi existat vreun cas concret, care se impiedece o astfel de inducţiune. Dacă alăturarea duor obiecte concrete la alte două obiecte ar fi produs vreodată o colecţiune de mai multe sau mai puţine obiecte de aceeaşi cantitate, teorema aritmetică $2\times2=4$ n'ar mai infăţişa un nex necesar. Copilul nu este conştiu de necesitatea acestui nex in asemenea grad ca omul crescut. Causa acestei deosebiri in tăria convingerii o găsim in numărul experiinţelor unuia şi a altuia. Cel din urmă a repetat inducţiunile sale de nenumărate ori cu voie ori fără voie intemeind resultatul dobăndit pe o basă de experiinţă mai bogată. Bogăţia experiinţei este singurul criteriu al acelei certitudini, care există in om. Această bogăţie, resultată din desele ocasiuni de-a face experiinţă, a inălţat certitudinea multor nexuri pănă la acel grad, incăt in faţa lor incepem a nu mai ţinea seamă de adeverirea lor prin necontenitele experiinţi. Astfel de nexuri induse suntem obicinuiţi a le considera de atăt de evidente şi de sigure, incăt nici prin minte nu ne vine să incercăm adeverirea lor intocmind noue experiinţi. Felul acesta de nexuri sunt ade-

vĕrurile exprimate in judecăţile ce se numesc *axiome*. Despre valoarea logică şi metodologică a axiomelor credem că nu va fi de prisos să mai adăugăm căteva cuvinte.

In § 52, pag. 126, despre demonstraţiune, judecăţile se deosibesc in:

„1. Judecăţi fundamentale, a căror certitudine este dată in ele insele şi nu mai trebue nici mai poate fi argumentată din alte judecăţi. Aceste judecăţi se numesc axiome (axiomata)".

„2. Judecăţile derivate, care primesc certitudinea lor de la axiome, adecă teoremele (theoremata)".

Deosebirea aceasta este pe deplin exactă. Sunt judecăţi care nu au fost dobăndite prin inducţiune din experinţă, ci prin derivarea lor din alte judecăţi cu ajutorul deducţiunii, precum sunt teoremele matematice. Sunt insă şi judecăţi care nu pot fi derivate in mod deductiv din alte judecăţi, din causa simplicităţii raportului ce exprimă. Acestea sunt axiomele. Cestiunea este, credem, a se inţelege aşa că nu găsim judecăţi mai sărace in conţinut şi mai bogate in sferă, pentru ca din ele să putem deriva adevĕrul axiomelor prin o deducţie logică.

Vine insă intrebarea: „Dacă axiomele nu se pot deriva din alte judecăţi, de unde şi pe ce cale işi dobăndesc ele certitudinea lor? Respunsul obicinuit este, că certitudinea axiomelor e dată in ele insele. Formularea acestui respuns in mod popular ar sunà astfel: Adevĕrul cuprins intr'o axiomă e sigur, fiindcă e sigur. Pentru justificarea acestui idem per idem filosofii metafisici recurg la aşa numitul *principium rationis sufficientis*, care ni se infăţişează in trei forme: 1. Principium idenditatis; 2. Principium contradictionis; 3. Principium exclusitertii. Ne incercăm a arăta, că aceste raţiuni n'ar fi suficiente dacă nu şi-ar găsì adeverirea lor in experienţa concretă.

Principiul identităţii ne spune, că *a* este *a*. Ei bine, există vreun cas concret, in care o sensaţiune să devină conştie intr'un chip şi in acelaş timp şi in alt chip?

Principiul contradicţiunii, că „o noţiune *s* nu poate

să fie impreunată cu o altă noţiune p şi in acelaş timp cu negaţiunea ei $-p$". Cine a mai vĕzut vreodată, că soarele se resară şi se apună in acelaş timp? Când a mai avut omul sensaţiunea frigului şi a căldurii in acelaş moment. Cine a mai făcut vreodată bilanţa averii sale şi a găsit, că are avere şi in acelaş timp că n'are?

Principiul exclusii tertii ne garanteasă, că „judecăţile contradictorice nu pot să fie amĕndouĕ false", că dacă una e falsă, cealaltă trebue să fie adevĕrată şi intors. A treia nu există. Intrebăm insă, exista-t-ar oare acest princip in idee, dacă experiinţa noastră nu ne-ar convinge prin continue sensaţiuni, că un teritor sau e inpopulat sau nu e inpopulat, că in teatru este sau nu este representaţiune, că eu vorbesc cu cineva sau că nu vorbesc etc.? N'am făcut niciodată experiinţa, că ar fi şi al treilea cas cu putinţă.

Vom intimpina poate obiecţiunea, că aceste experiinţi nu fac decăt să intărească şi ele adevĕrul amintitelor principii, a căror certitudine zace cu toate acestea in ele insele. Vine intrebarea, ce valoare poate să aibă certitudinea in idee pentru orientarea noastră in lumea, ce ne incunjură, dacă nu-şi găseşte aprobarea in aceeaşi lume? Sunt multe adevĕruri, care ăncă nu şi-au găsit aprobarea prin experiinţă. Avem insă datoria să nu uităm, că acestea sunt dobăndite prin deducţie din alte adevĕruri care sunt deja aprobate prin experienţă. Când e vorba de axiome, principiul raţiunii celei mai suficiente este experienţa.

Aceeaşi părere pare că o exprimă şi d. Maiorescu in nota §-lui 55, pag. 132, când zice: „Exact vorbind, toate teoremele şi definiţiunile matematice sunt judecăţi de valoare generală şi necesară cu propria lor evidenţă, adecă axiome. Căci toate se pot arăta ca intuiţii directe ale raporturilor de mărimi, fie la figurile geometrice fie la succesiunea numerelor aritmetice". Mai tărziu adaugă: „Naşte chiar intrebarea, dacă in multe casuri adevĕrul geometric nu s'ar putè dovedì mai bine printr'o intuiţie directă, decăt cu inlănţuirea silogistică etc." Axiomele sunt şi ele rodul teoretic al raţionamentului inductiv. Certitudinea lor, ca şi

a orcărei judecăți generale se razimă pe mulțimea experiințelor, din care s'a indus și prin care s'a adeverit. Raporturile simple, exprimate prin axiome tocmai in urma conținutului lor simplu au o imensă sferă de experiință și atât de bogată, incât e cu neputință, ca un om inzestrat cu organe sensuale sănătoase să nu fi făcut un număr considerabil de experiinți, a căror inducțiune să-i intărească certitudinea nexului până la un grad extraordinar de evidență. Eacă causa, pentru ce certitudinea axiomelor este atât de mare. Nu principiul metafisic imaginat al rațiunei suficiente este razimul acestei certitudini, ci raporturile concrete de coexistență ori succesiune, din care prin inducțiuni nenumărate s'a scos faptul nexului constant, ele sunt causa evidenței. Dacă ni s'ar cere definiția axiomelor, am zice, că sunt judecăți de ordinea cea mai inaltă sau judecăți generale dobândite prin ultimele și cele mai dese analise ale sensațiunilor.

Am numit axiomele dinadins judecăți *generale*, pentru ca să facem o deosebire intre judecăți generale și *universale*. Când tindem la această deosebire, o facem, cu scopul de-a indica și aici o altă margine a gândirei omenești, care nu se poate călca, fără ca logica să rupă legătura ce trebue să o impreune cu științele speciale, și prin chiar aceasta să devie nefolositoare acestor din urmă.

Am văzut, cum prin raționamentul inductiv se induc noțiunile ori legile, căutând a stabili raporturi de coexistență ori succesiune constantă pe temeiul unui număr oarecare de experiinți concrete, care servesc ca premise. Am văzut, că aceste raporturi sunt cu atât mai necesare, cu cât le-am găsit ca elemente constante in mai multe casuri concrete. Am acceptat, că gradul lor de certitudine atârnă de la mulțimea experiințelor, ce au servit inducțiunei lor. Dacă in zece casuri am descoperit același raport constant, pe care il exprimăm in conclusiune; urmează oare, că și in al unsprezecelea cas să se adeverească același raport și că va trebui nesmintit să se alăture și el la sfera noțiunei ori legii deja statorite? Afirmând aceasta in mod *absolut*,

am fi nevoiți să afirmăm și aceea, că o noțiune ori o lege, odată formulată, nu se mai poate modifica, că ea este un raport perfect de-o certitudine absolută. Numai sub aceste condițiuni o putem numì universală. Ne punem intrebarea: Ce exprimă o judecată dobândită prin inducțiune? Respundem, nimic mai mult decăt ce se găsește in casurile concrete, exprimate prin judecățile particulare ori singulare, care au servit ca premise. Numai casurile deja observate constituesc sfera sigură a unei noțiuni ori legi. Astfel orice judecată dobândită prin generalisare inductivă, fie chiar și axiomă, n'are cuvinte de-a se numì universală ci numai generală. Universalitatea este o antecipațiune precipitată a casurilor viitoare, care o pot da de rușine, de căte ori o noțiune ori o lege ajunge a fi modificată prin vre-o nouă experiință ce s'ar intimpla să o contrariese. Progresul științelor n'ar avea înțeles, dacă experiințele n'ar avea să imbogățească sfera unei noțiuni ori legi, inălțând certitudinea lor prin noue verificări, sau, dacă experiințele viitoare, n'ar mai putea să le modifice, desaprobând formularea lor actuală și necesitându-le a se constituì de nou și in alt chip. O judecată universală, a cărei certitudine are trebuință de continue verificări ori poate azi, mâne să fie chiar trasă la indoială n'are încă cuvinte de-a se numì universală. Universală va fi o judecată, când toate experiințele relative la raportul ce exprimă, vor fi terminate; prin urmare, când acest raport va fi dobândit o certitudine absolută. Cum se poate, ni se va zice, „omul e muritor“ să nu fie oare o judecată universală? Se poate foarte bine. Ceeace știm sigur este că toți oamenii de pân'acum au murit. Când vom intilnì încă o ființă, in care găsim toate notele cunoscute din oamenii deja morți, vom putea să afirmăm mai dinainte, că și nota muritor trebue să fie coexistentă cu ele, insă garanța pentru această coexistență o primim numai in mĕsura certitudinii ce ne oferă casurile oamenilor deja morți, și această certitudine, mulțumită experiințelor istorice și actuale, credem că e destul de mare. Când zicem „omul e muritor“, să ințelegem, că noțiunea

om nu cuprinde încă în sfera ei şi pe cei vii, asupra cărora această coexistenţă încă nu s'a adeverit. Avem cu toate acestea în experienţele făcute o certitudine suficientă, ca să fim pregătiţi pentru o nouă confirmare a judecăţii, că omul e muritor. O judecată însă, a cărei sferă de experiinţi nu este încă încheiată, nu înfăţişează formula abstractă şi a acelor experiinţi, care încă nu s'au făcut; prin urmare nu este universală. Şi aşa sunt toate judecăţile generale ale omului. Ne-am alătura părerii acelora, cari zic, că deducţiunile din judecăţi generale nu sunt decât tropotiri în loc, şi am fi îndreptăţiţi să o zicem, dacă judecăţile generale ar fi universale. Sunt multe judecăţi generale, care işi vor păstra poate pentru totdeauna talia actuală; ele au prospectele cele mai mari de-a fi universale; suntem însă datori să nu uităm, că numai experienţa, resultată din aplicarea deductivă a acestor judecăţi, e singurul criteriu al certitudinei lor, şi până când această experienţă nu va fi terminată, ele nu se pot numì universale. Omul să nu creadă, că e insuş Dumnezeu, ci numai „după chipul şi asemănarea lui". Tocmai în recunoaşterea acestei mărginiri sunt date condiţiunile progresului şi numai această mărginire poate netezì omului calea spre înaintare fără decepţii sguduitoare.

Eacă o nouă grabă a filosofiei moderne, o nouă alunecare în sfere infinite, un nou zor de-a părăsì marginile puse gândirei omeneşti. Ni se pare că ştiinţa de astăzi a primit rolul contrar spiritului lui Plato, care se vaetă în „Phaedros", că unul din armăsarii săi superbi nu poate ţine cursul carului înaripat la înălţimea zeilor olimpici, pentru ca să poată zărì veşnicul adevăr. Ştiinţa de astăzi, ameţită de acele regiuni, pare că se teme de celălalt armăsar, care o ameninţă cu asvîrlirea peste graniţa pusă cugetării omului.

Nota de la pag. 37, § 17 pledeasă pentru a nu primì în Logică judecăţile singulare, din motivul, că „Logica ocupându-se de noţiuni nu priveşte la realitatea sensibilă, şi

este indiferent, dacă sunt mai multe sau mai puţine representări individuale, cărora le corespunde o noţiune".

E adevĕrat, că pentru noţiune ca resultat deja aflat este indiferent, dacă sunt mai multe sau mai puţine representări individuale, care au servit de temelie inducţiunei.

Pentru insăşi inducţiunea unei noţiuni ori legi, credem insă, că n'ar fi indiferent. Inducţiunea trebue să mănece de la casuri de observaţiune de tot individuale, aşadar de la judecăţi concrete şi singulare pentru ca să poată construì premisele, pe temeiul cărora află nexul necesar. Raporturile exprimate prin judecăţi particulare, representănd şi ele un grad de generalisare, nu se pot intuì, prin urmare n'ar putea servì ca experiinţi, care singure sunt razimul certitudinei.

Aflăm această idee exprimată şi in nota de la § 2, pag. 3: „Adevĕrurile, ce le constatăm deadreptul prin sensibilitate sunt mai presus de indoială". Mai tărziu: „Dar indată ce părăsim tĕrĕmul sensibil actual şi căutăm a ne explica un lucru din legătura lui cu alte lucruri in ideele noastre se poate produce eroare", etc.

E adevĕrat, că şi din raporturi deja induse se pot induce alte noţiuni ori legi, avem insă să ţinem in vedere, că noţiunile ori legile ce servesc in casul acesta ca premise, presupun inducţiuni anterioare, care in cele din urmă trebue să mănece de la judecăţi singulare, adecă de la representări sensibile; căci acestea, o ştim, sunt singurul razim pentru certitudinea adevĕrurilor induse. Cum se produc representările sensibile şi in ce chip trec ele in conştiinţa noastră, este o cestiune fisiologico-psichologică. Logica are insă să ne înveţe a cunoaşte metoadele, după care procedem la analisarea notelor lor, pentru a găsì nexurile constante. Dar analisa se face prin judecăţi singulare care sunt forma logică elementară pentru descriere şi abstracţiune şi inchipuesc temelia inducţiunii. Socotim prin urmare, că deosebirea judecăţilor singulare ni se impune ca o necesitate metodologică.

In considerarea celor expuse mai nainte, am fi mai

Biblioteca Municipală
Timişoara

aplecați a părăsì terminul „universal“ şi a propune o împărțire a judecăților după cantitate in generale, particulare şi singulare. Generală e oricare judecată, care nu e singulară, cu alte cuvinte, care exprimă raportul constant al mai multor casuri concrete. Ea se numeşte particulară in asemănare cu o altă judecată mai generală decât ea; ear singulară e judecata, care exprimă nu raport concret şi individual.

Ne-am bucura dacă propunerea noastră ar putea să isbutească a atinge convingerea d-lui autor. In orice cas insă am dorì să se lămurească o cestiune, care ne nedumereşte ori de câte ori ne vedem in fața ei, călcând pragul catedrei.

Nu vom perde din vedere, că intr'un manual menit pentru invățământul secundar nu pot intra materii, asupra cărora discuțiunea nu este încă incheiată. Sperăm insă, că puținele observări, ce ni le-am permis, vor intimpina interes in cercurile competente şi vor merita atențiunea d-lui autor şi a altor bărbați de şcoală. Ne-am reținut dinadins de la orice provocare la autori de renume, ca să putem formula cestiunile pe calea cea mai puțin obositoare pentru cetitor. Cei inițiați in materie vor şti să afle măsura independenței noastre. Cestiunile odată clar formulate le vom pune, fiind nevoe, şi in fața eventualelor păreri deosebite, fie a autorilor români ori străini. Lucrul de căpetenie este, ca afirmațiunile din una sau altă parte, să fie mai intăi bine ințelese, dacă cerem, ca schimbarea părerilor să fie roditoare.

Am stăruit să expunem principalele metode de cercetare ştiințifică, precum şi procesele elementare, ce se săvărşesc in lăuntrul lor şi care ne descoperă legătura organică ce le impreună intr'un sistem de procederi. Insemnătatea acestor metode a ajuns să fie recunoscută nu numai pentru cercetarea ştiințifică, ci şi pentru invățământ.

Ne incercăm in cele următoare a arăta aplicarea metodelor la propunerea feluritelor materii de invățământ.

ŞTEFAN VELOVAN.

(Va urma).

DON QUIJOTE DE LA MANCHA

— Urmare —

XVIII

Cum eşiră la capăt cu planul lor parohul şi bărbierul, şi alte lucruri vrednice de povestit in această mare istorie.

Nu-i părù rea bărbierului născocirea parohului, ci atăt de bună incăt indată o şi puseră in lucrare. Ei cerură de la ospătăriţă o fustă şi căteva obiecte de găteala capului, lăsăndu-i amanet un antereu nou al parohului. Bărbierul işi făcu o mare barbă dintr'o coadă sură-roşiatică de bou, unde hangiul ţinea atărnat pieptenele. Hangiţa il intrebă pentru ce cerea acele lucruri şi Parohul ii istorisì pe scurt nebunia lui Don Quijote, şi cum această prefăcătorie era potrivită ca să-l scoată din acel munte in care se afla in acel moment. Indată hangiul şi hangiţa işi amintiră că acest nebun fusese oaspetele lor, cel cu balsamul, stăpănul tènărului scutier, şi povestiră parohului tot ce li se intimplase cu dinsul, fără a ascunde ceeace Sancho ascundea atăt de mult. La urmă, hangiţa imbrăcă pe paroh in aşa mod incăt era de vĕzut: ii puse o fustă de postav impe-

strițată cu dungi de catifea neagră largi de o palmă, toate tăete, și niște pepți de catifea verde, garnisiți cu niște margini de satin alb, care trebueau să fi fost făcuți, impreună cu fusta, din timpul lui Papură-Vodă. *) Nu consimți parohul să i se pună nimic pe cap, ci numai o bonețică de pănză cusută cu tighel, pe care el o purta noaptea când dormea. Fruntea și-o incinse cu o cordea de mătase neagră și cu o alta își făcu un hobot cu care își acoperi foarte bine barba și fața. Pe deasupra își puse pălăria sa, care era atât de mare incât ii putea slujì de umbrelă de soare și infășurându-se in mantaoa lui, se suì pe măgăriță cum incalecă femeile, și bărbierul pe a lui, cu barba sa ce ajungea până la brĕu, de coloare roșie și albă, ca una ce era făcută, cum am spus, din coada unui bou plavan. E își luară zioa bună de la toți, chiar de la blajina Maritornes care le făgădui mai multe paraclisuri, cu toate că era păcătoasă, ca Dumnezeu să le dea un bun sfirșit într'o treabă așa de anevoioasă și așa de creștinească, cum era aceea pe care ei o intreprinseserĕ.

Dar abea eșirĕ din ospĕtărie, când ii venì parohului un gând că era rĕu pentru dinsul ca să se imbrace astfel căci e necuviincios lucru ca un preut să se prefacă in așa mod, chiar pentru un scop bun. Spunĕnd aceasta bărbierului lui, il rugă să schimbe hainele intre dinșii, pentru că era mai drept ca el să fie domnișoara care cere ajutor, ear parohul să facă pe scutierul. In acest chip el își necinstea mai puțin demnitatea sa, și dacă bărbierul nu se invoia la aceasta, el era hotărit a nu merge mai departe, chiar de ar lua dracul pe Don Quijote.

Dar eată că sosì și Sancho, și vĕzĕndu-i pe amĕndoi in acel costum, nu se putù ținea de ris. Bărbierul se prinse la toate cele ce voia parohul, și schimbându-și rolurile, parohul il lămurì de-a firu in pĕr asupra modului ce avea să intrebuințeze și a vorbelor ce avea să spună lui Don Qui

*) In textul spaniol: *din timpul regelui Wamba*, got, detronat in 68 și al cărui nume a rĕmas popular in Spania.

jote spre a-l mişcà şi a-l silì să vină cu dinsul, şi să lase locaşul ce-şi alesese pentru zadarnica lui pocăinţă. Bărbierul respunse că fără să-i dea lecţie, va şti el să-l pună la cale. Nu voì insă să se imbrace atunci, pănă nu vor fi aproape de unde era Don Quijote, şi astfel strinse hainele sale, şi parohul işi potrivì barba, urmănd amèndoi drumul lor, avènd de călăuz pe Sancho Panza, care le istorisì ceeace li se intimplase cu nebunul, intălnit pe munte, ascunzènd insă găsirea geamantanului şi toate cele ce se aflau in el. Căci deşi nătărău, era cam lacom tènèrul.

A doua zi ajunserè la locul in care Sancho pusese semnele de crengi spre a nimerì unde remăsese stăpănul său. Cunoscènd locul, el le spuse că se afla la gura muntelui şi că se puteau imbrăca, dacă aceasta avea să ajute ceva la măntuirea domnului său. Ei ii spuseseră dinainte că a merge astfel şi a se imbrăca in acel mod era tot ce se putea spre a scoate pe stăpănul lui din trista viaţă ce işi alesese. De aceea ii recomandară mult să nu spună stăpănului său cine erau ei, nici că-i cunoştea. De il va intreba cum avea să-l intrebe, dacă a dat scrisoarea Dulcinei, să spună că da, şi că neştiind ea să cetească, ii respunsese din gură, zicănd că-i poruncea, sub pedeapsă de-a cădea in disgraţia ei, ca indată la moment să vină spre a se vedea cu dinsa, că era lucru de mare interes. Cu aceasta şi cu cele ce ei aveau de gănd să-i spună, erau ca şi siguri a-l duce la o mai bună viaţă şi a-l indupleca ca indată să plece spre a merge să fie impărat sau monarh, căci in ceea ce se atingea de-a fi archiepiscop, nu era nimica de temut. Sancho ascultă toate şi le intipărì foarte bine in minte, mulţumindu-se mult de găndul ce aveau de-a sfătuì pe domnul lui să fie impărat, ear nu archiepiscop, căci el era in sine incredinţat, că pentru a resplătì pe scutieri, mai multă putere aveau impăraţii decăt archiepiscopii rătăcitori. Ii spuse deasemenea că ar fi bine ca el să se ducă inainte să-l caute şi să-i dea respunsul doamnei sale, căci va fi poate deajuns spre a-l scoate din acel loc, fără ca ei să se mai ostenească atăt de mult. Li se părù şi lor cu cale cele

ce zicea Sancho Panza, şi de aceea se hotărîră să-l aştepte până se va intoarce cu ştirea că a găsit pe stăpânul său. Sancho se infundă prin acele ripi ale muntelui, lăsându-i pe amêndoi intr'o vale pe unde curgea un mic şi lin părău, căruia ii făcea umbră plăcută şi recoroasă alte stinci şi cătiva copaci ce se aflau pe acolo.

Căldura şi zioa ce străbăteau aicea, erau acelea din luna lui August, când in părţile acestea este de obiceiu foarte mare arşiţă. Ciasul era trei după amează. Toate acestea făceau locul şi mai plăcut, şi-i indemnau să aştepte acolo intoarcerea lui Sancho, precum şi făcură. Stând ei amêndoi in linişte şi la umbră, ajunse la urechile lor un glas care, fără a fi insoţit de sunetul unui alt instrument, resună dulce şi fermecător. Nu puţin se minunară ei de aceasta, pentru că li se părea că acilea nu era loc unde să poată fi cineva care să cânte aşa de bine, căci deşi se zice obicînuit că prin păduri şi pe cămpii se găsesc păstori cu glasuri ingereşti, acestea sunt mai mult exageraţii de poeţi decât adevêruri, şi mai cu seamă când se incredinţară că ceeace auzeau cântându-se erau versuri, nu de neciopliţi păstori de vite, ci de curteni inteligenţi. Versurile ce auzirĕ, şi care confirmară acest adevĕr, erau următoarele:

Cine-mi scade vieţii preţul?
Dispreţul.
Cine-mi aţiţă mâhnirea?
Zulipsirea.
Cine-mi incearcă răbdarea?
Depărtarea.
Astfel la jalea-mi cea mare
Nici un leac eu nu găsesc
Căci de zile mĕ sfirşesc,
Despreţ, zule, depărtare.

Cine-aprinde in mine dorul?
Amorul.

Cine-mi neagă in lume locul?
Norocul.
Cine infige 'n peptu-mi ferul?
Cerul.
Astfel mĕ tem să nu pier
De o boală dişanţată,
Impotrivă-mi stănd de-odată
Amor şi noroc şi cer.

Cine-mi va indrepta soartea?
Moartea.
In amor ce-i incăntarea?
Schimbarea.
De el care-i lecuirea?
Smintirea.
Astfel nu-i bine-o simţire
Să voeşti a lecui,
Leacurile de vor fi
Moarte, schimbare, smintire.

Ceasul, timpul, singurătatea, glasul şi ghibăcia celui ce cănta, toate aceste pricinuiră mirare şi mulţumire celor doi ascultători. Ei stătură nemişcaţi, aşteptănd să mai audă ceva, dar vĕzĕnd că tăcerea ţinea cam mult, se hotărirĕ să easă ca să caute pe căntăreţul care cănta cu un glas atăt de dulce. Căud insă ei voiră să implinească hotărirea, acelaş glas ii făcù să nu se clintească, ajungĕnd din nou la urechile lor acest

SONET

O prietenie sfăntă, ce cu aripele-ţi uşoare,
Lăsănd pe-ale tale urme numai umbra-ţi pe pămĕnt,
Intre sufletele bune, ce in cer la Domnul sunt,
Te-ai suit cu veselie in locaşuri zimbitoare;

Când tu vrei de-acolo nouă ne arăţi fără cruţare
Orice faţă mincinoasă ce-imprumută vĕlu-ţi sfânt,
Prin care câteodată străluceşte dulce-avênt
Spre virtuţi şi fapte bune, ce la urmă's stricătoare.

O prietinie, lasă cerul, şi numai permite
Ca să imbrace inşelăciunea haina ta neintinată
Care nimiceşte gândul bun, onest, neprefăcut.

Dacă tu nu-i smulge masca feţei sale ipocrite,
In curênd are să fie lumea earăşi cufundată
In caos ş'in neunire, cum a fost la inceput.

Cântecul se sfirşì cu un adânc suspin, şi amĕndoi aşteptară earăş să mai audă cântând. Dar vĕzênd că musica se transformase in duioase oftări şi ahturi, se invoirĕ să afle cine era intristatul, atât de minunat la glas pe cât de dureros in gemetele sale. Nu merserĕ mult, când cotind un virf de stincă ei zăriră un om de aceeaşi statură şi faţă cum Sancho Panza il zugrăvise când le povestì istoria lui Cardenio. Omul insă când ii vĕzù, fără a se mira stătù neclintit cu capul plecat pe pept, in posiţia unui om gânditor fără a ridica ochii să-i privească, decât intăia dată când ei sosiră pe neaşteptate. Parohul, care avea vorba delicată (ca unul ce avea deja ştiinţă de nenorocirea lui, căci după semne il şi cunoscuse), venì lângă dinsul, şi in câteva cuvinte scurte, dar foarte inţelepte, il rugă şi-l indemnă să lase acea viaţă ticăloasă, ca nu cumva să o peardă, şi aceasta era cea mai mare nenorocire din toate. Cardenio era atunci in deplina lui judecată, liber de acea pornire furioasă, care atât de adeseori il scotea din sine insuş. Vĕzênd deci pe aceşti doi intr'un port neobicĭnuit de acei ce umblau prin acele singurătăţi, se cam miră puţin şi mai ales când auzì că-i vorbeau de istoria lui ca de un lucru ştiut, căci cuvintele parohului astfel ii dădeau a inţelege. El respunse dar in modul următor: „Vĕd bine, domnilor, ori cine aţi fi, că cerul care are grijă să ajute pe cei buni, şi de multe ori chiar pe cei rĕi, fără să merit

eu imi trimite, in aceste locuri atât de singuratice şi retrase de orice relaţie cu ceilalţi oameni, nişte persoane, care punêndu-mi inaintea ochilor cu vii şi variate motive cât sunt fără judecată ducênd această viaţă, s'au silit să mĕ scoată de aice la o mai bună soartă; dar fiindcă ele nu ştiu ceeace ştiu eu, că eşind din această nenorocire am să cad in alta mai mare, au să mĕ ia poate drept un om slab la minte, şi ceeace ar fi şi mai rĕu încă, fără nici o judecată. Şi nu ar fi o minune ca să fie aşa, căci mie imi pare că tăria inchipuirii nenorocirilor mele este atât de vie şi are atâta putere pentru perderea mea, incât fără să fiu in stare a o impedeca, remân uneori ca peatra, lipsit de orice bun simţ şi cunoştinţă. Şi ajung a mĕ incredinţa de acest adevĕr când mi se spune şi mi se arată dovezi de lucrurile ce am făcut cât timp această grozavă pornire mĕ stăpânea. Atunci nu ştiu decât să mĕ pling in zadar, să blăstem fără folos soarta mea, şi să dau ca scuză nebuniilor mele, istorisind causa lor, celor ce voesc s'o asculte. Astfel oamenii cuminţi, vĕzênd care-i causa, nu se vor minuna de efectele ei, şi dacă nu-mi vor da leacul, cel puţin nu mĕ vor invinovăţi, schimbându-li-se intărtarea contra aiurărilor mele in milă pentru nenorocirile-mi pricinuite. Dacă este, domnilor, că voi veniţi cu aceiaşi intenţie cu care şi alţii au venit, inainte de-a merge mai departe cu inţeleptele voastre indemnuri, vĕ rog să ascultaţi istoria suferinţilor mele, şi sunt sigur că după ce veţi fi auzit-o, vĕ veţi cruţa munca ce v'aţi da preocupându-vĕ de-o nenorocire ce nu admite nici o mângâere."

Cei doi călători, care nu doreau altceva decât să afle din propria lui gură causa boalei sale, il rugară să le-o povestească, făgăduindu-i de-a nu face nimic mai mult decât ceeace el va voì pentru leacul şi mângâerea sa. Cu această condiţie tristul cavaler incepù duioasa lui istorie cam in aceleaşi vorbe şi amănunte cu care o povestise lui Don Quijote şi căprarului, cu puţine zile mai nainte, când cu prilejul maestrului Elisabad şi punctualitatea lui Don Quijote de-a păzì onoarea cavalerìei, povestea, după cum ştiut

este, remase neisprăvită. Acum insă voi norocul ca să nu-l apuce furia nebuniei, şi-i dădu prilej să meargă cu povestea pănă la sfirşit. Ajungĕnd cu vorbirea la biletul ce găsise Don Fernando in cartea *Amadis de Gaula*, Cardenio zise că-l avea tipărit in minte, şi era următorul:

«*Luscinda către Cardenio*

„In fiecare zi descoper in voi merite care mĕ indeamnă şi mĕ silesc ca să vĕ stimez mai mult. Şi astfel, dacă veţi voi să mĕ faceţi a plăti această datorie, fără a-mi jignì onoarea, veţi putea-o foarte bine face. Am un tată care vĕ cunoaşte, care mĕ iubeşte mult şi care, fără a silì voinţa mea, va implinì ceeace va fi drept ca voi să aveţi, dacă este că mĕ stimaţi cum spuneţi şi cum eu cred."

„Prin acest bilet mĕ indemnai a cere pe Luscinda de soţie, cum v'am spus-o deja, şi prin el Luscinda remase in părerea lui Don Fernando ca una din cele mai cu minte şi mai chibzuite femei a timpului sĕu. Tot acest bilet ii deşteptă dorinţa de-a mĕ perde inainte de-a se implinì visul meu. Eu spusei lui Don Fernando hotărirea la care se oprise tatăl Luscindei, ca tatăl meu să o ceară, ceeace eu nu indrăsneam să-i spun, temăndu-mĕ că nu se va invoì. Nu doar că nu cunoaşte bine calitatea, virtutea, bunătatea şi frumuseţa Luscindei, şi că avea destule merite spre a inobila orice altă casă din Spania, ci pentru că eu inţelegeam că el dorea să nu mĕ insor aşa degrabă, pănă va vedea ce făcea ducele Ricardo cu mine. Insfirşit ii zisei că nu mĕ riscam a spune tatălui meu, atăt pentru acest neajuns căt şi pentru altele multe care mĕ descurajau, fără a şti care erau, dar mi se părea că ceeace doream niciodată nu avea să se implinească. La toate aceste Don Fernando imi respunse că el se insărcinà să vorbească tatălui meu şi să-l facă a vorbì cu al Luscindei. O Marin ambiţios! O Catilina crud! O Sila criminal! O mincinos Galalon! O trădătorule Vellido! O resbunătorule Iulian! O lacomule Iuda! Trădător, crud, resbunător şi mincinos, ce

neajunsuri iţi făcuse acest nenorocit care cu atăta inimă curată iţi descoperì tainele şi mulţumirile sufletului său? Ce ofensă iţi făcui? Ce vorbe iţi spusei? Sau ce sfaturi iţi dădui, care să nu fi fost toate indreptate spre a mărì onoarea şi folosul tău? Dar de ce mă plâng, nenorocitul de mine, de vreme ce este lucru sigur că suferinţele pe care le aduce puhoiul de la stele, ca unele ce vin din sus in jos, aruncându-se cu furie şi violenţă, nu e putere pe pământ care să le oprească, nici sirguinţă omenească care să le poată prevenì. Cine şi-ar fi putut inchipuì că Don Fernando, cavaler ilustru, luminat, indatorit prin serviciile mele, in stare a dobândì tot ce i-ar cere dorinţa lui amoroasă, ori in ce parte s'ar indrepta, avea să se lăcomească a-mi lua, cum se zice, mie o singură oae ce eu n'o stăpâneam încă? Dar să lăsăm aceste considerări de-o parte, ca nefolositoare şi fără interes, şi să legăm firul rupt a nenorocitei mele istorii.

„Zic deci că părându-i lui Don Fernando că presenţa mea era o piedică ca el să pună in lucrare mincinosul şi rĕul lui gând, se hotărì să mĕ trimită la fratele său mai mare. Pretextul era de a-i cere nişte bani spre a plătì şese cai, pe care numai intradins şi numai pentru acest sfirşit, ca eu să mĕ absentez, şi el să poată mai bine eşì la capăt cu vicleanul său scop, ii cumpărase in aceeaşi zi in care se oferì să vorbească cu tatăl meu, şi voì ca eu să mĕ duc după bani. Puteam eu să previn această trădare? Putea ea să-mi treacă prin minte? Nu, desigur, dinpotrivă mĕ oferii cu foarte mare plăcere să plec indată, mulţumit de buna cumpărătură ce făcuse. In acea noapte vorbii cu Luscinda şi-i spusei ceeace plănuisem cu Don Fernando, indemnând-o să aibă nestrămutată speranţă că se vor implinì bunele şi dreptele noastre dorinţi. Ea, tot atăt de puţin ingrijată ca şi mine de trădarea lui Don Fernando, imi zise sĕ mĕ silesc a mĕ intoarce curĕnd, căci credea că nu va intărzia mai mult realisarea dorinţilor noastre, decăt până când tatăl meu va vorbì cu al ei. Nu ştiu atunci ce i-a fost, dar sfirşind aceste vorbe ochii i se umplură de

lacrămi şi un nod i se oprì in găt, astfel incăt nu o lăsà să rostească un cuvènt din multe altele ce mi se părù că se gătea să-mi spună. Remăsei uimit de acest nou accident ce până atunci nu-l vĕzusem niciodată la dinsa, pentrucă totdeauna căud norocul sau sirguinţa mea ne ingăduia, ne vorbeam cu toată veselia şi mulţumirea, fără a amesteca in convorbirile noastre lacrimi, suspinuri, zule, bănueli sau temeri. Toate erau pentru ca eu să-mi sui in nori fericirea că mi-a dat-o cerul ca stăpână. Exageram frumuseţa ei, mĕ uimeam de meritele şi de inteligenţa ei, şi ea in schimb lăuda in mine ceeace ca amorezată ii părea vrednic de laudă. Astfel ne povesteam sute şi mii de intimplări de-a vecinilor şi cunoscuţilor noştri, şi lucrul până la care se intindea cutezanţa mea, era ca să-i iau mai mult cu sila una din frumoasele şi albele ei măni, şi să o duc la gura mea, pe căt permitea strimtoarea unor graţii joase ce ne despărţeau. Dar in noaptea care precedă trista zi a plecării mele, ea plănse, gemù, suspină şi plecă lăsăndu-mĕ plin de confusie şi de nelinişte, inspăimăntat că am vĕzut la Luscinda aşa triste semne de durere şi de părere de rĕu. Insă spre a nu sdrobì speranţele mele, atribuii toate aceste puterii amorului ce avea pentru mine şi durerei ce obicinuit pricinueşte absenţa la cei ce se iubesc mult. Insfirşit eu plecai trist şi gănditor, cu sufletul plin de inchipuiri şi de bănueli, fără a şti ceeace bănuiam şi imi inchipuiam: semne lămurite ce arătau tristul resultat şi nenorocirea ce-mi era păstrată.

„Sosii la locul unde fusesem trimis, dădui scrisorile fratelui lui Don Fernando, fui bine primit, dar nu bine regulat, căci mĕ făcù să aştept, spre marea mea neplăcere, opt zile, şi intr'o parte in care ducele tatăl lui să nu mĕ vadă. Inadevĕr frate-sĕu ii scria ca să-i trimită bani fără ştirea lui. Toate aceste au fost o născocire a falsului Don Fernando, căci nu-i lipseau fratelui sĕu bani ca să mĕ reguleze răpede. Acest ordin şi recomandare mĕ puserĕ in poziţie de-a nu-l asculta, părĕndu-mi-se cu neputinţă să duc atătea zile viaţa in absenţa Luscindei, şi mai ales după ce

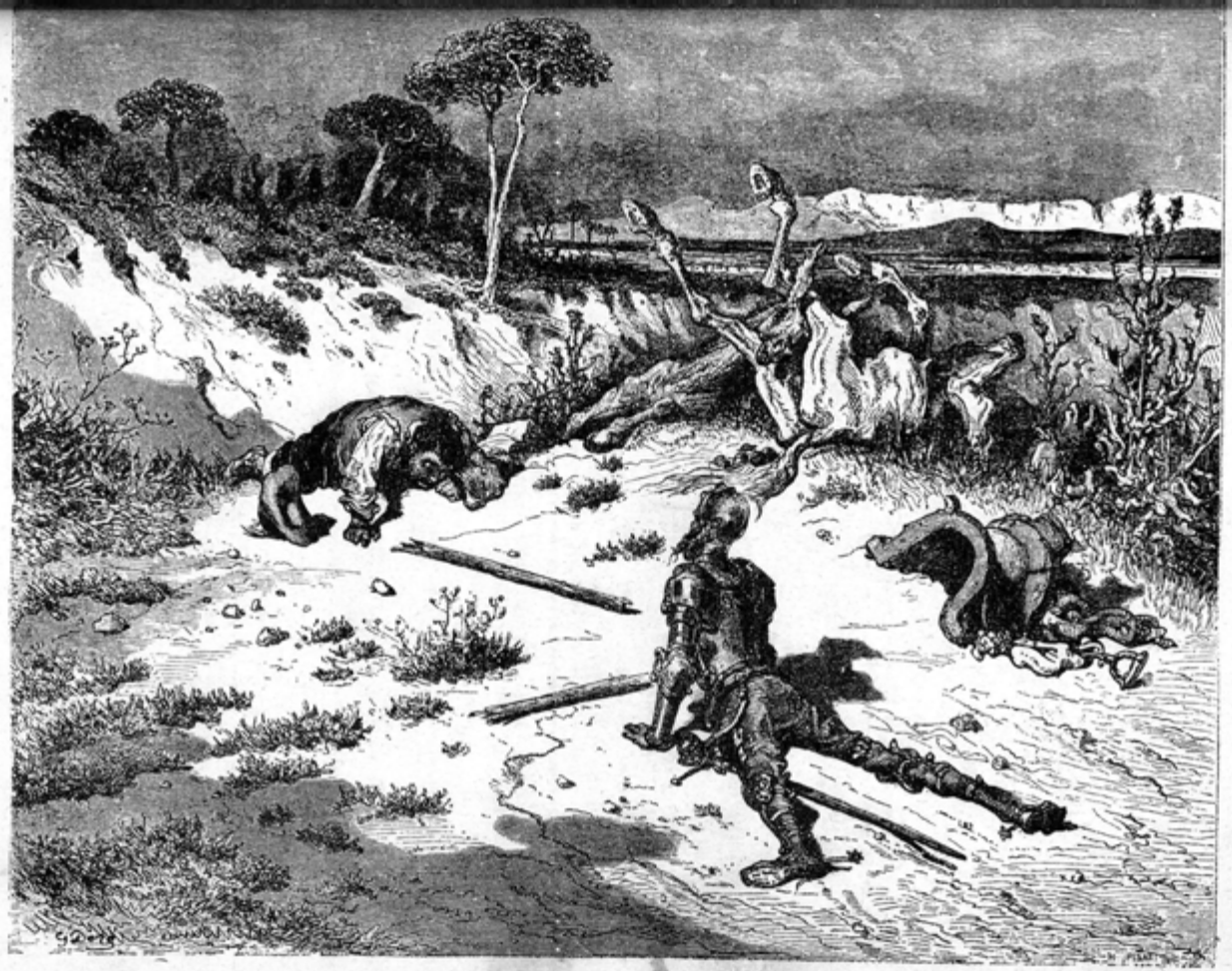

Viteazul este maltratat in mod barbar de către Briganzii liberaţi.

o lăsasem in tristeța de care v'am spus. Dar cu toate aceste ascultai ca un bun servitor, deși vedeam că aceasta va fi cu prețul fericirii mele. După patru zile venì un om să mĕ caute cu o scrisoare ce-mi dădù, și pe care după adresă cunoscui că era de mâna Luscindei, căci era condeiul ei. O deschisei tremurând și cu groază, crezĕnd că lucru mare trebuea să o fi indemnat a-mi scrie, fiind absent, de vreme ce rareori imi scria, fiind present. Intrebai pe om, inainte de-a o cetì, cine i-o dăduse, și cât timp intârziase pe drum. El imi spuse că din intimplare trecĕnd pe-o uliță din oraș, pe la ameazi, o doamnă foarte frumoasă il chemă de la o fereastră, cu ochii plini de lacrimi, și-i zise cu mare grabă: „Frate, dacă ești creștin, cum sameni a fi, pentru dragostea lui Dumnezeu te rog să duci iute, iute, această scrisoare la locul și la persoana ce se arată pe adresă, cunoscută de toți, și cu aceasta vei face o faptă bună inaintea Domnului nostru; și pentru ca să nu-ți lipsească inlesnirea de-a putea face aceasta, ia ceeace vei găsì in această basmà. Zicĕnd acestea imi aruncă pe fereastră o basmà, in care se aflau legați o sută de reali și acest inel de aur ce port eu, cu această scrisoare ce v'am dat, și indată fără a aștepta respunsul meu se trase de la fereastră, după ce insă vĕzù mai intâi cum eu luai scrisoarea și basmaoa, și prin semne ii spusei că voiu face ceeace imi recomanda. Vĕzĕndu-mĕ atât de bine plătit de osteneala ce-mi putea da ducerea scrisorii, și cunoscând după adresă că voi erați cui se trimitea, pentrucă eu, domnule, vĕ cunosc foarte bine, și indatorit totodată de lacrimile acelei frumoase doamne, hotărìi să nu mĕ incred in altă persoană, ci să vin eu insumi să v'o dau, și in șeasesprezece ciasuri de când mi se dăduse, am făcut drumul ce știți, și care este de optsprezece leghe."

„In vreme ce recunoscĕtorul și noul curier imi spunea acestea, eu sorbeam vorbele sale și-mi tremurau astfel picioarele incât deabea mĕ puteam ținea. Insfirșit deschisei scrisoarea, și vĕzui că ea avea urmĕtorul cuprins:

„Cuvĕntul pe care Don Fernando vi-l dăduse de-a vorbì

tatălui vostru pentru ca el să vorbească cu al meu, l'a implinit cu mult mai mult după plăcerea lui decăt in folosul vostru. Aflați, domnule, că el m'a cerut de soție, și tatăl meu, indemnat de avantajul ce crede că Don Fernando are asupra voastră, s'a invoit la cererea lui, cu atăta seriositate, incăt peste două zile are să se facă nunta, atăt de taĭnică și atăt de retrasă, incăt nu vor fi alți marturi fără numai cerul și cățiva oameni de casă. In ce stare sunt eu, inchipuiți-vĕ. Dacă e o datorie pentru voi de-a venì, judecați; și dacă vĕ iubesc mult ori nu, resultatul acestei trebi vĕ va face să ințelegeți. Facă cerul ca această scrisoare să ajungă in mănile voastre inainte ca măna mea să se vadă in poziție de-a se unì cu acea a unui om care știe atăt de rĕu să păzească credința ce promite".

„Acestea erau in scurt vorbele ce cuprindea scrisoarea, și care mĕ făcurĕ indată să mĕ pun pe cale, fără a aștepta alt respuns nici bani. Pricepui atunci că nu cumpărĕtura cailor, ci implinirea dorinții lui, indemnase pe Don Fernando să mĕ trimită la fratele sĕu. Dușmănia ce pornii in potriva lui Don Fernando, unită cu frica de-a pierde o inimă pe care o dobăndisem cu atăția ani de servicii și dorinți, imi dădurĕ aripi. Ca și in sbor, a douazi mĕ găsii la locul meu tocmai la ciasul potrivit spre a merge să vorbesc cu Luscinda. Intrai pe ascuns, lăsănd catîrul pe care venisem in casa bunului om care-mi adusese scrisoarea, și voì soarta, atăt de bună atunci, să găsesc pe Luscinda la gratiile ferestrii, martură dragostelor noastre. Luscinda mĕ cunoscù indată, și eu o cunoscui pe dinsa, dar nu cum trebuea să mĕ cunoască ea, nici cum trebueam eu s'o cunosc. Insă cine este in lume care să se poată fălì că a străbătut și a aflat găndul confus și caracterul schimbător a unei femei? Nimene desigur. Spun deci că indată ce Luscinda mĕ vĕzù imi zise: „Cardenio, de nuntă sunt imbrăcată; deja mĕ așteaptă in sală Don Fernando trădătorul și tatăl meu, ambițiosul cu alți marturi, a morței mai de grabă decăt a logodnii mele. Nu te turbura, amice, ci fă toate chipurile să fii față la acest sacrificiu, care de nu va putea fi impe-

decat prin vorbele mele, am un pumnal ascuns, care va putea să mĕ apere de silnicie, punĕnd sfirşit vieţei mele şi făcĕndu-te să cunoşti dragostea ce am avut şi am pentru tine". Eu ii respunsei turburat şi răpede, temĕndu-mĕ să nu-mi lipsească timpul spre a-i respunde: „Facă, Doamnă, ca faptele şi vorbele tale să fie adevĕrate, şi dacă tu porţi un pumnal, spre a remănè credincioasă, eu am o spadă spre a te apăra cu dinsa, sau spre a mĕ ucide, dacă soarta ne va fi contrară". Nu cred că ea putù auzì toate aceste cuvinte, pentrucă simţii că o chemau răpede căci aştepta mirele. Cu aceasta se inchise noaptea tristeţei mele, apuse soarele veseliei mele, remăsei fără lumină in ochi şi fără minte in judecată. Nu mĕ hotăram să intru in casă, nici nu mĕ puteam mişca in vre-o parte. Dar considerănd de căt interes era presenţa mea, pentru ceeace se putea intimpla in acea imprejurare, mĕ incurajăi pe căt putui şi intrai in casa ei. Şi fiindcă-i ştiam deja foarte bine toate intrările şi eşirile, şi mai ales cu vălmăşagul ce in taină, domnea in lăuntru, nimeni nu mĕ vĕzù. Astfel fără să fiu vĕzut, găsii mijloc să mĕ pun in infundătura ce făcea o fereastră din aceeaşi sală, acoperită cu dantelele şi florile a două tapisării, printre care eu puteam vedea, fără a fi vĕzut, tot ce se făcea in sală. Cine ar putea spune acum bătăile inimei mele, in vreme ce stătui acolo! Gănduriele ce-mi venirĕ in minte! Hotăririle ce formai! Ele fură varii şi atăt de mari incăt nici nu se pot spune, nici chiar nu e bine să se spună. Ajunge să ştiţi că mirele intră in sală fără altă găteală decăt aceleaşi haine ordinare ce obicĭnuea. Avea ca naş pe un vĕr primar a Luscindei şi in toată sala nu era o persoană deafară, decăt slugile casei. Puţin după aceea eşì dintr'o odae de toaletă Luscinda intovărăşită de mamă-sa şi de două domnişoare in serviciul ei, atăt de bine gătită şi imbrăcată cum calitatea şi frumuseţa ei meritase, şi ca una ce era perfecţiunea graţiei şi a gustului delicat. Uimirea şi emoţiunea mea nu-mi permiserĕ să privesc şi să insemnez in particular cu ce era imbrăcată, putui numai observa colorile, care erau roş şi alb, şi scănte-

erile ce aruncau pietrele şi juvaerurile capului şi a intregei imbrăcăminţi. La toate aceste se adăuga măndreţa deosebită a frumosului şi blondului ei păr, care era astfel incăt in comparaţie cu pietrele preţioase şi cu luminile celor patru torţe ce se aflau in sală, el oferea ochilor o mai mare strălucire. O amintire, duşmancă de moarte a repausului meu, la ce serveşte să-mi infăţişez acum neasemănata frumuseţă a acelei adorate duşmance! N'ar fi mai bine, crudă amintire, să-mi aduci inainte şi să-mi infăţişezi ceeace ea făcù atunci, pentru ca, mişcat de-o batjocură atăt de vădită, să mĕ silesc, dacă nu să-mi resbun, cel puţin să pierd viaţa? Să nu vĕ obosiţi, domnilor, de-a asculta aceste digresiuni pe care eu le fac, căci nu este suferinţa mea de acele care să se poată sau să trebuească a se povestì pe scurt, şi in treacăt: fiecare imprejurare a ei mi se pare mie că este vrednică de un lung discurs". La aceasta ii respunse parohul că ei nu numai nu se oboseau ascultăndu-l, dar le făcea mare plăcere amĕnuntele ce povestea, ca unele ce erau astfel, incăt meritau să nu fie trecute in tăcere ci ascultate cu aceeaşi luare aminte ca şi fondul insuş al istoriei.

„Zic deci, urmă Cardenio, că fiind toţi in sală intră preotul parohiei, care ii luă pe amĕndoi de mănă, spre a face ceeace se cere la asemene ceremonie. Căud el zise: „*Voiţi, doamnă Luscindă, pe Don Fernando, aice de faţă, ca legiuit soţ, cum porunceşte sfănta Biserică, mama noastră*", eu scosei capul intreg şi gătul de după perdele, şi cu urechea foarte aţintită şi sufletul turburat mĕ pusei să ascult ceeace respundea Luscinda, aşteptănd de la respunsul ei sentinţa morţii sau intărirea vieţii mele. Oh! de ce n'am cutezat să es atunci, şi să strig in gura mare: „Ah! Luscindo, Luscindo! ia seama ce faci, găndeşte-te la ceeace-mi datoreşti, nu uita că eşti a mea, şi nu poţi fi a altuea! Adu-ţi aminte că a zice tu *da* şi a mĕ sfirşì eu de zile, va fi unul şi acelaş moment! Ah trădătorule Don Fernando, răpitorul fericirei mele, moartea vieţii mele! Ce voeşti? Ce pretinzi? Găndeşte că nu poţi creştineşte să ajungi la ţinta

dorinţilor tale, pentrucă Luscinda este femeea mea, şi eu sunt bărbatul ei! Vai nebunul de mine! Acum când sunt absent şi departe de primejdie zic că trebuea să fac ceeace nu făcui. Acum când lăsai să mi se răpească scumpul meu odor, blăstem pe răpitor, in potriva căruia aş fi putut să-mi resbun dacă aş fi avut inimă pentru aceasta, cum am pentru a mĕ plânge. Insfirşit de vreme ce am fost atunci mişel şi prost, e drept ca să mor acum ruşinat, căit şi nebun. Preotul aşteptă respunsul Luscindei, care se oprì mult timp până să-l dea. Şi când eu gândeam că ea scoate pumnalul spre a-şi ţinea credinţa, sau desleagă limba spre a spune vreun adevĕr ori desamăgire care să se intoarcă in folosul meu, aud că zise cu glas leşinat şi slab: *Da, voesc.* Don Fernando zise tot aşa, şi dându-i inelul, remaserĕ amĕndoi uniţi printr'o legătură vecînică. Soţul venì să imbrăţişeze pe soţia sa, şi ea punĕndu-şi mâna pe inimă, căzù leşinată in braţele mamei sale. Remâne acum să spun ce fel remăsei eu. Vĕzĕnd in acest *da* ce auzisem, speranţele mele luate in bătae de joc, cuvintele şi făgăduinţele Luscindei mincinoase, pus in neputinţă de-a mai redobândì cândva fericirea ce pierdusem in acel minut, remăsei lipsit de simţire, părăsit după părerea mea de cerul intreg, devenit duşman pentru pămĕntul ce mĕ susţinea refuzându-mi aerul, suflarea pentru suspinile mele, şi apa picături pentru ochii mei. Focul singur imi crescù astfel, incât tot ardeam de turbare şi de gelosie. Toţi se turburarĕ cu leşinul Luscindei, şi maică-sa descheind'o la pept ca să-i dea aer, se descoperì in sinul ei o hârtie pecetluită pe care indată o luă Don Fernando şi se puse să o cetească la lumina uneia din torţe. După ce-o sfirşì de cetit, se aşezâ pe un scaun, cu mâna pe obraz, ca un om foarte gânditor, fără a se ingrijì de doctoriile ce se făceau soţiei sale, ca să se trezească din leşinul ei.

„Vĕzĕnd eu toată lumea din casă turburată mĕ riscai să es ori voiu fi vĕzut ori nu, cu hotărire de-a face o astfel de extravaganţă incât toţi să poată inţelege dreapta indignare a peptului meu pentru pedeapsa falsului Don

Fernando, şi chiar pentru trădătoarea nestatornică, leşinată încă. Dar soarta mea care trebuea să mĕ păstreze pentru mai mari nenorociri, dacă e cu putinţă să fie mai mari, ordonă ca in acel moment să am de prisos judecata, care deatunci incoace mi-a lipsit. Şi astfel fără a voi să-mi resbun pe duşmanii mei cei mai mari ceeace ar fi fost uşor, pentrucă nimeni nu se aştepta să fiu eu acolo, am voit să-mi resbun asupra mea insumi, şi să indreptez in potriva mea pedeapsa pe care o meritau ei; şi poate încă cu mai mare asprime decât aş fi intrebuinţat in contra lor, dacă i-aş fi omorit atunci. Căci moartea ce se primeşte fără de veste, iute sfirşeşte pedeapsa, dar ceeace se prelungeşte cu chinuri, necontenit ucide fără a isprăvi viaţa.

Insfirşit eşii din acea casă şi venii in casa aceluia unde lăsasem catîrul. Zisei să-mi pună şaoa, mĕ suii călare, fără a-mi lua zioa bună de la dinsul şi părăsii oraşul fără a indrăznì, ca un al doilea Lot, să intorc faţa spre a-l privì. Când mĕ vĕzui singur in cămp, intunericul nopţii mĕ acoperea şi tăcerea ei mĕ indemna să mĕ plăng, fără reservă sau teamă de-a fi ascultat nici cunoscut, dădui drumul glasului şi deslegai limba in blăsteme atât de mari şi asupra Luscindei şi asupra lui Don Fernando, ca şi cum aş fi satisfăcut cu dinsele insulta ce-mi făcuserĕ. Ii dădui titlurile de crudă, ingrată, falsă, nemulţumitoare, dar mai cu seamă de lacomă, de vreme ce bogăţia duşmanului meu ii inchisese ochii voinţii, spre a mĕ părăsì pe mine şi a se da aceluia pentru care norocul se arătase mai galanton şi mai darnic. In mijlocul pornirii acestor blăsteme şi ocări o desvinovăţeam zicĕnd că nu era de mirare ca o copilă ţinută in casa părinţilor sĕi, făcută şi deprinsă a-i asculta, să fi voit a se supune plăcerii lor, căci ei ii dădeau de bărbat un cavaler atât de nobil, atât de bogat şi de frumos, incât neprimindu-l ea, se putea crede ori că nu avea judecată, ori că inima ei era dată in altă parte, ceeace avea să fie atât de mult in paguba bunei sale opinii şi nume. Indată insă mĕ intorceam earăş şi ziceam: Să presupun că ea ar fi spus că eu eram soţul ei, ar fi vĕzut ei că alegĕn-

du-mĕ pe mine nu făcuse o alegere aşa rea care să nu o desvinuească, de vreme ce inainte de-a li se oferì Don Fernando nu puteau ei insuş să dorească, de-ar fi pus dorinţa lor in cumpăna dreptăţei, pe altul mai bun decăt mine ca soţ al fiicei lor. Ea foarte bine dar ar fi putut spune, inainte de-a se pune in primejdia silită şi extremă de a-şi da măna, că eu ii dădusem pe a mea, căci m'aş fi invoit şi supus la toate căte ea ar fi vrut să născocească in asemene imprejurare. Insfirşit mĕ incredinţai că puţin amor, puţină judecată, multă ambiţie, şi dorinţi de măriri o făcurĕ să uite cuvintele cu care mĕ inşălase, ademenise şi susţinuse in sperantele mele tari şi in onestele mele dorinţi.

„Cu aceste cuvinte şi cu această nelinişte mersei restul nopţii. Pe la revărsatul zilei ajunsei la una din intrările acestor munţi, prin care mersei alte trei zile, fără vre-o cărare nici drum, pănă căud sosii in nişte poene, care nu ştiu in ce parte a acestor munţi se află, şi acolo intrebai pe nişte ciobani incotro era locul cel mai sĕlbatic al munţilor. Imi spuserĕ că intr'acoace, şi indată mĕ indrumai in acea parte, cu gănd de-a sfirşì aicea viaţa. Intrănd insă prin aceste sălbătăcii, catirul meu căzù mort de oboseală şi de foame, sau, ceeace-mi vine mai degrabă să cred, spre a se măntuì de-o sarcină atăt de nefolositoare ca aceace purta in persoana mea. Eu remăsei pe jos, sdrobit de oboseală, uscat de foame, fără să am, nici să găndesc a căuta pe cineva care să mĕ ajute. In acest chip stătui, nu ştiu căt timp, intins la pămănt, după care mĕ sculai fără foame şi găsii lăngă mine nişte căprari care fără indoeală au trebuit să satisfacă nevoea mea. Ei imi spuserĕ cum mĕ găsise şi cum vorbiam atătea prostii, incăt dam lămurite semne că am pierdut judecata. Şi eu am simţit in mine deatunci incoace că nu in totdeauna o am intreagă, ci atăt de micşorată şi slabă, incăt fac mii de nebunii, sfăşiindu-mi hainele, strigănd in gura mare prin aceste singurătăţi, blăstemănd ursita mea, şi zadarnic repetănd numele iubit al duşmancei mele. Atunci n'am altă minte in gănd decăt să mĕ silesc a sfirşì viaţa răcnind, şi căud imi viu in simţire

mĕ găsesc atăt de obosit şi de măcinat, incăt deabea mĕ pot mişca. Locaşul meu cel mai obicĭnuit este scorbura unui stejar, bună pentru a acoperì acest pĕcătos trup. Văcarii şi căprarii ce umblă prin aceşti munţi, mişcaţi de indurare, mĕ susţin punĕndu-mi demăncare pe drumurile şi pe stîncele pe unde inţeleg ei că poate trec şi voiu găsi-o. Şi astfel, deşi atunci imi lipseşte judecata, nevoea

firească mĕ face totuş să cunosc merindele, şi deşteaptă in mine dorinţa de-a le căuta şi voinţa de-a le lua. Alte dăţi ei imi spun, că mĕ intilnesc cu minte, că eu es la drumuri şi le eau merindele cu sila, cu toate că ei mi le dau cu plăcere, de la păstorii ce vin cu dinsele din sat la stăni. In modul acesta petrec eu nenorocita viaţă ce mi-a mai remas, pănă cănd cerul se va indura să o ducă la cel de

pe urmă sfirşit, sau să-mi răpească amintirea pentru a nu-mi mai aduce aminte de frumuseţa şi de trădarea Luscindei, nici de ofensa lui Don Fernando. Dacă el va face aceasta, fără a-mi lua viaţa, eu voiu pune earăş gândurile mele pe calea cea dreaptă; ear de nu, n'am decât să-l rog ca să aibă numai milă de sufletul meu, căci nu simt in mine curaj nici puteri spre a-mi scoate corpul din această strimtorare in care, cu plăcerea mea, am voit să-l pun.

„Aceasta este domnilor, amara istorie a nenorocirii mele. Spuneţi-mi de este ea astfel ca să se poată povestì cu mai puţină durere decât aţi vĕzut la mine. Şi să nu vĕ osteniţi a mĕ convinge şi a mĕ sfătuì ceeace raţiunea v'ar spune că poate fi bun pentru tămăduirea mea, căci aceasta imi va folosì mie cum foloseşte o doctorie ordonată de un faimos medic bolnavului care nu voeşte s'o primească. Eu nu vreau sănĕtate fără Luscinda. Şi fiindcă Luscindei ii place să fie a altuia, fiind sau trebuind a fi a mea, să-mi placă şi mie a fi al nenorocirei deşi puteam fi in braţele fericirii. Luscinda voì cu nestatornicia ei să facă nestrămutată pierderea mea, eu voiu vroì, silindu-mĕ a mĕ pierde să mulţumesc voinţa ei. Va fi o pildă pentru cei viitori, că mie singur mi-a lipsit aceeace au de prisos toţi nenorociţii, pentru care este obicĭnuit măngăere neputinţa de-a fi măngăeţi, in vreme ce la mine este pricină de mai mari dureri şi nenorociri, căci gândesc că ele nu au a se sfirşì nici chiar cu moartea".

Aici Cardenio isprăvì lunga vorbire şi istoria sa tot atăt de nenorocită ca şi amoroasă. In vreme ce parohul se pregătea să-i zică căteva vorbe de măngăere, il oprì un glas care lovì urechele lui, şi pe care ei il auzirĕ spunĕnd in accente duioase ceeace se va istorisì in a patra parte(1) a acestei povestiri. Aici puse capĕt părţii a treia inţeleptul şi scrupulosul istoric Cid Hamet Ben-Engeli.

ST. G. VĂRGOLICI.

(Va urma)

1) In capitolul următor, care este al XIX-lea, incepe a patra şi cea de pe urmă parte, din cele patru, in care autorul impărţì tomul I al scrierii sale.

POESII POPULARE

DOINE BĔTRĂNEŞTI, HAIDUCEŞTI.

Cui ii place vitejia,
Lase-şi somnul şi beţia;
Că beţia pleacă somn,
Somnul pune cap de om.

Foae verde măderan
N'aţi auzit de Dăian,
De hoţul de sălişţean,
Că umblă peste păduri
Cu patruzeci de panduri?

Foae verde spică mare
Mĕ uitai din deal in vale,
Vĕzui pe Dăian călare,
Incunjurat de pistoale
Şese pline patru goale.
— Unde mergi tu, măi Dăiene?
— Peste Mureş la muiere.
— Da nu ţi-i Dăiene frică,
Apa-i lată luntrea-i mică?
— Foae verde siminic
Nu mi-i frică, că's voinic;
Că's voinic cu pălărie
Port puterea de pe-o mie.

Şi's Dăian, Dăian mĕ cheamă,
Şi's Dăian de bună samă!

Foae verde măderan
Eacă mama lui Dăian:
„Oh Dăiene, dragul maichii,
„Pe tine te-o judecat
„Tu să fii talpă la iad!“
— „Talpă la iad cum să fiu
„Că n'omor omul de viu,
„Nici nu iubesc insurate,
„De holter tot nu's pĕcate.
„De-aş fi aşa de blăstemat
„Precum 's de judecat,
„Soarele nu l'aş vedè
„Pămĕntul nu m'ar ţinè.
„Da nu's aşa de blăstemat
„Precum 's de judecat.
„Că soarele 'l vĕd bine
„Şi pămĕntul mĕ mai ţine!“

Frunză verde tupilan,
Ce voinic o fost Dăian,
Aseară 'nserà 'n Vulcan,
Dimineaţă fu 'n Ardeal.
Douĕ fete spală lănă
Şi Dăian le ea de mănă,
Douĕ fete spală grău
Şi Dăian le ea de brău,
Douĕ fete spală linte
Şi Dăian le ea din minte.

Cănd eram de zece ai
Mĕ 'nvăţam a fura cai,

Furam unu, furam doi,
Furam stava dinapoi;
Furam calul neamţului
Din funduţul grajdului;
Neamţul mĕ cătà prin curte
Eu suiam dealul la munte;
Neamţul mĕ cătà la grajd
Eu suiam dealul la Blaj.

Pe cel deal indelungat
Mere un pui de mălai cald,
Şi cu doamna mămăligă.
Stăi tu mălai, nu te duce
Că te-oi scălda'n lapte dulce;
Şi de dorul laptelui
Săi in virful gardului;
Şi de dorul smăntănii
Săi in fundul fântănii;
Şi de dorul untului
Săi in capul Turcului.

Jele-i, Doamne, cui ii jele,
Jele-i, Doamne, codrului
De armele hoţului.
Că le plouă şi le ninge
Şi n'are cine le'ncinge,
Că cine le-a mai incins
Zace la temniţă prins.

Celuit'a, celuit
Fecior de zlătar
Fată de domn mare,
Că el aşa-o zis
Că pe ea o duce-o
Pe poduri greceşti,
In curţi mari domneşti.
Da zĕu, el o dus'o
Pe poduri săteşti
In corturi ţigăneşti.
Şi zĕu, ei i-o dat
Coşarcă in stinga
Şi băta in dreapta,
Ulița de-a lungul,
Casele de-a rândul.
Da că zĕu s'o supĕrat,
In furcă de cort s'o răzemat,
A plâns şi s'o cântat
Şi-a vĕzut o păsĕrea:
„Dragă păsĕrea
„Vinta din ţara mea,
„Du-te la măicuţa mea:
„Că hainele mele
„Nici să nu le iee
„Nici să nu le dee,
„Nici să nu le vĕnză,
„Făr' să le aprinză,
„Să se ducă şfară,
„In lume şi'n ţară
„Şi prin şezĕtoare
„Fetele s'o cânte
„Feciorii s'asculte
„C'a inceluit
„Fecior de zlatar
„Fată de domn mare."

Strigă Toader de la junci,
De la junci şi dintre lunci;
Nime 'n lume nu-l aude,
Făr' l'aude maică-sa.
Cum l'aude la el fuge:
„Ce strigi, Toadere, cu sete,
„Opincile ţi le-ai rupt,
„Ori măncarea ţi-ai sfirşit?"
— Opincile nu le-am rupt,
Măncarea n'o am sfirşit,
Eu măicuţă-am adurmit
Sub un măr mare 'nflorit.
Florile m'au năpădit
Şi-un şerpe că-a venit
Şi in sin că s'a băgat,
De trei ori s'ancovrigat.
Leagă măna 'n chescheneu
Şi-o bagă in sinul meu,
De scoate şerpele rĕu! —
Măicuţă-sa respundea:
„Decăt, Toadere, fără mănă
„Mai bin', Toadere, fără tine."
Strigă Toader a doua oară
De la junci
Şi dintre lunci;
Nime 'n lume nu-l aude,
Făr' l'aude soru-sa.
Cum l'aude la el fuge:
„Ce strigi Toadere cu sete,
„Opincile ţi le-ai rupt,
„Ori măncarea ţi-ai sfirşit?"
— Opincile nu le-am rupt,
Măncarea n'o am sfirşit,
Că eu, soră, am adurmit
Sub un măr mare 'nflorit.
Florile m'au năpădit
Şi-un şerpe că-a venit

Şi in sin că mi s'a băgat
De trei ori s'oncovrigat.
Leagă mâna 'n chescheneu
Şi-o bagă in sinul meu. —
Mâna 'n sin ea o băgat
Brău de aur o aflat.

In poale de codru verde
Mititel focşor se vede,
De zece carĕ de lemne.
Nu ştiu focu-i potolit
Ori de voinici ingrădit?
De voinici de cei aleşi
Cam la o sută şi cinzeci.
Tot frig carne de berbece
Şi'ncălzesc vinul de rece.
Poruncit-o poruncit
Un tâlhar de generar
Şi alte tisturi mai mari,
S'aleagă mieii din munte
Şi voinicii cei de frunte;
S'aleagă mieii de graşi
Şi voinicii de cinaşi.

La făgădăul de fag
Bea un sărac şi un bogat.
Bogatul din graiu grăià:
„Du-te incolo vreme rea,
„Ce te-apuci cu mine a beà!
„Tu n'ai care ferecate,
„Nici n'ai coşuri cu bucate,
„Nici n'ai buţi cu bani mărunţi.

„Nici n'ai carĕ
„Cu comoară!“
Săracul din grai grăià :
— „Ai tu carĕ
„Cu comoară!
„Arză-ți focul carĕle
„Sĕ-ți remăè pentele,
„Să le cari cu brațele
„Prin toate grădinile
„Se hărănești coitele.
„Toată vara m'am rugat
„Pre la bogații din sat,
„Să-mi dee plugul pre un cias
„Să-mi ar mălai la copilași,
„Și nici unul nu mi-a dat
„M'am apucat de furat.
„Copii i-am săturat
„Și Dumnezeu m'a iertat!“

DOINE BĔTRĂNEȘTI, CĂTĂNEȘTI.

Pe dealul cu măderan,
Mere Iancu cu Orban.
„Unde mei, doamne Orbane?
— Să scriu feciori la cătane!
— Iancule, Orbanule,
Unde măi cătanele?
— Da la foc săracele!
— Da mănă-le mai încet,
Că le sar bumbii din piept.“

Şede Iancu pe fântână
Cu puşca plină in mână;
Nu ştiu plină-i sau ii goală,
Ungurii fug de s'omoară.
Iancu şede, măncă nuci
Domnii fug făr' de păpuci.

Poruncit-o poruncit
Feciorii 'mpĕratului
La fetele satului
Să nu poarte sugna 'n flori,
Că nu le remăn feciori;
Că feciorii cei frumoşi
S'au dus la Bosnia 'n jos.
Neşte ciufuri au remas
Să scoată cănii din sat.

Bate, Doamne, şoarecele
Şi pe dăl cu foarfecile,
Că şede pe scaune-umplute
Şi tot tunde la regute.

Perit-ai fi pui de cuc,
Tu mi-ai cântat să mă duc;
Mi-ai cântat mie de cale,
Şi mândrii de lungă jale.
Eu m'am dus din ţară 'n ţară
Tot cu inimă amară;
Ş'am umblat din sate 'n sate
Tot cu puşca grea in spate.

Mi-o asudat chemeşa 'n spate
De puşcă şi de hozate,
Mi-o asudat chemeşa 'n piept
De puşcă şi de borniet.

Decăt la neamţul cătană
Mai bine 'n codru cu pană,
Că din codru vii acasă,
Da zĕu neamţul nu te lasă.

Hop săracă cătana,
Când ii vine porunca
Işi desculţă opinca,
Şi 'ncalţă papucul
Şi ia drumul de-a lungul!

— Căpitane Pavele,
Unde duci cătanele?
— Da la foc săracele!
— Nu le băga tare 'n foc
C'am un frate la mijloc,
Cu pană de busuioc. —
Pana 'nainte merea
Ochii şi gura-i ridea.

Hei săracii feciorii
Cum trec munţii Bistriţii
Blăstemându-şi părinţii;
Blăstemând nu ştiu pre care,
Şi pe maică-sa mai tare:

„Fire-ai maică blăstemată,
De ce nu m'ai făcut fată
Să şed cu furca pe vatră;
Torcĕnd căte un firuţ
Şi-aşteptănd căte un drăguţ.
Să şed la umbră de-arţar
Aşteptănd căte un scolar,
La umbră de prunişor
Aşteptănd un domnişor,
La umbră de pom mai mic
Aşteptănd căte un voinic.“

Prin pădurea cu nuiele
Merg regute tinerele,
Căte trei şi căte patru
Duc o carte la 'mpĕrătu.
Ii scrisă cu mănile,
Să plângă mumănile;
Şi scrisă-i cu deştele
Să plângă nevestele.

— Eu mĕ duc măndro, cătană,
Tu remăi de mĕ aşteaptă
Nouĕ ani şi jumĕtate! —
Da zĕu ea l'o aşteptat
Numa nouĕ ani in cap,
Şi ea că s'o măritat.
El venea din cătănie
Ea pleca la cununie.
El venì pe un rit de fĕn,
Se'ntilnì c'un moş bĕtrăn:
—„Bună zioa, moş bĕtrăn,
„Ce stringi dominica fĕn?

— „Ține-ți drumul, tu cătană,
„Că nu string de dorul tĕu
„Că string de nĕcasul meu.
„Că am un fecior cătană
„Și nora l'o așteptat
„Numai nouĕ ani in cap,
„Și acum s'o măritat!
— „O moșule, dragul meu,
„Să te ție Dumnezeu,
„Țipă furca și grebla,
„Și hai arată-mi casa!“
Și el că și le-o țipat
Și casa i-o arătat.
El in casă a tunat
Toți mesenii i-a 'nchinat.
— „Eu de la nime n'oiu bea,
„Făr' de la soția mea!“
Și soția i-o inchinat
Eară el i-a cuvĕntat:
— „Mulțumim ca, cănd aș bea,
„Ca de la soția mea!“ —
El de-acolo s'o luat
Și acasă a plecat.

Bate, Doamne, ce ai de-a bate,
Bate parii gardului
Și condeiul neamțului,
Să nu poată neamțul scrie
Feciorii la cătănie.

Măgheran de pe cetate
Scrie la mândruța carte,

Că de mine n'are parte
Numa neamţul din cetate!

Sărace mândrele mele,
Astringeţi-vĕ tustrele
Şi ţineţi o sĕrbătoare
Doar' scap şi eu din prinsoare.
Şi daţi voi o liturghiă
Doară scap din cătăniă.

Pe din sus de Orăştiă
Vin doi fraţi din cătăniă:
„Pune, frate, mâna 'n şele
„Şi-mi cântă una de jele.
„Că de când noi am cătănit
„Părinţii ne-a 'mbĕtrânit,
„Boii 'n grajd au flămânzit,
„Fiarele s'au ruginit,
„Sbiciu 'n cui s'o putrezit!"

Pe dealul cu florile
Dumnezeu cu oile;
Oile adună florile,
Florile's de trebueală
Pe sama 'mpĕratului,
Să cernească hainele,
Să 'mbrace cătanele.

Spală-mi, mamă, hainele
Că-mi pornesc cătanele;
Spală-le cu lacrimile
Să mi-le trimeți pe stele;
Pe șuerul vĕntului
La capul pămĕntului.

Suflă vĕntul sălcile
Să pornească luncile,
Să mĕ duc la Seghedin
Să-mi cumpĕr un brău de in.
Brău de in și de mĕtasă
Să-l timiț la maica acasă
Ca să vadă
Și să creadă
Cum mii inima de neagră,
Ca tina de drum de țară
Călcată de multe carĕ,
De carĕ de dobitoace
Trecĕnd incolo ș'in coace.

Fă-mi, maică, cămeșă mie
Că mĕ duc la cătănie;
Da' de poartă și-o gătește,
Și o fă, maică, cătănește.
Și-o fă cu guler 'nalt
C'așa-i place la 'mpĕrat.
Pe barburul din-ainte
Scrie plug cu șese vite;
Pe barburul din-napoi
Scrie car cu șese boi,
Pe frate-meu lângă ei;

Pe măneca de-a dreapta
Scrie-te pe domnia-ta;
Pe măneca de-a stinga
Scrie, maică, pe tata,
Că ii darsă inima,
Frunză verde de bujor
După al lui dulce fecior,
Că l'or duce la Bosnia
N'avenì pănă-i lumea.

Spusu-ţi-am măicuţă ţie
Că de-oi prinde arma'n mănă
Nu ţi-oi mai così 'n grădină,
Nici n'oi murì pe perină
Fără in ţară străină,
Oi murì moarte păgănă.
Hai, maică, la moartea mea
Că nu-i popă cu cartea,
Făr' cătane cu puşca,
Şi dobaşul cu doba;
Baionetul mi-a fi cruce
Şi in loc de iertăciuni
Vre-o cinci, şese puşcături.

Adunate de *ALESIU V.*

BIBLIOGRAFIE

Revista **„Romaenische Revue“** pe luna August curinte, cuprinde :

Die deutsche Sprache in Ungarn.

Aus dem Königreiche. (Antidynastische Velleitäten. — Die Ernte von 1888. — Romänische Aerzte. — Reformen. — General Dim. Lecca. — Andrei Bagav.

Programmrede des Reichstagsabgeordneten Iosef W. Filtsch.

Geschichtliche Daten über den gr.-ort. Bucoviner Religions-fond. Nach Samuil Morariu Andrieviciu übertragen von Const. Morariu.

Der Philosoph. Novelle von Rudolf Bergner.

Breitschulter und Dürrherz, román. Märchen, deutsch v. P. Broştean.

Rundschau. (Pressprocesse. — Nationalitäten-Politik.

Literatur und Kunst. (Carmen Sylva als Vorleserin. — Ethnolog. Mittheilungen aus Ungarn. — Introducere in istoria limbei şi literaturei române. — Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpathen-Vereines. — Eingesendete neue Bücher.

CĂRŢI APĂRUTE DE CURÉND ŞI TRIMISE DIRECŢIUNII „CONVORBIRILOR LITERARE“

Aritmetica Elementară. Partea a II-a pentru clasa a II-a primară, de I. P. Florantin şi N. D. Arbore, Iaşi, 1888.

Opuri dramatice. Tomul I, de Constantin de Stamati-Ciurea, Cernăuţi, 1888.

Stil şi gândire. Incercare de psihologie literară, de Eduard Gruber, Iaşi, 1888.

Bucureşti. Din stabilimentul grafic Socecu & Teclu. — 27,217.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 7. Bucuresti, 1 Octomvrie 1888. **Anul XXII.**

TRANSIȚIA

Fiecare epocă a unei societăți își are forme particulare de gândire și de viață. Spiritele cari se nasc odată cu ele se imlădiează conscient sau inconscient după dinsele, și orice manifestare de acțiune poartă mai mult sau mai puțin impresia lor, ca o marcă de fabrică a timpului. Spiritele născute in epoci precedente și a căror viață se prelungește mai departe, fiind deja modelate prin forme anterioare, nu se mai pot bucura de această maleabilitate, prin natura însăși a lucrurilor: pătura lor noțională, fiind impetrită, este refractară curentului nou, ea i se opune, e deviată și remâne fatal in urmă. Cu modul acesta, mișcarea evolutivă, in varietatea aspectelor ei, continuă și își face drumul, până ce apare o formă relativ noue a unor noui generațiuni.

Transiția de la o stare de lucruri la alta se face cu incetul; mai intăi se nasc germenii ideilor, cari ei inșiș au o gestație obscură și ondulează in stare latentă pe vênturi necunoscute și capriționse până ce cad undeva pe pământ și prind rădăcină. Acì, au încă o evoluție subterană, ca să zic așa, de multe ori nesurprinsă decât de inteligențele scrutătoare, și infine, scot capul in aerul liber. Trec din minte in minte, se incrucișează cu altele vergine, și din mai mic in mai mare, se intrupează o organisație de idei, un sistem, un edificiu nou, care, in virtutea unei impenetrabilități sociologice, dărămă pe altul vechiu.

Această diferențiare de forme, sub care se arată agitarea generațiilor in decursul timpului, are invederat o mai mică importanță pentru istorie, căci ea privește ca un spectator depărtat, mai mult faptele in sine decăt formele lor.

Pentru noi insă, contimpuranii, cari avem o viață tupilată in această epocă și cari suntem nevoiți a respira in mediul ei ambiant, avem datorie și interes de-a o analisa și de-a o deosebì in toate nuanțele ei.

I.

Viața socială a generațiunei precedente nouĕ, poesia, scrierile și discursurile timpului, precum și resturile vii ce se intrevĕd încă intărziate, alăturate cu manifestarea activității noastre de astăzi, dau doue resultante de forme fundamental diferite. Cea dintăi se ridicase incet și cu greu pe ruinele in masă ale unei epoci triste și de-o ignoranță profundă; căci pe cănd in Occident era o lumină plină, (la razele căreia se deslegau formule de găndire și de viață: Italia cu astrii ei plecați spre apus, Franța in plină miazăzi și Germania cu vegetația umedă a unei dimineți, dar toate, infine, in lumină) pătrunzĕtoare de cele mai intime secrete ale naturei, la noi se intindeau măinele părinților noștri prin intunericul unei nopți sĕlbatice, spre a prinde elementele unei formule de viață sau ale unui minut de traiu. Dincolo, se diseca mintea omenească, făcĕndui-se critica, se agitau idei, se resturnau privilegii: un spectacul grandios de mișcare, dincoace un orfan in pruncie pe care intimplarea l'a pus cu fața la perete, fără să audă măcar ecoul sgomotului ce-l producea lupta ideilor de dincolo. Cuvintele de libertate și de drepturile omului păreau, pentru masa compactă, niște copii monștri, diformi și neințeleși, pentru rarile capete insă, cari priviserĕ spre Occident, erau niște brazde fulgerătoare de lumină, cari le transfigurau căte-o clipă abisul lor de inapoiare, și le făceau să tresarĕ la aspectul unei vieți inundate de lumină.

Aceste tresăriri se vĕd încă cristalisate in versurile elegiace, satirice ori legendare ale timpului și ne apar ca niște articulații de durere ale unor paseri ce-și sfărămă aripile de zăbrelele colivielor.

Beldiman, Tĕut, Conachi, și mai tărziu, Negruzzi, Alecsandri, Bolintineanu și alții erau gemătul unui corp bolnav ce aștepta sănĕtatea. Intr'un tărziu, aceste gemete luându-și consistență se transformarĕ intr'un strigăt de alarmă, intr'o incordare de voință hotăritoare. Revoluția anului 1848 sosește și, cu dinsa, isbăndirea unui numĕr de dorinți, pe motivele cărora preludaserĕ poeții. Zece ani după revoluție, unirea, care entusiasmă sufletele cum degajează căldură o combinație chimică. Și, pe deoparte, transiția bruscă, pe de alta, entusiasmul acestor succese, care in momentele acelea servise victoriilor, incepură să tirască spiritele exaltate in visele unor libertăți ideale, rătăcindu-le in inălțimele ilusiilor și ale erorilor de perspectivă, de unde se perde cu totul simțul realității. Cum insă, nimic in lumea asta nu poate fi absolut bun și nici absolut rĕu, acest avĕnt ne-au dat pe deoparte Constituția noastră de la 1866, ear pe partea contrară o sumă de urmări bolnăvicioase și mai tărziu funeste: un entusiasm și un sentimentalism generos la inceput, care, cu timpul, va acoperi sub valuri de fanatism nestăpănit orice incercare de judecată rece, de căteori va fi vorba de rasă și de libertăți; o atracție iresistibilă de idealuri la inceput, care, cu timpul, va ajunge să acapere domeniul necesar realității; o incredere largă in sine, care atunci dedea un sprijin puternic intreprinderilor, in vreme ce in urmă, paralisându-se activitatea, va lăsa spiritelor o idolatrie de ele insești, și inconjurului un extaz admirativ; o infrățire fără margini, care, ca un arc prea intins, se va sfărăma in urmă, și se va transforma in o dragoste avidă de sine și de interesul sĕu. Inadevĕr, căte figuri din plinul acestei evoluțiuni, cari ne trec pe dinainte, mândre de ele insești, pline de abnegație și de sacrificii, amintindu-se recunoștinței noastre; căte sĕrbători frumoase, căte intruniri călduroase, in care inimele lor se deschideau, se incrucișau, se contopeau

și cum in urmă, partea calitativă dispărênd, acea ușoară văpsea trandafirie de idealisare, pusă deasupra realității, se schimbă intr'un decor grotesc de teatru cu efect înșelător și momentan, in sĕrbători triste, in exhibări deșerte, in manifestări sforțate', efusiuni patetice, exagerări, declamații și fantasmagorii, cari alcătuiau un gol sonor, cu poze de eroi de ocasie, de legendari și de martiri ridiculi. Se retrăsese de desupt viața in linii cutezătoare și calde de atunci, și remăsese numai exteriorul ei, o beție rece, haine cavalerești in lustru și petre scumpe pe manechini strămbi și imobili. Când priveai fapta și mĕsurai cuvêntul, ți se inspăimênta imaginația; silabele ți se păreau niște bule false și exagerate, care atinse cu un vîrf de ac, rĕsuflau aer și cădeau supte.

Patriotismul, apus in fapt, mai lăsa numai cuvêntul singur, și acum servea nu abnegațiilor și sacrificielor care-l înălțase odinioară, ci intereselor personale și meschine care il coborâse atât de jos. Cu un cuvênt, era un edificiu care dispărea aruncând praf in ochii trecĕtorilor și temelia altuia care se înalța.

Pentru a vedea cum căderea își căștiga iuțeala in raport cu timpul, și cum inadevĕr o evoluție de forme își inchidea definitiv cercul ei, n'avem decât să privim ultimul lustru al guvernului din urmă, in capul căruia a fost un om din generația revoluționară. Vom vedea inadevĕr, că nu mai era, ca și in natură, in ultimele momente, decât o oboseală de viață, un prisos desechilibrat, un corp usat și sărăcit de sânge, și care nu se mai manifesta, in traiul sĕu, decât prin neregularități, printr'o stare vecinic bolnăvicioasă, in care pacientul e desperat și ia nu numai doze mari, dar incearcă, incontra științei, toate mijloacele căte i se presentă.

In rândurile de față considerăm persoanele din punct de vedere de virstă, și le privim intocmai ca pe niște straturi geologice. Spiritul in care sunt ele scrise este de-o imparțialitate subiectivă, adică sincer față cu noi.

Prima jumĕtate de guvernare a d-lui Brătianu, deși

prin esenţa ei idealistă, adică cuprinsă in cuvinte cari isbesc spiritul şi fac sgomot in lume, totuşi se inalţă dreaptă dinaintea noastră, ca un mur vechiu şi inegrit, pe care se vĕd încă urmele loviturilor de lance, ale unui patriotism arzĕtor, ale unei ambiţiuni tenace, ale unei puteri de voinţă şi de acţiune, care unite cu imprejurările, priincioase mai totdeauna inimilor mari, au crescut fisionomia ţărei. Cuvintele de independenţă, de regat, de vitejie oştăşească, au fost cele din urmă idei cari complectau curba generaţiunei sale; de aci, el nu mai avea nimic de făcut, căci valurile timpului se ridicau peste capul sĕu, el remănea dedesbupt şi fatalmente i se ascundeau legile ce domneau deasupra.

Problema ce se pusese epocei sale, fusese deslegată şi neştiind formula nouă, să obstina s'o deslege ameţind calculele vechi; ear dacă ar fi voit să le schimbe nu putea, fiindcă nu se putea schimba pe sine. Ce-ţi remăne atunci de făcut când vrei să fii tu, şi când curentul ţi-e impotrivă? Neapĕrat că incerci toate mijloacele posibile de a-l abate in sensul tĕu; deci naturele cu voinţă şi caracterile forţi, cari i se opuserĕ, trebueau să fie indepărtate. C. A. Rosetti insuş, vechiul şi de toate zilele amic politic, trebui să se retragă: „Mĕ duc", zicea marele liberal, şi in clătinarea lui din cap, părea a se auzi vorbele cunoscute: „Eu încă sunt o libertate, trebue să dispar şi eu cu celelalte"; şi se ascunse, mai intăi din partid, şi mai in urmă din lume.

Cu modul acesta se lipeau in jurul sĕu numai naturele flaşce, alcătuind o bălărie de plante parasite, netrebnice şi tufoase care inăduşeau atmosfera. Căci dacă el era fals faţă cu timpul, ele erau indoit false şi faţă cu ele insăşi. Ideile de bine, ce se intr'arătau de dinafară, erau prinse de auzul lor vehement şi topite in egoismul lor stricat, ca intr'o flacără ce le consuma. Sub o astfel de furie ingustă şi tiranică, mintea işi pierde autoritatea ei, nimic nu-şi mai are equilibrul stabil, nimic nu se mai desenează limpede, ci totul vaccilă, tremură, se confundă şi nu e decăt clocăitul patimelor

care țișnește prin toți porii vieței, sângerând ochii minței și dându-i fisionomia unei firi stăpânite de instincte. Și masa aceasta flotantă de capete fără voință creștea satisfăcându-i-se apetitele, condusă automat de-o figură sinistră de noapte și in necunoștința vreunui scop.

Inconjurul căuta, spre a susținea in mijlocul său un germene de boală, să formeze in jur o epidemie. Câte infracții flagrante la respectul legilor, câte atentate in contra onestității, câte deturnări patente de bani, și câtă sălbătăcie in rapacitatea lor din averea statului și a așezămintelor lui! Viața publică era considerată ca un restaurant fără stăpân, in care fiecine trebuea să-și găsească un loc nu numai să mănânce, dar să ascundă și in buzunare. Aceste generalități, prinse in conturul lor ca niște silhuete pe un carton, ne arată cu degetul atâtea frunți pătate și injosite!

Dar rĕul imens era că averea căștigată astfel nu numai că oprima pe omul de alături, dar il și conrupea; nu numai că diforma viața publică, dar cangrenisa și viața privată, punĕnd fisiologiceste fundamentele unor vicii ereditare. Și dinsul, cu inteligența lui de altă dată imlădioasă, astăzi devenită rigidă, le aproba tacit sau nu le simțea. Și intr'un cas și intr'altul era semnul unei supravețuitoare bĕtrâneți, de oarece adevĕratul om politic rescolește sub cuvintele invocate de ipocrisia viciilor, adevĕrata realitate ascunsă.

In rarele sale momente de conștiință lucidă, scăpă câteva apostroafe de un adevĕr teribil la adresa majorităților. Dar acum era prea târziu, corupțiunea își luase proporții masive, endemice, in plină lumină și el era căzut sub greutatea ei. Chiar dacă ar fi avut un moment, o rază de voință piezișă sieș, adică un gând de indreptare, lucrul ii era cu neputință; el fusese mașinistul ce dăduse foc și viteză locomobilei in acest câmp al conrupțiunei, mașina il ducea și pe dinsul in neștire, fiindcă mâna ii era slabă și n'ajungea la resortul de oprire.

Inconsequențe, incoherențe parlamentare, sugrumări

de libertăţi şi altele erau atătea suicideri ale epocei vechi, şi formau un spectacul de greşeli ce se inlănţuiau cu o inspăimêntătoare logică pe calea aceasta, unde totul era intimplare şi confusiune, nesocotinţă şi slăbiciune. Ingerinţa selbatică in alegeri era o consequenţă fatală pentru traiul unei anomalii organisate. In astfel de condiţii majoritatea aleşilor primea in deposit, in locul suveranităţei poporului, nişte transacţii de conştiinţă prin violenţe, infricoşări şi venalităţi: erau deci depositarii acelei părţi din voinţa suverană, care tremurase la un gest amenintător cu degetul, sau se plecase la vederea unui metal.

Şi tot ca urmare, aleşii nu puteau fi şi nu erau decăt nişte profunde incapacităţi a căror ignoranţă nu era acoperită decăt de viţiile lor. Când intrai in parlament şi-i vedeai vecînic molfăind in gură cuvintele de libertate şi progres, ca profeţii legei vechi pe care Iehova ii constrăngea să pronunţe fără voia lor cuvinte ce nu le inţelegeau, ori ii vedeai năpustindu-se asupra adversarilor lor politici, remăneai pe gânduri şi-ţi aminteai de primul parlament egiptean. Când insă, vorbea maestrul de ceremonii, sau vreun iniţiat al său, atunci deveneau figuri eratice, cu feţele livide şi cu mâinele la pept, ca deputaţii lui Aristofan, cei cu gura căscată şi imobili ca scaunele lor de piatră. Mai toţi dintre ei fiind fost, până ieri, lipsiţi chiar de primele trebuinţe şi nedeprinşi cu prerogativele autorităţei şi ale averei Statului, văzându-se, intr'un moment dat, satisfăcuţi in tot ce doreau, au simţit o comoţiune in sufletele lor intr'atăta, incăt li s'a sdruncinat modestul lor echilibru mintal, cum se infrăng legile echilibrului corporal prin beţie. Căte capete dintre ei nu mergeau atunci cu nesocotinţa de deconsiderau onoarea şi viaţa adversarilor lor politici, intocmai ca animalele cari apucate de accese de furie sfăramă tot in jurul lor.

Căte cereri şi petiţiuni neluate in seamă, şi venite cu toate acestea de la poporul cu care-şi umplea zilnic gura, ei cari, in limbajul lor, repetau că „petiţia e mai

mult decăt un drept, e o facultate naturală ca vorbirea". Funcţiunile se vindeau, judecăţile se cumpĕrau şi acolo unde nu puteau reuşì loveau in dreapta şi in stinga până spărgeau resistenţa. Ei ajunseserĕ la convingerea că ţara era amorţită prin cloroformul ipocrisiei lor; o credea moartă şi inveninată in voinţa ei, dar se inşelaserĕ.

Intr'un moment dat membrele ei dădurĕ semn de viaţă, gesticulară şi alese in gândul ei, intre alternativa de-a suferì şi cea de a-i abate, pe cea din urmă, ca mai inţeleaptă. Stratul suferind începù a geme surd in aer, şi deşi ei ii băgau pumnii in gură să-l inăbuşească, el crescù. Atmosfera devenì intunecoasă, abisuri incepuserĕ să se deschidă, se ridicau valuri monstruoase de murmure din toate părţile. Asupritorii ţineau ca disperaţi de capĕtul puterei şi inventau toate manoperile şi artificiile, cari sunt armele firesti ale celui slab; promisiuni, scuse, şicane, erau, cu un cuvĕnt, ionieni din timpul lui Juvenal, dar in zadar.

In această restrişte insfirşit, nu mai era nimic de făcut; căutară atunci cărţile sibeline şi ele ordonară un sacrificiu lui Jupiter. I se oferì deci un ospĕţ in sala Theatrului. Dar bĕtrănul Jupiter nu mai avea puterea de-a protege, trebuì ca armata să-l apere timpul cât mănca, popularitatea factice de odinioară devenise iconoclastă, şi vorba lui Carlyle, că, in astfel de condiţii, ea nu e decăt un cadavru aruncat de valurile apei, se adeverì. Atunci se arătarĕ zilele pe cari de căte ori şi le vor amintì ei inşii, vor roşì in scrumul conştiinţei lor. Zile de sănge şi de leşuri, 14 şi 15 Martie, zile care scoase pe toată lumea din calmul ei. Mănia spumegă, se revoltă şi injunghiè această masă de afamaţi, care turbată, ca fiara cănd vede sănge, mai şovăì un moment şi căzù moartă cu capul sub dinsa.

A doua zi era cerul senin, un calm in aer, o adiere răcoritoare sufla pe deasupra, şi ţara de la o margine la alta respira liber.

Fusese c'un cuvĕnt să se arate povărnişul in care incetă agonia unei epoci, zioa liquidaţiunei unei firme. Debitorii preveniţi de multă vreme erau, infine, de astădată executaţi

In resumat, succesele și transiția bruscă a părinților noștri au născut entusiasmul, idealurile și o încredere largă în ei înșiș. Din încredere, a isvorât convingerea că numai ei sunt chemați a lucra în țara aceasta. Din convingerea aceasta, a resultat pentru ei necesitatea de-a se perpetua la putere, și perpetuarea la putere a adus o adevĕrată explosie de miserii: politică de favoritism, și prin urmare, politică de culise, transacții secrete, cu fel de feluri de căștiguri, realisări de templa serena de sinecuri: un total compact de fapte ilicite, care vor popula încă multă vreme archivele procurorilor publici.

Care sunt acum urmările acestei ultime fase declinătoare? în afară de relele propriu zise economice, cari sunt mari și multiple, apar o sumă de rele morale: mai întâi uciderea unui întreg mănuchiu de libertăți, scrise mai nainte, stărpirea caracterelor, în germenii lor, printr'o tiranică și nediscutată voință; înfrângerea muncei oneste într'un numĕr de oameni tineri cari găseau căștiguri ușoare prin alte mijloace străine sirguinței. Apoi nici un om de talent, nici un om de știință, nici un scriitor, nici un poet, nimic, absolut nimic. O sterilitate complectă în care nu încolțea nici o vegetație. Se încerca o singură îmbunătățire reală, spre exemplu: reforma instrucțiunei sau a magistraturei și remânea ani întregi în stadiul ei de încercare, ca pânzele Penelopei, ce nu se mai sfirșeau.

In urmă, libertatea alegerilor perdută, libertatea întrunirilor publice, libertatea și eficacitatea cuvêntului în camere, libertatea și eficacitatea minorităților, erau toate moarte. Întreg acest cortej de victime a fost resultatul involuntar al unui om, care era în afară de timp. Guizot zicea de Enric IV: „că nu i-a lipsit nimic spre a-și servi țara decât numai faptul de-a o cunoaște"; lui, nu-i lipsise decât tot atât, cunoștința epocei; vedea ceeace nu era și nu vedea ceeace era. Vecînica sa comparație era 1848. Pe când pentru noi 1848 este un morment glorios, pe lângă care ne descoperim cu respect și trecem; pentru dînsul, cădea în prostrație înaintea lui, cum se prosternă orientalul ina-

intea apusului de soare. Să respectăm bătrănețea, dar să înțelegem tinerețea ca necesitate a presentului: acolo sunt foile de toamnă mișcătoare prin culoarea lor de regrete, în vreme ce dincoace e seva lui April care se ridică vie spre hrana arborelui.

II.

Când intoarcem pagina și privim atentivi in jurul nostru simțim, par'că, o schimbare de zonă, o schimbare de climat. Altele sunt elementele din atmosfera gândirei de acì, și altele preocupările și necesitățile dintre spirite. Alte credințì, alte năzuințì și cu totul alte forme in acțiune. Pare o trecere de la filosofia lui Descartes, plină de frase sublime și reverii infinite, la acea a lui Bacon ale cărei urmări au produs atâtea ușurințì practice vieței zilnice. Se simte răcoarea curentului științific, a școalei experimentale, a simțului de toată exactitudinea posibilă, a spiritului de critică.

Strălucirea imaginației de odinioară ne apare ca un fundal in culori crude, și o găsim inlocuită cu o trebuință de convingere, cu tendința unei observări deaproape, cu cunoștința lucrurilor. Părem prea bătrâni pentru ficțiuni, și fanatism in materie de stat, și nu putem fi bătrâni niciodată pentru a cunoaște, și nici ireverențioși când examinăm sanctuarele ca pe obiectele profane.

Entusiasmul și sentimentalismul politic deatunci, amêndouĕ abia intrevĕzĕtoare de lucruri, ne apar ca miraje ale adevĕrului, și le găsim inlocuite in noi cu simțul realității și calculul economic. Dimensiunile cuvintelor de altă dată, la al căror murmur surd pot adormì copii, ca la o ingânare neințeleasă de doică, sunt schimbate in cuvinte modeste dar pline. Luați, la intimplare, câteva discursuri ale oamenilor bătrâni, comparați-le cu discursurile generației noastre și veți fi isbiți de extrema lor deosebire. Acolo, o tiranie oarbă a cuvintelor, sfere largi și, prin urmare, pe trei sferturi false, căci inăuntrul unui cuvênt sunător sunt o sută de ințelesuri și șeaptezeci și cinci de neadevĕruri.

Noi simțim frig in catacombele acestei retorici și venim cu plăcere dincoace unde domnește mĕsura și justa proporție a lucrurilor, unde fiecare vorbă are valoarea ei, fiecare părere rațiunea sa de-a fi.

Viața cu accidentații de martiri, cu scene decorative de teatru se arată astăzi bucuros uitată de-o viață simplă și cumpĕtată, cu o aprețiare dreaptă a imprejurărilor și cu respect de sine casi de inconjurul sĕu. Titlurile de liberal sau neliberal, de radical sau neradical și altele, cocarde după capul persoanelor și etichete de pe deasupra lucrurilor nu ne servesc la nimic; ele ne sunt probleme de demonstrat și niciodată deslegate prin ele insești. Adesea ăncă, au aerul de invelitori de contrafaceri, fiindcă după observația unui scriitor al renașterei, tocmai individului căruia ii lipsește ceva mai mult, acela face mai mare cas exterior de lucru. Respectul conștiințelor și cultul libertăților n'au inamici mai inverșunați decăt pe oameni ce sunt in fiecare clipă, „cu măna pe conștiință ca amici ai libertăților". Zioa de ieri insă, are și o parte meritorie, aceea că aduce o reacțiune dreaptă și naște dorința faptelor. Ea ne lasă ca invățămĕnt că ori de căte ori ne vom găndì numai la orizonturi depărtate de idei, fără să observăm cu precisiune unde suntem cu pasul nostru, cu starea noastră reală, desvoltarea individului, netăgăduit că nu se va putea face real. Vom fi copii ce ne vom hrănì prinzĕnd stele cu măna. Intre faptele realisate și liniea ce le desparte de lumea ideilor unui progres, este cămpul de activitate conștiincioasă a generației noastre de astăzi. Aci e stat pentru o clipă arătătorul cadranului nostru de viață socială, de acì să-l pornim mai departe, căci de vom sărì aiurea va trebuì fatal să ne intoarcem indărĕt, altădată, fiindcă terenul saltului nu e muncit, și individul nu e pĕtruns de treptata aplicație a unei dorinți satisfăcute cu greu.

Căștigul pe terenul faptelor are loc numai atunci, căud tendințele și ideile legislatorilor cad in unison cu puterea de percepere a națiunei.

E știut că noi avem suma libertăților posibile in stadiul acesta de stat, pe care Spencer il dă ca trecător.

Pentru a realisa in fapt insă, libertățile acestea,—căci dacă avem o Constituție trebue să voim s'o avem inadevĕr,—vor fi necesari ani de muncă serioasă, o reconstrucție morală intreagă, prin care să dăm putere de viață tuturor resorturilor mecanismului constituțional: alegĕtor, ales, putere executivă, putere judiciară, toate să se miște de sine, conștient, demn și armonic. Angliei insăși, i-a trebuit aproape un secul și jumĕtate de energie saxonă pentru a ajunge la practica complectă și riguroasă a unui regim parlamentar, mai inapoiat in literă decât al nostru.

Prin urmare, trebue să ne gândim la lucru esențial, la legile și așezămintele de bună stare și culturale, ce tind să formeze caractere și inteligințI, resultate folositoare și intregi, și nu la jonglerii de cuvinte, la strategii de principii, de hyperbole și antifrase. E foarte lesne a-ți desface pănzele și a pleca drept in lumea himerilor, de unde să-ți tai pe din intregul din doctrinarismul demagogic; dar această politică transcendentală leagănă capetele cu adierile ideilor ca niște baloane pe valurile eterului, cu condițiunea dublă și contradictorie de-a le face să gândească la realisări sub pedeapsa de-a fi himerice, și a inceta de-a fi de gândul lor indată ce lucrurile sunt realisabile. Prin imaginație, universul a fost creat de mai multe ori, dar n'a remas niciodată in picioare. Trebue să incepem a spune lucrurile pe numele lor, in graiu cinstit și franc, și să ne infățișăm bărbătesce adevĕrul: n'avem nimic ca progres real constituțional sădit in conștiința noastră, nimic sau aproape nimic, precum n'avem nimic ca progres material prin noi inșine, și germenul acestui rĕu intins nu stă nici in licența puterei executive, nici in nesinceritatea sau incapacitatea ei, el stă in slăbiciunea individului, transformat din cetățean in instrument. Și cine nu e instrument, e indiferent, și indiferența in politică e mai rea decât adversarul. Trebueste dar trezit și interesat fiecare la lucrul public, fiindcă lucrul public e al fiecăruia și fiindcă toți suntem egali. A! Egalitatea drep-

turilor! ce grandios cuprins și ce grădină aeriană, în acelaș timp, când suntem patru milioane și jumătate din cinci, cari n'avem conștiința libertății individuale, punctul de purcedere a idei de stat constituțional; eată rĕul. Aci, la rădăcina lui, trebue săpat.

Cea dintăi piatră fundamentală, ce ni se impune a adăncì la emanciparea voinței, este asigurarea clasei lipsite in privința elementelor necesare de vieață. Pentru aceasta cea dintăi trebuință ce se simte, este ca fiecare sătean, cap de familie, să fie proprietar.

In Atica, ea forma prima garanție pentru tot cine voia să joace un rol politic. Cel ce posedă o bucată de pămĕnt, pe lângă ușurința materială, are un interes palpabil de spiritul de ordine și de disciplină, indispensabile prosperității unui stat. Dincontra, acel ce n'are nimic, n'are a risca nimic și poate aștăța bucuros turburări din care speră să profite. Vom avea apoi, trebuință de un numĕr de mĕsuri cari să asigure o îmbunătățire de traiu săteanului: așa vor fi folositoare dispositii pentru construirea caselor, in conformitate cu igiena și după anumite planuri; mĕsuri ce vor obliga pe soldații liberați de-a trece prin examinarea doctorilor, inainte de-a intra la căminul lor, căci boalele contajoase au luat proporții ingrijitoare și phtisia, derivată din germenii lor, a atins un punct extraordinar pe curbă; mĕsuri asupra cărciumelor, prin care să se prohibeze cumpĕrătorilor șederea inăuntrul cărciumei; mĕsurì care să fixeze in fiecare comună vite de prăsilă și altele și altele de felul acesta.

Imediat in urmă se simte necesitatea restabilirei clasei noastre mijlocii, de meseriași și industriali, care astăzi lasă un gol in corpul nostru social, gol ocupat de elemente străine și formând o zonă despărțitoare in circulația vieței lui sociale.

Odată cu acest element de independență și bun traiu, trebue intinsă o pătură de cultură generală fără cotituri și cu toate sacrificiile ce se vor intimpina, spre a sădì o con-

știință de drepturi, a abate indiferența, și a implânta datoria in centrul voinței noastre.

Acestea pare că se indică astăzi la noi ca mijloace democrației triumfătoare. Se va putea pune in același timp fundamentele unei administrații demne, se va asigura integritatea justiției, se vor forma așezăminte economice și mĕsuri financiare, de care nu ne putem ocupa acum, pentru moment, și așa, numai cu astfel de inceputuri, și cu incetul se va resimți existența conștientă a libertăților noastre, căci aceasta e o transformare socială pe care o face timpul treptat și nu se poate indeplini printr'un semn de baghetă magică; dar odată avĕnd-o in ființă va fi cel mai puternic semn al progresului nostru istoric, cea mai eloquentă manifestare a vieței noastre politice: un total impunĕtor al energiei noastre morale.

Din această schițare de generalități, resultă că situația reclamă un guvern care să aibă o poziție intermediară intre ideologia neguroasă și augurală a demagogiei și intre excesele de tradiție și rutină: o zonă in care spiritul de inovare să stea in legătură firească cu istoria, adică cu posibilitatea realizărei ideilor. Dealtmintrelea această tendință, a aplicărei in fapt a adevĕrurilor de mai sus, este exprimată sub o formă literară, sunt acum douĕzeci de ani. Literatura entusiastă și de un optimism copilăresc, poesia cuvintelor goale și a unei ingustimi șoviniste, etimologismul care intepenea limba in formă de cadavru, exagerările și desmerdările retorice, cari au format gănguritul prunciei literaturei noastre cu alte cuvinte: Bolintineanu, Eliad și, in parte, Alecsandri, cu lirismul lor bolnav, au fost inlocuite cu forme cinstite și bărbătești, cu sentimente firești și cu o atmosferă palpabilă de realitate. Eminescu, Nicoleanu, Vlahuță, pentru a nu cita decăt poeți, in scepticismul și pesimismul lor au simțul realității, in forma și limba lor, elementele drepte, mĕsurate și curgĕtoare ale graiului viu. Direcția nouă de atunci a prins incetul cu incetul in curentul ei mai bine de trei părți din capetele noastre gănditoare, și aruncă umbră peste rest; profeția de atunci

nu e decât o demonstraţie uşoară astăzi, precum poate profeţiele de astăzi vor fi mâine demonstraţii uşoare. Ideile acestea au luat in urmă forma unui sistem de organisare de stat, s'au desvoltat in Camere şi ziare mai bine de zece ani; ear acum din lumea literilor plutitoare ş'a discursurilor, forţa lor dinamică se resfrânge firesţte asupra vieţei zilnice şi asupra elementelor ce alcătuesc societatea noastră.

Acesta e drumul ce duce in fasa noastră trecătoare spre zioa de mâine, căci de pe culmea lui, se pare, se proectează lumină in viitor.

A. C.

SUVENIRE CONTIMPURANE

Sub acest titlu d. G. Sion, membru al Academiei Române va scoate in curênd o nouă scriere la lumină. Volumul «Suvenire Contimpurane» este impărţit in opt părţi: *Emanciparea Ţiganilor, In Archivele Kişinăului, Fraţii Cuciuc, Pe Baragan, Din anul 1848, Din copilărie, Din tinereţe, Epilog.* Căteva din aceste capitole sunt cunoscute publicului de mai nainte, precum «Din anul 1848», «In Archivele Kişinăului» etc. Cele mai multe insă, se publică acum pentru intăia oară, şi nu ne indoim că vor fi cetite de publicul nostru cu cea mai mare mulţumire, căci in ele se reproduc viu şi puternic scene interesante din viaţa socială a Românilor din generaţia trecută şi aproape necunoscute de generaţia de astăzi.

Autorul a binevoit a ne comunica inaintea aparitiunii scrierii sale căteva părţi ale ei, din care ne grăbim a tipări astăzi capitolul cel intăi intitulat «Emanciparea Ţiganilor».

EMANCIPAREA ŢIGANILOR

I.

Până inainte de Unire (1857), locuiam in Iaşi, când ca funcţionar, când ca cetăţean privat.

In una din podgoriile[1] ce incunjoară vechia capitală

1) Moldovenii numesc aşa locurile cultivate cu vii, care in Muntenia se chiamă *dealuri: dealul mare, dealul Drăgăşanilor,* sau al *Tîrgovişlei,* şi celelalte. Imprejurul Iaşilor sunt mai multe podgorii: a *Socolei,* a *Galatei,* a *Nebunei,* a *Răpedei,* şi altele.

a Moldovei, numită Valea-Adâncă, situată despre apus de Galata, aveam o viișoară moștenită de la părinți. Acolo mi-a fost leagănul tinereților. Acolo mĕ duceam, în zile de ferii sau de sĕrbători, să mĕ retrag de sgomotul Capitalei și în reveriile plăcute ale singurătății, să spicuesc primele inspirațiuni ale Musei, pe care rĕposatul și regretatul meu amic C. Negruzzi le numea *pĕcatele tinereților*.

Dar oricât voiam să mĕ sustrag de la lume și să mĕ ascund sub arborii cei mai stufoși, totuș, de cum începeau a se coace cireșele și până ce se culegeau strugurii, mĕ visitau pe neașteptate numeroșii mei amici studenți, din clasele gimnasiale, cărora le concedasem privilejul de-a se bucura de fructele proprietății mele ca de ale lor proprii. Adeseori mĕ vedeam silit să trimit ca să aduc chiar câte doi, trei miei, pentru ca să improvisez prânzuri pe iarbă verde, unde degetele ne serveau drept furculițe și dinții drept cuțite; ear daca niscai lăutari se intimpla a se rătăci pe acolo, *hora* sau *briul* făceau să se bătătorească iarba sub copaci, și valea să resune de țipete de veselie.

Vĕ mai aduceți aminte, o vechii mei amici? sau că anii, strecurați pe sub perii voștri albiți, ca și ai mei, v'au șters din memorie acele minute delicioase ale tinereții, trecute ca sclipirile stelelor căzĕtoare?

II.

Personajul, cel mai important de la viia mea, carele cumulà funcțiunile de intendent, de majordom și de fecior, mai propriu vorbind, vierul meu Ion Burueană, remăsese vĕduv. Nevasta lui Gafița, care mulți ani imi servise ca bucătăreasă la viiă, și era artistă în facerea borșului și a fripturilor, murise (Dumnezeu s'o erte) și lăsase pe bărbatuș-ĕu tocmai când avea mai mare nevoe de ea, cu doi copii în vatră. Multe lacrimi a vĕrsat bietul Ion, mai un an de zile; dar după această trecere de timp, mai târziu poate decât alții, a căutat să se console; căci, de! așa e făcută lumea aceasta mare și largă.

Deci după ce a iscodit toate vĕduvele de pe Valea-Adâncă şi de la Galata, ca doar işi va găsì o păreche potrivită cu care să se insoţească; după ce cercările lui in acele părţi au remas mult timp nefructuoase, in cele din urmă el şi-a indreptat cercetările spre capitală; şi intr'o bună dimineaţă aducĕndu-mi cireşe şi zarzăre de la viiă, imi spune tot odată, scărpinându-se la urechiă, că a hotărit să se insoare, căci — zicea el — îi vine foarte greu fără femeie: n'are cine vedea cum se cade de copii, ca să-i hrănească şi să-i spele; căci soră-sa, care il ajutase până atuncea, voeşte să se mărite.

— Bine ar fi, Ioane, — ii zisei — numai de-ai găsì o femeie potrivită cu tine. Ochit-ai vreuna?

— Apoi... cam aşa... am găsit una şi am avut vorbă s'o eau pe cercare: să trăim o lună impreună; de ne-om impăca, ne-om cununa; de nu, cale bună!

— Inţeleaptă tocmeală, Ioane! să ştii că de va eşi treaba bine, eu voiu fi naşul tĕu. Dar cine e? De unde e?

— O cunoşti şi dumneata, căci in curtea dumitale am cunoscut-o.

In momentul acela venindu-mi spĕlătoreasa cu albiturele, Ion, arătându-mi-o, zice: „Eaca! Asta este, cucoane, daca mĕ ertaţi să vĕ spun.

— Hei! Ce spune Ion, Mario?

— Ce! ţi-a spus şi dumitale? Ei, bată-l sănătatea! Daca-i aşa, te rog să-mi spui şi dumneata daca aşi face bine să-mi leg capul cu dinsul. Nu-i vorbă, doresc să am şi eu casa mea, daca se poate, căci mi s'a urit cu vĕduvia.

— Ai dreptate, Mario, şi cât despre om, cred că nu-i găsì altul mai bun: il cunosc de opt ani; e harnic, cinstit, nu beţiv, deştept. Dar este ceva la mijloc: nu ştii tu că corbul cu porumbiţa nu se pot impărechea? Tu, din pĕcate, eşti ţigancă, roabă. Ce-ar zice stăpânii tĕi?

— Cred că n'are cine să zică nimica. Eu, daca stau in curtea boierească, stau fiindcă am odaea şi tainul meu; dar altfel nu mai sunt supusă la robie. Am carte de ertare de la răposatul boier, Dumnezeu să-l erte!

— Mult imi pare bine de ceeace spui, Mario. Daca e aşa, să ştii că eu sunt nunul tĕu. Dar pentru ca să nu se facă vre-o gălăgie, sau să se zică că eu m'am apucat să insor pe un român cu o ţigancă, ceeace foarte rar se intîmplă la noi, să-mi aduci să vĕd şi eu cartea care zici că o ai.

— Numai decât, căci locuinţa mea e la doi paşi.

Nu trecură zece minute, şi Maria, intorcĕndu-se, imi puse dinainte un plic cam afumat de vechime, in care găsii o hărtie strinsă in patru cu cuprinsul următor:

„Fac cunoscut că pe ţiganca Maria, fiica lui Dumitru „Cracău, coboritor din robii moşteniţi de la părinţii mei, „vĕduvă prin moartea bărbatului ei, fiindcă din copilărie „crescĕnd in curtea mea a slujit cu credinţă şi vrednicie, „cu tragere de inimă şi cu neadormire, aşa incât a atras „in totdeauna mulţumirea mea şi a soţiei mele, prin această „carte, ce-i dau la mână, o ert de robie şi o las să se ducă „ori când şi ori unde va vrea, ear cât va voi să stea in „curtea mea, se va bucura, nesupĕrată, de camera in care „locueşte şi de tainul ce capĕtă ca toţi ceilalţi robi ce lo- „cuesc in curte. Aceasta să fie spre pildă de indemnare şi „pentru fiul ei Dincă, care de se va purta bine ca muma „sa, va căpĕta şi el ertare la vreme.—1849, Iunie in 8 zile".

„Dimitrie Canta, Logofĕt".

Lectura acestui frumos document făcĕnd-o cu voce tare, provocă mai intăi suspine şi apoi lacrime in ochii Mariei.

„Hărtia este bună, Mario, şi nu cred că va putea cineva să o tăgăduească. Ca unul care am cunoscut pe rĕposatul, voiu putea mărturisi că este inadevĕr scrisă de el. Dar spunemi: Cucóna ştie de asta?

— Zĕu, nu ştiu daca ştie. Când mi-a dat-o boierul, mi-a zis să mĕ slujesc de ea numai când o fi ca să es din curte. Numai băiatul meu, după ce a invăţat carte a cetit-o. Cuconiţei nu i-am spus fiindcă şi dumneaei a fost bună pentru mine şi aşi şedea toată viaţa in curtea d-sale,

daca nu mi-ar veni să mĕ duc după omul acesta. Dar oricât de fericită aşi fi in casa lui, nu cred că mi s'ar usca lacrimele de pe obraz până nu voiu vedea pe copilaşul meu lângă mine... şi cine ştie când se va intoarce de la Parisul acela, arde-l'ar focul!

— Eu cred că daca inainte de-a pleca la Paris, te-ai fi rugat sĕ-i dea ertare, poate...

— Aşa! ferească Dumnezeu. Cucoana, după cât am vĕzut, s'a deprins cu el, aşa incât cred că nu l'ar slobozì pentru toţi sfinţii din cer. Băiatul meu a avut douĕ noroace pe lumea aceasta: mai intâi pe mine, că l'am născut, şi apoi pe cucoana, care de mic l'a luat in dragoste: de mic l'a imbrăcat cu strae pot să zic boiereşti. Când ai şti dumneata de câte ori mi-a dat ghionturi când nu-l vedea destul de curat, destul de peptĕnat şi destul de imbrăcat...! Apoi de la virsta de şease ani, l'a pus să inveţe carte, mai de hai decât un cuconaş, cu dascăl care venea acasă de-l invăţa... Acuma, ce să zic? e bine băiatul, bine de tot; mai bine nu-i pot dorì. Dar oricât de bine e, nu ştiu cum şi de ce, când mĕ gândesc că poartă numele de rob mi se sfâşie inima şi mĕ blestem pe mine insămi că n'am ştiut cum să fac ca să-i fi scos lui erare in loc de a-mi scoate mie. Acuma, de! Cucoana il iubeşte, şi cât o trăì ea o să-i fie bine, şi rog pe Dumnezeu seara şi dimineaţa ca să-i lungească viaţa; dar, Doamne fereşte, moare poate inainte de-a apuca sĕ-i dea carte. Cine ştie atunci pe ce mână de stăpân o s'ajungă bietul băiat? Când mĕ gândesc la asta, mĕ cutremur!

— Lasă grija asta deoparte, Mario. S'avem credinţa in Dumnezeu. Cu ajutorul lui multe minuni se fac. Trebue să ştii că boierii cei tineri lucrează din toate puterile ca să se prefacă lucrurile in ţara aceasta; şi m'aş prinde ca să mĕ dau eu ţie rob, daca până in doi, trei ani vor mai fi robi pe lume. Da, da, in curĕnd ţigănimea toată va juca hora ertării de briu cu toţi Românii.

— Să vĕ ajute Dumnezeu!“

III.

Maria avea pe atuncea treizeci și cinci de ani trecuți. Cu toate acestea purta încă trăsurile sau urmele unei adevărate frumuseți țigănești. Talia ei naltă și sveltă, extremitățile mânelor și ale picioarelor fine și delicate, regularitatea trăsurilor feței care-i da aerul de-o statuă indiană, pelița ei fină in care părea că luptă albeața și rumeneala ca să gonească vinețeala înăscută in rasa ei primitivă, ochii ei mari albastri azurii, umbriți de niște gene lungi și sprincene negre și dese, ușor arcuite, către virf resfrânte spre tâmple, ear spre mijlocul frunții impreunându-se mereu ca cum voiau să arate grijele și intristările sufletului, eată pe scurt tipul sau idealul căruia Ion Burueană inchina bărbăția lui românească, cu toate că număra cinci, șease ani mai puțin decât ea, cu toate că pe fața ei sbirciturile, acum pronunțate, arătau o stare de decadență; el insă nu căuta să-i numere anii, nici dinții din gură, pe cari inadevăr i-ar fi putut invidia orice regină, ci căuta să se convingă dacă ea are celelalte calități cari le așteaptă un muncitor de la tovarășa vieții sale. Intr'adevăr n'a trecut o lună, și el a fost in stare să aprecieze comoara care o căpătase, și pe care a găsit-o mai prețioasă de cum o visa. Casa lui numai decât a schimbat fața ei cea posomorită: curățenia domnea in toate ungherile; copii, pasările, vitele lui Ion Burueană se uitau la Maria ca la providența lor, fiindcă niciodată până la ea n'au văzut ingrijire și dragoste mai multă. Atâta armonie se desfășurase in noul menaj, incât și unul și altul mă rugau ca să mă grăbesc a-i cununa; căci ei credeau că cununia va pecetlui mai bine dragostea lor și legătura intre ei se va face atât de tare, incât să nu se mai despartă. Ea vestise pe fiul său la Paris, și el primind știrea cu entusiasm, i-a trimis cincizeci galbeni ca să intimpine cheltuiala nunții. Eu insă n'am lăsat-o să cheltuiască nimica; și fiindcă ajunsesem la timpul când culesul viei se terminase, intr'o veselă dimineață de Octombre

ii cununai și le stropii nunta cu căteva vedre dintr'o bute care a fert cu vrana astupată, pentru ca să le fie viața mai veselă și fericirea mai durabilă.

Noua mea vieriță acuma era și pentru mine o sorginte de mulțumire. Camera reservată pentru locuința mea, sub ingrijirile acestei femei experimentate și inteligente, nu numai că era mai curată, dar prin așezarea și aranjarea lucrurilor, mi se părea mai confortabilă, mai veselă, mai plăcută. Prănzul sau dejunul ce căteodată trebuea să iau acolo, preparate de dinsa, mi se păreau din zi in zi mai plăcute și mai suculente. Copii vierului, până atuncea murdari și scărboși, acuma curați, pieptănați și binișor imbrăcați, totodată bine disciplinați, imi făceau plăcere. Ear in lungile seri de toamnă, când necesitățile mĕ rețineau la viiă sau timpul de afară mĕ ținea in casă, orele mele se strecurau cu mulțumire: Maria cu limbuția ei naivă, imi risipea uritul. Ea avea intr'adevĕr uu talent particular pentru narațiune: poveștile populare, anecdotele căte le știa atăt din copilărie, de la rude și părinți căt și din curtea boierească de la atăta lume cu care stăpănii sĕi se afla in relațiune, le spunea cu atăta gust și spirit, incăt simțeam cea mai mare plăcere s'o ascult. Ea știa scandalurile din toate familiile, amorurile tuturor duducelor, cucoanelor și cuconițelor. Ea evita totdeauna de a-mi vorbì despre sine, dar incetul cu incetul reușii a o indupleca să-mi spuie viața sa, vĕzĕnd că mĕ interesa așa de mult ca s'o aflu. Narațiunea aceasta infine mi-a făcut-o: ea a durat mai multe zile, fiindcă a voit, spre a mĕ satisface, să mi-o spuiă in toate amĕnuntele; apoi trebuea adesea să se intrerupă, căci unele părți nu voia să fie auzite de Ion Burueană.

Mĕ voiu incerca, pre căt memoria mĕ ajută, să schițez aicea biografia interesantă a acestei femei, care daca soarta n'ar fi voit să o nască roabă ci ar fi pus-o pe o treaptă socială mai ridicată, ar fi trecut prin lumea aceasta ca atătea altele, care nici prin frumusețe nici prin aventuri n'au lăsat suvenire neperitoare. Biografia acestei țigance

insă va remănea memorabilă prin aceea că din păntecele ei a eşit robul care a grăbit emanciparea robiei.

IV.

Mai inainte de-a ajunge la bordeiul umilit care a legănat copilăria Mariei şi soarta miserabilă a părinţilor ei, este necesar a face descrierea stăpănilor sĕi, despre care am vorbit mai sus.

Este ştiut că familiile cele mai mari boiereşti, mari după rolurile ce au jucat in ţară, şi după averile ce au avut, au venit in decursul secolelor din Bizanţ sau din Italia. In Romănia, cu capitalurile ce au adus, cu educaţiunea şi inteligenţa cu care au fost dotaţi, şi-au dobăndit proprietăţi imense, s'au incuscrit cu familiile romăne, şi unii s'au identificat cu ţara aşa că au ajuns a o representa ca boieri păměnteni, ba şi ca domnitori a o guverna.

Din acele vechi familii se trăgea marele logofĕt Dumitrachi Cantacuzin, stăpănul roabei despre care voim a vorbì. El se numea insă, şi era cunoscut mai mult şi mai bine, cu calificativul de Păşcanu; căci trebue să se ştie că Cantacuzineştii ajungĕnd foarte numeroşi, spre a se distinge intre ei, mai ales cănd purtau acelaş nume din botez, unii işi luau calificative după moşiile lor, ear alţii işi prescurtau numele de familie; astfel unii işi ziceau *Deleni*, după moşia Delenii, alţii *Paşcani*, după moşia cu acest nume, alţii *Canta*, *Rifoveanu*, ş. c. l.

Boierul despre care e vorba, se distingea prin sentimentele lui frumoase, prin spiritul lui drept şi blănd, prin caracterul sĕu onest, prin patriotismul sĕu neinteresat. Poporul de jos il numea *omul lui Dumnezeu*, ear casa lui, *casa lui Avraam*. Cel intăi epitet şi l'a dobăndit prin generositatea cu care ajuta pe săraci şi contribuia la orice facere de bine; ear casa lui s'a poreclit astfel pentrucă nicăeri ca in ea nu se păstraserĕ mai intacte şi mai nealterate obiceiurile patriarcale, virtuţile religioase şi imbelşugarea fără fanfaronadă. El vorbea cu milă, şi considera ca

bolnavi la minte, pe ambițioșii cari se ruinau vênătorind funcțiuni și posturi inalte; și departe de-a merge pe povărnișul unei asemenea slăbiciuni se mulțumea cu strălucirea numelui sĕu de familie, ear cu frumoasa avere, ce moștenise de la părinți și cu aceea ce-i venise ca zestre, se mulțumea să trăească modest dar boierește, făcĕnd bine ori cănd i se presenta ocasiune și lucrănd, nu pentru ca să-și înmulțească moșiile și palaturile, ci pentru ca să-și crească veniturile prin muncă și mijloace oneste și prin desvoltarea sorginților locale ale proprietăților sale.

Casa lui din Iași, situată in ulița mare, formănd colțul stradei care in cele din urmă timpuri a luat numele de strada Coroi, avea aspectul unui adevĕrat palat, și inadevĕr era una din cele mai pompoase case din vechia capitală a Moldovei. Această casă in care se vedea, pre cănd trăia, un personal de domesticitate care poate se urca la cincizeci de suflete, astăzi proprietate a unui israelit, este mi se pare, un fel de *hotel garni*, cu alte cuvinte o casă de speculă.

Cucoana Profiriță, consoarta sa, era de-o viță nu mai puțin nobilă, coboritoare și ea din vechile familii cunoscute in istoria țĕrei. Această damă, deși mai inaintată in etate decăt bărbatul sĕu, deși nu prea frumoasă, totuși avea calități morale care o puteau pune in rănd matroanelor celor mai venerabile: instrucțiune, ințelepciune, bunătate de inimă, nobleță de suflet, modestiă, nimica nu-i lipsea pentru ca lumea să-i dea epitetul meritat de damă mare, sau cum se zicea pe atuncea *cucoană mare*. Pe lăngă aceste calități sufletești, ea mai adusese soțului ei ca dotă, două moșii mari pe valea Jijiei și vre o două sute salașe (familii) de țigani, din care se trăgea actuala mea vieriță. Pentru aceste inalte merite, el, chiar de nu era răpit de farmecul fisicului ei, totuș o trata cu o delicateță și o considerațiune extremă, așa că părechea aceasta era arătată ca model de conjugalitate fericită. La preumblări, la visite, la biserică, la baluri, in călĕtorii, in toate părțile, pretutindeni și ori unde, cuconul Dumitrachi și cucoana Profiriță erau nedes-

părţiţi şi totdeauna impreună. Afară de aceasta, in casa lor domnea cea mai perfectă armonie: nicio contrazicere, nicio controversă, nicio divergînţă de opiniuni, nu venea să le turbure liniştea; la tot ce spunea boierul, se supunea cucoana; la tot ce dorea cucoana, se supunea boierul. Singura condescendenţă ce nu-şi putea face unul altuia, — şi la care ar fi dorit amêndoi să coroboreze — era progenitura de descendenţi; se vede că sau unul sau altul din soţi, erau ursiţi să fie sterpi; şi aceasta ii făceau foarte nefericiţi.

V.

Boierul nostrŭ, — care din causa sentimentelor sale pure patriotice nu prea era bine nici cu curtea domnească nici cu cabinetul politicei ruseşti care cărmuea pe atuncea ţara, — se ferea de-a face politică cu toţi ceilalţi boieri din ţară. El se ocupa in tăcere de administrarea moşiilor sale, pe cari le căuta in regiă. Mai la toate proprietăţile lui se vedeau crescênd erghelii de cai, cirezi de vite cornute şi oi de cele mai bune rase, ear agricultura prosperând prin experienţe şi imbunătăţiri diverse. In paralelă cu activitatea lui, cucoana Profiriţa cu o energiă rară, se ocupa cu cultura grădinelor, a stupilor, a laptăriilor, a fabricaţiunilor de velinţe, covoare şi diverse ţesături şi broderii, pe cari le executa cu ajutorul braţelor numeroaselor sale sclave. Dar mai ales despre soarta sclavilor, cucoana se ocupa cu predilecţiune, după bunătatea de inimă care i-o dedese Dumnezeu.

Dar să vorbim ceva mai mult despre aceasta.

Generaţiunile de astăzi nu-şi pot face idee despre soarta acestor disgraţiate creature, numite Ţigani, cari până cu un pătrat de secol in urmă se aflau sub jugul sclaviei. Această seminţiă de oameni, originară după toată probabilitatea din Indii, tirită in sclavie de alte popoare cuceritoare — precum Turci sau Tătari — şi vêndută in asemene condiţiune prin ţările noastre, era aşa zicênd, apanajul claselor domnitoare: mai toţi boierii ţării aveau robi; orice ţigan

trebuea să fie rob al vreunui boier; ear daca cumva se iveau țigani fără stăpâni, emigrați din altă țară, aceea se declarau robi ai Domniei și erau supuși, daca nu la o sclavie similară cu a celorlalți, dar la prestațiuni și imposite atât de oneroase, încât nu puteau duce o viață mai facilă sau mai fericită.

Boierul dispunea de robul său cu putere nemărginită: putea să-l supună la orice muncă și la orice pedeapsă; să-l bată, să-l închidă, să-l pună in coarne sau in lanțuri, să-l tortureze, să-l mutileze chiar; să-i ia orice va avea, chiar soția și copilul; să-l vênză, să-l schimbe, să-l dăruească, să-l trimită chiar la ocnă; dar numai drept să-l spânzure sau să-l impusce nu avea. Era dator însă să ingrijească de existența lui: trebuea să-i dea locuință, haine, mâncare, căci fără de acestea i-ar fi expus viața la pericol, lucru de care trebuea să se ingrijească, căci ori cum pierderea unui rob era simțitoare, fiindcă el representa o avere reală.

Puterea boierului adesea se calcula după numĕrul țiganilor ce avea: cu cât avea robi mai mulți, cu atâta se considera mai bogat și mai puternic; cu cât avea brațe mai multe, cu atâta avea lanuri mai mari de bucate, pluguri mai multe, gospodărie mai bogată și curte mai imbelșugată. Din țigani se recrutau argați, văcari, herghelegii, bivolari, porcari, salahori, prășitori sau secerători, apoi bucătari, pitari sau franzelari, sofragii, vizitii, surugii, grădinari, croitori, cismari, ferari, lăutari. Din țigance apoi, cucoanele își formau servitoare, cusătorese, spălătorese, găinărese, bucătărese și altele. Lăutarii, prin excepțiune și pentru considerațiunea talentului lor musical, se bucurau in genere de oarecare scutiri: plăteau o dare anuală către stăpâni și trăeau câștigându-și pânea, tocmiți să cânte la cărciume, la nunți, la hore și la diverse veselii. Totuș, când veneau boierii la moșie, lăutarii erau datori să fie nelipsiți la curte; căci daca boierii erau cheflii, trebuea să veselească casa cu cântecele lor; cucoana, daca era tĕnără, trebuea s'o deștepte dimineața un cântec de inimă albastră, executat numai pe o strună după placul boierului; la unele

case erau căte două tarafuri de lăutari, unul cânta in permanență la masă, ear altul când se căra bucatele de la cuhne le acompania până la masa boierească, anunțându-le cu cântece combinate după felul bucatelor, mai mult sau mai puțin acre sau dulci, piperate sau sărate. Fericite timpuri! V'ați trecut și v'ați uitat ca cântecele cele bătrânești ale lui Barbu-Lăutarul!

VI.

Intr'una din veri, boierul nostru venind la moșia unde era așezată familia tatălui vieriței mele, a adunat toată numeroasa sa țigănime, bărbați și femei, de la prunc până la moșneag, ca să o confrunteze cu catagrafia cea veche, să constate numĕrul morților și al celor adăugiți prin nașteri.

După ce a făcut inspecțiunea minuțioasă a numeroasei sale turme, convingĕndu-se că inmulțirea sa nu merge destul de răpede, a găsit cu cale ca să ia mĕsuri plausibile pentru aceasta. Deaceea imediat a și decretat ca toți băieții de la șeaisprezece ani și fetele de la treisprezece in sus să se căsătorească cât mai curĕnd: fără a-i intreba despre consimțimĕntul lor mutual, s'a și dresat o listă prin care s'a determinat care pe cine să ia, și in Dumineca viitoare preotul de la biserică, după cidula boierească, (cum era legea pe atuncea) a celebrat răpede peste cincizeci de nunți țigănești. Nu tocmai vesele erau asemenea nunți; unii din părinții tinerilor aveau poate alte dorințe, dar nu era ertat nimĕrui a arăta nemulțumire la ordinul boieresc, care trebuea numai decât să se execute; căci biciul și falanga[1] aducea la supunere pe recalcitranți.

1) Falanga era un supliciu care se administra adeseori asupra țiganilor mai cu seamă. După ce se lega mănele pacientului, i se legau picioarele de un par, ale căruia extremități se ridica in sus de doi oameni; apoi cel insărcinat cu execuțiunea bătea cu nuele talpele nefericitului, dând atâtea lovituri căte decreta stăpânul. Bătaia aceasta se prelungea uneori până cădea carnea de pe tălpi, și până ce leșina bătutul!

Nu trebue să credem, cu toate aceste, că vreun sentiment de rea voinţă sau de cupiditate indemna pe boierii noştri la asemenea fapte pe cari le considerăm ca violente. Ei amĕndoi, şi boierul şi cucoana, aveau convicţiunea că făceau o faptă umană prin aceasta. Cucoana bunăoară, credea că cea mai frumoasă şi mai binecuvĕntată de Dumnezeu misiune a unei femei era aceea de-a face copii; aşa dar credea că cu cât va contribuì a se naşte mai mulţi copii pe lume, cu atâta face o faptă bună. Deaceea ea avea in mare stimă pe roabele cari făceau copii mulţi: pe acelea cari făceau şease copii le gratifica cu ajutoare anuale; ear pe acele ce treceau peste numĕrul de şease, le da carte de ertare din robie. Apoi când i se raporta că o ţigancă a născut, punea de boteza copilul cu cheltuiala ei şi trimitea noului născut pănză ca să-i facă pelinci, ear mamei câte o haină sau o viţea.

Boierul pe de altă parte, in sentimentele lui de umanitate, nu se gândea decât la binele negrei sale turme. El avea convicţiune că emanciparea acestei rase de oameni, inainte de-a o prepara spre a o face să ştie cum să useze de libertate, n'ar fi decât o faptă pripită fără nici un resultat uman. Deaceea, pe când tinerimea entusiastă cerea ca emanciparea să se facă cât mai curĕnd pentru ca să dispară ruşinea ce o purta Românii cu mănţinerea sclaviei in secolul al XIX-lea, el, ca un progresist moderat, propaga, printre rudele şi amicii sĕi, ideea de-a da ţiganilor o edcauţiune preparatorie: a-i pune adică să inveţe forţat câte-o meserie manuală, care ar fi folositoare atât lor ca să trăească cât şi populaţiunilor rurale cărora ţiganii atunci le-ar fi folositori.

Asemenea idei ajunserĕ a prinde rădăcină in ţară. Tatăl meu, cu toată strimtorarea de mijloace in care se afla pentru ca să poată intimpina necesităţile a doisprezece copii ce-i dedese ursita, totuş intreţinea totdeauna câte patru cinci băieţi din ţigănimea ce o avea la Iaşi pe lângă diferiţi meşteri, pentru ca să inveţe câte-o meserie oarecare. Graţie acestei iniţiative, luată de bĕtrânii noştri încă din timpul

sclaviei, s'au perpetuat in unele familii de ţigani unele meserii, fără de care unanimitatea lor poate ar fi astăzi vagabonzi, fără căpĕtăiu, făcĕtori de rele şi periculoşi societăţii.

Astfel boierul nostru mai in fiecare cinci ani recruta căte-o serie de băieţi, din acei cari atingeau etatea de 10—12 ani, pe cari ii trimitea la Iaşi la invăţătură, şi cu incetul ajunsese a face mai la toate moşiile sale cismari, croitori, lăcătuşi, curelari, plapomari, cu cari se inlesnea nu numai curtea boierească dar şi locuitorii.

VII.

Odată, — anume in care an nu ţinea minte Maria — boierii noştri, venind la o moşie pe care de mult nu o visitase, a adunat ţigănimea pentru ca să facă recrutaţiunea de copii, după datină la fiecare cinci ani, se alese deci o duzină şi jumĕtate de băieţi pentru meserii şi o duzină de fete pentru serviciul interior al curţii din Iaşi. Ii spălară, ii tunseră, ii peptănară, ii imbrăcară, sub ordinele unei jupănese din casă, şi după vre-o trei zile ii porniră incărcaţi in trei care sub conducerea a doi feciori boiereşti, insărcinaţi să-i escorteze pănă la Iaşi.

Nu-şi poate cineva inchipui vaietele şi bocetele sfăşietoare ale părinţilor, care au avut voie ai petrece pănă la hotarul moşiei, decăt doar dacă au asistat la vreun recensimĕnt militar pe timpul domniei lui Cuza. Oricăt s'ar fi silit cineva să-i convingă că această mĕsură era pentru binele lor, era la neputinţă ca să consoleze mai ales pe mame cari sunt atăt de duioase pentru copii lor.

Ajunşi la Iaşi, băieţii fură primiţi de cătră vătaful de curte carele, după ordinul boierului, pe unii ii aşează pe la diferiţi maistri pentru ca să facă din ei ferari, tĕmplari, curelari, pantofari şi altele; ear pe căţiva ii oprì pentru trebuinţele curţii, ca ajutoare la grajd, la cuhniă, la grădină, la bufet şi la altele. Fetele fură primite de jupăneasa Anghelina cămărăşiţa, personaj foarte important in casa marelui logofĕt, cu care earăş trebue să facem cunoştinţă.

Jupăneasa Anghelina era o vicleană servitoare, care crescuse de mică in casa păşcănească; ea purtase pe boier in braţe, şi pentru aceea se bucura de intreaga incredere chiar a cucoanei. Ea atuncea era ca de cincizeci de ani, văduvă, nu prea frumoasă, ciupită de vĕrsat şi chioară de ochiul drept pe care-l pierduse intr'o bătălie ce avusese cu rĕposatul ei soţ. Singurul defect sau viţiu ce i-ar fi putut cineva imputa ar fi fost, poate, beţia: căci inadevĕr ii plăcea să bea, insă numai vin, şi numai de cel mai vechiu, de Cotnari sau de Odobeşti. Aceasta insă o făcea cu atăta tact, incăt boierii ar fi putut jură că ea nu abusează de pimniţa lor: serile, după ce se culcau toţi, venea in apartamentul ei un cobzar din ţiganii Păşcăneşti, care indulcea cheful jupănesei, intăi fiindcă şi el era chior de ochiul sting şi apoi fiindcă cănta foarte frumos cântece de inimă albastră; cântece care o făcea să ofteze mult şi să deşerte cu plăcere o ploscă care se aducea plină din pimniţă in toate serile. Singură Maria, pe care vreun an de zile o culca jupăneasa in camera sa, vedea bachanalele ei, dar de frică se făcea că doarme, ghemuită intr'un colţ după sobă, şi asculta fără a se mişca, cântecele frumoase ale cobzarului, care-i remăsese aşa de bine intipărite in guşa ei, incăt mai tărziu făcea admiraţiunea tuturor.

Astfel jupăneasa Anghelina trecea ca model de virtute in ochii boierilor: căci zioa ea nu da cel mai mic indice despre adoraţiunea zeului Bachus. Ea se purta cu o corectitudine admirabilă. Provisiunile din pimniţe şi din cămară, ce-i erau incredinţate, le conserva şi le distribuea după cea mai bună rănduială fără cea mai mică risipă. Curăţenia in toate părţile se executa cum nu se putea mai bine sub vigilenţa unicului ochiu care-l avea. Dulceţele, conservele, sosurile, şuncile, vutcele, halvalele, baclavalele, se făceau toate la timp şi de cea mai bună calitate.

Dar pre căt cucoana Profiriţa era blăndă şi bună, pre atăta jupăneasa Anghelina era cumplită. Deaceea ea se considera ca vearga lui Dumnezeu pentru turma ce-i era incredinţată spre administrare. Bietele ţigăncuşe ce erau

sub ordinele ei, tremurau când o vedeau; pentru cea mai mică greşeală ea le desmerda cu sfânta Ana; aşa numea ea un şireag de mătănii înşirate pe o strună de vioară groasă, care-i servea şi ca ocupaţiune de petrecere şi ca instrument de corecţiune. In aşa rol, erau teribile mătăniele jupânesei Anghelina: când le repezea peste corpul vreunei culpabile, lăsau urme cari se cunoşteau şi peste o lună, causând dureri simţitoare, urmate de plânsete şi vaiete cari cu greu se puteau întrerupe sau stimpăra.

Dar oricât de repeţite şi de răpezite erau exerciţiile sfintei Ana, din nefericire nu putea ajunge la auzul bunilor stăpâni ai bietelor roabe, care-şi purtau lanţurile sub teribila jupânească; căci aceasta aşa de bine ştiuse a căpăta confienţa lor şi a organisa incunjurul lor, încât nu puteau să afle nimica de toate acestea; ci dincontra credeau că jupâneasa Anghelina le trata ca o mamă blândă şi generoasă. Când cucoana Profiriţa auzea că vre-o fată a pierit, ii spunea că a scoso din minţi vreun craiu de mahalale; când auzea că vreuna s'a spânzurat sau s'a aruncat în puţ, ii spunea că a mâncat mătrăgună şi a înebunit. Şi nu e de mirare daca credea biata cucoană Profira, care avea o inimă atât de duioasă şi un suflet atât de creştinesc: nu vedem oare în toate zilele petrecându-se grozăviile cele mai mari şi făcându-se abusurile cele mai revoltătoare din partea funcţionarilor celor mici, pe când superiorii lor ii cred îngenrii lui Dumnezeu?

Sosirea caravanei de fete umplu de bucurie pe jupâneasa Anghelina, fiindcă poşidicul pus sub ordinele ei se cam impuţinase din diferite imprejurări, şi din causa aceasta nu se puteau executa cu destulă punctualitate lucrările multiple ale curţii. Deci indată ce le primì, mai întâi le puse să se spele şi să se primenească, şi apoi să le iniţieze în ocupaţiunile diverse ale serviciului; ear într'o cameră mare în care era un pat lung şi lat aşternut cu rogojine, a destinat culcuşurile lor, aşezându-se noaptea una lângă alta ca sardelele.

Intre aceste fete a fost şi Maria, viitoarea mea vieriţă.

Părinţii sĕi, când s'a despărţit de ea, au arătat mai puţină durere decât alţii, fiindcă din tinereţele lor au fost in serviciul intim al curţii: tatăl ca potcovar, ear muma ca spălătoreasă; şi astfel cunoşteau caracterul generos al stăpânilor, incât prevedeau bine ear nu rĕu pentru fata lor. Maria implinise atunci douĕsprezece primăveri si intrase in a treisprezecea; dar după prematura sa desvoltare, jupăneasa Anghelina ii da cincisprezece ani, şi indată ce a vĕzut-o, a chibzuit că ar fi cu deosebire bună şi capabilă pentru serviciul buduarului cucoanei. Deaceea a şi deosebit-o de celelalte fete, punĕnd-o să doarmă chiar in camera sa, şi incepĕnd a o iniţia in amĕnuntele serviciului, aşa ca să fie perfect instruită până la intoarcerea cucoanei de la ţară. Alegerea aceasta a făcut-o mai ales in consideraţiunea fisicului fetei, ca una ce ştia că stăpână-sa ţinea foarte mult să aibă, o cameristă cât se poate mai frumoasă. Maria inadevĕr, mai mult decât toate celelalte fete, respundea la condiţiunele cerute; căci pe lângă o figură cu trăsuri de-o frumuseţe perfectă, avea şi o deşteptăciune admirabilă: executa cu punctualitate orice i se ordona, nu aştepta ca să i se repete niciodată datoriile ei, era laborioasă şi neobosită, curată şi veselă, aşa că jupăneasa Anghelina era desperată că nu găseşte motive ca măcar odată s'o pună sub desmierdările sfintei Ane; şi ca să-şi potolească pofta ce avea pentru exerciţiul acesta, poftă foarte legitimă mai ales când era escitată de libaţiuni cupioase, işi revărsa avĕnturile pe spinările celorlalte fete, vinovate sau nevinovate.

VIII.

Pe timpul acela mai toate damele casnice, — sau gospodine bune, cum se zicea in Moldova, — aveau in casele lor ateliere de lucrări de mână, servite in genere de fetele de ţigani, dintre cari adesea se distingeau foarte indemânatice uvriere. In acele ateliere se fabricau nu numai scoarţe şi covoare de toată frumuseţa, dar se executau şi broderii

de tot felul; căci pe atuncea era moda ca toată rufăria in genere, precum cearşafuri, perdele, cămeşi, pantaloni, fuste, şervete, prosoape, feţe de perine sau de mese, să fie pe margini garnisite cu cusături mai mult sau mai puţin fine. Asemenea lucrări negăsindu-se gata ca acuma la prăvălii, cucoanele le făceau in casă, cu măinele lor proprii sau cu ale roabelor lor; deaceea prepararea trusoului unei domnişoare cerea adesea muncă de doi şi trei ani. Apoi moda cerĕnd ca mai toată rufăria să fie eşită din industria casnică, cucoanele şi fetele se intreceau care de care să ţeasă prosoape, şervete, feţe de mese şi altele, cât se poate mai fine, ear acele ce se serveau cu pănzeturi de fabrici străine se considerau ca leneşe şi ignorante.

Cucoana Profiriţa avea o manie pentru desvoltarea şi perfecţionarea industriei casnice. Trei, patru camere din casa sa erau ocupate cu stative (resboaie) de ţesut, şi cu gherghefuri de toate dimensiunile, la cari se aplicau 15—20 fete sub conducerea unei meştere jupănese sau cucoane de mănă a treia sau a patra. Ea nu făcea un comerţ din produsele atelierelor sale: singura ei plăcere era ca să ştie că, ca la dinsa nu se mai lucrează in altă casă; ear de lucrurile frumoase care le făcea se bucurau mai mult nepoatele şi strănepoatele ei, cari preferau să-şi intrebuinţeze timpul cu clavirul şi cu franţuzeasca decât cu resboiul şi cu gherghefuL Deci când se afla in Iaşi petrecerea ei de predilecţiune era atelierele sale: de dimineaţă până seara sta imprejurul fetelor şi al femeilor ce lucrau, observând progresul celor incepĕtoare, conducĕnd pe cele mai deştepte, indemnând, sfătuind, mustrând pe cele stingace, lăudând pe cele iscusite, mai mult ca o mamă decât ca stăpână; ear când, in zile de lucru, ii venea dame la visită, ea le primea in mijlocul stativelor, şi se mândrea a le arăta ce poate produce stăruinţa şi voinţa; işi făcea ilusiuni, buna femee, că exemplul ei va produce o emulaţiune in clasa cucoanelor mari, convinsă că aceasta e adevĕrata misiune a femeei: să lucreze, să muncească, să producă ear nu mereu să consume şi să risipească.

In doi ani, fata potcovarului Cracău, făcuse așa de mari progrese in lucrările atelierului incăt ajunsese favorita cucoanei Profiriță: aceasta nu numai că o arăta cu mândrie către toate cucoanele ce o visitau, dar o imbuiba cu daruri și cu generositățĭ și o tracta cu o adevĕrată afecțiune maternă. Maria ajunsese camerista ei predilectă și confidenta cea mai intimă; ei ii incredința garderoba, sculele și tot ce avea mai scump, fiindcă după mai multe incercări s'a fost asigurat că era fată onestă și că merita increderea ei. Și cum s'ar fi putut ca cucoana Profiriță să nu aprecieze atătea alte calităţi cari distingeau pe fata potcovarului? Maria avea talentele mai multor artiste: cu o dexteritate surprinzĕtoare, ea imita orice lucru vedea cu ochii; fără să o fi invățat nimeni, spăla, călca și cărpea dantele ca o dantelieră; ajusta și cosea hainele, ca o cusătoreasă; făcea gătelele de cap după modeluri, ca o modistă; făcea zulufii și coafura cucoanei ca o artistă consumată (lucru foarte preţios pe atuncea, când friseri nu erau in țară, și când zulufii erau la modă). Afară de aceste, Maria avea darul musical foarte pronunțat: avea nu numai voce admirabilă, dar chiar pasiune; de-o lovea jalea după părinți, cănta de jale de făcea pe toți să plângă; de avea momente de mulțumire, cănta arii de hori vesele, de rideau toți căți o ascultau; apoi cu memoria ei prodigioasă, invăța ușor orice arie, orice versuri auzea. Când fetele din ateliere se lăsa la certe și la gălceve de nu le putea nimeni să le facă a tăcea, Maria intona căte un cântec care le făcea pe toate să caște gura și să-și uite necazurile. Accentele cântecelor ei adeseori ajungeau și până la auzul cucoanei Profiriță; aceasta insă, cu toată seriositatea și gravitatea ei, se simțea răpită, și, departe de-a o mustra, ii arăta mulțumire și o lăuda. Nu numai atăta, dar după aceasta a inceput să se laude către toate rudele și cunoștințele că are o cântăreață minunată. Mai tărziu a inceput a o aduce in salon serile când avea lume, și o punea să cânte. Și cânta Maria așa de frumos, incăt părea că numai incape vocea ei in salon; ear când intona arii de jale, multe din auzitoare,

cari poate aveau un dor la inimă, işi aduceau batistele la ochi ca să-şi şteargă lacrimile ce nu le puteau impiedica de-a curge. Mai tare decăt toţi insă se entusiasmau doi tineri, nepoţi ai cucoanei Profiriţa, cari păreau că vor s'o soarbă cu lingura, după cum se zice. Aceştia contribuiau a face seratele de sintrofie mai dese, pentru ca să poată asculta cântările Mariei, cari din ce in ce păreau a plăcea mai mult, şi totodată să poată admira frumuseţile ţigancei, cari din ce in ce se arătau mai incântătoare şi mai ameţitoare.

Aici este locul şi timpul să mai vorbesc despre un curios obiceiu ce avea cucoana Profiriţa; şi să nu se pară nici curios nici exagerat ceeace voiu spune, fiindcă era adevărat. Boierii şi cucoanele noastre vechi aveau nişte datine şi deprinderi, cari astăzi s'ar părea ridicule, dar pe atunci erau foarte comune. Astăzi de exemplu, ştim să facem ca in sofrageriă sau in camera de culcare, să nu ne supere muştele: sau punem ochiuri de sirmă la ferestre, sau tragem transparentele. Pe-atuncea nu-şi bătea nimeni capul cu asemene procedimente, ci se aducea patru, cinci fete sau băieţi de ţigani cu apărători, şi muştele erau puse in neputinţă de-a ne supăra. Intre asemene obiceiuri cari astăzi prin Orient şi prin Rusia au mai remas, era şi frecatul picioarelor: boieri, cucoane, chiar vlădici şi mitropoliţi, nu puteau adormì pănă nu le desmierda cineva epiderma de la picioare cu uşoare frecături.

Nu se va părea, prin urmare, ca ceva escentric daca voiu spune că şi boierii Păşcăneşti aveau obiceiul acesta. După mai multe incercări, cucoana Profiriţa găsì că şi in serviciul acesta Maria escela; şi inadevĕr, curăţenia ei, mănele ei grăsulie şi moi, adresa şi delicateţa cu care ştia ea să atingă vinişoarele şi fibrele picioarelor, produceau cucoanei nişte sensaţiuni de plăcere care o aduceau intr'o adevĕrată stare de beatitudine; ear după ce in delirul mulţumirei cucoana adormea, frumoasa fată se strecura uşurel pe virfurile degetelor şi se ducea in dormitoriul ei.

IX.

Boierul Păşcanu, care şi el avea acest obiceiu, auzind laudele esaltate care le prodiga soţia sa Mariei pentru arta masajului, a avut curiositate să vază şi el daca lucrul e adevĕrat. Deaceea nu ştiu cum se făcù, că Maria se deprinsese ca, după ce adormea pe cucoana, trecea in apartamentul boierului. Acesta, după căteva şedinţe, se convinse că fata esercita masajul inadevĕr cu mare meşteşug; cu diferinţa aceea că, in loc să adoarmă ca cucoana, se lăsa in visările cele mai fărmecătoare: ochii lui, in loc să se inchidă, se fixau asupra sinului şi a formelor frumoase ale corpului fetei; gura lui, in loc să-i ordone a inceta cu gădilitura, o indemna mereu să-i spue la poveşti; buzele lui, in loc să caute a se potoli cu un pahar de apă la sete, năzuiau până la bujorii ce străluciau pe obrajii Mariei. Era, ce e dreptul, şi diabolică tentaţiune fata aceasta: acum nu mai era copilă, căci trecuse patru, cinci ani de cănd se făcuse curteancă; şi era frumoasă ca ruptă din soare; şi boierul Păşcanu, deşi era acuma om de patruzeci de ani trecuţi, deşi era măndru ca un adevĕrat aristocrat, deşi pentru nobila sa consoartă care implinise cincizeci de toamne, avea o perfectă stimă şi consideraţiune, totuş nu putea să stea nesimţitor lăngă o creatură aşa de perfectă, care după legi era proprietatea sa, şi de care era in drept să se bucure in orice mod, in orice timp, in orice cas. Biata Maria, pe lăngă sentimentul datoriei care ştia că-i impunea condiţiunea sa de sclavă, simţì cu incetul născĕndu-se in inima ei un alt sentiment, care la inceput nu şi-l putea explica, dar pe care in cele din urmă l'a putut numì amor, fiindcă acesta era primul bărbat care se apropiase de ea şi care ii spunea că o iubeşte. Aşa e natura umană!

G. SION.

(Va urma)

SCRISORI DIN ITALIA

Iubite . . . . . .

Lungă şi lată-i lumea, dar mai lung şi mai lat e sufletul nostru, căci el, ca marea, le poate cuprinde pe toate in coprins şi'n adăncime şi le poate ca dinsa reflecta.

In ostenitorul meu drum am trecut cu ochiul rece pe lângă mai toate celea, şi, dacă n'ar fi fost Veneţia in cale, de sigur aş fi ajuns la Roma cu estetica insultată de-o mulţime de lucruri şi de oameni strimbi, şi nu mi-ar fi remas o amintire lucidă decât de Carintia şi de Semering. Dar am dat de Veneţia.

Când a cetit cineva prea multe istorii despre lumea depărtată, işi face el singur intr'însul un fel de lume fantasmagorică şi aprinsă care consumă mai dinainte puterea de admirare ce se cuvine realităţii, aşa incât când o intilneşte pe dinsa, pe realitate, sau remâne străin sau o disprefueşte.

Până aci Veneţia singură a eşit pentru mine din formula de mai sus. Dă-mi prin urmare voie să-ţi impărtăşesc impresiile şi emoţiunile mele din acest oraş, aşa cum mi-or veni sub condeiu, fără altă grije decât de a-ţi păstra sinceritatea cu care m'au cuprins.

Am ajuns la Veneţia la $11^1/_2$ noaptea, ostenit şi necăjit ca un orfan, şi la gară m'am svirlit cam hărţăgos in luntrea unui moşneag slut şi osos, care, indată ce m'a infăşat in tartan, a apucat lopata de un capăt şi cu o rară dibăcie s'a descurcat din pânza de gondole ce incunjura cheul şi a eşit la limpeziş. Şi cu cât ne desfăceam de

ceilalţi şi remăneam singuri, cu atăt intram intr'o lume noue, care se desfăşura cuminte şi măreaţă dealungul vestitului Canale-grande. Deoparte şi de alta se ridicau palatele atător familii strălucite, stând strinse coastă in coastă, cu faţa lor de-o inmobilitate sfioasă, ear pe ele cădea luna, clară şi melancolică, ca o mângăiere ce o trimitea timpul in toate nopţile acestor intristate ziduri de demult. Pe apa vĕnĕtă a lagunelor nimeni!.. Şi de unde imi era frig in vagon şi mĕ simţeam ostenit, mi s'a părut că am inviat şi m'am incălzit, şi o ciudată deşteptare de trecut, de-o lume trăită, s'a făcut in mine, şi numai decăt m'am găsit bine şi cunoscut cu aceste ziduri. Dacă nu voiu muri pe undeva ucis sau dintr'o intimplare, ştiu că aş veni să-mi sfirşesc zilele aici. Veneţia e un morment şi un raiu totdeodată. Totul pare blând şi iertător, şi pacea este adâncă căt luna in cer. Acuma am inţeles căt este de dreaptă şi de adevĕrată pagina la care s'a oprit leul Veneţiei: *pax tibi Marce, Evangelista meus.* Pace de sus până jos, eternitate, şi peste ele zimbetul ceresc al nopţii. Gondolierul, care par'că simţea unde imi era sufletul, se'ntorcea din când in când spre mine şi-mi arunca in taină căte un nume:

— Palasso (in loc de palazzo) Cornaro, palasso Dandolo, palasso Foscari, Mocenigo, Marino Faliero, etc. etc., şi intre aceste evocaţiuni ale trecutului işi punea accentul lui bărbătesc şi dramatic, ori de căte ori trecea prin faţa vreunui canal mic:

— He!... he!... ca să nu se lovească de altă gondolă.

Fiindcă am tras la hotelul Danieli, pe cheiul Schiavonilor, a trebuit să iau Veneţia in lung, şi pentru a scurta drumul, vislaşul, sub Ponte di Rialto, a cărmit-o la stinga. Iţi spun drept că aici, printr'o mişcare instinctivă, m'am ferit. Aşa de ingust era canalul, şi masa de piatră ce-şi da mâna deasupra mea era atăta de enormă incăt mi-a fost frică că mĕ striveşte. Tăceam ca o mumie şi deabea indrăsneam să mĕ uit pe virfuri, cari, pe ici pe colo, se luminau de lună, când, deodată, glasul aramei resună falnic miezul nopţii!

O serman Eminescu, ce bine a înțeles el Veneția! Din sonetul lui se evaporează întocmai splendoarea morměntală a acestei cetăți, și poate dacă ar fi o mică neasemănare cu realitatea în versul

San Marco sinistru miezul nopții bate

aceasta se poate pune în socoteala temperamentului artistului, căci Veneția nu e sinistră. E greu de lămurit cum este ea, dar sinistră nu e. E sepulcrală și măreață, dar are splendoarea unui morměnt în care ar odihni geniul sau melancolia, și un singur moment nu se desprinde din aceste bětrâne palaturi înriurirea dureroasă a sinistrului. Când San Marc a bătut douěsprezece, eu am simțim o vibrațiune par'că aș fi fost eu însum de aramă și par'că aș fi purtat cu mine de trei sute de ani ecoul acestui glas, grav, adânc, dar senin. Și astfel, din canal, în canal, din arc, în arc, mi-au ajuns profanele oase pe sub Puntea Suspinelor. La trei pași am intrat în hotel și m'am culcat. Că m'am culcat e mai mult o vorbă. Hotelul acesta e elegant și pare nou; dar ce-o să-i faci, dacă mâna păgână și slută a presentului nu poate să înăbușe glasul trecutului! Zugrăveala de pe ziduri, pervazul oglinzei, florile încrustate în scrin, un lanț de clopoțel remas din greșeală lângă soneria electrică, toate acestea se uitau străine și eloquente la mobila de chembrică șireată. Ear după ce am suflat în luminare, m'am uitat în întuneric cu mulțumire. Eram fericit, curat fericit, par'că m'aș fi simțit lângă o femee care mi-ar fi fost dragă.

Și mai departe; câtă dreptate, mě gândeam, a avut Shakespeare să aleagă Veneția pentru două din piesele lui! Unde putea mai bine să clocotească durerea furioasă a lui Othello? unde putea să crească Desdemona cu pěrul mai lung și dorul mai cald? În ce loc ar fi putut Shylock să ia zălog pentru bani carne de om? unde se puteau naște și trăi mai adevěrați: și fiică-sa (Bessica mi se pare), și Portia, și Antonio, decât în Veneția? Una singură din creațiunile Shakespiriane îmi pare că nu se încadrează în Veneția: Jago. Jago este miserabilul cel mai desăvârșit și mai inutil din

tot teatrul lui Shakespeare, canalia cea mai veninoasă şi mai putredă, şi e canalie de geaba, face rĕu pentru plăcerea de a-l face, muşcă şi răneşte fără să-l fi muşcat nimeni. Ei, după ce ai avut impresia mea despre Veneţia, acest Jago devine imposibil in zidurile ei. Nu doar că n'or fi fost mişei destui şi aici; nu doar că Ghetto n'o fi zămislit destui cămătari şi n'o fi servit de teatru la o mulţime de injosiri trupeşti şi sufleteşti. Dar aceştia toţi işi aveau cuvintele lor de paria ca să fie aşa. Chiar Shylock pe Ponte di Rialto, in chiliuţa lui de samsar, devine posibil, când ştii că semeţul Antonio scuipa intăi in pragul lui şi apoi intra. Dar Jago? Jago este o monstruositate in intreaga natură, şi liniele Veneţiei nu puteau să se desarmoniseze până a lua formele unei şopirle ca el. Mie mi se pare că Shakespeare şi-a găsit cadru. Dar eată-mĕ făcĕnd critică, intocmai cum d-nu Jourdain făcea proză, fără să ştie.

Aici o mare pauză. Impresiele de a doua zi. de la lumină, se schimbarĕ. Nota dominantă remănĕnd aceiaşi, tinta se incălzise. De la Veneţia cu lună la Veneţia cu soare.

Şi mai intăi un mic episod de călĕtoriă.

Suindu-mĕ la Viena in vagon, cu un englez cărămiziu, un dalmat (sau naiba ştie ce-o fi fost) sprinţar şi mucalit ca un clown, un vĕnzĕtor de porci vienez, buhav ca de dropică, eată douĕ matroane călĕtoare cari păşeau in virful degetelor, ca nişte găinuşi de munte, indreptăndu-se spre compartimentul nostru. He! he! poţi să fii iubitor de natură căt ai poftì, când se arată virful unui picioruş nostim, ia par'că nu ştiu cum iţi vine să-ţi măngăi capĕtul mustaţei, ori să-ţi treci măna prin cioc ori prin barbă, după cum ţi-e firea şi podoaba obrazului. Eu iţi spun drept că-mi dreseiu creasta şi le aşteptaiu să se urce. Vorba intăia ce o rostiră fù:

— Stiupid !...

Tocmai mai tărziu aflaiu că in Bedeckerul lor sta scris că trebue să stai in vagon cu faţa spre apus şi să ocupi locul din stinga, ca să poţi consuma poesia de pe Semering.

Şi atât stinga cât şi apusul erau ocupate de sus citaţii domni.

Insfirşit, prea bine, fie şi *stiupid!* Hai să vedem acum cum stăm cu inventarul: una tănără, alta nu prea matură, ba chiar matură cum se cade. Tănăra se trântì supărată in colţul din dreapta (vai!) şi se făcù că inchide ochii. Când zic *se făcù* vreau să spuiu că nu-i inchise de loc, căci pe ici pe colo da cu privirea nenumărate raite prin partea noastră, aşa ca din greşeală, şi când descoperì ceafa cu două etaje a vienezului, se puse pe un ris sănătos şi tănăr, care, dacă nu făcea cinste creşterii ei, da la lumină o coroană de dinţi albi şi ştrengari, de-ţi era mai mare dragul să-i priveşti. Eu eram gata de aşa treabă, şi astfel, pe tăcute, devenirăm prieteni in numele risului. Bătrăna se supără odată, măcar că ridea şi ea, şi-i zise tare:

— Olivia!

Neamţul işi proptise capul in pântece şi trecuse in lumea dreptilor.

Insfirşit pe la douăsprezece ajungem la o staţie oarecare cu *berg* pe la sfirşit, unde, spre a scurta, dejunăm, eu in gară, ele in vagon. Iute, plecăm. Le era sete. La viitoarea staţie iau răpede o halbă cu apă şi un pahar, le adăp, ne zimbim, la darea bacşişului se iveşte controversă, eu intind mâna, Olivia mă apucă de mână, ba o fi, ba n'o fi, şi eacă-ne in vorbă...

Americance de la Chicago. Zău, că par'că nu e iertat să vie cineva aşa de departe. Dă-i vorbă (cum dă Dumnezeu) dă-i, dă-i, până la Ponteba. Aci, graniţa. Fata ridea şi se indigna in contra mojicilor de vameşi cari răscolesc prin cuferile doamnelor. Atunci o idee imi veni, ca răposatului de Girardin, şi mă hotărìi, in numele d-lui Curtopassi, să impiedec pe macaronari de-a se atinge de dantelele Oliviei. Puseiu cheile de la cuferile lor in buzunar, luaiu fata de braţ şi hai la dogana, unde declaraiu valizele lor drept ale mele, presentând totodată şi porunca legaţiunei italiane de liberă trecere. Când colo ce să vezi! Eu, cu jumătate din bagaj veneam de la Bucureşti şi cu jumătate de la Chicago.

Dar se vede că ştie domnul de ştirea curtezanilor, căci controlorul puse mâna la şapcă, se inclină şi dete lucrurile la o parte, fără să le deschidă. Eram scăpaţi. Olivia se făcuse galbenă şi roşie de vre-o trei ori, şi când se vĕzù liberă oftă din greu. Eu iţi spun drept că nu mi-ar fi părut tocmai rĕu să vĕd pe italian scuturându-mi aşa zisele mele *biancherii* ce-mi veneau din Chicago. Dar mai bine aşa. Americancele incepurĕ să mĕ creadă un personaj. Drept recunoştinţă mĕ poftirĕ la masa lor. Aduserăm chianti şi, na şi ţie, na şi mie, se deslegară limbele. Se inţelege că vorba *stiupid* avea un rol foarte important, la adresa vameşilor, la a vinului, la a vre-o douăzeci şi patru de tuneluri ce trecurăm pe rând. La urmă ne schimbarăm cărţile: Miss O. Woodward şi Lady R. S. Bryton. Asta şi cu X Y e tot atăta.

Infine, spre a mĕ intoarce, ne despărţirĕm la Veneţia prieteni. Ele traserĕ la o cunoştinţă, eu la hotel.

Deabea adormisem, când bătù cineva la uşe.

— Ce-i?

— Domnule, douĕ doamne vor să vĕ vorbească. Nu ştiu ce tot spun despre nişte chei.

Şi atunci auzii pe americancele mele prăpădindu-se de ris pe la uşe. Nu puteau să se culce, sĕrmanele, şi-şi luaserĕ curaj să vie noaptea in virful hotelului meu spre a-şi găsì cheile.

Şi acum mĕ intorc.

A doua zi, la nouĕ ore, eram pe piaţa San Marco. Cea dintăi persoană de care dădui cu ochii fu Miss Woodword. Acù era nostimă de tot, tunsă ca un şcolar, elegantă, tĕnĕră, fără nimic din bădărănia englejilor călĕtori. Ne scuturarăm de mână, mĕ invirtii odată imprejurul ei ca imprejurul coloanei leului şi ne despărţirĕm, ea spre a se duce la o fabrică de oglinzi, eu spre a cerceta biserica San Marco.

Mai inainte de-a intra in impresiele sacre, dă-mi voie să mĕ opresc puţin.

Ştiu că ai vĕzut Veneţia şi multe alte lucruri fru-

moase in lumea asta. Cunoşti ceva asemănător palatului ducal şi intregei aceste pieţe?

Puternica originalitate ce se desprinde din zidul neted al palatului dogilor are un farmec atăt de mare şi de personal, incăt dacă i-ai răpì apa canalului, cerul Veneţiei, piaţa, porumbii, etc., şi l'ai pune intr'un tărg modern, tot el ar fi, se'nţelege cu mai puţină culoare locală, dar ar fi. Cu amestecul de bizantin şi gotic şi cu acel ceva neted şi senin ce e caracteristic Veneţiei, se formează o artă a parte, de-o puritate clasică, dar caldă, alături de care iţi vine greu să pui faptul istoric al consiliului de zece, al punţii suspinelor, etc. Aşa cum e astăzi şi cum trebue să fi fost şi atunci, palatul dogilor n'are nimic inquisitorial şi sinistru; e palatul dogelui Mocenigo, un cap frumos de artist; e palatul splendid al lui Dandolo, care organisa cruciade contra Constantinopolei şi aducea in biserica Veneţiei comorile din toate bisericele păgăne; ar fi insfirşit palatul din care te-ai aştepta să se coboare Veneţia lui Paul Veronese sau o dogaresă ideală semănănd cu fecioara de Foligno a lui Raphael. De aceea căud auzi pe ghid spunëndu-ţi:

— Da cette finestra lu doz anounsait qu'on avait décapité oun om (de cette fenêtre le doge annonçait etc.).

Sau alte farse de felul acesta, iţi vine să crezi că glumeşte, sau le primeşti ca nişte anachronisme supărătoare, cum adesea spun aceşti şarlatani.

Pe dinăuntru şi pe dinafară intregul palat este o concepţie in care se oglindeşte tot geniul Adriaticei, şi ogiva, incrustată in fruntea netedă a zidăriei, te priveşte ca un ochiu blănd, cu o rază ce vine de departe, din veacul al XV ori al XVI. Imi pare rëu că nu se ştie sau că nu ştiu eu cine este architectul acestui monument, căci l'aş pune in sufletul meu printre cei căţiva dumnezei pe care ii adorez.

Intreaga piaţă San Marco are farmec. Cred insă că e mai bine s'o vezi intr'o zi de sërbătoare, căud nu mai furnică norodul acesta mojic şi samsar, imbrăcat la modă şi tocmai de aceea trivialisat, care locueşte astăzi in Veneţia.

Să vezi piaţa singură, fără negustori, populată de cele două coloane, de umbrele turnurilor şi poate de gondolieri ori de oameni din popor.

Insfirşit intrăm in biserică.

Biserica aceasta este un fel de Dedal divin, cu o nesfirşită mulţime de unghiuri şi sinuosităţi, purtând fiecare o lume intreagă de artă, de talent, de răbdare şi de suferinţe. Eu iţi dau impresia mea personală, umană, independentă de şcoală şi de teorie. Ca şcoală, cred că are caracteristica palatului, cu mai mult accent bizantin decât gotic şi tocmai din această disproporţie poate cu ceva mai puţin ton veneţian in architectură decât palatul. Se zice că e luată, in linii generale, de pe S-ta Sofia din Constantinopole şi rotondele cu boltele lor alcătuesc semnul creştinătăţii. Pentru mine ceeace este veneţian, ceeace este renaştere italiană de-o incomparabilă splendoare, sunt lăuntrurile. Cât suflet de *atunci* trăeşte *astăzi* in aceste ziduri, absolut nu se poate spune, căci el trăeşte in culoare, in arcul bolţei, in infinita şi generoasa inchipuire cu care maestrii mozaişti au purtat linia, imbrăcând podelele cele mai neinsemnate cu un painjiniş neperitor de fantasie culorată.

Mai intăi Capela. Aici suntem pe mănile lui Tizziano şi a familiei de mozaişti Zucatti. Numele acesta mi-a adus aminte una din cărţile pline de inexactităţi, de talent şi de farmec a d nei George Sand: *Les maîtres mosaïstes*, după cum intreaga Veneţie mi-a adus aminte pe Shakespeare, pe Paul de S-t Victor şi pe Emilio Castelar. Nimeni din oamenii cari au trecut prin Veneţia nu au prins mai poetic şi mai natural meziul incunjurător al templelor acestora de artă decât ea. Negreşit la George Sand este amor la mijloc, dragostea bătrănului Zucatti pentru copii lui, protecţia lui Tizziano, etc.; insfirşit sentimente afective cari atrag. Ştiu. Dar ce să fac dacă atunci când am cetit numele lui Francesco Zucatti, cel mai ilustru dintre fraţi, pe mozaica care infăţişează pe Evangelistul Marcu, mi s'a părut că văd pe tănăr urcat pe schele şi bătând ţintele de sticlă colorată in pasta de pulbere de marmură şi albuş de ou, aşa după

cum mi-l aduceam aminte din George Sand? Aici e şi chestie de temperament.

Mĕ opresc aici, căci vĕd că am umplut patru coale de hărtie şi incep să deviu halima. Dacă nu ţi s'a urit cu atăta artă făcută de un profan ţe-aşi mai scrie. (Cetitorul, a parte: Uf!..)

1888, Maiu 20, Roma.

Dragă .....

Intors azi de dimineaţă de la Neapoli am găsit, spre marea mea bucurie, trei scrisori din ţară.

Insfirşit te-a tăiat vremea sub limbă şi ai vorbit... Sunt fericit, curat şi fără întorsături. După o sĕptĕmână de viaţă aproape ideală, imprejurările mi-au adus in aceiaşi zi trei scrisori, trei, şi căteşi trele bune... Incep să mĕ tem de vre-o catastrofă, căci, cum zice scriptura, e aşa făcut in lume ca alături de şeapte vaci grase să vie şeapte slabe.

Iniţialele le-am inţeles numai pe jumĕtate. O să ajungi, cu voia lui Dumnezeu, să le numeşti A prim, A secund, căci n'o să mai fie loc in alfabet.

Eu insă, sunt foarte departe de asemenea lucruri. Afară de noutatea mai tuturor impresielor mele, e un soiu de transparent ciudat care s'a lăsat pe partea veselă a vieţei resultând din sensualitate. Neavĕnd prieteni intimi cu care să-ţi comunici isbănzile erotice; ne iubind pe nicio femee cu partea sufletului, trăesc de patru luni intr'un fel de atmosferă de senin care atinge indiferenţa. Dacă ai incercat vreodată să innoţi, trebue să fi simţit impresia curioasă ce ţi-o produce faptul că poţi plutì. Astfel eu: mĕ mir uneori că stau la suprafaţă, că plutesc liniştit şi mĕ uit cuminte la o mulţime de lucruri frumoase. Singurătatea te inchide şi te simplifică. Afară de un inceput de dragoste,

inpănzuit la Porto d'Anzio şi care sper să-l inşir mai departe la toamnă, nimic nu m'a scos din placiditatea ideală a artei. E poate cam umflat ceeace iţi spun, dar e foarte adevĕrat. Cănd eşi din Roma, ceeace nu mai e artă, e senin de mare, e soare ori lună, e Napoli, ori Anzio, ori Pompei, ori Castellamare, oricăte şi mai căte colţuri de-o rară frumuseţe, pe cari natura le-a dăruit cu imbelşugare coastelor Italiei. Dacă la acestea mai adaugi lipsa ce pururi stă in suflet cănd mintea se uită inapoi, ajungi să-ţi dai intrucătva seamă de formula unei vieţi ca a mea.

Acum o sĕptĕmănă am plecat la Napoli. Oraşul acesta e cea mai stranie adunătură de extreme: munte şi mare; lux şi sărăcie; palate şi monumente alături de murdăria sordidă a stradelor şi oamenilor; femei elegante şi frumoase, faţă cu cei mai strimbi şi mai anemici bĕtrăni; cănţăreţi săraci cari poartă incălţăminte de lac şi inele de preţ; insfirşit, şease sute de mii de suflete grămădite pe lungul cheiului intre inălţimi vulcanice şi apă, pe care le arde focul de-a trăi, de-a iubi, de-a mănca, şi care cad prada holerii cu miele dar nu se depărtează de poalele calde ale Vesuvului. Ear deasupra lor, ca o făclie a morţii, se vede noaptea virful Vulcanului aruncănd in vĕzduh o veşnică colcăială aprinsă, cătră care, de la Capri, m'am uitat ciasuri intregi, atras şi purtat prin simburele de nebunie ce trăeşte in fiecare din noi cătră misterioasa flacără a păminţului.

In Napoli, muşeul Ferdinando e o comoară fără preţ pentru iubitorii de frumos. Las pictura la o parte. In sculptură tot ce s'a descoperit in vremile moderne, cu bogăţiele de la termele lui Caracala, cu bronzurile splendide, cu faimosul taur farneze, cu toate suvenirile, ce palpită ăncă de viaţă, de la Pompei, sunt comod instalate in muşeul naţional de aci. Ceeace mai cu seamă m'a interesat, a fost galeria statuelor şi busturilor Impĕraţilor Romani. Să-i vezi pe toţi aşezaţi in ordine cronologică, incepĕnd cu Caesar şi trecĕnd pănă dincolo de dinastia Severilor; să vezi pe blăndul Nerva, cuminte, simplu, blajin, pe divul nostru Impĕrat

alături, cu nasul subţiratec, slab, frumos, şi cu o privire lungă şi gănditoare, încă tĕnĕr dar deja par'că nemuritor; să vezi alături pe femeea lui Plotina, cu conciu ca ţărancele noastre; apoi pe Eliu Adrian, cam mătăhălos, cu un cap mare de cioban; dincolo Antonin Piu, surizĕtor ca un papă şi cam bleg; apoi Marc Aurel, numit pe bust Amu Veru cum il chema ca simplu cetăţean; apoi Comod; infine intreaga periodă fericită de o sută de ani a Imperiului cu bărbaţii şi adesea şi femeile cari l'au stăpănit. E o priveliste mişcătoare, crede-mĕ, căci fiecare statue iţi spune ceva din ceeace a trebuit să fie omul. Faţă in faţă cu marmura lui Trajan ca Impĕrat este statua lui ca om, ca formă. E gol de sus până jos, dar capul e acelaş, mândru şi blând. Imi propun la cea dintăi ocasie să mĕ intorc la Napoli ca să-mi iau note lămurite şi să-mi scriu impresiele de pe loc. Căte mai remăn de adăugat la monografia d-lui Odobescu! Trebue să ştii că o asemenea colecţie (de busturi) mai e la Capitoliu; o alta in Vatican, şi o a treia in muséul familiei Borghesa din grădina cu acelaş nume. Pentru noi, pentru mine cel puţin, e un nespus farmec şi o sfântă emoţiune de-a sta intr'o sală rece sub statua Impĕratului nostru şi a-i privì capul gănditor şi braţul vinjos, şi e o bucurie aproape copilărească dar intru cătva artistică de-a constata că te cobori, ca popor, din contempuranii acestui om, poate cel mai majestos şi mai frumos din toată colecţia aceea de geniuri, de nebuni, de criminali şi de filosofi.

Dar ho, cu istoria.

De la Napoli am luat vaporul care face serviciul poştal in golf şi am pornit-o la Capri, unde mĕ aşteptau trei (adică trei) conese. Nu te mira de cumulul acesta. După cum in Germania toată lumea e mai mult sau mai puţin doctor, aici toţi botezaţii intru Christos sunt principi, conţi, marchiji, ear liberalii cari nu se pot desface de mania aceasta sunt şi ei signor cavalière ori commendatore. Vaporul atinge toate punctele populate de pe golf: Vico, Sorento, Capri şi încă două trei cari imi scapă.

Nu ştii ce simţimĕnt de mulţumire egoistă, ce beati-

tudine de om prost, care se crede dator să admire verba magistri, mĕ prinsese in faţa atător insemnate locuri, la care am visat cu toţii cetind pe Lamartine ori Speronare a lui Dumas tatăl! A-ţi spune că am avut o decepţie ar fi exagerat şi nedrept, căci la intoarcere, cănd am făcut drumul, pe uscat, m'am incredinţat că e o gură de raiu locul acesta. Dar la entusiasmul şi ideea ce mi-o făcusem eu de Sorento nu respundea de loc acea rîpă straşnică pe marginea căreia stau infipte nişte hoteluri monumentale, cu căte cinci rănduri, şi acel mititel sin stincos, fără ţerm prelung, fără nisip, fără lenea valului, concretisată aşa de bine la Porto d'Anzio bunăoară in desfăşurarea umedă şi moale a plagei. Şi atunci am avut un fel de părere de rĕu retrospectivă faţă cu mărturirea lui Lamartine:

> Sur la *plage sonore* où la mer de Sorente
> *Déroule* ses flots bleus aux pieds de l'oranger
> Il est près du sentier... etc.

Dar privind mai lung golful am ajuns la explicaţia firească a acestei hiperbole sau mai bine anomalii aparente. Ştii că *le premier regret* este un apendice la Grazziella, care, după cum ţi-aduci aminte, se petrece in insula Ischia. Insula aceasta e aşezată in golf faţă in faţă cu Sorento, şi marea care se leagănă intre ele se numeşte mai prietenește marea Sorentului. Deci, *la plage sonore ou la mer de Sorente déroule ses flots* nu este plaja Sorentului ci a Ischiei, pe care vine valul cu numele Sorento şi-şi desfăşură cutele sale. Acum, spre mai mare control, ar fi trebuit să vĕd şi Ischia, spre a mĕ asigura dacă are o plaje prelungă şi resunătoare. Desigur, această anchetă nu e de loc poetică, dar e interesantă, fiindcă, ca chestiune de psicologie, e curios să vezi până unde se aprinde şi de unde incepe a falsifica fantasia unui poet care a trăit şi a iubit pe locurile astea, căci legenda lamartiniană se intinde până la Capri şi Sorento; mai departe, toată descrierea din poesie, cu portocalii, cu cărările pe stincă, cu gardurile vii şi inflorite, e adevĕrată.

La Ischia insă, n'am putut să mĕ duc, căci vaporul de la Capri se intoarce inapoi la Napoli, şi cu barca e prea departe. Afară de asta am şi nenorocirea de-a suferì du mal de mer.

La Capri am stat şease zile. Cănd te apropii cu vaporul pentru intăiaşdată de insulă ai un fel de nesiguranţă, de frică, care vine deacolo că marginele ei resar deodată din fundurile mării şi cu indrăsneală se duc in vĕzduh la inălţimi ameţitoare. Dar cănd te-ai aşezat intr'insa.... nu ştiu ce să mai spui. Niciodată in viaţa mea n'am fost mai senin, mai limpede, mai plin de lumina idealului ca in aceste şease zile. Cele trei contese: neneaca cu fiicele, mĕ legau tocmai căt trebue, de umbra pămĕntului, dar nicio singură minută nu mi-au supărat liniştea sufletească. Intr'o singură noapte s'a urmat oarecare insomnie, căci, după prealabilă inţelegere, trebuea să se coboare de sus de la răndul intăi jos la mine, una din fete, cu picioruşile goale, in cămeşuică, spre a-mi da dragă doamne un sărutat care mersese mazu la o partidă de concină. Şi era nebuna gata s'o facă, dacă din nenorocire, n'ar fi avut pe soră-sa, care, bolnavă de insomnie, era deapururea deşteaptă.

Revenind la Capri, nu ştiu cum o fi Olympul, dar ştiu că eu dacă aş fi insărcinat să aleg o reşedinţă zeilor, aici i-aş pune să locuiască. Inchipueşte-ţi o stincă selbatică şi goală ca un cap de vultur, care la mijloc ar fi strinsă ca o talie de femee, toată cioplită bănci, bănci pe cari cresc cu imbelşugare măslini, smochini, lămăi, viţa cea rĕstignită, scoroşi şi un soiu de smochini zişi din India, cu foaia grasă şi ghimpoasă; apoi, ici şi colo, magnolia, floarea cea mai delicată şi mai ideală ca parfum, care creşte căteodată in pomi mari şi stufoşi ca merii noştri; pune in acest peisaj, viele pompeiane, elegante, discrete, fără o scăndură de acoperiş; populează insula cu o rasă de femei greco-romano-sarazină, cu ochìi imenşi, pieliţa obrazului bronzie, dinţii ca laptele, mergĕnd drepte ca nişte trestii, şi peste toate revarsă lumina soarelui Italieĭ, şi poate te vei apropia de adevĕrul realului. Nu unflu nimic. Chiar stradele cele

inguste din orăşelul Capri, murdare foarte adeseori, au un caracter de originalitate a parte, cu munţi de fructe şi de legume, cu marinari bătrâni şi sluţi, cu asini blegi cari guiţă de-ţi strepezesc dinţii de proşti şi triviali ce sunt. Un lucru curios: uici un om tĕnĕr nu intilneşti aci. Toţi sunt duşi ori in America, ori după pescuit pe mare, şi numai seara, după asfinţit, vezi sute de lumini pe apă care incep să se apropie de insulă. Ei se culcă insă in *Marina* cum ii zic, jos, la apă, şi numai sĕrbătoarea vin pe la casele lor. Toată insula e proprietatea străinilor: Americani, Engleji, Franceji, Nemţi, Ruşi şi alte lifte; ici şi colo căte un napolitan.

Printre frumuseţele contempurane, două sunt mai la iveală astăzi: una, Pasqualina, măritată de un an, care joacă tarantela ca Terpsichore insăşi; a doua Carolina, fată, vĕnzĕtoare de ţmărgean şi de ... ochi dulci, la care contesele meie se uitau cu un ţel de sictir foarte puţin onorabil, ceeace nu mĕ impiedeca pe mine de-a mĕ uita fără sictir, dar cu acelaş sentiment de neonorabilitate. De la aceasta din urmă am cumpĕrat o bereta roşie, care e absolut de rigoare căt stai in Capri; ţi-o voiu hărăzi.

Cred că m'am intins cam mult, dar imi voiu pune streaje după ce-ţi voiu spune două cuvinte despre ruinele lui Tiberiu, de Ana-Capri şi de grota de azur.

Dar ear mĕ intorc şi zic: renunţ de a-ţi mai spune cele două cuvinte de sus, căci sunt sigur că in loc de două au să fie nouĕ şi nouĕzeci şi nouĕ. Spre a-ţi da insĕ oarecare culoare locală, iţi adaug, ca apendice, un document, pe care chiar in minutul acesta il primesc de la Capri. Nu-i o felonie a ţi-l trimite, căci e iscălit cu un nume de imprumut: bietul Hamlet e pus la contribuţie.

Şi fiindcă doreai să-ţi vorbesc de-o femee, haide bre...

Mĕ ştii că am avut parte in lumea asta tot de femei urite, dar cari aveau căte ceva curios ce mĕ impresiona. Şi aici urmează menirea mea pe aceiaşi cale. Cea de la Porto d'Anzio deşi nu e frumoasă in general are in umbra frunţii o estompă de lumină ce vine de sus, de undeva

unde e cald, ear ochii, adânci şi străini, se uită cu un fel de gust de durere care-ţi pătrunde sufletul. Face parte din numĕrul rar al femeilor cari nu vorbesc mult şi tremură la un cuvĕnt mai prietenesc ce-ţi spun. Iţi voiu istorisi cândva şi de sigur nu voiu uita niciodată plimbarea ce am făcut-o singur intr'o zi pe malul mării, ascunşi de nişte dărămături de stinci, adesea silit s'o ridic in braţe ca să n'o ude limba valului care mie imi trecuse de mult peste glesne. Şi nu zicea nimic, numai căteodată când prindeam căte-o fărimă de uscat sigur, işi scotea picioruşul de sub streaşina rochii şi par'că mi-l inchina in semn de recunoştinţă; apoi imi lua braţul zimbind şi inclinându-şi capul pe o parte ori pe alta şi astfel mergeam inainte ca nişte nebuni, fără să gândim că orice cale are şi intors. Cumnata ei, un tip de madonă Rafael, foarte cochetă, mi-a spus seara că *ne-a* căutat prin toate cotiturile stincelor şi nu ne-a găsit. Dinsa a plecat la Florenţa, dar mi-a făgăduit, cu o formă cinstită şi tremurătoare, că are să se intoarcă la Roma mai de vreme. Sper s'o revĕd şi mĕ bucur că-mi place. Poate, cine ştie, voiu putea s'o iubesc, şi aş fi fericit. Dacă n'ar fi decepţie. Am uitat să-ţi spun că e vĕduvă; o altă specialitate a mea.

Dar era vorba să-ţi istorisesc de cea de la Capri. Aici e curat crailic pehlivănesc. E totdeauna urit să-ţi dai pe faţă netrebniciea inimei şi să te făţărniceşti in amor, dar s'o ia dracul de fire omenească, dacă-ţi place să te afli in treabă, ia aşa ca să nu fie drumul fără călĕtori! Autoarea scrisorii ce-ţi trimit e o fiinţă simpatică, dealtminteri foarte inteligentă şi mai cu seamă foarte cultă. Dar.... nu-i drum de la mine la ea. Ce-o să fac? Am incălecat eu pe toate dobitoacele alergătoare ca să mĕ duc spre dinsa, dar nu merge. Treaba s'a inceput aşa: na Ioane, na Ileano; ţine in napoi Ioane, ţine Ileano. Azi o cărticică, măine o concinuţă şi haide, haide, vorba lui Effendim, până la Capri; am ajuns să jucăm concina pe un sfanţ plus un sărutat mazul. Şi ce să vezi? Jucam concina cu fante. Toţi fanţii ii ducea dracul in mănă, aşa că, spre a căştiga eu, trebuea

să-i lase sterpi. Şi inadevĕr, cu o mirare foarte naturală, remănea cu valetul in mănă fără să ia nimic cu el. Era treaba pe căştigatele.... Insfirşit, in vremea aceea, cum zice scriptura, s'a organisat o călĕtorie pe asini la Canagalilea. Ana-Capri e un tărguşor de două mii de suflete, infipt de vĕnturi in creştetul stincei, cu oameni cari nu s'au coborit niciodată deacolo. Drumul care duce la el e o fantasmagorie a naturei, o dungă albă scrisă pe marginea prăpăstiei, la o inălţime de căteva sute de metri, de te ia groaza căud te uiţi in jos. Am făcut plimbarea spre seară, cu o droaie de conţi şi de duci napolitani, unii mai derbedei decăt alţii, cari făceau spirit repetănd glumele lui Cham, ori anecdotele de prin almanachuri, foarte bisericoşi şi prea bine crescuţi. La intoarcere, eu veneam liniştit, ţinĕndu-mi ciuşu de scurt ca să nu mĕ dea de rîpă, căud eacă dracul de femeie că trece pe lăngă mine mai repejor şi intorcĕndu-se spre partea mea, cu ochii daţi peste cap:

— *Vous n'avez pas été habile à Ana-Capri. C'est une occasion qui ne se retrouvera plus.*

Asta era vorbă să fie. Aci era pontul. Fiecare, preocupat de pielea sa, se ducea cu nasul intre urechile măgarului, fără să se uite inapoi. Ş'atunci năvală nene să-mi iau mazul. Era s'o dau de mal odată, căci ori de căte ori mĕ intindeam eu s'o sărut, ea să dedea in lături. Aşa m'a săcăit pănă acasă. Şi-ţi poţi inchipui ce chin, fiindcă nu de geaba e măgarul frate cu catirul: căud trebuea să alerg ca s'o ajung, el sta; căud vream să stau alături de dinsa el punea capul in piept şi remăi sănător Ştefane. In cele din urmă, căud să intrăm pe poarta hanului şi căud eu renunţasem deocamdată la maz, o simt prin intunerec intinzĕndu-se spre mine şi... ţoc una pe găt şi alta găndesc in ureche. Imi luasem porţia.

Roma, 8 Septemvrie 1888.

Iubite . . . . .

Aveam de gând să-ţi urmez scrisoarea pe acelaş ton şi să-ţi istorisesc impresiele mele de la Pompei. E atât de falsă toată icoana ce s'a dat până acum de aceste ruine vii, e atât de umflată, şi Bulwer insuş, care, ca romancier, putea să se depărteze puţin de istorie numai să-ţi dea mediul verisimil, e aşa de departe de adevĕr, încât s'ar putea da o notă noue in acest imn către antichitatea romană, şi s'ar putea scrie o frumoasă pagină, ajutat de Mommsen (pe care mi l'au procurat tradus in franţuzeşte până la vol. 7) şi de Fiorelli, directorul săpăturilor şi al museelor italiane. Să vezi lupanarele, să vezi niste chiliuţe de odăi infame, cu fel de fel de caricaturi zugrăvite pe ziduri; să vezi grămada oraşului inghesuită, strimtă, fără un palmac de pământ liber ori de grădiniţă; să intri in interiorul băilor şi să le vezi pardosite de marmură, dar joase, intunecoase,—se degaje sentimentul unui fel de *bien-être* surprinzĕtor că trăeşti astăzi in lume cu aer mult, larg,—şi ai nota exactă a celor 1800 de ani de distanţă, care, ca formulă filosofică, s'ar putea desfăşura intr'un lanţ lung a cărui extremitate să fie una virită in pământ ear cealaltă să se ducă in vĕzduh: de cea dintăi ar ţine oamenii trecutului, ear de cealaltă ai viitorului. Eu cred că adevĕrata caracteristică a progresului omenirei este tendinţa de-a se desface de pământ, in sensul acestei gradaţii: sĕlbatecilor celor mai vechi, grotele şi găurile naturale; primilor oameni, strinşi pereche, bordee in pământ; primilor ciobani, colibele la suprafaţă; primelor rudimente de civilisaţie, casele tupilate de pământ ars; apoi inceputul centrelor mari, cu masivitatea intunecoasă a templelor de la Delhi, cu turnurile greoaie şi fără lumină ale Babilonului. Ninivei, etc.; apoi masivul Ierusalimului; apoi Roma cu templele deschise spre cer, dar cu lumea grămădită in case fără lumină, fără aer, strinsă şi inghemuită; apoi catacombele creştinilor; apoi papalitatea, care incepe de pe la finele

evului mediu să se desfacă; apoi modernii; apoi contemporanii şi insfirşit noi, cari ne caracterisăm prin dorinţa de-a soarbe distanţele, de-a biruì tot şi de-a plutì in vĕzduh. Poate că religiunea lui Christos, care deschise atătea orizonturi sufletului, a deprins şi vederea a se uita mai fără sfială spre cer. Nu ştiu; dar vei vedea cănd vei venì la Roma vreodată că antichitatea, afară de temple şi monumente publice, cari erau deschise şi măreţe, trăia in găuri inchise şi neluminate. Chiar palatele cele mari de pe Palatin, ale lui Neron, Domiţian, Caligula şi August, cari azi sunt intregi desgropate, iţi produc groază prin masivitatea zidării şi intunerecul ce domneşte in el.

Dar vĕd c'am pornit-o ear.

Te imbrăţişez şi te doresc. Apropos, am inţeles rĕu, ori e adevĕrat: vii in Italia? Spune-mi cănd şi cum, ca să-mi pregătesc inima la bucurie şi să te primesc cu toată pompa cuvenită unei fiinţe iubite.

X. Y. Z.

Roma, 9 Septemvrie 1888.

CĂTEVA CESTIUNI METODOLOGICE

(STUDIU ASUPRA UNOR CAPITULE DIN «LOGICA» D-LUI T. MAIORESCU. ED. II. BUCUREŞTI 1886).

III. (1)

Studiul metodologiei este un cămp mănos pentru cei ce se ocupă de instrucţiune. El deschide profesorilor, institutorilor şi învăţătorilor o privire orientată asupra modurilor de procedere la învăţământ, şi le dă mijlocul de-a practica cu pricepere impărtăşirea cunoştinţelor. Când materia tractată in partea metodologică a cărţii d-lui Maiorescu va ajunge să fie o proprietate sigură şi bine înţeleasă a profesorilor români, şcoala noastră va fi invins cele mai mari piedeci, ce se opun progresului ei. Partea metodologică din cartea d-lui Maiorescu ne atrage băgarea de samă asupra unor cestiuni ce sunt chemate a da şi Logicei la Români un croiu potrivit cu marile reforme din timpul mai nou. Pentru noi importanţa acestei materii este indoit de mare, căci prin această materie se pun fundamentele la o organisare rațională in cele mai din lăuntru ale invăţământului fără privire la destinaţiunea specială a şcoalei. Avem şcoale mari şi frumoase, inzestrate cu unelte de invăţământ după modeluri europene. Dar ce lucrăm, cum propunem in aceste şcoale? Datori suntem a ne pune noi inşine aceste intrebări. Au oare toţi invăţătorii, institutorii şi profesorii con-

1) Vezi «Conv. lit.» de la 1 August şi 1 Septemvrie.

ştiinţa de-a fi orientaţi nu numai in materia ce propun, ci şi in modul cum are să se propună ştiinţa ce profesează? Intonăm adeseori principiul „desvoltării armonice a facultăţilor“ elevului; suntem insă cu toţii orientaţi şi asupra armoniei mijloacelor, adecă asupra legăturii organice, ce uneşte modurile de procedere la cele mai felurite obiecte de invăţămĕnt, ori chiar asupra locului ce-l ocupă o deprindere oarecare in sistema de procederi metodice? Eacă intrebările la care nu poate respunde decăt studiul temeinic asupra cestiunilor din metodologie.

Adăogăm acest capital pedagogic pentru a ilustra măcar in fugă şi in căteva trăsuri aplicarea cunoştinţelor metodologice la practica invăţămĕntului. Exemplele nu vor putea servì decăt pentru a da o idee despre principiile, ce sunt a se observa la propunerea raţională a oricărei materii. Insemnăm, că nu vom avea in vedere decăt invăţămĕntul elementar de care se impărtăşesc masele cele mari ale poporului.

Incepem cu modul de predare al ştiinţelor naturale, care au dat primul indemn la cercetările metodologice, de care vorbirĕm.

La propunerea istoriei naturale (zoologie, botanică, mineralogie) inceputul se va face cu intuirea şi descrierea indivizilor, ce se infăţişează şcolarilor in natură. Ilustraţiunile, cele mai perfecte nu se folosesc decăt de nevoie. După ce şcolarii au intuit şi descris un numĕr oarecare de indivizi, abstragem insuşirile lor comune. Feluritele abstracţiuni ne vor servì ca elemente de judecată pentru a stabilì raporturi de coexistenţă constantă, ce intră in definiţiile genurilor. Din definiţiile genurilor abstragem deasemenea note comune, a căror coexistenţă constantă va servì inducţiunii raporturilor, ce constituesc definiţiile unei familii, ale unui ordin, ale clasei, tip şi impĕrăţii. Se inţelege, că inducţiunea descopere aceste raporturi succesiv şi in mĕsura, in care inaintează intuirea şi descrierea indivizilor, de la care avem totdeauna să mănecăm. Ar fi greşit să incepem bunăoară in şcoala primară cu caracterisarea unei clase, a unei

familii, ori chiar şi numai a unui gen de corpuri naturale, inainte de-a fi săvirşit intuirea şi descrierea indivizilor din acel grup. Aflarea concordanţelor ori diferinţelor ce impreună ori despart grupurile de corpuri naturale nu se poate face decăt după ce elementele acestor concordanţe ori diferinţe au fost abstrase cu ocasiunea descrierii corpurilor vĕzute.

Cu intuirea şi descrierea indivizilor, abstragerea notelor comune şi constituirea acestora in raporturi de coexistenţă constantă, nu e terminată lucrarea invăţămĕntului. Şcolarul trebue să mai facă experienţa, că resultatele dobăndite sunt şi necesare şi că tocmai prin aceasta ele sunt de folos omului in practica de toate zilele. El trebue să se deprinză şi in deducţiuni, care să-l ducă la experiinţi ce verifică raporturile constante, aflate pe cale inductivă. Dacă şcolarul a invăţat, că papura are trunchiu flexibil, invăţătorul trebue să-l conducă in lucrătoarea şcoalei şi să-i dea ocasiune a se convinge despre acest adevĕr, arătăndu-i cum se produc diferite impletituri de papură, care sunt de trebuinţă omului. Proba, că bastul cănepei e foarte flexibil, o face copila de ţăran, dacă o conducem la murătoarea de cănepă, la meliţă, ii arătăm torsul şi ţĕsutul şi albiturile, care toate sunt probele acestui adevĕr. Ocuparea şcolarului in lucrătoarea ori grădina şcoalei, escursiunile pe cămp, in pădure, la munte etc., visitarea stabilimentelor de economie ori de industrie din apropiere, ofer nenumĕrate ocasiuni pentru a face proba celor invăţate deprinzĕndu-se in a practica cunoştinţele dobăndite in şcoală.

Nu este scopul şcoalei primare nici secundare a adăncì şcolarul intr'o anumită ramură de producţiune. Pentru şcolar toate lucrurile şi lucrările au interesul de a-i verifica cunoştinţele şi a-l deprinde să le folosească la orice soiu de producţiune căreia s'ar dedica in viitor. Sunt şcoli, care fac negustorie cu productele de mănă ale băieţilor. Grădina ori lucrătoarea şcoalei nu stărue decăt la producte, pentru care se află cumpĕrători. Vom inţelege numai decăt greşala. Grădina ori lucrătoarea şcoalei nu sunt stabilimente

de fructificare a capitalelor. Valoarea lucrului de mănă practicat intr'o şcoală atĕrnă de la mulţimea cunoştinţelor, ce se vĕd intrupate in productele ei, fie aceste chiar numai puţin lucrative. Un singur strat, in care şcolarul cultivă măcar numai căte două, trei fire din zece soiuri de legume, e de mai mare valoare didactică, decăt cultivarea unui soiu in grădina intreagă. Numĕrul cunoştinţelor, ce vin a fi aplicate in unul şi celălalt cas, este evident. Preferenţă vor avea fără indoeală deprinderile, care au să pregătească cetăţeanul viitor pentru soiurile de producţiune ce constituiesc condiţiunile de viaţă ale poporului dintr'un ţinut ori o ţară.

Fenomenele fisicale ori chimice se expun intuirii şcolarului prin experimente. Acestea sunt punctul de mănecare la o prelegere de fisică ori chimie. Experimentul trebue să se intueze şi să se descrie in toate amĕnuntele sale. Aceleaşi momente abstrase şi din alte experimente ori experienţe analoage ne vor da elementele de judecată pentru a induce legea de succesiune constantă. Nu e vorba la nici un obiect de invăţămĕnt de construirea raţionamentului cu premisele sale in toată regula. Şcolarul n'are să vorbească de premise şi conclusiuni; invăţătorul trebue insă să ştie in fiecare moment unde se găseşte, care intrebare vine mai nainte şi care are să urmeze mai tărziu. El trebue să cunoască rĕndul firesc al gĕndirii omeneşti, dacă cerem invăţămĕntului să ducă la resultate solide.

Legea odată formulată va servì acum ca punct de mănecare teoretic, pentru a trece la aplicarea deductivă. Dacă am aflat prin inducţiune, că corpurile se intind la căldură şi se contrag la rĕceală, vom putea da explicaţiunea intrebuinţării termometrului, că pentruce se inalţă mercurul cănd e cald şi cade la rĕceală şi care este folosul acestui instrument. Legea de succesiune dobăndită prin inducţiune din unele experienţe va servì ca mijloc pentru a explica şi produce alte experienţe, care adeveresc legea şi o face necesară in ochii şcolarului. El vede că cunoştinţele dobăndite sunt ceva sigur şi că sunt folositoare in viaţă.

Constatăm, că partea inductivă a invățământului, fie in fisică ori chimie, se practică destul de bine in cele mai multe școale. Nu tot așa și partea deductivă. Temele pentru aplicarea cunoștințelor teoretice la problemele din viață ar trebui să fie mai bine representate in manualele menite pentru invățământul elementar. Și aici lucrătoarea și grădina școalei sunt locul, unde școlarul ar trebui să se deprinză in resolvirea acestor teme, să învețe a practica moduri de lucrare, a intrebuința unelte de lucru și a le confecționa el insuș din materii brute in mărime naturală ori ca modeluri in miniatură. Școlarul insuș trebue să incerce practicarea feluritelor procederi și manuări de unelte trebuincioase in economia casei și a cămpului.

Lucrul de mănă a inceput in timpul mai nou a fi și la noi obiectul de preocupațiune al bărbaților de școală. In multe locuri a inceput a se introduce lucrul de mănă ca un nou obiect de invățământ al școalei primare, adăpând școlarii cu noue introduceri teoretice despre insemnătatea lui. Puținele deprinderi practice se fac adeseori fără vreme și fără privire la cunoștințele dobândite in școală. Multe lucruri neinvățate in școală se practică in lucrătoare, și mai toate cele invățate in școală nu se practică de loc. Vom ințelege și aici unde este a se găsi greșala. Lucrul de mănă trebue să fie intocmit astfel, ca să stea in intimă legătură cu materia de invățământ. El nu are să fie un obiect de invățământ deosebit ci o continuă verificare a adevărurilor teoretice dobândite in școală. El are să fie technologia materiilor propuse. Deprinderile trebue să fie alese la timpul lor și practicate in fiecare școală după trebuințele specifice și felul de ocupațiune predomnitor intr'un anumit ținut, oraș sau sat. Eacă un cămp de producțiune liberă, nelimitată prin programe de invățământ, ce se ofer inteligenței invățătorului.

Principiile de metodologie generală, de care vorbim, își găsesc aplicațiunea lor nu mai puțin la invățământul in limbă. Aici cămpul de experiință este graiul viu al poporului pe care arta scriitorilor noștri eminenți l'a fixat in

scrierile lor de model. Piesele cuprinse in cartea de cetire, piese, care ar trebuì să cuprinză din frumusețile limbei noastre ceeace este mai frumos, sunt temeiul empiric al invățămêntului elementar in limbă, din el au să se inducă legile limbei, adecă regulile gramaticale fie ale părții analitice ori a celei sintactice. Intîlnim adeseori usul învechit, care impărtășește simplu regula gramaticală, reducênd exemplele din limbă la rolul secundar de-a servì numai ca ilustrațiuni ale regulei. Ințelegem, că o metodă rațională trebue să proceadă pe calea inversă. Dacă cetim o piesă aleasă și aflăm de exemplu că un cuvênt inseamnă numele unei ființe ori lucru, abstragem acest înțeles al cuvêntului. Abstracțiunea aceasta repetată la mai multe cuvinte, ce se ivesc in rândul lecturei, ne va duce la inducțiunea resultatului teoretic gramatical: Sunt cuvinte care inseamnă numele unei ființe ori al unui lucru concret. Invățătorul nu va avea decât să le dea numele de *substantive concrete*, și va putea cere dela oricare școlar să respunză definiția pe care el insuș a aflat-o. Ne mai servim de un exemplu din sintaxă: Făcênd descripția analitică a unei propoziții cetite, aflăm bunăoară, că subiectul propoziției concordează cu predicatul in numĕr și persoană. Această abstracțiune făcută la mai multe propoziținni, ce urmează a fi extrase din bucata de cetire, va da elevului elementele de judecată, pentru a putea induce regula sintactică constantă, că subiectul concordează cu predicatul in numĕr și persoană. Regula a aflat-o școlarul fără a o primì de-a gata; și ceeace află cineva prin muncă proprie, prețuește in ochii lui mai mult, se imprimă cu tărie și remâne o avere neperitoare.

Cu inducțiunea teoriilor limbei nu s'au sfirșit cerințele metodice. Școlarul trebue să-și aplice aceste teorii prin o gândire deductivă. El trebue — ca să remânem la exemplele de mai nainte — să producă cuvinte, care să insemne numele unei ființi ori lucru concret, respective să construeze propoziții, in care să se adeverească raportul constant găsit intre subiect și predicat. Eacă rațiunea metodologică a temelor in scris fie in școală ori acasă, precum și explicarea

necesităţii de-a deprinde pe şcolari in compoziţiuni şi stil. Ne punem intrebarea: Care este cursul gândirii şcolarului când se pune la lucru? Este proba deductivă a teoriei invăţate. Eacă-o: Am invăţat că substantivele concrete sunt cuvinte, care insamnă numele unei fiinţi ori al unui lucru concret. Numele, la care mĕ gândesc acum insamnă o fiinţă concretă. Prin urmare il voiu scrie in ocupaţiunea mea, fiind sigur că invăţătorul il va accepta. Am invăţat, că subiectul unei propoziţii concordează cu predicatul in numĕr şi persoană. Acum imi pică in minte o propoziţie cu subiect şi predicat. Trebue dar să grijesc de concordanţa ce o ştiu, căci altfel propoziţia mea nu se va potrivì cu stilul din cartea de cetire, nu va suna bine şi nu va fi aprobată. Eacă şi aici un nou lucru de mână, o noue aplicare practică a cunoştinţelor teoretice.

Intrebăm deja după cele de până aci: Lucrează profesorul de limbă altceva decăt cel de ştiinţele naturale? E evident, că deşi se deosibesc cu totul in materie, ei săvirşesc acelaş lucru in metodă. Principiile metodologice fundamentale sunt aceleaşi la amĕndoi.

Un exemplu din matematici:

Teoremele aritmetice ori geometrice, ca şi a ştiinţelor celor mai exacte, se pot dobăndì pe cale inductivă ori deductivă. După vechea metodă euclidică, obicĭnuită ăncă in multe şcoale de astăzi, ele se impărtăşesc şcolarilor de-a gata ca obiecte de argumentare. Profesorul nu se sileşte decăt a le dobăndì sub formă de conclusiuni din premise de ordine superioară şi ştiute de mai nainte. Din teorii cu conţinut mai abstract vin a se deduce alte teorii cu conţinut mai puţin abstract, dar tot abstract. Şcolarul elementar, purtat dela abstracţiuni la abstracţiuni, nu poate inţelege de ce treabă sunt argumentările fără sfirşit, precum nu poate să inţeleagă nici legătura logică şi necesară intre experienţa sensibilă şi teoremele argumentate. E de insemnat, că şcolarul nu simţeşte trebuinţa de-a argumenta adevĕrul unei teorii prin adevĕrul altor teorii, ci voeşte să o vază eşită din experienţa lui proprie. Argumentările seci, indeosebi la

învățământul mai elementar, unde mintea școlarilor nu este încă deprinsă deajuns in a fixa raporturi abstracte, sfîrșesc prin a face din studiul matematicelor un obiect lipsit de viață și produc un gol intelectual, ce se manifestă prin lipsa de atențiune, oboseală și urit. Intuirea raporturilor matematice in casuri de experiență concretă este și aici momentul metodic, de la care trebue să mănece învățământul elementar și indeosebi cel primar. Ca mijloace pentru intuiția acestor raporturi ne servesc obiecte sensibile ca unități aritmetice, modeluri ori desemnuri geometrice, pe care le pregătim de mai nainte ori le construim in fața școlarilor. Cu ocasia descrierii modelului ori desemnului facem abstracția raportului ce voim să-l găsim, il formulăm pentru acest cas concret, apoi cercăm a-l experimenta și in alte casuri concrete pentru a dobândì baza de ivire constantă și a sevîrșì astfel inducțiunea teoremei matematice. Pentru a induce bunăoară teorema lui Pithagora desemnăm un triunghiu ortogonal d. e. cu catetele de $3^{dm.}$ și $4^{dm.}$ și hipotenusa de $5^{dm.}$. Construim apoi deasupra fiecării laturi câte-o figură pătrată. Calculul suprafeței fiecărui pătrat ne va da ca resultat, pentru cele două pătraturi ale catetelor $9^{dm.}\square$ și $16^{dm.}\square$, ear pentru hipotenusă $25^{dm}\square$. Dacă aseměnăm acum suprafețele dobândite, vom putea să abstragem raportul $25^{dm.}\square = 9^{dm}\square + 16^{dm.}\square$, adecă, la triunghiul ortogonal concret suprafața pătratului de pre hipotenusă este de aceeași mărime ca suprafețele la olaltă ale pătratelor desemnate pe cele două catete. Provocăm apoi elevii să construeze și ei triunghiuri octogonale, luând alte mĕsuri pentru catete, prin urmare și pentru hipotenusă și indemnându-i astfel să imulțească experiențele ce duc la acelaș raport abstract. Abstracțiunile acestea servesc ca premise de raționare din care se va induce de sine teorema, că pătratul hipotenusei este totdeauna egal cu suma pătratelor amĕnduror catetelor. Teorema nu este argumentată cu ajutorul altor teoreme, dar e indusă din experiența școlarului. Argumentul ce se face de obiceiu, deducĕnd o teoremă prin inlănțuirea altor teoreme de ordine superioară, nu este convingĕtor pentru școlarul ince-

pĕtor, de vreme ce deducţiunea ei din alte teoreme arată numai, că ea stă in legătură logică cu cele din urmă, dar nu arată că toate la olaltă stau in legătură logică cu experienţa. Premisele inducţiunii au avantajul că sunt scoase deadreptul din experienţa şcolarului; ele il mulţămesc mai mult decăt argumentarea chiar din axiome cu nemijlocită certitudine.

Cu inducţiunea teoremei nu s'a terminat problema invăţăméntului in matematice. Demonstraţiunea teoremei, precum şi invederarea folosului ei practic resultă abia din o aplicare deductivă la exemple practice adecă la probleme de construcţiuni concrete. Dacă i se va cere şcolarului să construeze o scară, care să ajungă de la un punct al suprafeţei păméntului până la gura podului de casă fără a mĕsura distanţa, el va mĕsura indepărtarea de la acest punct până la părete (o catetă), apoi inălţimea păretului până la gura podului (altă catetă), insfirşit va sumiza pătratele catetelor mĕsurate, va scoate rădăcina pătrată (hipotenusa) şi se va convinge, că o scară construită in lungimea ce indică calculul sĕu, ajunge tocmai la gura podului. El va face o noue experienţă, care va fi pentru el demonstraţiunea cea mai convingĕtoare că e adevĕr ceeace se cuprinde in teoremă. El va mai dobăndi şi deprindere de-a intrebuinţa cunoştinţele sale teoretice pentru scopuri din viaţă. Aplicarea deductivă e practicată mai des la invăţăméntul in aritmetică decăt la cel din geometrie. In vreme ce şcolarii resoalvă multe exemple practice din aritmetică, cunoştinţele geometrice, o ştim aceasta, rĕmăn aproape neaplicate. Cine a avut ocasiune să visiteze şcoalele noastre şi să asiste la esamene, va fi observat, că aceiaşi elevi, care resolvă cu deprindere suficientă equaţiuni de toate gradurile, stau neajutoraţi, căud li se dă o problemă practică ce s'ar referi măcar numai la noţiunea unei simple linii drepte, orisontale ori verticale, ori la teoremele ştiute despre calculul suprafeţei unei figuri. Trasarea unei linii pe cămp, a unui drum, nivelarea unei curţi ori grădini, căderea nivelului apei de la un punct la altul, drenarea unui agru mlăştinos, calcularea suprafeţei

lui şi preţuirea pământului după valoarea catastrală, desemnarea unui mic plan de situaţie pentru trebuinţele exploatării etc., sunt ocupaţiuni de aplicaţiune neobicinuite in şcoalele noastre, cu toate că resolvirea lor presupune cele mai elementare cunoştinţe geometrice. Eacă un nou cămp de deprindere in lucrul de mănă, pe care şcolarii ar trebuì să-l săvirşească la escursiuni pe cămp, in grădină, in sala de desemn, in lucrătoare etc. El trebue să fie practicat in intimă legătură cu materia invăţămêntului din şcoală.

Invităm pe invăţătorii, institutorii şi profesorii de matematici să ne descopere încă alte metode de tractare practică a materiilor, fie din aritmetică ori din geometrie, şi ne vom convinge, că metoda elementară, cea mai raţională este in fundamentele ei aceeaşi, pe care am găsit-o aplicată la invăţămêntul in limbă caşi in ştiinţele fisico-naturale.

Cercăm a aplica principiile metodologice la obiectul geografiei.

Invăţămêntul in geografia şcoalei primare trebue să inceapă cu intuirea şi descrierea obiectelor geografice. Intuirea condiţionează inceperea studiului geografiei cu descrierea şcoalei, a comunei, a hotarului comunei, a direcţiunii şoselelor, ce duc la comunele vecine. Scopul descripţiei va fi ca să intregim succesiv cunoştinţele despre plasa de care se ţine comuna. Vom trece apoi la descrierea celorlalte plăşi ce intregesc judeţul. Continuând descripţia judeţelor intregim cunoştinţele geografice despre ţară.

Ţara va fi considerată in raportul ei cu celelalte ţări, asupra cărora se va intinde descrierea şi va intregì la rândul său cunoştinţele şcolarului despre continentul european. Descrierea va trece in cele din urmă la celelalte continente ale globului terestru şi se va sfirşì cu cunoştinţele cele mai elementare despre raportul pământului nostru cătră celelalte corpuri cereşti.

Intreaga materie geografică nu se va putea descrie pe temeiul intuiţiei directe. Eacă pentruce ne vedem siliţi a fixa obiectele geografice prin desemn şi aceasta încă de pe atunci, când descripţia se poate face pe temeiul intuiţiei

directe a naturii. Astfel se deprinde şcolarul de la inceput de-a aseměna desemnul cu realitatea şi a se orienta pe harta geografică, care afară de călătoriile costisitoare şi de ilustraţiuni este singurul mijloc de intuiţie.

Desemnul nu are de scop decăt să fixeze raporturile de coexistenţă geografică prin semne grafice. Un semn oarecare se va repeta ori de căte ori vine a se fixa acelaş raport de situaţie. O şosea, un sat, un oraş, părău, riu, vale, munte, pădure, drum de fer, limitele unei plăşi, a unui judeţ, a unei ţări etc., vor avea fiecare semnul lor, care este fixarea sensibilă a ideei ce a dobăndit-o şcolarul despre un raport de situaţie cu ocasia intuirii şi descrierii. Dacă observă şcolarul la descriere aceeaşi notă la mai multe izvoare concrete pe care le-a vězut, el le va abstrage ca elemente comune. Aceleaşi abstracţiuni săvěrşite la al doilea, la al treilea sau şi la mai multe izvoare, il vor indemna să privească notele abstrase ca impreunate intr'o coexistenţă constantă şi invariabilă. El va fi săvirşit astfel inducţiunea raportului de coexistenţă constant adecă noţiunea geografică, pe care o numim izvor. Se inţelege de la sine, că un raport de coexistenţă geografică va fi cu atăt mai exact, cu căt inducţiunea a putut pornì de la mai multe cazuri de experiinţă variabile. Nu va fi de prisos să observăm şi aici, că raţionamentul n'are să fie formulat, ci invăţătorul are să grijească numai de intuiţii potrivite, atrăgěnd băgarea de samă a şcolarului cu deosebire asupra notelor esenţiale a unei configuraţiuni geografice. El trebue să fie orientat asupra condiţiunilor psichologice şi logice in faţa ori-cării probleme de instrucţiune; căci numai această orientare ii dă putinţa de-a nimerì in fiecare moment mijloacele potrivite şi a lucra in deplină conştiinţă. Insemnăm că la descrierea şi fixarea prin desemn a obiectelor geografice dintr'un hotar, plasă, judeţ etc., nu se vor induce decăt noţiuni despre acele raporturi geografice, pentru care s'a dobăndit o basă de experienţă in intuiţiile de pănă aci. Pentru intuirea obiectelor geografice care nu se află in apropierea

comunei se va recurge la ilustraţiuni, la harte plastice, modeluri etc.

Cu intuirea, descrierea, fixarea obiectelor geografice prin desemn, abstragerea notelor lor comune şi impreunarea inductivă a acestora in noţiuni clare despre raporturi de coexistenţă geografică, nu s'a terminat problema invăţământului in geografie. Cele de pănă aci nu pot servì şcolarului decăt pentru a se orienta intr'un anumit petec de lume. El mai trebue să se deprinză şi cu aplicarea deductivă a acestor cunoştinţe prin probleme geografice concrete, pe care va avea să le resoalve cu ajutorul cunoştinţelor sale dobăndite pe cale inductivă. Vom cere elevului să ne elaboreze d. e. un proiect de călătorie arătând calea cea mai scurtă dela un punct la altul, cu drumul de fer pe uscat ori pe apă, direct ori cu condiţiunea de-a visita anumite oraşe. Vom indemna şcolarii invăţământului mai superior să se incerce a elabora proiecte de exploatare a tĕrĕmului pe care il cunosc după configuraţiunea lui verticală şi orizontală, după calitatea solului, după climă, după producte, ocupaţiunea şi lipsele locuitorilor etc. Se va inţelege uşor, că cunoştinţele din geografie in unire cu cele din alte obiecte de invăţămănt, vor servì şcolarului ca ajutoare de raţionare deductivă pentru a-şi forma vederi practice cu privire la potenţarea puterii de producţiune, perfecţionarea mijloacelor de comunicaţiune, de care dispune un anumit ţinut concret etc. Eacă teme de lucrare practică, eacă un lucru, nu numai pentru mănă ci şi pentru cap; el ni se oferă cu imbelşugare prin invăţământul in geografie.

Intrebăm şi la acest loc: Ce face invăţătorul, institutorul şi profesorul de geografie, care e conştiu nu numai de problema ce-i stă inainte ci şi de modul cum are să resolve această problemă? Nu sunt oare aceleaşi principii metodologice, ce determină lucrarea lui ca şi a colegilor săi? Vom intimpina justa obiecţiune, că nu putem insărcina şcolarii cu atătea materii, contra cărora s'a revoltat deja sentimentul public de umanitate in toate statele civilisate. Răspundem: Să eliminăm secaturile numerice şi statistice ce omoară

spiritul şcolarilor cu date seci, care, deşi nu sunt fără nicio valoare, dar sunt fără folos imediat şi practic. Şi din ceeace este vrednic de ştiut să alegem numai ceeace este de mai mare preţ. Nu avem, ni se va rĕspunde, nici măcar manuale de şcoală, care să mulţămească aceste trebuinţi. Dar este cu putinţă un manual de şcoală, care să poată inlocui neştiinţa ori-lipsa de stărunţă a invăţătorului de-a se perfecţiona in metoda obiectelor, ce propune? La urma urmelor, invăţătorul cel orientat in ceeace trebue să lucreze, are el oare trebuinţă de piedecile supărăcioase ale manualului? Nu staruim decăt la puţine resultate, insă acele puţine să fie sigure, solide şi de fapt, folositoare.

Incheiem revista noastră metodologică cu o privire asupra obiectului istoriei. — Baza de experienţă istorică sunt faptele concrete ale căror cunoştinţă o dobăndeşte şcolarul prin istorisire. Sprijinită la timp de trebuinţă prin tablouri ori ilustraţiuni, istorisirea bună recurge şi la felul simplu, clar, curgĕtor şi sentimental al vorbirii pentru a infăţişa intimplările şi caracterele istorice in mod căt se poate mai viu, plastic ori intuitiv. Spre sfirşitul acesta ea se foloseşte şi de cunoştinţele geografice cu ajutorul cărora cearcă a fixa mai bine succesiunea datelor de experienţă istorică.

Insemnăm dela inceput, că la invăţămĕntul elementar nu poate să fie vorba de scrutări ştiinţifice ori chiar numai de expunerea controverselor istorice. Vom avea mai departe in vedere a nu impovăra băiatul cu date seci şi minuţioase, cu evenimente şi domnitori inşiraţi pe un fir cronologic neintrerupt şi tractaţi cu un pedantism ce omoară spiritul băiatului cu materii, ce nu rĕspund la trebuinţele lui. In programa şcoalei primare şi a celei secundare inferioare, nu pot intra decăt materii istorice, care ofer in faptele sĕvirşite un substrat empiric preţios din punct de vedere etic. Vom inţelege că nu este timpul, nici locul, nici scopul acestei trepte de invăţămĕnt a produce istorici invăţaţi, ci oameni accesibili pentru impresiuni etice, caractere morale, ce azi, măne sunt chemate a lucra şi a se jertfi pentru binele obştesc. Evenimentele dintr'o epocă oarecare se vor grupa im-

prejurul persoanelor istorice de insemnătate. Aceste grupuri vor constitui un fel de biografii ale oamenilor mari, care vor servì scolarilor ca exemple concrete de virtute creştinească şi cetăţenească. Istorisirea va ţine astfel locul unei descrieri de situaţii şi caractere omeneşti, care inchipuesc baza de experienţa istorică, şi cu care băiatul trebue să facă mai intăi cunoştinţă.

Istorisirea nu este decăt primul moment metodic al unei lecţiuni de istorie. Invăţătorul revenind asupra celor istorisite, va incerca să abstragă apoi insuşiri particulare din caracterele ori situaţiile infăţişate. Va arăta bunăoară, care om s'ar putea numì inţelept, generos, crud, trădător, cumpătat, răsbunător, darnic, risipitor, viclean, viteaz, prevăzător, laş, răbdător etc., ce se numeşte abnegaţiune, bunătate de inimă, iubire de ţară, dor de libertate, insufleţire, unire, discordie, intrigă, corupţiune etc. Fiecare din aceste insuşiri ale caracterelor ori situaţiilor va avea să se considere ca un antecedent, remănănd a mai indrepta găndirea abstractivă a şcolarului şi asupra urmărilor, de care e succedat antecedentul in casurile istorisite. Invăţătorul va atrage băgarea de seamă a şcolarului, asupra experienţei, că d. e. din unire a resultat putere, intriga a fost demascată şi ruşinată, ca in urma corupţiunii a venit nimicirea individului ori a poporului etc. Ori de căteori se va abstrage un nou raport de succesiune etică invăţătorul va readuce in memoria şcolarului casuri analoage din experienţele istorice anterioare. O reprindere in mod *regresiv* va pune lăngă olaltă mai multe casuri de experienţe analoage, care vor constitui temelia pentru a lumina inducţiunea momentelor constant impreunate dintr'o succesiune istorică. El se va intări in convingerea, că un anumit antecedent e succedat constant de un anumit sequent pe lăngă toată deosebirea ce există intre timpuri, locuri şi persoane. Raporturile dintre succesiune etică constantă se vor stabilì in conştiinţa băiatului ca *maxime* sau *regule de conduită morală*, care vor avea să determine felul lui de-a voì in viitor. Istoria tractată in deplină cunoştinţă atăt a scopului căt şi a mijloacelor ei

metodice nu va fi o înşirare obositoare de fapte fără sfîrşit, ci un intreg *pragmatic*, o legătură de cause şi efecte, o comoară de cunoştinţe preţioase pentru şcolar.

Maximele morale, cu care se sfinţeşte inducţiunea pornită din experienţele istorice inchipuesc culmea, cea mai inaltă, nu insă şi ultima problemă a învăţămêntului istoric elementar. Şcolarul trebue să se mai deprinză in a aplica in mod deductiv sau practic cunoştinţele căştigate din obiectul istoriei. Sunt nenumĕrate ocasiunile de practică morală ce i se ofer in viaţa şcolară, la prelegeri, in pause, in lucrătoare, in grădină, la escursiuni, la festivităţi, in contactul neintrerupt cu colegii şi superiorii săi. Căte ocasiuni nu se vor găsì pentru esercitiul elevului in fapte de sirguinţă, de generositate, abnegaţiune, respectul meritului, răbdare, concordie etc., toate din motive aflate prin învăţămênt. Căte probleme de disciplină şcolară nu le-ar putea resolvì învăţătorul priceput, atingănd ambiţia nobilă a şcolarului in punctul, la locul şi timpul potrivit. Învăţămêntul raţional in istorie e menit a stabilì intre şcolari, precum şi intre aceştia şi învăţător, puncte comune de vedere in materie de conduită, acceptate de toţi cu solemnitatea, ce le imprimă sfinţenia învăţămêntului. Ele nu sunt porunci dictate de puterea executivă a guvernămêntului şcoalei, mai de multe ori neexecutate fiindcă sunt impuse şi nu inţelese, ci angajamente la enunţarea cărora au concurs toţi şcolarii. Fiecare din ei se crede părtaş la legiuire, prin urmare se simte obligat a fi şi păzitorul legii şi apĕrătorul ei in contra oricărei călcări. Scoala — am putea-o numì fericită — in care a putut pĕtrunde acest spirit, această comunitate de vederi, are ambiţia de a se disciplina singură sub ochiul observator al învăţătorului. Călcătorii ordinei sociale nu se consideră in această şcoală de rĕuvoitori, ci de victime ale nepriceperii lor cari nu au ştiut să folosească roadele învăţămêntului; dar nu se pot scusa, fiindcă avusese ocasiune să inveţe cum trebue să se poarte. Învăţător şi colegi apar ca părtinitori ai nefericitului, la care vine a se confirma ne-

cesitatea legii morale, prin urmare vin a se aplica şi urmările firești ca pedeapsă dictată de legea nemiloasă.

Eacă procedarea unei instrucţiuni educatoare. Elevul emancipat de inriuririle educaţiunei din şcoală, nu va zice intrând in viaţă, că au fost lanţuri, pe care le-a depus, nici se va aştepta la o libertate fără frĕu. El s'a deprins a se disciplina pe sine singur, şi deşi cunoştinţele şi aptitudinele sale sunt numai foarte modeste, avem prospectele cele mai bune, că in cercul lui de lucrare va fi un membru folositor al societăţii. Descoperim pentru invăţămĕntul in istorie un nou cămp de practică; aflăm un nou lucru de mănă, in care şcolarul trebue să se deprinză, dacă e vorba să poată intra fără primejdie in lume.

Intrebăm mai pe urmă: Tractarea metodică şi a acestui obiect de invăţămĕnt, pe lăngă toată diversitatea materiei, este ea oare condusă de principii metodoligice deosebite de ale celorlalte ştiinţe? Rĕspunsul, credem, că este destul de lămurit, dacă vom zice, că toate materiile de invăţămĕnt au aceleaşi fundamente metodologice, care vin a a se practica la impărtăşirea lor in scoală.

In ceeace priveşte aplicarea principiilor metodologice, invăţămĕntul educativ se deosibeşte de insăşi cercetarea ştiinţifică. Cea din urmă e mai specialisată şi nu aplică din aceste principii decăt partea ce rĕspunde la scopul cercetării. Astfel cercetarea ştiinţifică ocupă cugetarea omului, odată cu scopul de-a lărgi baza de experienţe care are să intregească inducţiunile; altădată e vorba de analisa acestei baze pentru a fixa elementele abstracţiunilor. In multe casuri ştiinţele işi caută meritul in a cerca să găsească raporturile constante ale elementelor abstrase, pe care le formulează in legi sau definiţiuni exacte. Resultatele exacte servesc in alte ştiinţe ca puncte de mănecare teoretice pentru a deriva in mod deductiv alte resultate teoretice tot atăt de exacte. O sumă mare de ştiinţe, numite *ştiinţe aplicative*, cearcă a concretisa raporturile induse, făcĕnd proba adevĕrurilor teoretice prin nouele experienţe la care ajung. Aceste din urmă se numesc şi *arte*, dacă nu sunt considerate de-

cât din punctul de vedere al producțiunii, fără privire la cestiunea teoretică, dacă resultatele lor sunt sau nu sunt probele adevěrurilor induse.

Invățământul, dacă e să fie educător, nu se poate specialisa in metodă precum nu trebue să o facă aceasta nici in materie. El nu se poate mulțumì cu o cercetare parțială ori numai cu a oferì elevului ceeace are să știe, ci trebue să-i dea și ocasiune a se deprinde in folosirea celor știute. Invățământul educător trebue să fie știință și artă in asemenea měsură; să procure școlarului atât orientare in adevěrurile din lume cât și putere de producere.

Cu cât invățământul e mai superior, el se specialicialisează tot mai mult atât in materie cât și in metodă; până când procederea lui devine la treapta universitară, identică cu a cercetării științifice.

ȘTEFAN VELOVAN.

LASCAR VIORESCU

O ICOANĂ A MOLDOVEI DIN 1851

DE

WILHELM DE KOTZEBUE

(trad. din limba germană de *A.*)

CAPITOLUL XII

Urmările povestirii ţiganilor.

Două zile plăcute trecuseră in vremea aceea la Puricești. Faţă cu Albu se stăpânise Lascar şi se ferise de orice ar fi putut impiedica vesela lor petrecere, şi Catinca era mai fericită decât totdeauna; aşa şi nu altfel trebuea să fie relaţia ei cu prietenul său, numai aşa putea să se găsească fără vină faţă cu bărbatul ei, după cum o povăţuia propriul suflet fără să fi primit sfaturi de la nimeni. Poate că inaintea scaunului judecătoresc al asprei morale n'ar fi isbutit să se justifice; eu insă nu mĕ pot hotărì să-i arunc cea dintăi piatră; sigur că a avut multe ciasuri de luptă grea, şi numai o natură femeească nobilă ca dinsa a putut biruì.

Spre amiază intră un fecior in odae vestind că aude din depărtare clopotul trăsurei lui Ienache.

„Vine Puricescu“ zise şi Dimitrie care se primblase prin pridvor, intrând in odae. Ciorba care sta plină de aburi

pe masă fu dusă inapoi, se strinseră toţi pe scară spre a primì pe stăpânul casei şi peste căteva minute se oprì trăsura inaintea uşei.

De obiceiu Ienache la intoarcerea sa avea pregătită căteo vorbă prietenească: Eşti bine? Ce mai faci? E vreme frumoasă, sau ce găsea de felul acesta; azi se coborì din trăsură ii strinse pe căte trei de mănă şi se duse in odaia lui fără să fi scos o singură vorbă din gură.

„Ce s'a intimplat lui Ienache?“ zise Catinca spăriată şi se luă după bărbatul-său. El pusese zăvorul. „Viu numai decăt“, strigă prin uşă ca să o liniştească.

Ce are azi? „repetă ea“. — Se făcù o lungă tăcere.

Insfirşit apărù Puricescu; hainele şi le schimbase; dar obrazul era acelaş cu care se dedese jos din trăsură. Tăcerea era prea grea de suferit; la urma urmelor trebuea să inceteze. „Ce veşti ne aduci de la Bursuceni?“ intrebă Dimitrie Albu puind măna prietenește pe umărul lui Puricescu.

Nici un respuns.

„Ţi s'a intimplat ceva neplăcut? Eşti bolnav?“ strigă acum Catinca serios ingrijată.

„Cucoane Ienache, ce este? De ce ne căzneşti aşa?“ adăugă Lascar.

Astă din urmă intrebare par'că ar fi rupt insfirşit zăgazul. Puricescu se oprì aproape de tot de Lascar, şi scoase cu greutate din gură vorbele: „Tatăl tău era un timplar!“

Ca fulgerul intră spaima in cei de faţă. Se uitau unii la alţii, in căte trei se deşteptă gândul că bătrănul işi pierduse minţile!

Albu fu cel dintăi care işi recăştigă sângele rece. El apucă cu violenţă pe Puricescu de braţ şi strigă: „Pentru Dumnezeu, cucoane Ienache, desluşeşte-ne, vrei să ne dai ghicitori de ghicit?“

„Tatăl său a fost un timplar“, repetă Ienache. Un adevărat noroc pentru Lascar şi Catinca era presenţa lui Albu. In spaima lor pentru Puricescu, a cărui minte le părea in primejdie, greu ar fi dobăndit liniştea trebuincioasă.

Dimitrie insă începù să facă intrebări bĕtrânului şi-l aduse cu modul acesta până la convorbirile lui cu Vrenceanu, aşa incât se ivì şi povestirea ţiganilor.

Catinca şi Lascar se bucurarĕ din toată inima că se găseşte o lămurire pentru vorba timplar, şi că Ienache se bucura de mintea sa intreagă, incât la inceput nu gândirĕ decât la fericirea de-a fi scăpat de această spaimă; incetul cu incetul insă sufletele cele abia scăpate de-o povară incepurĕ a se simţì apăsate de alta, poate tot atât de grea. Ce era această istorie misterioasă care părea menită să despoae pe tĕnĕrul bărbat de avere şi de nume?

Fără indoeală că nici nu se mai putu vorbì de alt ceva toată zioa aceea; mica adunare şezù impreună foarte târziu noaptea, pierzĕndu-se in combinări şi presupuneri, şi la urmă se făcù şi Puricescu vorbareţ, căutând insă mereu a apără pe Vrenceanu de prepus, de vreme ce fusese foarte aspru cu ţiganii şi-i amenințase chiar că nu vor mai vedea soarele şi luna, pe cari dealtminteri orice om e stăpân. Şi aci se arătă Dimitrie Albu ca element liniştitor; cam nedomirit el insuş in fundul inimei sale, el demonstră lui Lascar că nu se află nici un punct sigur pentru inceperea unui proces, şi că povestirea ţiganilor nu era deajuns pentru a face dintr'insul fiul unui timplar. Insfirşit se despărţirĕ fără a da mare importanţă acestei intimplări.

Vrenceanu insă luă lucrul altfel. Abia plecase Puricescu şi poruncì să pue caii, apoi luă cai de poştă la cel dintâi popas şi inaintă răpede spre moşia lui Alecu Dolban. De vreme ce-şi pusese ceva in cap apoi trebuea lucrat numai decât la indeplinirea lucrului. El remăsese din tinereţe credincios acestui princip şi-i mersese totdeauna bine.

In decursul istorisirii noastre, ne-am intilnit numai in treacăt cu al doilea epitrop al lui Lascar, Dolban. Mergerea lui Vrenceanu la dinsul ne dă prilejul de a-l cunoaşte mai de aproape.

Vornicul Alecu Dolban era un om asupra căruia se puteau face studii spre a respunde la intrebarea: ce se intimplă cu cineva, care deşi om bun din naştere, se află

intr'o societate unde nu există opinie publică? Un caracter care se aruncă bine format in valurile afacerilor remăne nestrămutat, şi din fericire sunt multe şi de felul acesta in Moldova. Altfel se intimplă insă cu tĕnĕrul, căruia nu-i sunt încă principiile adânc săpate in inimă. El intră poate in slujbă cu intenţiile cele mai cinstite. Dar ce vede? Pe unul din colegii sĕi vîrind căţiva galbeni in buzunar. L'a aflat lumea, are să se facă gălăgie, işi zice tĕnĕrul, colegul meu n'are să ştie unde să se ascundă de ruşine. L'a păzit Dumnezeu! Lumea o ştie şi-l stringe de mănă ca mai nainte, şi-i zice *Bon jour* ca mai nainte, şi el respunde fără a se roşi, galbenii insă se inmulţesc — se infiinţează o păreche de cai. Nici mie nu-mi place să umblu pe jos zice tĕnĕrul, şi ia şi el ce-i cade sub mănă. Banii nu i-au stricat celuilalt, de ce să-mi strice mie? Şi inadevĕr că-i merge de minune după ce a scăpat de cea dintăi sfială; nu mai umblă pe jos, şi oamenii ii zic „*bon jour*“ acum ca şi mai nainte, cu toate că ştiu foarte bine cum i-a eşit trăsura şi caii din pămĕnt! De ce să remăe cinstit? Ajungi mult mai departe când nu eşti cinstit. Şi astfel i se toceşte cinstea incetul cu incetul; la urmă nici nu mai poate bine deosebi ce e drept şi ce e nedrept. Apoi mai vin şi multe altele care inlesneşte mita la slujbaşi. In Moldova sunt ca la 8000 de boieri, incât pe fiecare 150 de locuitori vine căte un boier. Mulţi dintr'inşii işi caută de moşie; cel ce poate trăi din venitul sĕu nu face nimic; dar de ce să se apuce cel ce n'are nicio para? Nu se poate face nici cismar, nici croitor, fiindcă e boier; nu-i remăne decât slujba Statului. Concurenţa e mare; sermanul aşteaptă adesea foarte mult şi face datorii, spre a plăti mijlocirea cuiva; insfirşit il face ori ce-ar fi. Fără indoială că dacă e om cinstit ar putea să-şi facă drumul mai departe dar cine a avut o slujbă trei ani trebue să se dea in lături spre a face loc altuia! Legea spune că nu trebue depărtat daca-şi face datoria dar obiceiul e mai tare decât legea. Aşa tatăl de familie trebue să ingrijească in anii cei de imbelşugare pentru anii de foamete ce-l aşteaptă.

Acum vre-o două sute de ani era altfel în Moldova. Asuprirea celor mai slabi nu era rară, dar dreptatea se făcea într'un chip aşa de patriarchal, încât greu putea fi vorba de gheşeft pentru hotăriri judecătoreşti. Când între oamenii de rând se credea cineva nedreptăţit, îi remânea mijlocul de-a se aşeza sub ferestrele Domnitorului şi de-a sta acolo cerând dreptate până îl lăsa să intre în palat, şi multe din hotăririle pline de dreptate date de această din urmă instanţă, au remas până azi ca o amintire în popor. Găsim chiar în cronice un vornic (ministru de finanţe) care fu condemnat la moarte pentru necinste. De vre-o 150 de ani a inceput stricarea moravurilor. In locul domnilor pământeni Poarta pune pe tron Fanarioţi. Aceştia adesea îşi cheltuiseră averea pentru a ajunge la Domnie; trebueau să caute să pue la loc în Moldova ceeace pierduseră; şi dreptatea nu se mai făcea fără plată. Pilda de sus găsi imitatori, şi astfel se coborî mita de pe o treaptă pe alta până la cel din urmă slujbaş. Daca se gândeşte cineva că marii demnitari ai Porţii aveau interes să se schimbe cât se putea mai des Domnii, îşi poate închipui uşor cu cată grabă fiecare căuta să se îmbogăţească, cu cată iuţeală se întinsese cangrena pretutindeni. Puţine ţări pot arăta asemenea desvinovăţiri pentru păcatele lor, şi multe sunt încă azi cari, fără a putea da aşa lămurit de originea rĕului, nu sunt în stare a stirpi cu totul mita pintre impiegaţi. Aceasta nu trebue să o scăpăm din vedere în judecata noastră asupra Moldovei.

Poate că daca ar fi avut pilde cinstite ar fi fost şi Dolban om cinstit; binele fusese în orice cas partea esenţială a lui la inceput. Daca putea venì unui biet om în ajutor, el stăruia pentru dînsul şi-l ajuta chiar din propriele sale mijloace. El însuş nefiind bogat, cu toate că era dintr'o familie veche, înainte de toate vroia să-şi facă o poziţie strălucită, şi de la inceput deja nu se prea uita la mijloacele prin care putea ajunge la acest scop. In curĕnd el arătă mare dibăcie; dar fiind totdeodată vesel şi simplu, trecea de om plăcut şi bun, şi toţi rideau din toată inima de îndrăsneala

speculelor sale. Despre chipul cum ştiuse să ia in arendă moşiile monăstireşti şi să le stoarcă pe seama lui se povesteau multe istorii cu haz. Insfirşit ii venì in ajutor şi căsătoria sa cu femeia cea bogată despărţită de Viorescu, şi in momentul in care se intorcea Lascar din străinătate, vornicul Alecu era unul din cei mai bogaţi oameni ai Moldovei.

Se vedea la prima privire a casei că aici ştiau să se bucure de bogăţie fără risipă şi fără economie. Aş dorì să introduc pe cetitor in unele curţi boiereşti de felul acesta, spre a-i arăta cum se traduce cuvèntul comfort in mod practic moldoveneşte. Moşiile unde-şi petrec familiile cele mari de obiceiu timpul frumos al anului, sunt adesea departe de orice oraş, şi cu toateaceste nu lipseşte nimic din lucrurile care pot face viaţa materială plăcută. In Franţa şi mai ales in Inglitera fără indoială că viaţa de ţară este mult mai măreaţă; dar daca iei in seamă greutăţile locale, atunci trebue să recunoşti că Moldoveanul in obiceiurile sale aristocrate este mult mai delicat decăt alte naţii şi rar işi găseşte seamènul pentru felul de-a da ospitalitate unui mosafir.

Vrenceanu fu primit fără deosebită prietenie dar fără rĕceală. Incepuse să insereze căND sosì; familia prănzise de mult, dar i se aduse o cină complectă cu tot felul de mezelicuri şi murături, aşa că işi intrebuinţă toată seara spre mistuire. Abia a doazi de dimineaţă intră in odaia lui Dolban şi scoase la iveală toată povestea ţiganilor.

Dolban fu foarte surprins de această comunicare neaşteptată. Spre onoarea lui trebue să spunem că la inceput nu-şi făcù vènt intr'insul decăt supărarea incontra ciocoiului care asvirlea cu plăcere pe un boier in noroiu; ar fi pus bucuros singur măna spre a da pe spătar pe uşă afară, dar găndul că daca s'ar adeverì că Lascar e fiul unui lucrător de rănd, soţia sa remăne moştenitoarea averei lui Viorescu, conform invoielei făcute la despărţirea ei de primul sĕu bărbat, năbuşì orice altă mişcare in sufletul sĕu.

Ce ar zice cucoana Smaranda căND ar trece el cu

vederea peste un lucru de aşa insemnătate? De mult işi isprăvise Vrenceanu povestirea şi Dolban şedea încă nehotărît fără a zice un cuvênt.

„Eşti un mare mişel, cucoane Costache, zise el insfirşit".

Vrenceanu nu era supărăcios, pricepea gluma şi respunse zimbind: „Poate credeţi că am născocit eu istoria?"

„Neapărat".

„Despre mine puteţi crede ce vroiţi, nu mĕ voiu apăra faţă cu d-voastră. Dar nu vroiam să vĕ fac această destăinuire numai d-voastră, vĕ rog poftiţi pe cucoana Smaranda până aici".

„Asta se poate". El dete ordinele trebuincioase care se şi indeplinirĕ. Cucoana Smaranda se răpezì in odae.

Ea imbĕtrănise mult de când se despărţise de Viorescu; nu vreau să fiu aşa de nepoliticos pentru a amĕnunţì descrierea persoanei sale. Un lucru nu-l pot tăinuì: era sulemenită!

Toată explicarea incepù din nou cu amănuntele cele mai mici; protocolul scris de privighetor fu intins pe masă şi cetit, şi la urmă femeea ştia tot atât de puţin caşi bărbatul ei ce să zică de astă istorie.

„Cucoane Costache", incepù ea, „eşti pĕtruns de adevĕrul acestor lucruri?"

Prea era de tot, Vrenceanu nu putea pricepe cum de nu săreau de bucurie oamenii aflând această veste, şi zise necăjit fără a respunde la intrebare: „Nu pricepeţi de loc că Valea-Verde este a d-voastră dacă n'au minţit ţiganii?"

„Asta o pricep, dar pentru Dumnezeu ce zor avea cucoana Casandra să inşăle lumea şi poate chiar pe bărbatul-sĕu cu o asemenea comedie? Avusese douĕ fete una după alta şi putea aştepta in toată liniştea naşterea unui băiat; daca venea un an mai tărziu sau mai curĕnd, asta nu era aşa important.

„Eată un punct foarte insemnat pe care-l atingeţi", respunse Vrenceanu cu glas slab, apropiindu-şi scaunul. „Cine vĕ spune că cucoana Casandra nu era insărcinată?

Safta? Ea singură zice că slugile o credeau şi că se bucurau de bacşişurile ce erau să le capete la botez. Pe ce-şi razimă femeea credinţa că era o simplă comedie? Uitaţi-vĕ la protocol, — pe absolut nimic. Ea spune că a fost aşa şi basta! Ce ese deacolo?

„Ah lasă-mĕ in pace cu cercetările dumitale", respunse Smărăndiţa necăjită.

„Şi aşa e bine. Vrea să zică ce ese deacolo? Că soţia lui Viorescu care avusese doi copii şi nu avea trebuinţă să se prefacă, era inadevĕr insărcinată, că născuse earăşi o fată şi cumpĕră pe fiul tĕmplarului spre a avea un băiat. Ce s'a făcut cu sermana fetiţă, asta desigur nu o putem ştì; poate s'a născut moartă — poate —".

Amĕndoi se cutremurarĕ de cele ce le desfăşura nemernicul inaintea lor, dar il lăsarĕ să urmeze, şi incetul cu incetul luă un ton atăt de convingĕtor incăt cei ce-l ascultau se ameţirĕ la urma urmelor, incăt nu mai ştiau ce trebuea să crează sau să nu crează.

„Cea mai mare greutate", urmă Vrenceanu, după ce desvoltase putinţa unei deslegări judecătoreşti, „cea mai mare greutate ar fi inlăturată, daca am putea găsì moaşa nemţoaică de care vorbeşte Safta.

„E cu neputinţă", zise Dolban dănd din umeri.

„Nu e cu neputinţă. I-am şi dat de urmă".

Ca la Puriceşti aşa şi aici nu se vorbì toată zioa decăt de destăinuirea cea neaşteptată. Cucoana Smărăndiţa incepù insfirşit a privì lucrul cu mai puţină silă; nu nenorocea pe tĕnĕr, el invăţase aşa mult la Berlin, şi cine a invăţat mult se zice că ajunge uşor la toate. Şi la urmă daca-l nenorocea, vina ei era? Putea ea, daca Lascar era inadevĕr fiul unui timplar, să-i lase numai de bunătate de inimă poziţia lui, şi copii ei nu o vor invinovăţì mai tărziu pentru uşurinţa cu care le-a micşorat moştenirea? Cu căt se găndea Smărăndiţa mai mult, cu atăt era mai dispusă să inceapă procesul.

Acum Vrenceanu adusese pe cei doi oameni unde vroia el; restul era un nimic. Numai lui i se putea incredinţa

conducerea afacerei; el mărturisise că dedese de urma moaşei, şi in mâna lui sta să o scoată la lumină sau să o lase in intuneric după cum i s'ar fi tras vre-o pagubă sau vreun folos pentru persoana lui. Asta o inţelesese cucoana Smărăndiţa indată şi incepù tocmeala pentru partea ce i s'ar cuveni lui daca s'ar căştiga procesul. Aceasta ţinù o jumătate de zi, până insfirşit, nu fără a se fi certat bine de căteva ori, se hotărirĕ următoarele: Vrenceanu se apucă de proces pe socoteala lui şi primeşte, daca resultatul e bun, douĕsprezece mii de galbeni.

„O miserie", işi zise spătarul, plecând spre casă; „dar lasă, că s'o mai putea ciupì ceva cu vremea".

(Va urma).

HĂRTII VECHI

DOUĂ FOI DE ZESTRE DIN AL XVII-a ŞI XVIII-a SECOL.

In colecţiunea mea de *hărtii vechi*, am găsit şi aceste două *foi de zestre*, care presintă o oglindă credincioasă a stării noastre economice şi sociale de acum o sută şi mai bine de ani. Intr'adevĕr nimic nu ne poate arăta mai bine obiceĭurile, trebuinţele, starea de civilisaţie a strămoşilor noştri decât o *foae de zestre*. Astfel de exemplu, in amĕndouĕ aceste acte, constatăm lipsa de *furculiţe;* se menţionează de *cuţite*, de *linguri*, dar nu şi de *furculiţe*. *Furculiţa* prin urmare era necunoscută părinţilor noştri din veacul trecut. Ceva mai mult, chiar la inceputul veacului actual, acest obiect atăt de necesar astăzi, era încă neintrebuinţat, astfel intr'o „diată a armaşului Vasilache ot oraşul „vel Ocna (Vălcea) de la leat 1814" găsim recute *12 cuţite cu lingurile lor*, dar nici o *furculiţă*.

O altă particularitate ce reese din cetirea acestor *foi de zestre*, este aplecarea cătră *lux*, a străbunilor noştri, lux care a mers şi merge din nenorocire crescĕnd şi in zilele noastre; bijuteria şi argintăria ocupă in foile de zestre un loc insemnat, asemenea vestmĕntele bogate şi blănăriile cele scumpe. Mai vedem încă din aceste foi de zestre puţina valoare a moşiilor pe acele vremuri; intr'adevĕr pe când un gheordan (collier) de aur cu pietre era preţuit cu 600 taleri, două moşii mari, Grecii de lângă Căldăruşani şi Răsucenii din Vlaşca erau preţuite amĕndouĕ cu una mie taleri!

Prima foaie de zestre ce publicăm mai la vale, este a unei Cărstinei (Poenareasa) fata lui Vlad vel clucer; ea nu are dată, dar trebue să fie scrisă pe la sfirşitul veacului al XVII-a sau cel mult la inceputul veacului al XVIII-a, de oarece la anul 1732 găsim o donaţie făcută de aceeaşi Cărstina Poenareasa unei fiice ale sale, anume Voichiţa Floreasca. Originalul act, este nediscifrabil şi noi am reprodus copia legalisată la 1827 de isprăvnicatul ot sud Vălcea.

Această foaie de zestre este lipsită de preambulul obicinuit şi cuprinde intre altele, două moşii, mai multe salaşe de Ţigani, haine, precum: *netindele conteşi* şi *ie cu sirmă, cu fir şi cu impletituri cu fluturi;* bijuterii: *vălitură* (diademă) *de argint cu pietre, cununâ, gheordan, brăţări, papta* (pafta) *peleşi* (cercei) *de aur, brău de argint, cuţite de argint,* etc., dar *furculiţe,* nu; vite domestice, intre care sunt şi *80 stupi* şi altele.

A doua foaie de zestre este mai interesantă, de oarece, toate obiectele sunt preţuite in bani, şi astfel putem vedea valoarea lor la anul 1784. Socoteala este făcută pe *talere* şi *bani* şi ştim că in acele vremuri *talerul* valorà 120 *bani.* Mai tărziu la 1825, ducatul austriac se urcase la 17 talere şi in timpii regulamentari un galben austriac valorà $31^1/_2-32$ lei. Astfel valoarea zestrelor cuprinse in a doua foaie in sumă de 6310 taleri, ar equivalà in moneda noastră de astăzi cu 60,000 franci.

Din această foaie de zestre vedem că „preţul curent“ pentru un *suflet de ţigan* era de 50 talere, ceva mai scump decăt un „bivol“, şi jumătate valoarea „unui cal de ginere“. Inadevăr pe acele vremuri preţul unui *suflet de ţigan* varia intre 20 şi 50 talere şi trebuea să fi fost o ţigancă cu *meşteşug bun,* ţiganca Manda care la 1803 s'a vèndut cu 170 talere (după un act de cumpărătoare ce posed). Am mai găsit o *ţigancă făcută schimb drept o pereche de boi buni de frunte* (1805), un bou bun valorà pănă la 10 talere, asemenea la 1800, egumenul monastirii Govora dă *o fată de ţigan schimb pentru o pereche de tingiri de aramă.* Dar n'aş mai isprăvi, dacă aş vroi să enuměr aci vènzările şi

schimburile de Ţigani, din care unele foarte curioase. Imi reserv a publica peste puţin o serie deasemenea acte. Şi când mĕ gândesc că n'am scăpat de această ruşine, *Robia*, decăt abia de vre-o treizeci de ani!

Vedem şi in această foaie de zestre figurând 100 stupi, şi un stup de albine preţuit cu $1^1/_2$ taler, aproape 15 franci (!) după moneda de astăzi.

Infine aceasta a doua foaie de zestre, se termină cu acele patriarchale cuvinte insuflate de-o credinţă adevĕrat creştinească, care astăzi ne lipseşte cu totul: „*De la noi aceasta, ear de la milostivul Dumnezeu blagoslovenie, viaţă indelungată şi rodire de coconi, amin!*“

Ca amănunte intim voiu adăuga că aceasta, Stanca Socoteanu, fiica slugerului Ştefan Greceanu este buna mea după mamă şi mătuşa d-lui Ştefan D. Greceanu.

Bucureşti, Septemvrie 1888.

GEORGE I. LAHOVARI.

I.

FOAIE DE ZESTRE A CĂRSTINEI, FATA LUI VLAD VEL CLUCER

Să se ştie
Zestrele Cărstinei:

„Salcia ot Dunav, părţile mele, 3 părţi, dupeste tot hotarul cu toţi Rumănii.

„Ascunsa, trei părţi cu tot hotarul şi cu toţi Rumănii.

„Ţiganii salaşi: suflete ce sunt anume:

„Mulga, ţiganul cu feciorii lui, anume Toasca cu ţiganca şi cu 3 feciori ai lui, Valpu cu ţiganca.

Suflete:

Drăgulici sin Voicu cu feciorii lui, cu fetele lui, suflete 5.

Dumitru Pătici cu sălaşul lui şi cu feciorii lui, tocmai suflete 8.

Şi 2 ţigance in casă, fiind mari cusutorese.

Rând de haine:

Netindea fringhie cu ris petece.
Netindea cu fluturi roşii cu jder.
Netindea de basmà roşu cu jder.
Netindea cu fluturi galbeni cu palji de postav nemţesc.
Conteşi de dioba roşu.
Conteşi cu invertejiri pestriţe, galben cu impletituri de fir cu fluturi.
2 conteşi de atlas bune.
Vălitură cu crestet de argint cu pietri şi cu toate acelea.
Cunună de aur.
Gheordan de aur.
Brăţeri de aur.
Papta de aur cu pietri.
Lanţ de aur.
Briu de argint.
Inele de aur, 4.
Peleşi de aur, perechi 3.
Salbă de galbeni de aur 8.
Cuţite de argint.

Vite:

Butcă cu 6 telegari.
Iepe cu mănzi, 8.
Boi de plug, 10.
Vaci, 10 cu viţei.
Oi mari, 108 cu miei.
Bivoliţe cu puii lor, 4.
Stupi 80.
Porci 50.
Ie cu sirmă.
Ie cu fir.
Ie cu impletituri cu fluturi.

Tipsi toc.(1) 1 } de cositor.
Talere toc. 1 }
Perine de fringhie, 2.
Covoare bune, 2.
Scoarţe bune, 2.
Aşternutul cum se cade.
Un pahar de argint cu solţi.
Altul mai mic.
Lighean cu ibric.

(semnat) *Vladu vel cluceru.*

Sub Vălcea

Această copie fiind scoasă din cuvënt in cuvënt după cea adevĕrată foaie de zestre, spre a fi crezută am adeverit-o şi noi. — 827. Ghenarie 12.

(Urmează semnăturele nediscifrabile a doi boieri ispravnici).

Procitit
Grigoriţă Dumitrescu, clucer
condicar.

II.

FOAIE DE ZESTRE A STANKI SOCOTEANCA, FIICA SLUGERULUI ŞTEFAN GRECEANU

ANUL 1784.

Foaie de cele ce din mila lui Dumnezeu dau zestre prea iubitei mele fiică Stancăi, precum toate pre rând arăt in jos anume şi cu preţul lor, precum se vĕd:

Fevruarie 2, 1784.

	Taleri
Un gheordan de aur cu pietre diamanturi şi cu 14 picioare de smaragd.	600

1) Toc = duzină.

	Taleri
Una pereche cercei smaragduri cioplite şi cu aripi de aur cu diamănţele	300
Una păreche cercei cu balaş de aur şi in scaun cu căte un robin	100
Un inel de aur cu diamant	150
Un inel de aur cu smaragd	50
Un inel de aur cu robin şi cu 2 diamanţele. .	30
Una pereche paftale de chihribar cu colan de dramuri, ...	60
Una pereche paftale de argint poleit, dramuri ... cu colanul lor.	30
Una tavă de argint dramuri ... pentru cafea. Douĕsprezece zarfuri de argint cu filigenele lor de dramuri ... Un ibricel de cafea argint, dramuri ... Un buhurdar argint sirmă cu tură, dramuri ... Una căţie argint sirmă asemenea, dramuri ... Douĕsprezece perechi cuţite argint, dramuri ... Douĕsprezece linguri argint, dramuri ...	300
Una carită nouă cu 4 telegari cu hamurile lor .	500

Şeapte sute cincizeci stinjini moşie, insă:

„Două sute cincizeci stinjini la Greci sud Ilfov, cu case de piatră, cu pimniţă şi vărzărie pontite, cu parte in heleşteu.

„Cinci sute stinjini in sud Vlaşca pe apa Călnăştii la Răsuceni. — Pentru aceşti şapte sute cincizeci stinjini de moşie de va vrea să le ţie dumnealui gineri-meu bine, de nu, să aib ai da dumnealui bani una mie . 1000

3110

Zece pogoane de vie, pentru aceasta	500
Una sută mătci de stupi, adică una sută stupi.	150
Una sută oi	150
Douĕsprezece iepe.	180
Opt boi de jug.	80
Un cal de ginere	100
Douĕsprezece capete de bivoliţe.	240
Zece suflete de ţigani	500

	Taleri
Trei rănduri haine, adică: trei giubele, trei rochi cu anteriile lor, giubelele blănite una cu nurcă, alta cu cacom, alta cu singeap.	600
Două rănduri d'aşternuturi după orănduială. Două rănduri de mese bune şi al doilea bogcele, gievrele, scoarţe, covoare, lighean, ibric, sfeşnice de alamă.	700
	3200
Şi cele din faţă preţuite.	3110
Total	6310

Toate aceste ce in sus arăt de nu le voiu avea ca să le dau, să aib a i le respunde domisale gineri-meu cu bani după preţul ce se arată mai sus.

De la noi aceasta, ear de la milostivul Dumnezeu blagoslovenie, viaţă indelungată şi rodire de coconi, amin! Fevruarie 2, 1784.

(semnat) *Ştefan Greceanu, sluger.*

Şi din toate aceste ce arăt in sus, ce nu-i va plăcea să ia, eu să aib a-i respunde bani precum am arătat.

(semnat) *Ştefan Greceanu, sluger*, adeverez.

POESII

NIMFA TĔNĔRĂ LEUCO....

Resărit-au, dimineaţa, de sub umbra unui val
Nimfa tĕnĕră Leuco, cu mărgeanuri in cosiţă,
Şi mişcănd uşor din şolduri a ajuns până la mal
Unde sta copilul Bachus şi'mpletea cununi de viţă.

Albe, ca o vale ninsă, şi cu vine străvezii,
Sinurile mititele i se umflă ca doi muguri,
Ear de dinsele s'anină două semne viorii,
Două glume, două benghiuri, două boabe ca de struguri.

Nimfa tĕnĕră şi zeul pe nisip işi spun poveşti,
Se restoarnă, se sărută, ea la sinul ei il stringe
Şi rizĕndu-i, il intreabă «puiule, de unde eşti?»
El, cuminte, ii rĕspunde «sunt de unde nu se plănge».

Dar vĕzĕnd urmă de struguri, zeul făr' de Dumnezeu
Işi intinse lacom gura ca să soarbă dulcea rouă;
Nimfa inchisese ochii, tremura, vorbea mereu,
Şi'mprejurul lui, intreagă, se'ndoia ca luna nouă.

Ear la urmă când fu vorba pe intoarcere 'napoi,
Pace s'o mai prindă valul, ca pe vechea lui stăpână.
Zeul işi luase drumul, şi de unde erau doi
Acum plânge numai dinsa... ear Oceanul o ingână.

S T R O F E

DOAMNEI C....

A resărit pe codri luna
Ca o legendă din bătrâni
Şi m'a găsit ca'n totdeauna
Cu capul rezemat pe mâni
Trudindu-mi minţele să caut
Un cântec vesel să-ţi inchin,
Ca să-ţi aud glasul senin
Rizând cu note ca de flaut.

Dar ce-o să-ţi fac? Firea stingace,
Croindu-mĕ un om de nord,
Mi-a dat un suflet fără pace
Şi-o liră fără de-acord.
Tu ai mişcări de rândunică
Şi suflet cald de miazăzi,
Şi cântecu-mi te-ar adormi
Căci este trist şi plin de frică.

Dar dac' ai vrea, in locul lirei,
Psaltirea veche s'o desfac
Şi printre filele psaltirei
Să căutăm un basmu dac,

Poate-aș găsi, prinzêndu-ți mâna
Și incălzindu-mĕ la ea,
Accente ce-ar induioșea
Surisu-ți pentru totdeauna.

Roma 1888.

DUILIU ZAMFIRESCU.

IN BACCHUM(1)

Crede-mĕ posteritate, intr'o peșteră, cântând,
Am vĕzut pe zeul Bachus, și pe nimfe invățând
Versul cântecelor sale, ear satirii tot perechi
Cu picioarele de capră, ascuțeau a lor urechi!
Evoe!(2) sufletu-mi saltă frâmêntat de-o nouă teamă,
Inima-mi de Bachus plină face bucuriei seamă!
Evoe! ingăduire, Bachus fii indurător!
Lumea tremură de tine și de tyrsu-ți sdrobitor!
— Eu Tyadele cânta-voiu(3) ne'mblânzite și ciudoase,
Și fôntânele de vinuri și isvoarele lăptoase

---

1) După fabula antică Bachus și Amorul avea tot ca și Apolon darul de-a inspira musele. Imnul acesta pe care Horațiu, pare a-l fi făcut pentru serbările lui Bachus numite *Liberalia (Varron* de Ling. lat. I, § 77.— *Rosin* Antig. rom. p. 298) ce cădea la 16 ale calendelor lui Aprilie (17 Martie) este un comentar complect al cultului lui Bachus, care in mithologiă este zeul cel mai universal, cel mai apropiat și mai indispensabil umanităței! Poetul cântă triumful zeului căruia cerul, pământul, marea și chiar infernul ii recunosc puterea sau binefacerile.

2) *Evoe!* strigătul bachantelor și a celor ce făceau parte din cortejul lui Bachus.

3) Tyadele erau preotesele lui Bachus, vecînic infuriate.

Şi voiu povestì de mierea ce se scurge din stejari!
Voiu cănta earăş coroana(1), giuvaer de stele mari,
A soţie-ţi fericite şi căderea sdrobitoare
A familiei şi-a casei lui Pentheu(2) şi uimitoare
Moartea lui Licurg Tracianul(3)! Tu puternic stăpăneşti
Unda mărilor barbare(4) şi pe riuri le 'mblănzeşti(5)!
Incălzit de vin, tu ăncă printre munţii singurateci,
Pui in pletele Bachantei nod de vipere molateci,
Cănd nelegiuita ceată a giganţilor suì
Norii, vrĕnd impĕrăţia părintească a siluì
Cu o gură ingrozitoare(6)! şi cu unghii ca de leu
Tu infrăntul-ai pe Rhetus. De şi'n svon numele tĕu
Iţi mergea că doar de danţuri, de petreccri şi de jocuri
Eşti mai bun decăt de luptă. Tu ţii insă douĕ locuri:
Vrednic la rĕsboiu şi'n pace! Cerber de cum te-a zărit
Purtănd cornul cel de aur(7), din Infern cănd ai eşit,
Clătinădu-şi incet coada, gura-i cu trei limbi plecănd,
Pe genunchi şi pe picioare linsute-a aşa de blănd!

Horaţiu. Cart. II. Oda XIX.

---

1) Ariadna fica lui Minos părăsită de Theseu in isula Natos, devenì soţia lui Bachus, pe care-l cucerì prin frumuseţa ei. O coroană ce-i dedese fu aşezată de zei intre constelaţiuni, aceasta e *coroana Ariadnei* intre *Arctur* şi *Engonasis* sau *Hercul*.

2) Pentheu rege al Thebei care insultase pe Bachus, fu sfăşiat de mama sa *Agavé* şi de mătuşele lui *Ino* şi *Antonaé*.

3) Licurg regele Thraciei, care oprise cultura viei in statele sale, devenì furios, prin vraja lui Bachus, işi tăia extremităţile corpului, gătuì pe fiul sĕu Dryas şi fu măncat de panthere.

4) Mările Indielor.

5) Indul şi Gangele pe cari Bachus le puse sub ascultarea sa.

6) Rhoetus unul dintre Titani.

7) *Cornul* era simbolul puterei şi al curajului.

IN ARBOREM(1)

O arbore! ai fost sădit in zi nenorocoasă
Ş'acela care te-a crescut o mănă pĕcătoasă,
Avut-a pentru ca s'ajungi năpastea omenirei
Şi scărba satului intreg, unealtă a peirei!
— De sigur o fi străns de găt pe tată-sĕu şi-a stropit
Cu sângele oaspelui sĕu căminu-i păngărit,
Ori o fi frămĕntat in măni Colchidice otrăvi(2)
Şi o fi săvirşit cândva cumplite crunt isprăvi,
Cel care'n cămpul meu te-a'nfipt o arbor blestemat,
Ce pe-al stăpânului tĕu cap sĕrmanul ai picat!—
Au cum putea-vom prevedea primejdiele toate
De care stăm ameninţaţi in orice oară poate?
Cartagineanul marinar se teme de Bosfor(3)
Ear nu de relele 'ntimplări ascunse'n viitor
De-a Partului fugind săgeţi oşteanul se incruntă
Şi-a Romei lanţuri şi 'nchisori doar Partul nu le'nfruntă!
Dar făr' de veste'n veci de veci a morţei lovituri
Răpit-au şi vor mai răpì pe bietele făpturi!
— Ah! mult nu mi-a lipsit să vĕd domnia Proserpinei,
Şi tribunalul lui Eac şi partea mult seninei
Adăpostiri a celor drepţi, pe Sappho(4) tănguioasă
De-al fetelor Lesbiei dor, pe lira ei duioasă,

1) Horaţiu se găsea la moşia sa din Sabina, situată nu departe de satele *Varia* şi *Mandela* (astăzi *Vicovaro* şi *Bardella*, spre miază-noapte de Tivoli) la opt mile şi jumĕtate de oraşul Tibur, şi pe când bătea un vĕnt tare s'a desrădăcinat un arbore care era să-l strivească. (Walekenaer T. I. p. 61).

2) *Colchida* (azi *Imirithia* sau *Mingrelia*) intre Pontul Euxin şi Marea Caspică, era cunoscută pentru ierburile sale veninoase.

3) *Bosforul Cimerian* azi strimtoarea *Zabacci* sau *Jenikaleh* şi Bosforul Tracic azi strimtoarea *Constantinopolei*, aşa numite pentrucă un bou (βόος) putea să le treacă (γερί) innot.

4) Se zice că Sappho vestita poetă din insula Lesbos, plăngea in infern prin cântecele sale, că nu putuse să fie iubită de femeile Lesbiane, compatrioatele ei.

Ş'apoi pe tine o Alceu(1), al cărui falnic cănt
Din strune de-aur resărind ne spune căte sunt
Nenorocirele'n rĕsboiu, nevoile pe mare
Şi greul vieţei depărtat de-a patriei hotare!
Tăcute umbrele 'mprejur la amĕndoi privesc
Şi auzind cântarea lor măeastră se uimesc,
Dar să asculte cu nesaţ cea gloată 'nghesuită,
— De lupte şi de regi goniţi, — mai mult e ispitită.
Mirare nu-i, când Cerber chiar, de cântul minunat,
Urechile-i negre'n pămĕnt vrăjit le-a aplecat,
Ear şerpii ce se'ncolăcesc in coama 'ngrozitoare
A furielor, sunt răpiţi de taina 'ncântătoare!
Mai mult chiar! tatălui Pelops şi insuş Prometheu
Işi uită muncile de veci cu chinul lor cel greu
Şi vĕnătorul Orion nici vrea să se gândească
La lei, la linxii cei sfioşi ca să-i mai urmărească!

Horaţiu. Cart. II. Oda XIII.

AD AUGUSTUM CAESAREM (2)

Prea indelung a năpustit al cerurilor tată
Zăpada pe pămĕntul greu şi grindina 'nghieţată,

---

1) Alceu marele poet liric şi vestit căpitan de oştiri ale insulei Lesbos.

2) Horaţiu a inchinat această odă lui August cu ocasiunea mijlocirei Senatului de-a pune dictatura Republicei in mănele sale. Marile calamităţi de care suferise Italia şi multe părţi ale Imperiului fură considerate ca semne premergătoare ca Imperiul să fie dat sub protecţiunea lui August. Poetul in această odă fu un adevĕrat *vates*, căci ii decernù titlul de Principe şi de părinte al patriei, (pe când August avea abia 36 de ani), care titlu ii fu recunoscut publicamente de Senat tocmai la virsta de 61 de ani (2 Febr. 752 a. Chr.) şease ani după moartea lui Horaţiu.

Destul cu dreapta-i flăcărând el templele trăsnì
Şi Roma'n groază tresărì; (1)
El spaima'n lume avĕntă, că vremile cumplite
Cu-a lor minuni fără perechi, de Pyrrha urgisite,
Se vor intoarce: când Proteu intreaga turma sa
Pe creasta munţilor purta.
Când virful ulmilor inalţi, in loc de porumbei
Adăposteau intr'al lor cuib pe peştii uşurei,
Ear valurile despicând pe cămpii innecaţi
Sfioşii cerbi erau purtaţi!
Vĕzut-am Tibrul cel gălbiu svirlind a sale valuri
Cu furiă, indepărtat de la Etrusce maluri,
Rostogolind in calea sa un monument regesc
Şi templul Vestei fecioresc.
Vĕzutul-am prea simţitor la bocetul Iliei (2)
Din albia-i eşit a fi resbunător soţiei
Şi'mpotrivit lui Joe chiar, cum undele-şi frăngea
Şi peste malu-i sting fugea.
Puţinii tineri moleşiţi de viţii părinteşti,
Afla-vor cum s'a ascuţit in luptele frăţeşti
Cel fer sub care trebuea să piară deseori
Barbarii amenințători. (3)
Ce zeu poporul va chema să vină'ntrajutor
Imperiului sdruncinat? Al virginelor chor
Prin ce duioase rugăciuni, pe Vesta vor pleca
Cântarea lor a asculta?
De crime a ne măntuì acum Joe pe cine
Trimite-va? (4) O vino tu, profetule divine

---

1) Mari flagele băntuì Italia la finele anului 731 şi la inceputul lui 732. Tibrul debordâ, edificii multe fură resturnate de valuri sau de trăsnet, statuele Pantheonului fură sfărămate şi lancea din mâna statuei lui August fu frântă. Zăpadă, vênt, grindină şi furtuni ţinură indelung.

2) *Ilia*, mama lui Romulus, din care Iuliu Cesar işi tragea origina sa.

3) Aci e o alusiune la Parthii cari ocupau atunci vechiul Imperiu al lui Cirus.

4) Alusiune indirectă la rolul ce trebuì să joace mai tărziu Octavian August in guvernul Roman.

Rugămu-te, vin Apollon cu'n nour aurit
Pe albi-ţi umeri invelit,
Sau dulce Vinere vin tu, in jurul cui Amorul
Şi jocurile şăguesc, ori tu incepĕtorul
Romanilor (1) de vei privì ochi mai imblănziţi
Moştenitoriţi părăsiţi,
Doar eşti sătul de cruntul joc vai! lung dăinuitor,
Tu care sgomotul iubeşti şi coiful sclipitor
Şi-al Marsului cel pedestraş, (2) fieros chip indreptat
Spre duşmanu-i jos săngerat;
Ori vino tu fiu aripat al Maiei (3) cea frumoasă,
Tu care lumei te arăţi sub forma majestoasă
A tĕnĕrului sĕu erou şi-al lui Caesar primeşti
Resbunător să te numeşti!
Intoarcete tărziu la cer, deplin fii fericit
Trăind cu populul Quirin, şi-un vănt prea mult grăbit
Să nu te smulgă dintre noi, cu suflet mohorit
De-a noastre vicii amărit!
Ci de triumfurile-ţi mari te bucură! Părinte
Şi Principe cum eşti numit deacuma inainte!
Nepedepsiţi Medii călări, (4) să calce nu-i lăsa,
Caesar, impĕrăţia ta!

Horaţiu. Cart. I. Oda II.

D. C. OLLANESCU.

---

1) *Zeul Marte* cu care Ilia avù pe Romulus şi Remus.

2) *Marsii* erau foarte rĕsboinici şi formau cea mai bună pedestrime a armatei romane.

3) Măgulire delicată către August pe care Horaţiu deşi nu-l aseamănă unui zeu, dar totuş zice că ar putea să fie.

4) *Parthii* posedau ţara Medilor şi făceau dese invasiuni in Imperiul Roman.

BIBLIOGRAFIE

CĂRŢI APĂRUTE DE CURÊND ŞI TRIMISE DIRECŢIUNII „CONVORBIRILOR LITERARE"

Documente privitoare la Istoria Românilor, culese de *Eudoxiu Hurmuzachi*, publ. sub auspiciile ministerului cultelor şi ale Academiei Române, Vol. III Partea II 1576—1600, cu portretul lui Petru-Vodă-Şchiopul, 1 mare volum in IV°, Bucureşti 1888.

Istoria Mitropolii Moldaviei şi Sucevei şi a Catedralei mitropolitane din Iaşi, de *Constantin Erbiceanu* profesor etc. Publicaţie făcută de ministerul cultelor etc., 1 mare volum in fol. Bucureşti 1888.

Românii din Munţii Apuseni, de *Teofil Frâncu* şi *George Candrea*, cu 10 ilustraţiuni, 1 vol. 8°, Bucureşti 1888.

Divina Comedia, II. Purgatoriul, trad. cu note după principalii comentatori de d-na *Maria P. Chiţu*, 1 vol. 8°, Craiova 1888.

Ateneul Român. Stil şi Gândire, de *Eduard Gruber*, 1 vol. 8°, Iaşi 1888.

Sărutarea, comedie intr'un act in versuri, de *G. Sion*, Bucureşti 1888.

Lucrătorii agricoli şi *Socialiştii români*, de *E. de la Zavu*, Iaşi 1888.

Poveşti Ardeleneşti, culese din gura poporului, de *Ioan Pop-Reteganul*. Cinci părţi a 80 pagine, format 8°, Braşov 1888.

Metodă nouă de Abecedar, Carte generală pentru clasa I primară, de *I. P. Florantin*, profesor, Iaşi 1888.

Bucureşti. Din stabilimentul grafic Socecu & Teclu. — 27,316.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 8. Bucuresti, 1 Noemvrie 1888. **Anul XXII.**

UN DRUM GREŞIT

I.

După actul al doilea al Traviatei eşi din stalul intăiu un domn, inalt la statură şi cam posomorit la chip, care se duse deadreptul la vestier, se imbrăcă şi porni fără să aştepte sfirşitul representaţiei.

Afară era o lapoviţă de ţi-ar fi fost groază să umbli pe jos, chiar fiind mai de rănd şi mai puţin elegant decăt dinsul. Domnul acesta insă, spre marea mirare a băeţilor cu jurnale, o luă prin apă şi se duse dealungul podului Mogoşoaei in jos, spre bulevard, cu riscul de-a fi stropit pănă şi prin buzunare de trăsurile ce veneau după el. Mergĕnd, fluera incet şi cam lung cântecul de dragoste al Traviatei, atăt de ştiut pe dinafară de toată lumea şi de toate flaşnetele.

In seara aceea prima-dona isbutise să dea o viaţă adevĕrată chipului Violetei, şi cu toată banalitatea musicei şi a libretului, rolul atăt de omenesc şi de atingĕtor al *Damei cu Camelii* mişcase cu tot dinadinsul pe domnul cu care ne intilnim acum.

Era el oare atăt de străin de ale musicei incăt auzea atunci pentru intăia dată pe Traviata? sau este adevĕrat că sufletul nostru are, neatĕrnat de lumea din afară, unele momente de exaltare, proprie in cari cele mai mici cause de emoţiune, sentimentalismul cel mai banal al altuia inriureşte cu o rară putere asupră-ne?...

Oricum ar fi, ceeace era adevĕrat la acest om se dăduse pe față: il mișcase Traviata.

El se coborì dealungul podului Mogoșoaei, o luă pe strada Carol și intră intr'un gang, unde sună: ușa se deschise ușor, cu discreție, ca la un cunoscut și el urcă scările incet, aproape placid, zbărnăind încă cântecul de la teatru. Se duse drept inainte, la ușa ce era in fund și intră.

Era un salonaș liniștit, simplu, cu oarecare bogăție de perdele și de scoarțe, dar atăta tot. Lampa, naltă și elegantă, era invĕlită intr'un fel de borangic auriu care indulcea puterea luminei; soba pălpăia cu cei din urmă cărbuni, și toată atmosfera odăii era prietenă cu lucrurile dintr'insa. In față cu ușa, in fund, o femee tĕnĕră sta la piano cu un copil pe brațe și se incerca să-i poarte degetele pe clape. Ii intindea mănuțele pe clavir, zicĕndu-i incet:

— Uite, puiule, aici e *do*, aici e *re*, aici e *fa*.

Și el o intreba drăgălaș și lung.

— Da?....

— Da, puiu mami.

— Da?...

Și amĕndoi păreau atăt de trebuitori și de indestulători unul pentru altul, incăt ar fi umplut numai ei doi lumea intreagă. Și nu-ți puteai altfel inchipuì pe acea femee, cu tĕmplele frumoase pe frunte, naltă și senină, decăt ținĕnd pe brațe un copil ca al ei, bălan, cu buclele pe spate și cu ochii albastri și nevinovați.

Când omul pe care-l urmărim intră in casă, copilul fugì de pe brațele mamei sale și răpezindu-se spre el, se apucă de piciorul lui, sărind ca un ied și-i săruta mâna cântând:

— Tata, tata, tata!...

El il mângâiè pe pĕr și-i zise liniștit:

— Bonsoir, Constant, — ce, nu v'ați culcat voi încă?

— Nu ne-am culcat, respunse mama copilului. E tărziu?

· Sunt aproape unsprezece.

Ea, drept incheiere, își luă copilul de mănă și, simplă, ii zise:

— Haidem, puiule; tata are de lucru.

— Nu, nu, respunse el, intinzĕndu-se pe canapea cu un căscat ostenit, n'am de lucru. Inchipuește-ți că am fost la teatru și n'am putut să stau.

— Nu ți-a plăcut?...

— Ba nu, cântau binișor... dar nu știu ce am: imi făceau mai mult rĕu decăt bine. Ție nu ți s'a intimplat niciodată, Silvio, să te supere lucrurile bune?

Silvia ii pusese măna pe frunte, ingrijată.

— Nu, dragă, n'am nimic, adăogă el.

Și drept recunoștință, ii luă măna și i-o sărută, și se vede că-i făcù atăta bine, că fața ei senină și serioasă se invioră ca la o rază de soare. Se așăză binișor pe marginea canapelei și-i luă amĕndouĕ mănile in mănile ei mici și albe și ușor răzemăndu-se de pieptul lui i le stringea cu căldură.

— Ești bine? spune drept. Eu vĕd că nu mai am putere să te ghicesc.

— Sunt foarte bine, respunse el rizĕnd, — și o atrase puțin cătră dinsul. Ea se lipì binișor cu capul de obrazul lui, intr'un extas de fericire clară, serioasă, deabia respirănd de teamă să nu-i pară prea grea.

— Poate că ai fi vrut și tu să mergi la teatru.

— Nu nu, se grăbì ea a respunde. Vino dacă poți mai de vreme, indrăznì a-i zice cu o inmuiare de glas rugătoare; atăta să faci pentru mine... dacă poți...

— Astăzi n'am venit de vreme? o intrebă el zimbind, dar cu o vĕdită nesiguranță.

— Astăzi da... și cănd ai ști căt sunt de fericită!

— Dar altă dată nu?...

— Eu nu zic nimic... tu trebue să te judeci.

— Ear incepem? ii zise el uităndu-se mai lung la dinsa.

— Nu, nu, nu, respunse ea ingrabă. Vino cănd vrei, numai vino. Ei, ce să-ți fac!... cănd inima ar fi așa de cuminte pe căt vreau eu, nicio singură vorbă n'aș rostì care să te supere.

— Cum de n'a adormit băiatul până acum? o intrebă el, uitându-se la copil, care se juca jos pe covor.

Ea își intoarse ochii spre băeat, și vederea lui ii făcù bine.

— Cum iți seamănă, Constant, băeatul!

— Mai mult ție, dragă. El e mai blond decât mine și... mai frumos.

— A!... astă seară ești și galant.

— Sunt drept. Nu care cumva vrei să zici că nu-i leit poleit cum ești tu?

Adevĕrul era insă că copilul semĕna mai mult cu el decât cu ea.

Și ea, uitându-se lung la copil, ii venea par'că să se ducă la el, dar tot odată nu-i venea să se despartă de celălalt. Atunci chemă băeatul lângă dinșii, și, câteși trei, se lipirĕ unul de altul, ca un mănunchiu de ramuri tinere.

Silvia insă bagă de seamă că băeatul avea ceva in mână.

— A... Constant! de ce umbli cu scrisoarea tatei, dragă?

Băeatul intinse mâna cam nedumerit.

— Uite Constant, o scrisoare pentru dumneata.

Ii chema la fel pe tată și pe fiu.

— Pentru mine? Ce-o mai fi și asta, zise el, luând plicul din mâna copilului. A!... o scrisoare de la bĕtrânul!..

Apoi cetì, și o isprăvì răpede, căci se vede că era scurtă. După aceea rĕmase cu ea in mână, uitându-se pe gânduri in lumina lămpei. Silvia căta cu neliniște la el, ear copilul se da pe lângă dinsa cu un șiretlic drăgălaș, ochind ceva pe masă. Ne mai putĕndu-se stăpâni, el atinse pe mama sa cu degetul și-i șoptì la ureche:

— Plicul, mamă...

Ea luă plicul binișor de pe masă și i-l dete.

— N'am cetit de mult slova bĕtrânului, zise el.

— Ei bine, Constant? Ce-ți scrie? intrebă ea cu o vĕdită temere de-a nu fi indiscretă.

— E foarte bine. E atât de bine incât vrea să călĕtorească. Poimâne vine la București.

— Da?.. intrebă ea lung. Cu treabă?

— Se vede. Nu-mi spune.

Și amêndoi tăcurĕ, părĕnd mulțumiți de lămuririle ce-și dau unul altuia, dar in fapt amêndoi se afundau in gânduri lungi....

— Nu culci băeatul, Silvio? o intrebă el, sculându-se.

— Ba da, respunse ea, luându-și copilul de mână.

— Eu cred că chiar noi ne putem odihni, zise el, trecĕndu-și brațul pe sub al ei. Haidem; mâne am de lucru.

Ea își rezemă capul de umĕrul lui, fericită, și cățeși trei se duserĕ să se culce.

II.

A treia zi, pe la $10^1/_2$ Constantin Dumitriu Lupu, sau Constant, cum îi zicea Silvia, aștepta pe peronul gărei sosirea trenului. Nervos și nerăbdător, el mĕsura asfaltul cu pași indesați, simțindu-și in suflet neliniștea ce ne-o pricinuește apropierea oricărui eveniment. Cu forța neatĕrnată de voința noastră cu care revin ideile ce ne preocupă, gândurile lui Constant se invĕrteau imprejurul vieței lui din anii din urmă, s'in absorbirea lor vedea resărind din două funduri opuse capul Silviei și al bĕtrânului. Ca tot omul care trăește sub inriurirea a două sentimente vrăjmașe, voința lui nu putea deschide nici un drum spre liman, și numai când fluerul locomotivei vestì sosirea trenului, sângele ii fugì spre inimă și rupse echilibrul balanței, inclinând-o spre noul venit. In adevĕr, la o scară a vagonului, bĕtrânul State Dumitriu Lupu, cunoscut mai bine sub numele de colonelul State, se incurca in poalele șubei, căutând cu ochii pe fiul seu, care-l vĕzuse și se lupta cu mulțimea să ajungă până la el.

— Da de ce te-ai mai supărat mata pe frigul ăsta, zise bĕtrânul, spre a zice ceva, pe când fiul seu ii săruta mâna.

La drept vorbind insă el era fericit, și mișcat precum era, uită că el se supĕrase să vie tocmai din fundul Moldovei. Constant ii strinse lucrurile, le dete in mâna unui om să le ducă la trăsură și se duse să scoată valiza bĕ-

trănului de la bagaje. Colonelul remăsese pe peron, învărtindu-se fără căpătâiu și zicând din când in când:

— Să mergem, ha?.. Mergem Constant?

— Mergem tată, eacă acuș, să scoatem cufărul.

— Ei, ei, bine zici, il uitasem bată-l vina lui!

Insfirșit scoaseră cufărul și plecară.

Colonelul State fusese colonel fiindcă așa veniseră vremurile, dar altfel nu era intr'insul nici cea mai mică sămănță de erou. Bunătatea și blândeța lui il meneau să fie duhovnic sau dascăl de școală primară, ș'in țara lui, cum își chema el moșia, la atâta se și mărginea activitatea sa militară. Acareturile și averea le lăsase in grija coanei Păune, soția sa, care, sufletește, era tocmai partea protivnică a colonelului. Născută stăpână in toată puterea cuvântului, se amorezase de uniforma și farmecul iuncărului Lupu, a cărui bunătate părintească deacum, la tinerețe era numai grație și simpatie pătrunzătoare. Dinsa poruncitoare, ambițioasă, cu cultura franceză a restaurațiunei; el blând, vesel și foarte dispus să miște lumea inainte, se complectau cum da Dumnezeu. De la nașterea și mai cu seamă de la creșterea băeatului, toată despărecherea sufletească a acestei părechi se mărise, fiindcă aci colonelul pusese mâna pe virful mustății și zisese femeii sale cum rare ori avea obiceiu să zică:

— Ia ascultă Păuno, sunt eu stăpân in casa asta ori ba?.. Așa vreau să fie și așa trebue să fie!

Și semeața coana Păuna simțea că aici nu mai incape respuns, și se supunea pe tăcutele, ba cine știe dacă nu chiar cu oarecare plăcere. Astfel că, in această singură ramură, colonelul remase stăpân pe situație. In colo, el era liberal și coana Păuna conservatoare, și la moșie se făcea politică conservatoare; lui ii plăceau petrecerile vesele și lăutarii, ear coana Păuna nu-i putea suferi, și la moșie lăutarii nu se apropiau niciodată de curtea boierească; el ar fi băut bere cu plăcere, dar nevastă-sa hotărise că berea e o băutură mojicească, și berea fu indepărtată de masa lor.

Ca om cuminte ce era, el trecea peste toate aceste nimicuri, pentru liniştea şi demnitatea casei.

Şi e ştiut că copiii, chiar când sunt mici, înţeleg şi compătimesc cu acela din părinţi care in viaţa zilnică li se pare că e victimă; cu atât mai mult când sunt mari. Constant simţise puţin câte puţin tirania la care se supunea tată-sĕu de bunăvoie, şi mai târziu înţelese foarte bine inaltul simţimênt şi puterea morală ce se ascundea sub forma blajină a vieţei colonelului. Dacă la acestea se va adăoga grija de toate zilele şi dragostea nemărginită pe care o simţea copilul la tată-sĕu, lesne se va pricepe mişcarea sufletească a tĕnĕrului când se vĕzù acum singur in trăsură cu bĕtrânul.

De ani intregi nu se dusese pe acasă, deşi trăia in aceiaşi ţară cu părinţii. Imprejurări cari il legaserĕ incetul cu incetul de capitală, unde era magistrat, puseserĕ un fel de pânză de ruşine şi de lipsă de energie pe caracterul lui. Mama lui de ani de zile era tot pătimaşă şi nu eşea de la moşie; tată-sĕu era sănătos, dar bĕtrân, astfel incât vacanţe după vacanţe trecuserĕ fără ca ei să se vadă.

La otel, totul era pregătit şi incălzit, şi bĕtrânul, după ce se desmorţì puţin, cerù ceaiu.

— Ce faci astă seară Constant, ai treabă?

— Nu, tată.

— Atunci să mai stăm de vorbă, băete.

Apoi, cum se plimba prin casă, venì drept la el şi-i puse amĕndouĕ mânile pe umeri, vesel:

— Da te-ai făcut bărbat, bre, in toată puterea cuvêntului... zĕu aşa, adăogă el mişcat. Uite, eu m'am micşorat... Sabia s'ar tîrii după mine... Hei, zise el mai incet, sunt ani deatunci...

Şi in adevĕr, Constant băgă de seamă că bĕtrânul scăzuse de un lat de mână.

— Dar altfel eşti bine, tată, zise el, luându-se după bĕtrân şi apucându-l cu mânele de umeri pe la spate, fără să-şi mai poată stăpânì pornirea inimei.

— Bine, fĕtul meu, respunse colonelul, luându-i astfel

mănile, mă-ta e cam gubavă, ear eu slavă domnului, tot mĕ ţiu.

— Ce face mama, întrebă Constant, desfăcĕndu-se de bĕtrăn şi ducĕndu-se să deschidă chelnerului care aducea ciaiul.

— Ce să facă, cum o ştii, zise colonelul mustăcind: acum face alegeri. Au o combinaţie a lor, cu Tudosie Gorciu şi Comăneştenii, cu care zice că au să facă praf pe prefect.

Colonelul tăcù şi amestecă zahărul cu zgomot, uitându-se la suprafaţa tulbure a ciaiului.

— Eu am venit cam din poruncă, adăogă el cu vocea pe jumĕtate, ca să te iau cu mine... la ţară.... aşa zice mă-ta. Nu-i vorbă, am şi puţină treabă la Credit, şi a tot stat de capul meu: du-te, du-te, incât a trebuit să plec.... Dar tu, adăogă el după o pausă, dacă nu vrei să vezi pe mă-ta, nu merge...

— Ba eu vreau... respunse celălalt cu jumĕtate de glas.

Era cea dintăi dată cănd vorbeau amĕndoi, ascunzĕndu-şi gănd urile adevĕrate.

— Vreau, cu mare plăcere, adăogă tĕnĕrul, dar mama face opoziţie guvernului, şi eu sunt slujbaş al statului.

— Dĕ, cum vrei, respunse bĕtrănul. Ea mi-a zis că doreşte să te vadă, ca să facă apel la simţimĕntul tĕu patriotic şi la demnitatea ta de om spre a te hotărì să votezi contra. Zice că nu de geaba eşti fecior de boier, adăogă plimbăndu-se prin salon şi ascunzĕndu-şi in mustaţă un zimbet ironic, şi mai cu seamă copilul ei...

Aci se oprì; dar, ca şi cum i-ar fi părut rĕu că ride in faţa lui de mama sa, zise răpede:

— Vino, vino... şi fă cum vrei. Dar e bine să vii. Ce e bine nu e rĕu. — Şi afară de asta, zise deodată, intorcĕndu-se din plimbarea ce o făcea prin odae, trebue să ne găndim şi la altceva: eu imbĕtrănesc, mă-ta e bolnavă... ori mai trăim un an doi, ori ba... şi aş vrea să te vĕd insurat. Mări băete, ai 34 de ani, ştii?

— Ştiu...

— Cu prilejul votului, poate să-ţi arătăm şi căte ceva

mai drăgăstos decăt Tudosie Gorciu. Mi se pare că ți-a scris Păuna mai acum vre-o doi ani de fata Mălineascăi?..

— Da, zise Constant incet.

— Sau poate ți-ai găsit tu singur ceva? Cu atăt mai bine. N'o să trăesc eu cu dinsa bre omule. Halal să-ți fie, daca e fată de oameni de ispravă... Numai, remăne să te ințelegi cu mă-ta, și acum e prilejul s'o aduci bine din condeiu: tu-ți dai votul pentru Gorciu și eu pentru fată.

Și se intoarse bătrănul rizănd și căutănd să-l insuflețească și pe el; dar el sta pe scaun cu brațele aternănd la vale și căutătura preocupată, uităndu-se țintă inainte-i, fără să vadă pe tată-sĕu, care se apropiase cu totul de el și-l observa.

— Ha?... zise bătrănul.

— Da, așa-i, respunse dinsul intr'aiuri.

Colonelul dete ușor din cap, ca un om nemulțumit, și sorbì lung din ciaiu. După o tăcere de căteva minute, el urmă:

— Va se zică crezi că o să poți venì cu mine?

— Căud pleci dumneata? il intrebă fiu seu, hotărindu-se insfirșit să pară om.

— Eu cred să-mi sfirșesc măine treaba, și poimăne seara aș pleca, dacă ai vrea și tu...

— Da... respunse fiu seu, găndindu-se, cred că o să mergem impreună. Numai o să fie cam greu cu congediul.

— Nici n'ai nevoie de congediu, zise bătrănul incet și mulțumit. Cu invoiala unui tovarăș, ori a președintelui poți să lipsești două, trei zile, nu-i așa?

— Așa cred...

Apoi, incetul cu incetul, vorba luă alt drum. Bătrănul il intrebă de tribunal, de petreceri, de viața bucureșteană, și, odată capitolul plecării isprăvit, cumpăna și inconjurul cu care se urmase vorba pănă aci furĕ lăsate la o parte.

Pe la miezul nopții se despărțirĕ, frățește, stănd ăncă in ușă să-și mai spuie căte ceva, și căud Constant se coborì pe scară, părea aproape liniștit și sigur. Dar, mergĕud, scenele și vorba de la inceput ii revenirĕ in minte. Oare

ştia ceva bătrânul? sau venise tocmai ca să cerceteze. Se găsesc prieteni binevoitori intotdeauna care să se ocupe de viaţa noastră, şi oricât de ascuns şi de reservat trăia el cu Silvia, ştia bine că toţi camarazii cunoşteau această legătură. Şi atunci nemulţumirea şi supărarea contra oamenilor ii purta paşii mai cu grabă către casa din strada Carol, şi astfel, ca să ajungă şi mai iute, oprì o trăsură şi se duse pe sus.

Acasă era încă lumină. Silvia, ca in totdeauna il aştepta, chiar dacă ar fi venit la zioă. Dar urcând scara, omul acesta care venise in trăsură pân aci, se gândì că ar fi mai bine să doarmă la el in seara aceea, (căci, pentru orice imprejurare, işi păstrase o odaie in care se zicea că stă cu chirie). — Umbra vorbelor tatălui său se intindea mai adânc in sufletul lui decât credea el, şi, cum se intimplă totdeauna intre sentiment şi judecată, când reacţiunea sentimentală incetează, judecata işi ia stăpânirea ei. Se duse in acea odae rece in care se zicea că stă cu chirie şi vrù să se culce; dar era aşa de frig incât trebuì să-şi imbrace paltonul la loc şi să se intindă astfel pe pat. După căteva minute, bătù cineva la uşă.

— Intră!.. zise el tare şi răstit.

Dar nu intră nimeni. El ştia cine e şi inţelese că tonul acela ar fi descurajat chiar pe un creditor indrăsneţ.

— Intră... repetă încă odată mai incet.

Uşa se deschise binişor, cu o lungă discreţie, şi Silvia se ivì in prag, serioasă şi simplă, cum era intotdeauna, stringèndu-şi haina la gât cu mişcarea sfioasă a sufletelor umilite.

— Tu erai? zise el, cu accentul omului care se aşteaptă la mai mult.

— Da, respunse Silvia, ai venit?...

— Precum vezi...

— Astă seară vrei să dormi aici? intrebă ea incetinel. Să-ţi fac puţin foc.

— Cum vrei...

Dinsa trecù inapoi in odaia din care venise şi peste

puţin se rentoarse cu căţiva cărbuni intr'o tinichea şi căteva lemne. Le puse incet in soba de tuci ce era in mijlocul casei şi inchise portiţa, aşteptând să se aprindă focul. Ea sta in genunchi, la gura sobei, uitându-se la tăciunii ce fumegau, el se uita din pat in podele, şi numai lampa de pe masă cu pocnetul ei molcom, părea vie. După cătva timp tăcerea părù a-i mira pe amëndoi şi amëndoi ar fi voit s'o intrerupă cu o vorbă naturală, care să nu dea pe faţă preocuparea fiecăruea. Dinsul respirà cu putere de mai multe ori in aer, căutând să-şi vadă aburul cald, in atmosfera rece a odăii.

— Pi!... da frig e!... zise el stringëndu-se sub palton.

Silvia işi intoarse capul spre el un moment şi după aceea se puse a grămădì din nou hărtie şi a sufla in foc. — Cum sta jos, plecată pe un genunchiu şi pe-o mănă, rochia subţire de noapte i se desfăcuse toată la gât şi umerii aibi şi plini remaserë goi. El se uita la dinsa din pat, pe sub gulerul paltonului, şi vëzënd-o astfel goală, plecată jos pe scănduri spre a-i face foc şi a-l incălzì, işi surprinse sëlbătăcia inimei şi-i fu ruşine. Se sculă din pat răpede, cu gând să o ia de jos şi să treacă in camera incălzită dealături, dar, ridicat vertical, femeea de jos era Silvia de toate zilele, care făcea adesea focul, fără ca el să se emoţioneze pentru asta. Capul culcat şi capul drept nu mai vedeau cu aceiaşi mësură. — Dinsul se mulţumì a trece singur in cealaltă odaie, crezënd că-i spune prin aceasta şi ei ce trebue să facă, şi, printr'o mişcare firească, trase drept la foc şi se puse a rëscolì cărbunii şi a-i apropia mai spre gură. Uşa remăsese pe jumëtate deschisă. După vre-o zece minute el işi intoarse privirile intr'acolo, aproape iritat că dinsa nu l'a inţeles, dar, neauzind nici un zgomot, se sculă şi se duse să vadă ce-i. Nu era nimic. Silvia nu se mişcase de la gura sobei. Ghemuită jos, cu coatele pe genunchi şi capul in mănì, era dusă pe alte tărimuri. Părea că o apăsa ceva, soarta bunăoară, şi ea, fără putere, fără vaete, se tupilase sub apăsarea menirii ei. — El se apropiè de ea şi-i puse pe umeri paltonul remas pe pat.

— Silvio, de ce stai goală in odaia asta rece și mai cu seamă jos. O să receștI, să te imbolnăvești.

Ea își ridică capul din mâni, și cu o credință adâncă, sălbatică aproape, ii zise:

— Crezi?.. Și gândești c'ar fi vre-o pagubă?

— Vorbești copilării, respunse el, incercând să ridă, dar simțindu-se cuprins de puterea tristă a vorbelor ei. Haidem dincolo, să stăm la foc, adăogă el, ridicând-o de jos.

Și trecând amândoi in odaia incălzită, el trase un jilț lângă sobă.

— Vino să stăm impreună, Silvio; e atâta vreme de când n'am mai stat aici amândoi.

— O să te ostenesc, zise ea, incet.

— Vino, vino, nu mă ostenești.

Și fără altă rugăminte, ea se așeză pe brațele lui, in fotoliu, și-l luă de gât, lipindu-și obrazul de umărul lui. Dar aci trebuea să se hotărască criza: lacrimile strinse in suflet își găsiră isvorul lor natural când femeea se simți in brațele calde ale bărbatului. Ea plânse incet, trist, cu puterea adevărată a durerii. Simțea prea bine ceeace se petrecea in sufletul omului aceluia, care de opt ani era amantul ei și de opt ani era hărțuit și indemnat de toată lumea s'o lase. De mult timp deja ea înțelesese că numai copilul, și poate, mai mult decât copilul, obiceiul, legea cea mare a firii, il aducea spre dinsa, cu aceiași neschimbată pornire ca și in vremea când o iubea. Căci câțiva ani la inceput o iubise cu adevărat, și hrana zilelor ei deacum erau amintirile timpului aceluia, când deabia eșită din Asil, venise să trăească cu bătrânul profesor de nemțește, tatăl ei, și-l intilnì, tânăr și voios, urcând scara și scoțându-și pălăria cu respect inainte-i. După câteva luni, bătrânul dascăl murì, lăsând-o singură intre cer și pământ. Și fiindcă așa e lumea, o țesătură stranie de nimicuri dureroase și vesele, alături de nemângăierea pierderii tatălui, venì mângăierea dulce a amorului acestui tânăr, care, atras de frumusețea limpede a Silviei și dus poate de milă, se interesă de soarta ei. Ea il iubì cu toată puterea tinereții și a sin-

gurătăţii in care remăsese, şi astfel, fără să socotească şi fără să se mire, devenì femee şi mamă.

Ear acum când sta ca şi altădată in braţele lui, ce bine simţea că dragostea murise!.. Murise amorul şi remăsese numai obiceiul, un lanţ nespus de greu când inimile sunt încă tinere. Şi cum sta lipită de dinsul, se simţì arsă de-o căldură sufletească stranie, care ii trecù ca o flacără misterioasă prin vinele capului.

— Ah, Constant, ce bine că există moartea! zise ea cu aprindere.

El, mişcat de accentul sincer al acestor vorbe, o deslipì puţin de el şi se uită la dinsa lung.

— Silvio, nu eşti bine? sau ce şearpe te-a muşcat azi de inimă?

Ea il privì cu intristare şi dete incet din cap.

— Cred că incepi să devii histerică, adăogă el.

— Nu-i aşa? intărì ea, neinţeleasă şi descurajată.

Şi fără putere de-a se scula sau de a-şi stăpănì lacrimile, plănse. El, jumătate glumind, jumătate nervos, scoase batista din buzunar şi o intinse peste capetele lor amëndurora.

— Să plăngem sub acoperiş ca să nu ne vadă tăciunii.

Apoi, cum era cu mâna pe batistă, o lipì de obrazul ei şi-i şterse binişor ochii.

— Mai mare ruşinea, plăngi ca copii, adăogă el, şi nici nu mi-ai spus nimic de băeat.

— Doarme, respunse ea incet, dându-şi përul de pe frunte la o parte.

— Hai să-l vedem şi să ne culcăm, zise el sculându-se şi luându-i un braţ sub al lui.

Ea il ascultă şi se ridică de pe scaun cu un adânc oftat.

Băeatul dormea, cu buclele grămadă pe ochi. Tată-sëu i le dete inlături binişor, vorbindu-i incet, in limba lui peltică şi drăgălaşă şi jucând lângă pat ca la horă. Dar nimic nu putù să inseninese sufletul femeii, in care jalea şi oftatul prinseserë rădăcină de mult. Descurajaţi amëndoi, se

culcară pe tăcutele, căutând, ca toate naturile fără energie, scăpare in somn...

III.

A douazi, părăsindu-şi femeea şi copilul spre a merge să dejuneze cu tată-sĕu, după cum de cu seară părăsise pe tată-sĕu pentru femee, el ducea cu dinsul hotărirea fricoasă de-a spune bĕtrănului că nu putea lua congediu de la tribunal şi deci nu putea eşì din capitală.

Bĕtrănul se coborise in birt.

Când intră Constant, il găsì in fruntea unei mese, incunjurat de vre-o trei patru persoane cu totul ciudate, care stau numai pe-o muche de scaun, gata a se scula la cel mai mic semn al colonelului. Unul purta un palton ros, imbrăcat numai pe-o mănecă, ear mâna cealaltă părea legată de gât, ca la un om rănit. El vorbea incet, umilit, miorlăit şi din când in când ciugulea haina colonelului care i se părea nemăturată. Altul tĕnĕr, nalt, buhav, sta in picioare, incercând să zimbească şi dând din cap cu admirare ori de câteori colonelul deschidea gura. Un al treilea, tĕnĕr de tot, student poate, cu câteva tulee de barbă blondă, nehrănit, anemic, rizĕnd fără mĕsură la câte-o vorbă mai năsdrăvană a colonelului şi apoi reluându-şi deodată rolul stării sociale pe care-l juca. Toţi săraci şi miserabili... Ei vĕzură cu fericire venirea noului conmesean, căci aceasta silea pe colonel să le dea drumul, strecurându-le in mână, la fiecare, câte-o consolaţie sunătoare.

— Uite, ii vezi Constanst, zise bĕtrănul, aceştia sunt cei mai mari duşmani din localitate ai guvernului; prin urmare eu sunt dator să-i ajut.... aşa mi-a poruncit mă-ta. Fiecare zice că e venit să reclame in contra Vampirului de prefect, să-l dea la gazetă, să-l maltrateze, să-l demascheze şi mai ştiu eu ce să-i facă.... Dar ei işi caută bieţii oameni slujbă, adaose bĕtrănul zimbind; ear tĕnĕrul acela e gazetar... urmă colonelul dând din cap; cum stau vremurile ia o s'ajungă ministru dacă n'o fi prea prost!

Și astfel, rizĕnd și bine dispus, colonelul se puse cu fiu seu la masă.

— Da bine bre, voi v'ați boierit de tot prin partea asta a țării. Ce vĕd eu aicea, e posnă mare...

In adevĕr birtul acela era birtul partidului cu dare de mănă, cu alte cuvinte al guvernului. Totul era luxos și elegant, afară poate de obrazuri. Vorba se ridica, ca aburul din bucate, din ce in ce mai sus; se intindea de la o masă la alta, cu tonul sceptic și satisfacția grasă a parveniților; umplea sala de un bruhaha sordid, ear cuvintele ce se puteau surprinde erau foarte puțin caste.

Colonelul State, care nu vĕzuse de mult fața nouă a lumei bucureștene, era grozav de mirat. Mai cu seamă militărimea il neliniștea.

— De unde atâția generali, măi băete?

— Ei, tată, dumneata crezi că lumea stă locului?..

— Ba nu. Eu înțeleg că lumea merge inainte, și chiar imi place. Dar prea au rĕsărit mulți deodată!..

— In urma resboiului așa e totdeauna.

— Povestea vorbei: in urma primejdiei mulți voinici s'arată.

— Mi se pare că ai trecut și dumneata in opoziție: te-a căștigat mama, zise Constant zimbind.

— Ba nicidecum, respunse bĕtrănul. Mie mi-e dragă lumea, și tinerețea, și mișcarea, dar cu regulă, măi frate. Păn acum ți-am zis vreodată: insoară-te? Nu, fiindcă nu era încă vreme, și pentrucă nu vream să mĕ amestec in treburile tale: tu ai să trăești cu nevasta ta, nu eu; și te știam destul de bărbat ca să nu mĕ tem că ai să te incurci undeva prostește.

— Mi se pare că vorbeam despre generali, zise fiu seu, rĕsucind talerul pe loc.

— Da, dar vream să-ți spun că toate lucrurile trebuesc făcute cu mĕsură și la vremea lor, și vĕd că tu lași să-ți treacă vremea, adăogă colonelul, intorcĕndu-se la vorba lui.

— Va să zică ați hotărit să mĕ insurați, il intrebâ fiu-seu cu oarecare tărie in vorbă.

— Nu că am hotărit.... dar zic și eu, ca părinte. Știi vorba lui Moșu-tĕu Niță: până la 25 de ani se insoară omul singur; de la 25—35 il insoară alții; de la 35—45 il insoară dracul, și de la 45 incolo nici dracul nu-l mai insoară...

Constant prinse acest prilej ca să pue convorbirea pe-o cale glumeață și neserioasă.

— Vrea să zică eu numai un an mai am până să mĕ petească dracu... Mai bine primesc să remăi nepețit, sfirși el rizĕnd.

Bĕtrănul făcea un chef nespus, ștergĕndu-și lacrimile, care, ca la toți bĕtrănii, ii veneau numai decăt in ochi.

— Săracul Moș Niță, zise Constant. A murit de mult, tată?

— Ei, Dumnezeu să-l ierte, de mult... Era frate cu mă-ta, dar era mai frate cu mine decăt cu ea.

— El nu s'a insurat niciodată, adaose Constant, ca cum ar fi chemat pe unchiul seu in ajutor.

— Ei, și la ce ți-e bun? Nu s'a insurat omenește, și a trăit toată viața lui cu o fată din casă.... ba mi se pare că are și un copil cu ea, un flĕcău in sat căt tine de nalt și de zdravăn.

— E he, trebue să merg să-mi vĕd rudele, zise tĕnĕrul, dănd din cap.

— De aia iți spun: fă lucrurile pe șartul lor, și daca te-i căi să fie vina mea. Unde mai pui, adaogă bĕtrănul, făcĕnd ochii mici și veseli, că mi-ar fi și mie drag să vĕd trăgĕndu-mĕ de halat vre-o trei patru lauri... pe care să ți-i tund chilug și să mi ți-i vîr la oaste de la 6 ani...

— Ar trebui să-i comandăm băeți pe toți, il intrerupse fiu seu, prins de vioiciunea dorinței bĕtrănului.

— Ei, fĕtul meu, cum te-i purta...

— Cred c'o să mĕ port bine, zise Constant ridicănd capul și căutănd să se uite liniștit și serios la tatăl sĕu,— fiindcă n'o să mĕ insor...

— De... cum ii vrea... respunse bĕtrănul incet. Eu mĕ

gândeam la Elencuța Mălinească.. dar dacă nu vrei să te insori, e treaba ta.

Și tăcură amêndoi. Bătrânul aprinse in mijlocul mesei o țigară și începù a scoate rotocoale mari de fum, pe care le urmărea in aer cu preocupare.

— Și dacă nu vrei să mergi nici acasă... ear ești liber, adăogă el după câteva minute, ca și cum vorba s'ar fi urmat fără intrerupere.

— Ba nu.... acasă merg, merg cu plăcere numai să pot căpăta congediu.

— Aș dorì atâta lucru să poți face pentru noi, zise bătrânul cu un rar accent de voință, ce punea câteodată in voce și care era atât de ascultat.

— Sper... mai mult decât sigur, incheiè tênêrul.

In cele din urmă vedea el bine că n'avea incotro: trebuea să se ducă.

Până a doua zi seara se invêrtì prin lume ca un nenorocit, fără a-și găsì stare locului. In fundul nehotăririi lui incepuse să se depue urmele unei hotăriri rêutăcioase pe care presimțea că are s'o urmeze. Dar tocmai fiindcă avea acest presimțimênt, era nervos, rușinat, cu o inclinare vêdită către ceartă, și nu spuse nimic Silviei despre plecare, după cum nu spuse tatălui sêu de neplecare. Venea acasă cu treabă și punea mâna pe gemantan; apoi il lăsa in mijlocul camerei și se apuca să-și ingrijească unghiile, sau își peria o mustață un sfert de cias și după aceea o resucea până s'o scoată din carne. Odată vêzù pe băeat trecêndu-i pe dinainte și i se părù că-i incâlțat strimb.

— Constant! strigă el cu putere, cine te-a schimonosit așa?

Copilul, nedeprins cu astfel de vorbe, remase incremenit locului și-și trecù mâna pe haine nedumerit.

— Nu te vezi că ești incâlțat strimb.

Băeatul ridică piciorul să se privească.

— Mama m'a incâlțat, zise el cu sfială.

— Foarte rêu. Du-te să te schimbe și să nu te mai vêd așa!

Apoi trecù pe lângă copil, care pornise incet şi ruşinat, fără să-l mai vadă, işi luă pălăria şi eşì.

Cu bětrânul să înţelesese să se întâlnească la gară la 10 ciasuri seara, spre a pornì in Moldova.

In seara aceea Silvia il vězù cu mirare intrând acasă pe la 9 ore. Ii dete bună-seara incet şi intinse mâna băeatului din fugă, fără a-l privì; acesta i-o sărută cu temere. Apoi işi luă cea dintâi haină ce o găsì la îndemână, se intinse pe canapea şi se invělì cu ea pe ochi. Silvia se sculă incet; plecă umbrarul lampei in partea aceea şi se apropiè binişor de el.

— Ear te doare capul? il intrebă ea cu grijă.

— Mě cam doare. Lasă-mě, respunse el scurt.

Ea se retrase in virful picioarelor şi trecù cu copilul in odaia de culcare. După ce işi adormì băeatul, ea revenì cu aceeaşi grijă inapoi şi se puse să citească sub lampa de pe masă, uitându-se din când in când la el cu nelinişte. Obrajii ei palizi se colorau cu două roate roşatice şi respirarea i se apropia par'că mai mult de gură. Silvia trăia pentru dinsa numai prin faptul că fisiceşte nu făcea parte din corpul altora, dar altfel, sufleteşte, era urmarea celorlalte două fiinţe ce o incunjurau.

Pe la 11 ½ Constant sărì de pe canapea, cu ochii tulburi şi pěrul vălvoiu.

— Căte ceasuri sunt? intrebă el răpede.

— Unsprezece şi jumětate respunse Silvia, privindu-l lung pe sub lumina lămpii.

El nu respunse nimic, işi luă haina pe un uměr şi se duse să se culce.

A doua zi dimineaţa, tocmai să imbrăca, când un aprod de la tribunal aduse o scrisoare. Silvia intră cu dinsa in mână, citind adresa cu luare aminte fiindcă i se părea că o cunoaşte.

— O scrisoare pentru dumneata, zise ea intinzěndu-i-o.

El o luă şi o desfăcù răpede. O cetì dintr'o singură aruncătură de ochiu şi după aceea remase cu ea in mână, gândindu-se. Era palid, par'că i-ar fi venit rěu. Silvia il ob-

serva ca intotdeauna pe tăcute. Un zimbet amar trecù pe buzele lui; cu scrisoarea încă in mână șezù pe marginea unui scaun, și, aproape fără să cugete, zise:

— Ce neomenie!...

— Ce-i? intrebă Silvia cu frică.

El se uită la dênsa, incercând să zimbească, spre a părea stăpân pe mișcările lui sufletești.

— Nimica, respunse cu rĕceală nefirească. Cred că am făcut o mare necuviință, și atăta tot. Eaca!

Și-i intinse scrisoarea. Erau numai căteva cuvinte de la colonel:

„Aseară te-am așteptat la gară, dar neintălnindu-te, am crezut c'ai scăpat trenul și m'am intors și eu. Vino să dejunăm amĕndoi și să plecăm cu trenul de la 4".

Ea citea și înțelegea, dar parcă nu'ndrăznea să înțeleagă.

— Cum vine scrisoarea asta de la tribunal? intrebă dinsa, cu formula sufletească a oamenilor modești, cari vor să depărteze de la dinșii prinosul unui compliment. Inima ei insă se incălzise de o mulțumire pĕtrunzĕtoare, care ii ridică incetul cu incetul sângele in vinele subțiri ale obrazului, punĕndu-i astfel pe expresia ființei sale lăuntrice vĕlul de pudoare al fericirii, care stă așa de bine la unele femei.

— Scrisoarea vine de la tribunal, respunse el, fiindcă bĕtrânul meu e om cuminte: n'a vrut să mĕ caute singur, ci a trimis sluga de la otel la tribunal, ca să o aducă aprodul, care, de sigur, trebuea să știe unde stau.

Silvia remăsese cu scrisoarea in mână și cu brațele incrucișate.

— Vai Constant, ce-ai făcut!..

— Nu-i așa?.. intări el cu acelaș suris meschin.

— I-ai făgăduit să te duci acasă și apoi l'ai lăsat să plece singur la gară?..

— Inchipuește-ți!

— Bine, să poate să nu-mi spui nimic?.. Crezi că te-aș fi lăsat eu să faci o asemenea faptă, zise ea cu căldură. Cu atăt mai mult că nu pentru intăiași dată te duci acasă....

de când suntem impreună, adause plecându-și privirile in pământ.

El se uita la dinsa lung, cu un fel de milă silită, care nu-i da pe față toată gândirea. Fățărnicia, care e fundul tuturor caracterelor omenești, chiar a celor mai bune, il făcù să mai protesteze, așa, de formă. In lăuntrul lui insă se simțea mulțumit de chipul nou sub care se infățișau lucrurile. Putea pleca din București cu conștiința impăcată; la oamenii culți, conștiința, când nu sunt stăpăniți de vre-o patimă, e un articol de căpetenie, cu care trebuesc găsite formule foarte diplomatice̦sti. — Pe de altă parte avusese ocasia și curajul de-a spune bătrânului că nu se insoară, astfel că, făcându-și bine socoteala, se intreba de ce adică nu s'ar duce să resufle la țară căteva zile, și tot odată să revie la loc in stima tată-sĕu, la care, cu adevĕrat și mai presus de egoismul sĕu, ținea.

Silvia, cu credință și aproape fericită că putea să-și impue sacrificiul sufletesc de-a se despărți de omul ce-i era drag, se puse să-i pregătească cufĕrul.

Dinsul se duse să vadă pe bătrân și lămuririle asupra scăpării trenului furĕ foarte scurte, de oarece tată-sĕu căuta să-l ajute și să-l scoată din incurcătură. El își aduse lucrurile de vreme la otel, și astfel, la patru ciasuri, plecarĕ impreună la gară.

IV.

Resteiul era o veche moșie părintească a colonelului State, așezată in sus pe Siret, in mijlocul unor coaste prelungi și mănoase, de-a căror văi se leagă atătea amintiri din trecutul neamului românesc. Câțiva proprietari mari scăpĕtați; o mulțime de boeri noi ridicați din fiii vechilor rĕzeși; arendași de-ai Statului imbogățiți de noua formă politică a anilor din urmă; câțiva jidani, oribili sub masca posesorului de pământ, — și sub stratul acesta, țărănimea, temeiul tuturor avuțiilor, săracă, chinuită, goală, — eacă noua desfășurare de viață in care intrăm.

Satul se intindea pe malul sting al apei, de o parte şi de alta a muchei, tăbărit pe văi şi pe dealuri, fără regulă, intre livezi de pruni, vii şi bătrânii nuci stufoşi ai Moldovei. Vara priveliştea trebuea să fie minunată. Iarna, când il cunoaştem noi, părea somnoros şi trist. Zăpada acoperise rîpele, micşorase corhanele, atĕrnase promoroacă de crengile supte ale pomilor şi aşternuse peste toate celea cerga sa albă. Ici şi colo fumul subţiratic de tizic se strecura pe hoarnele de nuele, dând astfel semn de viaţă.

Casele boereşti se ridicau in muchea dealului, nalte şi puternice, privind pe toată lunca Siretului, până departe, spre gară. Din vechile hardughii, coana Păuna, cu zidarii sĕi, scosese o casă aproape omenească, dar ii dăduse ceva din insăşi firea sa: era greoaie, demnă, curată, şi mirosea a pustiu. De la un geam, stăpâna, totdeauna imbrăcată şi purtând vecînicele sale mănuşi fără degete, privea vara plutele curgĕnd incet la vale, ear iarna sloii rostogolindu-se selbatici spre Dunăre. Colonelul se plimba in lung ş'in lat prin trei odăi de-a rândul, mângăindu-şi uritul cu ciubucul şi ziarele, pe care le citea cu credinţă de la un capĕt la altul. Era in toată casa mirosul singurătăţii de ţară, bogăţia liniştită a mobilelor vechi, lenea divanurilor, melancolia volumelor cu muchele roşii, şi printre firidele sobelor, cu toată vĕnătoarea ce le făcea coana Păuna, se intimpla ici şi colo să-şi intinză plasa căte un harnic painjin.

Colonelul State şi fiu-sĕu ajungeau la gară, in Moldova, pe la 7 ½ dimineaţa, după ce se opriserĕ pe la fie-care moşoroiu de staţie. Vorba in vagon se urmase incet, intim, până se perduse in osteneala somnoroasă a drumului şi in apatia frigului. Cand se deşteptarĕ la gară, Constant se coborî repede din vagon şi se duse să vadă dacă le-a venit sania. Cunoştea caii şi pe vestitul Toader Stingă, vizitiul de tinereţe al colonelului, dar nu-i vĕzù nicăeri. Intrebă pe unul şi pe altul, până ce insfirşit un om de la gară ii spuse că sania lor venise cu o zi inainte la amĕndouĕ trenurile. Cam nedumerit, el intră inapoi pe peron, când, trecĕnd prin

sala de așteptare, văzù pe tată-sĕu in picioare in fața a două doamne.

— Pănă aici a mers cum a mers dar de aici incolo e mai greu, zise Consfant lui tată-sĕu. Stingă n'a venit.

— Nu-i nimic, respunse colonelul dănd din cap. N'a venit Stingă dar ne-a eșit norocul inainte. Vino'ncoa să te infățoșez norocului.

— Coană Lizico, urmă el, adresăndu-se celei mai bĕtrăne, fiu-meu... pentru care o să tăem viţelul cel gras.

— Vra să zică fiul cel rătăcit, zise cu glasul resunător și accentul moldovenesc cea care se chema coana Lizica, rizĕnd.

— Cam așa, doamnă, respunse Constant, inchinăndu-se inaintea ei.

— C'est charmant.

In vremea asta colonelul se apropiase de cealaltă cu un șiretlic bĕtrănesc plin de haz și cum ședea jos ii pusese măna pe umeri și nu știu ce-i spunea de o făcea să ridă.

— Vino'ncoa, vino'ncoa, zise el lui fiu-sĕu, și ia aminte.

Apoi adresăndu-se tinerei femei:

— Fiu-meu, ii zise incet și dulce.

Constant se inchină din nou; fata dete ușor din cap, și ceremonia se sfirșì astfel cu foarte puțină solemnitate.

— Să știi că m'ai supĕrat, adăogă colonelul fetei.

— Da ce-i colonelule, intrebă bĕtrăna zimbind.

— Vream, coană Lizico, să arăt și eu ceva domnișorului ăstuia prin pustietățile noastre, și mĕ rugăm de duducuța matale să-și ridice voalul de pe ochi... Ei, nu vrea...

Fata ridea incet, și, cu tot voalul, se vedea bine cum se roșise.

— Apoi unde plecați? intrebă colonelul.

— Inchipuește-ți, mon colonel, că de două luni suntem pe drumuri, cu pozna ceea de proces.. Acum mĕ duc ear la Iași... și trebue să trudesc și fata asta cu mine, ca să iscălească pe acolo niște hărtii... Ia așa, ca să nu fie omul liniștit. Mais... demain soir nous rentrons, adaose mai incet

colonelului, cu vechiul obiceiu moldovenesc de-a vorbi două limbi deodată.

Clopotul sună a doua oară. Ei duseră pe cele două femei la vagon şi după ce plecă trenul inainte, se urcară in sania coanei Lizicăi, cum ii zicea bătrânul şi porniră acasă.

Pe drum intilniră pe Stingă, care venea ca'n poveşti, cu căteşi patru caii intinşi pe goană năprasnică, ţinênd hăţurile in singura mână ce-i mai remăsese şi indesându-şi pe ochi cu ciotul din dreapta o căciulă cât roata de mare.

— Ho, ho, nebunule, că omori caii, zise colonelul oprindu-l.

Dar n'apucaseră bine să se urce in sania lor şi tot el adăogă :

— Să te văd Stingă !...

Doar se cunoşteau deatăta vreme, stăpân şi vizitiu, şi-şi ştieau gusturile. Caii se aşternură la fugă inapoi, şi intr'o jumătate de cias furĕ acasă.

Cine n'a plecat de la locul naşterii şi nu s'a intors la el, şi cine nu ştie ce simţiminte complicate isvoresc in sufletele noastre la revederea atător lucruri cari ne-au populat copilăria ? Un căine bătrân care te recunoaşte; un pom sub care te dai in scrinciob; grădina care-ţi părea cât o moşie şi acum vezi că-i numai cât o grădină; gârla din vale in care bălăceai toată vara; lumea care te-a crescut şi azi te priveşte cu sfială; mobilele mâncate de cari; lucrurile noue pe care le aduce viaţa in rostogolirea ei, toate acestea prindeau inima tĕnĕrului in pânza lor cenuşie şi de cele mai multe ori tristă. De aceea se intimplă că cei mai mulţi oameni, reveniţi din depărtare la obirşia lor, cătva timp vorbesc foarte puţin.

Constant vĕzù pe mamă-sa cu emoţiunea nedespărţită de asemenea imprejurări. Dinsa il sărută şi-l mângăiè cu mĕsura ei obicĭnuită, şi numai privirea ii era vorbitoare când il urmărea umblând pe lângă fotoliul ei, nalt şi tĕnĕr cum fusese colonelul altădată... Tată-seu, care era de faţă, bufnea

căteodată de ris, spre a da drumul unui inec nervos ce mișcarea sufletească i-l aducea in gât.

— Ei, s'a făcut acum bărbat in toată puterea cuvêntului, zicea el, intorcêndu-se și ștergêndu-și ochii.

Cele doue zile dintâi le petrecură astfel, impreună, afară de mici incercări de a vedea dacă ogarii il mai cunosc. Când se incredința că ei il urmează, se hotorì să easă la epuri.

In dimineața zilei a treia, pe când el, imbrăcat cu o bundă blănită și cu botfori, se pregătea tocmai să plece, il chemă mama lui și-i spuse că seara avea să meargă cu tatăseu la vecinii lor de la Mălini, unde proprietăreasa ii poftea la ceaiu.

— Și fiindcă eu nu pot merge, mâne seară au să vie la noi. Bagă de seamă, adăogă ea, zimbindu-i, dar poruncindu-i aproape cu degetul.

El plecă nemulțumit. Istoria Mălinilor era cusută cu ață albă. Mai cu seamă de când vêzuse la gară pe cele două femei, ințelesese că una era de măritat și dinsul era socotit numai bun pentru așa treabă. Fata, pe cât putuse vedea, părea a fi curățică și deșteaptă, — dar asemenea podoabe sunt prețuite la femei mai mult când e vorba de a face curte, așa, de trecere de vreme; când ajunge treaba la insurătoare, ei, omul se mai codește; țăranul când cumpără topor il cercetează și pe pânză și pe muche. — El era mai cu seamă stăpânit de gândul celor rămași la București. Cu cât vedea că lumea il impinge să-i lase, cu atâta mai mult se simțea atras spre dinșii. N'avea destulă putere sufletească să taie intr-o parte și să se ducă cu hotărire in cealaltă. Ca marea mulțime a oamenilor moderni, el era primitor de toate nuanțele de impresii și ințelegea toate finețele morale ale lumii: de aceea poate nu știa cu siguranță incotro să apuce. Că Silvia, cu firea ei clară și senină, il ostenise, era sigur; dar Silvia era mama unui copil, care era al lui. Ca toți tinerii cari n'au avut in lume inceputuri grele și nici perspicacitatea unei pătrunderi geniale a vieței omenești, el nu-și dă seama că idealul unui caracter de femee era

tocmai caracterul Silviei, adică o natură simplă dar caldă, cu o mare putere de a suferì şi de a erta, inteligentă şi cultă cu discreţie. Dar insfirşit, aşa cum era, ostenit cu dragostea, ii remănea încă destulă conştiinţă ca s'o judece in bine şi să-i erte amorul dacă nu să i-l impărtăşească. Şi aşa cum mergea pe drum, recapitulându-şi trecutul cu nemulţumire, se simţì prins de ciudata curiositate bărbătească de a cunoaşte o femee nouă, şi par'că chiar ii plăcù ideea mamei sale de a se duce să vadă pe cele două stăpâne de la Mălin. Dar, ca şi cum in noi ar trăì totdeauna un judecător şi un criminal, gândul criminal vru să se intoarcă răpede spre Silvia, dar in partea aceea mergea la deal, şi astfel urca greoiu, penibil. Insăşi dinsa ii făgăduise să-i scrie... dar el şi zicea că ar fi făcut mai bine să-l lase in pace căteva zile.

Ogarii mergeau pe lângă el, ciotcă, cu gătul plecat şi coada invirtită in jos, avènd aerul bleg şi temèndu-se de cănii ceilalţi din sat. Dar odată ajunşi la cămp, işi ridicară nasul in vènt, ciulirè urechile, şi incepurè a se uita cercetător pe luciul văii. Constant o luă la o parte din drum, şi ei se inşirarè unul după altul, soldăţeşte. Zăpada nu era mare, dar imbrăcase bine tot pămèntul. Deodată căţeaua care era in frunte făcù o săritură, şi toată liota se aşternù pe fugă, dar o fugă aşa de fantastică că după două minute nu se mai vedea decât o sfoară vinătă ce se deşira mereu in zare, iar la capètul ei un ghem negru, rostogolindu-se. Dăduserè de un biet şoldan. Vènètorul, cu toată luarea aminte aţintită asupra nouei privelişte, fugea şi el in urma ogarilor, căutând să nu-i piardă din vedere. După cătă-va vreme, epurele făcù deodată la stinga şi toţi cănii trecurè dincolo de dinsul, aşa că acuma coteiul care era in coadă remase in frunte. Goana se urmă pe coaste şi pe căi poate aproape un cias. Vèzènd că era cu neputinţă a se ţine de ogari pe jos, şi ostenit, tènèrul ridică o muche, de unde putea zărì cănii din când in când, şi se puse pe un ciot să aştepte. Ştia că până nu l'or prinde, ogarii nu se lasă. In fuga lor făcuserè atâta drum, că nu mai vedea nici sat, nu mai cunoştea nici locurile. Totuş nu se gândea la nici un

fel de primejdie. Cu voioşia tinereţii şi a priveliştei sănătoase a naturei de iarnă, şi siguranţa unei puşti bune, nimic nu-l mai ingrijea. Avusese numai nedibăcia să-şi spargă sticluţa cu cognac, şi acu parcă simţea trebuinţă de puţină căldură. Inainte-i pe gura văii, se desfăşura peisajul luncei Siretului, cu pălcurile sale de gărneaţă, cu sălciile scorboroase, cu liniile cenuşii şi pierdute ale dealurilor de pe malul drept, şi tocmai in fund de tot se zăreau inălţimile păduratece ale Carpaţilor. Era adevărata notă a firii româneşti, melancolică şi oarecum senină, cu fatalitatea cămpiilor ninse, cu intinderea contururilor in linii infinite, şi tărgoveţul acesta, care rătăcise atăta vreme prin alte lumi şi luase atătea deprinderi străine, aici, in mijlocul singurătăţii de iarnă, se simţea in adevărata lui ţară. Dar eată că venea la deal goana intreagă, cu bietul epure in frunte, abia mai sărind, şi in urma lui, gata să-l inhaţe, trei ogari, singurii cari se mai ţineau. Constant se tupilă după ciot şi intinse puşca. Dar când trecură pe lângă el, căţeaua cea galbenă era atăta de aproape de epure in căt ii fù frică să n'o impuşte, şi nu trase. Sări de lângă ciot şi se luă după ei. Trebuiau să-l prindă. In adevăr, când scăpătară peste muche, la vale, epurele veni peste cap şi căinii puseră gura pe el. Era şi mort sărmanul. El rămăsese intr'o parte mototol, ear căniі căzură intr'alta pe brănci fără să mai poată respira de căt printr'o tuse seacă şi vîrindu-şi boturile in zăpadă. După căteva minute Constant ii luă de ceafă şi-i ridică in sus spre a nu-i lăsa să ingheţe pe pămănt. Incetul cu incetul se adunară şi coteii ceilalţi, şi astfel, strinşi din nou la un loc, se bucurau unii de alţii, fără zgomot, cu gravitatea obicinuită a ogarilor, şi o pornirè inainte.

— Hai băeţi! Roşca!.. strigă Constant pe căţeaoa cea mai bătrănă, haidem!..

Dar unde? Se urcară inapoi pe muchea pe care aşteptase, şi făcù ochii roată imprejur. Nu recunoştea nimic. Vremea trecuse fără să bage de seamă şi incepuse să-i fie foame de-a binele. Pe valea cealaltă se vedea in depărtare un sat. O luă deadreptul peste cămp intr'acolo. Acum, după

ce-şi isprăvise misia de vĕnător şi luarea aminte nu-i mai era aţintită asupra unui singur lucru, începù să-i pară drumul mai greu şi să se simtă mai singur. Legă vorbă lungă cu cănii :

— Dar tu, măi bercule, cine ţi-a tăiat coada? Dar tu, hătreo?.. Roşca, vin aici!..

Şi fiecare coteiu se schimonosea după gradul sĕu de simţire, strimbându-şi capul in toate părţile ori dănd din coadă. Din cănd in cănd ii mai asmuţea pe cămp, şi ei ridicau ear capetele in sus. Insfirşit, după vre-o jumĕtate de clas, ajunse in sat. Cănii il simţiserĕ că-i străin şi-l lătrau ca pe urs. Ogarii mergeau cladără lăngă el.

Ajunse la han, o hardughie lungă, ridicată pe bolovani, şi intră inăuntru. Crăşmarul era un jidan, ca mai peste tot in Moldova, cu un ţiţăş soios legat de găt, cu scufa pe virful capului, perciunat, năsos, murdar, un adevĕrat jidov habotnic. El plimba o litră de spirt de bucate dintr'o sticlă intr'alta, pregătind astfel rachiu pentru muşterii, cari erau deocamdată numai trei. Ei steteau pe-o laviţă scorojită, cu sucmanele pe umĕr, bănănăind din picioare şi pifăind din lulele a pagubă. Erau sdrenţăroşi, uscaţi, cu un adănc desgust de toate, ce se da pe faţă, fără ştirea lor, prin vorba rară şi scurtă şi prin chipul de-a scuipa. Dugheana evreului, intunecoasă, da un aer de sărăcie friguroasă la toate celea.

— Bună vremea, oameni buni, zise Constant din uşă.

— Mulţumim dumitale, cucoane, respunserĕ ei, sculăndu-se incet.

— Apoi, frig ha?

— Frig rĕu, respunse unul dănd din cap.

— Ai ceva demăncare, jupăne?

Evreul se uită la el, mĕsurăndu-l de sus pănă jos.

— Nu pentru dumneata, respunse el lung şi trăgănat.

— Apoi ce facem, că mi-e foame?

— Poftim la curte, zise evreul cu galantomie.

— Mĕ pofteşti la masa altuia?

— La noi așa se obicĭnuește, respunse el cu demnitate. Cui e foame găsește ce să mănânce la boieri.

— Da cine sunt boierii? intrebă Constant, mirându-se de solidaritatea evreului cu stăpânii.

— Cucoana Lizi, vĕduva lu Malineschi...

Tĕnĕrul privì lung la jidov să vadă dacă glumea. El adause foarte liniștit:

— Poate nu cunoști pe cucoana Lizi?.. Asta nu face nimĭchi. Tot ai să găsești demâncare...

Constant se uita la șorțul evreului, gândindu-se la ciudata imprejurare care il aducea fără vreme și fără voie la Mălini.

— Ia ascultă, jupâne, nu se poate să găsim ceva prin sat, ca să nu mai merg la curte?

Jidanul il privì cu un ochiu mai mic și cu altul inchis.

— Poate ești dator ceva la cucoana Lizi?.. intrebă el.

Constant incepù a ride.

— Nu până acum, zise el vesel. Intrebarea evreului, indrăzneață la alt om dar in gura lui foarte naturală, il hotărì.

— Bine, jupâne, atunci să mergem la cucoana Lizi, dacă nu se poate altfel.

— Bade Ivane, fă-ni un pustiu de bine și du pe dumnealui la curte...

Țăranul se sculă numai decât, la vorba evreului și amĕndoi pornirĕ.

(Va urma) *DUILIU ZAMFIRESCU.*

LEGENDA MEŞTERULUI MANOLE

LA GRECII MODERNI

Credinţa zidirii oamenilor de vii este una din cele mai respândite şi poate fi cu drept cuvênt considerată ca o supravieţuire, ca o remăşiţă moştenită din epoca cea mai primitivă a civilisaţiunii. La popoarele selbatece această datină se practică încă in toată spăimântătoarea ei realitate, la naţiunile civilisate ea subsistă ca superstiţiune adesea cristalizată in cântece şi tradiţiuni populare. La zidirea unei cetăţi, la clădirea unei case, la ridicarea unui pod sau la săparea unui şanţ, trebuea neapărat, spre a le face trainice sau inexpugnabile, a se zidì in temelie o fiinţă nevinovată, un copil, mai adesea o femee. Şi până la noi a ajuns ecoul dureros al victimei, menită a ispăsì grozava superstiţiune.

Această credinţă nu este, in fond, decât una din multiplele forme ale animismului, isvorit din perpetua năzuinţă a omului de a asimila cu propria sa fire tot ce-l inconjoară. Obiectele şi fenomenele naturei ii apar insufleţite, inzestrate cu un spirit aseměnat cu al seu. Pământul nu-i o materie brută şi inertă, ci posede un spirit particular, care poate devenì funest sau favorabil intreprinderilor omeneşti. Orice nouă clădire este o incălcare in domeniul geniului local, care reclamă o desdăunare. Spre a-l imblânzì, spre a-l face priincios, se recurge la practica cea mai obicĭnuită a cultului primitiv: jertfa omenească.

Cu progresarea culturei victima umană fù inlocuită cu un animal (cocoş, găină berbece, miel) sau cu altă representare substitutivă (cadavru, statuă sau umbra omului).

Legenda zidirii oamenilor de vii a fost studiată in parte de către Grimm, Tylor, Liebrecht, Gaster, Kraus (1), dar lipseşte încă o lucrare *d'ensemble* asupra acestei importante chestiuni.

Imi propun a imbrăţişa, intr'o monografie specială, totalitatea acestor credinţe, a cerceta originea şi respândirea lor, a analiza compositiunile poetice destinate a perpetua un obiceiu practicat odinioară pe o scară foarte intinsă, anume paralele versificate, ce ne intimpină la Sĕrbi despre oraşul Scodra sau Scutari (2), la Bulgari despre cetatea Solun sau Salonic (3), la Greci despre podul de peste Arta (de unde trecù la Românii din Macedonia (4), la Unguri despre nalta cetate Deva (5) şi la Albaneji tradiţiunea podului de peste Dibra (6). Acolo vom avea ocasiunea a discuta căteva puncte obscure, ce presentă legenda românească analogă a Meşterului Manole despre zidirea Monăstirii Argeşului, asupra originii căreia admirabila ingeniositate şi erudiţiune a d-lui Hasdeu a aruncat, in timpul din urmă, o lumină atăt de neaşteptată.

De astădată mĕ mărginesc a trata despre credinţa respândită la Grecii moderni, incercăndu-mĕ a reproduce cu o scrupuloasă exactitate cântecele lor istorice privitoare la zidirea oamenilor de vii. Când e vorba de producţiunile musei populare sunt de părere, că traducerea literară e cea mai capabilă a da o idee de geniul limbei originalului. Voiu alătura apoi un resumat al tuturor cântecelor paralele din Europa orientală, spre a trage căteva deducţiuni comparative.

1) Grimm, *Deutsche Mythologie*, ed. IV, (1875-78), p. 956 şi *Nachträge*, p. 330. — Tylor, *Civilisation primitive*, p. 122 urm.: la survivance dans la civilisation.—Liebrecht, *Zur Volkskunde*, p. 284—296: die vergrabenen Menschen. — Gaster, *Literatura populară*, p. 479—481. — Kraus, *Das Bauopfer bei den Südslaven*. Viena, 1887. — Cf. Andree, *Parallelen und Vergleiche*, p. 18—22.

2) Vuk Karagić, *Srpske narodne pjesme* II, 5.

3) Miladinovci, *Bălgarski narodni pĕsni*, No. 424.

4) *Mostre* II, 84—94: Cănticlu a puntilei di Narta.

5) Kriza, *Vadrózsák* (Cluş, 1863), vol. I, p. 314.

6) *Valyeta shkipătare* (Albina albaneză). Alexandria, 1878, No. 12.

I

In Grecia e pretutindenea familiară credinţa că, la durarea unei clădiri (casă, pod, şanţ) să se jertfească o victimă in temelie. După ce preotul a sfinţit locul se tae o găină, un cocoş, un berbece sau un miel, cu al cărui sânge se stropeşte peatra temeliei. Verbul *στοιχειώνω* (de la *στοιχειό*, stafie) deseamnă această ceremonie datorită geniului local spre a ferì locuinţa de duhuri rele, de stafii şi spre a da tărie nouei clădiri. Uneori zidarul adimeneşte pe cineva şi cu o sfoară ii măsoară in taină trupul sau numai piciorul sau chiar şi umbra şi ingroapă apoi măsura in temelie. Omul, căruia s'a luat o asemenea măsură, moare negreşit un an după săvirşirea faptului. Tot aşa păţeşte cel ce trece in momentul când se pune temelia unei clădiri şi acolo ii remâne umbra sau stafia. Jertfirea unui animal are de scop inlăturarea unei asemenea primejdii. In timpul ceremoniei, membrii familiei stăpânului trebue să se ţie la oarecare depărtare, căci cel ce-i atins de sângele victimei, e expus unei morţi sigure. Până şi astăzi ţăranii din Zacint cred că, spre a intări podurile sau cetăţile, e bine a se tăia la faţa locului un om, mai cu seamă un turc sau ovreiu, şi a-l ingropa in zidire(1).

In poesiile populare neo-greceşti regăsim aceeaşi datină — ca şi aiurea — sub forma cea mai primitivă, adică de victimă umană şi aplicată mai ales la zidirea podului peste Arta. Să cercetăm mai de aproape diferitele variante ale acestei teme populare:

1. Redacţiunea cea mai veche pare a fi versiunea ce circulă in Corcira sub titlul „Podul peste Arta“ (*Ἡ γέφυρα τῆς Ἄρτας*). Stilul deşirat al povestirii trădează vechimea cânteculuì: frasele originalului se succed fără legătură regulată şi, in traducerea românească, am căutat a păstra această particularitate.

1) Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*, p. 196—199 şi Tommaseo, *Canti populari* (Veneţia, 1842), p. 174: il genio del ponte.

PODUL PESTE ARTA (1)

(Corcira)

Patruzeci şi cinci de meşteri şi şaizeci de calfe (2)
Trei ani lucrarĕ la podul peste Arta;
Toată zioa zideau şi de cu seara se dărăma.
Meşterii se jeluesc şi calfele plâng:
„Vai de truda noastră, pĕcat de munca noastră!
Toată zioa să zidim, seara să se dărăme".
Ear stafia (*στοιχειό*) respunse din bolta cea dreaptă (3):
„De nu veţi jertfi un om, zidul nu se intemeează (4);
Şi nu cumva să jertfiţi orfan, străin sau drumeţ,
Ci frumoasa nevastă a meşterului mare,
Care vine incet in zori, care vine incet la prânz".
Cum o aude, meşterul mare cade ca mort,
Scrie o carte şi o trimite cu priveghetoarea:
„Incet să se 'mbrace, incet să se 'nveştmênte, incet să meargă la prânz,
Incet să meargă şi să treacă podul peste Arta".
Şi paserea nu ascultă, se duse şi altminterea spuse:
„Răpede te 'mbracă, răpede te schimbă, răpede mergi la prânz,
Răpede mergi şi treci podul peste Arta".
Eat'o perind din uliţa cea prăfoasă (=albă);
Meşterul mare o vede şi inima-i se sfişie.
De departe ea ii salută şi de departe le zice:
„Sănătate şi bucurie, meşterilor şi calfilor,
Dar ce are meşterul mare de-i aşa de posomorit?"
Inelul ii căzù in bolta cea dintâi (5),
Şi cine să meargă şi cine să easă să-i găsească inelul?
„Meştere nu te amărî, eu o să merg să ţi-l aduc,
Eu o să merg şi eu o să es să găsesc inelul".
Abia se coborî, abia păşì inăuntru:
„Trage bine lanţul, trage lănţuşorul,
Scotocit-am peste tot şi nimic nu găsii".
Unul o loveşte cu mistria, altul cu var,

---

1) Passow, *Popularia Carmina Graeciae recentioris* (Lipsiae, 1860), No. DXI după Zambelios, *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος*. Corcira, 1852.

2) *Variantă* (Tommaseo IV, 178): «O mie de meşteri zideau podul peste Arta».

3) *Var.* (Ibid.): «Venì un glas din cer şi din gura Arhanghelului».

4) «*Ἂν δὲ στοιχειώσετ' ἄνθρωπο, τεῖχος δὲ θεμελιώνει...*»

5) *Var.*: «....in adâncimile bolţii».

Meşterul mare apucă un bolovan(1) şi i-l asvîrle :
„Vai de ursita mea, păcat de soarta mea,
Trei surori furăm şi toate trele rău ursite (=scrise).
Una zidì (podul peste) Dunărea, cealaltă Avlona(2)
Ear eu, cea mai de pe urmă, podul peste Arta.
Cum imi tremură inimoara(3), să tremure podul,
Şi, cum imi cade părul, să cadă trecătorii!"
„Fata mea, schimbă-ţi vorba şi rosteşte alt blăstem (4),
Că ai un frate unicel, nu cumva să treacă".
Şi ea işi schimbă vorba şi rosteşte alt blăstem :
„(Tare) ca fierul e inima-mi, ca fier (fie) podul,
Ca fier părul meu, ca fier (fie) trecătorii!
Că am un frate 'n străinătăţi, nu cumva să treacă(5)".

2. Următoarea variantă din Zacint, intru cătva mai simplificată, conţine o serie de cuvinte italiene(6), cari indică indeajuns localitatea proveninţei cântecului :

PODUL PESTE ARTA(7)

(Zacint)

Patruzeci şi cinci de meşteri şi şaizeci de lucrători
Zideau un turn peste podul Artei.
Toată zioa durau, seara se surpa.
Plâng meşterii, plâng, plâng şi se bocesc,
Ear lucrătorii se bucură că iau leafă (=zioă).
Intr'o Duminecă a Paştilor, intr'o zi de sărbătoare
Meşterul mare se culcă să doarmă puţintel
Şi vĕzù un vis in somnul său, in inchipuirea-i :
De nu vor omorì un om, turnul nu se intemeează(8),

1) *Var.* : «cinci sau şase măciuci».
2) Oraş maritim in Epir.
3) *Var.* : «garoafa».
4) *Var.* : «Fata mea, ia seama să-ţi măntui sufletul».
5) Sfirşitul poesiei la Tommaseo :
«Să tremure munţii pustii, să tremure podul,
Să cadă păsările sălbatice, să cadă oamenii!»
6) De pildă : *λαβουρέντες* pentru *μαθητάδες*, *ντοορνάτα* pentru *ἡμέρα* etc.
7) Passow, No. DXII, după Tommaseo IV, 180.
8) *Σα δὲ σκοτα'σουν ἄνθρωπο, πύργος δὲ θεμελια'νει...*

Nici bogat, nici sărac, nici nimenea 'n lume
Să-l întărească fără numai nevasta meşterului mare.
Chiamă pe un lucrător să-i împlinească voinţa:
„Du-te de spune cucoanei (=luntrăşiţei), stăpânei tale
Să se 'mbrace, să se gătească, să-şi pue sculele de aur,
Să-şi pue cele de argint şi mătăsurile;
Iute să meargă, iute să vie, iute să-i o spui".
Se duse şi o găsì cosind şi cântând:
„Bine te găsii, cucoană, stăpâna mea!
Mĕ trimise meşterul mare să-ţi pui sculele de aur,
Să-ţi pui cele de argint şi mătăsurile,
Să vii să prânzim . . . . . ."
Se 'mbrăcă, se gătì, işi puse sculele de aur,
Işi puse cele de argint şi mătăsurile;
Se duse şi-i găsì la masă că şedeau:
„Bine venişi, stăpâna mea!
Imi căzù de logodnă întâiul inel,
Pentru asta te vestii să vii să mi-l scoţi".
Şi, cum se coborì în pod, unul o loveşte cu tencueală şi celălalt cu var,
Ear cel meşter mare cu ciocanul o isbeşte:
„Trei surori furĕm şi pe toate trele ne omorirĕ,
Pe una o ucise la o biserică, pe cealaltă la o monăstire
Ear pe-a treia, pe cea mai frumoasă, la podul peste Arta.
Cum imi tremură mânile, să tremure stilpii,
Cum imi tremură inimioara, să tremure podul!"

3. Varianta de mai la vale a fost culeasă în Creta şi publicată de Jeannaraki (1). Ea conţine deosebiri importante în fond şi în formă, de aceea o reproducem în întregimea ei:

Pe cel riu negru zideau o boltă,
O boltă clădeau să nu se'necе trecĕtorii.
Şi o păsĕrică ciripeşte, strigă şi nu tace:
„Aci bolta să nu stea, să nu se întărească,
De nu s'a omorì un om în piciorul bolţii (2);
Nici orb nici şchiop şi nici drumeţ
Ci numai frumoasa nevastă a meşterului mare.
Ascultă, meştere mare, ce-ţi zice păsĕrica!"
Plânsul îl apucă şi porneşte a casă;

1) «Ἄσματα κρητικά» (Lipsca, 1876), No. 271.
2) «...να χτίσουν ἄνθρωπο 'στὸν πόδα τοῦ κοιμάρας».

Il intreabă frumoasa-i nevastă, cea cu părul creţ:
Ce ai, meştere mare, că te-apucă plânsul?
— Inelul îmi căzù la piciorul bolţii.
— Taci, meştere mare, că ţi-l oiu scoate.
Ea incepe a se gătì de dimineaţă până seara
Şi de seară până dimineaţa, apoi până la nămiezi,
Pe frunte pune soarele, ear luna pe piept
Şi-şi arcueşte sprincenile ca aripa de corb;
Mărgăritare pune cât nisipul cel nemăsurat
Ear la gâtu-i galbeni cât cremenea de mari.
O iau doicele şi ajunge in boltă:
— Bine v'am găsit, boierilor şi meşterilor!
— Bine ai venit, crăeaso cu cinci podoabe!
Ea işi sumete mânicele şi intră in boltă.
Unul o loveşte cu ciment, altul cu cremene,
Ear căinele de meşter mare cu greoaea sa mistrie.
Lăsaţi-mè, săraca de mine, două vorbe să vĕ spun:
„Trei surori furĕm şi toate trele rĕu ursite:
Una perì de sabie, cealaltă intr'o fântână
Şi eu, nenorocita, la piciorul bolţii
Tu, privighetoare, ia-mi privirea şi tu, potârniche, podoaba
Ear tu, porumbule, ia-mi părul,
Să nu-l ia o femee şi să aibă trista mea!"

4. Infine, varianta următoare publicată de Jatridis(1) sub titlul „Femeea jertfită de cei doi fraţi ai săi" (*Ἡ στοιχειωμένη γυνὴ μετὰ τῶν δύω αὐτῆς ἀδελφῶν*):

O mie patru sute meşteri şi şaizeci de calfe
Durau o boltă, un pod peste Elada (=Sperchios);
Toată zioa zideau, ear noaptea se dărâma.
O păsărică venì de se aşezà sus in boltă.
Nu ciripì ca pasărea, nu cântă ca privighetoarea,
Ci cântă şi grăì cu glas omenesc:
„De nu-ţi jertfì un om, bolta nu se intăreşte (2).
Dar nu jertfiţi orfan, nici străin, nici drumeţ
Fără numai nevasta meşterului mare".
Trimite două călfi să meargă la stăpâna lor:
„Scoală, stăpână meşteriţă, te voeşte meşterul!" —
„Spuneţi, de mĕ vrea de bine, să mĕ gătesc să viu,

1) *Συλλογὴ δημοτικῶν ἀσμάτων* (Atena, 1852), p. 28.
2) «*Ἂν δὲν στοιχειώσῃτ' ἄνθρωπο, καμάρα δὲν στερεώνει*».

„Ear de mĕ vrea de rĕu, să viu aşa cum sunt“. —
„Nici de bine nici de rĕu, numai vino cum eşti“. —
„O ştiu, nenorocita, o ştiu, săraca de mine!
Trei surori furĕm, pe toate trele ne jertfirĕ (1)
Pe una la Târnova, pe cealaltă la Manole (2)
Şi pe mine, nenorocita, in boltă cea rotundă.
Cum imi tremură inimioara, aşa să tremure podul,
Cum imi curg lacrimile, aşa să cadă trecĕtorii!“

Pe când primele două variante mai cunoscute, cea din Corcira şi cea din Zacint, se repoartă la podul de peste Arta, varianta din Creta nu specifică numele acelui „riu negru“, ear cea din urmă pomeneşte de podul de peste Sperchios sau Elada. O traducţiune povesteşte că, in „Podul lui Petru“ de lângă Livadia in Beoţia, s'ar fi zidit de viu un *Arap*, şi intr'un bocet (*μοιρολόγιον*) o femee jăleşte pe bărbatu-sĕu, pe meşterul Panaiotis, care ar fi fost zidit in fântâna din Aracoba de pe Parnasos:

Ἀνάθεμα σε Κάλεσσε, καὶ μυριανάθεμά σε,
Ποῦ ’στείχεωσες τὸν ἄνδρα μου, τὸν μαστροπαναγιά’τη. (3)

II.

Legenda zidirii oamenilor de vii a fost impodobită cu vestmêntul poesiei numai la Români, la Unguri şi la popoarele din peninsula balcanică: Sĕrbi, Bulgari, Albaneji, Greci şi Macedo-Români. Nu ştiu, dacă datina primitivă va fi fost odinioară mai consistentă in sud-estul Europei decât aiurea; dar constatăm faptul că, pe când datina respectivă

1) Expresiunea: *ταῖς τρεῖς στοιχιὰ μᾶς ’βάλαν* insemnează literal «*ne-au pus stafii* pe toate trele», de oarece poporul crede, că fiinţa zidită continuă a trăi ca stafie, ca geniul ocrotitor al locului.

2) *Manole* e numele unui pod peste Agraida cu următoarea inscripţie a ctitorilor:

ΕΚΤΙΣΘΗ ΤΟ 1659
ΟΙ ΚΤΙΤΟΡΕΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΑΙ ΜΑΝΩΛΗΣ....

3) Jatridis op. cit., p. 93 urm.

este una din acele superstiţiuni universale, cari formează fondul primordial al credinţelor omenirii in starea rudimentară a culturei, ea a lăsat un ecou numai in poesia populară a unui grup etnic din Orientul Europei.

Diferitele versiuni poetice ale acestei legende s'adapă toate dintr'un acelaş isvor: credinţa zidirii de viu. Dar vioiciunea şi bogăţia fantasiei populare a ştiut să dea fondului comun cea mai surprinzătoare varietate. Ca frumuseţă poetică şi ca originalitate relativă versiunea sĕrbă şi română, ocupă intăiul rang; cântecul bulgăresc respectiv produce impresia unui fragment, de aci caracterul său defectiv; basmul albanez este o palidă imitaţie a baladei sĕrbeşti, ear cântecul macedo-român o reproducere literală a uneia din variantele neo-greceşti, traduse mai sus. Versiunea maghiară şi neo-greacă ocupă, prin particularităţile lor caracteristice, un loc a parte in seria acestor producţiuni ale musei populare.

Legenda „Meşterul Manole“ fiind de toţi cunoscută, mĕ mărginesc a da mai la vale, intr'un scurt resumat, cuprinsul legendelor paralele la Unguri, Sĕrbi, Albaneji, Bulgari şi Macedo-Români.

1. *Balada maghiară despre zidirea inaltei cetăţi Deva:* Doisprezece zidari incep a clădì cetatea Deva pe preţul de jumĕtate sfert argint şi jumĕtate sfert aur. Dar ce durau inainte de ameazi, se dărăma până seara şi ce săvirşeau până seara, se surpa până dimineaţa. Spre a da tărie zidurilor meşterii se invoiesc a arde pe una din nevestele lor, a amesteca cenuşa ei in ciment şi a zidì astfel cetatea.

In curĕnd nevasta zidarului *Kelemen* porneşte in trăsură la bărbatu-său. Pe drum se stirneşte o furtună şi vizitiul o sfătueşte a nu-şi urma călĕtoria, povestindu-i c'a vĕzut in vis curtea stăpânului său cernită şi pe băeţaşu-i inecat in puţul curţii. Dar femeea ii porunceşte să pornească răpede inainte.

Kelemen, recunoscĕnd trăsura din depărtare, se roagă la Dumnezeu să se sfărme şi caii să ologească; dar in zadar, trăsura s'apropia mereu. Sosind, nenorocitul spune ne-

vestei sale invoiala zidarilor. Acesteia i se ingădue rugăciunea de a-şi lua zioa bună de la prieteni şi de la băeţaş, apoi e arsă şi cu cimentul gătit din cenuşa ei se durează cetatea şi zidarii căştigă inaltul preţ.

Intors acasă, Kelemen spune băiatului, care-l intreabă de mamă-sa, că se va intoarce seara, apoi dimineaţa. A doua zi ii spune adevĕrul. Băiatul porneşte la Deva şi acolo strigă tare pe mumă-sa. Un glas ii respunde: „Nu pot vorbì, că zidul m'apasă!“

Inima băiatuluĭ se sfişie şi, pămĕntul spintecându-se sub picioarele sale, el cade mort in prăpastie.

2. *Balada sĕrbească despre zidirea oraşului Scodra:* De trei ani, trei fraţi (craiul Vucaşin, voevodul Uglieşo şi Goico) cu trei sute de lucrători zideau cetatea Scutari pe malul Boianei. Dar Vila (zina) surpa mereu noaptea ce se zidea zioa, In al patrulea an ea poruncì să zidească in temelie pe cei doi fraţi gemeni, Stoi şi Stoiana(1).

Craiul trimite pe Decimir, sluga-i credincioasă, să colinde lumea ca să-i găsească. Trei ani de-arăndul umblă in zadar şi se intoarse fără ispravă. Atunci craiul porunceşte meşterului *Radu* să reinceapă zidirea.

Trei sute de zidari se pun din nou pe lucru şi earăş noaptea nimicea munca zilei. In cele din urmă Zina vesteşte să se zidească in temelie soţia aceluia dintre fraţi, care va venì dimineaţa să aducă demăncare lucrătorilor. Cei trei fraţi jură să păstreze taina şi să lase victima in voia soartei.

Dar numai Goico, fratele mai tĕnĕr, se ţine de cuvĕnt. Nevastă-sa, lăsănd pe copilaşul seu Ivan in seama soacrei sale, porneşte să ducă gustarea coborindu-se pe Boiana. Goico, cum o zăreşte, se răpede la dinsa şi, udănd cu lacrimi faţa ei drăgălaşă, ii vesteşte soarta fatală.

Tĕnĕra femee e predată meşterului Radu şi zidarii incep a dura in juru-i pietre şi lemne, cari ii ajung pănă la genuchi. Dar dinsa, crezĕnd că glumesc, ridea mereu şi

1) Joc de cuvinte: slavoneşte *stoiti* insemnează «a sta, a fi trainic».

nu înțelese grozavul adevĕr decât cănd zidul îi ajunse la brău.

Desperată, se îndreaptă cu rugăciuni ferbinți către cumnații și soțul ei, dar nimeni n'o ascultă. I se ingădue ultima rugăciune: să-i lase o crăpătură în dreptul țîței, ca să poată alăpta pe Ivan și o ferestruie în dreptul ochilor, ca să poată privì frumoasa-i casă, sosirea și pornirea copilașului.

O sĕptĕmănă după ce alăptă cupilul, glasul i se stinse, dar isvorul vieții remase mănos timp de un an: amorul fù mai trainic ca moartea. Și azi încă mumele, cărora le-a secat laptele, vin pentru tămăduire la locul minunat.

3. *Tradițiunea albaneză despre Podul Vulpei de peste Dibra:* Trei frați zidari lucrau de trei ani la un pod și nu-l puteau isprăvì, căci ce zideau se surpa. Un unchiaș îi sfătuește să zidească pe una din soțiile lor în temelie. Numai fratele mai mic păstră taina și nevastă-sa pornì a doua zi spre pod. La vederea ei, bărbatul se depărtă plăngĕnd, ear cumnații o băgară în temelii. I se implinì rugăciunea: să lase în zid o deschizĕtură spre a-și alăpta copilul. Pe acea gaură curgea copilului laptele chiar și după moartea tinerei femei. Laptele se prefăcù în urmă într'un isvor de veci.

4. *Cântecul bulgăresc despre fecioara zidită de vie:* Meșterul *Mano* cu trei sute de zidari s'apucă să dureze cetatea Solun (Salonic). După ce o zidì Mano se urcă pe șchele să mĕsoare înălțimea turnului. Acolo zărește pe frumoasa fată a vĕduvei Giurgea, a cărei „față strălucea ca soarele". Această vedere uimește pe meșter într'atăta, încât își perde cumpătul, alunecă de pe turn, sfarmă scara, cade pe pămĕnt și-și dă sufletul grăind: „Tovarăși credincioși, porniți la divan și cereți judecătorului drept ispășire să se înmormănteze de vie fata Giurgei lăngă mine".

Divanul incuviință cererea și zidarii „puserĕ de vie pe fata Giurgei în morminte meșterului Mano".

5. *Cântecul româno-macedonean despre puntea de Narta:* „Trei mosturi alăvdați", tustrei frați, sunt chemați de rege, care le dă porunca, sub pedeapsă de moarte, să dureze un

pod peste Arta. Cei șapte ani ceruți sunt pe sfîrșite fără ca frații să-și fi ajuns scopul, căci

Tută zăua çe lucra,
Apa noapte l'uă'neca.

O păsărică se înfățișează meșterului mare și-i vestește:

„Măimare, să nu te jilești
Ma, să vrei lucru să bitisești,
A ñiclui frate 'nveastă să luați,
Tu themealie s'uă băgați,
Invhie, invhie s'uă anveliți,
Jeale și ñilă să nu muntriți".

Tănăra femee, sosind la pod, i se spune că meșterul scăpase inelu-i de logodnă în bolta podului. Pe când intră în groapă să-l caute, calfele o zidesc în temelie. Se roagă să i se lase țița afară ca să-și alăpteze pruncul și înainte de-a muri, rostește blăstemul:

Cum treambur mine, mărata,
Să treambure și puntea de Narta!
Căți căletori va să-și treacă
Cama mulți să-și 'neacă;
Căți peri 'n cap mine 'ñi am,
Ahăți oameni se se'neacă tr'an!

III

Trăsuri caracteristice comune:

1. Numele meșterului: Manole (Români), Mano (Bulgari), Radu (Sărbi), Kelemen (Unguri) — numele nenorocitei femei apare *numai* în versiunea românească completă sub forma Caplea (1).

2. Simbolismul numeric, care joacă un rol atât de im-

1) Vezi admirabila versiune a «Meșterului Manole» publicată de d-nu G. D. Teodorescu, *Poesii populare*, p. 460—470.

portant in folklore : 3, 45, 60 sau 1000; 1400 (la Greci); 9, 99 (la Români); 3, 7 (la Macedo-Români); 3, 300 (la Sĕrbi şi Bulgari); 12 (la Unguri).

3. Vestea fatală o transmite : geniui locului sau un glas din cer (Greci), o zină (Sĕrbi), un vis (Români, Greci), o păsĕrică (Greci, Macedo-Români), sau un unchiaş (Albaneji).

4. La apropierea tinerei femei meşterul se roagă să supravie diferite piedici, cari s'o intărzie : să se sfarme trăsura (Unguri), s'o intimpine un hăţiş, o lupoaică şi o scorpie (Români).

5. Jurămĕntul se calcă de cei doi fraţi (Sĕrbi, Albaneji), de cei noue meşteri (Români).

6. Fundarea monăstirii Argeşului e asociată cu legendarul Negru-Vodă (la Români), zidirea oraşului Scutari se pune in legătură cu miticul craiu Vucaşiu (la Sĕrbi).

Particularităţi proprie fiecărei versiuni.

La Unguri : zidarii se invoesc *de sineşi* a jertfi pe una din soţiile lor — femeea e arsă — copilaşul se prăpădeşte.

La Români : un păstor sau porcar găseşte „zidul părăsit şi neisprăvit“ bun pentru mŏnăstire — episodul final cu aripile, ce-şi fac meşterii spre a se coborì din susul clădirii şi moartea ce găsesc in această indrăsneaţă intreprindere.

La Sĕrbi : cei doi fraţi gemeni meniţi a intărì zidirea — alăptarea copilului după moartea mamei.

La Bulgari : fata e inmormĕntată ca expiare pentru moartea meşterului.

La Greci : pretextul cu inelul şi blăstemul final.

Relevăm, ca o trăsură caracteristică finală, brutalitatea fără seamăn a versiunii greceşti, o brutalitate ce ne surprinde şi in basmele acestui popor şi care formează un energic contrast cu gingăşia plină de graţii a concepţiunii poetice la Sĕrbi şi la Români.

La accentele dureroase ale tinerei femei :

Manole, Manole,
Meştere Manole,
Zidul rĕu mĕ stringe,
Ţiţişoara'mi curge,
Copilaşu-mi plânge....

nenorocitul meşter „din suflet ofta, cu amar plângea“ şi respundea plin de duioşie:

„Copilaşul teu,
Pruncuşorul meu,
Vază-l Dumnezeu.
Tu cum l'ai lăsat
In pat desfăşat,
Zinele c'or trece,
La el s'or intrece
Şi l'or apleca,
Ţiţă că-i or da;
Ninsoare, de-o ninge,
Pe el mi l'o unge;
Ploi, când or ploa,
Pe el l'or scălda;
Vĕnt, când o sufla,
Mi l'o legăna
Dulce legănare,
Păn' s'o face mare!“

Aceste versuri oglindesc acea sublimă resignare in voia Destinului, care face să amuţească sentimentele cele mai intime de soţ şi de părinte şi care, in vederea imensului sacrificiu, aminteşte pe eroii antici urmăriţi de urgia neimpăcată a zeilor. Sufletul poetului necunoscut trebue să fi vibrat de o puternică emoţiune, când a svirlit in ecoul munţilor această nobilă mărturisire a neputinţei omeneşti faţă cu hotărirea nestrămutată, cu puterea copleşitoare a Fatalităţii.

LAZĂR ŞAINEANU.

Paris, Iunie 1888.

POESII POPULARE[1]

DOINE BĔTRĂNEŞTI OSTĂŞEŞTI

(Urmare)

Pe din sus de Baia mare
Merge-un căpitan călare
Cu trei sute de cătane.
Venea gloanţele ca muştele
Picam jos, cu sutele.
Vine-un glonţ de aramă
Mĕ loveşte nu bag samă.
Vine-un glonţ de argint
Mĕ loveşte şi nu pic;
Vine-un glonţ de cositor
Mĕ loveşte 'n piept şi mor,
Şi pic jos şi mĕ topesc
Ca iarba cănd o cosesc.

In grădina cu hirean
Paşte murgul lui Orban.
Murgul paşte şi rinchiază
Orban doarme şi visează.
Orban aşa o visat
Că ţara nu s'o 'mpĕcat.
Intre ţări intre-amĕndouĕ
Sunt patru poduşuri nouĕ

1) Vezi «Convorbiri Literare» No. 6 de la 1 Septemvrie a. c.

Şi pe podul dinainte
Merge Orban cel cu minte.
Pe podul de după el
Merge Iancul cătinel,
Pe podul de după spate
Merge Muscanul cât poate,
Şi pe podul dinapoi
Merge Coşut cu vre-o doi,
Cu vre-o doi cu două sute,
DumneZĕu să nu-i ajute!
Cu vre-o doi cu vre-o postate
Susu-i DumneZĕu, l'a bate!

Pe din sus de Oraştie
Vin doi fraţi din cătănie
Şi încă unul singurel.
Cei doi fraţi se sfătuiră
Pe singurel să-l omoară.
Da singurel din graiu grăia:
„Nu grăbiţi cu moartea mea,
Păn' ce scriu o cărticea
S'o trămet la maică-mea
Să mĕ scrie ea pe mine
In tus patru coarne de masă.
Când la masă şi-or cina
M'or plânge şi lăcrima.
Să trămet la tată-meu
Se mĕ scrie el pe mine
In coarnele plugului.
Când cu plugul şi-o ara
M'a plânge m'a lăcrima,
Să trămet la soru-mea
Să mĕ scrie ea pe mine
In coarnele năfrămii.
Că ea când că s'a găta
M'o plânge m'o lăcrima,

Că eu i-am fost frate dulce
Şi la ea nu m'oiu mai duce!"

Rosmarin mândru crengos
M'o făcut maica frumos
Şi la neamţul de folos.
Când eram maicei mai drag,
M'o jurat neamţul sub steag,
Când eram maicei mai dulce,
M'o jurat neamţul sub cruce.
Sub crucea 'mpĕratului
Pe punerea capului.
Jurămêntul n'ar fi greu,
Da-i amar sufletul meu,
Jurămêntul l'aş călca
Mi-e frică că moiu usca.

Zioa bună mi-am luat
De la firicel de mac
De la tată-meu cel drag;
De la firicel de iarbă
De la maica-mea cea dragă;
De la fir de busuioc,
De la feciori de la joc.
De la fir de tămăiţă
De la fete din uliţă.

Haida maică păn la cruce
De vezi neamţul cum mĕ duce;
Cum ne duce dinapoi,
Ca pĕcurariul pe oi.
Pe foae de cucuruz,
De la Italia'n sus.
Mĕ dusei până sub seară,
M'aflai in străină ţară.

Mĕ uitai spre resărit,
Ţipai ochii spre sfinţit,
Nu ştiu din cotro-am venit.

Vine majorul călare
Tot strigănd in gura mare:
Daţi feciori şi daţi cu drag,
Că remănem fără steag.
C'aţi ştiut voi tare bine,
Cănd aţi dat măna cu mine,
Că nu-ţi cosi prin grădină
Nici no-ţi smulge oi in stănă.
„Că nu-ţi cosi printre fragi
Nici nu-ţi avea măndre dragi!“

Vin gloanţele ca muştele,
Daţi feciori cu puştele!
De desubt cu tunurile,
De rĕsună dealurile.
„Inălţate impĕrate,
Pune pace, nu te bate
Cu recrute ne'nvăţate
Că picăm nenumĕrate,
Şi remăn maice sărace,
Copii mici pe lăngă vatră
Şi nu ştiu cine li-i tată,
Neveste incredinţate,
Şi fete nemăritate“.

Trimite-mi măndră trimite
Ce-o fi-n sat la voi mai verde:
Cosiţa, petelele,
Ochii şi sprincenele;

Ochiţii şi guriţa,
Să-mi stĕmperi inimuţa
Seara şi dimineaţa
Peste zi totdeauna!
Că şi eu, mândră, ţi-oiu trimite
Ce-o fi 'n cătane mai verde:
Chivĕra şi penele,
Ochii şi sprincenele,
Ochiţi şi guriţa,
Să-ţi stĕmperi inimuţa
Seara şi dimineaţa
Peste zi totdeauna.

(Variantă a poesiei precedente)

Eu mĕ duc, mândră mĕ duc,
Ştiì Dumnezeu viu mai mult.
De va fi vreun bine 'n ţară
La doi ani oiu venì eară;
De va fi vre-o rĕutate
Mi-oiu face casă'n cetate,
Şi ţi-oiu scrie mândră carte,
Carte'n patru cornurele,
Scrisă cu lacrimi de-a mele.
Cui ii da-o s'o cetească
Lacrimile să-l pornească;
Cui ii da-o de-o cetì,
Lacrimile l'or pornì!
— „Scrie, bade, mĕrunţel
Pe frunză de pĕtrunjel,
Numai n'o pecetluì,
Ca s'o pot şi eu cetì,
Colea seara cu lumină,
Zioa umblând prin grădină!“

Io mĕ duc, maică, mĕ duc,
Şti Dumnezeu viu mai mult.
Dar de-o fi vre-un bine'n ţară
Oiu venì la tine eară;
Dar de-o fi vre-o rĕutate,
Ţi-oiu trimite, maică, carte,
Să ştii de-a mea sănĕtate.
In tuspatru cornurele
Scrise patimele mele.
Cine cartea o cetì,
Lacrimile l'or pornì.
Şi cine-o va asculta?
Da măicuţa săraca.

Eu mĕ duc, codru mi-l las,
Plănge frunza de necas;
Eu mĕ duc, codru remăne,
Plănge frunza după mine.
Plănge frunza, ba iarba,
Plănge maica, săraca,
Că m'au trecut graniţa.
Când in graniţă-am intrat
In loc am stat şi m'am uitat,
Că tare m'am depărtat
De ţară şi de-al meu sat.
Sus la munţi cu negurele,
Vĕzui douĕ turturele.
Dragă turtureaoa mea,
Hai arată-mi ţara mea,
Şi arată-mi drumul meu,
Să mĕ duc in satul meu.

Tu te duci, bade, sărace,
Eu cu doru tĕu ce-oiu face?

— Tu-i face mândruţă bine
Că mai sunt voinici ca mine!
Că li-i semăna 'n livezi
Şi s'or face mere verzi
Şi li-i băga 'n sin la tine
Şi-i uita de dor de mine.
Dar eu oiu face, mândră, mai rĕu,
Că mĕ duc din satul meu.
Şi mĕ duc in ţări străine
Unde nu cunosc pe nime,
Numai frunza şi iarba,
C'aia-i in toată lumea!
Că, mândră, unde mĕ duc eu
Nu este firuţ de grău,
Numai sânge până 'n brău.
Nu este firuţ de iarbă
Numai sânge până 'n barbă.

Tu te duci bade, sărace,
Eu cu doru tĕu ce-oiu face?
— Da tu, mândră, 'i face bine,
Că mai sunt voinici ca mine!
Da eu oiu face, mândră, rĕu,
Că mĕ duc din satul meu.
Şi pe unde mĕ duc eu,
Nu-i nici vale nici pîrĕu,
Nici mândruţă 'n portu tĕu;
Nice iarbă, nice nalbă,
Numai sânge până'n barbă;
Nice spic uşor de grău,
Numai sânge până'n brău!

Plânge-mĕ maică cu dor,
Că ţi-am fost dulce fecior.

Eŭ ţi-am prins boul de corn
Şi ţi-am arat de ogor.
Ţi-am arat, ţi-am semănat,
Pâne moale n'am mâncat,
Şi numai prefont uscat,
Cu piciorul frământat.
Când puneau grâul in clăi,
Eŭ eram in mari bătăi;
Când puneau grâul in stog,
Eu eram in mare foc.

Plânge-mĕ maică cu dor,
Că ţi-am fost dulce fecior.
Ţi-am scos plugul din ocol,
Ţi-am făcut negru ogor,
Ţi-am arat de primăvară,
Ţi-am făcut stogul pe-afară.
Stogurile le-am gătat
Şi cătană m'au luat
Şi la drum am şi plecat
La drum cătră Bĕlgărat.
Drumul de la Bĕlgărat
Focu să-l fi fost mâncat
Eu pe el să nu fi umblat.

(VARIANTĂ)

Plânge-mĕ maică cu dor
Că ţi-am fost dulce fecior
Şi ţi-am prins boul de corn
Şi la 'ntors şi la ogor.
Când a fost la semănat
Vint-o carte, m'o strigat.
Când a fost pre la ojină,
Birăul cu cartea'n mână;

Când a fost pre la sfinţit
Gata-i cartea de cetit
Şi feciorii de pornit,
De părinţi de despărţit.
Dragi părinţi de dereptate
Remăneţi cu sănĕtate
Că mĕ duc cale departe.
C'am jurat jurămĕnt greu,
D'amar de sufletul meu,
Sub steagu 'mpĕratului
La punerea capului.

Pe sub umbră de sălcuţă
Merge un voinic şi-o măicuţă.
Voinicul merge cântând,
Maică-sa merge plângĕnd.
Voinicu din graiu grăia:
„Milă mi-i maică de tine,
Dar mai milă mi-i de mine,
Că mĕ duc in ţări străine,
Unde nu cunosc pe nime.
Ş'oiu murì făr de lumine,
Şi mĕ'ngroapă ca pe-un căne.
Dar tu, maică, mori acasă,
Şi te'ngroapă 'n cintirim,
Popa merge tot cetind
Şi cantorii tot cântând,
Şi clopotele strâncănind,
Şi tăicuţa tot plângĕnd.
După min nu plânge nime
Numai frunza şi iarba,
Care-i in toată lumea".

Sună codri. De ce sună?
C'au pornit cătanele
Şi le sună d'armele.
Şi-au pornit răgutele,
Şi le sună puştile.

De aici până'n Bĕlgărat
Ii mai lung drumul ca lat,
Pe marginea drumului
Este-un şir de prunişori,
Merg maicele la feciori
Şi surorile la fraţi
Nevestele la bărbaţi.

Neamţule, poruncă-amară,
Tu mĕ scoţi din a mea ţară!
Neamţule, poruncă grea,
Tu mĕ scoţi din ţara mea.

Arză-te focul pădure
Netăiată de secure!
Face-mi-aş cale prin tine,
Să vină mândra la mine,
Să-mi aducă de mâncare
La vardă la Şura-mare.
Să-mi aducă vin şi pită
La vardă la Şura-mică.

Strigă neamţul de la şură,
Să stau oblu sub măsură;
Eu i-am dat cuvĕnt curat,
Că mai oblu eu n'am stat,
De când mama m'o băiat.

Zioa bună mândra mea!
Mĕ duc nu te-oiu mai vedea
Intinde mâna cea dreaptă
Şi fă bine şi mĕ iartă!

Zioa bună părinţi, fraţi,
Daţi mâna şi mĕ ertaţi
Zioa bună veri, vecini,
Şi prietenii mei cei buni!

Vin din viţă n'om mai bea
Prieteni n'om mai avea!
Măderan şi viorele
Vai ş'amar zilele mele!

Măderan cu foae lată
Cum te-am mai purtat odată!
Mai poartă-te ori şi cine,
Că eu mĕ duc in ţări străine
Unde nu cunosc pre nime,
Numai frunza şi earba
Şi dorul de la maica.
Oh! ce moarte cu necaz
Fără pânză pre obraz,
Făr' de lumină de seu,
Făr' de om din satu meu.
Făr' de lumină de ceară
Fără om din a mea ţară!

*

Păsĕruică, păsĕrea,
Cu nume de turturea,
Sboară tu la maica mea,
Şi-i spune că am murit
Sub un şanţ acoperit
Cu frunză din frăgariu nalt
Tocma'n inimă puşcat.
Peştele prin apă noată
Şi de la moarte tot scapă,
Noi feciori făr de noroc
Nu putem scăpa din foc.
In loc de cu cântec sfânt
Croncăneşte-un corb in vĕnt
Şi'n loc de popa cu carte
Un dobaş cu doba-mi bate,
Clopotele's tunurile
De resună dealurile!

De-ar da Dumnezeu un foc,
Să ardă Sibiu tot,
Să remână numai parii,
Să-i implânte generarii;
Generarii şi maiorii,
C'ăia cătănesc feciorii.

Nu mĕ lăsa maică dragă,
Că biraiele mĕ leagă!
Doi mĕ leagă
Doi mĕ'ntreabă:
Cătănia nu mi-i dragă?
Rosmarin de pe cetate,
Nu mĕ'nstrăinaţi departe,
Că n'am fraţi cin' să mĕ cate,
Surorile mi's departe,

Şi mândruţa ar venì,
D'a n'o lasă părinţii.
Spune-mi mie, puiu de cuc,
Regutele când se duc?
— Regutele se duc toamna
Când li e mai dragă lumea!
Mândruţa din graiu grăia:
„Fă-mĕ, Doamne, ce mi-i face,
Fă-mĕ trei picuri de lapte
La Bĕlgărad in cetate,
Să vĕd pe neamţu cum bate,
La regute nenvĕţate!

DOINE DE URIT

Arză-te focul *urit,*
Că eu mult te-am cumpĕnit
Cu treizeci de măji de sare,
Tot uritu o tras mai tare!
Cu treizeci de măji de lut,
Tot uritu o tras mai mult.

Bea Ioan la făgădău
Maică-sa din graiu grăia:
„Las, Ioane, nu mai bea!"
Şi Ioan din graiu grăia:
„Lasă-mĕ, măicuţă, lasă,
Las' să beau şi eu un pic
Că şi eu sunt un voinic!"

Maică-sa din graiu grăia:
„Vin, Ioane, nu mai bea!“
El din graiu aşa grăia:
„Maică, a mea măiculiţă
Ia deschide-mi cea portiţă
Şi mĕ slobozi in uliţă
Să m'arunc intr'o boltiţă.
Să-mi iau pană şi hărtie
Să mĕ'nvĕţ şi eu a scrie.
Că mi-aş scrie-o cărticea
Scrisă chiar cu mâna mea,
S'o trimit la mândra mea.
Că eu merg, uritul mere
Tot in cărările mele,
Eu mĕ duc, uritul vine
Tot alăturea cu mine.
Inapoi m'am inturnat,
De urit nu am scăpat.

Arză-te focu urit,
Că eu mult te-am cumpĕnit!
Cu treizeci de măji de sare
Tot uritu o tras mai tare;
Cu treizeci de măji de lut,
Tot uritu o tras mai mult.

De urit, arde-l'ar focul,
Gălbinit'am ca şi socul.
De urit, arde-l'ar para,
Gălbinit'am ca şi ceara.

Nici un d'urit nu-i d'urit
Ca d'uritul cel de om,
Că-l visezi noaptea prin somn.

Mult mĕ mustră iedera
De ce nu-s verde ca ea.
Nu mĕ mustra iederuţă
Că tu poţi fi tĕnĕruţă,
Că eşti lată pe pămĕnt,
Nu te bate nici un vĕnt;
Eu is naltă ca gardurile,
Mĕ bat toate vĕnturile.

Maică uritu mĕ cere,
Nu mĕ da fără plăcere;
Să ştiu, maică, că m'ai da,
Cu măna m'aş spănzura
De cănacii brăului
In mijlocul tĕrgului.
Să se mire şi tĕrgul
Că ce face uritul.

DOINE DĖ JALE

Tĕnĕră m'am măritat,
Rea soacră mi-am căpătat:
Când dă'n căne,
Dă şi'n mine,

Cătră căne zice „*nea!*“
Cătră mine: „nea căţea“. —
Dacă-am vĕzut că-i aşa,
Am pus secerea de brău,
M'am dus la holda cu grău.
Secerai până la prânz
Tot cu lacrimi şi cu plâns.
Toate soacrele veneau,
La nurori de prânz duceau;
La min' nime nu venea, —
Dac'am vĕzut că-i aşa
Secerai păn' la ameaz
Tot cu lacrimi pre obraz
Toate soacrele veneau,
La nurori de-ameaz duceau,
La min' nime nu venea, —
Dacă-am vĕzut că-i aşa
M'am făcut o păsĕrea
Sburai la nănaşa mea,
Nănaşa din graiu grăia:
Hîş! tu mică păsĕrea,
C'am avut o fină'n lume
Şi nu-i mai aud de nume!
— „Nănaşă, scumpă nănaşă
Când pe min' m'ai cununat,
Mâna de ţi-ar fi secat!“
Sburai la măicuţa mea,
Măicuţa din graiu grăia:
Hîş! tu mică păsĕrea,
C'am avut o fiică'n lume
Şi nu-i mai auz de nume.
— „Măicuţă, dragă măicuţă,
Am avut iubit in sat,
M'o cerut, da nu m'ai dat,
Că tu, mamă te-ai temut,
C'oiu venì după'mprumut,
Şi nu ţi l'oiu da mai mult,

Şi m'ai dat din sat departe,
Să viu cu desagi 'n spate,
Tot cu plâns şi cu necaz,
Tot cu lacrimi pe obraz.
Dar de lacrimi nu bag samă,
Că le şterg cu-astă năframă;
Făr mi-i milă de obraz,
Că remâne fript şi ars!"

Frunză verde frunzuliţă,
Am avut o mândruliţă,
Ş'am lăsat-o să mai crească,
Minte'n cap să-şi dobândească.
Dar de când eu o-am lăsat,
Mândra mea s'o măritat.
Fi-mi-ar, nu mi-ar fi bănat,
Dacă s'ar fi măritat
De la noi al treia sat;
Da zeu ea s'o măritat
De la noi a treia casă,
De mi-i inima tot arsă.
Es afară vĕzù-o,
Intru'n casă auz-o!
Maica-mi pune de cinat,
Eu nu pot de supĕrat;
Da maica pricepe bine,
Că mi-i dor de oarecine.
Măicuţa din graiu grăia:
Taci, fiule, nu ofta
Ce ţi-i dor ii căpĕta.
Că mai sunt in lume fete,
Ţi-i afla şi tu păreche!
— Maică, măiculeana mea,
Eşti bĕtrână şi nu crezi,
Lumea-i mare şi nu vezi,

Că din sute şi din mie,
Numai una 'mi place mie.
Ceru-i mare stele-s multe
Şi mai mari şi mai mărunte;
Dar nici una
Nu-i ca luna,
Nu-i ca luna luminoasă,
Nici ca mândra de frumoasă.

Frunză verde iarbă neagră
Am avut o mândră dragă
Ş'am lăsat-o să mai crească
Minte'n cap să-şi dobândească.
Ea s'o pus s'o măritat
Şi de ştire nu mi-o dat
Că şi eu o-aş fi luat
Măcar n'am fost de'nsurat
Nici ca ea de măritat.
Ba de s'ar fi măritat
De la noi a treia sat
Nu mi-ar fi aşa bănat,
Da-i numai a treia casă
Când o văd la joc schimbată
Inima mi-i judecată.

(VARIANTĂ)

Am avut o mândră dragă
O-am lăsat la dor să tragă.
Eu atâta o-am lăsat,
Până ea s'a măritat.
Dacă s'ar fi măritat
De la noi al treia sat
N'aş trăi tot cu bănat.
Da zeu ea s'a măritat

De la noi a treia casă,
Inima mi-i friptă şi arsă!
Es afară vĕzu-o,
Intru'n casă ascult-o.
Maica-mi pune de cinat,
Eu nu cin de supĕrat.
Şi măicuţa vede bine,
Că mi-i dor de oarecine:
„Taci, fiule, nu ofta,
Ce ţi-i dor ii căpĕta.
— Vai măicuţă iubitoare
Inimuţa rĕu mĕ doare!
Satu-i mare, fete-s multe,
Şi mai mari şi mai mărunte,
Ca-a mea mândră nu vĕd multe.
Şi plinu-i cerul de stele,
Şi mai mari şi mărunţele;
Numai una-i luminoasă,
Ca-a mea mândră de frumoasă.

Mândruliţă ochii tĕi
Cum seamĕnă cu ai mei
Da cum focu n'or semĕna
Şi casele asemenea
Şi patu şi perina
Şi ochii şi guriţa.

Vai de mine ce-i pre-aici
Că-i plin codrul de voinici
La tot fagul căte cinci,
Da la fagul de lângă cale
Zace-un voinic de lingoare
Cu mândra sa la picioare;

Voinicul din graiu grăia:
Or mori bade or te scoală
Ori imi dă şi mie boală,
Dorul meu pre unde mere
Nu-i pasĕre să-l inşăle,
Dorul meu pre unde umblă
Nu-i pasĕre să-l ajungă.

Mult mĕ mustră măicuţa
Că 'mi-e mică drăguţa
Am nădejde că mi-a creşte
De o palmă şi douĕ deşte.

Mândra cu dinţii mărunţi
Tot in gură s'o săruţi,
Ceea cu ochi mici şi traşi
S'o săruţi să n'o mai laşi.
Spune-mi mândră adevĕrat
Că cu ce m'ai fărmecat.

Arză-l focu măritat
Şi pe cin' l'o lăudat
Că curĕnd m'am săturat.
Intru'n casă
Buf! de masă
Es in tindă
Buf! de grindă
Es afară, lemne nu's;
Intru'n casă, focu-i stins;
Mĕ sniu in pod, nu-i slănină;
Ba viu la coş, nu-i făină:
O, ce cină cu hodina!..

Bărbatu mi-i ca un steag,
Vai, doamne, ce foame trag;
Bărbatu mi-i ca o cruce,
Vai, doamne, n'o mai pot duce.

Pe dealu cu lilion,
Merge calul lui Filon.
Calul merge impiedecat,
Filon merge supĕrat,
La şcoală la invăţat,
Strigă fata neamţului
Din cornu piaţului:
„Eşi, Filoane, de la şcoală
Că toţi feciorii se'nsoară
Şi fetele se mărită
Tu remăi inimă friptă!
De dragu Filonului
Rupt'am lemnul domnului
Şi l'am pus la reveneală
Doar s'o 'ntoarce Filon eară!“

Uită mândră 'n ochii mei,
De vezi poţi trăi cu ei;
De-i gândì că nu-i trăi,
Uită-te, nu mĕ iubì,
Că iubitu-i cu plăcere,
Despărţitu cu durere;
Că iubitu-i cu plăcut,
Despărţitu-i cu urit!
De-ar fi lăsat Dumnezĕu,
Ce iubeşti să fie-al tĕu;
Da Dumnezeu aşa o lăsat
După dragoste bănat.

De când badiu mi s'a dus
Negură'n curte s'a pus,
Şi pre par şi pre nuea,
Şi pre inimuţa mea!
Se ştiu, bade, c'ai venì,
Drumul ţi l'aş văruì,
Tot cu var de cel mai mare,
Ca se vii, badeo, mai tare;
Tot cu var de cel mĕrunt
Se vii badeo, mai curĕnd!

Trage, bab-o, *bobii* bine
De-mi spune badea când vine?
De-or cădea bobii pre nouĕ
Badea tae Oltu'n douĕ,
De-or cădea bobii pre cinci
Badea nu mai vine aici,
Şi plec şi eu sĕ-l găsesc
Măcar să mĕ prăpădesc.
Trage, babo, *boabele*
De-mi ghiceşte zilele
De la Paşti păn' la Ispas,
Căte necazuri am tras!

Bade, bădişorul meu
Tu te duci in ţări străine,
Du-mĕ, bade, şi pe mine!
De ţi-i ruşine de mine,
Fă-mĕ brău pe lângă tine.
De ţi-i ruşine de brău,
Fă-mĕ pană de sacfiu,
Şi mĕ pune in clopul tĕu!
De ţi-i ruşine de pană,
Fă-mĕ lumină de ceară!

Unde tu, bade-i cina
Eu bine ţi-oiu lumina,
Oamenii te-or intreba:
Ce lumină ii d'asta?
— Asta-i lumină de ceară,
Mândruţa din a mea ţară,
Asta-i lumină de seu,
Drăguţa din satul meu!

Patru pluguri pe-al meu loc
Nu-i farină nici un strop;
Patru pluguri pe-a mea samă,
Nu-i farină nici de-o zamă.
Tunu in casă bombănind
Es afară uşi trântind;
Tunu in casă focu-i stins
Es afară lemne nu's.
Nici la şură adunătură
Cât se ia un puiu in gură.
Şi'n cămară
Ca ş'afară,
Şi'n pivniţă
Ca'n uliţă;
Am un coş plin de secară
De cinci ani mi-l plouă-afară,
Şi unul cu grău frumos,
De cinci ani cu gura'n jos.

Creşteţi flori şi nu'nfloriţi,
Că mie nu-mi trebuiţi,
Că n'am fraţi să vĕ cosească,
Nici surori să vĕ plivească!
Creşteţi flori ca iarba'n vale,
Doară mi-a trece de jale;

Creşteţi flori cât gardurile,
De-astupaţi pĕrlazurile,
Să vĕ bată vĕnturile
Ca pe mine gândurile.
Că vai! mâncat is de străini
Ca iarba de boi bĕtrâni
Vai mâncat is şi de-ai mei
Ca iarba de mieluşei.
O! plinu's de vorbe rele
Ca ritul de floricele,
Oh plinu's de vorbe multe
Ca câmpul de flori mĕrunte!

Adunate de *ALESIU V.*

DON QUIJOTE DE LA MANCHA

— Urmare —

XIX

Care tratează despre noua şi plăcuta intimplare ce avură parohul şi bărbierul in acelaş munte.

Foarte fericite şi norocoase au fost timpurile in care se asvirlì in lume prea indrăzneţul cavaler Don Quijote de la Mancha! In adevĕr, din pricină că el formase hotărirea atăt de onorabilă de-a voì să reinvie şi să dea earăş lumii ordinul deja pierdut şi ca şi mort al cavalerìei rătăcitoare, noi ne desfătăm acum in această vristă a noastră, lipsită de voioasă petrecere, nu numai cu dulceaţa adevĕratei sale istorii, ci şi cu poveştile şi episodurile ei, care in parte nu sunt mai puţin plăcute, ingenioase şi adevĕrate decăt istoria insăşi. Aceasta, urmănd firul ei meliţat, tors şi depănat, spune că in momentul in care parohul incepù a se gătì să mănge pe Cardenio, il impedecă un glas ce ajunse la urechile lui, şi care cu triste accente zicea astfel:

Biblioteca Municipală Timişoara

„O Dumnezeule! Fi-va oare cu putinţă să fi găsit eu deja locul care să poată servì de groapă ascunsă acestei sarcini ingreuetoare a trupului meu, pe care o port atăt de mult in contra voinţei mele? Da, va fi, dacă singurătatea ce-mi făgăduesc aceşti munţi nu mĕ amăgeşte. Vai nenorocita de mine! Cu căt mai plăcută tovărăşie imi vor ţinea aceste stinci şi aceste tufişuri pentru scopul meu, căci imi vor da prilej ca să impărtăşesc cu plăngeri cerului suferinţa mea, decăt orice fiinţă omineasscă, de vreme ce nu este nici una pe pămĕnt de la care să se poată aştepta sfat in indoeli, măngăere in tănguiri, tămăduire in nenorociri!“

Toate aceste cuvinte le ascultarĕ şi le auzirĕ parohul şi cei ce erau cu dinsul, şi fiindcă li se părea lor, precum şi era, că se rosteau acolo aproape, ei se scularĕ ca să găsească pe cel ce se plăngea. Nu merserĕ douĕzeci de paşi, căND dindosul unei stinci vĕzurĕ şezĕnd jos la rădĕcina unui frasin un tĕnĕr imbrăcat ţărăneşte, şi pe care nu-l puturĕ vedea atunci, pentrucă ţinea faţa plecată, din pricină că-şi spăla picioarele in pĕrăul ce curgea peacolo. Ei se apropiarĕ cu atăta tăcere, incăt el nu-i simţì, nefiind aţintit la altceva decăt la spălatul picioarelor, care erau astfel incăt păreau douĕ bucăţi de cristal alb, ce se formaserĕ intre celelalte pietre ale pĕrăului. Albeaţa şi frumuseţea lor ii uimì, căci ele nu păreau făcute să calce brazde, nici să meargă dinapoea plugului şi a boilor, cum arăta portul stăpănului lor. Deci vĕzĕnd ei că nu fuseserĕ simţiţi, parohul care mergea inainte, făcù semn celorlalţi doi să se tupileze şi să se ascundă dindosul unor bucăţi de stinci ce se aflau acolo. Astfel făcurĕ toţi, privind cu băgare de seamă ceeace făcea tĕnĕrul, care purta o măntelută surie cu douĕ poale, foarte strinsă de trup cu un brău de pănză albă. Avea deasemenea nişte nădragi şi ghetre de postav suriu, şi pe cap o scufie surie; ghetrele erau suflecate pănă la jumĕtatea pulpei, care fără nicio indoeală părea de alabastru alb. El işi sfirşì de spălat picioarele cele frumoase, şi apoi cu o basma de cap, ce o scoase de sub scufie, şi le

şterse. Dar voind să ia şi scufia, ridică ochii in sus, şi cei ce stăteau privind-o avură prilej să vadă o frumuseţă fără seamăn, astfel incât Cardenio zise parohului incet: dacă aceasta nu este Luscinda, nu e fiinţă omenească, ci Dumnezeească. Tănărul işi luă scufia, şi clătinând capul intr'o parte şi in alta, incepù a se desfăşura şi a cădea in jos nişte păr, de care insuş pletele soarelui ar fi putut fi geloase. Cu aceasta ei cunoscură că cel ce părea muncitor era o femee delicată, şi cea mai frumoasă ce văzuse până atunci ochii amăndurora şi chiar acei ai lui Cardenio, dacă n'ar fi privit şi cunoscut pe Luscinda, căci el afirmă după aceea că numai frumuseţea Luscindei se putea asemăna cu aceasta. Părul ei lung şi blond nu numai ii acoperì umerii, dar o ascunse toată de jur imprejur cu viţele lui, incât afară de picioare, nicio altă parte a trupului nu se vedea: astfel şi atât de mare era. Pentru aceasta ii serviră drept pieptene nişte mâni care, dacă picioarele in apă păruseră bucăţi de cristal, mânile in păr semănau a bucăţi de zăpadă inchegată. Toate aceste puneau in mai mare mirare şi dorinţă pe tustrei de-a şti cine era. Deaceea hotăriră a se arăta, şi la mişcarea ce făcură de-a se ridica in picioare, frumoasa fată inturnă capul, şi dându-şi la o parte părul dinaintea ochilor cu amăndouă mânile, privì la cei ce făceau sgomotul. Deabia ii văzù când se sculă in picioare, şi fără a-şi lua vreme de-a se incălţa şi a-şi stringe părul, apucă cu multă grabă un pachet, de sigur de rufe, ce avea lângă dinsa, şi voì să fugă, plină de turburare şi de spaimă. Dar nu făcù şese paşi, şi picioarele ei delicate, neputând suferì inăspreala pietrilor, căzù la pământ. Cei trei văzând aceasta, alergară la dinsa, şi parohul fù cel dintăi care-i zise: „Opriţi-vă, doamnă, oricine aţi fi, căci cei pe care-i vedeţi aici n'au alt gând decât a vă slujì: nu-i pentru ce să urmaţi o fugă atât de vătămătoare, căci nici picioarele voastre nu vor putea-o suferì, nici noi nu vom putea a ne invoì la aceasta".

La toate acestea ea nu respundea nicio vorbă, inlemnită şi confuză. Ei se apropiară deci de dinsa, şi luând-o

de mănă parohul, urmă zicĕnd: „Ceeace ne ascund hainele voastre, doamnă, ne descopere pĕrul vostru, semn lămurit că nu trebue să fie de puţină gravitate pricinile care au indosit frumuseţea voastră sub un port atăt de nepotrivit, şi v'au adus intr'o atăt de mare singurătate, cum e aceasta, unde a fost o fericire că v'am găsit, dacă nu pentru a da o tămăduire suferinţilor voastre, cel puţin pentru a vĕ da sfaturi. Căci nicio suferinţă nu poate să descurajeze atăt de mult, nici să ajungă la atăta estremitate, căt timp nu curmă viaţa, ca să refuze de-a asculta măcar sfatul ce se dă cu bună intenţie celui ce sufere. Astfel, doamna mea, sau domnul meu, sau ceeace veţi voì să fiţi, părăsiţi spaima ce v'a pricinuit vederea noastră, şi povestiţi-ne buna sau reaoa voastră ursită, căci in noi toţi, sau in fiecare a parte, veţi găsì cine să vĕ ajute a impărtăşì nenorocirile voastre".

In vreme ce parohul rostea aceste cuvinte, copila schimbată in haine sta ca impietrită, privindu-i pe toţi, fără a mişca buzele, nici a scoate vre-o vorbă, intocmai ca un ţăran necioplit căruia fără de veste i se arată lucruri rari şi nemai vĕzute de dinsul niciodată. Dar parohul urmănd a-i spune alte cuvinte, care ţinteau la acelaş efect, ea scoase un adănc suspin, rupse tăcerea şi zise: „Fiindcă singurătatea acestor munţi n'a fost in stare să mĕ ascundă, nici desfăşurarea pĕrului meu despletit n'a permis să minţească limba mea, ar fi in zadar să ascund din nou acum ceeace, dacă mi s'ar crede, ar fi mai mult de politeţă decăt pentru vreun alt motiv. Fiind acest punct statornicit, zic, domnilor, că vĕ mulţumesc de oferirea ce mi-aţi făcut, şi care m'a pus in nevoea de-a vĕ satisface in toate cele ce mi-aţi cerut. Cu toate aceste mĕ tem că povestirea ce vĕ voiu face de nenorocirile mele are să vĕ pricinuească tot atăta supărare căt milă, căci n'aveţi să găsiţi mijloc spre a le vindeca nici măngăere spre a le alina. Insă totuş pentru ca nu cumva onoarea mea să se clatine in ideea voastră, de vreme ce acum m'aţi cunoscut că sunt femee, şi m'aţi vĕzut ca fată, singură şi in acest port, lucruri care toate la o laltă şi fiecare in deosebi pot să nimicească orice reputaţie onestă,

voiu avea a vĕ spune ceeace aş fi voit să tac, dacă aş fi putut".

Toate aceste le rostì ceea ce părea femee atăt de frumoasă, fără a se oprì, cu o limbă atăt de deslegată, cu un glas aşa de dulce, incăt ei admirarĕ tot atăt de mult inţelepciunea ca şi frumuseţa ei. Deci făcĕndu-i ei earăş noue oferiri şi noue rugăminţi ca să implinească făgăduinţa, ea, fără a se lăsa mai mult rugată, incălţăndu-se cu toată buna cuviinţă şi stringĕndu-şi pĕrul, işi luă drept scaun o piatră, cei trei se aşezarĕ imprejurul ei, apoi ea, făcĕndu-şi silă spre a oprì căteva lacrimi ce-i veneau in ochi, cu glas odihnit şi limpede incepù istoria vieţei sale in modul următor:

„In această Andalusie este un loc de la care işi ia titlul sĕu un duce şi care-l face unul din cei ce se numesc Marii Spaniei. Acesta are doi fii. Cel mai mare, moştenitor al stării lui, şi in aparenţă, a bunelor lui deprinderi, şi cel mai mic nu ştiu de ce este moştenitor, doar de trădările lui Bellido şi de vicleşugurile lui Galalon. Părinţii mei sunt vasalii acestui domn, smeriţi in neamul lor, dar atăt de bogaţi incăt dacă bunurile naturii ar fi fost deopotrivă cu ale norocului, nici ei n'ar fi avut ce să mai dorească nici eu nu m'aş fi temut să mĕ vĕd in nenorocirea in care sunt, pentrucă nefericirea mea se naşte poate deacolo că ei nu avurĕ ferícirea de-a se naşte ilustri. Adevĕrul este că ei nu sunt aşa de jos incăt să poată a se inroşì de starea lor, dar nici atăt de sus, incăt să-mi scoată mie ideea ce am că de la josnica lor condiţiune vine nenorocirea mea. Ei sunt insfirşit plugari, oameni simpli, dar fără amestec de neam compromis, şi cum se zice obicĭnuit, vechi creştini get-beget, insă atăt de bogaţi, incăt bogăţia şi traiul lor luxos le căştigă incetul cu incetul numele de *hidalgos*(1), şi chiar de cavaleri. Cu toate aceste cea mai mare bogăţie şi nobleţă cu care ei se făleau, era de-a mĕ avea pe mine de fiică. Astfel, atăt pentrucă ei nu aveau pe alta sau pe

1) *Hidalgo* inseamnă: gentilom, nobil de viţă.

altul care să-i moştenească, cât şi pentrucă erau părinţi cu iubire, eu mĕ găseam copila cea mai desmerdată din câte părinţii au desmerdat vreodată. Eu eram oglinda in care ei se uitau, cărja bĕtrâneţei lor şi obiectul spre care tindeau toate dorinţele lor, pe care ei le mĕsurau după voinţa cerului. Fiind ei atât de buni cu mine, dorinţele mele nu eşeau o iotă din ale lor, şi precum eram stăpână pe inimile lor, tot astfel eram stăpână şi pe avuţiile lor. Eu primeam şi dădeam afară slugile; catastihul şi socoteala de tot ce se semăna şi se stringea trecea prin mâna mea; fabricele de oloiu, teascurile de vin, numĕrul vitelor mari şi mici, acel al stupilor, intr'un cuvĕnt de tot ceeace un agricultor atât de bogat, cum era tatăl meu, poate avea şi are, eu ţineam socoleala, eu eram vătăşiţa şi stăpâna, cu atâta ingrijire din partea mea, şi cu atâta plăcere pentru dinşii, incât de bună seamă nu voiu fi in stare a v'o descrie. Ciasurile zilei ce-mi remâneau neprinse, după ce dădeam ceeace se cădea pristavilor, subpristavilor şi la alţi muncitori, le jertfeam in ocupaţii tot atât de ingăduite domnişoarelor pe cât şi neapărate, cum sunt acele cu acul, gherghefuł, furca de multe ori. Dacă câteodată părăseam aceste eserciţii pentru a-mi desfăta mintea, mĕ indeletniceam cu cetirea vreunei cărţi evlavioase, sau cu cântatul din arfă, căci experienţa imi arăta că musica odihneşte spiritele obosite, şi uşurează munca ce se face cu capul. Aceasta era viaţa ce eu duceam in casa părinţilor mei, şi dacă v'am povestit-o cu atâtea amĕnunte, n'am făcut-o de fală, nici pentru ca să vĕ dau a inţelege că sunt bogată, ci pentru ca să judecaţi cât de fără vină am ajuns din acea fericită stare, de care am vorbit, la nefericirea in care mĕ aflu acum. Astfel petreceam viaţa mea in atâtea ocupaţiuni şi in aşa retragere, incât s'ar fi putut asemĕna cu acea dintr'o monăstire, fără a fi vĕzută după părerea mea, de nimene altul, decât de slugile casei, pentrucă in zilele când mĕ duceam la biserică, era aşa de dimineaţă şi astfel intovărăşită de mama mea şi de alte slugi, şi atât de acoperită şi de sfiicioasă, incât ochii mei deabia vedeau mai

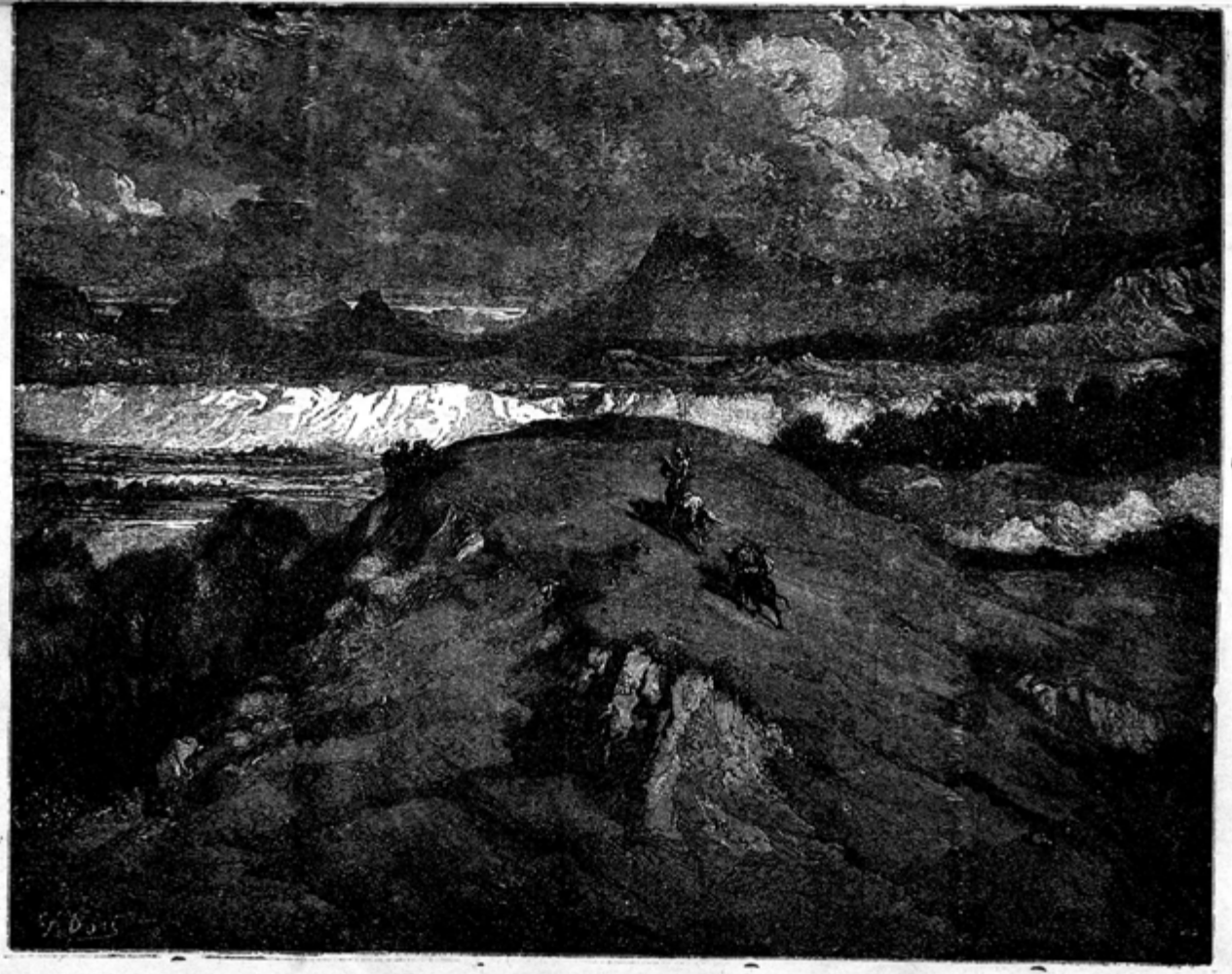

Călĕtoria prin Siera Morena,.

mult pământ decât acela pe care-l călcau picioarele mele. Cu toate aceste ochii amorului, sau cei ai trândăviei, pentru a zice mai bine, cu care nu se pot compara nici cei ai linxului, mă văzură, aşezaţi in persoana curtenitoare a lui Don Fernando, căci acesta este numele fiului mai mic al ducelui de care v'am spus".

Nu apucă bine a numì pe Don Fernando acea care povestea istoria, când lui Cardenio i se schimbă coloarea feţei, şi incepù a vărsa sudori, cu astfel de prefacere, incât parohul şi bărbierul, care se uitau la dinsul se temură să nu-i vină acea pornire de nebunie ce ei auziseră spunèndu-se că-i venea din când in când. Totuş Cardenio nu făcù altceva decât asudă şi remase liniştit, cătând ţintă la ţărancă şi inchipuindu-şi cine era ea. Aceasta insă fără a băga in seamă mişcările lui Cardenio, urmă povestea sa in modul următor:

„Ochii lui nu mă văzură bine, când, precum imi spuse după aceea, remase, atât de robit de iubirea mea pe cât dovezile lui imi dădură a inţelege in deajuns. Dar pentru a sfirşì iute istoria nenorocirilor mele, vreau să trec sub tăcere silinţele ce făcù Don Fernando spre a-mi declara voinţa sa. El ademenì pe toţi oamenii din casa mea, dădù şi oferì daruri şi recompense părinţilor mei; zilele erau toate de sărbătoare şi de veselie in uliţa mea; nopţile cântecele nu lăsau pe nimenea să doarmă; biletele, care, fără a ştì cum veneau in mănile mele, erau fără sfirşit, pline de vorbe invăpăiate şi de făgăduinţi, cu mai puţine litere decât hărăziri şi jurăminte. Toate aceste nu număi nu mă imblănzeau, dar mă impietreau mai mult, ca şi cum el era duşmanul meu de moarte, şi toate cele ce făcea spre a mă aduce la voinţa lui, le-ar fi făcut pentru efectul contrar. Nu doar că-mi desplăcea curtenirea lui Don Fernando, sau că găseam sirguinţele sale peste măsură, căci simţeam nu ştiu ce mulţumire văzèndu-mă atât de iubită şi de stimată de un cavaler aşa de nobil, şi nu-mi cădea nicidecum greu să cetesc in scrisorile sale laudele mele: noi femeile, oricât de urite am fi, mi se pare mie că totdeauna ne place să auzim

numindu-ne frumoase; dar la toate aceste se impotriveau onestitatea mea şi sfaturile necontenite ce-mi dădeau părinţii, care deja foarte pe faţă ştiau voinţa lui Don Fernando, şi nici lui nu-i păsa ca să o cunoască toată lumea. Părinţii mei imi spuneau că in virtutea şi in bunătatea mea singură lăsau şi depuneau ei toată cinstea şi numele lor, şi să bag bine de seamă nepotrivirea ce era intre mine şi Don Fernando, că prin aceasta voiu putea vedea că gândurile lui, deşi el spunea cu totul dimpotrivă, ţinteau mai mult la plăcerea sa, decât la folosul meu; că dacă eu aş voì să pun in vreun chip oarecare vre-o piedică, pentru ca el să se lase de nedreapta lui pretenţiune, ei mĕ vor mărita indată cu cine mi-ar plăcea mie mai mult, atât din fruntaşii oraşului nostru, cât şi dintre toţi cei de primprejur, căci toate se puteau aştepta de la marea lor avere şi de la buna mea reputaţie. Cu aceste sigure făgăduinţi, şi cu adevĕrul vorbelor lor, eu intăream nestrămutarea mea, şi niciodată n'am vrut să respund lui Don Fernando un cuvĕnt care să-i poată da, chiar de foarte departe, speranţa de a-şi ajunge dorinţa lui. Toate aceste mĕsuri inţelepte ale mele, pe care el trebuea să le ia drept despreţ, erau menite să fie pricină de-a inteţì mai mult vinovata lui poftă, căci acest nume vreau să dau pasiunii ce-mi arăta, şi care, dacă ar fi fost cum spunea el, nu aţi ştì-o voi acum, căci ar fi lipsit prilejul de-a v'o spune!

Insfirşit Don Fernando află că părinţii mei umblau să mĕ mărite, spre a-i lua lui speranţa de-a mĕ posede, sau cel puţin spre a găsì eu mai mulţi păzitori spre a mĕ apăra. Această veste sau bănuală a fost pricina pentru ca el să facă ceeace veţi auzì acum, şi anume că intr'o noapte aflându mĕ in odaea mea, intovărăşită numai de-o singură fetişoară ce mĕ slujea, ţinĕnd bine incuiate uşele de frică ca nu cumva din negligenţă onestitatea mea să se vadă in primejdie, fără să ştiu nici să-mi inchipuesc cum, in mijlocul acestor mĕsuri şi dispositii, şi in singurătatea acestei tăceri şi retrageri, el se găsì inaintea mea. Vederea lui mĕ turbură atât de mult, incât imi răpì lumina ochilor, şi-mi

amuţì limba. Astfel nu avui putere să strig, şi nici el nu cred că mi-ar fi dat vreme, pentrucă indată se apropiè de mine, şi luându-mĕ in braţele sale, (căci eu, cum spun, nu găsii putere spre a mĕ apăra, turburată cum eram), incepù a-mi spune astfel de vorbe, incăt nu ştiu cum este cu putinţă ca minciuna să aibă atăta ghibăcie, ca să ştie a le intocmì in aşa mod, incăt ele să pară că sunt adevĕrate. Trădătorul făcea ca lacrimile să dea crezare vorbelor sale, şi suspinele intenţiunilor sale.

„Eu, sărmănica, singură intre ai mei, neinvăţată in casuri de asemene natură, incepui, nu ştiu cum, a lua drept adevĕrate atătea minciuni, nu insă in aşa mod ca lacrimile şi suspinile lui să deştepte in mine mai mult decăt o simplă milă. Şi astfel, trecĕndu-mi spaima dintăi, redobăndii intru cătva simţirile-mi pierdute, şi cu mai multă inimă decăt găndii că aş putea avea, ii zisei: „Dacă cum sunt, domnule, in braţele tale, aş fi in acele ale unui leu turbat, şi că pentru a scăpa din ele ar trebuì să fac sau să spun ceva ce ar fi in dauna cinstei mele, tot aşa cu putinţă ar fi să fac sau să spun, cum este cu putinţă ca ceeace a fost să nu mai fie. Astfel dacă tu ţii corpul meu cercuit in braţele tale, eu ţin sufletul meu legat cu bunele mele dorinţi, care sunt atăt de deosebite de ale tale, cum vei vedea, dacă ai voì să treci inainte cu dinsele, făcĕndu-mi siluire. Sunt vasala, dar nu roaba ta. Nobleţa săngelui tĕu nu are, nici nu trebue să aibă putere spre a necinstì şi a ţinea puţin in seamă injosirea săngelui meu, şi tot atăta mĕ preţuesc eu, ţărancă şi muncitoare, căt tu, domn şi cavaler. Cu mine n'au să fie de nici un efect puterile tale, nici n'au să aibă preţ averile tale, nici vorbele tale n'au să mĕ poată ademenì, nici induioşa suspinele şi lacrimile tale. Dacă eu aş vedea vreunul din toate aceste lucruri ce am spus in acela pe care părinţii mei mi l'ar da de soţ, voinţa mea s'ar lua după a lor, şi n'ar eşì din voinţa lor. Aşa incăt fiindcă aş remănea cu cinste, cu toate că fără plăcere, de bună voea mea ţi-aş acorda ceeace tu, domnule, acum te sileşti să ai cu atăta silnicie. Am spus toate aceste,

pentrucă nu-i de gândit să capete ceva de la mine cel ce nu ar fi soţul meu legiuit".

— Dacă aceasta numai te opreşte, prea frumoasă Dorotee (căci acesta-i numele nenorocitei ce vĕ vorbeşte), zise necinstitul cavaler, eată că-ţi dau mâna că voiu fi al tĕu, şi marturi acestui adevĕr să fie cerurile, de care nimic nu se ascunde, şi această icoană a sfintei Fecioare ce ai aici".

Când Cardenio auzì că se numea Dorotea, el fu earăş cuprins de uimire, şi se incredinţă insfirşit că adevĕrată fusese părerea lui dintâi. Dar nu voì să intrerupă povestirea, spre a vedea la ce capĕt are să ajungă ceeace el aproape ştia. El zise numai: „Dorotea este numele vostru, doamnă? Am auzit eu de alta, cu acelaş nume, ale căreia nenorociri se aseamănă cu ale voastre. Mergeţi inainte, căci va venì un timp in care vĕ voiu spune lucruri ce au să vĕ pricinuească tot atâta uimire ca şi milă". Dorotea se oprì la vorbele lui Cardenio, şi la hainele lui disanţate şi sdrenţăroase, şi-l rugă că dacă ştie ceva in privirea ei, să-i spue numai decât, pentrucă dacă ursita ii lăsase ceva bun, era curajul ce avea de-a suferì orice cumpĕnă ce i-ar venì, fiind sigură că in părerea ei nici una nu putea să-i adauge cu un punct nenorocirea de faţă. — N'aş fi pierdut un minut, doamnă, respunse Cardenio, ca să vĕ spun ceeace gândesc, dacă ar fi adevĕrat ceea ce-mi inchipuesc; dar nu-i pierdut prilejul, şi pe voi nu vĕ interesează s'o ştiţi. — Fie ce va fi, respunse Dorotea. Ceeace se petrecù cu istoria mea a fost că Don Fernando luând o icoană ce se afla in acea odae, o puse inainte ca martură logodnei noastre, şi cu vorba foarte ademenitoare şi extraordinare jurăminte imi dădù cuvêntul că va fi bărbatul meu. Cu toate aceste, inainte de-a sfirşì el de vorbit, eu ii zisei să ia seama la ceeace face, şi să considere supĕrarea ce va avea tatăl lui de a-l vedea insurat cu o ţărancă, vasala lui; să nu-l orbească frumuseţa mea, astfel cum era, căci ea nu-i de ajuns spre a-l desvinovăţì de greşala sa, şi că dacă-mi voea vreun bine, pentru iubirea ce-mi arăta, să mĕ lase a-mi căuta un noroc deopotrivă cu ceeace reclama calitatea mea,

pentrucă niciodată căsătoriile aşa de nepotrivite nu aduc plăcere, nici nu ţine mult mulţumirea cu care incep.

„Toate temeiurile ce am înşirat aici, i le spusei, şi altele multe de care nu-mi aduc aminte. Dar ele nu isbutiră să-l facă a se lăsa de urmărirea scopului său, intocmai ca omul care neavênd de gând să plătească, nu se uită la neajunsurile contractului de imprumut. Deja in acel moment eu imi făcui in mine insumi un scurt discurs, şi-mi zisei: De sigur, nu voiu fi eu cea intăi care, prin mijlocul căsătoriei, să mĕ ridic, dintr'o treaptă de jos, la un mare rang, nici Don Fernando nu va fi cel intăiu pe care frumuseţa sau o pasiune oarbă, ceeace este mai sigur, să-l facă să ia o tovarăşă nepotrivită cu mărirea sa. Aşa dar, de vreme ce nu fac eu nici modă nici obiceiu nou, e bine să alerg la această cinste ce mi-o hărăzeşte soarta, căci chiar când dragostea ce-mi arată n'ar ţinea mai mult decât va ţinea implinirea dorinţei lui, la urma urmei in faţa lui Dumnezeu voiu fi soţia lui. Dacă insă vreau să-l indepărtez cu despreţ, il vĕd in aşa stare incât, uitând orice datorie, va intrebuinţa sila, şi eu voiu remânea desonorată şi fără desvinuire de greşala ce-mi va putea atribui cel ce nu va şti cât de nevinovată am ajuns la această măsură. In adevĕr ce temeiuri vor fi destule spre a convinge pe părinţii mei şi pe alţii că acest cavaler a intrat in odaea mea fără invoirea mea?“ Toate aceste intrebări şi respunsuri mi le făcui intr'o clipă in inchipuirea mea, şi cu deosebire incepurĕ a mĕ ademeni şi a mĕ pleca spre ceeace a fost, fără să gândesc, pierzarea mea, jurămintele lui Don Fernando, marturii ce lua, lacrimile ce vărsa, şi insfirşit graţia şi delicateţa lui, care insoţite cu atâtea semne de adevĕrată iubire, ar fi putut supune altă inimă mai liberă şi mai aşezată decât a mea. Chemăi pe sluga mea pentru ca ea să insoţească pe pământ marturii din cer. Don Fernando reinoi şi intări jurămintele sale, adause, pe lângă cei intăi, noi sfinţi de marturi, işi aruncă mii de blăsteme viitoare, de nu va implini ceeace făgăduea, earăş işi udă ochii in lacrimi, inmulţi suspinele sale şi mĕ strinse mai tare în

braţele lui, din care nu mĕ lăsase nicidecum. In modul acesta, cănd servitoarea eşì din nou din casă, eu nu mai fui stăpănă pe mine, şi el isprăvì trădarea şi călcarea juramĕntului sĕu.

„Zioa ce urmă după noaptea nenorocirii mele nu venea, cum eu cred, cu toată graba ce dorea Don Fernando, căci după ce se indeplineşte ceeace pofta cere, dorul cel mai mare ce poate venì este de-a se indepărta de locul in care a satisfăcut-o. Spun aceasta pentru că Don Fernando se grăbì să plece de la mine, şi prin ingrijirea slujnicei mele, care tot ea il adusese acolo, el se vĕzù in uliţă inainte de-a se zărì de zioă. Cănd işi luă remas bun de la mine, imi zise, deşi nu cu atăta pasiune şi aprindere, ca şi cănd venise, să fiu sigură de credinţa sa, şi că jurămintele sale sunt tari şi adevĕrate, şi spre a da mai multă putere cuvĕntului sĕu scoase un bogat inel din degit şi-l puse in degitul meu. In adevĕr el se duse, şi eu remăsei, nu ştiu tristă sau veselă; aceasta insă ştiu bine să spun că remăsei confusă şi gănditoare, şi oarecum afară din sine, prin această nouă intimplare, şi nu avui curaj sau nu-mi adusei aminte să ocăresc pe fată pentru trădarea săvirşită de-a fi inchis pe Don Fernando chiar in odaea mea, pentrucă ăncă nu-mi dădeam seamă, dacă era bine sau rĕu ceeace mi se intimplase. La plecare ii zisei lui Don Fernando că tot pe aceeaşi cale mĕ putea vedea şi alte nopţi, căci deja eram a lui, pănă cănd el va vroì ca fapta să se dea pe faţă. Dar nu mai venì altădată, afară de noaptea următoare, nici eu nu putui să-l vĕd pe uliţă nici la biserică, mai mult de-o lună. In zadar imi dădui ostenală de a-l căuta, cu toate că aflai că era in oraş, şi că mai in toate zilele mergea la vĕnat, fiind foarte pasionat pentru acest exerciţiu. Ştiu bine că aceste zile şi aceste ciasuri au fost pentru mine funeste şi fatale; ştiu bine că incepui a mĕ indoì de credinţa lui Don Fernando şi chiar a nu mai avea incredere intr'insul; ştiu deasemene că fata mea auzì atunci vorbe ce nu auzise inainte, ca dojană pentru indrăzneala ei; şi ştiu că am fost nevoită să-mi stă-

pănesc lacrimile, şi să-mi prefac faţa, spre a nu da prilej părinţilor mei să mĕ intrebe de ce eram nemulţumită, şi să fiu silită a iscodì minciuni ca să le spun. Dar toate se sfirşirĕ odată, şi sosì un moment in care respectul fu călcat in picioare, discursurile onește se isprăvirĕ, răbdarea se pierdù şi gândurile mele ascunse eşirĕ la lumină. Aceasta a fost din causă că puţine zile după aceea se svonì in tărg că Don Fernando se insurase intr'un oraş aproape deacolo, cu o domnişoară frumoasă in gradul cel mai mare, şi de părinţi foarte nobili, cu toate că nu aşa de bogată incât prin zestrea ei să poată aspira la o căsătorie aşa de nobilă. Se spunea că ea se numea Luscinda, şi alte lucruri vrednice de mirare ce se intimplarĕ la nunta lor".

Cardenio auzì numele Luscindei şi nu făcù altceva decât dădù din umeri, işi muşcă buzele, işi increţì sprincenele, şi puţin după aceea lăsă să-i cadă din ochi două isvoare de lacrimi. Aceasta nu impiedecă pe Dorotea să urmeze povestirea sa, zicĕnd: „Sosì această tristă ştire la urechile mele, şi in loc de-a mi se ingheţa inima auzind-o, atât de mare fu mănia şi turbarea ce se aprinse intr'insa, incât puţin lipsì să es pe uliţi, strigând in gura mare şi dând pe faţă infamia şi trădarea ce mi se făcuse. Dar această furie se domolì atunci, gândindu-mĕ să pun in lucrare chiar in acea noapte, ceeace şi pusei, şi anume să mĕ imbrac in aceste haine ce mi le dădù unul din acei ce in casa agricultorilor se numesc *zagali*(1), şi care era slugă la tatăl meu. Lui ii descoperii toată nenorocirea mea, şi-l rugăi să mĕ intovărăşească pănă la oraşul unde auzii că se află duşmanul meu. El, după ce m'a dojenit pentru cutezanţa mea, şi a criticat hotărirea mea, văzĕndu-mĕ nestrămutată in această părere, se oferì a mĕ intovărăşì, cum zise el, pănă la marginea păměntului. Intr'o clipă pusei intr'un coş de pănză o rochie, căteva juvaeruri, şi bani pentru ceeace se putea intimpla, şi in tăcerea acelei nopţi, fără a spune nimica trădătoarei mele de slujnice, eşii din

1) Băeţi ce pasc vitele.

casă insoţită de omul meu şi de multe inchipuiri. Pe jos apucăi drumul spre oraş, dusă in sbor de dorinţa de-a ajunge, nu pentru a strica ceeace priveam ca sfirşit, dar cel puţin pentru a spune lui Don Fernando ca să-mi declare cu ce suflet făcuse aceasta. In două zile şi jumătate sosii unde vroeam, şi intrând in oraş intrebăi de casa părinţilor Luscindei. Cel intăi căruia-i făcui intrebarea imi respunse mai mult decăt aş fi vrut să aud: imi spuse casa, şi tot ce se intimplase cu căsătoria fiicei lor, lucru atăt de public in oraş incăt dă de vorbă şi se povesteşte pretutindenea. Imi spuse că in seara căud Don Fernando se căsătorî cu Luscinda, după ce ea rostise cuvĕntul *da* că vrea să fie soţia lui, o apucă un leşin grozav şi că soţul ei venind să o deschee la pept ca să-i dea aer, ii găsi un bilet scris chiar de măna Luscindei, in care ea zicea şi declara că nu poate fi soţia lui Don Fernando, căci era a lui Cardenio, care, după cum imi spuse acel om, era un cavaler foarte de seamă din acelaş oraş, şi că dacă zisese *da* lui Don Fernando, a fost ca să nu easă din ascultarea părinţilor sĕi. Int'un cuvĕnt, el zise că hărtia era astfel, incăt dădea a inţelege că ea avusese de gănd să se ucidă, după sfirşitul cununiei, şi spunea acolo temeiurile pentru care işi ridica viaţa. Toate aceste le intărî, se zice, un pumnal ce se găsi nu ştiu in ce parte a rochiei sale. Don Fernando vĕzĕnd acestea şi părĕndu-i-se că Luscinda il despreţuise şi-şi bătuse joc de dinsul, se răpezî asupra ei inainte ca ea să se trezească din leşin, şi cu acelaş pumnal ce găsise la dinsa voî să o străpungă, şi ar fi străpuns-o, dacă părinţii ei şi cei ce erau de faţă, nu l'ar fi oprit. Spuserĕ mai mult ăncă, că indată Don Fernando se făcù nevĕzut, şi că Luscinda nu-şi venî in sine pănă a doua zi, că ea povestî părinţilor ei cum era adevĕrata soţie a acelui Cardenio de care am vorbit. Aflăi mai mult; Cardenio, după cum se spunea, se găsî faţă la cununie, şi vĕzĕnd-o măritată, ceeace el nu găndî niciodată, eşî din oraş desperat, lăsănd mai intăi o scrisoare, in care dădea a inţelege batjocura ce-i făcuse Luscinda, şi declara că se ducea unde ţipenie de om să nu-l

vadă. Toate acestea erau publice şi cunoscute in tot oraşul, şi toţi vorbeau, şi vorbirĕ şi mai mult cănd aflarĕ că Luscinda se făcuse nevĕzută din casa tatălui ei şi din oraş, căci n'o găsirĕ nicăiri. Părinţii ei işi pierdeau mintea, şi nu ştiau ce mijloc să intrebuinţeze spre a o găsì. Toate aceste veşti reinsufleţirĕ puţin speranţele mele, şi mĕ crezui mai fericită că nu am găsit pe Don Fernando decăt să-l fi găsit insurat. Mi se părù că ăncă nu era cu totul inchisă uşa leacului meu, şi mĕ sileam să mĕ conving că se putea ca cerul să fi pus acea piedecă căsătoriei a doua, spre a-l aduce să cunoască ceeace datorea celei intăi, şi a-l face să găndească că era creştin, şi că avea mai multă datorie către sufletul sĕu decăt către orice consideraţii omeneşti. Eu frămĕntam in mintea mea toate aceste lucruri, şi mĕ măngăeam fără să am motiv de măngăere, visănd speranţe lungi şi palide, spre a-mi ţinea viaţa pe care deja o urĕsc.

Aflăndu-mĕ deci in oraş fără a ştì ce să mĕ fac, de vreme ce nu găseam pe Don Fernando, ajunse la urechile mele glasul unui crainic care făgăduea mare resplată pentru cine m'ar găsì, dănd semnele virstei şi a hainelor chiar ce purtam. Auzii spunĕndu-se că mĕ furase din casa părinţilor mei băeatul ce mĕ intovărăşise, lucru ce mĕ lovì in inimă, vĕzĕnd căt de mult căzuse reputaţia mea, căci nu era deajuns că o pierdusem prin fuga mea, se adăogea ăncă şi cu cine, un om atăt de jos şi de nevrednic de găndurile mele. In momentul cănd auzii acest strigăt, eşii din oraş cu băeatul meu, care deja incepea a da semne de-a se clătina in credinţa ce-mi făgăduise, şi in acea noapte, de frică să nu fiu găsită, intrarĕm in desişul acestui munte. Dar cum se zice obicĭnuit că un rĕu aduce un altul, şi că sfirşitul unei nenorociri obicĭnueşte a fi inceputul alteia mai mari, astfel mi se intimplă mie pentrucă bunul meu servitor, păn'atunci credincios şi sigur, indată ce mĕ vĕzù in această singurătate, imboldit mai mult de propria lui rĕutate decăt de frumuseţa mea, voì să se folosească de prilejul ce-i dădeau, după părerea lui, aceste pustiuri. Deci cu puţină ruşine, şi cu mai puţină frică de Dumnezeu nici

respect pentru mine, imi declară amorul sĕu, şi vĕzĕnd cu ce vorbe urite şi drepte respundeam la nerușinarea propunerilor sale, lăsă la o parte rugămințile de care mai intăi gândì să se servească, şi incepù a intrebuința violența. Dar cerul cel drept, care rareori nu se uită şi nu se arată priincios la intențiile cele drepte, fu priincios intențiilor mele, astfel incăt cu micile mele puteri şi cu puțină trudă il aruncai intr'o prăpastie, in care-l lăsăi, nu ştiu dacă mort sau viu. Apoi indată, cu mai multă răpejune decăt permitea spaima şi oboseala mea, mĕ infundai prin aceşti munți, fără alt gând nici alt scop decăt să mĕ ascund, şi să fug de tatăl meu şi de acei ce umblau din partea lui căutăn-

du-mĕ. Cu această dorință, intrai aici, nu ştiu de căte luni, şi intilnii un păzitor de turme care mĕ luă ca slugă intr'un cătun ce se află in creerii acestui munte. La dinsul am slujit in toată vremea aceasta, făcĕnd astfel ca să fiu totdeauna pe cămp, spre a ascunde acest pĕr, care acum, fără să gândesc, m'a dat pe față. Dar toată iscusința şi ingrijirea mea au fost fără nici un folos, căci stăpănul meu află că eu nu eram bărbat, şi se născù şi intr'insul acelaş gând rĕu ca şi in băeatul meu. Şi fiindcă nu totdeauna norocul dă şi leacul odată cu suferința, nu găsii prăpastie nici rîpă in care să arunc şi să inăduş pe stăpăn, cum gă-

sisem pentru slugă. Aşa dar aflai mai cu cale să-l las şi să mĕ ascund earăş prin aceste selbătăcii „decăt să-mi incerc cu dinsul puterile sau refusul meu. Zic deci că venii ear să mĕ rătăcesc şi să caut un loc in care fără nicio piedecă să pot, cu suspine şi lacrimi, ruga cerul să aibă milă de necazurile mele, si să-mi dea iscusinţă şi favoare spre a scăpa de dinsele, sau a lăsa viaţa in aceste singurătăţi, fără să remăe amintire de-o amărită, care, deşi atăt de nevinovată, a dat motiv să se vorbească şi să se murmure despre dinsa, atăt la locul ei, căt şi in locuri străine.

(Va urma) *ST. G. VĂRGOLICI.*

EDELWEISZ

O REMEMORARE

(Contribuţiune la psichologia experimentală)

Voeam să-mi aduc aminte de numele floarii, care se cheamă *Edelweisz* d'impreună cu ***. Şi am gândit şi unul şi altul, dar nu ne-am putut aduce aminte. A doa zi sau a treia zi ne luăm earăş de vorbă. Am intrebat încă şi pe o a treia persoană, ce era de faţă, dar n'a ştiut să ne spue. Am căutat chiar intr'un dicţionar francezo-german (Suchau), dar n'am găsit *Edelweisz*. La urmă tot eu mi-am adus aminte, dar nu deodată ci printr'un şir de aduceri aminte parţiale a *sunetelor*, ce compun cuvêntul. Intăi am spus: in cuvênt se află un *i*. Şi toată incordarea mea intelectuală o puneam să-mi amintesc ce alte sunete se află legate de acel *i vag* (nelămurit). Mai tărziu spun: se află şi un *a*. Dar totuş nu ştiam, care *sunet* e intăiu şi care e al doilea, dacă erau alături ambele sunete sau despărţite, fie printr'o vocală, fie printr'o consoană. Pot zice, aproape nu aveam nicio siguranţă, spuneam că se află un *i* şi un *a*, dar fără a crede nici ei tocmai mult. Mai tărziu spun: incepe cu *e*. In aceasta insă arătam oarecare siguranţă. Aveam dar acum următoarea rememorare:

e . . . . . { i . . . . . a sau ia sau
a . . . . . i sau ai.

A treia persoană, ce era de faţă, a rostit atuncea: *eglantine*. Eu spun: nu e: *eglantine*. Şi silindu-mĕ a-mi aduce aminte, am rostit de vreo douĕ ori: *eglantine*. Apoi puţin după aceasta rostesc: *Edlvais*. Poate grupa *gl* din *eglantine*

să fi trezit rememorarea grupei *dl* (ca imagine motorie, ear recte imaginea vizuală *del)* din *Edlvais*, dar despre aceasta eu nicio seamă nu mi-am putut da in conştiinţa mea. Tot asemenea se poate că şi faptul succesiunii a—i din *eglantine* să fi intărit in mintea mea că şi in *Edlvais* a se află inainte şi i în urmă. Dar amăndouĕ aceste fapte au fost *inconştiente* pentru mine; in tot casul dacă ele s'au intimplat, apoi fac parte din procesul de ideaţiune. Cănd am pronunţat chiar *Edlvais* şi tovarăşul meu repeţea cu bucurie, strigănd că acesta e numele floarii, eu ăncă tot am stat la indoeală, dacă in adevĕr e acesta şi nu altul. Siguranţa mi-a venit pe incetul şi numai după ce am pronunţat de căteva ori *Edlvais*.

Insemnănd sunetele despre cari am avut mai multă sau mai puţină conştiinţă prin litere mari, ear sunetele inconştiente prin litere mici şi aşezăndu-le pe deosebite linii după rememorarea lor succesivă, aş putea statornici următoarea schemă, după care s'a urmat procesul acestei aduceri aminte.

I

A (raportul cătră I necunoscut)
E (faptul că E e *iniţial* e conştient)
dl (probabil in procesul de ideaţiune)
A.....I (faptul că I e după A inconştient, probabil in ideaţiune)

E dl A I (elementele, unele mai active, altele mai puţin active ale rememorării)
Ed(*e*)l*v*AI*s* (imaginea auditivă sau motorie complectă)

EDELWEISZ (imaginea vizuală grafică exactă şi complectă)

Literele italice infăţişează sunetele rememorate cele mai de pe urmă. Ele alcătuesc oarecum elementul *pasiv* al acestei aduceri aminte. De la această rememorare *auditivă* (sau *motorie* in parte) a cuvĕntului, am trecut insfirşit la rememorarea lui *grafică* (vizuală).

Deosebirea de scriere şi de pronunţare a acestui cuvênt ar părea să arate că eu inclin spre tipul pe care Charcot l'a numit *tip auditiv*, căci intăi mi-am adus aminte de sunetul A (imagine auditivă sau motorie), ear nu de semnul (litera) E, prin care se scrie acest sunet şi care este o imagine vizuală.

Dar faptul e mai complicat decăt atăta. Când voeam să-mi aduc aminte şi nu se trezise încă nici un singur element de rememorare auditivă in mintea mea mi-am *amintit* (imi *representam* mai bine) că am *cetit* (vězut) in «Convorbirile literare», (nu ştiu anul), o poesie de d-l Nicolae Pruncu, care avea ca titlu numele floarii de care voeam să-mi aduc aminte, ba mai mult chiar, că acest nume revine odată şi in trupul poesiei (pe la sfirşit?) Ear când mě sileam să-mi amintesc numele, imi concentram atenţiunea asupra feţei din «Convorbiri», pe care se află poesia (faţa intăia, coloana paremi-se, a doua şi o strofă pe a doua faţă?), par'că *aş fi avut-o inaintea ochilor* şi cercam să *věd scris* acest nume. Dar răndurile şi caracterele imi *apăreau confuse* şi nu puteam *descifra* nimic. Atăta numai imi apărea clar: pe faţa cea mare şi albă a «Convorbirilor» se urmau nişte caractere ce băteau in negru in strofe de căte patru rănduri (nouě silabe?) despărţite prin mici distanţe.

Aşa dar această rememorare nu s'a făcut numai prin ajutorul *imaginilor auditive*. La baza ei şi cel dintăi fapt e o *imagine vizuală*, de altmintrelea destul de ştearsă, incăt să nu-mi fi putut deştepta nici un alt element de rememorare din această categorie de imagini.

De la această imagine vizuală, după legea similarităţii, am trecut la şirul de reconstrucţiuni *auditive* şi in parte poate *motorii*, descrise mai sus.

Elementele active ale acestei rememorări sunt deci: o imagine vizuală foarte generală şi ştearsă, din trei imagini auditive conştiente şi poate din douě imagini motorii inconştiente.

29 August 1886.

Anul de «Convorbiri» unde e publicată poesia d-lui Pruncu, este al XIV, No. 8. Poesia are ca titlu *Edelweiss,* ear ca subtitlu: (Scrisă pe un album sub o floare cu acest nume). Numele *Edelweisz* nu revine in trupul poesiei. Aci memoria m'a înşălat. De asemenea poesia e pe faţa intăia, dar nu pe a doua coloană, ci pe coloana intăia, şi o strofă numai (aci memoria a fost exactă) pe a doua coloană. Strofele in adevĕr sunt de căte 4 rănduri. Versurile nu sunt de nouĕ silabe, adică: — ı — ı — — — ı — ci de opt, dar tot acelaş metru: — ı — ı — — — ı. Şi sunt in acest metru numai versurile ı şi 3, ear 2 şi 4 sunt de 7 silabe, adică — ı — — — ı —. Aceste sunt corecţiunile ce trebue să fac la rememorarea incercată.

Eată poesia D-lui N. Pruncu:

EDELWEISS

Scrisă pe un album sub o floare cu acest nume.

— ı — ı — — — ı

In culmea Alpilor măreţi
Neincălziţi de soare
Pe aspre stănci, sub reci omĕţi
Născui eu, biată floare.

Deşi trăind sus in azur
De *om* păream ferită,
Totuş şi eu urma să 'ndur
A florilor ursită.

Deci aşteptam crudul picior...
Când o! destin ferice
O mănă cu gănd priitor
M'a smuls ş'adus aice.

Cu ăngerul cel drăgălaş
Ce a servì am parte
Acum de-al naşterii locaş
Eu uit că sunt departe

Căci de doresc rumene zori
Omĕt plin de albeaţă,
Luceferi vii strălucitori...
Eu cat in dalba-i faţă

Şi semenele-mi de doresc
Mândrele-odoare a firii
Intr'insa încă regăsesc
O floare-a omenirii!

ED. GRUBER.

XIV. No. 9, Decembre 1880.

— I — — — I —

POESII

ISTORIE DE NOAPTE

Liniştită doarme cărşma,
Fetele in vis vorbesc,
Plopi cu frunză argintie
Imprejur o străjuesc.

Chiar stelosul eaz uitat-a
Tainic nenţelesul graiu,
Dar cu plutitoare neguri
Vine tropotul de cai.

Şi s'apropie de cărşmă;
Sunt panţiri in neagră zea;
Cum le străluceşte coiful,
Cum zăngănă spada grea!

Cel mai tĕnĕr şi mai ager
Frĕele aruncă jos,
Pe părete s'oglindeşte
Chipu-i nalt şi mustăcios.

Cu mănunchiul spadei sale
Bate 'n uşă de trei ori,
De trei ori tresar sburdalnic
Pintenii cei sunători.

«De ai vin, ș'o fată blondă,
«Scoală-te cărșmar bătrân;
«Eu cu toți ai mei tovarăși
«Noaptea 'ntreagă-aici rămân.

«Dar de ai o fată brună
«Crapă ușa pe tăcut,
«Numai eu să intru singur,
«Numai singur s'o sărut».

F A N T A S I E

Ca adierea de iasmin
E 'mbătătoare-a ta cântare
O dulce bard din Bolintin,
Tu glas remas din vreme mare,
Când pe-a harfei tale strună
Balada in amurg resună.

Dai luciu apus la tristul colț;
Ca 'n vis pier hidele oteluri
Și 'n loc resar inalte bolți
De monăstiri și de casteluri,
Cu egumeni ce nu știu carte,
Cu turnuri ce sclipesc departe.

Un domn cu suflet de oțel
Se duce 'n luptă sângeroasă,
Domnița 'n foișor la el
Gândește credincios și coasă
Cu mâna ei de alabastru
Epitrahilu 'n fir albastru.

Cu soarele ce-apune roş
In a pădurilor tăcere
Asamănă pe un strămoş
Ce glorios din lume piere,
Călugărul ce in chilie
O veche cronică prescrie.

Ear Fĕt-frumos muncit de dor
Din vizunia de balaur
Işi desrobeşte 'nvingĕtor
Copila lui cu pĕr de aur,
Şi cum in braţe o ridică
Privighitori incep să zică.

Apoi pierzi frĕele de-argint,
Pegasul rătăceşte 'n nouri,
Şi in stelosul labirint
Vezi tu fantastice tablouri;
Colori de curcubeu noptatec
Iubeşte geniul tĕu selbatec.

Chiar dac'aş fi murit de mult
Din gropi pe negură călare
Eu aş veni ca să ascult
In mieze nopţi a ta visare
Şi te-aş imbrăţoşa ferbinte,
Tu palid chip de osăminte.

Dar nu te-aş mai chema să vii
Pe căile de-argint de lună
La cripta unde 'ntr'un sicrii
Rod viermii gloria străbună
L'a tale versuri triumfale
Să 'nvie mortul Vodă 'n zale.

Şi un strălucitor alaiu
S'aducă semnele domniei
Cu barba albă ca un craiu
Din basmele copilăriei
Bătrânul domn să 'nainteze
In tronul ţării să s'aşeze.

O, eu il ştiu din multe nopţi
Ce am veghiat plecat pe pagini
El sta in creerii necopţi
Ca cea mai dragă din imagini,
Ades am părăsit copile,
M'am dus la el in colb de file.

Dar azi când in amurg aud
A melodiei dulci confusii
Cu ochiul de durere ud
V'aş plânge tinere ilusii
Căci toat' a voastră strălucire
A fost vedenie 'n delire.

Ţi-a fost menit să fii aşa
Ca un potop de primăvară
Selbatică 'n pornirea ta
Tu vreme veche şi amară;
Din oase albe şi cenuşă
Făcut-ai gloriei o uşă.

Ea intră plină de lumini
Dar in porfirica ei rază
In lanţuri sub cununi de spini
Poporul meu ingenuchează,
Cu fruntile in glod şi sânge
Cu ochiul stins ce nu mai plânge.

O, de-ar lucì cu farmec sfânt
Intreaga-a stelelor icoană
Şi diamanţii din pământ
Pe-a voevozilor coroană,
Tot aş svirlì-o eu in valuri:
Noi avem alte idealuri!

De creşte lemn pentru-a lor tron
Să-l sfarme vinetele fulgeri
Şi pergamentul cel slavon
Intăritor de-atătea smulgeri
Sub sticlă in museu să şadă
La molii şi 'nvăţaţi spre pradă.

Ear tu poet, ce ai murit
Cu doru 'n piept de-acele vremuri
Visarea-ţi de s'ar fi 'mplinit
Mult ai avea tu ca să tremuri;
Ş'acum când rugineşti sub cruce
Mĕ tem un plâns să nu te-apuce.

LA ISVORUL DIN PĂDURE

La isvorul din pădure
Pe un trandafir selbatec
Şede-un cuc cu pene sure.

La isvorul din pădure
Mers'a gingaşa copilă,
Albă şi cu ochi de mure.

Şi 'ntr'acolo in pădure
Vine vĕnătorul tĕnĕr;
Cum s'ar duce el pe-aiure?

La isvorul din pădure
Cântă-atunci nespus de dulce
Cucul cel cu pene sure.

T. ROBEANU.

Cernăuţi.

ERRATA

In ultimul No. al «Convorbirilor», No. 7, pag. 626, rândul 21 d. s. după cuvintele: «Taleru valora 120 bani», să se adaoge: «*ear ducatul austriac 150 bani*».

BIBLIOGRAFIE

CĂRȚI APĂRUTE DE CURÊND ȘI TRIMISE DIRECȚIUNII „CONVORBIRILOR LITERARE"

Rădoi I. Compte rendu succinct sur les principales innovations introduites par le nouveau Code de commerce du royaume de Roumanie, 1 br. Bucarest 1888.

Petru Th. Missir. Regimul representativ, disertațiune etc., 1 br., Iași 1888.

Id. Partizile politice sub regimul representativ, 1 br., Iași 1888.

A. D. Holban. Agiotagiu, Studiu asupra Băncii Naționale, 1 br., Iași 1888.

V. Maniu. Șepte scrisori deschise către Maiestatea Sa Carol I, regele României, 1 broș., București 1888.

C. Chiru. Cugetări asupra Cestiunei Agrarie, 1 broș., București 1888.

George S. Ioneanu. Mică colecțiune de superstițiile poporului român, 1 broș., Buzĕu 1888.

Id. Elemente de geografia județului Buzĕu, 1 br., Buzĕu 1888.

Id. Conductor al învățătorului, 1 br., București 1887.

Id. Abecedar român, Partea I, 1 br., Ploești 1888.

Alexandru Philippide. Introducere în Istoria limbei și literaturei române, 1 vol., Iași 1888.

C. Chiriță. Dicționar geografic al județului Iași, lucrare premiată de Societatea geografică română, 1 vol., București 1888.

Academia Română. De la Tobolsk până în China. Note de călĕtorie de Spătariul *Nicolae Milescu* (1675) tr. d. text. grecesc de *G. Sion.* Estr. din An. Acad. Rom. Ser. II T. X, 1 vol. IV-o, București 1888.

Analele Societății istorice. — Iuliu Barasch, Broșura 1 și 2. București 1888.

D. Barcian Dicționar German-Român (Partea II-a), 1 broș., 1128 pag., Sibiu 1888.

CORESPONDENȚĂ:

A. S. Ș. Mulțumiri. Cât mai curênd.

B. Bacău. Negreșit aprobăm.

E. C. Greșeli de rimă: *Domnul-Omul*; *păcate-fapte* etc.

Bl. P. in C. Nu tot, însă parte.

M. S. Exclamații și atâta tot.

G. I. in B. Mulțumim. Mici modificări.

V. O. in V. Foarte bine.

DIR.

București, Stabilimentul grafic Socecŭ & Teclu. — 27,569.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 9. Bucuresti, 1 Decemvrie 1888. **Anul XXII.**

RAPORTUL LUI BARBU ȘTIRBEI CĂTRĂ KISSELEFF

ASUPRA STĂRII VALACHIEI IN A. 1832(1)

(Tradus din franţuzeşte)

INTRODUCERE

Nimic n'ar putea arăta mai bine trebuinţa unei reorganizări a Valachiei decăt o povestire scurtă a modului de administrare sub Domnia celor din urmă Hospodari. Această tristă istorisire va face şi mai simţitor binele nepreţuit care resultă pentru Principat din nouele instituţiuni cu care va fi acum inzestrat.

O expunere simplă şi adevĕrată a faptelor va fi deajuns pentru a ajunge la acest scop, şi va face obiectul introducerii de faţă.

1) Intre manuscriptele remase de la Domnul Ţărei Româneşti Barbu Ştirbei se găseşte şi prea importantul raport ce-l făcuse in anul 1832, cu mult inaintea suirii sale pe tron, asupra stării Valachiei la inceputul secolului nostru. Acest raport, scris in franţuzeşte, a fost provocat de Kisseleff ca o lucrare explicativă a Regulamentului organic. Cine a cunoscut spiritul energic şi inalta capacitate administrativă a reposatului Domnitor, nu se va mira de curajul, cu care desvĕleşte abusurile administraţiei de pe atunci, şi de inţeleapta sa ingrijire pentru imbunătăţirea soartei ţăranilor.

Dir.

Siguranţa persoanelor, a proprietăţilor şi a onoarei fiind ţinta, spre care tinde orice guvern luminat, vom studia vechia administraţie sub aceste trei puncte de vedere.

Poliţia internă. Spătăria, care corespundea ministerului poliţiei din alte ţări, era stabilită in Valachia pentru mănţinerea siguranţei publice.

Să vedem acum, dacă spătăria indeplinea scopul, pentru care fusese instituită, şi cari ii erau mijloacele de acţiune.

Aceste mijloace se reduceau la un oarecare numĕr de ţărani numiţi cătane. Erau cam ca la 150 in fiecare district, adică 2550 pentru cele şaptesprezece districte din care se compunea teritoriul Principatului. Cătanele nu plăteau nici un imposit personal; erau impărţiţi intr'o polcovnicie şi două, trei sau chiar patru căpităniı pe district.

Polcovnicii precum şi căpitanii erau aleşi la numirea spătarului; acesta schimbăndu-se in fiecare an, urmaşul său găsea totdeauna vreun pretext pentru a-i da afară şi a-i inlocui. De obiceiu erau slugi de ale sale sau de ale boierilor prieteni ai săi, cărora voia să le asigure soarta, fără ca dinşii să aibă in majoritatea casurilor cea mai mică cunoştinţă despre mănuirea armelor.

Cătanele, singure respunzĕtoare de siguranţa publică, nu erau nici imbrăcate nici hrănite de guvern, şi in loc să primească o leafă măcar pentru cumpĕrarea prafului de puşcă şi a plumbului, trebueau din contra ele să plătească şapte lei pe an spătarului.

Nici polcovnicii, nici căpitanii nu primeau vre-o leafă, ci ofereau cu plăcere bani pentru a fi numiţi. Cum işi luau ei dar paralele inapoi?

Dintre cătanele, care se aflau sub ordinele lor, nu ţineau decăt şase sau şapte in activitate, din celelalte işi făceau tributari pe cari ii trimiteau inapoi la casele lor. Dar cel mai mare căştig il aveau din hoţiile ce se făceau in raionul supus inspecţiei lor şi cari mai adese erau puse la cale sau favorizate de ei inşii; căci se inţelegeau cu făcĕtorii de rele, ii lăsau să-şi comită hoţiile şi impărţeau in ascuns cu dinşii. De aceea nici nu s'a pomenit un aşa mare numĕr de

hoţi ca sub cei din urmă hospodari străini, căci veniturile spătăriei se urcau la suma de 400,000 lei pe an, adică la 28,500 galbeni, galbenul făcênd 14 lei după cursul de pe atunci.

Spătarul vênzênd cu 4, 5, 6 şi chiar până la 10, 15 sau 20 de mii de lei fiecare polcovnicie sau căpitănie, autoriza in mod tacit hoţiile şi le făcea oarecum legale, căci polcovnicii neavênd nici venit, nici vre-o leafă, cum ar fi putut căştiga indoit şi intreit din banii cheltuiţi, daca n'ar fi incurajat hoţiile şi prădările?

Nu se găsea aşa dar in toată această aşezare a polcovniciilor şi a căpităniilor decât un isvor de abusuri, sistematic organizate, bune numai pentru a intinde demoralizarea in folosul unor oameni, cari se bucurau mai cu deosebire de favoarea capului statului.

* * *

Organizarea părţii administrative. Dacă siguranţa publică, care este isvorul desvoltării treptate in prosperitatea unei ţări, era aşezată pe base aşa de slabe, administrarea finanţelor era tot atât de greşită.

Vistieria corespundea la noi cu ministerul finanţelor şi de interne din alte ţări. Vistierul alegea ispravnicii (prefecţii) şi Hospodarul ii confirma. Erau la numĕr 34, doi pe fiecare district. Districtul se impărţea in plase, al căror numĕr varia atunci ca şi acum după intinderea districtului; dar in termen de mijloc erau opt cantoane de district.

Cei doi ispravnici numeau fiecare un zapciu sau subadministrator de plasă. Ei aveau sub ordinile lor: 1° samesul sau casierul şi directorul cancelariei districtului, numiţi de marele vistier; 2° judecătorul districtului; 3° condicarul sau grefierul; cei doi din urmă numiţi de marele logofĕt. Se putea zice că ispravnicul era hospodarul districtului, avênd de mare logofĕt pe condicar şi de ispravnici pe zapcii.

Erau aproape 80,000 de locuitori intr'un district, şi 10,000 intr'o plasă.

Ispravnicul intrunea puterea ndministrativă cu cea judecătorească, dar lucrarea lui cea mai grea era repartizarea impositelor după comune şi perceperea banilor.

Atribuţiile zapciilor erau, pe o scară inferioară, aceleaşi ca ale ispravnicului. Ei administrau, ei judecau in plăşile lor respective, şi erau in raport imediat cu ţăranii. Ispravnicii ii intrebuinţa pe dinşii pentru perceperea impositelor şi executarea ordinelor emanate de la guvern.

Acum, cine nu s'ar mira, aflănd că funcţionarii (zapcii) avĕnd aproape 10,000 de oameni sub administraţia lor, nu primeau decăt cincisprezece lei, adică jumĕtate galben leafă pe lună, că era lucru greu de-a obţine un loc de condicar fără să plăteşti o sumă oarecare de bani marelui logofĕt, care privea vinderea condicăriilor ca un isvor de căştig legat de postul sĕu? Tot astfel se cumpĕra şi locul de zapciu, afară de casul cănd ţineai de ispravnic prin vechi servicii.

Căt pentru instituţia judecătorului de district, care in timpurile anterioare poate că-şi indeplinea scopul, ea căzuse in uitare. Toate procesele erau judecate de ispravnici; locurile de judecător de district deveniserĕ nişte sinecure pentru a face pe şaptesprezece indivizi să căştige cincizeci de lei pe lună fiecare, fără să fie siliţi măcar să se ducă la post.

Sameşul primea o sută de lei pe lună, şi plătea pe fiecare an vistierului, pentru a nu fi scos din slujbă, douĕ, cinci şi uneori chiar douĕzeci de mii de lei.

Aşa dar, funcţionarii mici şi mari erau cu toţii aşa de rĕu plătiţi şi aşa de decăzuţi, incăt intrebuinţau toate mijloacele de-a se despăgubi pe spinarea bietului ţăran, care era mereu pus la contribuţie.

Trebue să spunem căteva cuvinte şi despre slujitori.

In vechime erau toţi armaţi; nişte adevĕraţi jandarmi. Ei cutreerau districtul in toate direcţiile pentru a transmite ordinele ispravnicilor către zapcii, pentru a le pune in executare şi a inlesni perceperea impositelor. Dar afară de un mic numĕr de slujitori, toţi ceilalţi nu mai aveau altă armă decăt biciul, inaintea căruia ţăranul român se obicĭnuise a pleca capul şi a cărui vedere numai il făcea să-i dea tot ce i se

cerea, chiar lucruri greu de obţinut de la dinsul prin făgăduieli avantajoase.

In termen de mijloc se numĕrau trei sute de slujitori pe district, o sută optzeci de la isprăvnicie şi o sută douĕzeci de la cantoane. Dar mai niciodată nu era mai mult de-o treime in activitate de serviciu, căci se preschimbau astfel, incăt după ce slujiserĕ o sĕptĕmănă, se intorceau pe alte douĕ la casele lor. Slujitorii ca şi cătanele in loc să aibă leafă, să fie hrăniţi ori imbrăcaţi, plăteau ei din contra căte şapte lei pe an spătarului. Ei erau obligaţi să-şi cumpere cai şi să i intreţie din punga lor, sau mai bine zis din acea a ţăranului, asupra căruia cădea la urma urmelor toată sarcina; singura compensaţie ce o aveau era scutirea de impositul personal. Cu toate acestea ei işi făceau slujba cu rîvnă şi cu atăta cinste, incăt nu s'a intimplat niciodată ca un slujitor să ia ceva din sumele considerabile ce li se incredinţau spre a fi duse de la capitalele districtelor la vistierie.

* * *

Repartiţia impositelor şi altor dări asupra Comunelor. Inainte de-a vorbi despre veniturile publice, e bine să explicăm ceeace se inţelegea prin cuvĕntul *Ludie* la perceperea impositelor.

Ludie in limba slavonă insemnează *om*; aşa dar căud se zicea inainte: cutare numĕr de *ludii*, se inţelegea numĕrul oamenilor plătind contribuţie personală. Această contribuţie mărindu-se, mulţi contribuabili nu erau in stare să plătească intreaga capitaţie, aveau mijloace numai spre a plăti jumĕtate, o treime sau un sfert din capitaţie. Atunci se adunau la un loc doi, trei, patru şi chiar mai mulţi contribuabili, erau consideraţi ca un singur individ şi-i numĕra ca *o Ludie*, fiindcă intr'adevĕr nu plăteau cu toţii impreună decăt suma ce ar fi trebuit plătită de fiecare din ei; mai tărziu se inţelegea prin Ludie o sumă oarecare de bani plătită de un numĕr oarecare de ţărani. Astfel o Ludie, după Regulamentul din 1818, era hotărită la suma de aproape douĕ sute

optsprezece lei pe an, şi când se zicea că satul cutare era supus la cinci ludii, insemna că era supus la un bir de o mie nouĕzeci de lei.

Contribuabilii dădeau fiecare după puterile lui pentru plata acestei sume, şi la fiecare douĕ luni plăteau a 6-a parte din sumă.

Ispravnicii erau insărcinaţi să repartiseze cu dreptate ludiile in satele fiecărui district; in măna lor sta de-a mări sau de-a micşora numĕrul lor la fiecare douĕ luni, după simţimintele mai mult sau mai puţin binevoitoare pe care le aveau pentru locuitorii acestor sate. Aveau grijă numai de-a mănţine numĕrul acelaş de ludii pentru fiecare district, astfel cum se hotărise de la inceput. Ear marele vistier care trebuea să controleze toate actele ispravnicilor, nici nu le examina, ştiind bine că la sfirşitul anului nu-şi va mai păstra locul, şi că nu era nici un merit şi nicio responsabilitate, dacă administrase rĕu sau bine. Nimeni nu se ocupa de averea Stctului, munca sa ar fi fost despreţuită şi serviciile sale nesocotite. Astfel incăt lasă că nu găseau la visterie un recensemĕnt exact al locuitorilor districtelor, dar abia işi puteau procura numele satelor ce făceau parte din fiecare din ele; şi nu arareori se intimpla ca cutare sat, care avea abia zece contribuabili, să fie supus la trei ludii, şi cutare altul care avea mai mult de o sută de contribuabili, să plătească o singură ludie.

Abusul mergea aşa departe incăt boierii, care n'aveau poate nicio moşie a lor proprie, aveau in mai multe districte unul sau douĕ sate care le aduceau douĕ trei mii de lei venit şi chiar mai mult, şi pentru care din causa influenţei lor, nu plăteau la visterie sau la isprăvnicie decăt o singură ludie. Cu felul acesta luau pentru dinşii o parte din veniturile Statului, ear proprietarul cinstit şi muncitor, pus sub dependenţa celui mai mic funcţionar, era ameninţat la fiecare moment să i se răpească munca mai multor ani. Era deajuns, ca din nenorocire să aibă un vrăjmaş, care să devie nu vistier, ispravnic sau alt funcţionar important, dar adesea simplu zapciu al cantonului unde i se afla moşia, pentru ca satul

sĕu, pe care ajunsese cu mare trudă să-l facă a înflori, să fie distrus şi pustiit. Slăbiciunea proprietarului era mai totdeauna in ţara aceasta un motiv de persecutare, şi ţăranii sĕi, nevoiţi a părăsi cât mai curĕnd moşia supusă persecuţiei, se duceau să se stabilească pe o alta, unde găseau sprijin şi uşurare.

Dar şi nişte impozite mai grele apăsau comunele, impozite pe care cultivatorul nu le putea nici cunoaşte, nici prevedea, nici evita şi care îi stricau toate planurile şi-l ruinau cu desăvirşire, aceste erau cheltuelile, la care se supunea fiecare comună, şi care ţinea pe sĕrmanul ţăran mult mai mult decât birul regulat ce trebuea să-l plătească. Astfel cutare sat, care plătea două ludii sau patru sute treizeci şi şase de lei pe an visteriei, avea cheltueli de o mie, adesea de două mii şi câte odată de trei mii de lei: aceste cheltueli veneau de la zapcii, slujitori, căpitani, polcovnici, cătane, beşlii şi beşli-agale, intr'un cuvĕnt de la tot felul de funcţionari pe care comuna era silită să-i hrănească şi să vadă de toate trebuinţele lor; căci toţi aceşti funcţionari neprimind mai nicio leafă, căutau să implinească această lipsă cât se putea mai bine.

Printr'un alt abus, care trebuea cel intăiu stĕrpit, comunele erau silite să dea hrană şi locuinţă la toţi Turcii, cari sub toate pretextele cutreerau Valachia.

Dar cel mai mare isvor de vexaţiune erau rechisiţiile in natură. Căci s'a dovedit că pentru cele două sute de baniţe de grău cerute de la un district, eşea totdeauna o pagubă pentru ţărani de două sau trei mii pe puţin.

Sub Hospodarii străini, când leafa ispravnicilor nu se suia nici până la cinci sute de lei pe lună şi se plăteau patru sute de galbeni pentru a obţine o isprăvnicie, toţi se bizuiau pe rechisiţiile in natură pentru a se despăgubi şi chiar pentru a căstiga indoit şi intreit de ce cheltuiseră. Să presupunem că se cerea de la un district o sută de care de fĕn: ispravnicii le repartisau dinadins la cantoanele cele mai depărtate de locul de transport şi unde acest product se făcea mai puţin; ţăranii alergau indată să roage pe ispravnici să

primească bani: treizeci, patruzeci sau cincizeci de lei de car şi chiar indoit şi intreit, daca era vreme de iarnă, numai să-i ingădue să nu dea fĕnul. Ispracnicii primeau banii şi urmau aceeaşi tactică cu toate cantoanele pănă la cel din urmă, care era insfirşit silit să dea tot fĕnul căt trebuea. Cu chipul acesta fĕnul costa mai mult pe district decăt daca l'ar fi cumpĕrat din tĕrg. Hospodarii străini erau mulţumiţi de această stare de lucruri, felul acesta de-a percepe dările era pentru ei singurul mijloc de-a vinde slujbele cu preţurile cele mai mari. Astfel incăt, sub ultimii Hospodari străini, impositul anual se urca la o sută cincizeci de mii de lei pe district, dar abusurile comise de slujbaşi intrecea cu mult suma de trei sute de mii.

Expunerea acestor abusuri ne aduce in mod firesc la arătarea causelor acestei stări de lucruri.

* * *

Causa abusurilor care a făcut pe guvern stăpăn pe persoana şi averea locuitorilor.

In vremile de demult, proprietarul fonciar din Valachia considera ca rob al pămĕntului pe tot ţăranul locuind pe moşia lui, aşa cum mai există azi in diferitele părţi ale Europei, unde e stabilit sistemul feudal.

Robul trebuea să lucreze două săptĕmăni pe lună pe seama proprietarului, de aceea birul care-l plătea Statului, era un lucru de nimic.

Constantin Mavrocordat, numit la 1735 pentru a doua oară Hospodar al Valachiei, făcù un apel la sentimentele de filantropie ale proprietarului. El puse inainte preceptele moralei creştine care se impotriveau robiei, şi obţinù proclamarea desrobirii ţăranilor. Pănă aci era lucru foarte frumos, şi acest act de umaninatate merită toată lauda. Dar ceeace a făcut să remăe o umbră care va intuneca vecinic acest fapt generos, este că in loc de-a stabili drepturile sacre ale proprietăţii pe o basă fixă, le lăsă nestatornice şi vage atĕrnănd

de nişte privilegii care erau arme in mâna urmaşilor sĕi, şi de care se folosì el insuş, in parte, cu mare dibăcie.

Dreptul proprietăţii incetul cu incetul nu mai fu păzit de loc, şi guvernul inmulţì fără sfială contribuţiile din ce in ce, copleşind pe cultivator sub povara birului ce n'avea altă margine decăt propria avere a contribuabilului, care se simţea fericit daca işi găsea linişstea in sărăcie; căci il supunea la grozave torturi pentru a se asigura că in adevĕr nu mai avea cu ce plătì.

Astfel guvernul ajunsese a se face stăpân pe persoana şi pe averea locuitorilor.

Sistemul acesta, stabilind egalitate intre toţi prin miseria generală şi lipsind pe boierii proprietari de orice independenţă prin secarea isvoarelor firesti ale bogăţiei ler, ii subjugâ şi mai mult prin creare de ranguri, sinecure şi slujbe foarte producĕtoare, pe care şi le păstra guvernul ca mijloc de corupţiune precum şi pentru a legitima oprimarea, făcĕnd să ia parte la dinsa majoritatea boierilor români.

După acelaş sistem supuse mai intăi pe proprietari la nişte legi vătămătoare, prin care se dispunea in mod arbitrar de proprietate, şi apoi dete boierilor socotelnici(1) şi posluşnici(2) pentru a-i face să simtă mai bine dependenţa servilă in care se aflau faţă cu guvernul; căci el putea la fiecare moment sub orice pretext să le ia inapoi o mare parte din posluşnici, şi avĕnd singur dreptul de-a da titluri, putea asemenea inmulţì averea unui boier prin numĕrul socotelnicilor ce se ţinea de fiecare titlu.

Dar arma cea mai grozavă, pe care o mănuia guvernul,

---

1) Ţăranii scutiţi de imposit personal, şi daţi de visterie cutărui sau cutărui boier, căruia ii plăteau o sumă de bani, de la cincizeci la o sută de lei pe an.

Boierii de rangul intăiu aveau optzeci de socotelnici.

2) Ţăranii scutiţi de imposit personal şi slujind proprietarul, pe a cărui moşie se aflau. (După censul făcut la 1831 numĕrul socotelnicilor se urca la douĕzeci de mii, şi acel al posluşnicilor la cincizeci de mii, cu totul şaptezeci de mii, ceeace face a patra parte din totalitatea familiilor contribuabile din Valachia).

era dreptul ce şi-l păstrase de-a se pronunţa in ultimă instanţă la toate judecăţile şi chiar de-a revenì asupra sentenţelor pronunţate de Hospodarii precedenţi şi prevĕzute cu toate formele legale. Cu modul acesta işi reservase dreptul de-a dispune de averea oricărui particular şi de a-şi mulţumì urile sau cupiditatea: deaceea totul atĕrna de la bunul plac al unui singur om, intrunind toate puterile: cea legislativă, cea executivă şi cea judiciară. Toate se făceau prin intrigă, şi lucrul cel mai greu pentru un om cinstit şi liniştit, era să fie silit de-a face şi el intrigi şi de-a fi in continuă agitare pentru a se ferì de-o mulţime de neajunsuri, cari cad totdeauna asupra unui om cinstit in mijlocul corupţiunii generale.

Din această stare de lucruri se vede că, deşi intenţiile lui Vodă Mavrocordat au putut fi bune, totuş el n'a ştiut să se ridice la inălţimea unui legislator şi că de la Domnia lui incep relele, care au apăsat mai tărziu asupra proprietarului şi a cultivatorului.

* * *

Veniturile publice şi intrebuinţarea lor.

Nu va fi nepotrivit de-a da aci tabloul veniturilor şi al cheltuelilor din Valachia la 1827.

TABLOUL

veniturilor şi cheltuelilor pe anul 1827, veniturile socotite după Regulamentul din 1818.

Venituri:

Sume primite pe seama Hospodarului şi care nu se vărsau la casa visteriei:

Adică:	
Venitul salinelor.	890,000
Venitul vămei.	800,000
Birul ţiganilor Statului.	112,747
Imposit asupra exportării porcilor.	78,500
Total . . .	1,881,247

Report . . . 1,881,247

Impositul a 17,000 ludii. socotind 218 lei de ludie de an 3,706,000

595,000 socotind 17 $^{1}/_{2}$ pe semestru, sau 35 pe an de ludie. Această sumă hotărită anume numai pentru intreţinerea poştelor, era trimisă deadreptul la casa antreprizei.

1,275,000 socotind 12 $^{1}/_{2}$ lei pe bimestru, sau 75 pe an de ludie.

Era o casă particulară primirea acestei sume spre a plăti lefurile tutulor impiegaţilor şi slujbaşilor publici.

Sume care intrau deadreptul in casa visteriei:

1,836,000 socotind 18 lei pe bimestru, sau 108 pe an de ludie. Suma aceasta slujea la plata tributului anual către Poartă, şi la cheltuelile pentru Principat; dar Hospodarii găsiră chipul de.a intrebuinţa cea mai mare parte dintr'insa in folosul lor personal.

3,706,000 Total.

Capitaţia contribuabililor străini, cari, stabiliţi in ţară şi ocupându-se de agricultură, erau puşi sub doi ispravnici particulari. 488,700

Taxe cunoscute sub numele de dijmărit, tutunărit, oerit, şi vinărit puse pe porci şi albine, pe tutun indigen, pe oi şi vin, socotind 14 aspri pe oae sau capră, şi 6 aspri sau 2 parale pe vadră, măsură de 10 oca sau 22 litruri şi jumătate de vin. 420,000

Capitaţie plătită de căteva clase privilegiate, care erau scutite de taxa asupra vinului, a albinelor, a porcilor şi a tutunului, şi cunoscute sub numele de mazile, ruptaşe şi companiste. 345,842

Total . . . 6.841,789

Cheltueli:

Sume vărsate deadreptul la casa Hospodarului, precum se vede aci alăturat.	1,881,247
Tribut anual pe care Principatul era ţinut să-l plătească Porţii.	439,500
Cheltueli extraordinare, pe care Hospodarul spunea că le făcuse la Constantinopol, fără să arate in ce chip.	965,089
Cheltueli făcute de Hospodar pentru a da daruri Turcilor, pentru a intreţine pe cei sosiţi de curĕnd in Bucureşti şi altele.	105,602
Cheltueli pentru imbrăcămintea Prinţului . .	265,794
Intreţinerea Curţii Prinţului şi cheltueli pentru masa lui.	207,350
Intreţinerea grajdurilor Hospodarului. . . .	173,464
Pensiuni pentru diferiţi membrii ai familiei Hospodarului şl lefuri pentru căţiva slujbaşi ai Palatului.	306,730
Leafa agentului Prinţului la Constantinopol şi a agenţilor de pe lăngă paşalele limitrofe . . .	180,000
Intreţinerea Divanului-Efendi sau agent civil al Sublimei Porţi pe lăngă Hospodar	61,000
Intreţinerea garzilor turceşti in numĕr de 455, sub numele de beşlii, şi a şefului lor . . .	108,900
Lefurile tutulor funcţionarilor şi slujbaşilor Statului, de la cel mai nalt pănă la cel din urmă rang.	1,213,571
Sume plătite pentru diferite pensiuni	124,500
Intreţinerea poştelor	640,677
Cheltueli pentru diferite serviciuri	74,105
Ajutoare date celor scăpătaţi in decursul anului.	81,820
Cheltuelile impiegaţilor trimişi prin districte in interesul serviciului.	12,440
Total . . .	6,841,789

Ceeace isbeşte mai intăi in acest tablou, este de-a vedea că persoana Hospodarului costă pe Principat douĕ

treimi din venitul Statului. Acest inalt funcţionar pe 7 ani, după ce ia pentru dinsul toate contribuţiile indirecte, care se sue la 1,881,247 pe an, găseşte mijlocul de a-şi mai apropria, sub cuvĕnt de cheltueli extraordinare la Constantinopoli şi pentru Curtea sa, ăncă 2,024,029 de lei.

Chipul cum se făcea darea socotelelor visteriei, era de ris. Vistierul sau sameşul venea in fiecare an şi arăta printr'o răpede cetire inainte a 8 boieri cheltuelile şi veniturile Statului. Aceştia erau de obiceiu in funcţiune şi atĕrnănd de Hospodar prin slujbele lor, formau mica minoritate printre boierii de rangul intăiu. Fără a li se lăsa vremea să cerceteze sau să verifice socotelele, li se cerea să pue iscălitura, lucru pe care-l făceau indată, considerănd actul acesta ca o simplă formalitate.

Ăncă ceva de asemene e curios in acest tablou, anume cifra cea mică a veniturilor publice, comparate cu marea miserie in care se aflau proprietar şi ţăran din causa cererilor şi vexaţiunilor neintrerupte ale administraţiei. Şi in adevĕr miseria nu venea din mărimea impositului legal care apăsa pe contribuabil, ci din repartiţia nedreaptă a contribuţiilor din venalitatea slujbelor, din desordinea care domnea in cea mai mare parte din administraţie. Aci proprietatea era nimicită, nimic nu se cruţase pentru a năbuşi cu totul acest simţimĕnt in locuitori. Pretutindeni puterea inlocuise dreptul, arbitrarul inlocuise legea, şi din nenorocire abusurile de tot soiul erau singurul mijloc de producţiune şi de căştig. Proprietarului mic şi mare, i se făceau neajunsuri in toate chipurile, el era de obiceiu sărăcit şi adesea silit să-şi vĕndă pămĕntul pentru a scăpa de persecuţii de tot soiul. Impiegatul din contra, care nu avea decăt 200 de galbeni venit, trăia intr'un lux scandalos, stringea bani şi trecea de om cu atăt mai priceput, cu căt ştia mai bine să stoarcă poporul.

* * *

In ordinea judecătorească. Garanţia de căpetenie a oamenilor, a averii şi a onoarei, puterea judecătorească in

lipsa tribunalelor, era cu totul contopită in administraţie; perceptorul impositelor era in acelaş timp administrator şi magistrat. De aceea nu exista un corp cu doctrine, nu se cunoştea tradiţie in principii, nu era nici un organ natural al legii, şi impărţirea dreptăţii, obiectul principal al solicitudinii oricărui guvern bun şi basa principală a oricărei societăţi, era privită ca simplul atribut al Stăpânirii, şi ca lucru de-a doua mână. Legile remăneau prin urmare fără putere, favoarea sau capriciul hotărea in toate; dreptatea era de obicei sacrificată pasiunilor şi interesului josnic.

Hospodarul, reservându-şi dreptul de-a judeca in ultimă instanţă toate pricinele civile şi criminale, aduse ca resultat grămădirea proceselor intr'un mod greu de inchipuit, şi aceasta creştea mereu. Erai silit pentru pricina cea mai simplă şi clară să stărueşti mai mulţi ani inainte de-a obţine ca o mare favoare dreptul de-a fi judecat. Fericit încă acela care nu era respins cu totul; căci nu era lucru rar de-a vedea procese amânate sub diferite pretexte şi veciinic pendente, reclamantul in pagubă cu tot dreptul său, şi adversarul lui bucurându-se in linişte de obiectul luat pe nedrept. In aşa stare de lucruri vinovatul cu indrăsneală era totdeauna sigur de-a remânea nepedepsit şi omul cinstit, victima onestităţii sale, trecea de păcălit şi el era batjocorit.

Cât despre procedura criminală, era revoltătoare uşurinţa, cu care se dispunea de libertatea şi de viaţa oamenilor. Capul temnicerilor inchisorii din Bucureşti, luat din clasa cea mai de jos a societăţii şi care era plătit 250 de lei pe lună, prezida un fel de tribunal compus de 6 până la 9 membrii dintre cei mai ignoranţi şi mai săraci, primind de la 50 la 100 de lei pe lună, şi cari nici nu prea asistau la şedinţe. Astfel capul temnicerilor judeca de obiceiu singur şi in şedinţă secretă toate procesele criminale, şi in virtutea raportului său, iscălit câte odată pro forma de unul sau doi din colegii lui, Hospodarul condemna la moarte, ierta sau trimitea la ocnă persoana acusată, fără a fi compărut inaintea lui şi fără a o fi ascultat.

* * *

Alte cause de sărăcie a Ţării. In ceeace priveşte comerciul, Valachia nu putea vinde nici un product teritorial altora decăt Turcilor din Constantinopol, şi cu preţul pe care aceştia il hotărau. Exportul vitelor de tot felul era de asemenea oprit sub cuvënt că trebue aprovisionată capitala. De aceea ţăranul nu semăna decăt ce-i trebuea pentru hrana sa proprie; tot prisosul ar fi fost silit să-l lase să se strice sau să-l vëndă Turcilor, singurii stăpăni ai pieţei care, neavënd a se teme de nicio concurenţă, dedeau preţuri foarte mici, şi de obiceiu inferioare costului muncei.

Nu se ţineau vite mai multe decăt trebueau pentru lucrarea păměntului şi pentru hrana populaţiei din căteva oraşe; căci sermanul ţăran mănca numai mălaiu şi se afla fericit daca işi putea ferbe o ciorbă la sërbători ca Paştele şi Crăciunul.

Daca vom adăuga la cele spuse mai sus că Valachia, unde industria e aproape nulă, afară de fën, care, vin, lănă, miere, ceară, seu, lemn de incălzit şi de construcţie, era supusă importului, şi nu putea oferi nimic in schimb străinătăţii, se va inţelege uşor, cum una din ţările cele mai favorisate de natură nu avea decăt o populaţie in miserie, secată prin trebuinţe şi privaţiuni.

Aceste vremuri grele au fost inlocuite prin zile mai fericite. Nu se poate tăgădui binele nespus pe care Muntenia şi Moldova il datorează Tractatului de la Adrianopoli din 1829. Aceste Principate, uitate şi ca pierdute in mijlocul marei familii Europene şi cari se aflau intr'un adevërat haos intern, păreau menite, in urma desordinelor ivite in Orient la 1821, a avea soarta tuturor populaţiunilor creştine din Imperiul Otoman. Mulţumită protecţiunii Rusiei, se incheiă Convenţiunea de la Akerman, şi singura condiţie pentru măntinerea păcii cu Poarta, fu ameliorarea soartei celor două Principate şi a Serbiei.

Tractatul de la Adrianopoli şi Reglementul organic complectarë mai tărziu opera incepută şi deschiserë acestor ţări o eră de prosperitate.

(Va urma).

UN DRUM GREȘIT

— Urmare —

V.

Casele boiereşti de la Mălini nu se deosebeau mult de cele de la Resteiu. Erau tot aşa risipite pe sub streşini, tot aşa de incăpĕtoare, tot vechi, dar poate mai originale, căci nu le *reparase* nimeni. Curtea, nesfirşit de mare, cuprindea diferite alte incăperi, semĕnate ici şi colo, precum: bucătăria, grajdurile, velniţa, crama, cuptiorul, gura beciului, casa maşinistului, — şi mici ţarcuri, pentru fĕn, pentru vaci, pentru viţei, — o adevĕrată gospodărie de oameni harnici.

Aici, ca şi in sat, Constant fù imtimpinat mai intăi de căini şi apoi de slugi. El nu prea ştiea cum să inceapă vorba, şi zise aşa, intr'un noroc:

— Acasă's boierii?

— Dară, respunse sluga, duduca e a casă.

Şi in loc să se'ndrepte spre scară, se duse inainte către o odaie zidită in mijlocul curţii. Deşi era frig, uşa era deschisă şi'n lăuntru se putea vedea un foc straşnic. Două femei ţineau o tingire de toartă, ear stăpăna lor, cu un sucitor in mănă, bătea conţinutul incet.

— Un boier, zise omul care eşise inaintea lui Constant, vîrindu-şi capul pe uşă.

Cele trei persoane din lăuntru se intoarserĕ spre noul venit, şi el putù recunoaşte pe tĕnĕra femee din cele două ce intilnise la gară. Dinsa eşì pănă in prag cam mirată şi

cam stingace, căci era surprinsă cu niște mănuși vechi in mână și cu un număr din *Revue des deux Mondes* la subsioară.

— Mă iertați că indrăznesc să vă supăr...

— Domnul Dumitriu? zise ea recunoscându-l.

— Da... Am rătăcit drumul... și nu știu cum să mă intorc inapoi... Hangiul...

— Jupân Leibu m'a trimis, zise țăranul cu căciula in mână; boierului i-e foame, adaose el fără intorsătură.

— A!.. Vă rog... zise tănăra, trecând pe lângă el și sărind ușor pe cărarea ce ducea in casă, când fù pe scară se oprì și-l așteptă.

— Vă rog...

Să vede că dece ți-e scris nu scapi, gândì el. Apoi se hotărì să ia lucrurile mai omenește.

— Să-mi dați voie să intru așa cum sunt... Aș fi foarte mulțumit dacă nu s'ar neliniști nimeni pentru mine.

Apoi își depuse cu solemnitate iepurele pe marginea balconului, își lăsă geanta și pușca, și se scuturâ pe picioare de zăpadă. Ea il privea cam pieziș, cu un grăunte de ironie la adresa cismelor celor până la brău, a gentei goale și a haitei de ogari, cari se urcase pe scară până aproape de stăpânul lor. El simți zimbetul ei, căci era mai mult in aer, și ca respuns se puse să ție drumul ogarilor.

— Nu se poate să intrăm cu toții, le zise el prietenește. Apoi, adresându-se fetei rizând:

— Faceți o faptă creștinească cu mine, dați-mi voie să fac și eu una cu tovarășii mei de vănătoare: declar de la inceput că din tot ce-mi veți da impart jumătate cu ei.

— O să fie cam puțin pentru toată familia asta, respunse fata pe acelaș ton. Dar cred că o să găsim ceva potrivit cu numărul și rangul d-lor.

El dete din cap rizând și urmând-o.

— Mă iertați, zise el oprindu-se; e bine ințeles că nu mergem decât in sofragerie...

— Cum doriți... Dacă ar fi mama aici poate v'ar sili să vă urcați sus... Eu nu indrăsnesc...

— Nu-i [illegible]igi, nu se poate, hotărî bătrâna luându-i

— Vĕ rog.[illegible]ăt cu o vĕdită dragoste și depărtând-o.

nu vĕ impiedecă ci era!... zise fata, remasă in picioare

teiu, adăogă dinsa ca

Insfirșit intrarĕ in[illegible]e binele tĕu, ce-o să-ți fac, — nu-i

văruită, cu tavanul de scăt.

gintărie, cu o masă lungă in [illegible]ral doftoriile nu prea sunt

ca floarea. Un miros plăcut de pase el in doi peri.

mâncare, chiar când n'o aveai. [illegible]bind cu rĕutate. Tot

Se urmă oarecare convorbire la urechetate aș lua dof-

stăpână, care probabil, ii spunea ce să puie

ciorul eși. După căteva minute ușa se deschise când Elen-

tră o călugăriță.

— Maica Xenia, zise fata sculându-se și făcĕndului de

și d-nu Constant... d-nu Dumitriu, adaose răpede, incai să

du-se și roșindu-se. [illegible]ne.

Dar apoi, stăpânindu-și graba și cu ințelepciune: [illegible]u

— Maica Xenia este mama mea de-a doua, e sora lui

tată-meu...

Bătrâna, un chip frumos și blând, suridea liniștit acoperind mâna fetei cu a ei.

— Suntem numai femei, domnule, in neamul nostru, și atâta copil avem, zise călugărița bătĕnd-o pe mână. Dar vĕzĕndu-i mânușele rupte:

— Du-te mamă de-ți schimbă mânușile... și dă-ți cu puțină apă pe ochi, că ești roșie ca para focului.

Fata scoase o mică oglindă din buzunar și privindu-se,

— Adevĕrat, zise, am stat la foc.

Ea eși. Constant remase numai cu bătrâna călugăriță, ale cărei forme simple ii dădurĕ intreaga stăpânire de sine și linia proprie naturei sale, jumĕtate tristă jumĕtate serioasă. — Vorbirĕ de una și de alta, și pe când el mânca, băgă de seamă, ridicându-și ochii odată răpede din taler, că bătrâna se uita țintă la el, căutând par'că să-i pĕtrundă gândurile și inima până in fund. — Călugărița, surprinsă, se trase inapoi pe scaun, și ca și cum ar fi simțit nevoia de a-și explica cercetările ce făcea cu privirea, zise:

mic. Dar vino mai des pe la noi, poate își isprăvește sticla de doftorii.

Fata se sculase de pe scaun furioasă și se dusese să se uite pe fereastră. Călugărița ridea cu poftă, clătinându-și toată ființa de valurile risului. Constant ii ținea hangul cu moderație.

— Zĕu mămucuță, dacă nu ești bună de pus pe foc!

Puțin câte puțin se da astfel pe față firea ei intreagă, cu toate nuanțele virstei in care copilul incepe a devenì femee, avĕnd indrăsneala nepăsării și sinceritatea nevinovăției. Pentru Constant era o arătare nouă. Originalitatea are o mare inriurire asupra tuturor oamenilor, dar mai cu seamă asupra celor blazați. Fără a avea putere să cerceteze de ce și cum, dinsul se supunea farmecului fetei. Ca un om care a incercat de multe ori să inoate și simte deodată că poate plutì, fără osteneală, — el se lăsă cu bucurie in brațele apei, și când in cele din urmă sania pornì din curte, pe acelaș drum pe care dinsul venise ostenit și nehotărit, ii părù totul mai frumos, satul mai interesant, văile ninse mai vesele și depărtarea mai mică. Lăuntrul sufletelor noastre e schimbat adesea de cele din afară, dar la rĕndul lui le schimbă și el. Când sania se oprì la scară și trebuì să se dea jos acasă, el n'ajunsese încă la capĕtul visului. Visase deștept. I se inșirau gĕndurile lanț pe lungul părtiei bătătorite, niște gĕnduri calde și fericite, și ca și cum ar fi fost zămislit in zioa aceea din cristalul unui fulg de zăpadă, urcă scara senin, vioiu, fără o umbră de durere.

Cât despre fată, cetitorul a ințeles că, cu o mătușă cum era călugărița, toate ghicitorile se ceteau in ochii ei, fără mare osteneală. Elencuța era de măritat, stare socială comună la multe femei, și era de măritat cu zestre, ceeace e comun la mult mai puține. Deci suspinatori se iveau din belșug, și fata făcuse deja pe tăcutele o intreagă experiență, observând preocuparea mamei sale și lungile priviri ale călugăriței, când se descoperea câte un tĕnĕr *bien*, cum zicea coana Lizica.

Era insă o stavilă la toate: Colonelul State. Dinsul, ca prieten de temeiu al familiei, era in totdeauna intrebat, și el regulat găsea cusur la toți. — In iarna aceea se presentase un pretendent, care, după părerea coanei Lizichii, era *bien* pe toate laturile: cu nume, bogat, tĕnĕr, avea toate insușirile unui adevĕrat ginere. Colonelul insuș nu găsise nimic de zis. Mai remănea numai fata, care de altminteri remănea totdeauna la urmă cu zisul. Dar cu dinsa mamele ei nu prea indrăsneau s'o taie pe deadreptul. Așa că, după un sfat lung, se luă hotărirea de-a pune pe colonel, care era iubit de fată, s'o intrebe:

— Elencuțo, ii zise el intr'o zi, pe cănd bĕtrănele nu erau acasă, am venit să-mi dai o cafea, cu tot dichisul. Știi ce vrea să zică...

— Bine moșule, respunse fata bucuroasă, dar azi ce-mi istorisești?

— Ce-ți pasă! ia să vezi...

Elencuța dete de cafea ea insăși; apoi luă o pernă și se așezā pe canapea cu ea pe brațe. Colonelul se intinse cu capul pe pernă și fata se puse să-i caute in cap.

— A fost odată o fată de impĕrat, incepù el, cu totul și cu totul de aur...

— Frumoasă fată!.. zise Elencuța rizĕnd pe ascuns. Colonelul ii dete ușor peste mănă și urmă:

— ... pe care părinții o iubeau cu patimă, ear tinerii prinți veneau din toate părțile lumii s'o peteascā...

— Ei, moșule, ear incepi cu povestea asta?

— Ce-o să-ți fac, daca așa incep toate poveștile!..

— Mai bine spune-mi cum s'a insurat Bibescu la Focșani.

— Ascultă, ascultă, să vezi: printre prinți, eată că sosise unul de la Paris, galant, invățat, tĕnĕr...

Fata ridea, fără să mai incerce a-l oprì. El urmă:

— ... care, rănit pasă-mi-te de farmecele prințesei, venea in toate zilele la părinții ei, așteptănd s'o vadă. El se numește Victor Comănești eanu.

La această vorbă, fata sări de pe canapea lăsănd

perna să cadă și se indreptă spre ușă, zimbind încă, dar cu o expresie de nemulțumire atât de naivă și de firească încât colonelul schimbă tonul povestirii. El se duse la dinsa și o apucă binișor de mână.

— Nu te supăra, fetițo, că nici mie nu-mi face plăcere să-ți vorbesc de asemenea lucruri, dar trebue să fii cuminte și să înveți a te deprinde cu viața... Ești acum fată mare... maică-ta trebue să-ți poarte de grijă... n'ai tată... lumea se uită și întreabă. Trebue să fii cuminte... și să alegi pe unul.

Dinsa se prinsese cu amêndouĕ mânile de mâna colonelului și se uita în jos. Două șiruri de lacrimi tăcute i se rostogoleau pe obraz și nu îndrăsnea să-și ridice ochii din pământ. Bătrânul aștepta mișcat și el, și pentru a întrerupe tăcerea adăogă încet:

— Tĕnĕrul acesta, Comănești eanu, pare tare cum se cade... ce zici tu?

Fata ridică de două ori ochii spre el, par'că ar fi vroit să-și deprindă gândul ce avea, cu fața colonelului, și a treia oară îi și zise:

— Dumitale ți-ar face plăcere să-l iau?

— Ba mie nicidecum, respunse colonelul luându-l gura pe dinainte.

— Vezi? zise fata, rizând printre lacrimi.

Bĕtrânul, nemulțumit de întorsĕtura ce luau lucrurile, își frângea mânile cu preocupare. După câteva minute de tăcere, el îi zise tihnit și așezat:

— Ascultă, Elencuțo: eu n'am dreptate să zic că nu-mi place Comănești eanu, fiindcă n'am pentru ce s'o zic. Dar cred, pentru binele tĕu, că ar trebui să mai cercetăm. Aud că averea îi cam încurcată. Asta n'ar fi nimic, dar e bine să cunoaștem cu siguranță unde mergeți. Deaceea eu zic să se mai întârzie lucrurile vre-o două luni... Cine știe, poate vin împrejurările altfel... adaose el cu o lungă melancolie bĕtrânească.

Colonelul, când zicea această vorbă se gândea la fiu-sĕu. Deși bănuia că trebue să fie încurcat undeva, tot spera că

poate cu timpul și cu puțină energie să-l readucă la calea cea bună, adică la Elencuța. Fata, cu finețea presimțirilor femeești, ghicise gândurile colonelului, căci surprinsese adesea crimpeiuri de convorbire intre muma ei și călugăriță, din care reeșea părerea de rău că fiul colonelului e un *stricat*, căci altfel ar fi fost cea mai bună partidă pentru Elencuța. Și cu inlesnirea cu care lucrează fantasia tinerelor fete, acest *stricat* era impodobit cu o mulțime de daruri, mintea ei anina de un portret ce era a casă la *Resteiu*, fel de fel de primejdii și aventuri cavalerești, care zică-se orice, remân tot cea mai puternică atragere a bărbatului pentru femee. Astfel că, acum in urmă, când colonelul spuse fetei „cine știe, poate vin imprejurările altfel“ se intelegeau amêndoi pe tăcutele, și, la sfirșitul convorbirii lor, când colonelul o intrebă ce să respundă mamei sale, fata ii zise cu mulțumire:

— Cum ai hotărit d-ta, moșule: să așteptăm.

Apoi sosì cafeaoa, și bătrânul, mulțumit, se așează din nou pe brațele fetei să-i caute in cap.

— Când te duci la București, moșule? il intrebă deodată fata.

Dinșul, surprins, se sculă pe un cot și se uită la ea cu mirare.

— Da de unde știi că mĕ duc la București?

Dinsa se'nroșise și adăogă răpede:

— Imi inchipuesc... Vream să te rog să-mi cumperi niște lucruri...

Și astfel fu hotărită mergerea la București a colonelului. Venirea la moșie a tĕnĕrului ne e cunoscută.

VI.

Intors acasă de la vĕnătoare, Constant povestì bătrânului intimplarea de la Mălini, așa cum se petrecuse. Colonelul băgă de seamă cu mulțumire plăcerea ce o avea fiușĕu de-a aduce vorba mereu despre Elencuța, și-l indemnă să caute a o cunoaște mai bine.

— E un suflet de copil nepreţuit, zise el. Astă sară vei avea ocasie s'o vezi in lume, şi bagă de seamă, adăogă dinsul cu intenţie, că ai mulţi protivnici.

Constant nu respunse nimic, spre marea mirare a tatălui său, care se aştepta să-l vadă protestând. El işi deschise sacul spre a-şi pregăti lucrurile pentru sară. Rufele din lăuntru fuseseră aşezate de Silvia, s'in mijlocul lor era o perniţă cu mirosuri, care ii lăsă deodată impresia casei lui de la Bucureşti şi mai cu seamă impresia Silviei. — Cu o mişcare de nemulţumire dete parfumul la o parte şi-şi căută mai departe cele trebuincioase. Dar efectul era produs. Preocuparea il prinse din nou, şi aninându-şi nasturii la cămaşă, remase pe gânduri... Se ştie cu ce putere nervul mirosului aduce amintirile.

— Nu-i nimic pentru mine? intrebă el pe fecior.

— Ce să fie cucoane?

— Niscaiva jurnale, ori scrisori.

— Nu, nimic.

— Ia du-te de intreabă pe boier.

Omul eşì şi după căteva minute se intoarse cu acelaş respuns:

— Nimic cuconaşule.

Adevĕrul insă era altfel: veniserĕ din Bucureşti douĕ scrisori, şi erau de la Silvia, dar bĕtrânul le simţise şi le pusese la oparte.

Niciodată Constant nu suferise mai greu de gândurile sale ca in minutul acela. Unul după altul, ele se inlănţuiau cu puterea ameninţătoare a realităţii, pe care căteodată mintea celor bolnavi o vede cu o claritate extraordinară. Supunerea şi cumintenia Silviei, care-i plăcuserĕ atăta vreme, incepuserĕ să devie in timpurile din urmă o adevĕrată nenorocire, fiindcă acum, când conştiinţa lui il judeca cu oarecare asprime, blăndeţa femeii devenea o vină. Poate dacă ar fi indrăsnit să-i zică ceva, să-i ceară jertfirea libertăţii ori a plăcerilor lui, ar fi avut putere s'o lase. Dar aşa, faţă cu acea oarbă supunere a Silviei şi cu eterna ei mulţumire, era cu neputinţă să găsească un simbure de pre-

text, care să-l deslege in conștiința lui. Căci am mai spus-o: la un om care nu e cu desăvirșire nul sufletește, pretextele și aparențele au un rol insemnat. Ii trebue, pentru a fi in stare să facă o faptă mișelească, umbra cel puțin a unui cuvênt.

Și astfel, prins din norul de fericire in care venise și dus in fundul celor mai negre alcătuiri ale minții, remăsese cu cămașa in mână, căzut in brațele fotoliului, ca un copil care-și uită treaba spre a se lua după o jucărie. Silvia, băiatul, concediul de la tribunal care se scurtase, inaintarea unui coleg mai nou decât dinsul ai cărui părinți nu făceau opoziție, o scenă displăcută ce avusese cu un domn intr'un bal, toate amintirile supărătoare își dedeau mâna spre a-l umili. Dar, cu mulțumirea cu care bolnavul de insomnie vede licărind lumina zilei, el vĕzù in ferestrele minții lui capul Elencuței, naiv și surizĕtor, și toată goana fantastică a celorlalte gânduri perì. Era in adevĕr drăgălaș, norocul acela de față. Pentru a spune cum era ar trebuì coloarea cu care se zugrăvește viața, tinerețea și naivitatea.

> Blondă, cu ochii negri, și albă ca o fee
> Un cap senin de ânger pe umeri de femee

zice poetul. Blondă in adevĕr și albă, dar mai mult femee decât ânger, cu o gură pe care părea că sufletul uitase un suris, ear lacrimile copilăriei o umbră de melancolie. Avea ochiul negru, dar privirea dulce, fruntea mică insă armonioasă, și din intregimea chipului aceluia se desprindea inriurirea unei naturi vesele și simple, cu o nuanță ascunsă de tristețe, ca la orfani. Cine n'a intilnit măcar odată in viață o asemenea figură binecuvêntată? Toate copiile și descrierile de pe dinsa se aseamănă cu cele ce se fac de pe Beatrice Cenci. Natura le creează rar, ear Guido-Reni numai odată.

Deci nu era de mirare ca o asemenea ființă să neliniștească sufletele mai multor tineri și colonelul să aibă dreptate când zicea fiului sĕu „bagă de seamă, ai mulți protivnici".

In adevĕr, seara, când ajunserĕ amĕndoi la Mălini, lumea era deja adunată. In dreapta un salon larg, curat, unde se aflau câteva doamne, cucoanele vecinilor, pornite pe povestirea intimplărilor zilnice, care au o insemnătate așa de mare la oamenii mici; la mijloc, intr'o sală lungă, un biliard, prins de doi jucători și de alți doi, trei privitori, mai toți tineri; in stinga, odaia de cărți, unde *prefa* se alcătuise deja și la care luau parte numai bărbații serioși, precum bunăoară conu Tudosie Gorgiu, candidatul, Nicu Mănzu fost subprefect și proprietar, Iancu Dănălache pururea cu D-na Danalache alături, Dumitriță Turculeț idem proprietar, și alți câțiva. Intr'un salonaș mai dincolo era pianul fetei, la care una din duduci *își aducea aminte, știi, ca prin vis* un biet vals de Chopin. Ici și colo câte doi bărbați vorbind de afaceri, intre care și D-nul Alpengrün noul și marele proprietar de la Moghileni, care, sub o lampă, cetea publicațiile din Monitorul oficial. Erau poate vre-o treizeci de persoane cu totul, prin urmare destui pentru o adunare de țară. Ceea ce-i aducea pe cei mai mulți era curiositatea de-a vedea pe feciorul colonelului, cum ziceau ei lui Constant, care, pentru mai toți era o *nenorocire*.

— Să ai un singur băiat, coane, și acela să-ți easă rĕu!.. Pĕcat de avere... Nici praf nu se alege de dinsa!

Aceasta era definiția lui Constant.

Când intră colonelul și cu fiu-sĕu, se făcù o mică tăcere. Fiecare ridica ochii mai sus sau privea peste ochelari ca să zărească pe rătăcit. Pentru mai toți fù o decepție. Se așteptau să vadă un *craiu*, un *deșuchet*, un *cela*, și nu vĕzurĕ decât un om ca toți oamenii.

In salon coana Lizica il presentă *comme un charmant garçon revenu de très loin*. Mamele, picior peste picior și cu câte-o lungă țigară intre degete, il mĕsurau in gând pe talia *copilelor*. — Din salon il luă in primire Elencuța, voioasă și sprintenă ca o vrabie, și-l făcù cunoscut cu tinerii de la biliard, cu Costică Gorciu, pretendent, Leon Movilă, Victor Comănești eanu, și alți doi juni mai... de câmp să zicem, cari veniserĕ la ciaiu, seara, imbrăcați ca de călărie. Prin-

tre toți, tĕnĕrul Comănești̦eanu era cel mai *bien*, cu barba tăiată de pe cea din urmă modă de la Paris, cu capul sus, deabia vorbind românește și jucând biliard cu Gorciu cu aerul pe care-l are un leu către cainele inchis cu el in aceeași cușcă. — In odaia de cărți il presentă insuș tată-sĕu. Căteva glume de la cei mai bĕtrăni, căteva complimente de la cei mai șireți, și apoi ear intră in posesia Elencuței, care ținea să-l ducă plocon fetelor și mai cu seamă uneia, d-ra Ida Alpengrün, față cu care Constant băgă de seamă că Elencuța căpĕta un fel de rigiditate nefirească. Evreica era frumoasă, plină, cu un pĕr auriu bogat, vorbind corect, dar păstrând cu toții o reservă care mirosea a milion.

In această lume, ca in toate de altminteri, după prima impresie, fiecare reintră in sine. Constant schimbă căteva vorbe cu Ida, cu Comănești̦eanu, care vrea să-l ia la o partidă monstră de biliard, cu Alpengrün bĕtrănul, care-l prinse fumând o țigară și-i făcù tot istoricul fŏntănelor sale de păcură; pănă insfirșit remase singur. Fata, pe care, fără să-și dea socoteală, o căuta cu ochii peste tot, impărțea ciaiu. Călugărița, il băgă de seamă și-i făcù semn să vie lăngă dinsa, ca lăngă o cunoștință mai veche.

— Cum iți place pe la noi, domnișorule?

— Sărut măna, — imi place foarte mult.

— Vezi, poate că-i remănea peaici... E țara vrăjită Moldova, adăogă ea zimbind.

— Ce nu se poate in lumea asta? zise el, respunzĕndu-și par'că mai mult lui decăt ei.

Una din vecinele călugăriței le tăiè vorba și Constant remase ear la o parte. Pe nebăgate de seamă el se strecură de lăngă dinsa și trecù binișor inapoi in salonașul unde era piano. Fetele erau toate la biliard, cu Comănești̦eauu și ceilalți. El, singur și cam fără rost, se uita la cadrele de pe părete, cu lipsa de interes a unui om preocupat. Erau o mulțime de nimicuri, ca in toate casele fetelor tinere. Dar printre litografii și fotografii de tot felul, era și un portret bun in oloiu, portretul unei femei frumoase, care trebuea

să fi fost Coana Lizica la tinereţe, căci aducea puţin cu Elencuţa. El se uită la portret lung şi cu plăcere.

Fata isprăvise de impărţit ciaiul şi sta şi ea să se bucure de petrecerea celorlalţi. Vĕzuse pe Constant sculându-se de lângă călugăriţă cam fără scop, şi acum il căuta, ca să-l prindă in joc cu cei de la biliard. Intră cu vorba pe buze, când dete cu ochii de el contemplând portretul mamei ei. Se oprì o clipă pe prag, ca cum ar fi vrut să se retragă, dar apoi işi schimbă gândul şi se apropiè binişor de dinsul. El negreşit că o simţise; par'că chiar o aştepta.

— Aşa-i că era plăcută mama? il intrebă ea cu mândrie. Femeile mai inainte aveau bunul gust de-a fi frumoase.

El nu respunse nimic, ci se intoarse şi se uită lung la ea; apoi ear la portret. Privirea, astfel purtată, era aproape atât de vorbitoare cât un cuvênt. Ea se făcea că nu vede şi urmă a se uita la cadru. Dar tăcerea prelungită devenea o mărturisire limpede, deşi foarte discretă. Şi se vede că acest prinos de admirare ii incălzea inima, căci sângele i se urca in faţă şi se făcù roşie.

— E cu adevĕrat foarte frumos! zise el incet, şi dacă nu mi-ar fi frică de o groaznică banalitate mi-aş spune toată gândirea...

Ea ridică ochii spre el, buni şi luminaţi de o rază de simţire fericită, cu care vroea să oprească vorba şi totodată să zică:

— E de prisos; am inţeles şi-mi place.

Dar el, prins par'că de nevoia ce o simt căteodată poeţii de-a vorbì cu luna, urmă:

— E de prisos, ştiu. Dar ţin să vĕ spun că, fără să fie o mare asemĕnare, acest portret are un nimb de poesie care nu se găseşte in lumea intreagă, decât poate... la dumneavoastră. Dar, dacă nu mĕ inşăl, adăogă răpede, pânza asta era ceva mai mare... era bustul intreg, cu mânile amĕndouĕ, unite... care imi aduc aminte că făceau admiraţia mea... ca prin vis...

— Da, zise Elencuţa, de la moartea tătă-meu: am lipsit atunci din ţară cătă-va vreme şi portretul a stat

inchis jos intr'o odae unde l'a ros șoarecii... din fericire numai pe mărgini, așa că a trebuit să-l micșorăm... Dar aveți memoria bună, zise ea, mirată.

— Da, am oarecare ținere de minte. Știu că tata avea o pasiune pentru dumneavoastră, pe care nu mi-o puteam nicidecum explica... atunci... zise el zimbind. De altminteri imi pare că d-lui are pasiunile statornice...

Fata ridea, cu capul plecat ușor pe un umĕr și spre a scoate convorbirea din făgașul in care el o aducea mereu, se intoarse ear la portret.

— De altfel, mie nu-mi pare rĕu de loc; șoarecii mi-au făcut un serviciu, căci dacă incolo mai trece cu asemĕnarea, mănile mamei sunt și acum așa de frumoase și ale mele așa de urite, incăt trebue să le mulțumesc.

Și se uita la mănile ei cu un suris de milă, dar șiret peste fire, căci mănile ii erau cum sunt două porumbițe albe.

— E adevĕrat, zise el, luând una și cercetând-o ca pe un obiect, sunt urite. Dar in acelaș timp, perzĕnd mĕsura lucrurilor, o duse răpede la gură, și o așa sfântă și adâncă emoțiune ii tresări in suflet, incăt se simți roșindu-se ca un copil de 18 ani.

Ea nu putuse să rostească decăt o singură silabă de mirare, și dintr'o mișcare prinse ivorul de la o ușă inchisă și dispărù.

Constant șezù un minut jos, ascunzĕdu-și capul in unghiul unui scrin, până ce impresia mănei ce o sărutase se rĕci de pe buzele lui, și apoi cu sfială eșì prin camera de cărți și se oprì in pragul din care se putea urmări jocul de biliard. Ida Alpengrün își aștepta rândul in picioare, cu un tac in mănă, de care se rezema cu brațul intins, avĕnd statura pretențioasă a unei Diane. Deși poza pururea, era frumoasă pustia de evreică. Constant, ca un cal de rasă, deprins să ție gătul coardă cu orice stăpân, făcù un pas către dinsa foarte galant, și cu o inclinare de cap aproape ironică de respectuoasă ce era, ii zise:

— Suntem la Mălini ori in Olimp?

El nu-și da seama de mișcarea sufletească ce-l impin-

gea la această faptă, — dar isvorul ei era in inima omului care se simţise stăpânit şi rănit adânc de farmecul unei alte femei, care acum sta in pragul celuilalt salon şi se uita la ei. Gelozia e un chin ce face se vede nespusă plăcere celui ce chinueşte.

Ida il privì cu obicĭnuita ei lipsă de măsură in mişcări, de sus in jos, dar il gratificâ cu un suris foarte binevoitor in esenţa sa, care, lăsând să se vadă rândurile albe ale dinţilor, dete pentru prima oară figurei aceleia de marmură lumina adevĕratei vieţi omeneşti.

— Din orice Mălini se poate face un Olimp, dacă pui zei intr'insul, respunse ea scandându-şi cuvintele.

— Matin!.. greşì el a zice incet.

— Nu? intrebâ ea.

— Ba cum nu! Dar atunci, noi, muritorii, n'avem decât să ne plecăm genunchile, căci treaba e pe gata....

Ea nu putù respunde, căci intre dinşii resărise Elencuţa, mititică şi sprintenă. Dinsa, cu o mână pe umerul Idei, incepù a-i spune:

— Ido dragă, n'ar fi bine să isprăviţi partida de biliard... cucoanele cam cască... şi au inceput să reclame *Ochii* d-lui Movilă... adică a lui Ventura .. ştii *Doi ochi* pe care ii cântă d. Movilă aşa de bine.

Era o atenţie delicată şi şireată in acelaş timp, căci d. Movilă cânta binişor, ear suspinele sale erau toate inchinate Idei.

Şi fără să aştepte respunsul ei, luâ pe Constant de braţ şi-l intoarse pe loc.

— Te rog, domnule Dumitriu, să mĕ ajuţi. Trebue să fim eloquenţi, căci d. Movilă e foarte modest.

In fapt insă, tĕnĕrul Movilă aştepta de un cias această rugăciune şi din douĕ vorbe abia primì. După aceea ea se duse cu Constant spre salonul doamnelor. Mergĕnd, ii zise răpede:

— Aveţi o mare slăbiciune de mitologie. Şi eu care n'am nimic, nimic de zeiţă!..

El se oprì şi se uitâ la dinsa surprins şi fărmecat.

— Nu e frumos... adaose ea cu glasul tremurând.

El ridea, incercând să protesteze, dar fata ii poruncea să tacă cu un deget dus la gură. Ea nu mai putea să mai vorbească, căci dacă ar mai fi rostit un cuvênt o inecau lacrimile. Se apropiè de un geam ăngust ce era in faţă şi-l deschise impingêndu-l de părete. Aerul rece ii răcorì sufletul.

Era o surdă gelosie intre amêndouĕ fetele, şi poate acesta era şi cuvêntul care indemna fără ştirea ei pe Elencuţa să treacă dincolo de măsura cu care o fată ca dinsa ar fi trebuit să se arate unui tênĕr pe care il intilnise numai de căteva zile. Dar, afară că inimile curate şi naturile originale sunt adeseă lipsite de formulele lumei celeilalte, cetitorul nu trebue să uite că colonelul fusese grădinarul care ajutase in toate dimineţile petalele bobocului să se deschidă. El pregătise indelung sufletul Elencuţei pentru intimplarea deacum. Cu aplicarea firească a tinereţei şi singurătăţii cătră asemenea visuri, fata iubea deja pe cineva, care avea un nume, avea un tată, ba chiar un portret după cum ştim, dar pe care nu-l cunoştea. Şi când il cunoscù, din fericire pentru ea visul nu perì, ci se schimbă binişor intr'o realitate vie şi caldă.

Astfel se poate inţelege cum ajunserĕ aşa de răpede aci.

VII.

Dar cărei stele să ne inchinăm in viaţa noastră spre a ne ţine drepţi intre vênturile soartei?

Pe nesimţite, dar iute, Constant se ducea la vale, şi se ducea cu căldura unui suflet insetat de-a crede, de-a spera, de-a trăì. Viaţa lui din urmă i se părea un jug umilitor. Cu ce fel de măsură judecă mintea inamoraţilor nu se ştie, dar aşa e: ei găsesc tot felul de dovezi in sprijinul pricinei lor. — El lăsă să treacă vremea; işi prelungì congediul; cerù un altul in regulă de la minister, şi când nu mai indrăsnì să ceară, ridică zăgasurile convenţionale cu

care ne e inconjurată viaţa şi lăsă să curgă imprejurările după voia lor. — Din când in când mai intreba de datorie dacă sunt scrisori pentru el din Bucureşti, ba chiar scrise Silviei odată ori de două ori, dar n'avù nici un respuns. Nu se mirâ de loc de faptul acesta, ba mai mult, il luâ drept causă puternică ca să nu se mai interesese de cei remaşi in urmă.

Acum mergea in toate zilele la Mălini. Era privit de toţi ca ginere, şi el nici nu vrea să ştie cum era privit. Faptul in el insuş ii ajungea. Cu adevĕrata pornire a celor ce iubesc, nu se interesa de nimic. Ii era dragă fata şi asta era destul de mult ca să-l ocupe cu totul. Bĕtrânii făceau ce vreau ei. Nimeni nu rostise vorbe late. Nu se urmase nici cereri de mână, nici de zestre, dar inţelegerea era minunată, prin absoluta incredere ce aveau unii intr'alţii. Erau aşa de vechi prieteni !..

Colonelul ţinea poliţia intreagă a afacerii, şi cu furie svirlea nedeschise scrisorile Silviei in foc; dându-i un nume foarte neplăcut; pe de altă parte observa şi pe flu-sĕu şi pe fată, cu interesul unui om care urmăreşte o descoperire nouă. Voia să facă doi fericiţi. Era aşa de firesc, şi-i adusese aşa de departe!..

Intr'o seară, după vre-o două luni, pe când el facea proiecte cu fiu-sĕu in privinţa casei, cum s'o lărgească şi unde să şadă, intrebă pe Constant:

— Ai vorbit ceva cu Elencuţa despre asta?

— Eu? respunse acesta, nimic.

— Cum nimic? nu v'aţi dat niciodată in vorbă despre asemenea lucruri?

— Doamne fereşte!.. Ce, astfel de comedii vorbim noi?..

Colonelul zimbì liniştit, inţelegĕnd că toţi oamenii cari iubesc devin niste adevĕraţi copii.

— Bine tată, da ori şi cât, ar trebuì să lămureşti căteva chestiuni, zise el. Esti sigur că fata te vrea?

— Aşa cred, respunse Constant cu indoială.

Bĕtrânul ştia bine că-l vrea, dar par'că ar fi ţinut să grăbească lucrurile.

— Poate c'ar fi bine să te asiguri. Ştii că mai sunt şi alţii...

Constant remase pe gânduri. Socotea in sine că avea dreptate bătrânul. Dar dacă, in adevĕr, nu l'ar fi vrut?.. Se putea foarte bine să placă Elencuţei, dar să nu placă mamei. Se putea să afle fata de legătura lui cu Silvia, şi să-l despreţuiască. In mintea lui aceste două capete nu se apropiau niciodată, sau când din intimplare trecea cu gândul de la una la alta, făcea totdeauna un scut de apărare celei dintâi, ca nu care cumva s'o intunece şi s'o păteze umbra celei de-a doua. Se intimplă cu el ceeace se intimplă cu mulţi oameni: luase de la una tot, o umilise, o incărcase cu toată proza vieţii, şi, alături de dinsa, zilnic şi neintrerupt, avea in gând un alt cap de femee, fără fiinţă, ideal. Când intilnì pe Elencuţa şi-i plăcù, incepù să simţă că se făcea incetul cu incetul un fel de substituire, idealul se mişca spre formele fetei, cu cari se amestecau şi se inchegau, după acea mare şi adâncă lege a sufletului că nimic nu stă in ideal care să nu aibă o proprie năzuinţă spre real. Şi atunci când inlocuirea fu intreagă, Silvia devenì duşmanul Elencuţei, devenì umbra, pata, durerea şi remuşcarea lui. Şi doar acest om, din propria fire, nu avea nimic histeric şi exaltat. Dar amorul dă pe faţă multe ascunzĕturi ale naturei noastre.

Deci, mai cu temere decât altădată, se duse adouazi să o vadă. Fata il aştepta ca de obiceiu in salonaşul pianului, cu maică-sa Xenia. Călugăriţa era păzitorul formelor. Din fericire ele se păstrau de sinele, căci dinsa işi uita adesea insărcinarea şi-i lăsa singuri ciasuri intregi.

In adevĕr, ş'in zioa aceea, ca ş'in celelalte, Constant remase numai cu Elencuţa... Ea cânta ceva la piano, ocupându-şi astfel manile şi luarea aminte. El sta pe canapea şi se gândea. La ce?.. Cu ochii mari, pierduţi in sfera unor alcătuiri necunoscute, privirea lui nu se anina de nimic din ce era present. Ea simţì că el nu se uita la ea, şi-şi intoarse capul spre dinsul.

— La ce te gândeşti? il intrebă, oprindu-se.

El revenì pe pămĕnt şi plecăndu-se uşor pe un cot, se uità la ea lung...

— Vin colea, ii zise fata, arătăndu-i uu scaun lăngă piano.

El se sculă răpede şi se apropiè de ea.

— La ce te găndeai? il intrebă din nou.

— La nimic. Mĕ uitam la dumneata.

Ea dete din cap, reincepĕnd căteva arpegii.

— Nu te uitai la mine... Nu te uitai la nimeni. Te găndeai la ceva.

— Mĕ uitam la dumneata, repetă el simplu. Te vĕd ori unde mĕ uit...

Ea işi muiè privirile lung intr'ale lui.

— E foarte frumos ceeace zici, dar, in adevĕr, nu te găndeai la nimic?

— Nu, zĕu...

— E cu atăt mai bine. Eu credeam că te găndeşti ades la un lucru la care eu mĕ găndesc mult şi care mĕ... umileşte.

— Ce lucru intrebă el mirat.

— E de prisos să ţi-l aduc aminte. De vreme ce l'ai uitat n'are insemnătate.

El se uită la ea cu nedomerire.

— Sunt multe lucruri cari imi stau in minte de la dumneata, dar ceva care să te umilească... mai cu seamă venind de la mine...

— O, nu de la dumneata, de la mine insă-mi.

— Te rog... nu mĕ lăsa in neliniştea asta. Dacă nu-mi spui, o să cred vecĭnic că eu am fost causa.

— Nu nu, n'ai fost dumneata. Şi ca să vezi, uite, iţi spuiu. Iţi aduci aminte in seara căud juca Ida biliard?

— Da.

— Ştii că am avut slăbiciunea să-ţi zic că ai o prea mare patimă pentru mitologie.

— Da.

— Ida a auzit.

— Și dacă ți-a părut rĕu altădată, iți mai pare rĕu acum?

— Negreșit. De ce să știe lumea intreagă, și mai cu seamă dinsa, ce se petrece in inima mea?

El se sculă in picioare și rezemându-se de colțul pianului ca so vadă mai deaproape ii zise:

— Așa este, și dacă e vorba să-ți spun tot, mĕ gândeam și eu la ceva.

— Vezi, la ce? intrebâ ea zimbind.

— Mĕ gândeam, urmâ el serios și cam incet, că am ajuns să pierd noțiunea a o mulțime de lucruri trebuitoare in viață, atâta mi-e mintea plină numai de dumneata. Așa, vĕd că se fac imprejurul nostru pregătiri... ciudate, de sĕrbătoare... ca de nuntă, și eu n'am indrăsnit niciodată să te intreb dacă prietenia dumitale are curajul să remăie aceeași cătră mine pentru totdeauna.

Elencuța ridică ochii spre el buni și sfioși și ii plecă ear pe clapele pianului, neputĕnd să zică nimic. Inima ii bătea mai tare, și simțea privirea lui plecată spre ea, care aștepta o vorbă, un semn.

— Da, respunse insfirșit, sfios și așa de incet incât deabia se auzì.

El ințelese că era prea aproape de ea și că privirile lui o apăsau. Se retrase ear la loc pe scaun.

— Și unde vrei să stăm?

— Unde suntem acuma nu suntem bine? il intrebâ ea zimbind.

— Nu vream să zic asta. Dar fiindcă mi-aduci aminte, iți mărturisesc că eu aș fi mai bine altfel.

Și cu o pornire a inimei nestăpânită, puse un genunchiu in pămĕnt și se lăsă jos lângă scaunul ei. Vrea să-i spue ceva.

— Nu știi... nu pot să-ți spun... dar e o simțire dulce să iubești...

Ea ingălbenise și inchisese ochii, rezemându-și capul de spata scaunului și lăsându-și mănile fără putere. El ii inconjurase trupul cu brațele și incet, ușor, se ridică spre

fruntea ei s'o sărute. Mănile ei se mişcară deabia şi, unite, acoperiră faţa lui ca un paravan, pe când ea işi intorsese capul.

— Şezi binişor...

Câteva secunde remaseră astfel, el fericit şi aproape copilăros, ea copil adevărat, cum era, tremurând in braţele lui şi neindrăsnind nici chiar să-l privească.

— Eiencuţo... nu vrei să te uiţi la mine?

— Ba da, dar scoală-te.

— Mă scol... mă ierţi?

— De ce?.. nu mi-ai făcut nimic, respunse ea incet, intorcându-se spre el şi punând mănile pe umerii lui. Am zis *da*, urmă şi mai incet, şi dacă vrei să-l mai auzi, il mai zic: da, da...

Şi geniul lor cel bun, maica Xenia trântea o uşă ca intr'o moară, făcând ca dogarii cari urcă la măgură ciocănind in scândură ca să fugă ursul. Bătrâna intră cu un scul de lână ca să-l depene pe ghem. Ea vrù să scoale pe Elencuţa de la piano ca s'o ajute, dar Constant sări de pe scaun cu mănile intinse.

— Eu, eu, maică.

Ea nu prea indrăsnea, dar insfirşit fiindcă lui ii făcea plăcere, ii puse sculul de lână pe măni.

— Vino in coa, Vasilache... zise ea ducându-l spre fereastră. Ceeace insemna:

— Vai de tine, fărmecatule, te-a legat la gard.

In adevăr, era fărmecat şi legat la gard, dar lui ii venea la indemână aşa cum era.

Plecă acasă, fericit, propunându-şi să spue tatălui său că luase inţelegere cu fata... Dar, insfirşit, ce inţelegere luase? Se puse să-şi reamintească scena cu Elencuţa, şi se perdù in farmecul ei, fără să se mai gândească la altceva.

Acasă, intră drept in camera lui şi remase până seara, singur, fără să vadă cum trece vremea.

La masă, prânzì numai cu mama lui. Colonelul, in lipsa lui, plecase la Bucureşti. Vestea asta il neliniştì intru cătva,

dar mamă-sa ii spuse că bătrânul primise peste zi o telegramă de la Credit şi plecase numai decât.

— Bine, dar atunci ar fi trebuit să se ducă la Iaşi.

— Nu ştiu... zise bătrâna cu simplitate. La Iaşi a fost de mai multe ori, ear acum trebuea să meargă la Bucureşti. Aşa era vorba... Pe de altă parte prea bine a făcut: trebue să începeţi a vĕ ingriji de cumpĕrat căte ceva. Tu, dragă, te uiţi in ochii ei şi ai mântuit tot, dar nu merge aşa. Nişte oameni ca noi trebue să facă lucrurile intregi şi frumoase.

— Aşa-i, zise Constant aproape fericit de observaţia pretenţioasă a măsei.

Apoi, vorbind, ear venì cu gândul la plecarea colonelului.

Bătrânul plecase, in adevĕr, in urma unei telegrame, dar in alte imprejurări decât cele povestite de coana Păuna. Colonelul ii istorisise vorba cu creditul, ca să nu mai fie descusut de ce şi pentru ce.

VIII.

Pe când Constant era pe drum la Mălini, un vătăşel de la gară aduse o telegramă pe numele lui. Colonelul o invĕrtì in mână vre-un sfert de cias, hotărit să n'o deschidă; dar hărtia aceea ii ardea degetele. O simţea de la cine e, şi-i venea s'o svirle in fundul sobei; dar iarăş putea să fie o telegramă de afaceri. Nedumerit, vrea să se ducă să se sfătuească cu nevastă-sa, insă işi luă de seamă, gândindu-se că dacă depeşa era in adevĕr de la femeea care urmărea astfel pe fiu-seu, coana Păuna n'ar fi putut să se stăpânească, ar fi zis ceva lui Constant, şi toată treaba era stricată.

Atunci se hotărì s'o deschidă. Tremurând, ca un vinovat, işi puse ochelarii şi o cetì. Cuprindea aceste căteva vorbe:

„Copilul moare. N'am nicio facere. Silvia".

— Ce! zise el tare.

Apoi o mai cetì odată. Era așa, negru pe alb. Bătrânul își ridică ochelarii pe frunte, par'că ar fi avut nevoe să vadă liber inaintea ochilor. Apoi, așezându-se pe un scaun, o luă din nou și o cetì pentru a treia oară.

— Ce comedie mai e și asta?.. zise el par'că ar fi avut pe fiu-seu inainte. Ce copil? ce fleacuri?..

Și neputêndu-se deprinde cu ideea aceea, ear se mai răsucì, ear mai luă hârtia in mână, se mai uită la ea, par'că ar fi voit să-i ceară lămuriri, s'o intrebe cine moare? al cui copil? Apoi, ostenit de nesiguranță și oarecum biruit de enigma aceea, zise incet:

— Bre... rea femee!..

I se părea că cu depeșa venise ea insăși și amenință să dărâme tot ce făcuse bătrânul cu răbdare, cu dragoste și sirguință. Acum era par'că lupta incinsă intre ei doi. Pe fii-su il uitase.

— Cine știe ce comedie o să facă, de-o auzì de insurătoarea băiatului, gândì el. Ah, tinereță proastă ce ești și flecară, zise el, sculându-se supĕrat și aruncând telegrama mototolită intr'un colț.

Dar umblând de colo până colo, își aduse aminte de vorba *copil*. Asta ii intrase in suflet ca un piron. Luă încă odată telegrama de jos, o desfăcù pe masă și o cetì din nou.

— Ce șiretenie proastă! zise el dând din cap. Știm noi ce fel sunt făcuți copii aceștia...

Să-l intrebe pe fiu-seu nici vorbă nu era.

Atunci bătrânul luă o hotărire cam pripită.

— A pus ghiara pe el și vrea să-l stoarcă. Vrea bani, mĕ duc să-i dau bani, zise el.

Din experiență proprie știea că asemenea legături au mai intotdeauna o morală foarte comodă. O mică despăgubire bănească șterge multe lacrimi de acestea sincere și desinteresate.

Și cu o grabă copilărească cerù să-i facă sacul; din intimplare era tocmai aproape de ciasul trenului de zioă. Răpede ii puse caii și pornì la gară. Sub imboldirea ideei aceleia se pomenì, după un cias, din odaea lui in vagon,

călĕtorind, şi numai când începù a-l legăna trenul, se desmeticì par'că din ameţeala ce i-o pricinuise telegrama.

— Da ce fac frate? işi zise el cu indoială. Unde mĕ duc? Par'că m'am apucat de teatru...

In adevĕr, avea ceva teatral hotărirea aceea grăbită, care supĕra bunul seu simţ, — dar teatru jucăm de multe ori in viaţa noastră, fără să ştim. El insuş pregătise cele ce se intimplau acum. Şi când ear işi aduse aminte de *femeea ceea*, cum o numea el pe Silvia, se simţì mulţumit că se duce spre dinsa. Cu mintea aprinsă alcătuia scena ce avea să se petreacă intre ei doi, şi o vedea par'că ţinĕndu-i pept, indrăznind să-i spue vorbe supĕrătoare, ori incercând să facă pe desperata. Atunci işi scotea cuvintele ce trebuea să-i spue, chipul mai nemerit cu care ar fi putut să inceapă, — se gândea, se resgândea, şi astfel, stăpănit de nesiguranţă, ajunse la Bucureşti. — Trase la acelaş otel la care fusese cu două luni mai inainte. Aci se afla omul care-i dusese scrisoarea la tribunal in zioa când plecă cu fiul seu la moşie. După ce se odihnì puţin, pe la 10 jumĕtate pornirĕ impreună la tribunal, ca să găsească pe aprodul ce primise scrisoarea şi care trebuea să cunoască locuinţa fiului sĕu. El işi inchipuia că chiar dacă Constant n'ar fi stat la un loc cu *femeea ceea*, tot poate ar fi putut să-i dea de urmă.

In adevĕr, găsirĕ pe aprod; dar acesta spuse colonelului că degeaba caută pe d. membru, căci lipseşte de-o grămadă de vreme din capitală.

— Chiar cucoana a venit de mai multe ori să intrebe, adaose el simplu şi fără nici un gând rĕu.

Vorba asta insă rănì pe colonel până in suflet.

— Nu-i nimic flĕcăule, noi tot să mergem. Te-oiu mulţumì.

Apoi, răpede, par'că i-ar fi fost frică să nu-l priceapă, adăogă:

— Poate s'o fi intors. Am o treabă grabnică cu dumnealui.

Şi plecarĕ. Aprodul il duse in casa din strada Carol, pe care o cunoaştem.

Bătrânul intră pe gang iritat. Sună jos la scară de mai multe ori, dar nu veni nimeni să-i deschidă. Asta il supără şi mai mult. Uşa nefiind incuiată, o impinse şi intră. Când fù insă inlăuntru, armonia lucrurilor acelora in care el se amesteca nechemat il intimidă. El bătù la o uşă, incet, aproape emoţionat. După puţin timp ea se deschise şi un cap de femee se ivì in umbra ei.

— Ce poftiţi? il intrebă domol.

— D-nul Dumitriu aici şade? zise bătrânul.

Drept respuns uşa se deschise intreagă, şi el putù să vadă că femeea aceea nu era o slugă. Cu o rochie simplă pe ea, incheiată strimb; cu părul adus grămadă deasupra capului şi prins din fuga cu un singur ac mare; cu obrajii albi ca varul ear ochii sclipind de-o aprindere de viaţă extraordinară, — părea scăpată dintr'un convoiu de osinditi la moarte. Ea se retrase cu sfială, ducându-şi mâna la pept, şi ingână ceva ce n'ajunse până la colonel.

Era Silvia. Ea recunoscù pe bătrân de la prima vedere, după portretele ce le avea in casă, şi presenţa lui o făcù să-şi peardă şi puţinul curaj ce mai avea. Tremura ca o vinovată, ţinându-se cu mâna de ivorul uşei.

— E.... lipseşte.... vă rog să intraţi.

Colonelul intră.

— Am venit cam de dimineaţă, zise el; să mă ierţi...

— Nu, domnule. Eu am eşit aşa... credeam că e doctorul... Mi-e copilul bolnav, zise ea frângându-şi mânile. Vă rog şedeţi...

Apoi il lăsă singur şi trecù intr'o odaie vecină, pe a cărui uşă deschisă se auzea o tusă seacă, surdă, ca de om care nu poate resufla.

Bătrânul se aşezase pe un scaun şi privea cu mirare a lucrurile din lăuntru. El se aştepta să vadă ceva neobicinuit, lux, ruină, lipsă de gust şi de cuviinţă, — şi in loc de asta găsea o casă ca la toată lumea. Dar pe când el se uita astfel, Silvia veni fuga până'n uşă, strângându-şi mână in mână, şi cu ochii plini de lacrimi zise răpede şi cu groază:

— Se ineacă domnule!... și doctorul nu vine... Ce să mĕ știu face vai de mine...

Și era zugrăvită pe obrazul ei o frică și o desperare fără seamĕn. De dincolo s'auzea in adevĕr un glas de copil strins de gât, care chema pe mama sa fără putere. Il biruea boala.

Colonelul se sculase in picioare nedumerit.

— Să se ducă cineva cu birja mea la doctor, zise el, inriurit de durerea femeei ce sta inainte-i fără nicio putere.

— Să se ducă, respunse ea făcĕnd un pas cătră ușă.

Dar se oprì deodată.

— Mĕ duc eu.... fiindcă nu-i nimeni... n'am pe nimeni, zise ea remasă in mijlocul casei și uitându-se cu nehotărire in pămĕnt.

— Atunci mĕ duc eu, respunse colonelul. Un doctor, care-o fi...

— Ah domnule, care-o fi...

Și Silvia il lăsă și se intoarse inapoi la băiat, ear colonelul pornì răpede pe scări după doctor. Birjarul il duse la cel mai apropiat, care sta chiar in strada aceea; dar doctorul nu era acasă. Se duse la un altul, și la un al treilea, pănă ce găsì unul pe care-l luă cu dinsul in trăsură. Și nu se gândì un singur moment bĕtrănul la ciudatul rol pe care-l juca, nici la hotărirea cu care venise la Silvia, ci foarte firesc se urcă ear inapoi cu doctorul, ba ăncă intră cu el in camera bolnavului; atăta e de adevĕrat că ideea morții ridică ori coboară pe oameni la nivelul obștesc al morminților, față cu care tac toate celelalte simțiri, și chiar satirii devin gânditori.

Intrarĕ deci inlăuntru și doctorul se duse drept la copil. El era ascuns in perne și legat la gât incât abia se mai vedea. Il desfăcù binișor, ii scoase o mănă și i-o cercetă, il pipăì, il intrebă, — și părù ingrijat de ceeace vedea. Copilul era cu fața aprinsă și ochii impainjiniți, dar formele lui gingașe nu-și perduserĕ cu totul caracterul. Bĕtrănul avù surprinderea de-a vedea cât de mult seměna băiatul cu fiu-sĕu. — Silvia, pe marginea patului, tremurând, ii luase

mâna și vrea să-l facă să vorbească, fiindcă din când în când ochii i se închideau și nu mai răspundea:

— Constant..., dragă..., uită-te la mama.

El se'ncerca să deschidă ochii lui albaștri și naivi de altădată, dar era obosit de boală.

Doctorul scrise răpede rețeta și zise să se ducă cineva numai decât la farmacie. Colonelul o luă din mâna Silviei, coborî scările din nou și trimise iute pe birjar. Când se întoarse înapoi medicul cercetă pricina boalei.

— Va să zică a mai avut-o odată? întrebă el.

— A mai avut-o odată, domnule doctor, și se vede c'a răcit ear, că ear l'a întors, și atunci mi se pare că am făcut eu o greșală, fiindcă am scos copilul și l'am dus.... l'am dus la doctor.

— La ce doctor?

Silvia se încurcă.

— Ei... nu știu... i-am uitat numele.

Adevărul era însă că eșise cu copilul, așa cum spunea, dar se dusese cu el să aștepte consultația publică la Colțea, — căci acel pe care îl avusese înainte nu mai voise să vie.

— Nu'nțeleg cum faceți astfel de greșeli, zise doctorul supărat și uitându-se atât la Silvia cât și mai cu seamă la bătrân.

Colonelul privi lung în ochii lui și-i veni până'n gură să-i zică:

— Ce te legi de oameni degeaba?.. dar își aduse aminte că el îl căutase, — și tăcu.

Silvia văzù nedreapta observație a doctorului.

— Domnul nu e vinovat întru nimica, fiindcă nu era aici. Eu am făcut greșala, zise ea pe un ton care nu mai primea răspuns.

Însfîrșit medicul plecă, făgăduind să revie seara. Silvia se luă cu temere după el, căutând să-l întrebe dacă avea vre-o speranță și, nerăbdătoare, se coborî până jos să aștepte pe birjar cu doftoriile. Bătrânul remăsese la capătul patului și se uita la copil în față, atras de misterioasa putere care leagă cele două vîrste și poate și de marea ase-

mĕnare a băiatului cu fiu-sĕu, şi se pomenì invĕlindu-l, fiindcă işi scosese o mână afară, şi privindu-l cu milă şi cu nelinişte.

Silvia se urcă iute cu doftoriile, şi, amĕndoi, se puserĕ să i-le dea. Copilul le luă cu supunere; apoi căzù ear cu capul in perne şi aţipì. Silvia incremenise cu privirile pe figura lui, căutând par'că să pĕtrundă taina acelei vieţi care ii era atăt de scumpă. Căteodată ii da pĕrul binişor de pe frunte la o parte; altădată işi lipea mâna incet de obrazul lui ca să-l vadă dacă arde.

In vremea asta colonelul se uită mai bine la ea. O vedea in nişte imprejurări in care prefăcĕtoria era cu neputinţă. Capul acela serios, cu maturitatea durerei in toate liniile, cu uitarea de sine dusă până la jertfire, nu semĕna de loc cu ideea ce şi-o făcuse el de-o asemenea femee. Silvia, cu toată starea ei socială profană, părea o pagină mare de biblie, in care se povesteşte cu graiul archaic o parabolă de-a mântuitorului. Era viaţa omenească in toată dramatica ei expunere, fără sgomot, fără convulsiuni, dar reală.

Şi pe când se uita astfel la ea, dinsa vrù şi ea să-l vadă mai bine şi-şi ridică ochii spre el, dar şi-i plecă numai decăt in pămĕnt, căci privirea lui o intimida. Atunci colonelul gândì că a venit vremea să se retragă.

— Eu o să mĕ duc, zise el incet, făcĕnd un pas spre copil, şi o să mai viu şi mâine...

Dar pe când el se apropia de pat, Silvia se plecase spre mâna lui şi i-o sărută. El işi trase mâna incet dintr'ale ei:

— Are să se facă bine, ia să vezi.

— Măcar de-ar da Dumnezeu, zise ea, eşind după el.

Când se urcă din nou in trăsnră, colonelul nu-şi da încă bine seamă de cele intimplate, dar avea un fel de senin de suflet, ca toţi oamenii cari au făcut o faptă bună. Tocmai când ajunse acasă şi-şi scoase tabachera să facă ţigară, incepurĕ să i se desfăşure in minte cele petrecute, şi când se vĕzù in birjă alergând după doctori, nu se putù oprì de-a zimbì, şi zise incet:

— Ei comedie !..

Deşi era un om cu multă experienţă, vedea bine că nu isprăvise cu surprinderile ce ni le aduc imprejurările. De la incrucişerea abstractă a ideilor până la incrucişerea faptelor era încă o depărtare oarecare.

— Să mai vedem, işi zise intru sine.

In adevĕr, a doua zi se duse ear in strada Carol, şi acum urcă binişor scara, bătù incet la uşă şi intră cu temere. Se gândea că era un lucru drept şi omenesc să nu mai turbure pe nenorocita aceea cu explicări. Să aştepte : dacă se făcea copilul bine, putea să vorbească şi să se lămurească; dacă nu... totul devenea de prisos.

— Ei, cum ii mai e? intrebă el incet pe Silvia.

Ea se plecă să-i sărute mâna; in fapta aceasta nu era nimic nici linguşitor nici pregătit dinainte.

— Ia lasă....

— De, respunse ea, nu indrăznesc să zic vorbă mare, dar par'că e ceva mai bine. Doctorul mi-a zis să nu-l las să doarmă, — insă... am greşit de-am adormit, şi-mi pare că a dormit şi el. Am făcut rĕu...

— Ai fi fost ostenită.

— Cam ostenită.

Cam era de prisos, căci de patru nopţi nu inchisese ochii.

Trecurĕ amĕndoi la copil. El era deştept. Când intrarĕ dinşii băiatul işi intoarse privirile lungi şi ostenite spre ei, şi ce i-o fi adus aminte bĕtrânului privirea aceea nu se ştie, dar el aproape fără voie se oprì şi apucă pe Silvia de braţ par'că ar fi vrut să-i arate ceva, — dar, răpede, ca şi cum i-ar fi părut rĕu că i-a scăpat o asemenea mişcare, adăogă:

— E mult mai bine...

Se apropiè de patul copilului incetinel şi cu vorba lui domolă incepù a-l desmierda :

— Ce faci tu bre?.. Ai vĕzut ce lucru bun ţi-a dat d-nul doctor... Ia să vadă tata mâna...

Colonelul işi zicea sieş tată faţă cu toţi copii.

Băiatul scoase mâna de subt plapămă şi i-o intinse.

Bătrânul își lipì de brațul lui alb și moale mustățile sale sbirlite, și se vesclea și ridea incetinel ca o găscă care-și regăsește bobocii.

— Tot are căldură... zise el Silviei dând din cap. Ce-a spus doctorul aseară?

— A spus că să mai vadă... Vine și astăzi. Trebue să vie acum.

— Dacă vrei să mai chemăm pe unul.

— De... cum credeți.

— Eu... ce să cred? zise bătrânul, cași cum ar fi voit să nu fie amestecat in trebile ei.

Era așa: or de câte ori il lua numai pornirea firii sale, se da pe față omul bun și ințelegător al tuturor nevoilor lumii acestia; dar indată ce avea vreme să se mai gândească, se inăsprea, căci bunătatea e bună tocmai pentrucă nu vrea să judece totul.

Insfirșit veni doctorul. După ce cercetă pe băiat cu deamănuntul, spuse că el indrăznește să creadă că e scăpat. Cu răbdare și ingrijire se ese din multe greutăți.

A doua și a treia zi veni colonelul ear. Își propunea să vorbească Silviei de scopul venirii lui, negreșit cu totul in alți termeni de cum era hotărit; dar, față cu sfiiciunea și modestia ei, devenea și el sfios.

Timpul insă trecea, și cu insănătoșirea copilului reveneau toate indoelile și proiectele bătrânului. Negreșit că realitatea, la București, era cu totul altfel de cum și-o inchipuise el și schimbase mult din planurile lui, — dar era o altă realitate la Mălini, era Elencuța, copilul lui sufletesc și, mai mult decât atât, era dragostea fiului seu pentru dinsa, care trebuea să fie puternică ca el să ajungă a lăsa in așa desăvirșită părăsire pe Silvia și pe băiat. Și, lucru curios, ceeace cu câteva zile mai inainte era semn bun, nepăsarea lui Constant pentru scrisorile de la Silvia, acuma devenise semn rău, — căci e totdeauna trist de-a te convinge că acela pe care-l iubești mai mult, fiul tău bunăoară, e un om fără inimă. Dar atunci bătrânul își amintea cu plăcere de seara in care Constant ii făgăduise să vie la gară și nu

venise. Era dovadă că se petrecuse în el o luptă puternică înainte de a-și părăsi copilul. Fiindcă el se încredințase, din toate lucrurile câte se pot observa în viața intimă, că copilul Silviei era cu adevărat copilul lui Constant.

Era prin urmare vinovat mai mult el, sau poate împrejurările.

Dar, însfîrșit, trebuea ieșit la un fel din această încurcătură, căruia îi zicea că este *ca la teatru*. Și era în cele din urmă dornic să cunoască mai din scurt viața Silviei, care i se părea din ce în ce mai ciudată, mai cum se cade. Dînsa nu-i zisese o singură vorbă despre fiul seu, și, lucru care mirâ pe bătrân mai mult, fù bunul gust, cuviința cu care Silvia ascunsese portretele lui. O altă în locul ei le-ar fi întins tocmai atunci, ca să arate bătrânului interes și dragoste.

— Eu aș vrea să plec, îi zise el în cea din urmă zi, și doream... să vorbesc cu dumneata câte ceva...

Și fiindcă Silvia tăcea, el adăogâ ca lămurire:

— Depeșa dumitale eu am primit-o. Fiul meu nu știe nimic. E a dumitale, nu-i așa? o întrebâ el scoțênd telegrama mototolită din buzunar.

— Da... respunse ea încet.

— Atunci, diseară ne putem vedea un minut?

— Când ziceți dumneavoastră...

— Prea bine, diseară.

(Sfîrșitul în numĕrul viitor).

DUILIU ZAMFIRESCU.

DIN ISTORIA BRESLELOR

Revoluţiunea franceză a urmărit rumperea tuturor legăturilor cari puteau să oprească avĕntul individual; ea proclamă şi realizâ afrancarea muncitorului, desfiinţând *breslele (les jurandes et les maitrises)*. Până şi coaliţiunile de uvrieri erau proibite de revoluţiunea franţeză, in numele *libertăţii muncei*.

Astăzi cugetă altmintrelea *radicalismul* francez. Acesta a declarat şi pe toată zioa declară resboiu *individului* in numele *Statului* şi reclamă intervenţiunea acestuia, *tutela* lui in favorul colectivităţilor de muncitori. La 1789, acum o sută de ani, se desfiinţa *breasla* ca o stavilă la libertatea *individului meseriaş;* astăzi *grevele* de uvrieri, opresc munca *individului* in numele intereselor unor *corporaţiuni* estralegale. *Grevele*, cari au inceput şi pe la noi, impun incetarea de lucru chiar şi muncitorului căruia nu-i convine să nu lucreze...

Ceva este de invăţat din această luptă contrazicĕtoare a liberalismului modern, contra direcţiunii urmate de Revoluţiunea de la 1789. Această *luptă* cată să ne deştepte asupra necesităţii de-a studia ceva mai mult vechia constituţiune a *breslei*, spre a ne convinge dacă, da sau ba, era *breasla* o instituţiune contrarie adevĕratei libertăţi a muncei şi dacă, impăcată cu noua stare de lucruri, ea n'ar putea afla loc legiuit in coprinsul domniei celei mai mari *libertăţi*...

Guvernul actual, preocupat cu dreptul, de această intrebare plină de gravitate şi-a zis primul sĕu cuvĕnt, formulând un proiect de lege relativ la corporaţiuni.

Eu nu-mi propun aci (ceeace nu-mi ingădue cadrul a-

cestei foi) nici de-a apăra, nici de-a critica lucrarea guvernului, dar nu pot să nu recunosc cel puţin oportunitatea lucrării lui şi vin deci să-mi arăt părerea de bine că, revenindu-se la un mai de înţeles şi binefăcĕtor cuprins al vorbei «*libertate*», avem să vedem realisându-se încă una din dorinţile exprimate, la propunerea mea, de adunarea consultativă din Iaşi de la 1863(1).

---

1) Sunt puţini din cetitorii mei cari ştiu astăzi, ce a fost acea adunare. Să înregistrez dar aci, pentru trebuinţa viitorilor istorici ai stării noastre economice, câteva informaţiuni despre acea adunare.

Erau in Iaşi mari nemulţumiri, produse firește prin faptul strămutării definitive la București a autorităţilor superioare. Nemulţumiţii credeau că soarta Iaşilor s'ar imbunătăţi prin aşezarea acolo a Curţii de Casaţiune şi petiţiuni in acest sens se trimiseră lui Vodă-Cuza şi Camerei. Un contracurent, provocat de unioniştii sinceri, fu produs in Iaşi. Acesta probă că Iaşii n'au a căştiga nimica din reşedinţa in ei a Curţii de Casaţiune, ci numai că Iaşilor li se cuvin imbunătăţiri mai reale şi mai mari. Guvernul din București favorisă acest curent şi in Noemvrie 1863 (acum 25 ani tocmai) prin decret domnesc convocă, la mitropolie, o adunare mare, zisă «*Comisiune înaltă*», compusă din toate treptele societăţii Iaşene, cu misiunea a formula cererile de imbunătăţiri ale Iaşilor. Subsemnatul au avut onoarea să redacteze procesul verbal ultim al *Comisiunei inalte*, conţinĕnd dorinţile Iaşilor.

Intre aceste dorinţi, după lungi şi interesante desbateri, *Comisiunea înaltă* a inscris şi pe cea următoare:

Art. 3 «Stavilirea evreilor de la comerciul mic de piaţă şi de strade, mâncări, bĕuturi etc., conform celor stipulate chiar in Regulamentul organic. Această cestiune e de viaţă sau de moarte pentru comerciul ce a mai remas neinstrăinat din mânile Românilor.

Art. 4 «Respectarea pe cât mai mult, tocmai in înţelesul propunerii de mai de sus, a vechilor aşezăminte ale corporaţiunilor industriale. Subsemnaţii sunt departe de-a voi să manţină in patria lor şi in special in Iaşi, vechile şi astăzi neposibile instituţiuni ale evului de mijloc, dar in casul special in care se află acest oraş, inundat, copleşit de evrei, supuşi străini şi fără nicio legătură cu ţara, subsemnaţii nu vĕd salvarea măcar a ce a mai remas din vechiul comerciu şi din altădată desvoltata industrie naţională, decât prin grabnica luare in consideraţiune a aşezămintelor şi a imunităţilor corporaţiunilor (breslelor), dobândite de ele de la înţelepciunea şi prevederea a mulţi din glorioşii noştri domni».

Eată dar că încă la 1863 Noemvrie, se găseau in Iaşi, chiar *liberali*, cari înţelegeau nevoia de care azi ţine seamă d. P. P. Carp.

V. A. U.

Am cugetat că era de datoria noastră, a scormonitorilor in archivele trecutului ţărilor române, să publicăm la un loc vechile documente inedite sau deja editate, cari se refer la intrebarea ce se agită, a *breslelor*. Cu asemenea publicaţiuni se vor inlesni studiile economiştilor noştri asupra unei cestiuni care s'a impus atenţiunii publice, in cele din urmă, prin proiectul de lege al actualului guvern.

Cred că este util să pun in fruntea documentelor, formulate conclusiunile la care dă naştere cetirea acelor documinte.

*

Vechimea breslelor.

Nu am intilnit până astăzi documente originale constatănd vechimea vreunei bresle mai dincolo de inceputul secolului al XVI-lea, dar neindoios că instituţiunea breslei este cu mult mai veche, de oarece in hrisoave de la Petru Rareş se pomeneşte de drepturile breslelor date lor de «fericiţii domni» de mai dinainte.

Federaţiune de bresle. Există intre hărtiile episcopiei de Roman actul federaţiunii breslelor: abagierii, blănarii, croitorii, bărbierii şi cojocarii din 1725 Decemvrie 28. (Vezi scrierea despre episcopia Roman de P. S. Melchisedec la numele lui Atanasie).

Legătura breslelor intre ele s'a făcut in faţa lui Atanasie episcop Romanului şi fără nicio altă intervenire a vreunei autorităţi civile. Asemene federare de bresle se făcea acolo unde numĕrul meşterilor de fiecare specialitate nu era destul de mare, ca singuri să poarte sarcinele breslei. In Iaşi au stat mult timp unite breslele talpalarilor şi acea a ciobotarilor. Cănd se vede că s'au inmulţit ciobotarii de ajuns ca să remănă singuri, ei cerurĕ mitropolitului Gavril să fie invoiţi a se constituì in bresle deosebite.

Este de notat că breasla ciobotarilor, in Iaşi, nu este aceeaşi cu breasla *cismarilor*. Catastivul din 1767 Noemvrie 9 care in original se află in mănele d-lui Teodor Codrescu, din Iaşi, dispune la articolul 16, că: «*cismarii să-şi păzească*

cismăria, cum şi ciobotarii ciobotăria, să nu aibă voie a lucra teletin sau iminei sau opinci, nici să vândă, după cum au fost din veac, ear de vor îndrăzni vreunii, să se certe şi să se globească, ear ciobotarii să fie volnici a cumpăra pei, păzind a sa rânduială».

Prin alt articol (9) se dispune că: *«ciobotarii să fie volnici a lucra şi talpălăria, după cartea gospod, după obiceiul vechiu».*

Federatele bresle işi aleg o zi de praznic comun (la Roman era acea a Sf. Arhangeli Mihail şi Gavril) şi se leagă să serbeze acea zi *«ospătând săracii şi mişeii şi străinii* şi să-i adăpe să zică bogdaprosti, să fie primit pentru sufletul morţilor, părinţilor, a moşilor şi strămoşilor şi a reposaţilor fraţi şi fii şi fiice şi nepoţi şi a strănepoţilor şi a celor ce întăresc şi miluesc şi ajutoresc la praznic, cine cu cât se indură». Breasla calicilor din Roman aveau de zi de praznic: *S-ta Parachiva.* Asemene breasla *pogribacilor.* Ciobotarii din Iaşi prăznuiau *Înălţarea Domnului.* etc.

«Fraţii» adecă membrii breslelor federate se leagă a da câte un ort bătut şi câteo litră ceară şi câte patru colaci.

Federaţiunea această a *breslelor* se făcea spre a uşura darea către cutia breslei şi pentru intreţinerea bisericei breslei şi celelalte spese de administraţie a breslei. De sigur că se urmărea şi alt scop prin federare, căci in condica de la 1725 velem că fraţii tuturor breslelor se leagă a manţine neatinse drepturile breslelor: *«ear care ar mai trage dintru obiceiul breslei, sau să le facă alte obiceiuri care n'au fost până acum, să fie subt blăstem»...*

Şi ceva mai sus se zicea: *«Ear care staroste sau care din fraţi vor vrea să strice obiceiurile breslei, acela staroste şi acei fraţi să fie blăstemaţi de Domnul Dumnezeu* etc.».. (umează blăstemul cel mare).

Autonomia breslei. — Breasla nu stătea sub puterea auorităţilor civile ale ţării. Ea a fost in secolii anteriori de sine stătătoare. Chiar judecăţile dintre breslaşi, ba chiar judecaa dintre un breslaş cu muierea lui, se făcea numai inaintea starostelui respectiv. Actul federaţiunii din 1725 zice: *«Aşiş-*

derea părcălabii sau alți dintre județele mirenești, care s'ar amesteca intru judecățile starostelui, ca să strice obiceiurile breslei și aceia încă să fie legați subt tot blăstemul»...

Și aiurea, acest act dispune că: *«frații când se vor sfădi cu vre-un om ce nu este de breaslă... să nu aibă a merge la județ* (mirenesc) *fără de știrea starostelui, ear de vor merge fără știrea starostelni, pre acei frați să-i certe starostele și să-i globească pre obiceiu».*

Catastivul breslei *mișeilor* din Roman dispune că: *«nime din judecătorii lumești, din boeri, să nu aibă voie a judeca sau a globi, sau a certa pre staroste, nici pre mișei, fără numai singur Preasfințitul părintele de la St. Episcopie de Roman....» «Carele din mișei va merge la alt județ și nu va merge la starostele, să fie pedepsit cu 100 de toiage».*

Catastivul ciobotarilor din Iași dispune la art. 11, că: *«carele din meșteri va fi greșit adecă va fi de judecată, să nu aibă a merge pe la alte județe ci să-i judece starostele cu breslașii; ear de va avea vină grea să vină la St. Mitropolie».*

Nici chiar femeea fratelui din breaslă nu are voie să sustragă pre bărbatul său de la județul starostelui, subt pedeapsă *«să ia și ea parte* (la globire) *dimpreună cu bărbatul».*

Singurul apel ce condica de bresle permitea *«fraților»*, era la capul bisericei (Mitropolit sau Episcop) și numai in casul de neințelegere cu starostele: *«Așișderea de va greși intru ceva starostele fraților, să nu aibă voie frații a certa ei singuri sau a globi, nici să aibă voie a și intreba la județul mirenesc ci numai la Sfinția Sa Părintele Episcop și Sfinția Sa Părintele il va certa și-l va globi după cum ii va fi vina. Ear de-l vor trage frații pre staroste la județ mirenesc fără de știrea Sfinției Sale Părintelui, Părintele să certe pe frați pentru vina aceasta».*

Starostele. — Dreptul de a-și alege starostele este inscris in toate catastișele de bresle ce mi-a venit până astăzi la mână. Recunoașterea starostelui o inscriea mai apoi capul bisericei in catastiș, subt semnătura sa, cu sau fără sigiliul bisericei. Breslele federate își alegeau numai un staroste.

In catastivul de la Roman se zice că: «*pre cine va alege Dumnezeu şi Maica Precista şi sfinţii slăviţi Mihail şi Gavril şi fraţii să fie staroste, un frate din fraţi, să aibă cinste starostele de la toţi fraţii şi de la bătrâni şi de la tineri, ca un mai mare al lor şi cap breslei; nime să nu aibă voie a intoarce cuvêntul starostelui sau a-l suduì, sau a-i zice cuvinte de scandal. Ear care frate nu va veghea voia starostelui, ce-i va intoarce cuvintele sau il va suduì, pre acel frate să-l certe starostele cu toţi fraţii şi să-l globească cu mare gloabă. Certarea aceluia să-i fie 100 toiage şi gloaba 5 lei*».

Catastivul ciobotarilor din Iaşi zice: «Pe starostele ce va fi, toţi să-l cinstească şi să-l asculte, ear cine va necinstì pe staroste şi nu va asculta de dinsul, să aibă a-l globì starostele».

Catastivul mişeilor din Roman zice că: «Cine va sărì la starostele, gloabă trei taleri şi 100 de toiage. Cine va da o palmă unul altuia, gloabă 15 costande şi 50 de toiage. Carele din cei tineri nu va veghea voia celor mai bătrâni, 50 de toiage.»

Şi mai departe:

«Aşişderea fiecare din fraţi este dator a asculta pe starostele şi a slujì; ori unde il va trimite indată să meargă».

«Când va trimite starostele pre fraţi la fratele cel greşit să-l aducă, datori sunt fraţii cei trimeşi să meargă să-l aducă şi de nu va vrea să vie binişor, să-l aducă şi fără de voia lui, cum nu va poftì. Şi femeea lui, sau feciorii lui, sau rudenile lui să nu aibă voie a sărì pe porunca starostelui să scoată pre acel vinovat; ear cine va sărì, să iea certare şi gbabă».

Aiurea, in acestaş catastiv din Roman, vedem că starostelui se recunoştea şi dreptul de-a lua *zăloage*, trimiţênd să le ia de la fraţi, cari se leagă a nu se opune de a-l da. In catastivul ciobotarilor din Iaşi se dispune că poruncile domneşti cari privesc pe vreun meşter să fie adresate la staroste şi că numai starostele are dreptul să certe şi să globească, după asemene poruncă.

Ucenicii. Fără voia starostelui nici un frate nu poate primì *ucenic* «ear de va primì ucenic fără voia starostelui, să-l globească starostele pre acel meşter şi gloaba să-i fie: căte zile a fi slujit acel ucenic, aţăţia orţi să dea.

Catastivul ciobotarilor din Iaşi dispune că: «care ucenic va avea a se băga la meşter, să aibă a venì la starostele cu stăpănul său şi să se tocmească dinaintea starostelui şi a meşterilor şi după ce se va tocmì ucenicul să dea meşterul un ort starostelui şi tuturor meşterilor.

«Pre ucenicul ce-l va momì alt meşter şi va fugì de la stăpănul său, să aibă starostele a globì pre meşterul acela ce va momì pre ucenic şi ucenicul să se certe. Meşterul ce l'ar fi momit să dea gloabă trei lei.

«Ucenicul se va tocmì trei ani la stăpănul său. După ce va implinì trei ani să mai slujască jumătate an şi să-i dea ucenicului trei lei simbria lui.»

Asociaţiuni. Orice asociaţiune la nescareva negoţ intre meşter cu meşter să fie pururea cu ştirea starostelui, sub pedeapsă de globire.

Admiterea in breaslă. Intrarea in breaslă a unui meşter «*care ar venì şi s'ar aşăza*» urma să se facă cu autorisaţiunea starostelui şi plătind la cutia stărostiei căte doi lei «precum au fost obiceiul din veac.»

Dări. Blănarii, băibărăcarii, cojocarii şi abagierii locali plăteau de fiecare dugheană, in plus, la stărostie, căte doi orţi.

Ciobotari străini de veneau in Iaşi, erau admişi, ca şi ucenicii locali cari voiau să easă meşteri deosebi, dar erau datori, zice catastivul ciobotarilor din Iaşi, «*să meargă la starostele şi la breslaşi ca să ceae voie dănd şi barbanţia cinci lei cu plocon cu tot*».

Cine era fecior de meşter local, «*ştiut de ceilalţi, acela işi dă barbanţia doi lei şi jumătate cu poclon cu tot*».

Asemene taxa de admisiune in breaslă este mai redusă pentru fiii breslaşilor cari sunt de loc. Aceştia aveau a da numai căte un leu *bărbanţia*.

Nici un meşter care n'ar fi dând *bărbanţie* la stărostie, adecă care n'a fost primit «*frate*» in breaslă, n'avea voie să

lucreze ca meşter, sub simpla pedeapsă: «*care n'ar înţelege, să fie sub blăstemul ce scrie în catastiv*».

In catastivul breslelor federate din Roman, vedem din cuprinsul întăriturii Episcopului *Ioanichie,* cum că: «acum de doi, trei ani necăutându-se aceste bresle, s'au ridicat căţiva meşteri tineri, alţii de aiurea veniţi şi nu bagă seamă pe starostele de breaslă şi se strică şi obiceiul praznicului ce făcea la zioa sfinţilor şi marilor voevozi cereşti Mihail şi Gavril, din pricina nesupunerii meşterilor, pentru care au venit înaintea noastră Ioan sin Istîneţu starostele şi cu toată breasla din tĕrg din Roman: blănari, abageri, croitori, bărbieri şi cojocari, poftind ca să li se înnoească catastivul, deci şi noi le-am înnoit şi le-am întărit catastivul lor cu iscălitura noastră şi cu pecetea S-tei Episcopii, ca să aibă a urma şi asculta toţi meşterii de starostele lor, după toate ponturile căte arată mai sus, la rândul lor; ear care n'ar vrea să dea ascultare să aibă starostele a-l certa pe obiceiul lor şi nimeni să nu îndrăznească a strica breasla lor».

In federaţiunea de bresle din Roman nu au fost admişi (se vede ca nevrednici) două feluri de oameni, cari continuarĕ a face breasla lor a parte. Aceştia furĕ calicii sau *mişeii* şi *cioclii* sau *pogribacii.*

Catastivul breslei *mişeilor* din Roman este renoit sub» *Iω* Mih. Racoviţă vv. Breasla de *mişei* din Iaşi era mult mai vechie. Primăria de Iaşi păstrează actele acelor bresle, din care se vede că Petru Rareş, a donat locul din mahalaoa şi astăzi zisă a calicimii (sub Academie şi Talpalari) pentru locuinţa *fraţilor* din breasla calicilor.

Breasla *pogribacilor* şi-au renoit catastivul lor la 1699 sub Antioh-Vodă, care le-a întărit „привилія *precum au fost din veci*» (1).

1) Intre obligaţiunile breslei pogribacilor era şi aceea de-a îngropa pe cei săraci şi mai virtos pe cei *străini* şi *nemernici,* cari nu vor avea pre nimeni să-i grijească la moartea lor... Aşişderea şi pentru oamenii cari vor fi de peire cu învăţătura Domniei şi le vor tăia capetele la locul cel de perzare, ca să aibă a-i străjui până a treia zi şi a treia zi să-i îngroape şi pe alţi cari vor peri în tĕrg în Roman...» Numai pe ţigani sunt scutiţi pogribaţii de a-i îngropa!

*

Ne remăne să vedem, cum prin catastivele constitutive ale breslelor, se acordau dispoziţiuni protectoare industriei ori comerciului.

Negreşit că pentru asemenea observaţiuni nu vom recurge la catastivele *mişeilor* ori al *pogribacilor* din Roman, deşi cestor din urmă Domnia le acorda unele favoruri, precum scutiri de toate dările şi angariile, ca ei să aibă grija de trebile pogribaniei.

Catastivul *ciobotarilor* şi un numĕr de hrisoave domneşti ce posedem, ne vor lămuri deajuns cum instituţiunea *breslei* avea de scop, intre altele, şi aceea ce azi numim *protecţionismul* in materie de industrie şi comerţ.

Să analizăm aceste documente.

Catastivul ciobotarilor.

Art. 5 din catastiv pune o dare mai mare pentru acel meşter ciobotar care, fiind *străin*, va voi să se stabilească in Iaşi. Aici e vorba de meşterul venit in Iaşi din alt punct al ţării romăne.

Art. 6 pune la amendă, la «*heraie*» de un ort peste dările obicĭnuite pe Moldoveanul meşter care se va năimi la *Armean*.

Art. 7 isbeşte de o taxă de doi bani de părechia de ciobote ce va introduce in Iaşi *de aiurea* ca să le vĕndă in Iaşi. «Ear de va vinde pe ascuns, ciobotele acele să fie volnic starostele cu breslaşii să le ia toate să fie a breslei. Şi care meşter va cumpĕra pe ascuns, să fie de mare certare şi gloabă, precum a fost obiceiul din vechime.

O taxă de jumĕtate oca ceară la praznic sunt datori a plăti, şi meşterii cari, din alte tĕrguri, vor veni să cumpere marfă ciobote.

Incontra concurenţei ciobotarilor jidovi şi armeni se iau mĕsuri prin catastivul renoit la 1767 Noemvrie 9. Prin art. 15 se zice: «*Nici un meşter să nu aibă voie să vĕnză ciobote a Jidovului sau a Armeanului, ear care se va afla*

făcênd vicleşug, să se certe unul ca acela şi să dea cinci oca ceară la praznic».

Dacă Jidovilor şi Armenilor li se opreşte vênzarea in Iaşi de ciobote, li se invoieşte exportul insă şi vênzarea in alte părţi a ţării: «*ear Armenii şi Jidovii cari vor voi să cumpere ciobote, să fie volnici a cumpĕra cât de multe, insă voie să nu aibă a vinde aici* (in Iaşi) *alăturea cu ciobotarii, ci să le ducă la alte tĕrguri să le vênză; cum şi alţi neguţători* (adecă de alte neamuri V. A. U.) *asemene să urmeze. Far de vor face vreunii indrăsneală să vênză in taină, unii ca aceia să se globească şi nicidecum să nu li se dea voie să vênză aici, fără decât numai breasla ciobotarilor să vênză ciobote aici»* (art. 13-le).

Pentru a protege pre ciobotarii români, catastivul breslei lor regulamentează *căvăfiile* şi le impune oarecare dări şi obligaţiuni. Aşa, *cavafii, cari cumpĕră şi vênd ciobote*, art. 4 zice, că ei «*să dea pol oca ceară la praznic din an in an, după obiceiul vechiu*».

La art. 12 se stipulează că «*ciobotarul care va vrea să se facă cavaf, să dea una oca ceară la praznic, ear carele din ciobotari se va face prin taină tovarăşi cu alt neguţător şi dovedindu se acel ciobotar, să dea cinci oca de ceară la praznic şi neguţătorul ce intră la tovărăşie cu ciobotarul earăş să se globească*».

In adevĕratul spirit al cooperaţiunii moderne sunt dispoşiţiuni in statutele breslei ciobotarilor din Iaşi, care tind a impedica monopolizarea muncei şi căştigului in anumite mâni. Aşa, de exemplu, se dispune că de oarece cavafii adună ciobote lucrate de alţii spre vênzare in dugheana lor, apoi ei să nu aibă voie a umbla pe la casele ciobotarilor arvonind marfa *fără de ştirea starostelui.* De ce? Pentrucă la art. 14 se hotăreşte că oricare meşter care ar primì de la neguţători o comandă de marfă, acela meşter să declare starostelui lucrul, ca starostele să orânduească la toţi ciobotarii ca fiecare să vênză câte puţintele ear nu numai *unul.* «*Ear de va face vreun meşteşug ca să vênză numai el şi să nu arate sta-*

rostelui şi celorlalţi breslaşi, acela meşter să fie de certare şi să dea şi una oca ceară la praznic».

*

Eată dispoşiţiuni, cari multora astăzi li se vor părea contrare nu mai ştiu căror libertăţi. Eu constat numai faptul, că graţie lor, încă la Domnia lui *Ion Sandu Sturza* in Moldova, se afla in Iaşi, numai Români, ciobotari *74*(1) de indivizi. Căţi au mai remas astăzi sub beneficiul aşa ziselor libertăţi moderne? La 1720 erau in Bucureşti 787 de breslaşi români şi numai 127 ovrei şi 37 armeni. (Vezi lucrarea mea: O statistică din 1820. Şedinţa Acad., 17 Martie 1887).

N'aş fi drept dacă aş pune decăderea industriei numai pe socoteala rĕu inţelesei libertăţi. Chiar din catastivul ciobotarilor din Iaşi, vedem cum instituţiunea breslelor a fost isbită prin inovaţiuni de la 1820 incoace până la Regulament, carele acesta i-a dat lovitură fatală. Ioniţă Sturza Vodă, innoeşte catastivul breslei ciobotarilor la 1827 Noemvrie 17, dar modifică unele articole. Modificarea fatală este in nimicirea autonomiei breslei, desfiinţându-li-se dreptul de-a se folosì de apelul la mitropolit in casuri grave. Prin art. 10 din hrisovul lui Ioniţă Sturza, se dispune că «*Agia*» este instanţa de apel. Apoi intervenţiunea «*agiei*» a fost ruina breslaşilor, căci sunt la toată ocasiunea prădaţi şi maltrataţi... Aşa că mulţi din ei, ca să scape de trista situaţiune ce *agia* făcea administraţilor ei, de pe la 1827 incoace, işi lepădau naţionalitatea, se făceau supuşi străini!..

*

Neguţitorii formau şi ei bresle importante in trecut.

Căt de apreciat era neguţitorul la curtea domnilor din secolele anterioare, poate să ne arate hrisovul minunat al lui Dabija Vodă, care scutind de unele dări pre un neguţitor

1) Catastivul aduce nominal lista acestor 74 de *meşteri* ciobotari.

el numea «*al nostru bun prieten*»... Acelaş Domnitor publica scutiri de dări şi angarii tuturor neguţitorilor cari s'ar reintoarce in patrie, din cei fugiţi peste hotar «*de bogate nevoi*» ce fuseseră peste ţară...

Dar ce să mergem atăt de departe? Ce să amintim de tariful protector vamal de la 1761, ori de marea ceartă dintre Polonia şi Ghica Vodă din 1770 Martie, căci acesta impusese mult intrarea in Moldova a spirturilor poloneze, in favoarea velniţelor păměntene?.. Protecţionismul breslei comercianţilor se impune, ca un vechiu obiceiu, pănă şi domniilor fanariotice. Foarte instructiv este, din acest respect, hrisovul lui Ion Alex. Const. Moruzi VV. din 1792 Noemvrie 25. Negreşit că la data aceasta *breasla* a pierdut unele din vechile şi măntuitoarele privilegii, dar nu mai puţin *breasla* continuă a se bucura de scutiri mari şi de o organisaţiune specială.

Breslele neguţitoreşti după 1792 nu mai au judeţul starostelui lor, dar li se dă un jude superior, in visternicul ţărei «*car d. vel aga sau alţi zapcii să nu aibă a-i supěra*». (Vezi hrisovul de la Moise Moghilă pag. 49, Uricar T. II).

Deja in 1783 *Iŏ* Alexandru Constantin VV. prin hrisovul de reinoire a drepturilor breslei neguţitorilor, s'au nimicit mari drepturi ale *breslei*. Aşa i s'a impus staroste «*prin cercetarea şi alegerea d-sale vel vist.*». Ăncă starostele *numit* de visternic are dreptul de a *judeca* pre breslaşi, dar putea oare fi independente judeţul unui om care atĕrna de visternicul ţării? (1)

---

1) »*Toate pricinile de judecăţi ce vor avea neguţitorii să aibă a le căuta starostele şi fruntaşii lor, să aibă* (apoi?) *să le caute şi să le hotărască d-lui vel vist. ce a fi după vreme...*».

Această dispoziţie se repetă in hrisovul de la 1793, Septemvrie 30 de la Ion Mih. Const. Şuţul VV. (ce dăm in intregime mai la vale, şi care este o inoire aproape identică a hrisovului de la 1792. — Asemenea in hrisovul de la 1795 Septemvrie, de la Alex. Calimach VV. Idem in hrisovul de la 1799 No. I, de la C. Alex. Ipsilant VV. — Idem hrisovul din 1801 Octomvrie 20 de la Alex. Nic. Şuţul VV. — Identic hrisovul din 1803 Iulie 30 de la Alex. Const. Moruzi VV. Aceste hrisoave le posedem in original.

Totuş ăncă la 1783 hrisovul in cestiune tot dispunea că: «*Orice poruncă gospod ar fi asupra breslei prin staroste să se implinească, ear zapcii să nu umble printre dinşii*».

Breslele au *ciauşul* lor, şi după 1792 scutit de tot birul visteriei pe capul său. Numai ceauşul are dreptul să umble pintre breslaşii neguţitori, să stringă de la ei birul către visterie, «*ne amestecăndu-se alţi zapcii a umbla pintre dinşii pricinuindu-le supĕrare*».

Orice relaţiuni a Statului cu neguţitorii se dispune să fie prin mijlocirea numai a *ciauşului* lor, la care se va adresa vel visternic, pentru ca «orice poruncă gospod... *să se săvirşească* fără a nu fi supĕraţi (breslaşii) de alţi *zapcii*».

Deosebitele scutiri de bir acordate breslaşilor neguţitori *păminteni* se pot vedea mai jos in insuş hrisovul ce analizăm. Destul e să spunem, că ei nu aveau a plăti statului nenumĕratele dări ce apăsa asupra ţăranului, ci numai 15 lei pe an de tot numele in douĕ rănduri, la St. Gheorghe şi St. Dumitru şi căte 5 parale de leu *răsura*. Dughenile lor aveau să dea la slujba *ajutorinţei* căte 25 lei lipscănia, căte 20 lei braşovenia şi blănăria şi 15 lei bogăsăria. Vamă la import aveau a plăti 3 la sută, «*după fatura ce vor avea*, ear cu *mai mult să nu se supere*».

Feciorii breslaşilor neguţitori şi calfele din dughene, holtei, nu au a plăti bir, nici argaţii lor. Cai de menzil, zaherea, salahori şi alte havalele ce erau pe alţi locuitori birnici ai ţării, nu isbeau pre breslaşii neguţitori. «*Oaspeţi pe la casele lor să nu se rănduească, nici aşternuturi sau arămuri să nu li se ia la sosire de mosafiri. Asemene şi la schimbarea Domnilor să nu fie supĕraţi cu cerere de redvane*».

Birul impus de visterie, chiar redus, nu era plătit la 1783 decăt prin «*cislă*» adecă proporţional cu starea breslaşilor. Cisla era iscălită de staroste şi de fruntaşii breslei. Isvodul acestei cisle il comunica stărostia visternicului, dar numai *ciauşul* breslei putea să stringă banii birului.

*

Cu mult superioare sunt mĕsurile de protecţiune acordate in 1783 breslaşilor neguţitori. Să amintim aci căteva din ele.

1) *Neguţitorii străini cari nu vor fi cu locuinţa aici in ţară şi vor aduce marfă, să le pue soroc pe căt se va socoti a fi cu cale şi pănă la acel soroc să aibă a-şi vinde marfa lor cu ridicata*, ear să nu aibă voie a-şi vinde *marfa lor cu cotul sau cu cumpĕna... afară din lucru ce este de măncare...»*

Deci protecţiune contra concurenţii străine.

Mai mult: neguţitorii străini cari aduc marfă de peste hotar şi or vinde-o cu ridicata, ori pe bani gata, ori pe datorie, sunt obligaţi, in 1783, sa dea jumĕtate leu la sută taxă la stărostia breslei. Din această jumĕtate leu, 30 de bani erau ai starostelui şi 30 bani ai *cutiei breslei.*

Altă dispositiune oprea deschiderea a orice dugheană *«ca să neguţitorească cu marfă subţire»* fie de neguţitori păminteni fie de armeni ori jidovi. Cu această dispositiune se favoriza industria păminteană, care dădea marfă groasă, de rănd.

Tot in favorul neguţitorilor stabiliţi prin oraşe se oprirĕ la 1783 *«desăgarii ce umblă cu marfă de vĕnd prin sate, fiindcă aduc impedicare la alişverişul neguţitorilor»*.

Spre a impedica concurenţa neguţitorilor eterodocşi, hrisovul din 1783 oprea orice vĕnzare de marfă alta decăt cele ale măncării, in zilele de Duminică şi de cele 12 praznice impĕrăteşti.

*

In tot periodul de timp de la 1783, pănă la Regulamentul organic, imunităţile breslelor scad, se reduc. Prin hrisoavele, citate mai sus, din 1793, 1795, 1799 şi 1803, rolul mare, din trecut al starostelui se reduce şi creşte importanţa ceauşului, care, oricăt zic hrisoavele altfel, ajunge un adevĕ-

rat agent al visteriei. S'a sfirşit cu autonomia breslei, dar s'au pus din acele zile şi ţenchiu de impiedicare a prosperităţii comerciului şi industriei naţionale! Vie acum Regulamentul organic şi in puţini ani invasiunea evreilor şi in genere a comercianţilor şi meşterilor străini va copleşi comerciul şi industria naţională!

Regulamentul organic prin art. 61 (cap. III sect. I) desfiinţează multe din drepturile breslelor deşi, la anexa *p* pune ca principiu unul din vechile drepturi ale breslelor. Art VIII de la titlul: *Clasa neguţitorilor*, şi art. XXI şi XXII de sub titlu: *Meseriaşii*, acordă neguţitorilor şi meseriaşilor dreptul de a avea bresle, ca in trecut, cu căte un staroste in frunte, ales de chiar breslaşi. Neguţitorilor, Regulamentul organic le acordă chiar prerogativa de asesori in tribunalul de comerciu şi de a judeca afacerile de resortul acestuia, cum şi dreptul de a fi aleşi ca membri ai eforiei (municipalităţii), ba chiar şi deputaţi la obştească obicinuită adunare.

Mai mult ăncă: nimeni nu poate esercita o meserie decăt daca este inscris in condica breslei, şi daca a obţinut o *patentă de la guvern* (art. XXV).

Ce folos! Bune principii dar fără nici un resultat, căci prin art. XIV se dispune că nu mai sunt ţinuţi neguţitorii străini să facă numai comerciu *en gros*, ci li se invoeşte şi cel *de amĕnuntul*. Ca să fie inscris un străin in corporaţiune i se cere numai ca să plătească o patentă guvernului.

Apoi, cum aceste patente se dau prin staroste; cum, de altă parte, prin art. XXVIII se lasă in folosul breslei orice sume incasate pe patente noi, de la un recensemĕnt la altul, ceeace este un indemn pentru breaslă şi mai ales pentru nepricepuţi starosti de a inscrie in breaslă căţi mai mulţi neguţitori şi meseriaşi spre a le lua patentele; cu asemene mijloc s'a deschis largă intrarea in bresle a străinilor, şi mai ales a *evreilor* şi s'a dobăndit fatalmente, la resultatul final: nimicirea breslei romăne in mai puţin de cincizeci de ani.

E timp să cugete economiştii noştri asupra acestor fapte. Nu e treaba mea să spun cum se poate impăca necesitatea protecţiunii meseriaşului şi a neguţitorului român faţă

cu cel străin din ţară, dar nu mai puţin nimeni din noi nu poate remănea indiferent faţă cu trecerea pe toată zioa mai mult, şi in Bucureşti, a comerciului din mănile Romănilor in ale evreilor. Fenomenul care s'au petrecut acum treizeci de ani in Moldova, se repetă, sub ochii noştri in Muntenia.

Caveant consules!

*

Din seria de documente ce promitem mai sus, aducem aci, numai două şi anume:

1⁰. Estract din catastivul ciobotarilor din Iaşi, şi

2⁰. Hrisovul lui Alexandru Constantin VV. din 1783 Septemvrie, relativ la breasla neguţitorilor.

Celelalte documente vor intra in broşura ce se va scoate deosebită, impreună cu notele de mai sus.

1⁰. CATASTIVUL BRESLEI CIOBOTARILOR DIN IAŞI

(Proprietate a d-lui *T. Codrescu*)

F⁰. foarte lungăreţ şi ăngust. Legătura in forma de portofoliu, veche.

Acest cataştiv important cuprinde următoarele acte şi lucrări:

1. Regulamentul breslei, renoit de Gavriil mitropolitul Moldovei la 1761 Noemvrie 9.

2. «Aici se pomenesc Domnii de la Dragoş Vodă la *Iω* Gregorie Alexandru Voevod».

3. Lista arhiepiscopilor pănă la mitropolitul Iacob.

4. Lista episcopilor.

5. Regulamentul semnat la 1814 Mai 30 de Veniamin mitropolitul.

6. Hrisovul renoitor dar modificător in parte aşezămăntului breslei, dat de Ioniţă Sandul Sturdza VV. la 1827 Noemvrie 17.

7. Lista breslaşilor: «Aici se pomenesc toţi meşterii breslaşi ciobotari, cari au silit şi au renoit catastivul acesta».

8. Apoi lista celor cari au plătit «berbănţia» adecă darea de *frate*.

9. Infine insemnarea de numele starostilor de la 1771 Decemvrie 29, puţini ani după ce catastivul fusese renoit.

*

Eată primul act din catastiv, renoirea catastivului de la 1767 Noemvrie 9, a mitropolitului Gavriil.

«†*Gavriil cu mila lui Dumnezeu archiepiscop şi mitropolit Moldovei.* In zilele prea inălţatului şi de Hristos iubitorului Domnului nostru Gregorie Alexandru Ghica VV. cu mila lui Dumnezeu Domn ţării Moldovei, adunându-se la Sf. Mitropolie toţi ciobotarii din tĕrgul Iaşilor, au arătat cătră smerenia noastră, cum că, **mai nainte, din inceput,** fiind unită breasla lor cu breasla talpalarilor, au avut tot un catastiv aceste douĕ breasle; ear acum talpalarii şi-au despărţit breasla lor cu deosebit catastiv, pentru care şi ciobotarii au cerut ca să le *inoim catastivul cel vechiu*, intărind obiceiurile lor, care inşii au ales a le păzi şi a prăznui praznicul Inălţării Domnului nostru Isus Hristos, **după cum au fost din vechime.**

Drept aceasta şi noi, vĕzĕnd dumnezeeasea rivnă a lor, socotind cumcă cererea lor este cu cale, **le-am inoit catastivul,** ca să fie păzită şi breasla lor, cum şi alte bresle, intărind obiceiurile ce le-au primit cu toţii, cari se vor insemna in catastivul acesta. а) Pe starostele ce va fi, toţi să-l cinstească şi să-l asculte, ear cine va necinstì pe starostele şi nu va asculta de dinsul să aibă a-l globì starostele cu ceilalţi meşteri. в) Care ucenic va avea a se băga la meşter să aibă a venì la starostele cu stăpănul sĕu şi să se tocmească dinaintea starostelui şi a meşterilor, şi după ce se va tocmì ucenicul, să dea *meşterul* un ort starostelui şi tuturor meşterilor. г) Pre ucenicul ce-l va momì alt meşter şi va fugì de la stăpănul sĕu, să aibă starostele a globì pe meşterul acela ce va momì pe ucenic şi ucenicul să se certe, ear acel meşter ce l'ar fi momit să dea gloabă trei lei. д) Ucenicul ce se va

tocmì trei ani la stăpănul sĕu, după ce va implinì acei trei ani, să mai slujească o jumĕtate an şi să-i dea ucenicului trei lei simbria lui. ѕ) *Care meşter străin va venì deaiurea şi va vrea să se aşeze aici în Iaşi cu breasla ciobotarilor, sau şi din ucenicii care va vrea să easă meşter deosebi, să aibă a merge la starostele şi la breslaşi ca să ceae voie dăndu-şi* Бърбъница *cinci lei* cu poclon cu tot; ear acela carele va fi fecior de meşter ştiut de ceilalţi, acela să dea bărbănţia doi lei şi jumĕtate cu poclon cu tot.

з) *Naimitul Moldovean, de se va băga la armean, să aibă a da herăia un ort ciobotarilor.*

и) *Cine va aduce ciobote de aiurea ca să vĕnză aici, să aibă a merge la starostele şi să-i dea poclonul doi bani de perechea de ciobote şi aşa să fie volnic a vinde. Ear de va vinde pe ascuns, ciobotele acele să fie volnic starostele cu meşterii să le ia toate, să fie a breslei, şi care meşter va cumpĕra pe ascuns, să fie de mare certare şi gloabă precum au fost obiceiul* din vechime. *Aşijderea şi meşterii care vor venì de printralte tĕrguri să cumpere marfă ciobote, să dea pol oca ceară la praznic.* ıі) Pentru *căvaşii* cari cumpĕră ciobote şi vĕnd, să dea pol oca ceară la praznic, din an in an, după *obiceiul vechiu.* ѳ) *Ciobotarii să fie volnici a lucra şi talpalaria,* **după cartea gospod, după cum le-au fost obiceiul din vechi.** ї) Cănd va venì poruncă domnească la starostele şi va merge la casa vreunui ciobotar, să aibă a asculta de porunca domnească şi de starostele să se certe şi să se globească.

аї) Carele din meşteri va fi greşit, adică va fi de judecată, să nu aibă a merge pe la alte judeţe, ci să-i judice starostele cu breslaşii; ear de va avea vină grea să vie aicea la Sta. Mitropolie. вї) *Ciobotarul care va vrea să se facă cavaf, să dea una oca ceară la praznic, ear carele din ciobotari se va face prin taină tovarăş cu alt neguţător şi dovedindu-se acela ciobotar, să dea cinci oca ceară la praznic şi negustorul ce intră la tovărăşie cu ciobotarul earăş să se globească.* гї) *Cavaful să nu aibă voie se umble pe la case arvonind marfă fără de ştirea starostelui şi a breslaşilor, ear armenii şi jidovii cari vor vrea să cumpere ciobote, să*

fie volnici a cumpĕra cât de multe, insă voie să nu aibă a vinde aicea alăturea cu ciobotarii, ci să le ducă la alte târguri să le vĕndă: cum şi alţi neguţitori asemene să urmeze; ear de vor face vreunii indrăsneala să vĕndă cu taină, unii ca aceia să se globească şi nicidecum să nu li se dea voie să vĕndă aici, fără decât numai breasla ciobotarilor să vĕndă ciobote aici.

ai) *Neguţitorii străini ce vor vrea să cumpere, la care meşter vor merge, acela meşter să meargă să arate starostelui şi starostele să orănduească la toţi câte puţintele să vĕndă, ear nu numai unul; ear de va face vreun meşteşug ca să vĕndă numai el, şi să nu arăte starostelui şi celorlalţi breslaşi, acela meşter să fie de certare şi să dea şi cinci oca ceară la praznic.*

ei) *Nici un meşter să nu aibă voie să vĕndă ciobote a jidovului sau a armeanului, ear care se va afla făcĕnd vicleşug, să se certe unul ca acela, şi să dea cinci oca ceară la praznic.*

zi) *Cismarii să-şi păzească cismăria, cum şi ciobotarii ciobotăria, să nu aibă voie a lucra teletin sau iminii, sau opinci, nici să vĕndă,* **după cum au fost din veac,** *ear ciobotarii să fie volnici a cumpĕra piei păzind a sa rănduială.*

Aceste bune obiceiuri ce s'au aşăzat mai sus in catastivul acesta, precum au legat si au intărit **alţi preosfinţiţi răposaţi mitropoliţi ce au fost naintea noastră**, şi noi intărim si legăm; nimenea din starosti *ce vor fi, sau dintralţi breslaşi, să nu strice aşezarea aceasta şi obiceiurile lor, niciodată in veci, ci mai virtos să intărească fieşte carele pentru a sa vecinică pomenire.* (urmează blăstĕmul pentru cei ce vor strica lucrul). Iaşi 1767 Noemvrie 9.

2°. DOCUMENT.*)

Pergament mare preste un cot, impodobit cu aur şi colori. Cu ghirlande de trandafir coloraţi, imprejur.

«Cu mila lui Dumnezeu *Hω* Alexandru Constantin VV. Domn ţării Moldovei.

*) Semnul | arată lungimea rĕndului pe original, iar * este o podoabă aurită.

Din legiuirile şi aşezările • oblăduitorilor şi ocărmuitorilor de noroade • a celor ce au silit şi au voit să întărească şi să impodobească cu fericite şi temeinici rănduelі • starea ţărilor să poată înţelege că totdeauna rănduiala ce s'au căzut să aibă cei ce neguţitoresc sau socotit a fi unul din cele mai trebuincioase aşezăminturi • spre impodobire şi indestulare unui norod nefiind nicio indoială la mijloc, că negoţul nu numai că aduce lesnire la cele trebuincioase a vieţei omeneşti, ci mai virtos inmulţeşte şi adauge bişug şi indestulare la toate • Asemene dar şi Domnia mea poftim a ne arăta următori oblăduitorilor acelor ce au voit să păzească şi să impodobească starea ţărei acestia • cu rănduelile ce s'au cunoscut a fi spre folosul tuturor de obştie • După ce din mila lui Dumnezeu m'au miluit cu stepena Domniei acestei ţări, m'am aflat fără preget cu toată virtutea, silinţă şi purtare de grije spre implinirea dorinţei acestia şi nu numai căte am aflat a fi de folos le-am intărit • ci incă şi multe bunătăţi cuviincioase am adaos, după cum prin faptă s'au arătat; deosebit de altele luat'am aminte şi pentru breasla neguţitorilor din Iaşi • cărora nu numai cele (челн) ce li s'au cuprins prin hrisoavele vechi ce au de la alţi luminaţi Domni le-am intărit • ci ăncă am şi mai adaos cele ce s'au găsit a fi cu cale spre aşezare şi a lor intemeieri şi iată printr'acest domnesc al nostru hrisov • hotărim: • Toţi neguţătorii ce dau dajde şi sunt in izvodu visteriei cu pecete gospod cum şi alţii cari se vor mai pune avĕnd revaşile d-sale vel vist. care va fi după vremi, spre incredinţare că este dajdea lor cu neguţătorii socotindu-se unul cu altul căte un leu şasezeci şi şapte bani, banii visteriei şi căte paisprezece parale de leu obicĭnuita răsură. după cisla ce-şi vor face ei in deei pe stare şi putinţa fieştecăruia • După care cislă să dea izvod la visterie iscălit de starostele şi de căţiva fruntaşi ai neguţătorilor arătăndu-ne fieştecare anume cu porecla lui şi la ce loc se află şezĕtor şi după acel izvod vor da intr'un an *unsprezece* dăjdi, adecă şease dăjdi pe una pol lună o dajde şi trei dăjdii la vremea ajutorinţei de iarnă, şi douĕ dajdii la ajutorul cheltuelilor visteriei ce se ia vara • ear mai mult de

dajdile arătate să nu se supere • Feciorii de neguţători neinsuraţi cari nu vor avea dughenile lor şi vor fi şezători in casă cu părinţii lor să nu se supere (сѫпри) cu dajde, ear viind la| virstă şi căsătorindu-se, sau avĕnd dughenile lor ori alt alişveriş osebit de părinţii lor, atunci să se aşeze cu dajde la breasla neguţătorilor, sporindu-se şi suma banilor căte un leu şasezeci şi şeapte bani de nume|• Calfele ce slujesc pe la dughenile neguţătorilor, cari vor fi holtei • să nu se supere cu birul de cătră nimeni, ear insurându-se sau eşind osebiţi cu dughenele lor, atunci să se pue la bir, la rănduiala ce li se va cădea • Pe tot anul| odată, să aibă purtare de grijă d-lui vel vist. să facă cercetare izvodului de numele tuturor neguţătorilor şi căte nume vor fi să şe adaoge sau să se scoată, prin ştirea Domniei mele se vor pune sau se vor scoate • Socotindu-se de nume •| căte un leu 67 bani • La strinsul banilor nimeni să nu se amestece tără numai ceauşul lor • Desetina să plătească de zece bucate un leu vechiu şi căte zece bani vechi de cruce răsură • Breasla aceasta a neguţătorilor| să aibă şi staroste prin cercetare şi alegerea d-sale vel vist., care staroste să fie scutit de toate dările şi să aibă şi patru oameni străini cari earăş să fie scutiţi de toate dările ca să-i fie de trimes a chema pe neguţători| cari vor avea pricini ei in de ei • şi deosebit să aibă starostele a scutì la vremea desetinei *una sută* stupi şi la vedrărit *una sută* vedre vin şi la gostină *una sută* oi şi *doi* liudi scutelnici cari să fie in izvodul scutelnicilor, cu pecete gospod • Toate pricinile de judecăţi ce vor avea neguţătorii să aibă a le căuta starostele şi fruntaşii lor, să aibă să le caute şi să le hotărască d-lui vel vist. ce a fi după vremi după vechiul obiceiu • Doi cari vor avea pricină de judecată| şi se va căuta pricina lor de starostele să dea implineală la una sută lei cinci lei pe banii ce a remăne să dea un neguţător la altul dintr'acei ce se vor judeca, din cari doi pol lei să fie venit starostelui, ear doi pol lei să se pue la cutie •| Ear de se vor implinì prin marafetul vatavului de aprozi, să dea implinială acei neguţători zece la sută, din cari nouĕ părţi să fie a vatavului şi o

parte a starostelui • Orice porunci gospod ar fi asupra breslei, prin| staroste să se impliniască, ear zapcii să nu umble printre dinşii • Neguţătorii străini cari nu vor fi cu locuinţa aici in ţară şi vor aduce marfă, să le pue soroc pe căt se va socoti a fi cu cale şi pĕr la acel soroc să aibă a-şi vinde marfa lor cu ridicata, ear să nu aibă voie a-şi vinde| marfa lor cu cotul sau cu cumpăna, ci să o vĕnză cu ridicata, afară din lucru ce este de măncare • care acele lucruri de ale măncării să le vĕnză cum o putea • Căţi neguţători| străini vor aduce marfă şi or vinde-o cu ridicata ori pe bani gata sau pe datorie, toţi acei să dea la una sută lei jumĕtate leu, din care trei din bani să fie a starostelui şi trei din bani să se puie la cutie •| Starostele să aibă voie a cerca toate dughenile ca să vĕnză cu cot şi cu cumpănă dreaptă şi oricare se va afla cu cot şi cu cumpănă vicleană să plătească gloabă cinci lei sau oricăt se va găsi cu cale de fruntaşi • Care şi| dintr'acea gloabă asemine pe jumĕtate să fie a starostelui şi pe jumĕtate să se puie la cutie •| Un neguţător de va zice cuvĕnt de necinste asupra altui neguţător să se globească, ear care va ridica măna mai cu mari pedepse| după cum vor găsi cu cale şi vor hotărî fruntaşii; din care gloabă jumĕtate să fie a starostelui şi jumĕtate să se puie la cutie • şi din banii ce se vor stringe la cutie să aibă a se ajuta pre cei cuprinşi de nevoe şi de sărăcie, dăndu-li-se| pe căt se va găsi cu cale de staroste şi fruntaşi, insă prin ştirea breslei • Şi cutia să fie in sama starostelui şi doi trei din fruntaşii breslei cari să ţie şi izvod iscălit de căţi bani se vor stringe şi căţi se vor da • Fără ştirea starostelui şi a fruntaşilor nimeni să nu fie volnic a deschide dughiană ca să neguţătorească cu marfă subţire care vĕnd neguţătorii dughengii, nici din păminteni nici din armeni, nici din jidovi • Abăgerii baibăracarii| rachierii, bacalii şi alte esnafuri să nu fie volnici a vinde prin dughenile lor marfă subţire care vĕnd neguţătorii dughengii • ci numai marfa care este de trebuinţa lor să ţie şi să vĕndă prin dughenile lor • Desăgarii ce umblă cu marfă de vĕnd prin sate, fiindcă aduc şi impedicare la alişverişul neguţătorilor

şi pricinuesc şi păgubire vamei gospod, făcĕnd tot felul de meşteşuguri de ascund marfa de vamă, să fie opriţi de-a nu mai umbla cu marfă să vĕnză prin sate, ci aşezându-se prin tĕrguri să aibă voea a neguţătorì • ear pe la iarmaroace să nu fie opriţi, ci să aibă voie a duce şi a vinde marfa lor • Duminicile şi la 12 praznice impĕrăteşti să nu fie volnici a deschide dughenile şi a vinde orice fel de marfă, ci numai lucru ce va fi de măncare, nefiind opriţi să aibă voie a vinde • De se va intimpla vreodată a se rănduì cai de menzil şi zahere, breasla neguţătorilor să nu fie supĕrată nici cu menzăl, nici cu zahere, nici cu alte angării • Oaspeţi prin casele neguţătorilor să nu găzdueascĕ. Nici aşternuturi sau arămuri să nu li să ia pentru musafiri • K (20) bani ce se lua in vremea trecută de la neguţători de tot pogonul de vie ce avea la Odobeşti, numindu-se pentru vadra domnească, fiind acea dare mai dinainte ridicată, să nu se supere nici să dea nimĕrui nimica subt acele nume dare • Deci dar poruncim Domn·a mea tuturor ca să urmeze şi nestrămutat de cătră toţi să se păzească intocmai toate cele ce se coprind in hrisovul acesta • Şi poftim Domnia mea şi pre alţi luminaţi Domni cari din mila lui Dumnezeu se vor rănduì in urma noastră cu domnie la această pravoslavnică ţară, să nu strice această aşezare, ci mai virtos să intărească pentru a domniilor sale vecinică pomenire • Spre aceasta este credinţa a insumi Domnia mea *Hω* Alexandru Constantin VV. şi credinţa a prea iubit fiul Domniei mele Constantin Voevod şi credinţa a cinstiţi şi credincioşi boeri Divanului Domniei mele *Dumnealor*: • Dimitrie Sturza vel Log. de ţara de jos. • Gheorghie Sturza vel Log. de ţara de sus. • Stefan Sturza vel Vorn. • Lascaraki Roset vel Vorn. • Gheorgaki Ghica vel Vorn. • Atanasie Ramadan vel Vorn. • Costaki Roset Hetman. • Iancul Caragea vel Vorn. • Alexie Mişolu vel Post. • Matei Cantacozino vel Vist. • Alexandru Hangeri vel Agă. • Costake Grecianu vel Spăt. • Manolaki Konaki vel Ban. • Vasile Roset vel Comis • Grigoraş Sturza vel Căminar. • Mihalaki Kostaki vel Post. • Dumitrake Sturza vel Serdar. • Antohie Jora vel Stoln. • şi credinţa a

tuturor boerilor Domniei mele mari şi mici. *Scrisu-s'au hrisovul acesta la scaunul Domniei mele in oraşul Iaşi intru cea intăi domnie a noastră la Moldavia la al doilea an, de Iordaki Lozinski ot Vist.* Leat 1783 Sept.

Numele lui Vodă deoparte şi de alta, in litere de aur.

Doi lei de aur cu coadele cărligate, cu limbi roşii, scoase, ţin un prosop pe care a semnat Vodă şi s'a pus sigilul ţării roş cu armele ambelor ţări.

Matei Canta vel Vistier procitok.

S'au trecut in Condica Vist.: *Iordaki Log. ot Vistier.*

Acest document, care-l posed eu in original, este, deşi cu unele erori, publicat in escelenta colecţiune a amicului meu d. Teodor Codrescu, in Uricariu T. II p. 37.

V. A. URECHIĂ.

Biblioteca Municipală Timişoara

UN INCIDENT LINGUISTIC

(DESPRE DECLINAREA A II-a ROMÂNĂ)

Declinarea a II-a s'a considerat totdeauna ca pagina cea mai intunecoasă a gramaticei române. Ea constitue o dificultate nu numai pentru străinii cari vreau să înveţe limba noastră, dar pare a infrunta orice clasificare sistematică.(1) In adevĕr ne aflăm faţă in faţă cu trei deosebite forme ale pluralului (i, e, uri) fără ca gramaticii să ne dea deslușire care anume cuvinte primesc cutare sau cutare terminaţiune şi de ce nu alta.

Manualele existente se mulţumesc a numi declinarea a II-a «mixtă» spunĕnd că formele pluralului ale substantivelor de această categoriă se pot invăţa numai din practică. Această explicare imi face efectul unui maestru de inotare care drept lecţie ar apuca, pe neştiute, pe elevul sĕu de umeri şi l'ar arunca intr'o apă profundă.

Sunt, in adevĕr, elemente in orice limbă pe care teoria unei simple gramatici, nu le poate cuprinde; bunăoară articulul francez. Pentru ce nu e *dent* masculin cum e *vent,* de ce nu e *été* feminin precum e *piété?* Cu toate acestea sunt de părere că expresiunea: «se va invăţa din us» trebue incunjurată pe căt se poate in cărţi de ştiinţă, şi dacă nu sun-

1) Fr. Diez emite aceeaşi opinie, (Gram. limbelor române pag. 440) zicĕnd că: «In această limbă (limba română) declinarea e de-o deosebită greutate, nu din lipsă de regule, ci fiindcă ele nu sunt deajuns pentru usul practic; trebue in adevĕr, a se invăţa pe de rost pluralul mai fiecărui substantiv».

tem in poziţie de-a putea da regule speciale, să fixăm cel puţin nişte principii generale cari vor servì de fir conducĕtor.

Eată deci scopul ce voiu să-l urmăresc in acest mic incident linguistic.

Este ştiut că cuvintele de a II-a declinare română provin, cu foarte puţine excepţiuni (precum timp etc.), din cuvinte latine, masculine şi neutre, de aceeaşi declinare. In declinarea română formele latine *us* şi *um* s'au contopit intr'o singură formă: *u* (lung şi scurt). Ştim, mai departe, că formele latine *a* şi *ora* ale pluralului cuvintelor neutre corespund pe deplin formelor române in *e* şi *uri:* acta = acte, tempora = timpuri.(1) Suntem deci in drept să afirmăm că aceste cuvinte sunt *neutre* in românește precum in latinește.

Gramaticii au admis numirea de cuvinte eterogene, adică masculine la singular, feminine la plural, din motivul că genul neutru e un ce necunoscut limbelor romanice, şi că multe cuvinte române eterogene provin din masculine latine.

Că genul neutru nu e cunoscut limbilor surori e adevĕrat, dar aceasta nu poate fi o causă ca ea să nu poată exista nici in limba noastră. Vechia limbă franceză poseda un fragment de declinare latină pe care Italienii, Spaniolii etc. n'au avut-o. Dar ea exista.

Căt despre a doua aserţiune, ea cade de sine dacă ne gândim la rolul ce are analogia in orice limbă.

In casul de faţă analogia intimpină cu atăt mai puţine greutăţi cu căt masculinele şi neutrele latine contopindu-se in românește intr'o singură formă, limba noastră in privinţa neutrelor s'a putut intinde peste sfera latinităţii făcĕnd neutre din masculine.

Această tendinţă a limbei române e vĕdită şi se poate constata că ea *neutralisează* numele de *obiecte*, pe căud numele de persoane, animale şi plante işi păstrează genul lor firesc.

---

1) Despre term. *uri* (ital. ora) e de observat că in cărţile vechi se află sub forma *ure* (ceriure, lucrure) care pare a fi cea primitivă şi e mai aproape de latinitate.

Punem aci faţă in faţă căteva substantive de aceeaşi terminaţiune pentru a constata cele zise :

dator-i ; odor-e
morun-i ; săpun-e
moţ-i ; moţ-uri etc.

O seamă de substantive insemnănd obiecte, precum: coţi, nori, pari, saci, spini, stupi, stilpi, sunt cu toate acestea masculine; fiind insă foarte puţine trebuesc clasificate sub rubrica de anomalii.

Precum am zis mai sus, neutrele romăne au două forme pentru plural: *e* şi *uri*. Remăne deci a se ştì cari substantive primesc *e* şi cari *uri*?

Comparănd un numĕr oarecare de neutre(1) respunsul se face de sine, căci ne vom convinge că cuvintele *monosilabe* in marea lor majoritate se termină la plural in *e*, ear terminaţiunea *uri* e afectată cuvintelor *bi* şi *polisilabe*.

Exemple :

dor-uri ; comor-e
pod-uri ; calapod e
bun-uri ; zăbun-e
foc-uri ; poloboc-e
vĕnt-uri ; juramint-e
coş-uri ; gogoş-e
pic-uri ; arşic-e etc.

Şi această regulă sufere căteva escepţii, atăt cu privire la monosilabe căt şi la polisilabe, escepţii, dealtmintrelea, cari se explică pe bază ştiinţifică.

Aşa bunăoară monosilabele:

act-e latin. acta
braţ-e » brachia
coarn-e » cornua
lemn-e » ligna
semn-e » signa,

1) Aci, bine inţeles, vorbim numai de cuvinte romăneşti sau atari, cari prin terminaţiunea lor a devenit romăne. Cuvinte ca bilşug, calabalic etc., nu pot intra in nicio combinare fonetică.

păstrează forma in *e* fiind sub influenţa directă a formelor corespunzĕtoare latine.

Cuvinte *isolate* ca *ace, coate* neavĕnd a face cu regulele stabilite sunt de inşirat intre anomalii.

Căt despre abaterea polisilabelor de regula principală sunt patru cause cari trebue a fi luate in consideraţiune.

Fac pluralul in *uri* in loc de *e* inainte de toate:

1). Compusele din monosilabe, cari pot, deci, să intre sub regula dată pentru monosilabe.

Exemple:

concurs-uri (curs-uri), adăpost-uri (post-uri).

Precum şi cele influenţate prin o simplă analogie.

Exemplu:

carnaval-uri (val-uri) etc.

2). Substantivele provenite din alte părţi de cuvinte precum: substantive verbale, adjectivale, participiale, şi aceasta din motivul pentru a nu se confunda cu adjectivele, participiele corespunzĕtoare.

Exemple:

α. pentru subst. adject.

amar-uri in loc de amar-e
bun-uri » » » bun-e etc.

β. pentru subst. particip.

adaus-uri in loc de adaus-e,
respuns-uri » » » respuns-e,
ţinut-uri » » » ţinut-e etc.

γ. pentru subst. verb.

anunţ-uri, atac-uri, botez-uri, blăstem-uri, asud-uri etc.

3). Aci mai sunt de numĕrat casurile căud abaterea de la regula principală se face pentru a se evita cacofonia precum: apelurile in loc de ape*lele* etc., căt şi căteva terminaţiuni substantivale cari sunt afectate formei *uri,* precum ter-

minaţiunile ş, t, u (lung) de exemplu mărunţişuri, tăişuri, venituri, titluri etc.

Aceste regule odată stabilite vom avea un indice şi relativ la neologismele de declinarea a II-a. Vom zice sisteme, concerte pacte, şi nu sistemuri, concerturi, pacturi; ear pe de altă parte: ipodromuri (drumuri) poluri şi nu: ipodroame, poli etc.

Resumând cele zise păn'acum, declinarea a II-a se fixează prin următoarele regule fundamentale:

Merg după declinarea a II-a toate substantivele, atăt masculine căt şi neutre, terminate la sing. in u sau consoană (ŭ scurt).

Sunt de genul masculin substantivele cari insemnează fiinţe, plante; precum şi un numĕr restrins de obiecte.

Sunt de genul neutru *numai* substantivele cari arată obiecte.

Formarea pluralului.

Pentru a forma pluralul declinarea a II-a intrebuinţează trei terminaţiuni deosebite:

i, uri, e.

Terminaţiunea *i* o primesc toate cuvintele masculine.

Neutrele primesc căndterminaţiunea *uri* căndterm. *e.* Aci vom observa că:

Monosilabele neutre formează pluralul de regulă in *uri*, pe căndpolisilabele fac pluralul in *e.*

Sunt de esceptat:

1). Căteva monosilabe ca: acte, lemne, braţe cari păstrează forma latină (acta, brachia).

2). Polisilabele şi anume:

α. Cele compuse din monosilabe.

β. Substantivele verbale, adjectivale şi participiale.

γ. Escepţii provenite din analogie sau pentru a evita cacofonia.

3). Anomalie.

Aceste consideraţiuni, cel puţin in generalitatea lor, vor arunca o lumină oarecare asupra acestui punct puţin discutat

şi tocmai din causa aceasta destul de intunecos. Ele vor fi de folos filologilor străini cari se ocupă cu studiul limbei noastre, precum şi gramaticilor noştri cari vor intreprinde sistemizarea gramaticei.

In tot casul ele ne vor scuti de tristul spectacol (zic spectacol fiind limba pentru linguist nu numai armonie de sunete ci şi de corp) ce ni se ofere vĕzĕnd scriitori cari, intrebuinţează douĕ şi mai multe forme pentru acelaş cuvĕnt.

Limbă literară nu poate fi decăt *una*.

AURELIU STERCA-ŞULUŢ.

LASCAR VIORESCU

O ICOANĂ A MOLDOVEI DIN 1851

DE

WILHELM DE KOTZEBUE
(trad. din limba germană de *A.*)

CAPITOLUL XIII.

Procesul. — O palmă neaşteptată.

Procesul in afacerea Dolban-Viorescu nu remase multă vreme o taină, şi după felul său nici nu putea să remăe. Dincontra intenţia lui Vrenceanu era să se facă cât mai mult scandal se putea. Şi spătarul desfăşură o activitate neobicĭnuită cu acest prilej; se afla pretutindeni unde era vorba să inlesnească mersul cercetărilor şi să le dea direcţia ce-i convenea. Judecătorii tribunalului furĕ siliţi să mai facă încă odată procesul verbal, pe toată zioa alergau impiegaţii intre oraş şi Bursuceni, şi nici unul nu părăsea pe Vrenceanu fără a clătina din cap cu importanţă şi a zice: «Aveţi dreptate». Câte parale l'a ţinut toate aceste n'am putut afla.

Impresia produsă in public de povestirea cea neaşteptată era foarte diferită. La puţini oameni le părea rĕu de tĕnĕrul bărbat: el nu făcuse nimic pentru a se pune in oarecare legături cu locuitorii din judeţul unde se afla Valea-Verde; aceştia il credeau mândru şi nimĕrui nu-i păsa de fiul temutului şi respectatului logofĕt.

Lucrul cel mai curios era că Lascar insuş urma par'că nu se intimplase nimic, ce ar fi putut să-l scoată cătuş de puţin din liniştea lui. El primì inştiinţarea să se presinte peste 50 de zile la tribunal; i se inmănâ hărtia pe când se rădea; el işi şterse briciul cu dinsa şi apoi o aruncâ plină de săpun in lighean; totuş iscălì dovada fără care nu se poate indeplinì nicio formalitate, şi se hotărì să se presinte in zioa hotărită numai spre ruşinea judecătorilor, zicea el, care indrăsniseră să inceapă un proces aşa de nedemn. Nu avea cea mai mică nelinişte.

Motivul cel mai potrivit, pe care-l putem aduce ca scusă pentru o aşa nepăsare, e şederea cea lungă a lui Lascar in Germania; lucrurile cele mai neaşteptate cu care s'ar fi obicinuit in ţara lui, ii remăseseră cu totul străine acolo; el nu-şi putea inchipuì că s'ar gândì cineva serios să-l nimicească prin ajutorul unei mişelii. Deaceea nici nu ţinù seamă de sfatul lui Albu de-a insărcina un advocat cu toată afacerea; el nu făcù nimic din toate aceste. Increderea lui in dreptatea lui Dumnezeu şi a oamenilor ar fi trebuit să-i atragă toate simpatiile, dar drept vorbind nu era aceasta singura causă a inacţiunii sale. Terminul procesului venea abia peste 50 de zile, nu-i ajunsese încă cuţitul la os şi apoi mai putea amăna termenul dacă era vorba să facă ceva. Când il indemna cineva mai serios, striga: «Ei, aş!» Ei aş! nu insemnează insă nimic cu toate că intr'un oarecare fel sună bine.

Trei zile la Puriceşti şi o jumătate de zi la Valea-Verde, eată cum ii era vremea impărţită. Acasă cetea din vreme in vreme cărţi interesante, sau lucru mai rar, scria prietenilor săi din Berlin. La Puriceşti insă abia se cetea romane, şi se uita inceputul inainte de-a fi ajuns la sfirşit. Trupeşte se lucra mai simţitor; mergeau mult să se plimbe, şi-şi intăreau sănătatea.

Poate umplea iubirea golul cel nemărginit al unei aşa fel de viaţă? Cine pune asemenea intrebare trebue să fi trecut peste 40 de ani. Lascar ar fi respuns cu un *da* foarte lămurit. Plăcut şi simpatic era şi remase Viorescu, şi nu te puteai necăjì pe el, chiar simţind in tine căt de nedemn e

pentru un bărbat felul cum își risipea zilele in singurătatea de la țară.

In viața Catincăi cele din urmă luni alcătuiau partea cea mai insemnată. Ei nu i se păreau zilele goale; inima-i era așa de plină, așa nemăsurat de plină, incât abia era o clipită de nepăsare care se intrerupă mersul ciasurilor, și fericitele și duioasele simțiri se preschimbau in sufletul ei cu chinul dulce al luptei și inalta și dumnezeeasca bucurie a victoriei. Nemărginit de mult se schimbase tănăra femee in vremea cea scurtă; toate mișcările ei se făcuseră mai mlădioase, ea ii impunea lui Lascar prin atitudinea plină de respect ce se desvoltase intr'insa, ochii ei străluceau și te priveau intr'un chip minunat.

Și Puricescu își avusese micele sale bucurii in această vreme: Puica ii dedese șease căței, și el arăta mare interes pentru toată familia.

Astfel trecuse luna lui Fevruarie și jumătate din Martie; venise vremea in care agricultorul se apucă de lucru după odihna iernei. Ienache, Lascar și Catinca ședeau in pridvor dinaintea casei și se uitau la peisajul puțin impodobit. Din satul ce se intindea in fața lor se urcau coloane de fum din care se alcătuì un nor ce se intinse incet peste șes.

«Ce ard oamenii in sat?» intrebă Lascar

«Fiecare își curăță acum curte și hambar», respunse Puricescu.

«Și arde băligarul?»

«Ce să facă cu el? Băligarul nu poate remănea in curte».

Astfel se ard multe care ar fi putut slujì pămăntului. Toți sunt încă supuși prejudecății că pămăntul Moldovei e prea gras, pentru a mai putea fi ingrășat. Fără indoială, că la depărtarea foarte mare la care se află de obiceiu ogoarele, transportul materialului in cătime trebuincioasă e foarte anevoios, și iarăș nu e de tăgăduit, că dacă nu lipsește ploae, rar se intimplă să fie recolta rea de tot.

Aceste și alte deslușiri despre gospodăria moșiei formau subiectul unei convorbiri mai intinse intre bătrăn și musa-

firul său, in vreme ce Catinca şedea tăcută. Deodată se auzì sunetul unui clopot, la inceput din depărtare, apoi tot mai tare şi mai deşluşit până se arătâ o droşcă cu trei cai care inainta spre casă.

«Ne vin musafiri», zise Catinca. «Cine-o fi?»

Puricescu işi ferì ochii de lumină cu mâna. «Nu cunosc caii aceia», observă el «nu sunt de prin vecini».

Nici nu aveau de ce să se uite cu atâta băgare de seamă: era Pentelei Creţu care se oprì peste câteva minute inaintea casei, cu o manta nouă, galben deschis, de stofă turcească de pĕr de cămilă, căptuşită cu stacojiu şi garnisită cu aceeaşi faţă la toale cusăturile. El işi scoase foarte răpede haina cea caldă de pe dinsul şi se apropiè de societate cu capul gol.

«Sărut mâna cuconiţă, sărut mâna cucoane Lascar; ce mai faceţi cucoane Ienache?» le zise el la fiecare pe rând.

«Bre, bre, nu te-am cunoscut cucoane Pentelei», respunse stăpânul casei. «De unde vii? — Dumitrache mai adu un scaun! — Şezi».

«Am isprăvit de tot luarea in arendă a Taborei», respunse Creţu; «astăzi am dat arvună». Puricescu se uitase in vremea aceea la trăsură; tot ce se ţinea de gospodărie avea interes pentru dinsul «Ai un vizitiu nou», zise el intrerupĕnd istorisirea lui Creţu.

«Ah, aţi cunoscut pe Vasile ţiganul. Era bun vizitiu, dar la urmă prea o apucase rĕu cu beţia. Am scăpat foarte uşor de el. Medelnicerul Petrache Brânză mi-a dat pe el patru pietre de moară, care face cel puţin şaisprezece galbeni».

Ceeace istorisea Pentelei Creţu era cu totul adevĕrat; el schimbase beţivul pe patru pietre de moară care erau mai trebuincioase. Relev anume această convorbire, spre a mai spune şi cu acest prilej, că a incetat cu totul robia ţiganilor. Şi daca corespondentul unui jurnal foarte mult cetit a susţinut cum că această mĕsură potrivită timpului ar fi causat o nemulţumire generală in ţară, sunt silit ca martor ocular să desminţ aceasta. Mulţi au desrobit ţiganii lor fără a cere nimic; că nu au putut-o face toţi fără o despăgubire se va

inţelege uşor, cănd se va afla că averea celor mai mulţi din boierănaşi, era alcătuită numai din aceste familii de robi.

«Aşa dar, astăzi am dat arvună, urmă Creţu», şi acum sunt arendaşul Taborei. Trebue să mai fac un drum la Bursuceni şi apoi mĕ intorc şi incep in grabă semănăturile de primăvară. El rise in felul care ne este cunoscut, şi gătlejul descoperit se puse in mişcare.

«Nădăjduesc că vei venì des să ne vezi», zise Catinca prieteneşte.

«Sărut măna, de sigur voiu venì des. La ţară e mare noroc să ai vecini buni».

Incepuse să se intunece bine, şi serile erau rĕci. Societatea intră in odae şi după dulceaţă se incălzì cu o cafea turcească.

Puricescu era vesel pe zioa de azi. Umbla prin odae cu ciubucul şi cu mĕtăniile. O convorbire asupra căutării moşiei se potrivea aşa cu cercul ideilor sale, incăt nu o lăsă să cadă, şi abia se incălziserĕ in micul salonaş, şi el incepù iarăş pe tema sa favorită.

«Ce plăteşti pe Tabora, cucoane Pentelei?»

«Cinci sute de galbeni pe an».

«Mult. Am ţinut-o şi eu odată in arendă dar pe douĕ sute cincizeci de galbeni».

«Da, s'au schimbat vremurile. Arenzile s'au urcat in cei din urmă douĕzeci de ani impătrit. Un biet arendaş trebue să economisească grozav acum spre a căştiga ceva. Vom trebuì să incepem să arăm de douĕ ori, ia găndeşte-te căt necaz».

«Moara e in bună stare?»

«Moara? N'am nici una. Unde să fi fost vre-o moară la Tabora?»

«Na!» respunse Puricescu la această indoială. El luă o luminare şi deschise un dulap plin de hărtii invechite. Acolo păstra el toate petiţiile, toate scrisorile, toate manuscriptele care-i cădeau in mănă; acolo trebue să se mai afle şi vechiul contract de arendare, şi Ienache vroia să constate fiinţa de odinioară a moarei. A găsì o singură foae de hărtie printre toate vechiturile ingălbenite şi inegrite grămădite de dinsul

in timp de treizeci de ani, era de sigur lucru greu, dar resfoirea asta era una din indeletnicirile cele mai plăcute ale lui; el putea sta ciasuri intregi in picioare dinaintea dulapului cetind o hărtie după alta, şi apoi uita ce căuta anume. Acesta era felul bĕtrănului de-a inota in amintirile sale din tinereţe. Poate că printre hărtii se afla şi certificatul pentru serviciul sĕu credincios.

Lascar şi Catinca cunoşteau patima lui Puricescu pentru dulap, şi ştiau că lumea din afară numai există pentru dinsul cănd incepea să scormonească. De aceea furĕ foarte miraţi cănd strigă abia peste o jumĕtate de cias:

«Cucoane Lascarache cunoşti scriitura tatălui dumitale?»

«Cum să nu o cunosc?» respunse Lascar şi sări in sus.

»Iacă am găsit o scrisoare, cine ştie ce veche o fi».

Tĕnĕrul apucă mişcat foaea ingălbenită şi o desfăşură. Şi Catinca se sculase, una din mănile ei era rezimată cu induioşare pe umĕrul prietenului sĕu, ear in cealaltă ţinea o luminare, cu ajutorul căreia descifră rănduri scrise in felul vechiu moldovenesc cu floricele şi prescurtări:

Valea-Verde, 7 Martie 182...

Cu frăţească dragoste te salut

Cucoane Ienache!

«De astădată tot n'am venit de geaba din Iaşi; Casandra mi-a dăruit un băiat in noaptea trecută; a suferit mult, şi apucasem să trimit la oraş după doctor, dar nu avurĕm trebuinţă de dinsul, toate se sfirşiserĕ cănd sosi. Joi vrem să botezăm băiatul, ii punem numele Lascar. Vino şi dumneata la Valea-Verde cucoane Ienache, să bem un pahar de Odobeşti.

Nicolache Viorescu, mare logofĕt».

«Avea un vin de Odobeşti foarte vechiu, bietul reposat», zise Puricescu, astfel nu luase seamă la nimic din scrisoare.

Lascar remase căteva minute pe gănduri; i se părea

că foaea cea neinsemnată trebuea să fie de mare preţ in procesul său. Că se găsise tocmai acum i se părea ca o intervenire dumnezeească. Creţu se apropie de dinşii şi Lascar ii zise:

«Imi pare bine că ai fost martor la găsirea acestei hărtii cucoane Pentelei. Ai fost chiar causa nevinovată a cercetării lor, iţi sunt foarte indatorat. Scrisoarea aceasta nimiceşte toate planurile lui Vrenceanu». Cei de faţă se uitarĕ nedomiriţi la dinsul. «Cum aşa?» intrebară Puricescu şi Creţu.

«Cine e, mĕ rog, părintele unui copil dinaintea legii?»

Creţu incepù să ridă in felul său, fără sgomot. Intrebarea ii părea aşa de glumeaţă incăt nu-şi putea venì in fire.

«Nu-ţi inchipuì că am vroit să fac duh», zise Lascar necăjit. Inaintea legii e tată acel pe care il numeşte legea aşa. Dar daca mai vine ăncă şi o recunoaştere ca aceea din scrisoarea de faţă, atunci trebue să fiu privit ca fiul marelui logofĕt chiar daca ar fi Florica ţiganul tatăl meu. Numai tatăl recunoscut de lege are dreptul de-a se indoì; părintele meu spune că sunt fiul lui, cine poate să-mi ia aceasta!»

Scurta deslusire nu era destul de convingĕtoare pentru cei ce o ascultau, dar trebuea să fie ceva in siguranţa cea mare cu care vorbea Lascar. Ienache il coprinse in braţe şi-l sărută cu bucurie; Creţu exprimă toată plăcerea ce o simţea pentru această intimplare.

«Să dea Dumnezeu să se sfirşească lucrul aşa răpede cum găndeşti. Cunosc pe cineva care s'ar bucura poate şi mai mult decăt dumneata?

«Şi acesta ar fi?»

«Spătarul Costache Vrenceanu». Lascar işi intoarse faţa cu nemulţumire. «Nu mĕ credeţi cucoane Lascarache?» urmă Creţu. «Ştiţi că a plăns deunăzi căud am fost la dinsul? A plăns! Şi om uşor de mişcat nu e!»

«Daca e aşa, apoi du-i scrisoarea aceasta a tatălui meu, şi are să vadă daca mai poate fi vorba de-a urma procesul», respunse Lascar. «Spune-i că doresc să trăesc in pace cu toată lumea şi mai ales cu epitropii mei, şi că-l iert din toată inima pentru ce mi-a făcut; dar să cocoloşească lucrul indată.

Mai avem cinci zile până la termenul tribunalului; el are deci toată vremea să impiedice orice urmare a afacerei. Şi să facem pace intre-noi!»

Creţu se uită uimit la dinsul se apropie cam sfios de scrisoare, par'că nu s'ar increde in putinţa de-a pune mâna pe dinsa aşa de uşor; din cea dintâi clipită a descoperirii el chibzuea cum ar face ca să vie in stăpânirea acelei hârtii, şi acum se putea bucura fără cea mai mică osteneală de fericirea de-a o pipăi din când in când prin buzunar. «Această scrisoare face o mie de galbeni», socotea el in gândul lui.

Lascar merse de la Valea-Verde la Puriceşti in ajunul termenului judecăţei, cu toate că era foarte convins că după trimiterea scrisorii găsite n'are să mai fie înfăţişare, totuş, avea intenţia de-a merge a doazi dimineaţă la oraş, spre a triumfa de cei care se bucuraseră de scandal.

Abia işi băuse cafeaoa dimpreună cu Catinca şi cu Puricescu, şi porunci să-i pue caii. Dar era vânt şi vreme urită; peste curând începù să ploă cu găleata, şi era aşa bine in odaia caldă şi veselă! «Imi aleg mai bine altă zi», zise Lascar. «Să merg la Minciuneşti numai ca să mĕ bucur de decepţia oamenilor, păcat de osteneală!»

Se scoaseră iarăş caii şi remase la Puriceşti.

Spre seară intră Albu deodată in odae dar faţa lui ii impiedică pe toţi de-a se bucura. «Dar unde stai Lascar?» intrebă el după ce spuse bună seara. «Nu ştii că azi afacerea dumitale era la ordinea zilei? De ieri am ajuns la Minciuneşti şi te aşteptam cu nerăbdare. Ai uitat oare termenul in această plăcută societate?»

Lascar istorisi pe larg, ce se intimplase şi cum intrebuinţase hârtia aflată, şi adăogă că era convins că presenţa lui ar fi fost cu totul netrebuincioasă. Istorisirea produse un efect aşa de sdrobitor asupra lui Albu incât era aproape să lase pe prietenul in plata soartei de care era vrednic. Dar işi stăpâni nemulţumirea şi-i spuse că Vrenceanu venise la tribunal ca procurator al nevestei lui Dolban la ciasul cuvenit, insoţit de un advocat.

Dealtminteri nu era încă nimic de pierdut. La procese

legea dă dreptul acelui care a fost impiedicat prin vre-o causă oarecare de-a se înfăţişa, să amâne afacerea pentru 24 de ciasuri, daca se sculau a doazi foarte de dimineaţă putea Lascar să mai ajungă la Minciuneşti şi să ceară amânare de 24 de ciasuri.

Şi inadevĕr abia erau 11 ciasuri dimineaţa şi caii asudaţi ai lui Lascar se opreau dinaintea tribunalului şi amĕndoi prietenii se coborau din trăsură.

Nu trebue să-şi inchipuească cineva că tribunalul unui oraş din provincie este un palat; e o casă oarecare inchiriată de Stat a cărei proprietari primeşte chirie de douĕ ori pe an şi poate poftì dreptatea să iasă din templu. Actele se aruncă atunci in care cu boi şi călĕtoresc spre noul lor locaş, lucru ce merge in regulă cănd nu bate vĕntul prea tare.

Spun drept, că daca justiţiei nu i-ar părea locuinţele căteodată prea strimte, astfel incăt să trebuească să iasă afară şi să rătăcească drumul, mie mi-ar plăcea felul cum se umblă cu dinsa. Nu e nici urmă de pedanterie; toate se face cu o simplicitate aşa de naivă, incăt nici nu poate fi vorba de demnitate simulată. Procesele ţinĕnd de obiceiu multă vreme, şi avĕnd trebuinţă de oarecare pregătiri se naşte un fel de viaţă comună intre judecător şi impricinaţi; trag ţigări impreună şi afumă portretul capului Statului, care fără pretenţie de operă artistică suride de la părete şi se bucură de simplicitatea lucrărilor de la masa cea roşie. Aseměnarea e de obiceiu aşa de mică, incăt pare că suveranul asistă incognito la infăţişare. Dar se intimplă şi certe şi preschimbări de vorbe prea aspre; atunci vine celui neobicĭnuit in aceste relaţii gănd ul că ar trebuì ocrotit slujbaşul dreptăţii incontra indiscreţiei impricinatului. Dar aceste sunt momente trecĕtoare şi toate se pun iarăş la regulă.

O aşa căsuţă de lut era şi tribunalul din Minciuneşti. Doi aprozi cu haine soldăţeşti dar cu pantaloni vărgaţi galben şi basmale cu colori vii la găt, venirĕ in ajutorul pajurei atĕrnate deasupra uşei, spre a indica cum că acea căsuţă mică cu acoperişul de şindrilă ascuns sub muşchiul verde, este locaşul oarbei zeiţe. Lascar şi Dimitrie intrarĕ inăuntru.

Atrase de felul picant şi neobicĭnuit al pricinei mai multe persoane veniseră in micul local şi fumau şi vorbeau aşteptând lucrurile ce aveau să se desvoalte.

Advocatul lui Vrenceanu adusese hărtiile trebuincioase. El începù cetirea; tăcerea era adăncă, ochii celor de faţă se indreptau spre Lascar la pasajele cele mai insemnate. Aceste momente fură foarte grele pentru tĕnĕrul bărbat; nici nu putù răbda mult şi strigà:

«Domnii mei, vĕ rog, inainte de toate să cetiţi o scrisoare, care vĕ va scutì poate de orice altă osteneală. Aflăndu-mĕ din intimplare la Puriceşti, — lumea zimbì la aceste vorbe, — afacerile sale de inimă trebue să-şi fi găsit drumul din singurătatea de la ţară spre oraş, «am găsit o scrisoare a tatălui meu pe care mĕ mir că nu o vĕd căci am trimis-o cu o ocasie sigură spătarului Costache. Cetiţi scrisoarea domnii mei, şi ca oamenii de lege veţi recunoaşte fără a vĕ mai da eu deslușiri, de ce insemnătate este in afacerea care ne ocupă documentul acela».

Lascar spusese aceste vorbe cu o convingere, care mărea puterea glasului sĕu resunător. Auditorul părea nerăbdător de-a vedea scrisoarea, toate privirile erau indreptate asupra advocatului lui Vrenceanu.

«Aveţi hărtia?» intrebă preşedintele.

«Nu ştiu», respunse advocatul zimbind cum ii vine cuconului Lascarache să pue preţ hotăritor pe acea scrisoare. Iat-o. După ce veţi lua cunoştinţă de dinsa cu greu imi veţi imputa de-a nu fi vorbit de ea pănă acum».

«Recunoaşteţi că documentul acesta e cel găsit la Puriceşti?»

Lascar aruncă o privire răpede pe adresă. Era aceeaşi cerneală acum roşeatică şi de sigur scriitura tatălui sĕu, care scrisese adresa intr'o formă invechită: «Stimatului domn Ienache Puricescu, comis, cu cinste. — «Este aceiaşi scrisoare», respunse el.

Se făcù o mişcare de nerăbdare in public, căud preşedintele desdoì hărtia şi cetì:

Cu frăţească dragoste te salut

Cucoane Ienache!

Dimpreună cu aceasta iţi trimit cele 200 de oi despre care am vorbit eri; spune cumpĕrătorului că nu le dai mai jos ca o jumĕtate de galben una. Căinele ciobănesc il poţi păstra, fiindcă iţi plac căinii.

*Nicolache Vioresc*u, mare logofĕt.

Publicul începù să ridă cu hohot; la aceasta nu se aşteptase nimeni.

Privirile de indreptare cu mirare şi cu nemulţumire spre Lascar, şi puţini numai işi ziceau: «Vrenceanu e omul dracului!»

Lascar stătù o clipită ca trăsnit fără a putea zice o vorbă. «Aci e o mare mişelie. Protestez contra intregei cercetări şi cer amănarea, pănă să se fi desluşit lucrul!» strigâ el insfirşit cu glas puternic, işi luă pălăria şi-şi făcù drum printre mulţimea ce se uita la dinsul. Albu nu-l putù urma decăt cu greu. Amĕndoi se aruncarĕ in trăsură, şi caii porniră la trap pe uliţă.

De mult părăsiserĕ oraşul şi tĕnĕrul bărbat nu-şi putea încă veni in fire după umilirea la care fusese supus. Ochii ii erau plini de lacrimi şi-şi frămĕnta pumnul cu nervositate pănă putù zice insfirşit: «Au să plătească scump ruşinea asta, mişeii!»

«Sunt infuriat ca şi dumneata», respunse Albu; «dar spre a putea lupta incontra acestor intrigi netrebnice trebue inainte de toate să fim iarăş cu sănge rece».

«Cine poate fi cu sănge rece cănd işi vede numele tărit astfel prin noroiu? Voiu trimite ţiganii mei la Bursuceni să bată pe Vrenceanu in propria sa casă, ca să-i treacă pofta de asemenea speculaţii!»

Albu fu foarte mirat, vĕzĕnd că tĕnĕrului sĕu prieten ii părea aşa de uşor să-şi facă dreptate, in chipul acesta destul de obicinuit in Moldova in vremea veche. Nu respunse nimic dar zise mai tărziu.

«Festa care ţi-a jucat-o Vrenceanu nu-i poate fi de mare folos; rĕul insă e că din procesul dintăi mai ese un al doilea acum, şi protivnicul dumitale e in stare să mai găsească prilej şi pentru un al treilea şi un al patrulea. M'am uitat la scrisoare mai deaproape; era in adevĕr mâna tatălui dumitale, şi se poate ca Puricescu să i-o fi trimis la vĕnzarea nenorocitelor de oi spre a-i dovedi că marele logofĕt hotărise singur preţul lor. Chiar nefiind vorba de plastografie, totuş presentarea unei hârtii in locul alteia e deajuns pentru a fi osândit la o pedeapsă».

Şi care ar fi pedeapsa? Albu se roşi şi respunse gângăvind: «L'ar trimite pe vre-o trei luni măcar la o monăstire».

Lascar rise amar. «Şi alt nimic?» «Alt nimic».

«Şi cu aceasta vrei să mĕ mângâi, Dimitrache? Un mişel imi atacă onoarea şi caută să-mi tirască familia prin noroiu, şi pentru aceasta, admiţĕnd că nu scapă cu o droae de minciuni, legea il trimite la monăstire, unde petrece câteva luni cu călugării; apoi se intoarce iarăş spre a fi stimatul spătar Costache de mai nainte! Aceasta o numeşti o pedeapsă? Ce-i pasă lui să-şi adune prietenii de whist la monăstire sau la Bursuceni?»

Albu dete din umeri. «Lucrul este aşa, n'ai ce-i face. Egalitate inaintea legii nu există încă la noi, şi boierului nu i se dă altă pedeapsă, chiar daca a făcut plastografii».

«O! nenorocită şi frumoasă patrie ce va eşi din tine, daca inşălarea increderii, crimă, care pune pe fruntea omului o pată neştearsă nu atrage pedeapsa legii!» zise Lascar suspinând şi-şi ascunse faţa in colţul trăsurei. Se făcù o pausă lungă şi tristă.

Peste cătăva vreme Albu incercă să renceapă vorbirea, tovarăşul sĕu nu respunse. Spre a intrerupe tăcerea ce se făcuse in trăsură intrebă pe feciorul de pe capră:

«Cine vine spre noi Gheorghe?»

«Mi se pare că e serdarul Pentelei Creţu», respunse sluga.

La auzul acestui nume Lascar sări in sus. «Să staţi când vom ajunge in dreptul trăsurei», strigă el ingălbenind.

Peste o clipă se oprirĕ. Era inadevĕr Creţu; recunos-

cênd trăsura lui Lascar, oprì şi el şi sări din droşcă lăsându-şi mantaua de pĕr de cămilă inăuntru. Dar faţa lui prietenească se intunecă deodată şi gura remase ca impietrită, cu creţurile sale, cănd vĕzù obrazul galben al lui Lascar aproape de al sĕu.

«Cum vĕ merge, cucoane Lascarache?» intrebâ el cam sfios.

«Ce ai făcut, nenorocitule, cu scrisoarea pe care ţi-am incredinţat-o?» respunse acesta strigănd.

«Cucoane Lascarache, vĕ rog, liniştiţi-vĕ, eu —».

Restul frasei ii remase in găt, obrazul cel prietenesc primì o palmă, care se auzì departe. Peste căteva secunde pornirĕ iarăş caii lui Lascar, şi trăsura se pierdù intr'un nor de praf.

«Dar iubite Viorescu» incepù a zice Albu, fără a fi prea mirat de cele intimplate; «cum iţi vine să maltratezi pe nevinovatul de Creţu la drumul mare?»

Palma adusese o puternică schimbare in sufletul lui Lascar; trăsnise, furtuna se risipise, incepù deodată să rizâ cu hohot la intrebarea prietenului sĕu şi zise: «Ai luat seama la aerul caraghios al nenorocitului?»

Lui Albu ii venì să ridă şi dinsul fără de voe. «Imi pare bine că faptul acesta te-a mai liniştit. Mai adineaori erai aşa de furios incontra judecătorilor şi a protivnicilor incăt hotărisem să-ţi dau pace pănă ţi-o trece furia».

Energia lui Lascar se mistuise cu darea acelei palme. Pentru un moment isolat, precum o aflase Creţu, avea totdeauna putere, dar să chibzuiască şi să lucreze la indeplinirea unui plan era contrar firii sale. Albu se muncea ciasuri intregi spre a-i tălmăci cum să apuce afacerea; Lascar făgăduea tot şi căsca. Să zică aş! şi să lase toate pe seama soartei ii părea mult mai nobil. Această mărinimie făcea insă un efect foarte dureros asupra lui Albu. El il iubea in adevĕr pentru insuşirile sale cele plăcute şi mai ales pentru bunătatea sa plină de simplicitate, şi nu se instrăina de dinsul din pricina lipsei sale de caracter; acum insă simţì o

osteneală morală, care-l făcea să vadă pe tĕnĕrul bărbat sub o lumină mai puţin măgulitoare, şi la urmă numai zicea nimic faţă cu această apatie fără margini, căci sfaturile sale nu prindeau rădăcină.

Seara o petrecurĕ la Valea-Verde intr'o dispoziţie neplăcută, şi a doazi de dimineaţă Albu plecă.

(Va urma).

POESII

MORȚII.

Palide ănger! cu fața de zioă, cu ochii de noapte,
De ce a ta cale de doliu, de lacrimi iți este ea plină,
Căud chinul se stinge in brațele tale, putere divină,
Căud cerul cu omul prin tine se leagă, o palidă Moarte!

Și căud a ta voce blănd căntă acelui ce e scos din tină,
De aripi de ănger, grădine de stele cu fructele coapte,
Căud corpu-i se vede in sfere senine, in cor de dulci șoapte;
L'a lumii miserii ce lasă in urmă el plănge, suspină.

Și fuge de tine, a lumilor negre liman de scăpare,
Mai bine ii place in glodul vieții, de patimi morměnt,
Decăt să se 'nalțe, ca steaoa de aur, sěrmana suflare;

Zadarnic sunt toate căud tu ești din stele, căud omu-i păměnt,
Pe veci nențeleasă va fi a ta cale și dulcea-ți căntare,
Vin palide ănger cu dulcea ta față cu pletele'n věnt!

RUGĂCIUNE.

Pe tine, din nimica putere creatoare
A lumii făr de margini cu taini nenchipuite,
Ce ţii a tale bunuri de noi nedeslipite,
Pe tine Atotputernic, te rog spre indurare!

Şi-ţi mulţumesc, că'n lutu-mi ai pus cu-a ta suflare,
Să lupt cu valul lumii, puteri neisprăvite;
C'ai scos a mea suflare din drumuri rătăcite,
Dănd inimei sdrobite cereasca-ţi consolare.

Dar seacă a mea minte de-a ta nemărginire,
A vrut a vieţii chee, a lumilor mistere,
A vrut să te pătrundă nemernica găndire;

Şi a căzut cuprinsă de-a necredinţii haos.
La tine-i numai Doamne unica măngăere,
Căci tot mai cred in tine şi'n veclnicul repaos.

B. BÎCU.

DEDICAŢIE.

E mult deatunci şi tu mĕ-i ride
Că-ţi spun aşa de vechi poveşti;
Reamintind copilăria-ţi,
Din altă lume iţi aduc veşti.

E mult deatunci dar tu nu crede
C'acea simţire ai invins,
Ce la un basm naiv odată
In dor şi jele s'a aprins.

Şi tu nu ride de-ţi voiu spune
Cum intr'un vis de-adănc amor,
S'au aflat doi odată 'n lume,
Pe-un scurt minut imbătător.

Şi cum in spaţiul astei clipe
Ei sau iubit, pe mii de ani;
S'au despărţit apoi c'un zimbet,
Fără simţire şi sermani!

E o poveste fără noimă
Şi se sfirşeşte-aşa vulgar;
Dar tot nu ride, ca conţine
In sine-o lume de amar!

CĂND SOARELE.....

Cănd soarele in asfinţit
Sărută codrul verde,
Şi slava zili-in infinit
Se perde :

Imi place să-mi scald ochii mei
In cea măndră pădure,
Să zac pe iarbă 'ntre tulei
De mure.

Când vêntul serei bate lin
Prin crânguri de mesteacăn
Şi flori şi frunze pe-al meu sin
Se leagăn!

M'apuc'atunci un simţ străin,
Un drag de astă viaţă,
Şi 'mi pare cerul tot senin
Prin ceaţă.

Aş vrea atunci să pot lega
A vremii iute-aripă,
Şi să te pot ear fărmeca
Pe-o clipă.

Şi astă clipă, tu şi eu,
Uitând desgustul vieţei
S'o inchinăm la Dumnezeu, —
Juneţei!

Cernăuţi.

BLANCA PROCOPIAN.

BIBLIOGRAFIE

CĂRŢI APĂRUTE DIN NOU ŞI TRIMISE DIRECŢIUNII „CONVORBIRILOR LITERARE"

I. M. Melik. Geometria pentru clasele primare. 1 vol., Iaşi 1888.
Elena Sevastos. Cântece Moldoveneşti. 1 vol., Iaşi 1888.
A. D. Xenopol. Istoria Românilor din Dacia Traiană volumul I. Istoria vechie. Din vremile cele mai vechi până la intemeerea ţărilor române. 1 vol., Iaşi 1888.

Bucureşti, Stabilimentul grafic Socecŭ & Teclu. — 27,618.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 10. Bucuresti, 1 Ianuarie 1889. **Anul XXII.**

OCHIRE ISTORICĂ

ASUPRA

INAMOVIBILITĂŢII JUDECĂTORILOR

„Justitia Regnorum fundamentum"

Sunt mai bine de *87 de ani*, de când se tot recunoaşte la noi, trebuinţa *neschimbării judecătorilor*.

Pe la 1800 marele logofĕt Dimitrie Sturdza, in proiectul de reformă ce propunea pentru Oblăduirea Moldovei, cerea ca *judecătorii să fie aleşi pentru toată viaţa lor*(1).

La 1830 Reglementul Organic hotărea ca judecătorii Divanurilor şi ai celorlalte Tribunale se fie rănduiţi pe trei ani şi neschimbaţi pe această vreme, afară numai la intimplare de inaintare, demisie de bună voie sau abatere; ear dacă in această curgere de vreme, de trei ani, ei ar da dovezi de talent şi de purtări vrednice, atunci să urmeze a remănea in dregătoriile lor(2). Şi indată după aceasta, Reglementul Organic dispunea: *„temeiul neschimbării judecătorilor este obşteşte cunoscut de folositor*, pentrucă prin aceasta se dă judecătorilor indemănarea de-a cunoaşte mai bine datoriile lor, de-a căştiga ispitirea trebuincioasă, de-a se

---

Uricar, tom. IV, pag. 283. 289—292.

2) Reglement. Moldov. Cap. VIII. art. 284. — Şi Reglementul Valachiei, Cap. VII. art. 215.

deprinde la o sistemă de legi, de pilde, de principii temeinice şi potrivite. Aşa dar, dacă după trecere de nouĕ ani, Domnul şi Obştească Adunare ar găsì cu cale, că temeiul neschimbării judecătorilor s'ar putea aplica cu folosinţă, la o asemene imprejurare remăne ca să-l legiuească şi să-l puie in lucrare„ (1).

Nimic nu se făcù insă; ba chiar dispositiunea numirii judecătorilor pe trei ani, remase o literă moartă, şi judecătorii au urmat a fi la voea bunului plac...

Publicişti eminenţi şi filoromăni, călĕtorind şi trăind prin ţările noastre, scrieau cu părere de rĕu: *les juges ne sont pas inamovibles*(2).

Una din cerinţele mişcării de la 1848, au fost *nestrămutarea judecătorilor*, recunoscĕndu-se relele şi nesiguranţa ce isvoresc din zilnicele schimbări(3).

Divanul *ad-hoc* al Moldovei, chemat să rostească, la 1857, dorinţele Ţării, au emis, in şedinţa din 14 Noemvrie 1857, următoarea resoluţiune, primită şi votată in unanimitate:

„Luând in privire că *cea mai mare incheză̧uire pentru neatĕrnarea ramului judecătoresc este inamovibilitatea* (neschimbarea) judecătorilor, principiu adoptat şi de Reglementul Organic, art. 225;

„Luând in privire experienţa timpurilor din urmă, că puterea administrativă nefiind indestul de despărţită de către cea judecătorească, au dat prilej la multe necuviinţi şi abusuri:

„Adunarea doreşte ca principiu fondamental la viitoarea reorganizare a României, să fie:

---

1) Reglementul Moldovei art. 285. — Reglementul Valachiei, art. 215.

2) Felix Colson, de l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie, pag. 49. Paris 1839. — Raoul Perrin, Coup d'œil sur la Valachie et la Moldavie, pag. 19. 30. Paris 1839. — Saint-Marc-Girardin, Souvenirs de Voyages en 1836. tom. I, pag. 289—290.

3) Protestaţie in numele Moldovei, a Omenirii şi a lui Dumnezeu, de V. Alecsandri, mădular al Comitetului ales de Obştie pentru redacţia cererilor sale, pag, 12. Mai 1848.

„*I. Deplina neatèrnare a puterii judecătoreşti de puterea curat administrativă;*

II. Inamovibilitatea judecătorilor. Modul se va hotărî printr'o lege votată de Adunarea legiuitoare viitoare“(1).

Convenţiunea de la Paris din 7 (19) August 1858, a hotărit in urma acestora:

„Puterea judecătorească esercitată in numele Domnitorului, va fi incredinţată magistraţilor numiţi de dinsul. O lege va hotărî condiţiunile de admisibilitate şi de inaintare in magistratură, luând drept bază aplicarea progresivă a principiului inamovibilităţii“(2).

Congresul de Paris a pus această dispoziţiune mântuitoare in contituţia (dacă se poate numì aşa) ce ne da atunci Areopagul Europei, luând in băgare de seamă nu numai dorinţele rostite de Divanul *ad-hoc*, dar şi părerea Comisarilor trimişi de Congres in Moldova şi in Valachia, ca să se incredinţeze despre nevoile şi dorinţele Românilor. Eată in ce chip se exprimau in raportul lor către Congres, acei mandatari ai Europei:

„La Commission termine en indiquant quelques bases *d'améliorations nécessaires* à apporter à l'organisation judiciaire:

1° Règler et définir plus distinctement les attributions du pouvoir judiciaire et du pouvoir exécutif, *ôter à ce dernièr tout prétexte d'empiètement et d'ingérence.*

2° Elever la position des magistrats, *et la rendre plus stable,* en leur demandant autant que possible des connaissances plus spéciales pour leur admissibilité ou leur avancement dans les fonctions judiciaires, *et surtout en rendant efficace le principe en vertu du quel un juge ne peut pas être arbitrairement déplacé.*

L'art. 245 du Réglement Valaque et les art. 284 et 285 de celui de la Moldavie, après avoir établi le principe

---

1) Buletinul şedinţelor Adunărei *ad-hoc* a Moldovei No. 13 din 18 Noemvrie 1857, in suplement.

2) Convenţiune, art. VII.

de la nomination des magistrats pour trois ans, comme *un acheminement à l'inamovibilité font entrevoir l'inamovibilité,* comme un but à atteindre après une période transitoire de neuf années, si alors le Prince et l'Assemblée Générale trouvent bon de la proclamer en principe. Les prescriptions et les recommandations des articles précités n'ont pas été observées et les obstacles qu'a rencontrés en 1830 l'adoption du principe de l'namovibilité semblent prouver qu'elle n'est point possible, mais *la Commission croit qu'on peut y arriver par degrés*"(1).

La 1865 se hotărise să se realizeze inamovibilitatea judecătorilor. Consiliul de Stat elaborâ proiectul de lege de Organisaţiune judecătorească astăzi in vigoare, dar al cărui articol 103 dispunea astfel: „*Peste trei ani* de la promulgarea legii de faţă, toţi preşedinţii, membrii şi supleanţii Curţilor de Apel, ear peste cinci ani şi ai Tribunalelor judeţene, *vor fi inamovibili*".

Dar inamovibilitatea propusă de Consiliul de Stat prin art. 103. 104. 105 din acest proiect de Organisaţiune judecătorească, s'a amânat de *majoritatea* Camerei din 1865, fără să fie combătută in principiu de nimeni. Toţi o lăudau, care de care, dar toţi o depărtau, ca pe frumoasa cătră care adresându-se un poet cam poznaş, ii cânta:

„*Présente je vous fuis, absente je vous adore*"!... şi majoritatea acelei Camere votâ in şedinţa din 9 Iunie 1865 următorul amendament propus de generalul Chr. Tell, in locul art. 103 din proiectul Consiliului de Stat: preşedinţii, membrii şi supleanţii Curţilor de Apel şi ai Tribunalelor judeţiane *vor putea devenì inamovibili*, toate Curţile şi Tribunalele deodată, sau una, sau mai multe Curţi, unul sau mai multe Tribunale, *prin legiuiri speciale*"... Era o mângâere pentru partizanii inamovibilităţii! *Vor putea* era un fel de făgăduinţă pentru viitor; dar viitorul e atât de nesfirşit şi nehotărit!... Cu toate silinţele şi cu toată eloquenţa vice-

1) Rapport adressé au Congrès de Paris par la Commission Européenne siégeant à Bucarest en 1857. Chap. III, pag. 90—91.

președintelui Consiliului de Stat V. Boerescu, delegat de Vodă-Cuza să susție proiectul de lege in Cameră și in Senat, cu toată silința președintelui Consiliului de miniștrii C. Bozianu, din una sută de deputați votanți, șasezeci au votat pentru amendamentul generalului Tell, ear treizeci și trei numai contra, susținênd inamovibilitatea propusă de Consiliul de Stat, și șeapte s'au fost abținut. Majoritatea Camerei pretexta că este credincioasă către Convenție, zicênd că „in Convenție se zicea că judecătorii vor devenì treptat inamovibili, ear că modul propus de Consiliul de Stat, nu era a se da inamovibilitatea treptat, cum o cerea Conventiunea, *legea Europei*, fiindcă in proiect se zicea curat că după trei ani *toate curțile de la o laltă* deveneau de drept inamovibile și peste cinci ani, *toate tribunalele* asemenea, și deci ceeace propunea proiectul Consiliului de Stat, se denuncia a fi contra Convenției de la Paris, contra *legii Europei!!...*(1) Și in grăbirea ei de a respinge inamovibilitatea și de a vota mai degrabă o lege cu depărtarea inamovibilității, majoritatea Camerei uită să șteargă titlul *despre inamovibilitate* și art. 104, 105, 157, care au remas cum fusese in proiectul Consiliului de Stat și care tratează despre judecători inamovibili, când in toată legea inamovibilitatea nu se afla....

In Senat, neuitatul Gh. Costaforu, deși fruntașul opositiunii deatunci, se ridică din toate puterile sale pentru proiectul Consiliului de Stat. Dar Senatul, după organisațiunea sa de atunci, ne avênd competență a amenda legea, și nevroind a o respinge, căci ar fi respins intreaga organisațiune judecătorească, — inamovibilitatea a remas numai *in votis*... Eată cuvintele memorabile și intelepte ale senatorului Costaforu, din ședința din 19—22 Iunie 1865:

„Convențiunea, Constituțiunea, prescriu inamovibilita-
„tea; Consiliul de Stat și guvernul au făcut un proect *ba-*
„*zat pe principiul inamovibilității judecătorilor*, și au mers

1) Ședința Camerei din 9 Iunie 1865, in «Monitorul Oficial» No. 133. 134. pag. 600 sq. din 19 și 20 Iunie 1865.

„cu el la Camera legiuitoare. Dar ce s'a intimplat? S'a in-„timplat, domnilor, *un ce nepomènit!* Respectez toate cor-„purile Statului, insă nu pot să fac altfel decăt să mĕ in-„tristez căud vĕd că *se fac lucruri contra naturei*: s'a intim-„plat ca Camera să fie mai conservatoare decăt guvernul. „Intotdeauna guvernului ii este permis a fi conservator şi „să se opue căteodată la ideile exprimate de Cameră; in „adevĕr, guvernul pănă aci a fost impiedicat de multe cir-„cumstanţe şi nu a putut să se presinte la Cameră cu o „lege bazată pe principiul inamovibilităţii, *cu toate că au „fost cerut nocontenit de Camera trecută.* Guvernul acesta „insă s'a presintat la Cameră cu acest proect şi *Camera a „combătut inamovibilitatea şi a respins-o*, lucru cu totul in „contra tradiţiunii.... Acum in acest proect inamovibilita-„tea este suprimată, şi nu prin Minister, ci prin insăşi lu-„crarea Camerei care a venit şi a modificat legea presen-„tată de guvern. Dinsa a făcut un capitol intreg care tra-„tează despre inamovibilitate, şi căud citim vedem că ina-„movibilitatea nu există nicăiri"!.. (1)

Constituţiunea din 1866 a evitat să vorbească ceva despre inamovibilitate. Proectul de Constituţie al consiliului de Stat avea doue articole: art. 83 care zicea că: „o lege specială va determina care va fi organizarea judecătorească in „România",—şi sub art 114 era un alineat (alin. 2) care prescria intre alte legi a se revizuì in cel mai scurt timp, şi legea organisaţiei judecătoreşti. (2) Proiectul delegaţilor Camerei propusese doue alineate sub art. 97, care zicea: „judecătorii de la Tribunale şi Curţi ce au o diplomă de licenţiat sau doctor, in exerciţiu, şi cei numiţi pe viitor de Domn dintre acei ce ar avea o asemenea diplomă, *după un stagiu de trei ani vor fi inamovibili*". (3) — Din zioa aceea

1) Şedinţa Senatului din 19. 22 Iunie 1865. In desbaterile Senatului No. 40 sq. pag. 325—343.

2) Desbaterile Adunărei Constituante din anul 1866 asupra Constituţiei şi legii electorale, pag. 9, 12.

3) Art. 97 alin. 3.

nici unul din ei nu va putea fi nici lipsit nici suspendat din postul seu decât in virtutea unei hotăriri. Strămutarea lor nu se va putea face decât printr'o nouă numire şi cu consimţimêntul lor. După expirarea acestui termen de trei ani nu vor mai putea fi numiţi consilieri la Curte decât persoane care vor poseda o diplomă de licenţiat sau doctor in drept". (1) Dar Comitetul din Cameră aşa numit *Comitet compromisoriu*, cerù suprimarea acestor dispositiuni. Pentru a grăbì votarea unei Constituţiuni, Camera numise o *Comisie compromisorie*, ca să se pue in acord prin concesiuni, ambele partide ale Camerei, asupra punctelor acelora care impărţeau Adunarea in doue tabere. Cererea *Comitetului compromisoriu* triumfa şi articolele care hotăreau inamovibilitatea judecătorilor, se suprimarĕ prin votul Camerei, in şedinţa de la 27 Iunie 1877, — deşi unii dintre doputaţi au susţinut inamovibilitatea. (2)

Aşadar şi la 1866 inamovibllitatea judecătorilor, deşi lăudată, ca bună şi măntuitoare, s'a găsit cu cale să fie amănată.

Astăzi inamovibilitatea judecătorilor se impune cu mai multă putere, de trebuinţele ţării. Propăşirea studiului dreptului aŭ făcut paşi mari, — lipsa de oameni competinţi, nu se mai poate invoca; apoi noua lege electorală (art. 78) a incredinţat operaţiunile alegerilor Camerelôr, in mănile judecătorilor Curţilor de apel, şi alegerile comunale s'au incredinţat de noua lege comunală in mănile judecătorilor Tribunalelor de judeţe; secretul votului şi libertatea alegerilor sunt puse sub scutul puterii judecătoreşti, şi aceste importante atribuţiuni ii sunt incredinţate: Conştiinţa publică este şi mai mult pentru inamovibilitatea judecătorilor.

In ultimele zile ale Camerelor trecute un proect pentru inămovibilitate li se propusese de Minister, in zioa de

---

1) Art. 97 alin. 4.

2) Desbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituţiunii şi legii electorale, pag. 262—266.

2 Decemvrie 1887, (1) dar remase in neurmare, după imprejurările care au adus disolvarea Camerelor.

Un nou proect se propune acum pentru inamovibilitate.

După 87 de ani de indoeli şi de dorinţe, trebue să fi sosit timpul de a proclama cu incredere inamovibilitea judecătorilor!

ALEXANDRU PAPADOPUL CALIMAH.

---

1) Desbaterile Senatului No. 8, pag. 67. Şedinţa din 2 Decemvrie 1887.

RAPORTUL LUI BARBU ŞTIRBEI CĂTRĂ KISSELEFF

ASUPRA STĂRII VALACHIEI IN A. 1832

— Urmare —

O PRIVIRE ISTORICA ASUPRA REFORMELOR DIN VALACHIA

I. Lucrări pregătitoare.

Par'că trăiau toţi numai prin minune, ca o maşină veche ce se mai mişcă încă in urma impulsului dat de mult, dar care s'ar fi sdrobit la cea dintâi ciocnire. Lucrul ajunsese astfel incât trebuea numai să inchizi ochii şi să intinzi mâna pentru a lua, fără a şti daca mai era de unde să iei.

Trebuinţa unei reforme. Aceasta era adevĕrata stare de lucruri până la 1821; intimplările din anul acela şi urmările lor furĕ ultima ciocnire care sdrobì maşina(1). Nu era numai o cerinţă ci o necesitate absolută de-a reedifica

1) Abusurile ajunsese la culme, şi la 1821 Tudor Vladimirescu profită de exasperarea generală pentru a rescula ţara. Acest act de desperare se săvirşi cu câteva luni inainte de intrarea Prinţului A. Ipsilanti in Moldova şi de rescoala Grecilor. Deatunci principatele Moldovei şi Valachiei reintrarĕ in dreptul de-a avea hospodari pământeni in capul guvernului.

totul după un plan nou, o simplă modificare nu era de ajuns. Toată lumea înţelesese aceasta.

Convenţiunea de la Ackerman îşi dase seama de această necesitate. Hatti-Şeriful de la 1827 o sancţionase: „Turburările anilor din urmă in Moldova şi Valachia (stă „scris acolo) au adus cele mai mari perturbaţiuni in feluritele ramuri ale administraţiei interne. Hospodarii sunt „datori să se ocupe de indată dimpreună cu Divanurile de „măsurile trebuincioase pentru imbunătăţirea situaţiei Prin„cipatelor date in grija lor, şi aceste măsuri vor forma „obiectul unui Regulament general pentru fiecare provincie „care se va pune nemijlocit in lucrare".

Tractatul de la Adrianopoli insfirşit complectă opera aceasta deschizând o eră nouă in existenţa politică a celor două ţări.

Actul separat care nu e decât o desvoltare a art. V, stipulează: „Poarta se leagă in mod solemn a confirma „Regulamentele administrative, care au fost făcute in tim„pul ocupaţiei celor două provincii, conform dorinţei arătate de adunările locuitorilor notabili ai ţării, şi care vor „servì de bază pe viitor pentru administrarea internă a „celor două provincii".

Aşa dar necesitatea reformelor, trebuinţa de-a da celor două ţări instituţii care să se potrivească cu noua lor poziţie: eată cele două principii cari se puseră inainte pentru prelucrarea unui Regulament Organic.

Stabilirea Comitetului special. Din anul 1827 se numise o comisie cu acest scop; neavând insă vreun plan hotărit sau vre-o direcţie bine determinată, ea nu produse nici un resultat şi se afla disolvată de fapt, când isbucni resboiul din 1828; guvernul provisoriu rusesc cu toate preocupările şi greutăţile resboiului, simţind cât de urgente erau reformele, fù silit să se ocupe de nişte trebuinţe ce nu se mai puteau amână. Ministeriul impĕrătesc(1) îşi dete toate silin-

1) Daşkov, ministrul justiţiei, fù trimis pe la sfirşitul anului 1828 la faţa locului pentru a vedea cu ochii lui adevĕrata stare a lucrurilor şi realitatea trebuinţelor. Acest om de Stat distins fù la înălţimea misiunii sale, şi

ţele pentru a aduna informaţiunile trebuitoare şi nu cruţă nimic pentru a-şi da seamă de causele reale ale rĕului, şi de mijloacele proprii pentru a-l inlăturà. Cu materialul acesta puse, sub formă de instrucţiuni, basele Regulamentului Organic.

Se formă un Comitet special sub preşedinţa Consilierului de Stat Minciaky şi compus din boieri Munteni(1) şi Moldoveni aleşi de divanuri pentru redactarea unui proiect de Regulament.

Generalul Kisseleff preşedinte. Comitetul işi incepù şedinţele in Bucureşti la 19 Iunie 1829. După mai multe luni, cu toate că intrunirile comitetului urmau regulat, lucrările mergeau foarte incet pănă ce adjutantul general Paul Kisseleff fù numit preşedinte plenipotenţiar Divanurilor din cele douĕ Principate(2). Indată se schimbarĕ lucrurile. Membrii Comitetului ajutaţi de cunoştinţele sale grăbirĕ lucrările lor, şi redactarea Regulamentului Organic fu terminată la 4 Aprilie 1830.

Greutăţile pentru a face reformele. Cu toate că redactarea Regulamentului presenta nenumĕrate greutăţi, membrii Comitetului printr'o străduinţă pe care patriotismul singur o poate susţinè, le invinserĕ pe toate cu o dibăcie prin care au meritat recunoştinţa concetăţenilor lor. Dar punerea in lucrare a nouelor instituţiuni presenta greutăţi şi mai mari.

---

fără a se opri la observaţiunile acelor spirite ănguste şi egoiste care dau probe de geniu numai intr'un sistem viţios, simţi trebuinţa de-a schimba lucrurile de la rădĕcină şi de a stabili o organisaţie nouă pe base largi şi trainice. Materialul adunat de dinsul slujì la redactarea instrucţiunilor care călăuzirĕ Comitetul special in lucrările sale.

1) Comitetul special din Valachia era compus din: banul Grigorie Băleanu, vornicul Gheorghe Filipescu, logofĕtul Ştefan Bălăceanu, hatmanul Alexandru Villara şi din logofĕtul Barbu Ştirbei, insărcinat cu redactarea şi funcţionând ca secretar.

2) El se afla pe atunci in Bulgaria in mijlocul Balkanilor. Pacea care se incheiase cu puţină vreme inainte, ii permise să se ducă unde-l chema noua sa funcţie; el ajunse in Bucureşti la 14 Noemvrie 1829.

Oamenii luminați și cari prin poziția lor sunt chemați să guverneze popoarele, știu cât e de grea, și uneori chiar primejdioasă, reforma instituțiunilor. Câte piedici nu intilnesc dispozițiile cele mai salutare! In starea socială mai ales rĕul inrădăcinat e anevoe de inlocuit cu binele. Și in adevĕr cu câte ambiții, cu câte interese, cu câte prejudecăți mai ales nu te ciocnești! Câtă ințelepciune, câtă străduință, activitate și prevedere trebue să desfășuri! Cu toate că aproape de-o jumĕtate de secul oamenii ințelepți și adevĕrat patrioți doreau din suflet o reformă in Valachia, stabilirea acestei reforme intilnea mari piedice.

Inainte de-a presenta Regulamentul Organic, revisuirii Adunării generale extraordinare, era de neapărată trebuință de-a aduce la cunoștința Curții Impĕrătești a Rusiei lucrarea Comitetului special. Președintele d. Minciaki, și doi membrii, unul muntean celălalt moldovean(1), furĕ chemați la Petersburg. Ministeriul Imperial adăogă câteva observări, și modificările cerute in urma acestor observări furĕ introduse de membrii Comitetului, care presidaserĕ la redactare.

Ne implinim aci o datorie către Cabinetul din Petersburg, recunoscĕnd desinteresarea așa de rară in istorie, cu care a lucrat; fără gând ascuns și fără a se ocupa de cel mai mic interes material pentru dinsul, el n'a consultat in instrucțiile care au slujit de bază la redactarea Regulamentului Organic, precum și in modificările ulterioare, decât interesele țării, și n'a fost călăuzită decât de dorința de-a asigura liniștea și fericirea unui popor vecin și coreligionar.

Trecù un an inainte ca Regulamentul Organic să poată fi presentat Adunărilor din cele două Principate; vremea aceasta nu fù pierdută. Guvernul o intrebuință căștigând toate spiritele prin acte binefăcĕtoare.

Stĕrpirea ciumei. Ciuma bântuia de mulți ani Valachia, făcea să piară populația, și nu se putea alunga prin nici una din mĕsurile luate până atunci, părea că ajunsese endemică. Ea fù invinsă prin mĕsuri mai pricepute și printr'o

1) D-nii Alexandru Villara și Mihail Sturdza.

stăruinţă mai susţinută. Ultimul germene fù stĕrpit in primăvara anului 1830.

Impiedecarea foametei. Un flagel şi mai grozav amenința Valachia. Furniturile resboiului şi doi ani de secetă secaserĕ toate aprovisionările, şi lipsa premergĕtoare a foametei incepuse să se simtă. Un comitet general alcătuit din patru membrii(1) şi o comisie specială(2) pentru oraşul Bucureşti furĕ stabilite, cel dintăi la 18 Septemvrie, cealaltă la 16 August, pentru a se ingriji de trebuinţele Principatului. O cătăţime mare de grău fù adusă din Odesa şi din Moldova, exportarea porumbului, hrana de căpetenie a locuitorilor, fù oprită in Moldova, afară de casul cănd trebuea să se vie in ajutorul populaţiei din Valachia. Prin aceste mĕsuri inţelepte rĕul se ţermurì, şi belşugul domnea in momentul in care se aşteptau la toate grozăviile foametei.

Comisii de revisuire in districte. Jaful, devenit pentru a zice aşa, legal sub un regim slăbit, ajunsese la culme in preocupările resboiului, şi acum era vorba să se stĕrpească. Trei comisii de revisuire, compuse fiecare din trei membrii şi dintr'un procuror rus, furĕ numite pentru cele optsprezece districte la 21 Decemvrie 1829. Misia lor era să culeagă toate plăngerile, să vadă dacă sunt juste şi să facă dreptate, precum şi să-şi dea seama despre causele şi gravitatea rĕului din ţară. Membrii comisiei furĕ luaţi dintre boierii cari se bucurau de increderea Divanului.

Chiar dacă n'a fost indeplinit in intregimea sa scopul acestei comisii, totuş o lovitură de moarte fù dată tutulor impovărătorilor care simţirĕ frĕul unui guvern incapabil de-a se abate de la datoria sa.

Desfiinţarea vămilor interne. In Valachia, afară de drepturile de import şi export, toate transacţiile comerciale

---

1) D-nii Alexandru Filipescu, Ioan Cocorescu, Filip Linche şi Baronul Christofor Sakellarie.

2) D-nii Aga Ioan Filipescu, Gheorghe Papa şi serdarul Ioan Prejbeanu.

in interiorul oraşelor şi satelor erau supuse unui drept de vamă sau accis, ceeace necesita impănarea Valachiei cu o mulţime de slujbaşi cari erau ca nişte lipitori: Vama era un fel de luare in arendă, astfel că acel ce obţinea dreptul acciselor, percepea pe socoteala sa. E uşor de priceput, cu ce asprime se incasau taxele. Impovărarea era cu atăt mai uşoară, cu căt tariful ce slujea de basă perceperii nu-l putea cetì ţăranul. Guvernul provisoriu luă asupra sa ăncă de la 1 Ianuarie 1830, sarcina de-a rupe lanţul care apăsa industria şi impiedica comerciul; el desfiinţă toate vămile interne, menţinĕnd numai drepturile de import şi export. Această suprimare care ar fi trebuit să scadă cu douĕ treimi partea corespunzĕtoare a venitului public, nu scăzù cu un ban in anul acela arendarea vămilor care aduse ca in anul precedent 800,000 de lei, ear in anul viitor (1831) se urcă la cifra de 1,400,000 lei, eată un fapt care dovedeşte mai bine decăt orice raţionament, că mĕsurile false sunt prejudiciabile fiscului, in favoarea căruia par să fi fost luate.

Desfiinţarea vorniciei de pripas. O instituţie bună fără indoială, căci o găsim in toate ţările, unde e o poliţie pricepută, se prefăcuse la noi intr'un abus nesuferit.

Amenda impusă proprietarului pentru vitele ce se rătăcesc şi fac stricăciuni prin ogoarele semĕnate sau prin cămpiile acoperite cu bucate, era cunoscută sub numele de vornicie de pripas. Aceste amende erau un isvor de căştig in folosul vorniciei a treia şi a patra. Funcţionarii, care obţineau aceste douĕ sarcini, vindeau dreptul de-a primì amenda unui arendaş general, care vindea şi el in a doua mănă la arendaşi subalterni cutare parte din acest drept, in cutare district, sau in cutare sat...

Nu-şi poate inchipuì cineva vexaţiunile ce resultau din aceste vĕnzări şi subvĕnzări, cu mulţimea de slujbaşi, care copleşeau satele: guvernul făcù pe funcţionarii, in favoarea cărora se trafica in modul acesta, să renunţe la dreptul lor; lăsă satelor şi proprietarilor grija de a-şi priveghia vitele şi bucatele de pe cămp, şi apoi să se adreseze

la autoritatea legală in casul când s'ar aduce vre-o pagubă prin vitele rătăcite.

Stabilirea carantinelor. Nu era insă destul de a fi stărpit cel din urmă germene de ciumă, trebuea să se impedice şi reintoarcerea ei. Pintre binefacerile ce ne asigură tractatul de la Adrianopoli, trebue să socotim şi dreptul de a stabili carantine; dar formalităţile la cari erau supuse dispoziţiile Regulamentului Organic, cerea un timp oare care, şi in acest interval boala ar fi putut pătrunde earăş in principat. Guvernul simţì trebuinţa de a impiedica această nenorocire. La 31 Decemvrie 1829 el trimise un ordin Divanului executiv, la care se alătura proiectul organizării lazaretelor; o secţie a Comitetului salubrităţii publice fù insărcinată cu executarea sa. Tot serviciul sanitar fù pus sub supravegherea Spătarului şeful miliţiei, (1) şi sub direcţiunea membrului Divanului Executiv insărcinat cu partea internă. (2) Toate punctele, unde trebuiau stabilite carantine, fuseserĕ cercetate; impiegaţii trebuincioşi furĕ aleşi şi intrarĕ indată in funcţie; se luarĕ mĕsuri pentru ridicarea clădirilor provisorii, cordonul fù stabilit cu cătanele de la Spătărie; impiegaţi muscali furĕ puşi in capul fiecărei carantine pentru a obicĭnui pe slujbaşii munteni la observarea regulelor sanitare.

Stabilirea acestei instituţii fù urmărită cu aşa stăruinţă incăt la 1 Maiu 1831, când se puse in executare Regulamentul Organic, construcţiile necesare erau gata la toate carantinele, edificii comode se ridicaserĕ la Brăila, Giurgiu, Oltenita şi Turnu, direcţia lor era dată pe măna impiegaţilor munteni. Se şi organizase Comitetul carantinelor, serviciul intreg era in deplină activitate şi cu aşa bun resultat, incăt boala care băntuia grozav pe malul drept al Dunării, nu mai putù intra niciodată deatunci pe teritoriul Principatului.

---

1) D. Alexandru Ghika.
2) D. Barbu Stirbei.

Organizarea miliţiei. Un Comitet (1) fusese insărcinat cu privegherea formării miliţiei muntene; ordinul in această privinţă, dat la 14 Aprilie 1830, era adresat Adunării generale a Divanurilor. Miliţia trebuea să fie compusă din şase batalioane de Infanterie şi şase escadroane de Cavalerie, formănd in tot un corp de 4,490 de oameni. Foarte mulţi tineri din familiile cele dintăi ale ţării se presentară indată pentru a implini cadrele; ei furĕ primiţi cu grade corespunzĕtoare rangului boerosc din care făceau parte; cei de rangul intăiu primiră gradul de Şef de regiment, cei de rangul al doilea gradul de Şef de batalion şi aşa mai departe pe scara ierarhică a rangurilor. Instituţiunea părea să intimpine cele mai mari greutăţi; poporul neobicĭnuit cu disciplina militară se impotrivea la acest serviciu. Căţiva oameni slabi de minte işi inchipuirĕ chiar că vor fi incorporaţi in regimentele ruseşti, or că vor fi trimişi in corp in Rusia. Această părere dobăndì credinţă şi oamenii rĕu intenţionaţi contribuirĕ a o lăţì. Cea dintăi mĕsură fù aceea de a inrola o treime din cătane şi slujitori care erau in serviciu inainte de noua organizare.

In Noemvrie inrolările se urcau la 2,461, adică: 1,527 in Valachia mică şi 934 in Valachia mare. Mai trebuiau luaţi 2,029 indivizi din Valachia mare, cealaltă parte a ţării dedese contingentul sĕu in intregime. Se renunţă la modul de recrutare adoptat, din pricina inconvenientelor ce-l presintase, şi Adunarea generală a Divanurilor propusese la 22 Noemvrie să se ia căte un om pe patruzeci şi trei de familii in toate satele care nu dăduserĕ ăncă contingentul lor. Nu e de prisos să adăugăm aci că acest calcul era intemeiat pe conştiinţa neexactă de pe atunci a populaţiei Principatului. Se impărţirĕ in toate satele exemplare imprimate arătănd numĕrul de oameni ce trebuia să-l dea fiecare in proporţie cu populaţia sa, şi obligarea de a inlocuì pe fugari.

1) Acest Comitet sub preşedinţa generalului Maior Staroff, era compus din Şeful miliţiei Alexandru Ghika şi din Locotenenţii Coloneli Ment şi Odobescu.

La 1 Mai 1831, epocă la care se puse in lucrare Regulamentul Organic, numĕrul oamenilor sub arme era de 3,944.

Revizuirea caselor de binefaceri. Sistemul de dilapidare, care se lățise in toate ramurile administrației, nu cruțase nici casele de binefaceri și de utilitate publică; aceleași neorânduieli pretutindeni. La 13 Decemvrie 1830 se numì o Comisie (1) pentru verificarea socotelelor la casele de binefacere, la casa spitalelor, școalelor și a orfanilor, care nu fuseserĕ supuse la nici un control in timp de trei ani. Datoriile, cu care se găsirĕ impovărate furĕ lichidate. Comisia fu insărcinată in acelaș timp cu redactarea unui proioct pentru regularea acestei interesante părți a administrației. Proiectul fù inaintat Adunării generale a Divanurilor, care-l adoptă după o matură deliberare, și in luna Fevruarie 1831 serviciul acestor deosebite stabilimente fu organizat după principii care-i hotărea chipul gestiunii.

Comisie de salubritate. In administrația internă a orașelor remănea un mare gol de indeplinit, poliție mai de loc, nici un mijloc de asigurarea aprovisionării, nicio mĕsură de curățenie sau de salubritate, nicio casă comunală; săracul lipsit in cas de boală de ajutorul doctorului, spițeriile lăsate pe placul lor, nici un mijloc de a se asigura de calitatea și de prepararea doctoriilor, dar ăncă de capacitatea celor ce le vindeau! La 5 Martie 1830 se numì o Comisie (2) Aceasta fù insărcinată cu introducerea regulelor fixe care trebuiau să pue orănduială in deosebitele părți ale serviciului cu privire la buna stare a orașelor, lucru lăsat cu totul la o parte printr'o negligență greu de ințeles. Comisia își terminâ lucrările la 6 Iulie 1830. Unele din dispositii, spre

1) Această Comisie, presidată de Banul Brăncoveanu, era compusă din membrii următori: Consilierul de Stat Mavros, Spătarul Alexandru Ghika, Logofĕtul Stefan Bălăceanu, Logofĕtul Barbu Stirbei și Postelnicul Gheorghe Bibescu ca secretar.

2) Ea era compusă din Vornicul Alexandru Filipescu, Logofĕtul Barbu Stirbei, logofĕtul Constantin Cantacuzino și colonelul de geniu Bauner. D. D. Estioti și Grunau, ca dotori in medicină, și D.D. Kartel și Ott ca ingineri.

pildă cele relative la partea medicală, furĕ indată puse in executare, şi reglementul intreg supus mai tărziu deliberărilor Adunării generale extraordinare, care-l primì in intregul sĕu.

Consiliele municipale in oraşele cele noue Giurgiu şi Brăila. Acum era vorba de a a asigura in mod permanent mijloacele peatru executarea acestor dispoziţii. Astfel se simţì trebuinţa de a stabilì Consilie municipale in diferitele oraşe şi tĕrguri. Se crezù insă de cuviinţă de a se face mai intăi o incercare cu oraşele Brăila şi Giurgiu, căştigate de curĕnd de Valachia. Membrul Divanului executiv, insărcinat cu partea internă (1), se duse la faţa locului cu instrucţii sub formă de Regulament. Acest funcţionar işi dete toată osteneala pentru a arăta locuitorilor avantajele reale ce le vor trage din noua instituţiune, ei inţeleserĕ. Această incercare aducĕnd resultate bune, un proiect de Regulament asupra municipalităţilor fù redactat de o Comisie. Proiectul fù supus mai tărziu deliberărilor Adunării generale extraordinare, şi adăugat pe lăngă Regulamentul Organic ca a doua anexă.

Comisia pentru ţinerea registrelor stării civile. Dacă după cele spuse mai sus ar mai putea mira ceva pe cetitor, apoi acest lucru ar fi aflarea că nu exista nici un mijloc pentru constatarea celor trei trepte ale vieţei, naşterea, căsătoria şi moartea; nu existau acte de stare civilă. Pentru a inlătura gravele inconveniente, ce resultau din această negligenţă, fie in materie juridică, fie ca mĕsură administrativă, se numì o comisie (2) pentru a redacta un proiect de lege in această privinţă. Lucrarea făcută fù supusă deliberărilor Adunării generale extraordinare; ea formează azi anexa a 3-a din Regulamentul Organic.

Comisie pentru despăgubirea Socotelnicilor. In momente de regenerare, cănd toate se dărimă pentru a se rezidì pe

1) B. Ştirbei.

1) Era compusă din Episcopul de Argeş Hilarion şi logofĕtul Barbu Ştirbei.

baze noue, e foarte necesar să nu se atingă interesele particularilor. In Valachia şi in Moldova toţi boerii aveau tributari, cari nu atĕrnau decăt de dinşii: de aci numele de Socotelnici şi Poslugnici; cei dintăi plăteau stăpănului lor o sumă anuală; cei de ai doilea il ajutau la munca păměntului; şi unii şi alţii erau scutiţi de orce dare către Stat. Acest privilegiu fu desfiinţat, şi in locul lui se dete ca despăgubire o pensie viageră ce representa aproape acelaş venit. Regulamentul Organic se ingrijise de aceasta, dănd din fondurile visteriei suma de 1,500,000 lei pentru plata despăgubirilor precum şi pentru pensii.

Cu acest chip cel ce avusese privilegiul desfiinţat se bucura intr'alt mod de dinsul pănă la sfirşitul vieţei sale. Sumele provenite din acest drept desfiinţat trebuiau să fie vĕrsate apoi la casa pensiilor, care era astfel pusă in stare de-a venì in ajutorul săracilor, şi de-a asigura pe viitor o resplată pentru serviciile aduse. Era necesitate de-a se stabilì regule pentru constatarea drepturilor la pensie, după stingerea treptată a celor cu drept de indemnitate pentru Socotelnici, in acest scop se stabilì o comisie (1), insărcinată cu proiectul, care formează azi prima anexă a Regulamentului Organic.

Delimitarea Principatului. Tractatul de la Adrianopoli hotărise ca Thalwegul Dunării să slujească drept graniţă intre ţările de pe malul apei; la 29 Martie 1830 se numì o comisie (2) care procedă la delimitarea celor două ţări; 88 de insule, care trebueau restituite Valachiei, furĕ insemnate prin prăjini purtănd culorile naţionale.

Comisia aceasta percurse fluviul in toată lungimea lui, de la graniţa austriacă pănă spre Odesa, la confluentul Prutului cu Dunărea. Numele insulelor fură consemnate intr'un

1) Membrii acestei comisii erau: Consilierul de stat Mavros, Vornicul Mihalache Ghika, Vornicul Constantin Cămpineanu, Logofĕtul Stefan Bălăceanu şi d-nul Simeon Marcovici ca secretar.

2) Raigent din partea Rusiei, Mehemed Arif Effendi din partea Turciei, şi doi deputaţi: pentru Valachia Vornicul Mihalache Ghika, pentru Moldova Vornicul Dimitrie Plagino.

protocol iscălit la 8 Octomvrie 1830. Acest protocol, insoţit de harta arătând linia de demarcaţie pe cursul Dunării, recunoscută de Poartă şi de curtea Imperială rusească, fù adresată consiliului administrativ la 28 Decemvrie 1831 pentru a fi depus in archivele Mitropoliei.

Recensemènt general. Insfirşit spre a incepe un nou sistem pentru perceperea impositului, reclamat prin desfiinţarea ludiilor, trebuea un recensemènt general al tutulor contribuabililor. Se făcù o primă incercare la Octomvrie 1830; apoi spre a procede in mod regulat se numì o comisie *ad-hoc* pentru fiecare district in specie la 31 Ianuarie 1831. Aceste comisii se compuneau din ispravnic, un boer din district şi un comisar al guvernului, aleşi de Adunarea generală a Divanurilor; li se dede instrucţii copiate de pe dispoziţiile Regulamentului Organic. Incepurĕ a se duce prin sate şi tĕrguri pentru a face censul tutulor contribuabililor impărţiţi in corporaţii şi clase, după taxa ce trebueau să plătească.

In sate aceste comisii trebueau să se adreseze mai intăi la proprietar sau la delegatul sĕu, să ceară o listă a tutulor locuitorilor contribuabili şi apoi să meargă la faţa locului pentru a controla listele. Această din urmă lucrare fiind sfirşită spre mulţumirea tutulor locuitorilor, comisiile trebueau să iscălească tabloul alcătuit şi să-l supuie apoi la iscălitura preotului şi a cătorva locuitori din sat, trei sau şease in raport cu numĕrul populaţiei.

Aceste tablouri furĕ aşezate intr'un singur registru pentru fiecare district. Registrele supuse examinării marelui vornic, şeful departamentului de interne, furĕ trimise la Vistierie, unde aşezăndu-se faţă in faţă numele fiecărui contribuabil cu suma anuală ce trebuea să o plătească in curs de şapte ani, se luarĕ patru copii după aceste registre: una din ele cuprinzĕnd toţi contribuabilii unui district fu trimisă administratorului respectiv, a doua cuprinzĕnd numai pe acei dintr'o plasă fu inmănată subadministratorului; cea de-a treia, impărţită in file cuprinzĕnd fiecare contribuabilii unui singur sat, fu trimisă părcălabului perceptorul co-

munei; a patra remase depusă la Vistierie. Această lucrare colosală era cu totul gata in luna lui Septemvrie din acelaş an, şi putù să slujească de basă la perceperea impositului.

In contra acestei operaţii nu se ridică nicio plângere: fapt ce trebue cu atăt mai mult luat in seamă, cu căt recensimentele anterioare cu ludii nu erau decăt un mijloc de speculă, pe care fiecine căta să-l facă in profitul sĕu, dăndu-şi aer că lucrează pentru fisc. De aci se poate vedea schimbarea mare spre bine ce se făcuse in moralitatea impiegaţilor, resultat care vorbeşte in favoarea administraţiei nouelor instituţii. Şi astfel intr'o ţară, unde cu căţiva ani inainte ar fi fost greu să afle cineva numele măcar al satelor impuse, se obţinù un recensemènt complect, coprinzènd numele şi pronumele capilor de familii din fiecare comună.

In tabloul următor vom da resumatul acestui recensemènt:

TABLOU DE

DISTRICTE	Numĕrul satelor	Preoţi	Diaconi	Cântăreţi	Neamuri	Postelnici	Mazili
Valachia mare							
Oraşul Bucureşti	—	297	16	163	214	99	19
Sărat Rimnic. .	172	185	6	171	161	21	46
Brăila	61	28	—	20	1	—	—
Buzĕu	149	210	34	190	211	18	203
Secueni	224	380	99	309	568	118	478
Prahova	144	195	14	161	81	54	16
Ialomiţa	137	161	11	140	148	38	156
Ilfov	348	274	19	172	73	33	28
Dimboviţa . . .	225	378	117	216	110	64	52
Vlaşca	192	257	51	86	33	15	32
Teleorman . . .	188	388	201	107	142	35	75
Muşcel	127	243	111	111	124	40	114
Argeş	221	795	475	116	176	36	69
Oltu	174	280	216	83	39	14	55
	2,362	4,071	1,370	2,047	2,081	605	1,343
Valachia mica							
Romanaţi. . . .	171	385	352	88	157	33	106
Vălcea	192	803	537	146	364	45	432
Dolj	249	456	195	172	289	46	137
Gorj	247	549	190	204	212	22	841
Mehedinţi . . .	341	579	66	263	312	29	399
Pentru tot principatul	—	—	—	—	—	—	—
Aurari	—	—	—	—	—	—	—
	3,562	6,861	2,710	2,920	3,415	780	3,258

RECENSEMÉNT

Patentaţi	Muncitori contribuabili	Scutiţi de Stat	Scutiţi pentru causă de infirmitate	Scutiţi ca militiani	Emigraţi Bulgari	Vĕduve	Supuşi străini	Ţigani de ai Statului	Minori in stare de a lucra
2,993	5,920	427	—	23	541	—	2,381	—	4,561
364	11,106	18	510	89	117	1,160	60	—	2,360
155	3,077	4	61	—	1,294	143	68	—	193
267	10,586	13	679	105	96	1,305	13	—	1,055
421	16,220	70	535	239	8	553	125	—	2,735
610	9,758	64	445	74	201	1,046	382	—	1,914
170	6,868	14	298	46	205	869	21	—	1,427
—	16,600	31	515	28	1,077	802	39	—	2,803
435	19,345	57	862	196	—	2,591	138	—	3,990
213	16,590	9	582	86	151	1,664	42	—	3,389
499	18,159	17	600	196	169	1,941	2	—	3,869
364	8,928	79	600	99	—	1,933	97	—	2,189
464	15,583	30	870	231	4	2,313	65	—	3,146
121	12,942	19	309	193	424	1,580	7	—	2,616
7,076	171,682	850	6,866	1,605	4,287	17,900	3,444	—	26,248
255	14,020	26	465	127	411	2,283	31	—	4,138
352	18,831	26	1,079	393	1	3,465	28	—	4,125
983	18,684	43	890	139	405	2.158	192	-	3,880
138	18,206	36	1,652	404	—	3,982	24	—	4,374
269	31,551	95	2,175	768	145	5,501	5	—	6,597
—	—	—	—	—	—	—	—	3,448	—
—	—	—	—	—	—	—	—	1,005	—
9,073	272,974	1,078	13,127	3,436	5,249	35,289	3,729	4,453	59,362

Efect salutar al petiţiilor. Unul din mijloacele, pe care guvernul le poate aplica cu cel mai mare succes, e poliţia făcută prin petiţii. Preşedintele plenipotenţiar pătruns de acest adevĕr, dete voe ficăruia să-i adreseze direct şi in persoană aceste petiţii, de două ori pe săptĕmână la zile şi ciasuri hotărite. Această măsură odată luată, el o urmă in toată vremea administraţiei sale, şi de la 15 Noemvrie 1829 până la 1 August 1835 numĕrul petiţiilor se urcă la 28,000. Efectele salutare produse de această cale, deschisă pentru orice reclamaţie furĕ aşa de mari, incăt ea nu se poate destul recomenda oricărei administraţii, care ţine să cunoască adevĕrul şi să judece despre trebuinţele fiecăruia.

Conclusie. Resultate aşa de fericite trebuea neapărat să producă un bine şi mai mare, acela de-a convinge pe cei mai necredicioşi şi de-a stringe toate spiritele in jurul nouelor instituţii. De pe la anul 1830 se vĕzurĕ funcţionari din clasele cele mai de sus grăbindu-se a satisface dorinţele legislatorului, oferind de bunăvoe prerogativele lor prin renunţarea veniturilor, cari se ţineau de slujba lor şi erau causa abusurilor celor mari.

E de necrezut că s'au putut face lucrări atăt de insemnate in mijlocul ciumei şi a foametei, dar cu căt mai mare trebue să fie mirarea, căud te găndeşti că toate acestea s'au săvirşit intr'o ţară, unde activitatea minţii nu era de loc desvoltată.

Şi se poate zice cu drept cuvĕnt că, in cei din urmă patru ani, se produsese o mai puternică mişcare in idei şi o mai mare activitate morală decăt in cursul unei jumĕtăţi de secol.

Numai instituţiile liberale şi patriotice au darul de-a produce acest impuls puternic in spirite şi de-a reinvia, pentru a zice aşa, printr'o scănteie electrică, nişte corpuri strivite sub greutatea nefericirii, şi care abia dădeau semne de viaţă.

Să-şi inchipuească cineva in capul administraţiei pe altul, care n'ar fi avut toate insuşirile generalului Kisseleff, care şi-ar fi indeplinit datoria in adevĕratul sens al cuvĕntului,

ar fi supraveghiat lucrările Comitetului special, care şi el ar fi umplut cât putea mai bine cele nouĕ capitole ale Regulamentului Organic. Lucrarea sfirşită ar fi fost presentată Adunării generale de revisuire; după ce ar fi fost primită de dinsa s'ar fi făcut publicaţii pentru introducerea ei şi s'ar fi dat ordine pentru mĕsurile ce trebueau luate spre a fi pusă in executare. Toate s'ar fi făcut in regulă, şi daca maşina guvernamentală n'ar fi mers bine, daca in fiecare moment s'ar fi stricat mecanismul, insfirşit daca in toată administraţia ar fi fost un haos de-o sută de ori mai rĕu decât inainte, vina s'ar fi aruncat pe instituţiile insăşi, care ar fi părut prea sănătoase şi prea trainice, un popor intreg ar fi fost crezut bun de pus sub epitropie, s'ar fi declarat că e atins de-o boală incurabilă, şi că nu e cu putinţă de a-i aduce nicio imbunătăţire; aşa de adevĕrat este că destinele unei naţiuni depind de capul unui singur om.

Şi in adevĕr nu e de ajuns să fi cetit această dare de seamă răpede; să fi inţeles câte au trebuit făcute in scurta vreme de optsprezece luni, de la 15 Noemvrie 1829 până la 1 Iulie 1831, epocă in care toate părţile din Regulamentul Organic furĕ puse in executare, pentru a fi pe deplin convins, că fără toate aceste ingrijiri, prin simpla natură a lucrurilor, ar fi fost cu neputinţă a ajunge la scop. Spiritele trebueau improspĕtate, trebuea introdus in sufletele lăncede simţimĕntul demnităţii, şi arătat prin fapte, ear nu cu frase, binele nemĕsurat ce era să easă din toate. Acest scop fù ajuns, mulţumită activităţii neobosite a guvernului şi mijloacelor sănătoase, care a avut dibăcia de-a le intrebuinţa.

(Va urma).

UN DRUM GREŞIT

— Sfirşit —

IX.

In odaia in care am intrat la inceputul acestei istorisiri, găsim pe colonel ţinênd pe băiat pe genunchi şi pe Silvia alături pe un mic scăunaş. Aerul lucrurilor pe care le cunoaştem este acelaş; oamenii numai s'au mai schimbat. Silvia, mai slabă şi par'că mai serioasă de cum o ştim, aşteaptă cu frică intrebările colonelului. Băiatul, sănătos acum, se uită la bătrăn cu ochii lui naivi şi buni. Colonelul insuş pare biruit de imprejurări. El priveşte când pe copil, când pe mamă, căutând par'că să pătrundă adevărul acestor două vieţi. Vorba merge greu. Un ciasornic bate incet măsura timpului. Bătrânul se uită inainte-i preocupat şi-şi scoate portabacul să facă ţigară.

— Nu care cumva găseşti vre-o foiţă de ţigară pe undeva... mi-am uitat-o a casă...

— De... aici nu fumează nimeni... Dar putem găsi jos, adaogă Silvia răpede.

— Te rog, trimite pe cineva...

Colonelul uitase că nu era nicio slugă in casă.

Silvia işi puse un şal pe ea şi se coborî răpede in stradă, cumpără hărtia de ţigară şi se intoarse numai decât. Bătrânul i-o luă din mână foarte natural, fără să bage de seamă nimic. Era preocupat, şi afară de asta sunt mici miserii şi umilinţe omeneşti pe cari cei ce n'au fost niciodată in lipsă nu le cunosc.

— Șezi de mult in casa asta? intrebă colonelul, uitându-se la păreți cu interes.

— Da... de aproape cinci ani.

— Ai tot apartamentul?

— Tot, zise Silvia invărtind invelitoarea hărtiei in mănă. Dincolo sunt două camere pentru... pentru domnul Dumitriu.

— Unde? — Colo?

— Da...

— Stați de mult impreună? zise bătrănul, luându-și inima in dinți.

Ea se așează jos, incet, stringându-și șalul de pe dinsa.

— De aproape opt ani, respunse binișor și cu temere.

— De opt ani!... Și ați trăit totdeauna impreună?

— Da...

— Opt ani!.. zise bătrănul incet. Și ai fost fericită in toată vremea asta?

— N'am să mă plâng de nimic. Constant a fost in totdeauna foarte bun.

Incepeau să se incălzească, și incongiurul prea mare fù lăsat la o parte. Ea părea hotărită să respundă la tot.

— De unde ești dumneata? o intrebă colonelul deodată.

— Din București, dar tată-meu era din Austria. A fost multă vreme profesor de limba germană la liceu.

— Și acum?..

— Acum e mort, respunse ea scurt.

Bătrănul se simțea impovărat de sarcina aceea de judecător de instrucție.

— Ascultă, zise el, apropiindu-și scaunul de al ei, iartă-mă că mă amestec in viața dumitale... vezi insă că am oarecare interes. N'aș vrea să te supĕr... Spune singură...

— Da, zise ea. Deși e greu... și umilitor... voiu spune. Am pierdut tot... toate drepturile pentru a fi respectată de ceilalți, voiu să-mi păstrez cel puțin pe acela de-a mĕ putea respecta eu singură. Eaca adevĕrul, domnule: de când m'am pomenit in lume, m'am găsit totdeauna sarcina cuiva. La inceput a tatălui meu, apoi a școalei și acum in urmă a

lui Constant. Neavênd mamă, am simţit de la inceput că eram povară, dar ce puteam face? Am trecut anii din Asil aproape fericită. Acolo toate erau ca mine. Am eşit din şcoală cu gând de-a mĕ face profesoară. Eram hotărită să mĕ mişc şi singură in lume, fără a mai cădea greutate cuiva. Am venit a casă la tata şi m'am pus să invăţ. Vre-o lună am lucrat cu multă luare aminte, dar... mai pe urmă...

— Spune, spune, ii zise bĕtrânul cu bunătate.

— Pe urmă n'am mai lucrat.

— De ce?

— Tata s'a bolnăvit şi trebuea să-l ingrijesc... şi... tot atunci am intilnit pe Constant.

— Da?..

— Da, şedea in aceeaşi casă unde şedeam noi. L'am intilnit fără să mĕ gândesc, fără să vreau, vĕ jur...

— Bine, bine. Ei?..

— Deacolo... nu ştiu ce-am mai făcut. Bietul tata a murit, şi am remas singură. Constant era aşa de bun!.. A umblat pentru mine prin toate părţile. Aveam drept la pensia tatălui meu. Ce ştieam eu să fac? El mi-a adunat actele şi mi-a scos pensia...

— Va se zică ai pensie?

— Am, da.

— Dar nu-ţi ajungea, adăogă colonelul fără să-şi dea seamă de ce zice. Ea dete din cap.

— Ba se vede că ajunge, fiindcă de două luni nu trăesc decât cu dinsa, şi am şi copilul; atunci nu-l aveam.

Bĕtrânul ridică ochii spre ea, incruntând sprinceana.

— Cum? zise el cam tare.

— Da, respunse Silvia incercând să zimbească, am mai redus din cheltueli, şi merge.... Oricum, imi faceţi o mare nedreptate dacă bănuiţi că legătura mea cu Constant a inceput dintr'o astfel de causă.

Şi cu toate că se incerca să zimbească, ii veniserĕ lacrimile in ochi.

— Doamne fereşte! zise colonelul cu grabă. Nu m'am gândit la una ca asta. Te rog urmează.

— S'a sfirşit, respunse ea. Deatunci am trăit impreună. Am avut copilul ăsta... fiindcă se vede că este un Dumnezeu pentru toţi nenorociţii.

— Ai fost nenorocită, vra să zică?

— Nu... dar greşelile noastre se pedepsesc in lumea asta. Constant nu mĕ mai iubeşte, şi poate m'ar fi lăsat de mult dacă nu era copilul. Vezi, domnule, nu prea ştiu ce spuiu, dar dacă aş avea mai multă putere nu ştiu ce aş face... Eu am greşit, dar am fost fericită, şi acuma, dacă nu mai sunt, imi plătesc faptele mele. Dar fiinţa asta nenorocită, zise ea cu putere, ce e vinovată să remăe pe drumuri? A cui e? Cum il chiamă? Dumnezeu ştie...

Ea se oprì un minut, mirată par'că ea insăşi de indrasneala ei. Bĕtrănul işi plecase capul in jos şi se uita la covor fără să-l vadă.

— Iartă-mĕ, domnule, de atăta indrăsneală. E vorba de fiul dumitale şi nu mi se cuvine să vorbesc astfel... dar trebue puţină dreptate: numai eu am respundere faţă cu copilul ăsta?..

Colonelul tăcea, urmănd a privì covorul. Silvia se oprise. Ciasornicnl bătea lung şi rar, trecerea vremii. Viaţa e o fabulă a cărei morală e zădărnicia, şi se pare că nimic nu o infăţişează mai bine priceperii noastre ca limba unui ciasornic.

Calm, cuminte, bĕtrănul se sculă de pe scaun şi intinse măna Silviei.

— Să ne vedem sănătoşi, ii zise el. O să ai noutăţi in curĕnd de la mine.

Ea se plecă binişor şi-i sărută mana; apoi puse şi pe băiat să facă acelaş lucru. Pe cănd el eşea, Silvia se simţea tristă, par'că ii pleca norocul. Apoi, in urma lui:

— A plecat... zise ea băiatului.

— Unde?..

— Departe...

— Da?..

— Da, puiu mamei.

— Unde-a plecat, mamă? intrebă el ăncă odată.

— Departe, departe...

— Da?..

Și se duse să-l culce, cu eterna ei supunere la voia soartei.

Colonelul, eșind de la Silva, se duse la otel și deacolo drept la gară. Puțin câte puțin incepea par'că să vadă limpede inaintea ochilor, și din tot ce vedea resărea un lucru hotăritor, anume că fiu-sĕu era un om fără suflet. Bĕtrănețea sănătoasă este starea in care mintea prinde quintesența lucrurilor și desgărdinează cu rĕceală linia morală a oricărui fapt. El se uita imprejuru-i: Silvia, Constant, Elencuța și apoi el, patru ființe in fond bune, și căteși patru nenorocite. Pentru ce? Pentrucă una din ele își pierduse mĕsura greșelilor sale și sufla din praful lor și pe viața celorlalți. Căci colonelul era hotărit, prin toate mijloacele, să impiedece căsătoria fiului sĕu cu Elencuța. El își cerceta respunderea sa, in această imprejurare, cu nepărtinirea virstei și caracterului lui, și se găsea vinovat numai fiindcă indrăsnise să facă planuri de fericire pentru fiu-sĕu și Elencuța. Dar cine știea de legătura lui Constant? De la o simplă nebunie de tinerețe, pe care și-o inchipuise bĕtrănul, până la realitatea ce se da pe față acum, cătă depărtare!.. Afară de asta, ii mai era iertat să ascundă adevĕrul Elencuței și familiei ei? Fiindcă el își da seamă că atunci când podoaba vieții noastre cade de virstă ori de vĕnturi, remăne numai vița, intinsă pe harag ori tirindu-se pe pămĕnt. Și viața de toate zilele e simplă și impletită din datorii, de la implinirea cărora atĕrnă fericirea. Toată lumea știe și judecă mai tot astfel, dar greutatea cea mare stă in aceea că in pasiuni judecata cade la fund, ear la suprafață plutesc numai pornirile. Fiu-sĕu, care acum iubea pe fată, va fi nenorocit; Elencuța, deasemenea; dinsul, suferea și el, fiindcă fata ii era dragă. Dar simțirile lor de azi erau numai podoabe, cari intr'o zi trebueau să cadă și de sub ele să resară: pentru Constant remușcarea de-a fi lăsat pe drumuri un copil, cătră care poate s'ar fi intors; pentru Elencuța ura contra acestui copil și gelosia contra ma-

mei lui; pentru Silvia durerea vecînică a femeei și a mamei; pentru băiat viața de bastard; pentru el, colonelul, amărăciunea...

— Nu!.. zicea bătrînul, ridicînd capul. Elencuța cu vremea va uita, ear dumnealui dacă va suferi va fi firesc și meritat. Și eu imi implinesc o datorie...

Cât despre viața Silviei și a copilului, colonelul nu se indoi un mement de adevĕr, fiindcă sunt unele intimplări, pe cari, chiar dacă prefăcĕtoria omenească le parodiază, sufletele drepte se refusă de a le pricepe altfel.

După minutele acelea de hotărire, incordarea voinței bătrînului se slăbea ori de cateori chipul Elencuței ii resărea in minte, căci o iubea ca pe fata lui. Și sgomotul ostenitor al roatelor vagonului ii umplea capul de durere...

A doazi dimineața ajunse acasă.

Se culcă să se odihnească, dar dormì rĕu. Cum se sculă intrebă de fiu-sĕu.

Constant tocmai se gătea să se ducă la Mălini. Era imbrăcat cu ingrijire, parfumat, vesel: cele douĕ luni petrecute la țară ii intineriserĕ cu totul obrazul.

Bĕtrînul il chemă in odaia lui.

X.

— Bine ai venit tată, zise Constant intrănd. Da ce-i intunericul ăsta?

— Ridică o perdea.

Tĕnĕrul se duse să ridice perdeaoa.

— Ce mai faceți voi? intrebă bĕtrînul, stringĕndu-și niște jurnale.

— Sărut măna, bine.

— Ce face Elencuța?

— E bine. Era supĕrată că te-ai dus la București fără să-i spui.

— M'am dus cu treabă, zise colonelul serios.

— Ai avut treabă la credit?

— La credit.. nu. — Apoi se indreptă către masă și luând o hârtie o intinse fiului său.

— Am avut treabă cu asta.

Era telegrama de la Silvia. — El o desfăcù incet, cu presimțirea omului care așteaptă o intimplare, și o cetì fără să zică nimic. Căută, ca și in zioa când ii dase Silvia biletul bătrânului, să nu pară mișcat, dar, ca și atunci, sângele ii fugì din obraz și devenì palid. După un minut, el lăsă hârtia incet pe masă și intorcênd capul spre fereastră:

— Mĕ așteptam, zise el.

Bătrânul se uita la dinsul, surprins și aproape indignat de rĕceala aceea.

— Și nu intrebi dacă a murit, l'am ingropat, ce i-am făcut?..

— A murit băiatul? zise el cu putere.

Bătrânul il privea piezиș, din ce in ce mai iritat și mai aspru. Dar la intrebarea lui, care era mai mult un strigăt, se potolì.

— Ba, din fericire, nu, respunse el. — Apoi, resuflând mai liber, adaose:

— Credeam c'ai perdut orice urmă de simțire omenească.

Constant se indreptă spre fereastră, părêndu-i par'că rĕu că-i scăpase intrebarea aceea. După un minut se intoarse.

— Ai fost a casă la dinsa? intrebă el.

— Da, am fost acasă la dumneata.

Tĕnĕrul tăcù, uitându-se inainte pe fereastră. Dar mușchii obrazului i se incordase atăta, incăt se făcuse hidos de rĕutate.

— Ce miserabilă creatură!... zise el, apăsând pe cuvinte.

Colonelul se ingălbenise și făcênd un pas către el, cu capul plecat inainte:

— Cine-i miserabilă creatură, Constant?...

El tăcea. Colonelul își rezemase un genunchiu de-un scaun, și se uita la el, mĕsurându-l din cap până'n picioare:

— Din ce aluat te-a făcut natura așa de strimb la suflet? zise bătrânul.

Constant își întoarse privirile la ele și se uită lung în ochii lui. După aceea se îndreptă către ușă. Tată-său, mai iute decât el, îi tăie drumul.

— Te îndispune vorba mea și vrei să te duci...

— Ba nu, respunse fiu său, dar îmi pare de prisos să facem scene de teatru.

— Da?.. întrebă colonelul lung. Prea bine. Țiu însă să-ți spui că acela care a început teatrul ești dumneata. Ne-ai făcut să credem că ești un om, și văd că ești un nimica.

Apoi se depărtă de la ușă. Constant remăsese cu mâna pe ivor. Colonelul se întoarse.

— Și ca să nu mai jucăm teatru, te înștiințez că dumneata nu vei lua pe Elencuța. Destul atâta comedie!

Și bătrânul umbla cu pași mari prin odaie, respirând greu și tremurând. Dar, ca și cum vorba lui din urmă ar fi fost cheia care deschidea sufletul lui fiu său, acesta se înmuie.

— Tată, nu înțeleg de ce legi între ele, două lucruri așa de depărtate.

— Care?.. întrebă colonelul, oprindu-se.

— Elencuța... și cu femeea ceea.

— Fiindcă le-ai legat dumneata. Ai pornit din București având casă, femee și copil, și ai venit aici să tulburi liniștea fetei... și pe-a noastră.

— Ești nedrept, tată... Știi că nu m'am gândit la asta. Îți aduci aminte că nici nu vream să plec... Dumneata m'ai adus.

— Da, eu te-am adus, fiindcă îți purtam de grijă, vream să te fac fericit... pe când dumneata te făcuseși nenorocit pentru lungă vreme. Știi că te-am întrebat, mi se pare, dacă ți-ai găsit singur ceva: mi-ar fi părut poate rău să te văd înșurându-te astfel; dar dacă mi-ai fi arătat împrejurările, n'aș mai fi zis nimic, căci un copil nu se lasă niciodată pe drumuri. Ai fi fost un bărbat... și acum nu ești decât un... o femee!

— Eu cred că dumneata vezi lucrurile foarte mărite. Cine poate mai bine decât mine să știe ce indatoriri am cătră o astfel de femee?..

— Cum?... zise lung bătrânul.

— Da, respunse fiu-seu mai incet. Am un copil cu o femee ca aceea... e o nenorocire... o intimplare de tinerețe. Și cine poate ști intru cât e al meu...

Bătrânul se uita la el cu o adevărată durere. Cât era de frumos, sub părul lui alb, apărând pe doi nenorociți, chiar Constant o văzù, și-și perdù indrăzneala de până aci. — Colonelul se apropiè incet de el, și-i zise apăsând pe cuvinte:

— Spune-mi pe cinstea dumitale de bărbat că copilul pe care l'am văzut eu, nu este al dumitale, și-ți făgăduesc să tac.

Dar Constant se uită in pământ. Bătrânul se intoarse de la el și zise mai incet:

— Ear bine că mai ai atâta mustrare de cuget.

Urmă o tăcere grea și amenințătoare.

— Și ce vrei să faci? il intrebă Constant.

— Vreau să te fac să ințelegi că e pecat să mai urzești și alte nenorociri, zise bătrânul imblânzindu-și glasul; vreau să te rog să m'asculți, fiindcă iți voiu binele. Eu sunt bătrân, mai aproape de moarte decât de viață, și dorința mea cea din urmă este să te văd fericit. Ce interes am eu?.. Știi bine cât imi era de drag să mă gândesc la tine și la Elencuța... Ei, nu se mai poate! Ai dărămat tot.

— Deci, ce-i de făcut? il intrebă tănărul descurajat.

— E de făcut să remăi un om cinstit; să te intorci la copilul tău și să indreptezi ceeace ai greșit.

— Bine, zise fiu-seu aprins, dar atunci trebue să mă depărtez de Elencuța.

— Negreșit.

— Eu?.. zise el tare. Mai bine mă'mpușc.

— Ești copil, hotărì tată-său dând din cap. Nu'nțelegi că acuma e o datorie de-a spune Elencuței adevărul?..

— Prea bine, i-l voiu spune. Dar dacă mă va ierta?..

— Nu te vei ierta tu, căci amorul trece și viața re-

mâne, cu nevoile şi supĕrările ei. Remâne părerea de rĕu; remâne remuşcarea.

Dar Constant se incălzise şi, nerăbdător, zise bĕtrânuiui:

— Ei, imi vorbeşti, tată, par'că aş fi un copil căruia se spun poveşti...

Bĕtrânul ridică fruntea.

— Cum ai zis?..

— Am zis... am zis că poate ai dreptate, — dar şi eu am dreptatea mea. E cea dintâi dată in care simt că trăesc. M'am renăscut, mi-e dragă viaţa, cred in ceva, cred... şi dumneata vii să-mi vorbeşti de nişte lucruri din altă lume, par'că firea omenească ar fi o biblie...

Colonelul se uita la el cu nelinişte şi aproape cu mânie, dar căută să se stăpânească.

— Va să zică eşti hotărit să te duci inainte? intrebă el.

— Inainte!.. cu toată inima şi tot sufletul!. respunse acesta.

— Prea bine. Mergi sănĕtos, zise bĕtrânul, intorcĕndu-i spatele.

Constant eşi. Colonelul chemă pe fecior şi zise să-i puie caii. Se'nvirtea prin odaie galben şi aproape desgustat de fiul-seu. Dacă ar fi fost imbrăcat in minutul acela, s'ar fi dus pe jos la Mălini şi ar fi vorbit mamei Elencuţei cu inflăcărarea unui tĕnĕr de 20 de ani, nu cu liniştea şi temeiul bĕtrâneţii. Dar până să se'mbrace şi să-i puie caii trecù âncă vreme. Puţin căte puţin el se liniştì şi mintea revenì in scaunul ei. In locul hotăririi puternice de mai inainte, venì tristeţa. Era drept ceeace voia el, dar in cele din urmă vinovatul era fiul-seu, singurul lui copil.

— Şi doamne fereşte, zicea el, e in stare să facă vre-o nebunie!...

Se gândea şi ear se gândea. Când insă prindea din nou firul intimplărilor, adevĕrul ii resărea clar in minte, şi vedea că nu era alt mijloc de scăpare: trebuea să spue mamei Elencuţei adevĕrul, şi dacă dinsa ar fi fost destul de bună

ca să ierte greșeala fiului-seu, să caute impreună mijlocul de a o indrepta.

Cu această hotărire se urcă in trăsură și plecă la Mălini.

In vremea asta, Constant, eșind de la tată-sĕu, se simți un moment rătăcit. Cu pasul nesigur se indreptă spre maică-sa, ca spre singura lui scăpare. Deși niciodată nu și dase drumul pornirilor inimei față de dinsa, acuma acolo ii era unica speranță. Incet, palid, intră la bĕtrână, căutând să-și ascundă cât mai bine mișcările sufletului. El incepù să spuie bĕtrânei aproape zimbind scena lui cu tată-sĕu, și aduse vorba și despre Silvia, zugrăvind-o, cu selbĕtăcia cu care un amor nou sfișie pe unul vechiu și umilitor, ca pe adevĕrata causă a celor ce se intimplau acum. Bĕtrâna, a cărei inimă era inchisă la orice simțire generoasă și care nu trăia decât cu prejudecăți, il aprobă cu totul. Ea oprì pe Constant de a se duce numai decât la Elencuța, și scrise mamei ei rugând-o să vie la dinsa: avea să-i spuie ceva. Nu dete nicio insemnătate furiei colonelului.

Se intimplă insă că mama fetei nu fù de aceeași părere. Deși era veche prietenă cu colonelul, dinsa vĕzù in fapta cinstită a colonelului cu totul altceva. Fiind un suflet de vĕduvă devenită bărbat, bănuitoare, gândind strimb, socotind că toată lumea o insală, — ea hotărì că a ghicit tot: bĕtrânului sau poate femeei lui, semeața coana Păuna, nu le mai convenea căsătoria aceea, și astfel născoceau fel de fel de snoave.

— Căci altfel, zicea ea călugăriței, ce insemnează scornitura aceea a colonelului? Un om care a avut o femee, — ei, și?.. Putea prea bine să lase să se facă nunta, sau să-i dea ceva acolo să tacă, — și mai pe urmă vĕzĕnd și făcĕnd... Par'că nu se intimplă in toate zilele asemenea lucruri! Dar nu ințelegi tu Xenio, zicea ea călugăriței cu un aer de adâncă pricepere, că aici e chestia de... uite popa nu e popa? Și știi că eu nu sunt deprinsă cu mutrele nimĕnui.

Biata călugăriță tăcea, neindrăznind să-și spuie părerea.

Cea mai incremenită insă fù Elencuța, când ii zise măsa să-și pregătească cufĕrul.

— Pentru ce? intrebă fata, fără gând de-a se supune.

— Pentrucă d-nu colonel a venit să-mi spuie că lucrurile nu mai sunt cu putinţă.

Fata asculta cu nedumerire, deschizênd ochii mari.

— Cine? zise ea cu neincredere, moşu State?..

— Da, moşu-tu State.

Ea se incercă să ridă.

— Asta-i vorbă de clacă...

— Vorbă!.. respunse mama-sa restit, prea bine, du-te de gătul unui domn care are femee şi copil, zise ea trecênd intr'o altă odaie şi inchizênd uşa cu zgomot.

— Mămucuţă, zise fata, călugăriţei, ce, v'aţi apucat să rideţi de mine?

— Dĕ, mamă... respunse bĕtrâna, ridicând din umeri.

Elencuţa se legă de gătul ei, ca o nevoie, şi n'o lăsă până nu-i spuse tot: cum a venit colonelul, ce-a zis, ce i-a respuns mama. Fata se indreptă grabnic spre camera ei.

— Mĕ duc să vorbesc eu cu moşu State...

— Nu, mamă, nu face una ca asta, şade ruşine. Mămucuţă, mĕ rog matale, nu face o asemenea faptă... aud vecinii... află lumea...

— Las' s'audă... zise ea cu incăpăţinarea unui copil alintat.

Dar când călugăriţa tăcù, „aud vecinii" resună in urechea ei ca o vorbă mare. Vecinii fetei erau de toată mâna, şi nici nu vrea să ştie de ei. Dar, printre dinşii era şi Ida...

Fata ingheţă in picioare, dreaptă, fără suflare, albă ca o hârtie. Ea se uită inainte-i, mototolind o panglică de la roche, şi remase astfel mai multă vreme.

— Bine, zise ea călugăriţei.

Şi se duse singură in odaia ei. I se părea că-i bătuse cineva două cuie in tâmple. Vorba aceea „femee şi copil" i se rostogolea in minte ca un vis furios care aduce lucruri străine şi pline de spaimă. I se inchega toată inchipuirea intr'o stană neagră, necunoscută, care lua forme strimbe, mătăhăloase, ce se duceau de la un ochiu la altul, pricinu-

indu-i o adevărată durere fisică. Intinsă pe pat, cu privirile pierdute in plasa perdelelor, își pusese o mână pe frunte și căuta pe cineva care s'o ajute, s'o scape... Și când figura colonelului ii veni in minte și apoi a lui Constant, ce adâncă mâhnire i se revărsa in inimă!.. Cu durerea cu care o mamă se desparte de un mormênt in care natura a inchis remășițele copilului ei, se despărți ea, in faptul sufletesc, de chipurile acelea. Le plânse, și lacrimile curseră, tăcute, pe pernă...

Tocmai seara veni călugărița s'o vadă, deabia deschizênd ușa.

— Mămucuță, zise bătrâna cu frică, uite maică-ta mă trimite să te intreb dacă ești gata.

— Gata, gata. respunse Elencuța, sculându-se.

Bătrâna o văzù in ce hal era și-i luă capul in mâni, sărutând-o. Jalea lor se amestecă in tăcerea durerii.

Și noaptea plecară.

Pe când acestea se petreceau la Mălini, Constant și Păuna așteptau pe coana Lizica.

Bătrâna, după cum s'a spus, socotea lucru fără insemnătate. Tênărul insă sta ca pe cărbuni. S'ar fi dus de-o mie de ori la Elencuța, dar, cu temerea oamenilor care se știu vinovați, se supunea voinței altora, anume a mamei sale.

Colonelul era ingrijat. Văzuse că Mălineasca il înțelesese pe dos, dar nu putea face nimic. El aștepta să se desfășure lucrurile după legea lor firească, avênd conștiința limpede a unui om care și-a implinit o datorie.

Insfirșit noaptea trecù, dumnezeu știe cum pentru toți. A douazi, Constant, vêzênd că nu vine nici un respuns, și nici bătrâna, hotărì să se ducă la Mălini, intimple-se ce s'o intimpla. Atâta ii era de dragă Elencuța, incât trecea peste toate cuviințele. Se gândea s'o vadă și să-i spuie tot adevărul, să se roage de ea, s'o induioșeze. Se bizuia și pe simpatia fetei pentru el; spera că poate și călugărița il va ajuta; nădăjduia, ca toți inamorații, că imprejurările ii vor fi prielnice, și cu puterea cu care dragostea e legată de viitor, era sigur că va birui toate greutățile.

Dar cu cât se îndoi mai puțin la început, cu atât mai mult se mirâ de răspunsul ce primi la Mălini. Când se oprì la scară și voì să se dea jos, eșì o slugă cu căciula în mână și-i zise:

— Nu-i nimeni a casă, cucoane.

— Ce fel?..

— Cucoanele au plecat.

— Unde?..

Sluga dete din umeri.

— Maica Xenia nu-i aici?

— Uite mai adineaorea plecă și dumneaei... spre mănăstire.

El remase în trăsură, uitându-se la sucmanul țăranului fără să-l vadă.

— Când au plecat? întrebă el din nou.

— A seară.

— Întoarce! zise el vizitiului, și la gară!..

— Îi remânea speranța de-a afla acolo drumul ce-l luaseră. Ajunse la gară în sbor. Cum se dete jos, alergă la casier. Acesta, nefiind încă ciasul trenului, nu era acolo. Constant găsì pe un ajutor al lui, care îi spuse că înadevăr cele două femei plecaseră cu trenul de noapte, și, fiind stația mică, se putù constata de pe bilete că se duseseră la Botoșani.

— La Botoșani... zise Constant lung și nesigur.

Apoi eșì încet, tăcut, și se îndreptă spre trăsură. Vizitiul se uita la el nedumerit.

— Coane... pălăria...

Constant duse mâna răpede la cap, și se întoarse să-și ia pălăria, pe care o uitase în biuroul casierului.

Plecară înapoi. Pe drum nu văzù nimic. Un singur lucru i se așezase în suflet, ca o piatră într'un pustiu: „a plecat“.

El urcă scările acasă și intră deadreptul la bătrâna. Galben și fără putere se așezâ pe un scaun.

— A plecat, zise el.

— Unde? întrebă Păuna răpede.

— Cine știe... la Botoșani...

— La Botoșani!.. Nu cred, zise ea cu indoială. N'au pe nimeni.

El se sculase.

— Diseară plec.

— Unde mamă? intrebă bătrâna neliniștită.

El insă se indreptase spre ușe; la intrebarea ei se oprì, o privì o clipă și ridică din umeri, par'că ar fi considerat-o ca pe un copil. Apoi eșì. — Pe tată-sĕu nu voì să-l vadă.

Coana Păuna, ingrijată, chemă pe colonel și-i spuse cele ce se petreceau, aruncând toată respunderea pe el.

— Nu mĕ mai amărì și dumneata, zise bătrânul. Nu cunoști imprejurările și nu mĕ ințelegi nici acum cum nu m'ai ințeles niciodată, adaose, pierzĕnd răbdarea și voind să easă.

— Pleacă... zise bătrâna in urma lui.

Colonelul se intoarse răpede.

— Unde pleacă? intrebă el.

— Știu eu... după dinsa.

— Bine, bine, zise colonelul cu mulțumire, lasă să plece. E un bine că pleacă... Lumea are să-l liniștească. Dacă o'ntilnì-o și se vor intoarce, Dumnezeu să-i binecuvinteze. Eu mi-am făcut datoria. Dar nu o va intâlnì... incheiè bătrânul. Spune-i Păuno, că-i deschidem credit la Alpengrün, și lasă-l să plece...

Și in adevĕr Constant plecă.

* * *

Vara trecută, sus, pe malul Siretului, in grădină, colonelul sta intr'un fotoliu de lemn, mângâind capul unui copil blond, cu ochii albaștri. Fiu-seu, la dreapta, citea, ear alături Silvia, cu mânile pe genunchi, se uita in lungul apei, legând cele tainice ale sufletului cu intinderea himerică a spațiului. Era liniște. Câte patru puneau la mijloc viața fiecăruìa, căutând s'o stringă cât mai bine la un loc. Dacă gândurile

lor luau adesea altă cale, vina era a naturei noastre omeneşti, care nu urmează decăt drumul legilor sale.

In timpul lipsei lui Constant, coana Păuna murise. După vre-o căteva luni, bătrănul, singur şi uitat de toţi, adusese la ţară pe copil şi Silvia, şi când veni fiu-seu ii găsi acolo. El se intorcea cu aceeaşi rană, dar dusă oarecum in partea nematerială a vieţei. In drumul lui se oprise la Iaşi, şi aflase că Elencuţa se mărita şi lua pe Comăneşteanu. Ştirea ii pricinuì o lungă induioşare; zimbì trist când i se spuse că ele petrecuseră mai tot timpul la o moşie pe când el le căuta prin lume, — şi fără nicio putere se supuse soartei. Moartea mamei sale il duse in braţele bătrănului de-adreptul, fără nicio explicare, şi când vězù alături pe copil şi pe Silvia se uită la ei fără mirare.

Astfel trăì mai departe, reintocmindu-şi viaţa incetul cu incetul, fără revoltă şi fără sgomot. Era hotărit să asculte pe tată-sěu şi să ia pe Silvia după trecerea timpului de doliu. Pentru toate avea mèsură şi pricepere, aşa, ca a celorialţi oameni, căci pentru el ii resărise in suflet lucrul cel mai greu de găsit in lume: un ideal.

Elencuţa se mărita; poate il uitase, căci aşa e lumea; poate se făcuse urită...

Erau toate in zadar: lui ii remăsese suavitatea simţirilor, a căror tinereţe părea că se eternizase in icoana ideală a acelei femei, şi lumea, in afară, nu-l putea face nici mai fericit nici mai nenorocit.

DUILIU ZAMFIRESCU.

LASCAR VIORESCU

O ICOANĂ A MOLDOVEI DIN 1851

DE

WILHELM DE KOTZEBUE
(trad. din limba germană de *A.*)

CAPITOLUL XIV.

Urmările palmei.

Bietul Creţu se pomenise cu palma cea grea pe neaşteptate de tot. Cu gura căscată se uitase intăi după trăsură apoi ridică ochii la cer, par'că ar fi voit să cheme in mărturie pentru ruşinea păţită cucoarele lui Ibicus; după aceea porni fuga spre oraş ca să inmăneze domnului ispravnic o plăngere inscris, şi abia apucase Lascar după plecarea lui Albu să poruncească să pue caii spre a merge la Puricesti şi i se aduse de un cazac al isprăvniciei un plic.

El deschise hărtia din care căzù un mic răvăşel pe care ii scria ispravnicul! „Ceteşte alăturata plăngere iubite Viorescule. Daca poţi venì chiar azi să mĕ vezi apoi vino, ca să regulez lucrul eu insumi in persoană; măine trebue să plec des de dimineaţă pentru afaceri de serviciu, la Iaşi". Petiţia lui Creţu cuprindea trei feţe şi jumĕtate pe o coală mare de hărtie şi se perdea in frase pompoase despre relaţia intre cetăţean şi stat, despre paza ce trebuea acesta s'o intinză asupra fiecăruia şi aşa mai departe. Conclusia

era alcătuită din căteva citate scoase din codicele penal, şi rugăciunea de a intrebuinţa o neindurată asprime in contra tĕnĕrului Viorescu. Peste douĕ ciasuri sosì Lascar in oraş.

Ispavnicul Mihăiţă Flutureanu, tĕnĕr vesel dintr'una din cele mai mari familii ale ţării, care-şi incepuse cariera in această slujbă foarte insemnată, primì pe mosafir in capul scărei. „Cum s'a intimplat să ofensezi in mod aşa de material pe un serdar?“ strigă el rizĕnd. „Cum te-a putut infuria nenorocitul acesta?“ Lascar istorisì cum se petrecuserĕ lucrurile. Flutureanu poftì pe reclamant la dinsul, unde mai veniserĕ şi căţiva tineri. Pentelei Creţu intră in odae cu prietenia obicinuită şi fără urmă măcar de om insultat in onoare.

„Cucoane Pentelei“, incepù a zice Lascar, inainte de-a privì pe d-nu ispravnic ca representat al ocărmuirii să-mi dai voe de-a vedea intr'insul un prieten şi un om de onoare, in presenţa căruia putem lămurì afacerea delicată ca oameni cum se cade.

Creţu salută dar nu zise nimic.

„Te-am strins de mănă in casă la mine şi la Puricesti“, urmă Lascar, „şi deaceea imi datorez mie insumi să te consider ca om de onoare. Insulta ce ţi-am adus-o este din nefericire de aşa fel incăt nu-ţi pot da satisfacţie decăt intr'un singur chip. Sunt gata să o fac şi te rog să alegi dumneata armele“.

Serdarul se uită la toţi domnii pe rănd clipind din ochi nedomirit. Apoi vĕzĕnd că toţi, afară de adversarul séu bufnirĕ intr'un hohot de ris, i se rotunjì şi gura lui Creţu ca semn de veselie, işi aplecă trupul intr'o parte şi se pornì şi el pe ris.

„Ce-a zis?“ intrebă apoi deodată foarte serios.

Ispravnicul nu-şi putea încă veni in fire; unul din domnii de faţă se insărcină să tălmăcească lucrul serdarului. „Coconu Lascarache te pofteşte la duel“, zise el, şi te lasă stăpăn pe condiţii“.

„La duel? strigă Creţu. „A ştiu! adică să hotăresc

daca vreau să fiu impuşcat sau tăiat cu sabia. Mĕ rog, spuneţi şi dumneavoastră asta e minte de om? Cine a căpĕtat palma? Eu. Bine. Cine să remăe pe loc? Tot eu".

„Dar poate să-i apuci inainte protivnicului dumitale ţintind bine".

„Eu? Doamne fereşte. N'am ţinut de cănd sunt o puşcă in mănă, şi mi-e totdeauna teamă să nu se sloboază una daca o atinge soarele. Dumnealui a omorit iepuri din fugă; cum să nu mĕ nimerească pe mine daca stau locului?"

Căutarĕ să-i tălmăcească că e vorba de-a avea noroc cănd te afli numai la trei patru paşi unul de altul, unde nici nu poţi ţintì rĕu, dar toate furĕ in zadar; nici nu vroia să audă de proiectul acest primejdios de-a obţine satisfacţie şi zise insfirşit indreptăndu-se spre ispravnic: „Astea sunt prostii! Cine vrea să se bată cu mine işi perde vremea. Eu sunt un cetăţean pacînic, cunosc pravila, provocarea in duel e o faptă criminală. Vĕ rog cucoane Mihăiţă să inaintaţi petiţia mea judecătorului din Iaşi, de la dinsul aştept satisfacţie".

Ispravnicul işi redobăndì cu multă osteneală seriositatea cerută de positia sa oficială şi incercă să-i impace. Dar cătă vreme vorbì numai de răbdare creştinească, de poruncile bibliei şi de simţiminte frăteşti, vorbirea sa remase fără resultat; el fù silit să apuce lucrul pe altă parte.

„Eşti tare de cap cucoane Pentelei", zise el. „Am să-ţi fac o intrebare acum pe care o vei pricepe. Aştepţi ca satisfacţie din Iaşi pedepsirea domnului acestuia — ce pedeapsă crezi dumneata că o să i se dea?"

„Ştiu eu?" respunse Creţu, dănd din umeri.

„Am să ţi-o spun. Au să trimeată pe Viorescu la mănăstire şi să-l osindească la o despăgubire de doisprezece pănă la cincisprezece galbeni. Din bani insă nu primeşti nicio para; trebue să te mulţumeşti cu atăt, că protivnicul dumitale va avea paisprezece zile in mijlocul acelor domni creştini, gănduri foarte necreştineşti şi că te va da dracului in vremea rugăciunii şi de căteori vor suna clopotele".

Creţu fù silit să recunoască adevĕrul celor zise dar numai in fundul sufletului

„N'ar fi mult mai bine“, urmă Flutureanu, „să-ţi faci următorul raţionament : Viorescu stă două săptĕmăni la mŏnăstire cu varză acră şi untdelemn rănced şi eu nu trag nici un folos; amenda de cincisprezece galbeni tot nu e pentru mine ; mai bine ii vĕnd pedeapsa sa. Mĕ inţelegi ?“

Cuconu Pentelei fù silit să riză din toată inima. „Eşti om cu haz cucoane Mihăiţă“, zise el. Propunerea ii plăcea. Totuş se mai impotrivì puţin, până ce se hotărì să ceară :

„O sută de galbeni !“

„E cam mult pentru o palmă !“ strigarĕ toţi.

„Una, două, tot atăta face, „respunse Creţu“.

„Daca e aşa mai dă-i una !“ strigă Flutureanu cătră Lascar, sărind in sus. Cuconu Pentelei insă era contra unei asemene tălmăciri a cuvintelor sale şi zise glumind şi rizĕnd că se va mulţumì cu cincizeci de galbeni. După ce se făcù impăcăciunea se aduse dulceaţă şi cafea, Creţu strinse pe toţi de mănă, chiar şi pe Lascar, şi plecă a casă mulţumit de afacere.

„Ce faţă intristată !“ strigă Mihăiţă Flutureanu, uităndu-se la Lascar care sta serios şi tăcut : „Nădejduesc că nu te mai găndeşti la vrăjmaşul cel invins ? Lasă că acela n'are să mai lucreze incontra dumitale !“

„M'am făcut de ris cu istoria aceasta“, respunse Lascar nemulţumit.

„Asta aşa e, dar ai venit de curĕnd in ţara dumitale, şi de sigur are să ţi se ierte uşor incercarea cu pistolul. Oameni de soiul lui Creţu nu se bat in duel. Daca sunt mojicoase asemenea fiinţe li se respunde cu o mojicie şi mai mare, şi basta !

„Cum poţi trăì in societate atunci ?“

„Eată subiectul meu favorit, inriurirea duelului asupra civilisaţiei şi acea a civilisaţiei asupra duelului. Iţi voiu spune numai conclusia studielor mele pe acest cămp : după convingerea mea n'ar trebuì să fie oprit duelul de-o camdată !“

„Atunci te-ai pune in contrazicere cu multe legi ale lumii civilisate“.

„Apoi nici nu vorbim despre lumea civilisată. Cine a primit o creştere bună la noi — şi aci nu este vorba numai de aristocraţie — acela ştie ce datoreşte onoarei, şi nu-i va trece nici unui om prin cap că s'ar putea atinge cu mojicia lui de noi, nepedepsit. Dar sunt încă mulţi cari au trebuinţă de-o leşie bună ca să scape de firea lor murdară. Cătă vreme se preschimbă şi se inghit ocări de naturile acestea grosolane, nu se deşteaptă intr'inşii nici uu simţiment mai rafinat de onoare, un pistol cu cocoşul ridicat ce s'ar zări din depărtare ar aduce aci servicii minunate, chiar de-ar perì vre-o căţiva serdari.

Lascar simţì ce blam la adresa lui se afla in acest sistem indrăsneţ al lui Flutureanu; maltratase pe un om care nu-i putea cere satisfacţie. Se intoarse a casă nemulţumit de el insuş, dar peste curênd uită această intimplare. Lucruri surprinzĕtoare il aşteptau la Valea-Verde.

CAPITOLUL XV.

Prieteşugul şi amorul părăsesc pe Lascar.

Inserase cănd Lascar ajunse acasă. Un fecior il intovărăşì cu o luminare până in odaia sa; pe masă erau doue plicuri. De obiceiu citea cu plăcere scrisori dar in imprejurările de faţă cu spada lui Domoles deasupra capului, toate lucrurile scrise sau pecetluite ii erau neplăcute, căci se temea să nu fie incunoştiinţat de noue greutăţi. Lucru ciudat, el nu se liniştì de loc recunoscĕnd mâna lui Albu şi a Catincăi pe adrese. „Azi dimineaţă ne-am despărţit deabia — ce poate să-mi scrie Dimitrie?“ işi zise el, deschizĕnd mai intăi scrisoarea prietenului seu. Ea conţinea numai următoarele rănduri: „Citeşte ce-ţi scrie Catinca, iubite Lascar; sfatul pe care ţi-l dă e scos din adănca ei convingere, şi-ţi mărturisesc că nu cunosc cale mai bună spre a scăpa de incurcăturile in care te afli. Prietena dumitale este o femee mi-

nunată, ea n'a luat fără a vărsa lacrimi hotărirea de a-ţi scrie, dar e o energie in femeea această tănără, care ar putea slujì de pildă la mulţi bărbaţi. Dacă nu vine nici un respuns de la dumneata până mâne la 10 ciasuri, atunci voiu privì tăcerea dumitale ca o consimţire, şi-ţi voiu aduce cea din urmă slujbă prietenească, acea de-a merge la Bursuceni spre a pune lucrul la cale cu Vrenceanu. Isbânda e asigurată in casul acesta."

Lascar apucă scrisoarea a doua in cea mai mare tărie de spirit, şi o deschise răpede. „Iubite prietene", ii scria Catinca, „eu nu ştiu să-mi aştern vorbele cu multă artă, dar tu mĕ vei pricepe fiind că ţin la tine. Te-am iubit şi te iubesc mai mult decât pot spune, dar tocmai deaceea trebue să ne despărţim. Tu nu ai destulă tărie pentru tine, cum m'ai putea sprijinì pe mine? Mulţumesc lui Dumnezeu şi Sfintei Fecioare că pot sta cu faţa curată inaintea lui Ienache; intr'insul vreau să-mi găsesc sprijinul. Voiu mai plânge adese ori gândindu-mĕ la tine, dar aceasta nu face nimic. Lucrul de căpetenie acum este de a te păzì de nenorocire şi aceasta va isbutì cu ajutorul lui Albu; trebue să te laşi numai să te conducă, ca pe un copil, căci eşti slab ca un copil. Nu e uşor pentru mine să-ţi spun aşa ceva, dar dacă are cineva o voinţă nestrămutată şi-i vine şi Dumnezeu in ajutor, atunci se poate supune la toate; trebue să iei pe Roxandra Vrenceanu de soţie, Lascar, aşa vei scăpa de tot ce te apasă. Fă-o de dragul meu — de dragul teu insuţi. Eu nu te voiu uita niciodată, nu mĕ uita nici tu cu desăvirşire Lascar; poate ne mai vedem peste căţiva ani. Acum n'ai voe să vii la mine, nici nu trebue să-mi scrii; ţi-aş trimete scrisorile indărăt nedeschise. Nu-mi ingreuia despărţirea. Iţi mai spun încă o dată, ia pe fiica lui Vrenceanu de soţie, cu caracterul teu nu vei putea scăpa decât prin Roxandra. Remas bun!"

Ar putea să se nască indoieli asupra caracterului lui Dimitrie Albu la această neaşteptată schimbare a lucrurilor. Putea oare un bărbat ca acesta, după atâtea probe de prieteşug să părăsească pe amicul seu, şi să-i dea chiar un sfat

ce părea nedemn căci era vădit lucru, Catinca urmase in scrisoarea ei după îndemnul lui Albu; singură ar fi fost cu greu in stare să scrie in felulacesta. Dar chipul de a lucra al lui Albu se potrivește cu obiceiurile Moldovei. Opintirea lui era pentru binele țării sale, cel ce putea conlucra la acest scop cu dinsul era asigurat de simpatia lui, el nădejduise că va găsi in Lascar un tovarăș aprig la lucru dar lipsa de energie in acest tĕnĕr il făcu să simtă că se înșălase și interesul pentru dinsul se stinsese după aceeastă descoperire. Din acest punct de vedere i se urî cu Lascar cu tot prietenosul și plăcutul fel de a fi in adunări ale acestuia, și uritul nu-l sufere nici un Moldovean, aripele energiei sale sunt paralizate, dacă trebue să fie numai el vecînic un element viu, fără a primi vre o stimulare de la ceilalți. Pe lângă aceste Albu nici nu găsea vre o umilire pentru Lascar in propunerea aceasta de căsătorie; după felul seu de a vedea, parvenitului Vrenceanu i se făcea o așa cinste încât nici nu-i era permis să caute, care fusese adevĕratul mobil ale căsătoriei; boerul cel mare se insura cu fata boerenașului fiindcă ii venea la socoteală.

Scrisoarea ii căzu lui Lascar din mâni; gândul și simțirea ii erau amorțite. El porni de la sobă spre fereastră și se uită afară; era vĕnt și ploaia lovea in geamuri. Se intoarse ear la sobă, vĕntul fluera intr'insa, parcă s'ar fi bătut joc de dinsul. Un oare care necaz, o supărare fù cel dintâi lucru limpede care se ivì in peptul seu; ceva ca asuprirea nevinovatului, ca impotrivirea pasivă incontra ofensei adusă asupra unui om drept, se deșteptă intr'insul; parcă-i era milă de oamenii care știau așa de puțin să-l prețuească. Fără a-și da bine seamă de ceeace se petrecea in sufletul sĕu, el căuta a nu perde această dispositie sufletească, lucru la care isbutì mĕsurând odaia in lung și in larg cu pașii sei, acusând cu glas tare pe Albu și pe Catinca de ingratitudine pentru iubirea și prietenia lui. Mai citì încă o dată ambele scrisori și le aruncă departe de el, — cu așa lipsă de delicateță nu se purtase nimeni cu dinsul până atunci. In fundul inimei el nici nu credea că Albu și Catinca luau lucrurile in serios, la Roxandra nu se gândì de loc toată seara,

propria sa fiinţă remase multă vreme obiectul principal al găndirilor sale. Incetul cu incetul i se stĕmpĕrâ necazul care fù inlocuit printr'o nespusă sfială; firea sa cinstită incepù a ridica glasul şi siguranţa cea măndră cu care se răzimase pe nevinovăţia lui incepù a şovăì.

Din minutul acela frica de a perde pe Catinca se mărì pe cias ce merge pănă se prefăcù intr'un chin fără nume; iubirea aceasta era simţimĕntul cel mai adănc care-l stăpănise vre o dată — nevinovata cocheterie a prietenei sale din copilărie il apropiase pentru tot-deauna de ea. Trecù toată noaptea fără ca Lascar să se găndească la somn, şi cănd se crăpâ de zioă, el poruncì să pue caii. Peste un sfert de cias era pe drum spre Puriceşti.

Dimineaţa era liniştită după o noapte furtunoasă; o mare tăcere domnea pretutindeni. Omului cu voe bună, ii saltă inima de bucurie in asemenea momente la priveliştea minunatei făpturi Dumnezeeşti; cel intristat resuflă mai slobod, aerul cel bun, şi recoritor ii uşurează greutatea de pe piept. In nenumĕrate rănduri Lascar alergase spre fericire pe această cale; i se părea că nici acum nu putea fi altfel, par'că ar fi trebuit să-şi arunce povara sa pe pragul din Puriceşti. Tot mai liniştite se'nşirau găndurile in capul seu; involuntara asociaţie de idei ii aduse in minte scena de la Bursuceni cu bunica Ralu şi partida de preférence, şi fù chiar in stare să suridă la acest gănd. „Nu se poate! Nu se poate!“ strigâ el cu glas tare şi intinse braţele par'că ar fi vrut să stringă pe Catinca la piept. „Nici o putere pămĕntească nu te poate despărţi de mine!“

In acest moment se zărì din depărtare un călăreţ, care venea in fuga mare din spre Puriceşti. Era intăia fiinţă pe care o vedea Lascar in drumul seu şi inima ii bătù răpede; in situaţia sa sufietească era convins, că nu putea venì nimeni călare pe acest drum, fără a se fi găndit să-l intilnească pe dinsul şi de astă dată nu se inşălase; era Dimitrie Albu.

Amĕndoi bărbaţii se uitarĕ in tăcere unul la altul.

„Incotro Lascar?“ intrebâ Albu după o pausă.

„Incotro? Poţi intreba incotro? strigă Lascar. „La Puricești vreau să merg, vreau să mĕ conving dacă in adevĕr Catinca respinge cu atăta lipsă de iubire pe prietenul ei din tinereţe.

In faţa lui Albu era o espresie foarte curioasă; se simţea că el nu putea păstra decăt cu greutate tonul prietenesc cu care se obicĭnuise din adevĕrata dragoste ce avusese pentru Lascar. El simţea că se inşălase. Insuşirile plăcute ale tĕnĕrului il atrăseserĕ, dar nepăsarea lui, lipsa desăvirşită de ori-ce hotărire serioasă amenințau să schimbe lăstarul prieteniei in cumplită indiferenţă, şi energicul Albu se cam ostenise de a mai purta in braţe pe moalele şi copilărosul Lascar. „Iubite Viorescu,“ zise el, sărind de pe cal şi apropiindu-se de tĕnĕrul care se dăduse jos din trăsură, „Dumneata ştii tot aşa de puţin să te prefaci ca şi frumoasa dumitale prietenă, şi simţirile dumitale nu-mi erau necunoscute, cu toate că nu mi-ai vorbit niciodată despre ele. Dar cerul a dat Catincăi o mai mare doză de energie decăt dumitale; ea nu uită ce datoreşte bărbatului seu care merită toată stima şi vede foarte bine că relaţia ei cu dumneata se va sparge mai curĕnd sau mai tărziu. Crede-o pe dinsa şi pe mine, insoară-te cu Roxandra Vrenceanu; dacă iei această hotărire scapi de indată de toate daraverile şi-ţi poţi urma viaţa fără grijă şi fără muncă.“

Lui Lascar i se părù că simte un oare-care dispreţ in aceste cuvinte şi i se suì sĕngele in cap. Stătù in loc şi intinse mecanic mĕna in pĕrul seu, par'că ar fi vrut să se răzime pe ceva spre a face respunsul potrivit. Mĕna i se oprì in coama calului ce sta lăngă dinsul şi-l privea cu blăndeţă.

„Te-a insărcinat Catinca să-mi spui aceasta?“ intrebă el.

„Da,“ respunse Albu. „După scrisoarea ei de eri se temea de venirea dumitale, de aceea am incălecat des de dimineaţă.“

Lascar fierbea. „Atunci bine,“ strigă el indărătnic şi fără a mai sta pe gănduri; „du-te la Bursuceni şi cere pe Roxandra pentru mine! Adio!“

„Peste trei, patru zile vei primì o scrisoare de la mine. Remas bun!“

Lascar se aruncă in trăsură. Gândurile ii umblau incurcate prin cap, in vreme ce caii apucară drumul inapoi spre Valea-Verde. El mai poruncì odată să oprească trăsură şi scoase capul afară. Albu călărea liniştit spre Puricești fără a se uita inapoi. „Porneşte!“ strigă Lascar vizitiului, şi cei patru roibi plecară intr'un galop nebun, până ce intrară pe poarta curţii şi se oprirè dinaintea scărei.

Intăia zi de singurătate trecù ca un vis. Natura işi reclamă drepturile sale şi ii aduse somnul după noaptea cea fără odihnă; a doa zi insă il stăpănì simţirea, ce insoţeşte trezirea nenorocitului, care a dus in ajun la groapă pe una din fiinţele sale iubite. Sufletul seu suferise o mare cutremurare, şi mândria omului drept care sufere şi din causa deşertăciunii lui, il ţinuse până atunci in putere se prefăcù incetul cu incetul intr'o *slăbiciune* desnădejduită. Pentru prima oară i se deşteptarè intrebări in suflet, la inceput numai sub forma unei gândiri ingrijate, până ce in sfirşit ii apărurè ca deslușit scrise, vorbele: iubirea şi prieteşugul te părăsesc; iubirea şi prieteşugul păreau sincere, şi te părăsesc in momentul, când eşti aproape de ruină; simţimintele cele mai nobile ale sufletului omenesc să fie ele numai aparițiì ale unui moment trecètor, sau eşti tu insuţi de vină pentru nenorocirea ce ţi se intimplă? Ce a putut face pe Albu şi pe Catinca să te arunce in bratele lui Vrenceanu, să te sfătuiască să-ţi asiguri viitorul printr'o umilire? Iţi lipsea oare puterea de a te lupta cu agerime incontra persecutărilor? Te despreţuesc ei?

Lascar sări in sus adănc mişcat, când ajunse in şirul gândirilor sale până la această din urmă intrebare, care nu-i mai eşea din minte: „Da,“ strigă el tare; „ei mè despreţuesc, nu mè cred in stare de a lucra cu hotărire, altfel nu s'ar fi agăţat de un asemenea mijloc de scăpare!“ Odată ce apucase această cale, el fù in stare să esamineze cu deamènuntul tot mersul lucrurilor, şi prin sforţarea de a fi singur un judecător nepărtinitor pentru sine, el dobândì şi liniştea trebuincioasă pentru acest sfirşit. Fu silit să-şi mărturisească că nu

făcuse nimic care ar fi putut insufla incredere prietenilor sei, că lăsase toate in plata lui Dumnezeu, că stătuse pe loc ca un copil neputincios in loc de a lucra ca un bărbat!

Lascar se esaminâ cinstit şi nu cruţă de loc propria sa fiinţă. De aceea nici resplata nu intârziè; hotărirea de a se pune pe lucru se coapse curênd. Fără indoială că-i era foarte grea perspectiva miilor de neplăceri cu care era să se ciocnească făţiş, dar era hotărit să se arunce in luptă. Totuş i se părea de prisos de a urma procesul cu Vrenceanu de vreme ce era sigur că toată ţesetura de minciuni trebuia să se destrăme până'n sfirşit fără ajutorul lui; nădejdea de a recăştiga iubirea şi prieteşugul printr'o lucrare energică il impingeau mai mult decât dorinţa de a-şi redobândì locul seu in societate.

Lascar era aşa de mulţumit cu el insuş, două zile după despărţirea sa de Albu, incât i se păru că merită o resplată şi poruncì să-i pue caii spre a merge la Puriceşti; era cu neputinţă ca hotărirea Catincăi de a nu-l mai vedea, să fie serioasă. Dar casa sta ca moartă când oprì trăsura la scară. Un fecior se ivì insfirşit cam cu sfială spuind că nu prea este bine cucoana Catinca. Cu toate aceste el se dete jos voind să vadă pe prietena sa; dar in zadar, uşele erau incuiate. Numai Puica venì spre dinsul il mirosì şi mărăì prieteneşte, altfel totul rămase tăcut şi pustiu. O scrisoare pe care Lascar o trimise Catincăi in aceeaşi seară i se inapoiè nedeschisă.

Lascar se simţì umilit prin purtarea prietenei sale, dar nu se putea oprì do-a o admira, şi planurile sale căştigarè in putere. Erau chiar momente unde i se părea că trebuea să fie recunoscător prietenei sale pentru influenţa ce o avea asupra naturei lui. Dar iubirea il stăpânea in aşa grad incât nici nu se mai gândì la insărcinarea ce o dăduse lui Albu in pripă; această episodă i se părea cea mai neinsemnată din cele intimplate in zilele din urmă, poate fiindcă Bursucenii nu se aflau aproape de Valea-Verde şi că această afacere se putea lămurì prin scris. El fù chiar cam surprins când un ţăran intrâ in casă şi-i inmână o scri-

soare pe care o scoase cu mare grijă dintr'o basma murdară. Lascar cetì următoarele rânduri scrise de Albu: „In Bursuceni au mers toate precum mĕ aşteptam, iubite Viorescule. N'am făcut lui Vrenceanu onoarea de-a intrebuinţa diplomaţia cu dinsul, ci ii explicai scurt şi cuprinzĕtor scopul venirii mele. Inainte de a-mi respunde ii şi tălmăcisem causele care te hotăriserĕ să-i devii ginere, şi avantajele ce există pentru ambele părţi in această căsătorie. El surise, nu făcù nicio obiecţiune şi se inţelese insfirşit cu mine că trebue dat lucrului o spoială de căsătorie din dragoste, mai ales pentru fată, căreia i-ar fi fost foarte greu gândul de-a plăti cheltuelile de resboiu pentru incheerea păcii. Fii mărinimos Lascar, şi nu mĕ da de minciună; cucoana Prohiriţa şi Roxandra ţi-au primit propunerea şi au şi impărtăşit-o la căţiva vecini! Eşti mire şi eu sunt cel dintăi care-ţi urez noroc. Procesul se va da uitării de pe acum, dimpreună cu socotelele epitropiei, şi apuci spre un viitor daca nu fericit, totuş liniştit şi potrivit cu caracterul dumitale pacînic".

Mare trebue să fi fost influenţa esamenului conştiincios asupra lui insuş, din zilele trecute, caci Lascar remase liniştit după cetirea scrisorii. Era chiar o oarecare demnitate in felul in care se acuza singur de această neplăcere şi se tănguia de dinsa ca de un lucru ce-i aducea aminte de vechiul sĕu fel de-a fi şi se deosibea aşa de tare de hotăririle luate deatunci. Fără a sta mult pe gânduri, se aşezà la masa sa de scris şi respunse prietenului sĕu Albu: „Unde m'ai adus prietene? Caracterul meu ţi se părea in adevĕr aşa de nedemn incât ai crezut de absolută necesitate să mĕ pui pe o asemenea cale? Mĕ cutremur de mine insumi, când mĕ gândesc că un om ca dumneata nu m'a crezut capabil de ceva mai bun decât de-a mĕ retrage cu laşitate dinaintea primejdiei unui proces cu un protivnic de soiul lui Vrenceanu, şi totuş nu pot decât să-ţi dau dreptate. M'ai ghicit, aveam trebuinţă de-o doftorie radicală spre a mĕ deştepta din apatia mea bolnăvicioasă. Dar m'am făcut alt om, Dimitrie, o nouă viaţă va incepe de aci incolo: Ca-

tinca mĕ va găsì earăş demn de iubirea ei şi dumneata de considerarea dumitale. Mĕ pot bizuì pe sprijinul dumitale?“

Indată după aceea umplù o altă coală cătră Vrenceanu: „Domnul meu“ ii scrie Lascar, „in acest moment primesc căteva rănduri de la prietenul meu Albu, al căror cuprins imi este cu totul neaşteptat. El nu m'a priceput bine dacă a luat cuvintele mele măgulitoare despre d-ra Roxandra, ca o imputernicire din parte-mi spre a cere măna fiicei dumneavoastre. Mi-ar părea rĕu dacă aş fi pus pe tĕnĕra fată in gura lumii, şi voiu păzì absolută tăcere dacă veţi respăndì vorba, că nu puteţi consimţì la căsătoria sa cu mine, după cum v'am esprimat dorinţa. Avem amĕndoi alte lucruri inaintea noastră decăt petreceri de nuntă. Cucoane Costache, dacă dreptul şi justiţia mai trăesc in Moldova, veţi afla unde duce incercare de-a căuta să tăvăleşti in noroiu cinstea unei familii“.

Acum se aruncaserĕ sorţii. Mai venirĕ cu toate aceste momente in care Lascar se simţea cam amorţit, dar nu trimise pe nimeni după sluga cea dintăi spre a o chema indărăt, şi din ciasul in care Vrenceanu ii avea scrisoarea in mănă nu mai era chip de dat inapoi; trebuea să meargă inainte, şi in grabă, căci protivnicul sĕu infuriat se va pune fără indoială pe lucru cu indoită silinţă.

Indată după pornirea scrisorii Lascar plecă la oraş; işi adusese aminte că episcopul acelei eparhii fusese prieten cu tatăl sĕu, şi de la acesta vroia să ceară un sfat.

Ca la douĕ sute de moşii din Moldova sunt ale mŏnăstirilor sau ale bisericilor, şi o mulţime de procese cu vecinii sau cu arendaşii se nasc neincetat. Abia in vremea din urmă ministerul cultelor a luat asupra sa ingrijirea tutulor moşiilor şi totdeodată şi regularea deosebitelor neinţelegeri; pănă aci, era lucru zilnic de-a se vedea călugări apărăndu-şi dreptul inaintea tribunalelor in chip foarte lumesc. Nu era deci fără folos de-a cere sfat unui călugăr mai ales că Lascar nu ştia fără sfat din ce parte să apuce lucrul mai cu isbăndă, şi advocaţi nu găsea decăt la Iaşi.

Un cântăreț il priimì la ușa episcopului și-i arătă drumul anunțându-l.

Vlădica era un moșneag cu figura plăcută și cu o barbă argintie de-o lungime neobicĭnuită, bine ingrijită, ce cădea pe hainele sale negre călugărești. Capul era acoperit cu un potcap. Fiindcă nici femei nici bărbați nu se abat de obiceiul de-a săruta mâna sfinților părinți ai bisericei, spre a primì binecuvêntarea, mâinele albe și bine ingrijite nu sunt rare la călugări, bine înțeles in rangurile ierarchice mai inalte; popa din sat, care umblă cu plugul și trebue să-și vadă singur de vite, nu-și poate permite luxul cosmeticurilor ce inmoae pelea.

In vreme ce bĕtrânul examina pe Lascar cu un suris prietenos, el își netezea barba cu una din mâni, ear cealaltă se juca cu boabele de lână ale mătăniilor.

„Bine ai venit, fiu al marelui logofĕt Viorescu“, zise episcopul cu o voce ce avea încă sunet plăcut. „Dă-ne dulceață și apă Teodosie, adaogă el, uitându-se la slugă. Această poruncă e nelipsită după cele dintâi cuvinte de bună primire.

Știm, că Lascar era un om plăcut in societate; hotărirea energică pe care o luase, și grija dragostei sale care-i sta pe inimă, ii dedeau prin alternarea și influența reciprocă a lor un farmec mai deosebit, astfel incât vlădica se simți atras de tĕnĕrul bărbat care sub formele civilisației occidentale știuse să păstreze simplicitatea moldovenească. Lascar fù silit să remâe la prânz, și mâncă cu evlavie bucatele de post ce i se puserĕ inainte; și când episcopul își scoase după prânz papucii din picioare, și se așăzâ turcește pe un divan poftind pe musafir să facă acelaș lucru, atunci nu-i fù greu lui Lascar să apuce firul ce era să-i ajute spre a eși pe drum bun din labirintul procesului sĕu. Episcopul ascultă cu luare aminte și interes istorisirea care-i era cunoscută in unele părți. Lascar vorbì aproape un cias cu mișcare crescĕndă și sfirșì rugându-se de un sfat.

Urmă o lungă pausă, apoi bĕtrânul zise despicat și

surizĕnd: „presidentul tribunalului oraşului nostru mi-e nepot!“

Acest respuns era foarte caracteristic pentru starea de lucruri in Moldova; spiritului simplu al călugărului i se părù foarte firesc să vorbească mai nainte de toate despre inrudirea sa cu presidentul şi să se bizue pe dinsul pentru isbănda causei celei bune. Se trimisese indată după nepot, care deşteptat din somnul sĕu de după prănz, era cam mahmur la inceput, dar incetul cu incetul desgheţat de unchiul sĕu, se arătă foarte vioiu in priceperea lucrului. După o lungă discuţie se puse la cale să se facă apel la Divanul din Iaşi pentru pricina principală care se hotărise la prima instanţă in favoarea protivnicului lui Viorescu, ear pentru sustragerea cunoscutei scrisori să se deschidă un proces criminal şi să ceară carte de blăstem de la biserică pentru descoperirea adevĕrului.

Lascar o fi avut aerul mirat de această din urmă deslegare. Bĕtrănul episcop se uită la dinsul surizĕnd, il pişcă părinteşte de obraz şi-i zise: „Par'că nici nu pricepi despre ce vorbim noi aici? Tinere, Dumnezeu a dat mare putere bisericei, şi frica de blăstemul ei a intors mulţi rĕi şi pĕcătoşi. Te vei convinge singur daca poate să mai persiste cineva in minciună!“ Lui Teodosie i se dete o poruncă, şi el se intoarse curĕnd după aceea ţinĕnd o foae de hărtie scrisă in mănă.

„Citeşte“, zise episcopul serios. Lascar cetì: „Din voia lui Dumnezeu noi episcopul etc. etc.

„In urma unei adrese scrise a tribunalului local şi spre a ajunge la adevĕr in privinţa delictului lui N. N. am dat această scrisoare, dar mai intăi povăţuim părinteşte pe N. N. să recunoască inaintea lui Dumnezeu şi după cugeţul sĕu curatul adevĕr şi să nu se orbească de nicio consideraţie; căci asupra celui ce ascunde adevĕrul cu intenţie ne esprimăm cum urmează: Trupul sĕu să nu se prefacă niciodată in ţărină, şi să fie blăstemat de Dumnezeu fără milă şi iertare; partea lui pe lume să fie vaerele leprosului, şireangul lui Iuda şi soarta prigonitorilor lui Christos, a

Iudeilor care l'au restignit; să pribegească tremurând şi fără odihnă in jurul pământului ca şi Cain; ângerul lui Dumnezeu să-l gonească in focul cel veciinic; să nu se bucure de viaţa lui, de munca lui, de averea lui şi să o risipească vêntul ca nisipul; urgia lui Dumnezeu fie pe capul său şi munca lui să nu aducă niciodată rod; să fie blăstemat de toţi sfinţii precum şi de cei 318 cucernici părinţi, care au fost adunaţi la Nicea şi in alte sfinte sinoade; femeea lui să fie văduvă, copii săi cerşitori fără ajutor, fără noroc in lume. Dar dacă N. N. se pocăeşte, recunoaşte adevărul şi-l spune, atunci va fi ertat şi binecuvêntat. Amin."

Lascar numai putù scoate o vorbă, după ce cetise acea foae de hârtie. Episcopul, poate chiar şi presidentul crezură că tăcerea sa era produsă de efectul ingrozitor al armelor bisericeşti, pe care le vedea pentru intâia dată; acest din urmă zise: „Da, da aşa ceva impresionează. Noi numim aceasta o carte de blăstem şi mulţi făcători de rele au căzut in genunche dinaintea ei. Blăstemul se dă după cererea tribunalului, când mărturiile sunt indoioase, şi se trimite la preotul parochiei unde locueşte cel bănuit; după sfirşirea liturghiei se ceteşte hârtia dinaintea tutulor creştinilor adunaţi, fiind faţă şi un membru al tribunalului, apoi se inmânează bănuitului, in vreme ce clopotele bisericei vestesc faptul intregului oraş. In casuri foarte grave metropolitul porunceşte să se cetească blăstemul in toate bisericelele Moldovei, şi-ţi poţi inchipuì in ce stare este omul al cărui nume e blăstemat la acelaş cias in toată ţara in sunetul nenumăratelor clopote. E ingrozitor"!

„In adevăr, ingrozitor", respunse Lascar.

„Deaceea fiecare caută să nu ajungă in această stare, fie el vinovat sau nu", urmă presidentul. „Blăstemul e făcut in mod condiţional, dar şi asupra nevinovatului remâne ceva din el, să mă crezi. Sunt convins că Vrenceanu se va astêmpăra, numai dacă va afla, că e ceva aşa in aer, şi mă insărcinez să-l fac cu chipul acesta mai impăciuitor. Pentelei Creţu e aci; voiu istorisì acestuia in

cea mai mare taină, ce intenţii aveţi, şi Vrenceanu va afla totul".

Lascar nu era deplin convins despre efectul ce va produce acest mijloc asupra protivnicului seu, totuş se intoarse mai liniştit la han după ce sărută mâna şi mulţumì episcopului care-l binecuvêntă. Aci il aştepta o surprindere plăcută — o scrisoare de la Albu pe care o citì cu mulţumire crescêndă.

Prietenul ii scria:

„Lascar, scrisoarea dumitale m'a surprins; de va fi surprinderea plăcută or dureroasă aceasta atêrnă de la dumneata. De o cam dată nu pot judeca altfel decât că ai ajuns odată la energia bărbătească. Intru această iţi doresc noroc din fundul inimii. Insă inainte de a fi vorba despre ceeace e de făcut sunt dator să-ţi dau o lămurire, de ce mi s'a părut singura cale potrivită căsătoria cu Roxandra. Un proces e pretutindeni lucru indoios, la noi in ţară insă e şi mai ingrijitor, mai ales când protivnicul este un Vrenceanu. Nu ajunge să infăţişezi tribunalelor actele trebuincioase şi să aştepţi apoi liniştit, până eşti poftit să mai dai cel puţin câteva lămuriri inainte de a se pronunţa hotărirea; din momentul in care ai să incepi un proces, ai să intrebuinţezi toate puterile fisice şi morale spre a aduce lucrul pe cale de succes. Firesţe că avem la Iaşi avocaţi invăţaţi şi dibaci, dar ajutorul lor nu e de ajuns; trebue sĕ te lupţi singur pe cămpul de bătae dacă vrei să invingi. Judecătorii noştri sunt de trei categorii, şi nu e o taină pentru nimeni in care anume categorie trebue socotit cutare sau cutare din ei. In cea dintăi categorie se află oameni de treabă, cărora le poţi incredinţa afacerea dumitale fără a-ţi bate capul mai departe, bărbaţi care-şi indeplinesc sarcina lor de magistraţi cu conştiinţă şi nu se uită nici in dreapta nici in stinga când e vorba de datorie. In faţa lor insă se află alţii care se uită şi in dreapta şi in stinga, spre a vedea care parte poate plăti mai mult, şi aceştia alcătuesc a doa categorie. Cea de a treia in sfirşit este poate cea mai periculoasă. E categoria hatirgiilor, care resping mita cu dis-

preţ, dar lasă pe rude şi prieteni să-i convingă să dea dreptate cutăruia sau cutăruia. De obiceiu sunt oameni foarte blănzi, căci in Moldova nu prea se intălnesc de acei care aduc pagubă cuiva din rĕutate, şi din bunătate nu pot zice nu, cănd o verişoară, o mătuşă iubită sau un bun prieten il roagă să-şi dea glasul uneia din părţi, şi ei se cred foarte cinstiţi, că nu au luat parale, şi se uită cu dispreţ la cel mituit. Cu căt mai numeroşi sunt representanţii celei intăi categorii intr'o ţară, cu atăt mai sus e acolo treapta educaţiei morale, şi nu trebue să te miri de loc, iubite prietene, că la noi sunt departe de a se afla toţi judecătorii din acea intăi clasă. Am mai vorbit noi odată despre acest lucru; ceea ce am spus atunci se potriveşte şi acum. Dacă vine procesul dumitale la Iaşi e vorba de a şti hotărit mai intăi de ce categorie se ţine unul şi altul din judecătorii dumitale; apoi vine studiarea cum se poate ajunge la fiecare, dacă majoritatea e alcătuită din oameni cinstiţi şi in cas contrar cum se poate, ajunge cu aurul la D-l N. sau M. şi căt anume e de dat, şi care prieten sau care prietenă va lucra cu mai mult succes asupra lui X. Vezi aceasta e o artă ce nu e dată fie-cărui; psichologia şi ăncă te miri ce altă ştiinţă vor să fie intrebuinţate. Ai puterea de a intreprinde un asemenea lucru? Nu te supăra Lascar, nu aveam incredere in dumneata. Felul cum ai dus lucrul la tribunalul de primă instanţă m'a făcut să perd tot curajul. Dacă simţi insă pornirea de a te arunca in luptă, spre a scăpa pe calea această dreaptă cinstea familiei dumitale, dacă simţi că o poţi duce până la urmă, spre a nu părăsi ostenit arena inainte de sfirşit şi a face prin aceasta posiţia dumitale socială şi mai grea—atunci in numele Domnului. Voiu sta earăş alături cu dumneata prin sfaturi şi lucru, spre a indrepta rĕul pe care l'am făcut prin neincrederea mea in puterea dumitale morală!—Peste căte-va zile plec la Iaşi".

(Va urma).

AELIUS LAMIA[1]

Amic al Muselor, departe
Pe marea Cretei să le ducă,
Lăsa-voiu grija ş'intristarea
La a furtunelor nălucă!
Ce-mi pasă mie care rege
Pe ţĕrmurile ingheţate
A Ursei este mai puternic,
De sperie pe Tiridate![2]
O dulce musă Pimpleană[3]
Iubind seninele isvoare,
Cununi lui Lamia 'mpleteşte
Din flori ce se deschid la soare!

---

1) *Lucius Aelius Lamia* fratele mai mic al lui Quintus Aelius Lamia, era descendentul unei nobile familii şi pretindea că se coboară din *Lestrygoni*, un popor de uriaşi antropofagi cari fundase oraşul *Formiæ* despre care se pomeneşte in Odyssea (Homer, Odyssea, X. 81 — Pliniu Hist. Nat. III. 5), era amic intim al lui Horaţiu, se ocupa cu studiul literaturei şi făcea versuri. Resboaele ce se petreceau peatunci in Armenia ingrijeau lumea Romană şi in special pe Lamia, care se temea ca nu cumva datoriile sale de oştean să-l răpească de la studiele sale scumpe. Pentru a-i alina ingrijirile i-a adresat Horaţiu oda de faţă la anul 731, avĕnd 42 de ani.

2) *Phraate* regele Perşilor, in urma unui resboiu contra Romanilor trimise soli la Roma să ceară inapoi pe fiii sĕi prisonieri şi pe *Tiridate* regele Armeniei, care-l bătuse şi-i luase regatul, dar pe care cu ajutorul Scythilor Phraate il isgonise din domnie, luăndu-i tronul.

3) *Pimplea* era un munte din Thracia cu un orăşel şi o fóntână inchinate muselor.

Zadarnic ale mele cănturi
L'ar înălța fără de tine!
Tu dar cu blăndele-ți surate
Din versuri noue se cuvine
Să-i faceți pe lyra de Lesbos
Cântarea cea nemuritoare!

Horațiu. Cartea I. Oda XXVI.

AD VARUM(1)

Inaintea sfintei vițe alt pom Vare, nu sădi,
Pe-ale Tiburului coaste priincioase de-a rodi
Și spre-a Catilului ziduri(2). Celor ce nu-și udă gătul
Bacchus le dă drept tovarăși tot necazul și uritul.
Numai bĕnd se duce grija rozĕtoare pe pustii!
Cine după bĕutură, la a vieței sărăcii,
Ori la munca ostășească se gândește? Oare cine
Nu te cântă, tată Bacchus, mai cu drag atunci pe tine
Ori pe Venerea frumoasă? — Dar nu-i bine de trecut
Peste marginea firească darului ce ne-a făcut
Bunul zeu, ce drept povață ne dă lupta incleștată
Intre Lapithi și Centauri, din beție intărtată!
Evius ne sfătuește ear să nu fim urgisiți
Cum au fost Sithonii(3) lacomi, când de patimă orbiți

1) *Quintilius Varus*, poet celebru, amic al lui Horațiu, poseda o vilă la *Tibur* (azi Tivoli), lângă Roma, pe locul unde se află acum o biserică închinată «*alla Madona Quintiliola*» intru amintirea poetului. — Făcută la 726 anul Romei, Horațiu avea 37 de ani.

2) Orașul *Tibur* a fost clădit de *Catilus*, se zice mai nainte de clădirea Romei.

3) *Sithonii*, o seminție greacă din Thracia, vestită prin brutalitatea și necumpĕtarea năravurilor sale. Bacchus ii avea in urgie, din causă că erau arțăgoși la beție!

Nu puteau păzì hotarul dintre crimă şi dreptate.
— Nu eu făr de-a ta voinţă Bassareule(1) curate
Punea-te-voiu in mişcare(2), nici de mâna-mi desvelit
Fi-va symbolul tĕu sacru, cu frunziş acoperit!
Fă să înceteze insă cymbalele-asurzitoare,
Ş'a lor Berecyntiu trombiţi, pe-a lor urme trăgĕtoare
De orbeşti iubiri de sine, de mândrie ce pe sus,
Tot mai mult decât se cade, capul sec şi-l poartă sus
Şi de 'ncrederea aceea care-a tainelor solie
Tot atât o ocroteşte cât şi sticla străvezie!

Horaţiu. Cartea I. Oda XVIII.

ARCHYTAS(3)

NAUTA

Tu, ce mările, pământul o Archyta mĕsurai,
Ş'a nisipurilor boabe nesfirşite numĕrai;
Lângă ţĕrmurii Matinei(4), a ta umbră 'nlănţuită,
De-a ţărinei binefaceri zace astăzi părăsită!

1) Epitetul de Bassareus vine după cum arată *Kreutzer* (Symbolik. Vol. III. pag. 363) de la vorba grecească: *Βασσαρὸς* «vulpea», fiindcă in Asia Mică, Bachantele se imbrăcau cu piele de vulpe, la orgiile ce insoţeau sĕrbătorile zeului.

2) Cei vechi aveau obiceiu de-a scoate, ca şi la noi, cum se face cu icoanele, — statuele zeilor ca să le plimbe pe drumuri. Poetul face alusiune la sĕrbătorile Bacchanalelor, cari erau prilejul celor mai mari desfrĕnări, legându-se de-a nu lua parte la aşa serbări spre a păstra curat şi sincer cultul zeului sĕu iubit.

3) Pe timpul micei călĕtorii la Tarent, Horaţiu compuse acest frumos dialog intre un marinar şi umbra lui *Archytas de la Tarent*, filosof pythagorician, contimporan şi amic al lui Platon, geometru, astronom, om de stat şi general. El fusese ales de şese ori cap al republicei Tarentului şi perì inecat pe coastele Apuliei. Se atribuesc lui Archytas mai multe descoperiri, precum aceea a şurubului şi a macaralei. Se zice că el construise un porumbel sburător. — Compusă la anul R. 717, in virsta de 28 ani.

4) *Matinum* sau *Matinus* şi *Matina* un munte sau o vale cum zice Aeron, un promontoriu cum zice Porphyrisa, la hotarele Lucaniei.

Ce folos avut'ai, bolta cerului s'o fi pĕtruns
Şi cu mintea pân la polul cel rŏtund să fi ajuns,
Dac'a fost să mori odată?

ARCHYTAE UMBRA

A murit şi conmeseanul zeilor, vestitul tată
Al lui Pelops(1) şi Titoniu(2) cel in aer inălţat,
Minos care fù de Joe in sfat tainic aşezat,
Apoi fiul lui Panthois(3) in Tartar ear se găseşte,
Astăzi pentru a doua oară; in zadar adeveresţe
Pavăza-i păstrată'n templu, că la Troia s'a luptat
Şi că 'n ghiara morţii negre numai trupul şi-a predat,
Totuş a murit ş'acesta carele-i privit de tine
C'adevĕrul şi natura le-a fost tălmăcit mai bine!
— Pe toţi tot aceeaşi noapte ne aşteaptă şi când-va
Calea morţii trebuì-vom impreună a călca.
Furiile dau pe unii pradă crăncenului Marte.
Marea cea nesĕţioasă pe corăbieri şi'mparte!
La un loc bĕtrăni şi tineri, cu-a lor pompe funerare
Stau grămadă nesfirşită. Nici un cap trecere n'are
La fieroasa Proserpină(4). — Şi eu fost'am inghiţit
De Ilyricele(5) unde pe cari Notus le-anteţit
A lui Orion culcare insoţind-o cu mănie!
Inima ta cruntă insă, plutitorule nu fie!

---

1) *Tantalus*, tata lui Pelops, care fù in Olymp conmeseanul zeilor.

2) *Titonius* fù inălţat, răpit, de Aurora in aer.

3) *Fiul lui Panthois* era Pythagora, filosof de la Samos, fiul lui Menarchus. Pentru a face pe lume ca să creadă mai mult in doctrinele sale, el pretindea că-şi aminteşte a fi fost cu mult mai nainte, pe timpul resboiului Troiei, la care luase parte, intrupat in *Euphorb* fiul lui Panthois. El pretindea a-şi fi recunoscut pavĕza ce purta in luptă şi care se păstra in Templul Junonii de la Argos.

4) Cei vechi credea că nimeni nu poate murì pănă ce Proserpina nu-i va tăia un fir de pĕr.

5) *Undele Illyrice* , partea regatului Macedoniei ce nu trebue confundată cu *Ilyria* celor vechi, care formă Ilyria de azi (Dalmaţia, Croaţia, Esclavonia).

Capului, oaselor mele care zac neingropate
Dăle-o mănă de ţărină, de la vĕnturi spulberate,
Ş'atunci fie-ţi Eurusul ce frămĕnta mănios
Valurile Hesperiei(1), pentru fapta-ţi priincios,
Şi pădurile Venusei(2) ocrotindu-te să bată!
Dee-ţi la căştig isbăndă Joe dreptul, ca resplată
Ear Neptun apărătorul sacrului Tarent să-ţi dea
Bunurile căte-i vrea!
Indrăsnirea-i tu a face vre un fapt nelegiuit
Ce de-ai tĕi urmaşi sermanii poate fi cu rĕu plătit?
Poate c'o pedeapsă dreaptă ş'o schimbare de noroc
Te aşteaptă şi pe tine? De m'ai părăsi pe loc
Nici un blăstem de-ale mele nu va remănea zadarnic
Şi nu te-o spăla de crima-ţi nicio jertfă!
Căt de grabnic
Ţi-ar fi drumul, pentru mine aşa mult n'o să'ntărzii;
Svirle-mi de trei ori ţărină(3), ş'apoi du-te unde ştii!

Horaţiu Cartea I. Oda XXVIII.

D. C. OLLANESCU.

---

1) *Valurile Hesperiei*—Marea Spaniei.

2) *Vanusia* sau *Venusia* azi *Venosa*. Oraş al Apuliei in Dannia aproape de Lucania la sud de Cannes. Era patria lui Horaţiu.

3) Era un obiceiu pios pentru trecĕtori de-a arunca de trei ori ţărină, pe trupul celor remaşi neingropaţi. — Acest obiceiu se păstrează şi la noi căud se inchide groapa cui-va.

HĂRTII VECHI

ROBI.

(1700—1800)

In zioa de $^{1}/_{13}$ Mai 1888, Princesa Imperială Regenta de Brasilia, Contesa d'Eu, in lipsa Maiestăţii Sale Impĕratului Dom Pedro, semnă cu o pană de aur, ce i se oferise prin subscripţie populară, actul care sancţiona legea votată in ajun de Corpurile legiuitoare din Rio-de-Janeiro, prin care se emancipau 723,500 de sclavi! Legea in cestiune era foarte simplă şi se compunea din douĕ articole:

Art. 1. Sclavagiul este desfiinţat in Brasilia din zioa promulgării acestei legi.

Art. 2. Toate dispoziţiile contrarii legii de faţă sunt abrogate.

A trebuit aproape un secul de lupte, căteodată foarte crăncene ca Marele Imperiu latin din cealaltă emisferă să ajungă la acest resultat creştinesc.

Căt pentru desfiinţarea sclaviei in Statele-Unite din America de Nord, ne reamintim cu toţii săngerosul resboiu din 1862, in urma căruia numai a putut triumfa umanitara idee!

La noi «*Desrobirea Ţiganilor*» ca toate celelalte mari chestii sociale, s'a resolvat, spre gloria naţiei Romăne, in pace, cu frăţească dreptate şi fără să se fi vărsat o singură picătură de sănge!

La anul 1847, Domnitorul George Bibescu prin ofisul domnesc sub No. 143 din 13 Fevruarie, emancipă robii Episcopiilor, mŏnăstirilor şi a metoaşelor lor, tără nicio despăgubire. — Emancipaţii furĕ supuşi la *bir* ca şi ceilalţi *birnici*

şi cu capitalul acestui *bir*, administrat deosebit de celelalte venituri ale vistierii, se decise a se rescumpĕra Ţiganii proprietarilor particulari cu bună invoială.

La 1848, guvernul, eşit din revoluţia populară, decretâ «*desrobirea Ţiganilor*» fără deosebire şi tără despăgubire, cea ce insă nu ţinù decăt trei luni, după care Ţiganii particulari reintrarĕ in robia lor secularâ!

Insfirşit la anul 1855, înţeleptul nostru Domn Barbu D. Ştirbey decretâ desrobirea Ţiganilor particulari cu o despăgubire de zece galbeni de fiecare individ.

Art. 1 din această lege glăsuea: «*Robia este desfiinţată*».

O altă dispoziţie a legii prescria ca: «*o zi de solemnitate publică se va hotărì, in care să se celebreze pe fiecare «an in eternitate acest act al desfiinţării Robiei din Principat*».

Din nenorocire această bună dispoziţiune a rĕmas in nelucrare, deşi *desrobirea Ţiganilor in 1855*, precum şi *desrobirea Clăcaşilor in 1864*, meritau a fi serbătorite ca două acte mari, cele mai mari, ce poate săvirşì o naţie iubitoare de dreptate, de progres!

In Moldova, Domnitorul Mihail Sturza ăncă din anul 1844, decretase *desrobirea Ţiganilor*, ceeace inspirase tĕnĕrului poet V. Alecsandri, una din cele mai frumoase ale sale improvisaţii:

«Te slăvesc o zi ferice, sfântă zi de libertate!
. . . . . .
«Căci Ţiganul liber astăzi se deşteaptă fericit
. . . . . .
«O Moldovo, ţară mândră, tu ce dai sfânta dreptate
«Braţul tĕu ce sfarmă astăzi un jug aspru de robie
«Ţie insu-şi pregăteşte viitor de libertate!
. . . . . .

Peste 34 de ani această profeţie a poetului se indeplinea la Plevna!

La noi, muntenii, Bolliac, mal ales pregătise opinia publică pentru desrobirea Ţiganilor prin cunoscutele sale poesii: «*Fata de Boer şi fata de Ţigan*» — «*Ţiganul vĕndut*» — «*O*

Ţigancă cu pruncul său» etc. tot astfel precum celebra scriitoare americană Mistress B. Stowe, emoţionase opinia publică din Statele-Unite cu nemuritorul seu roman «*La cabane de l'oncle Tom*».

Ceea ce-mi propui astăzi, nu este a face istoricul «*Robiei*» la noi, a cărei urme le găsim încă de la anul 1340! Doresc numai prin publicarea actelor ce urmează, a arăta generaţii actuale, care a avut fericirea a nu cunoaşte «*robia*» starea miserabilă a acestor nenorociţi care se vindeau, se dărueau, se schimbau drept alţi ţigani sau drept *vite*, ba chiar drept *obiecte casnice*, se despărţeau membrii aceleiaşi familii şi când fugeau, se urmăreau ca vitele, şi mai tărziu, când începurĕm a avea o gazetă oficială, se publicau printr'insa *ţiganii fugari* intocmai ca *vitele pripăşite* de astăzi: «Drept aceea «se face tutulor cunoscut că ori unde se vor dovedì nişte «asemenea Ţigani să se prinză şi in bună pază să se trimiţă «la Departament», citim in Buletinul gazetei oficiale No. 56 din 11 Septemvrie 1838! Ne putem lesne inchipuì ce insemna «*să se prinză*» şi mai ales: «*să se trimiţă in bună pază!*»

Publicăm de astă dată 20 acte de vĕnzări şi schimburi de ţigani, incepĕnd de la 1708 până la 1805, şi vedem că in acest rĕstimp de un veac, preţul unui suflet de ţigan a variat intre 20 şi 50 talere, negreşit după aptitudinile individului; o singură vĕnzare găsim in 1803 de o Ţigancă, o Ţigancă de curte, vĕndută drept 170 taleri şi trebue să fi fost mare meşteră in cusături această Ţigancă, incăt să intreacă cu atăt de mult *preţurile curente!*

Imi reserv să public peste puţin şi căteva acte de la nişte judecăţi de Ţigani, care vor arunca o lumină vie asupra legislaţii şi asupru obieeiurilor străbunilor noştri din veacul trecut. Pe acele vremuri ca şi acum judecăţile erau neterminabile, aşa un proces inceput la 1782 n'a luat sfirşit decăt la anul 1801, peste 19 ani! Un alt proces, pentru o fată de Ţigani, a ţinut de la 1805 până la 1827, adică 22 de ani! Şi costisitoare erau judecăţile pe la inceputul acestui veac, ca şi acum la sfirşitul lui, căci socoteala procesului pentru fata de Ţigani, presentată de *partea adversă* sau de *defendorele* cum

s'ar zice astăzi, se urca la peste 9300 Taleri! o sumă colosală pentru acele timpuri. — Dar voiu vorbì mai pe larg asupra acestui subiect, când voiu publica chiar anaforalele acestor judecăţi.

GEORGE I. LAHOVARI.

Bucureşti, 26 Octomvrie 1888.

No. 1 — Porunca lui Constandin Vodă Brâncoveanu pentru niştе ţigani (1707).

. . . . . *Iω* Constandin Voevod . . . . . ţie Danco Bogdănescule cu verii tĕi! Cătră aceasta iţi fac in ştire domnia mea, că aicea la domnia mea au spus Matei pitar Poenaru pentru niştе ţigani ce i-a fost dat socru-seu Dumitraşco căpitan Spineanu de zestre, anume Păun ţiganu cu sălaşul lui, care ţigani i-aţi fost vĕndut voi lui Stefan serdarul, şi avĕnd voi multă pricină cu Dumitraşco căpitan Spineanu pentru aceşti ţigani, au fost trimes jupăneasa lui Stefan serdaru in multe rânduri la voi ca să veniţi să staţi de faţă la judecată să vĕ isprăviţi cu Dumitraşco căpitan Spineanu, şi voi nicidecum n'aţi vrut să veniţi in viaţa lui, şi jeluindu-se Dumitraşco Spineanu la Domnia Mea, cum că nu vreţi să veniţi la judecată, i-am fost dat cartea Domnii Mele de volnicie să-şi ia ţiganii de unde i-aţi vĕndut voi, iar după moartea lui Dumitraşco Spineanu, voi v'aţi fost sculat de aţi mers cu ginereseu Matei pitar Poenaru, de v'aţi judecat de faţă inaintea credincios boiarinului Domnii Mele Constandin vel căpitan za Cerneţi şi judecata aşa v'au ajuns să vĕ dea Matei pitaru Poenaru . . . . . şi să vĕ luaţi voi . . . . . să juraţi cum că acei ţigani sunt ai voştri, iar n'au fost ai lui Dumitraşco Spineanu şi când a fost la jurămĕnt, iar voi n'aţi putut jura cu cine v'a dat el, ci aţi jurat cu cine aţi ştiut voi şi n'aţi putut jura pe tot sălaşul, ci aţi jurat numai pe Păun ţiganul cu doi feciori ai lui, iar pe ţigance n'aţi putut jura, ci v'aţi tocmit cu Matei pitaru să-i daţi schimb ţigance pentru ţigance, după cum am vĕzut Domnia mea şi zapisul

vostru la mâna lui, şi când este acum, ţigancele, zice, că nu i le daţi şi-l apucaţi să vĕ intoarcă şi cheltuele voastre ce aţi făcut cu jurătorii. De care lucru iacă că vĕ poruncesc Domnia mea in vremea, ce veţi vedea această carte a Domnii Mele, ear voi să căutaţi să daţi ţigancele precum vĕ scrie zapisul vostru şi să-i lăsaţi in pace de cheltuelile voastre, ear de aveţi voi altceva cu dinsul să veniţi de faţă, să vĕ isprăviţi, că de nu veţi venì voi trimite Domnia mea de vĕ vor aduce cu treapăd. (Urmează formula slavonească). Martie 8, leat 7218 (1707).

(semnat) *Iω̃* Constandin Voevod.

(L. P.)

Altă semnătură cu roşu.

Vel logofăt-procitoh.

No. 2. — A. 1725. — Schimb o ţigancă pentru o ţigancă.

Dat'am zapisul nostru la mâna dumneaei jupânesei Sandei, fata popei Dobre, ca să-i fie de incredinţare şi de intărire cum să se ştie că luând un ţigan al d-ei anume Oprea, ţiganul, pe o ţigancă a mŏnăstirii anume Margarita, ni s'au dat schimb pentru această ţigancă, anume Constandina ţiganca; pentru aceea i-am dat scrisoarea noastră la mâna d-ei Sandei, ca să aibă a stăpânì pe Margarita, ţiganca cu pace pentru că am luat schimb ţigancă pentru ţigancă; ear o copilă a Mărgăritei anume Ioana, ce o au făcut cu Oprea, ţiganul, au rĕmas să fie in mŏnăstire că aşa ne-am aşăzat şi pentru credinţă am iscălit. 31 Martie, leat 7233 (1725).

Ear de va putea da in schimb altă copilă de ţigan pentru Ioana, copila Margaritei, noi să avem a primì că aşa ne-am tocmit.

(semnat) Stefan, Igumenul Govorii.

Iacov, Ieromonah, Clisiarh.

No. 3. — A. 1727. — Pentru niştе ţigani fugiţi.

Adică eu Şerban Stancioc Slăvitescu dimpreună cu soţia

mea Sanda, dat'am scrisoarea mea ca să fie de bună credinţă la mâna dumneaei Catrinei Olănească, precum să se ştie, că intimplându-se de-a fost trecut Oltul (1), un ţigan anume Oprea cu ţiganca şi cu copii şi altă ţigancă anume Andronica, care a fost cumpărate de la . . . . . dintr'a noastră pricină, şi apucându-ne dumneaei cu mare strinsoare pentru ţigani şi fiind de unde să-i iea, mi-au luat o ţigancă cu o copilă a ei, anume Dragomira şi mi-au luat o bivoliţă cu lapte şi cu juncul ei şi patru boi şi o junincă şi un junc; ci ţiganca Dragomira cu copila ei au fost tocmită cu dumnealui logofătul Mihalcea, vameşul de la ocnă, drept taleri 32, din care am şi luat pe jumătate banii, taleri 16, ear ceilalţi a fost să-i luăm după ce voiu duce ţiganca, ci intimplându-se prepusul acesta asupra mea şi temându-se că voiu fugi, m'au coprins de mi-a luat acestea ce s'au zis mai sus, şi fiind nepreţuite, am dat acest zapis la mâna dumneaei, cum că voiu umbla şi voiu face cum voiu putea de voiu trece ţiganii şi de-i voiu trece să fiu eu in pace şi pe Dragomira ţiganca cu copila ei să le dau logofătului Mihalcea, precum am tocmit, ear vitele să mi le iau; ear de nu voiu putea trece ţiganii, să fiu de faţă şi să mi se preţuească vitele cu preţul lor şi ce nu se va ajunge, să aib a respunde şi la datoria dumneaei şi la a logofătului Mihalcea şi pentru mai adevărată credinţă am iscălit mai jos şi am pus şi degetul in loc de pecetie, ca să se crează. — 25 Noemvrie, leat 7235 (1727).

Mai luatu-mi-au şi un cal murg breaz care şi acesta să se preţuească.

† Eu Şerban Slavitescu.

† Eu Radul Hagiul, martor.

No. 4. — O ţigancă vănduiă drept 32 zloţi (1732).

Adică eu Gheorghiţă Poenaru, impreună cu fraţii mei, anume Răducanu, i Dumitraşco, i Matei, i Toma, dat'am a-

1) La acea epocă Oltenia era sub guvernul austriac, şi deci Ţiganii trecând Oltul, trecuse in ţară străină.

cesta al nostru zapis la mănа dumnealor neichilor Stefan şi Costandin, fraţilor noştri, ca să fie de mare credinţă cum să se ştie, că fiind noi datori o ţigancă lui Mihai Milinescul şi negăsind ţigancă să cumpĕrăm şi noi avĕnd o copilă de ţigan anume Preda, am tocmit-o dintre noi frăţeşte cu zloţi 32, care impărţindu-se pe opt fraţi, au ajuns de frate căte zloţi patru, ci nenea Stefan şi Constandin ne-au dat partea dumnealor de bani toţi in mănа mea şi am dat ţiganca in mănа neikii lui Stefan să o dea Milinescului, şi să ne măntuiască de cătră Mihai Milinescul, să nu mai avem gălceavă cu Milinescu; ear nedănd nenea Stefan ţiganca, Milinescu să o caute la dumnealui nenea Stefan, că nouĕ ne-au plătit ţiganca dumnealui şi i-am dat ţiganca in mănă dumnealui să o dea Milinescului, ear de s'ar intimpla să fugă ţiganca de unde va fi să vie la noi, noi să o dăm, să nu o oprim, ear de o vom oprì, să fim inchinaţi gloabă zloţi 50, pentrucă noi am luat banii toţi şi pentru mai adevĕrată credinţă, am iscălit, puindu-ne şi pecetia mai jos ca să se crează. — Septemvrie 14, leat 7240 (1732).

(Iscăliţi:) George Poenaru
Dumitraşco Poenaru
Matei Poenaru
Toma Poenaru.

No. 5. — A. 1734. — O fată de ţigani vĕndută drept 37 zloţi.

Adică eu Răducanu Poenarul dat'am zapisul meu la mănа dumnealui nenei Stefan, frăţinu-meu precum să ştie că avĕnd eu o ţigancă anume Anuţa, fata lui Dumitraşcu ţiganul, şi neavĕnd bani ca să mĕ imbrac, să-mi chivernisesc viaţa mea, m'am tocmit cu dumnealui de-a mea bună voie de i-am vĕndut-o in bani gata, zloţi 37, şi mi-au dat aceşti bani toţi deplin in mănа mea, deci deacum inainte să aibă dumnealui a o stăpănì cu bună pace, de cătră mine şi de cătră toţi fraţii mei, dumnealui şi coconii dumnealui, nepoţii, strănepoţii căţi

Dumnezeu ii va dărui şi pentru mai adevĕrată credinţă m'am iscălit mai jos ca să se crează. — 15 Iunie 7242 (1734).

(Semnat:) Răducanu Poenaru.

No. 6. — A. 1746. — O fată de ţigani vĕndută drept douĕzeci taleri.

Dat'am acest al meu adevĕrat şi incredinţat zapis, la cuvioasa mâna Prea Osfinţii Sale părintelui Kyr Grigorie, eclisiarchul sfintei Episcopii Rămnicului, precum să se ştie că de-a mea bună voie am mers la Sfinţia Sa de am făcut tocmeală şi i-am vĕndut o fată de ţigan anume Angelina, fata Vladului ţiganul şi a Stefanei ţigancei drept taleri douĕzeci, deci să aibă Sfinţia Sa a ţinea şi a stăpâni cu bună pace de către mine şi de către tot neamul meu; să fie ţigancă ohabnic in veac neclătită de nimeni să o stăpânească Sfinţia Sa şi feciorul Sfinţii Sale, nepoţii, strănepoţii căţi Dumnezeu ii va dărui şi mi s'au dat aceşti bani toţi deplin in mâna mea, ear de ar fi această ţigancă cu vre-o pricină, despre vre o parte, să aibă a căuta la mine, ear Sfinţia Sa să stăpânească cu pace precum mai sus am zis, că este ţiganca de la părinţii mei; Deci pentru mai adevĕrată credinţă m'am iscălit mai jos ca să se crează şi marturii care se vor iscăli. — 3 Iulie, 7254 (1746).

(Semnată:) Păuna Plop(Şoreanca) am vĕndut.
Puhonie Bojoreanu, martor.
Catrina Olăneasca, martor.

No. 7. — A, 1749.— Patru suflete de ţigani vĕndute drept una sută taleri.

Adică eu, Dumitrache impreună cu soru-mea Dumitrana sin Constandin logofĕt ot vel ocnă dat'am acest al nostru adevĕrat zapis la mâna dumnealui Georgie . . . . . precum să se ştie că i-am vĕndut patru suflete de ţigani, anume Soare, ţiganul, dimpreună cu fiul seu Eftimie şi cu mumă-sa Marica şi cu frate-sĕu Radu, drept bani gata, taleri 100, insă

sută una; care ţigani sunt ai noştri buni şi drepţi de la părinţii noştri, fără de nicio pricină; care bani toţi deplin i-am luat in mănile noastre, şi am dat aceşti ţigani ce scriem mai sus ca să-i fie subt stăpănirea şi ohabnici dumnealui şi coconilor, nepoţilor, strănepoţilor dumnealui in vecie neclintiţi de cătră noi şi de cătră tot neamul nostru, căci i-am vĕndut cu ştirea tutulor rudelor noastre şi cănd am dat acest zapis fostau mulţi boeri şi alţi vecini martori care mai jos se vor iscăli şi pentru mai adevĕrată credinţă am iscălit cu măinile noastre mai jos ca să se crează. — 20 Dechemvrie 7257 (1749).

(Semnaţi :) Dumitrache sin Constandin Logofĕtul, cu voia mea.

Dumitrana sin . . ., cu voia mea.

. . . . . martor.

No. 8. — A. 1753. — Schimb pentru o ţigancă.

Dat'am scrisoarea mea la măna dumnealui şătrarului Radului Socoteanului pentrucă viind coconul dumnealui pentru o Maria ţigancă ce este după un ţigan al meu, ca să-i dau schimb, şi neavĕnd schimb acum gata ca să-i dau, am dat această scrisoare a mea, puindu-mi zi de acum pănă la Paşte, şi atunci la zi să aib a-i da dumnealui schimbu, măcar că eu caz cu multă rugăminte ca să-mi primeşti dumneata banii pentru ţigancă şi cănd va fi pănă la soroc ce mi-am pus o sĕptĕmănă mai nainte, să aib inştiinţare ca să trimit au banii, au schimbu, de acesta mĕ rog dumitale şi pentru credinţă m'am iscălit mai jos ca să se crează. — Fevruarie 17, Anu 7261 (1753).

(Iscălit :) Daniil, monach.

No. 9. — A. 1759. — Nouĕ suflete de ţigani, vĕndute drept 250 taleri.

Adică eu Mihaiu Roşianu, biv Dvornic, impreună cu fiul meu Radul, paharnic, dat-am acest al nostru incredinţat zapis la cinstita măna domnealui Gheorghiţă Rămniceanu, biv

vel șătrar, precum să se știe că de-a noastră bună voie, ne-am tocmit cu dumnealui de i-am vêndut 9 suflete de țigani, anume: Vasile cu țiganca lui Dumitra, și cu un fecior al lor Barbul și cu o fată a lor Ioana, și tatăl țigan cu două fete ale lui Maria i Stanca, i Radul țiganul fratele lui Vasile, neinsurat și cu mumă-sa Anca și mi-au dat dumnealui pe fieștecarele dintr'inșii unul cu altul căte talere 27: parale 30, care fac taleri două sute cincizeci, și deplin in mâna noastră acum i-am luat. Drept aceea să aibă dumnealui a-i stăpâni cu bună pace de către mine și de către tot neamul meu dumnealui și coconii dumnealui căți Dumnezeu ii va dărui in vcci statornici și nestrămutați și pentru mai bună credință, am intărit zapisul acesta cu iscăliturile noastre. — 22 Septemvrie 1759.

(Semnați:) Mihai Roșianu biv Dvornic, vênd.
Radu Roșianu, păharnic.

No. 10. — A. 1759. — Un copil de țigan vêndut drept douĕzeci taleri.

Adică eu popa Barbu dimpreună cu frații mei anume Stefan i Dumitru feciorii lui Ilarion, monah Bălșanul, dat-am zapisul nostru la cinstita mâna dumnealui Georghiță bil vel șătrar precum să se știe că i-am vêndut un copil de țigan anume Buică, feciorul Barbului țiganului și al Neacșei țigancei, care acest țigan a fost țigan ohabnic de la părinții noștri și l'am vêndut noi de-a noastră bună voie și cu știrea a tot neamului nostru in taleri douĕzeci, drept această să aibă a-l stăpâni cu bună pace de către noi și de către tot neamul nostru, dumnealui și tot neamul dumnealui, ear de se va scula cineva cu vre-o pricină asupra dumnealui pentru acest țigan mai sus numit să avem a respunde noi, ear dumnealui să-l stăpânească cu pace, pentrucă noi nesiliți de nimeni l'am vêndut și toți banii i-am luat in mâinile noastre deplin și pentru mai adevĕrată credință am intărit cu degetele noastre

in loc de pecete şi cu iscăliturile mai jos ca să se crează. — 5 Noemvrie 1759.

Eu popa Barbu, vĕnzător.
Eu Stefan, vĕnzător.
Eu Dumitraşcu, vĕnzător.
Samuel (?), martor.
Constandin, logofĕtul Episcopiei Rămnicu, martor.

No. 11.— A. 1760.— Un ţigan vĕndut drept patruzeci taleri.

Dat'am acesta al nostru incredinţat zapis la cinstita mĕna dumnealui Georghiţă biv vel şătrar, fiul Prea Sfinţiei Sale părintelui nostru, Kiriu Kir Grigorie, Episcopul Rămnicului, precum să ştie că la păsul şi trebuinţa noastră, ce am fost dator, am venit la dumnealui cu mare rugăciune de ne-au dat taleri patruzeci de ne-am plătit de unde am fost datori. Deci pentru aceşti bani am dat dumnealui un ţigan anume Gruia, feciorul lui Constandin ţiganul. Drept aceea am dat acest zapis al nostru ca să aibă a ţinea şi a stăpăni acest mai sus numit ţigan cu bună pace de cătră noi şi de cătră tot neamul nostru, dumnealui şi coconii dumnealui, nepoţii şi strănepoţii căţi Dumnezeu ii va dărui; fiindcă am vĕndut de-a noastră bună voie şi cu ştirea tuturor rudelor noastre şi la această tocmeală şi aşezămĕnt ce am făcut intre noi cănd şi banii mi-au dat toţi pe deplin in mănă, fost-au mulţi boeri şi alţi oameni mărturie, care işi vor pune iscăliturile mai jos şi căt pentru mai adevĕrată credinţă ne-am pus iscăliturile şi peceţiile mai jos ca să se crează; ear oricare din neamul nostru s'ar scula cu vreo pricină pentru acest mai sus numit ţigan să aibă a-şi căuta cu noi, ear dumnealui să stăpănească cu bună pace după cum mai sus am zis. — 1760, Genarie 7 zile.

(L. P.) Eu Dumitrana Brădeasca, vĕnz.
(L. P.) Eu Despina Urdareanca, vĕnz.
Eu Dumitraşcu, vĕnz.
G. Cozianu, martor.

Biblioteca Municipală
Timişoara

No. 12. — A. 1762. — Schimb de ţigani.

Pentru acest copil de ţigan anume Gruia, feciorul lui Constandin ţiganul ce este arătat intr'acest zapis, trecĕnd vreme la mijloc de nu s'au dat, s'au intimplat de au murit la casa mea şi fiind eu datoare acest ţigan ca să-l dau, am adus pe alt copil de ţigan anume Stoian, feciorul Ioanei ţigancei, care şi acesta este al meu ţigan bun de baştină şi l'am adus in divan inaintea dumnealui Antiochi Caragea biv vel postelnic, Caimacamul Craiovei şi l'am dat in mĕna Sfinţiei Sale părintelui potropopului Mihai, vechilul dumisale şătrarului Georghiţă Rămniceanu, ca să-l ducă să-l dea in mĕna dumisale şătrarului şi dumnealui să aibă a-l ţinea şi a-l stăpănì cu bună pace de cătră mine şi de cătră tot neamul meu dumnealui şi coconii dumnealui, şi de s'ar scula cinevaş din neamul nostru sau de alt neam pentru acest ţigan să caute dava, noi să avem a respunde ear dumnealui să-şi stăpănească ţiganul cu bună pace şi pentru mai adevĕrată credinţă ne-am iscălit mai jos ca să se crează punĕnd şi pecetiile noastre.

(L. P.) Despina Urdăreanca, vĕnzătoare.

12 Septemvrie 1762.

şi am iscălit-o eu Pavel Scorţeanu, cu zisa şi invăţătura dumneaei, neştiind carte.

Pavel Scorţeanu, martor, şi am scris eu cu zisa dumneaei invăţătură.

No. 13.—A. 1769.—O ţigancă impreună cu flica ei vĕndute drept 50 taleri.

Cu acest adevĕrat zapis incredinţez la mĕna dumnealui şătrarul Gheorghiţă precum să se ştie, că luănd cu cununie un ţigan al dumnealui o ţigancă a mea anume Sanda, fata Zahariei ţiganul, care fată de ţigan mi-au fost şi mie de cumpărătoare de la Pelaghia călugăriţa Plopşoreanca cu zapis in taleri 25 şi după ce s'au luat amĕndoi, au fost multă vreme la mijloc şi aflănd-o la dumnealui şătrarul această ţigancă ăncă şi cu o fată, au cerut ca să-mi dea ţigancele şi invoindu-ne

amĕndoi de a noastră bună voe, ne-am aşăzat cu dumnealui de ni-au dat pe mai sus numita ţigancă şi pe fii-sa Mariuca in taleri 50, adică cincizeci tocmai, care bani toţi deplin i-am luat in mănа mea, drept aceea să aibă dumnealui şătrarul a ţinea şi a stăpănì aceste ţigance cu bună pace de cătră mine şi de cătră tot neamul meu dumnealui şi coconii dumnealui in veci, ear zapisul cel vechiu de cumpărătoarea ţigancei, nefiind acum lăngă mine nu i l'am dat, ci oricănd ne vom intălnì in Craiova să am a-i da d-sale şi pentru adevărata credinţă am iscălit. — 1769, Septemvrie 4.

(iscăliţi Niculae Vlădoianu biv vel logofĕt, vĕnz.
(indiscifrabil) martor.
(indiscifrabil) martor.

No. 14. — A. 1778. — Schimb de ţigani.

Pentru ţiganii ai dumneaei vară-mi Ilincăi, ce au fost aici in ţigănia dumnealui coconului Dinu, nepotul Prea sfinţii sale reposatului Proin Mitropolitu Grigorie, după foaea ce mi-au dat dumnealui cumnatul Vasile mi-au făcut teslim dumnealui căpitanu Radu in mănа mea impreună şi cu Stanca ţiganca a lui Dumitru Obedeanu, care pentru această ţigancă s'au dat schimb Alexandru ţiganul sin Neacşa a dumneaei varămii Ilincuţii, pe care ţigani după cum am primit şi eu de la dumnealui căpitan Radu, asemenea i-am dat şi eu in mănа feciorilor dumnealui Vasile, anume Petru i George ca să-i ducă la Craiova la dumnealui. — 19 August 1778.

(Urmează iscălitura nedescifrabilă).

No. 15. — A. 1779. — Schimbul unor ţigani.

Incredinţez cu acest zapis la mănа coconului Dincă, precum să ştie că avĕnd dumnealui o fată de ţigan anume Ioana şi fugind cu ţiganul meu anume Ilie şi cununăndu-se au fost fugari cinci ani şi acum găsindu-se, ne-am invoit amĕndoi de i-am dat schimb pe Ioana ţiganca cu o copilă a ei anume Zoiţa fiindcă ţiganca dumnealui este cusătoare, care această

ţigancă este luată de mine earăş schimb de la dumneaei Zoiţa pentru o ţigancă a mea anume Stanca cusătoare, să aibă dumnealui a stăpăni cu bună pace de către mine şi de tot neamul meu, şi pentru credinţă m'am iscălit mai jos, ca să se crează. — 17 Octomvrie 1779.

(iscălit) Nichifor, mazil.

(nedescifrabil) martor.

No. 16. — A. 1784. — O familie de ţigani, compusă din 5 suflete, vêndută drept 235 taleri.

Dat'am incredinţat zapisul meu la măna d-lui jupânului Manea ot Brobova precum sŭ se ştie că i-am vêndut pe Matei ţiganul şi cu ţiganca lui anume Stana şi cu doi copii şi o fată anume Petru i Niculae i Maria fata, in taleri 233 bani gata am primit in mănă şi i-am vêndut d-lui aceşti ţigani de a mea bună voe să-i aibă d-lui a-i stăpăni cu bună pace de către mine şi de către tot neamul meu, să-i aibă a-i fi robi d-lui deacum inainte şi insă să se ştie că patru suflete le-am vêndut cu taleri 200, ear un copil ce este ciung de o mănă l'am vândut cu taleri 35, care face suma peste tot taleri 235: să aibă a-i stăpăni dumnealui cu bună pace pentru că i-am vêndut dumnealui in robie, ear care din neamul meu se va ispiti a căuta vreo pricină cu dumnealui, cu mine să se judece, ear cu dumnealui să nu aibă a căuta, ci să stăpănească cu bună pace dumnealui şi coconii dumnealui: nepoţii, strănepoţii căţi d-zeu ii va dărui in veac, şi când am făcut acest zapis au fost mulţi neguţători martori care se vor iscăli mai jos, şi eu pentru mai adevĕrată credinţă m'am iscălit mai jos ca să se crează. — 21 Octomvrie 1784.

Ioan Ipceanu, vĕnz.

(?) martor; (?) martor; (?) Vasile, martor.

No. 17. — A. 1791. — Schimb de ţigani.

Pentru Constandin Măciucă ţiganul ce-l *pretenderisam* (sic) eu cu judecată de la dumnealui nepotu Constandin So-

coteanu (măcar că dumnealui de pricina aceasta zice că nu ştie) dar pentru ca să lipsească toate pricinile dintre noi, ne-am invoit amĕndoi ca pentru Dobriţa ţiganca dumnealui ce este la mine, care şi dumnealui are dreptate a o pretenderisì de la mine, care ţigancă la impărţeală au rĕmas asupră-mi in partea mea, care o ţine intru căsătorie Constandin ţiganul sin Dumitru croitorul, fiind dată numita ţigancă la impărţeală in partea mea, deci să-l stăpănească d-lui cu pace de către mine şi de către fraţii mei, pe numitul mai sus ţigan, ear de se vor scula fraţii mei cu vreo pricină să am a-i rĕspunde eu, şi am iscălit pentru incredinţare.

791, Martie 28. Rimnicu-Vălcii.

(semnat) Nicolae Poenaru, polcovnic.

De la isprăvnicatul Vălcii.

Cu acest zapis de invoire ce au făcut intre dumnealor, viind şi inaintea noastră ne-au arătat dumnealui polcovnicul Nicolae Poenaru că de a dumnealui bunăvoe au făcut acest aşăzămĕnt şi de acum inainte nu mai are a *pretenderisì* (sic) de la dumnealui pitaru nimic, nici dumnealui, nici fraţii dumnealui, fiindcă aşa s'au aşăzat de bună voe intre d-lor.

791, Martie 28.

(Urmează semnătura indescifrabilă a ispravnicului).

No. 18. — An. 1800. — Schimbul unui ţigan pe acareturi de aramă.

Incredinţez cu răvaşul meu la cinstita mĕna dumnealui coconu Dincă Socoteanu biv vel stolnic, că un ţigan a dumnealui, anume . . . . . invoindu-se cu Anuţa fata Marichii sin Barbul a sfintei mŏnăstiri Govora, o au luat intru căsătorie şi noi ne-am invoit ca dumnealui să dea schimb mŏnăstirii cănd s'ar intimpla, ear o fată de ţigan sau de va voi dumnealui şi un acaret, adică din aramă, fiind mŏnăstirea

lipsită ca de căt preţ ar socotì un suflet de ţigan, deci dumnealui, ori una ori alta să aibă a da sfintei mŏnăstiri şi a se plătì de schimb, ear pe numita ţigancă să o stăpănească dumnealui şi tot neamul dumnealui cu bună pace de cătră mŏnăstire, şi spre incredinţare am iscălit cu toţi părinţii mănăstirii, fiind şi alte obraze marturi. — 1800, August 24.

(iscăliţi) Partenie, igumen Govorei, adeverez.
Popa Radu, hartofilax, martor.
Nectarie, duhovnicu.
Teodosie Diaconu.

No. 19. — A. 1803. — O ţigancă vĕndută drept 170 taleri.

Incredinţez cu această adeverinţă a mea la mănа dumnealui stolnicului Constandin Socoteanu precum să se ştie că avĕnd eu o ţigancă in curte, anume Manda, am vĕndut-o dumnealui de-a mea bună voie nesilit de niminea in taleri 170 adică una sută şaptezeci; drept acea i-am dat această adeverinţă spre incredinţare s'o stăpănească dumnealui şi coconii dumnealui, căţi Dumnezeu ii va dărui de cătră mine şi de cătră tot neamul meu cu bună pace, şi cănd s'au făcut acest zapis au fost cu ştirea neamului meu şi spre incredinţare am intărit cu iscălitura mea. — 1803, Februarie 8.

Constandin Niculescu, am vĕndut.
Pătranie Nicolantin, martor.

No. 20. — A. 1805. — O ţigancă făcută schimb drept o păreche de boi de frunte.

Pentru Tudora fata lui Stan Dumitru, ţiganul sfintei mŏnăstiri Govora, care numita Tudora indrăgindu-se cu un ţigan al dumnealui stolnicului Constandin Socoteanu şi invoindu-se şi cu părinţii ei, m'am invoit şi eu cu dumnealui stolnicul ca să dea dumnealui mŏnăstirii pentru această ţigancă o pereche de boi buni de frunte şi ii dau voie prin această adeverinţă

a mea ca să cunune pe numita ţigancă cu ţiganul dumisale şi până a se face zapisul după obiceiu şi a respunde dumnealui boii, după cum mai sus se cuprinde, i-am dat această adeverinţă spre incredinţare. — 1805, Septemvrie 12.

(Iscălit:) Costandie Govoreanul.

POESII POPULARE[1]

(Urmare)

DOINE DE JELE

De m'oiu prinde a cănta,
Toţi munţii s'or tremura,
Pietrele s'or despica
Văile s'or turbura
Şi de dor şi de bănat
Unde-s aşa 'nstrăinat.
Săracă străinătate
Mult avui de tine parte;
Cunjurai ţările toate
Şi de bine n'avui parte!
Cătă frunză pe păduri,
Atătea mĕ bat gănduri,
Că m'ajunge uneori
Să mĕ suiu la munţi cu flori
Să mă jeluesc in hori.
Vĕzui lumea şi ţara,
Marea ca şi Dunărea
Şi deasupra negura,
Stănd pe munţi ca tabăra.
Mĕ rugai lu Dumnezeu
Să-mi arete drumu meu;
Dulce, dragă, turturea,
Hai arată-mi ţara mea!

1) Vezi «Convorbiri Literare» No. 6 şi 8 din 1888.

Maică, măiculeana mea,
Doar, maică, când m'ai băeat,
Tu scalda mi-o ai ţipat
Intr'o grădină cu brazi,
Nici să nu trăesc cu fraţi;
Intr'o grădină cu spini,
Eu să fiu tot la străini;
Intr'o grădină cu flori,
Să nu trăesc cu surori.

Păn' era bădiţa-a casă
Mĕ 'mbrăcam ca ş'o mireasă,
Ca ş'o dalbă jupănească,
Cu cercei şi cu mărgele,
Ca să-i fie drag de ele;
De când badea nu mai vine,
Gheocei şi rosmaline
Veştejesc şi trec cu mine.
Frunză verde colilie
Merse badea 'n bătălie
Şi nimica nu-mi mai scrie
Nici pe flori de riurele,
Nici pe-aripi de vĕnturele,
Plănge-mi sufletu cu jele;
N'am repaos şi hodină,
Nice zioa prin grădină
Nice noaptea pe perină
C'am un dor la inimuţă
Şi tot plănge cu credinţă
Că i-am fost badii draguţă.

Ce i-aş da inimii mele
Să nu mĕ mai doară aşa-re?
I-aş da bucate să-i placă
Să se facă ca odată.

Să-i dau tot bunul din lume,
Cum a fost nu s'o mai pune.
Să-i dau bucate de post,
Nu se face cum a fost;
Să-i dau bucate de dulce
Tot la loc nu se mai duce!

Când era badea a casă
Mĕ gătam ca ş'o mireasă,
Cu cercei şi cu mărgele,
Să-i placă badei de ele;
Dar de când badea s'a dus,
Cercei in urechi n'am pus,
Nici mărgele la grumaz
Numai tot trag la necaz.

Foae verde de sălcuţă,
«Amărită eşti mândruţă!
— Amărită zĕu, bădiţă,
«Că cânele de bărbat,
«El vine seara tot beat.
«Eu-i pun cină şi lumină
«Şi scaunul de hodină
«El imi trage de lumină.(1)
«Că de când m'am măritat
«Nicio cină n'am cinat,
«Nicio cină cu lumină,
«Nici un prânz cu voe bună!

Cucule de la pădure
Dute la maica şi-i spune,
Că hainele din fetie,
Nu le poarte, nu le ţie;

1) i. e. Injură.

Făr' le 'ncarce pe trei carĕ
Şi le scoată 'n drum la ţară
Şi le dee foc şi pară;
Să se 'nveţe maicele
Să-şi mărite fetele,
Cum m'o măritat pe mine
Dup'un ciuf şi dup'un căne!

Până eram tată 'n pĕr,
Puneam flori şi calapĕr,
Mĕ 'npănam şi mĕ chiceam,
Toţi feciorii nebuneam,
Dar de când m'am măritat,
Nici sa rid nu mi-i ertat.
Arz'o focu ceapsă rea,
Dor mi-a fost şi mult mi-i grea.

Lăcomit-am, lăcomit,
Lăcomit-am la o sută,
Mi-am legat capu c'o mută.
Suta şede 'n puiu lăzii
Muta şede 'n cornu căsei.
Ia din sută, şi nu pune,
Mĕ trezesc cu muta 'n lume.
Dimineaţa, când se scoală,
Cioarele din capu-i sboară.
Cum se scoală, cată 'n oală,
N'a remas ceva de-a seară?
Aş bate-o şi mi-i ruşine,
Merge la vecini şi spune.
Tună, Doamne pe socru,
Că mi-a mâncat norocu.

Puste Mureș peste Criș
Este o punte curmeziș,
In capĕtu puntiții
Scrisu-i doru bădiții,
Și 'n capĕtu ălălalt
Scrisu-i doru cu bănat.
De cănd, bade, ne-am luat
Nicio cină n'am cinat,
Că mi-am mutat cina pe pat,
Ș'am cinat tot cu bănat,
Și mi-am mutat cina pe vatră
Ș'am cinat tot supĕrată.

Spune, bade, ba ghicește,
Codru de ce 'ngălbenește?
— Măndro, măndruleana mea,
Codru — de zăpadă grea,
Voinici — de inimă rea.

De cănd te-ai dus băețele
N'am mai pus la găt mărgele,
Nici 'n cosiță floricele.
De cănd s'a dus bădița
Mi-i pustie ulița.

Știut-am eu, măndră, bine
Că ție nu ți-i de mine.
Nu-ți fie cu Dumnezeu,
Că mine nu mi pare rĕu;
Numa-o leacă mi-i cam jale,
C'am știut vorbele tale;
Că ți-am știut vorbele,
Ca și popa slovele.

Rĕu maică m'ai blăstemat
Vinerea pe nemăncat,
Maică cu blăstem de foc,
Ca să n'am nici un noroc.
Nu ştiu, cum m'ai blăstemat
Că de min' rĕu s'a legat.
Ori in ris ori intr'adins,
Că de min' tare s'au prins.

Desfă-mi, mandră, ce-ai făcut,
Că eu sunt băiat pierdut!
Şi-mi desleagă, ce-ai legat,
Că eu sunt băeat stricat!
— Bădiţ, bădişorul meu,
Nu ţi-am făcut să-ţi desfac,
Dar ţi-am făcut, că-mi eşti drag.
Pĕr din cap eu ţi-am luat,
Pe apă l'am aruncat;
Cum mergea apa de lină,
Fără min' să n'ai hodină;
Cum mergea apa de tare,
Fără mine să n'ai stare.

Vai de mine ce să fac,
Lumea-i largă eu nu 'ncap,
Nimenui nimic nu fac.
De-aş face cuiva ceva,
M'ar prinde şi m'ar lega
In temniţă m'ar băga.
La temniţa cea de peatră,
Unde-i pita nesărată
Şi ţi-o dă 'ntr'o zi odată
Şi ş'atunci ii măsurată.
Vinde-ţi, mandră crătinţa

Şi-mi deschide temniţa,
Şi-ţi vinde păchiolatul,
Şi-mi discuie lăcatul
Şi sloboade-ţi bărbatul.
C'afară, când oiu eşi
Praf şi pulbere va fi.

Bată-te, badiu-meu, bată
Bată-te postul cel mare
Cu câte prasnice are!
Intăi zioa Paştilor,
A do'a Rusalelor,
A treia Vinerea mare,
Ca să n'ai pe pământ stare,
Nici odihnă la culcare.

Sermană inima mea,
Nu te jelui aşa,
Că nu-i trăi cât lumea.
Că-i trăi o zi ori două
Şi te-i topi ca o rouă,
Ca roua din iliverzi(1)
Când dă soare n'o mai vezi.

Cucule de pintre vii,
Dar de mândra ce mai ştii?
Ştiu bine că-i sănătoasă,
Că şeade pe prag şi coase.
Nu ştiu coase ori descoase,
Da la lacrimi ştiu că varsă,
De face fântână 'n casă.
Fântână cu trei isvoare,
Cine-o bea din ea să moară;

1) Livezi.

Dar de-o bea vr'un neam de-al meu,
Să-l ferească Dumnezeu;
De va bea dușmanu meu
Să-l cufunde Dumnezeu.

Maică la inima mea
Este-o neagră negurea,
Cătu-i lumea nu se ia,
De la inimuța mea
Cu isvor de voie rea.

Ia-te, Ia-te, negurea
Du-te-acum deasupra mea,
Să mĕ vază lumea bine
Și Marea și Dunărea
Să plângă și ea, de-o vrea,
Amaru și jelea mea.

Pĕrăuț cu apă rece
Pe la poarta maicii trece.
Maica ese să se spele,
Vede că-s lacrimi de-a mele
Maica prinde-a se spăla,
Lacrimi mai tare a vărsa.

De-ar ști, Doamne, cineva,
Doamne, cum mi-i inima,
Ar sta'n loc și s'ar mira,
Doamne, cum mai pot umbla?
Ar sta'n loc ș'ar socoti,
Doamne, cum mai pot trăi,
Pe pămĕnt cu oamenii!

Frunză verde foae, fragă,
Departe eşti, mândră dragă;
Eu departe, tu departe,
Multe dealuri ne desparte!
Multe dealuri şi păduri
Toate 'ncărcate cu muri.
Doară Dumnezeu va da,
Pădurile s'or usca,
Şi dealuri s'or surupa.
Să mĕ uit din ţară 'n ţară
Să te vĕd, mândruţă, eară!
Te-am lăsat mândră, lăsat,
In vremea cea de toamnă
Frumoasă ca o doamnă,
In timpu căratului,
Dorul sărutatului.

Inimă supărăcioasă,
Ce ţi-aş da să fii voioasă?
— De mi-ai da bunul lumii
Tot voioasă n'oiu mai fi.
Că-s aproape de urit,
Ca piciorul de pămĕnt,
Şi-s aproape de năcaz
Că năframa de obraz.

Maică, măiculiţa mea,
Când ai fost cu mine grea,
Ţie bine-ţi mai părea.
Maică, de părere bună,
Mi-ai făcut poplon de lână
Şi faşă de mătrăgună,
Legănuţ de măgheran,
Să mĕ leagăn de măgan.

De-ar fi trăsnit Dumnezeu
Talpa de la făgădău,
Maică, legănuţul meu!
Să nu se legene nime
Om făr' de noroc, ca mine.
Eu aşa-am fost invăţat
Să trăesc tot legănat.

Codrule, codruţule,
Deschide-mi cărările
Să-mi uit supĕrările!
Săraci cărările mele,
Au crescut iarbă şi jele,
De când n'am umblat pe ele.
Las' să crească
Să 'nflorească,
Numai să n'o poată stringe
Păn' ce n'or incepe-a plânge
Să-i ajungă dor de mine,
C'or avut pe oarecine!

Frunză verde de săcară,
Rea veste mi-a vint in ţară
Că se duc feciorii eară
Şi-io acol am om cinaş,
L'aş face călugăraş
La mŏnăstire la Blaş.
Şi l'aş face mĕr gutăiu
L'aş pune la căpĕtăiu,
Rĕu mĕ tem c'a putrezi.
Ba l'aş face peană verde,
Rĕu mĕ tem, că mi l'oiu perde.
Că l'am mai perdut odată
Şi l'am cătat lumea toată.

Şi l'am găsit lăngă o feată,
La oraş la boldă scrisă,
Unde-s dragostile 'nchise
M'am rugat boldaşului
Ca să mi dee cheile,
Să deschid dragostile.

Mănce-l doru şi bănatu
Pe cine işi lasă satu,
Mănce-l doru şi jelea,
Pe cine-şi lasă ţara,
Că şi pe min' m'o măncat,
Că io satu l'am lăsat;
Că decăt in ţară străină,
Cu pită şi cu slănină,
Mai bine in satu meu
Cu mălaiu căt de rĕu,
Şi cu apă din pĕrău.

Iaba, mândră, iaba dragă,
Daca mintea ţi-a fost slabă;
Iaba mândră ţi-am plăcut
Dacă minte n'ai avut.
Că destul te-am invăţat,
Tu de min' n'ai ascultat,
Ş'ai făcut de capu tĕu
Ş'ai ajuns destul de rĕu!

— Nĕcăjită eşti, leliţă,
— Nĕcăjită zĕu, bădiţă,
De cănele de bărbat,
Că vine seara tot beat

Io-i dau cină
Cu lumină,
El tot cină
Nu prea cină
Până mai trece-o lumină.
Dacă gată de-a cina
Eu incepui a-l mustra:
«Doar nu-ţi plac bucatele,
«O doar ai pe altele?
«El incepe-a se jura,
«Că: de-oiu avea io alta,
«Să mĕ puşte cu puşca;
«Cu puşca de pĕtrinjei
«Să mor in braţele ei;
«Şi cu puşca de cucute
«Regement de mândre multe

Gată, mândră, cina bine,
Că pre seară vin la tine;
Venì-voiu şi n'oiu cina
Până nu te-oiu intreba:
Dor ţi-a fost de min, ori ba
— Da cum să nu te doresc,
Că de când te tot jelesc!
— Jeleşte, mândră jeleşte;
Nu jelì cu hainele,
Să ştie duşmanele;
Nici cu năframa pre cap,
Să ştie că ţi-am fost drag;
Jeleşte cu inima,
Se nu te ştie lumea!

Pe dealu cu siminic
Tare tristu-i un voinic,

Tare i trist şi supĕrat,
Că taică-sĕu l'o 'nsurat
Ş'o luat fată de bogat,
De bogat cu şese boi:
«Asta, taico, nu-i de noi!»
Frunză verde ş'o comoară
Dare-ar' Dumnezĕu să moară
Să mĕ'nsor adoua oară,
Să iau una mai micuţă;
Să iau mică şi săracă
Numa ochii ei să-mi placă.
Genele, sprincenele
Chitate-s ca penele,
Ochii negri ca neghina,
Gura dulce ca smochina.

De mică mĕ măritai
Şi rea soacră-mi căpĕtai
Şede 'n vatră
Şi tot latră
Şi strigă că nu-s bărbată.
Da ea, — bat'o Dumnezĕu! —
Ea vede căt lucru eu.
Mĕ mănă la secerat
Singură fără bărbat.
Secerai, căt secerai,
Mĕ uitai in sus şi'n jos
Vĕzui soare resărind
Soacrele cu prănz viind;
La mine nu vine nime,
Făr o mică turturea
Să lasă pe brazda mea
Şi plănge de jelea mea.
— Taci tu, mică turturea
Nu plănge de jelea mea,
Şi te du la maica mea,

Să nu-'mi vĕndă hainele,
Nice ea să nu le vĕndă,
Numai că să le aprindă,
Să le ducă 'ntre hotarĕ
Să le dee foc şi pară
Să se'nveţe maicile
Să-şi mărite fetele.

Suiu la deal, cobor la vale,
Mĕ'ntilnii cu mândra 'n cale.
Stăm in loc şi divănim(1)
Nime 'n lume nu ne vede,
Numa-un fir de iarbă verde
S'o dus la maica ne-a spus.
Maica spuse cătră taică,
Taica spuse cătră fraţi
Fraţii 'n cale imi eşirĕ
Şi in braţe mĕ luarĕ,
Şintr'o ladă mĕ ţiparĕ.
Mĕ făcui mică 'nfoiată,
Vĕzui soare resărind
Şi jocu invăluind(2),
Vĕzui şi pe-a meu viind;
De l'aş vedea spănzurat
In sfoară de taieţĕl
Şi in şreang de pĕtrănjel.

Adunate de *ALESIU V.*

---

1) Pronunţă: Givănim.
2) i. e. pornind.

BIBLIOGRAFIE

CĂRȚI APĂRUTE DE CURÊND ȘI TRIMISE DIRECȚIUNII „CONVORBIRILOR LITERARE"

Ștefan Sturdza. Observații și schițe comparative asupra poetului Mihail Eminescu. 1 broș. Bârlad 1888.

Th. D. Speranță. Anecdote populare. 1 vol. București 1888.

George Filipescu-Brăescu. Pia Desideria. 1 broș. Galați 1888.

Dr. Emil Max. Obstetrica, fascicula 8—9. 1 vol. Iași 1888.

Mitropolitul Iosif Naniescu. Viața și traiul părintelui nostru Nifon, scrisă de chir Gavril Protne. 1 vol. București 1888.

Raportul anual al societății Academiei „România Jună", al XVIII-lea an administrativ. 1 broș. Viena 1888.

Dr. I. Felix. Tractat de igienă publică și de poliție sanitară. Partea II, Boalele și bolnavii. 1 vol. București 1888.

Das literarische Rumänien. Organ für die Verbreitung der rumänischen Literatur, Geschichts-und Volkskunde, herausgegeben und geleitet von Osvald Neuschotz. 1 broș. Bucarest 1889.

Gr. P. Olănescu. Despre porturile france. 1 broș. București 1888.

Preotul M. C. Străinescu. Geografia județului Teleorman. 1 broș. T. Măgurele 1888.

D. R. Rosetti. Cronicele lui Max. 1 vol. București 1888.

CORESPONDENȚĂ.

P. B. in R. Nu pare potrivit pentru revista noastră.

A. St. in I. Poate mai târziu.

G. V. Cam confus.

Dir.

București, Stabilimentul grafic Socecŭ & Teclu. — 27,875.

5.
4
2 40.
2.
2
4
2

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 11. Bucuresti, 1 Fevruarie 1889. **Anul XXII.**

DIN IMPERIUL OCHILOR

Multe sunt puntele de vedere, din cari se poate vorbì despre ochiu, cel mai important organ sensual al corpului nostru; deaceea sper că voiu fi scusat pentrucă de astădată depăşesc cestiunile pur medicale, amestecându-mĕ şi in acele ramuri ale ştiinţei şi vieţii practice, in cari voiu afla că străbate *imperiul ochilor*.

1. *In limbistică.*(1) Afară de organul vederii la om şi la alte fiinţe vieţuitoare, mai sunt unele noţiuni cunoscute sub numirea de „ochiu“. In sensul intăi adică cel material, pluralul e: ochi (yeux), ear in al doilea, metaforic, este mai des: ochiuri (œils). Eată aci exemplele mai insemnate din soiul celor din urmă: a) găurele in pâne, brânză, pe zeamă (streliţe), in broderie (la ciorapi, laţuri), in faguri de stup, in ciur; b) la arbori (boboc, mugur); c) partea tipăritoare a literelor turnate din metal, precum şi găurile de la caştea in care se impart literele (cassetin); d) ochiu de găină (germanism) recte bătătură (asemenea şi in loc de dintele ochiului, e mai bine dintele cănesc); e) la cărţile de joc; f) pe penele de păun; g) ochiuri de ouĕ fierte; i) la fereastră, uşe, pe clădiri (resuflătoare); l) in riu (vĕrtej); m) la ciocan, sapă, unde să bagă coada; n) in nori, prin cari vezi cerul ori soarele (mamă-mea imi zicea că e ochiul lui Dumnezeu);

1) Ca să mĕ fi putut apropia in prelucrarea acestui capitul de maniera *magnului Etymologicum*, ar fi trebuit să-mi culeg materialul din isvoarele cari adapă acea valoroasă lucrare.

o) in pădure(1); p) *in zoologie: ochiu boului*, troglodytes parvulus, regulus, motacilla, petit roi, roitelet după d. Marian ăncă şi impĕrăţel, după Cihak pituluş şi pitulice, la noi in Banat *pitulic*, in museul naţional sub numele „Sfredeluş“, cea mai mică pasere din Europa; *ochiu de păun*, chaeotodon ocellatus, œil de paon, cabeleu uscat (peşte); *ochiu de păun*, sphinx ocellatus, numit şi păunul de noapte, paon de nuit (cel mai mare fluture din Europa); *ochi de raci*, concremente din stomacul racilor intrebuinţate odinioară ca medicamente; *ochiu de scoică*, œil de boue (un fel de scoică); œil d'or, un fel de peşte; r) *in botanică: ochiul boului*, buftalmum, anthemis tinctoria, iarbă (floare) de perină; *ochiu lui Christos*, Inula oculus Christi; *ochiul caprei*, œil de chèvre; *ochiul lupului*, Wolfsgesicht; *ochiul şerpelui*, myosotis, nu mĕ uita; *ochiul soarelui*, floarea (soara) soarelui; œil de vache, anthemisia cotula; *ochiuşor*, graphelium, talpa măţii; s) *in mineralogie: oculus mundi*, hydrophan, opal; *ochiul pisicei*, œil de chat, cuarţ; *oculidele* formează o familie de pietre scumpe: œil de poisson (feld-spath nacré), œiul de loup; t) *in patologie: ochiu de iepure*, lagophthalmus; *ochioiu*, buphthalmus, ochiu holbat, boldinos.

2. *Proverbe.* Ochii sunt oglinda inimei. — Ochii ce nu se vĕd, se uită. — Ochiul stăpănului ingraşă turma. — Are ochi de vultur (ageri, departe vĕzĕtori). — Culorile se pot numì musica ochilor. — Păzeşte cutare lucru ca ochii din cap. — Imi eşti drag ca sarea in ochi. — Cu un ochiu la slănină cu altul la făina (incrucişat). — Corb la corb nu scoate ochii. — Imi scoate ochii cu cutare. — Vezi paiul in ochiu altuia, dar nu vezi bărna in ochiul tĕu. — Decăt orb şi călare, mai bine şchiop şi pe jos. — (Injurături). Sece-ţi ochii din cap! — Peri din ochii mei!

3. *Cualificativele* ochilor sunt multe şi in sens material, d. e.: ochi mari, mici, negri, albaştri, verzi, căprui, incrucişaţi, holbaţi, eşiţi, cufundaţi, ageri, limpezi, tulburi etc.;

1) Lăngă Iladia in Banat se numeşte un loc minunat in pădure: ochiu beiului (şi la cetate).

dar şi mai multe şi variate sunt cele figurative. Am putea zice, că de căte feluri e sufletul omului, de atătea feluri e şi ochiul, căci „ochiul e oglinda sufletului". Eată căteva exemple din bogăţia acestor expresiuni : ochi buni, răi, blănzi, măngăioşi, ăngereşti, fărmecători, arzători, aprinşi de mănie, inflăcăraţi, scănteietori, voluptuoşi, duioşi, amoroşi, prietenoşi, inteligenţi, spirituali, etc.

4. *Credinţe deşerte.* Poporul crede că dacă se bate cuiva un ochiu sau ii tremură sprinceana şi alte asemenea, aceasta ii prevesteşte unele lucruri ce au să se intimple. Se explică aceasta de acolo, că omul avănd o presimţire sau fiind lovit de ceva extraordinar ce vede şi inţelege, in iritaţiunea sa simte şi o mişcare in oarecare parte a feţei, mai des la coada ochiului dinafară. Cumcă iritaţiunea nervilor din partea respectivă ar corespunde totdeauna unuia şi aceluiaş eveniment din viaţa omului, nu este de crezut, precum ne vom convinge din căteva exemple scoase din o mică „Hiromandie" tipărită la 1836 Bucureşti, pe care am văzut-o şi intr'un manuscris din secolul trecut al d-lui A. Densuşan. Acolo se zice intre altele : „Sprinceana dreaptă de se va clătì, un cocon vei dobăndì. Sprinceana stingă de se va clătì, saţ de bucate spune. Sprincenele amăndouĕ deodată de se vor clătì, veselie spune. Ochiul drept de se va clătì, ce vei găndì, pre voinţă va fi. Ochiul sting şi sprinceana stingă de se vor clătì, o mănie iute despre o parte venì-ţi-va şi apoi ear se va potolì. Coada ochiului drept de se va clătì, dobăndă arată. Coada ochiului drept despre nas de se va clătì, cocon va face, sau un lucru bun. Coada ochiului sting de se va clătì, bucurie de cocon, sau de viaţă cu noroc spune. Părul genei drepte — veselie spune. Lumina ochiului drept — sănătate spune, etc."

Bate la ochi, cu cătă uşurinţă se făceau pe atunci coconii, nu ca in mult incercata noastră lume de azi !

5. *Fisiognomiştii* par a sta pe un teren mai solid in tălmăcirea expresiunilor cetite de pe ochi şi imprejurime, sau mai bine zis, nu spun lucruri greu de crezut. Despre insuş globul ochiului nu se pot spune multe, precum se

va vedea mai jos la analisele anatomice, dar din mişcările lui şi ale apendicelor sale se pot trage mai multe conclusiuni. Vestitul (?) fisiognomist Şapira, care se laudă că un filosof ca V. Conta a zis despre el : „asemene bărbaţi nu produce natura in toate seculele“, scriind despre ochi, se mărgineşte in a cita părerile puţin spunĕtoare a 2—3 literaţi francezi şi mai dă apoi unele observări asupra mişcărilor părţilor dimprejurul ochiului.

Dealtmintrelea recunosc că e greu a stabili oarecari norme in această privinţă. Eată un exemplu. Un moralist francez işi zice : o junĕ de va cuteza a umbla cu ochii ridicaţi, zice lumea „asta-i perdută“; de altă parte de va ţintì un tĕnĕr ochii in pămĕnt, zice lumea „hoţomanul de el“ — caşi cănd ar exista douĕ genuri de morală! Se vede că traiul convenţional e hotăritor in aprecierile acestea. Astfel se zice că ochii incrucişaţi, des clipitori, cum ii avea Atila, biciul lui Dumnezeu, insemnează falsitate; eu insă auzeam pe unii tineri că le plac damele puţin incrucişate. Nu ştiu, pentru totdeauna? — Ochii negri ar fi pasionaţi şi semnul unei afecţiuni iritabile, ear cei deschişi ai blăndeţei de inimă. Pe nebun il caracterizează niste ochi ţintiţi, obositi, dormitori; pe fricos şi furios, ochii aruncaţi iute in toate părţile; pe erou cei infocaţi, atotstăpănitori, ear pe inţelept ochii gănditori şi faţa liniştită; infine pe geniu ochii strălucitori şi privirea biruitoare, fărmecătoare.

Chiar şi Carol Lebrun, pictor in timpul lui Ludovic al XIV-lea a recunoscut insemnătatea sprincenelor cănd zice : „Sprincenele sunt acea parte a obrazului, unde se pot cunoaşte mai bine patimile, deşi mai mulţi au socotit că se cunosc mai bine in ochi“. Voiu mai amintì aci căteva păreri de ale autorilor despre sprincene. Mişcarea sprincenelor arată patimele nenobile, precum : mănărie, mănie şi dispreţ; sprincenele netede, groase, ca o streşină asupra ochilor sunt semnul unui spirit matur, sănătos, bărbătesc; cele apropiate de ochi, al seriosităţii; cele depărtate, al nestatorniciei; ear sprinceana cu o uşoară incovăitură vorbeşte de smerenia şi simplicitatea ce trebue s'o aibă o fecioară; sprin-

cenele drepte însoţesc un caracter bărbătesc, virtos; cele jumătate drepte şi jumătate incovăiete, puterea spiritului unită cu o bunătate firească; apoi cele aspre şi neregulate insemnează o vioiciune netractabilă; pe când cele subţiri un spirit astĕmpĕrat, flegmatic, slab. (Ciocanelli, după Lavater, Fisiognomie 1855).

6. *Deochiatul.* In constelaţia nefavorabilă, anormală, neobicĭnuită a expresiunilor din ochi şi dimprejurul lui, poporul vede efectul cel rĕu care-l fac unele persoane „rele de ochi" asupra altor fiinţe „slabe de ănger", adecă le „dioache". La nicio naţiune nu aflu termin egal cu al nostru. *Mauvais œil*, *böser Blick*, *gettatura* este „ochiu reu", ear *ensorceler*, nazar (turceşte) *beschreien* nu corespunde verbului nostru „a diochia".

In vocabularul romăno-francez de Costinescu citesc: „*Deochiu*, maladie, resultatul de-a magnetiza pe cineva prin a-l privì cu ochi rĕi sau de amor. Este in credinţa poporului că o privire pĕtrunzĕtoare cu ochi de rea voinţă sau de amor extrem, causă maladie cu durere de cap celui privit, şi căteodată chiar moarte, mai cu osebire copiilor". —Terminul francez lipseşte. Germanii cred că prin strigare (*schreien*) se exercită o inriurire magică asupra individului ce se imbolnăveşte. Termenul italian pare a seměna cu al nostru „il dă la rĕu, isdat".

E greu de constatat, ce idei are poporul nostru despre diochiu. Din exemplele următoare se poate vedea, că aci şi-l personifică, aci earăş şi ăngerii sunt capabili de-a diochia sau cel puţin de-a invoca diochiul, ei cei cu ochii blănzi şi persoane sfinte!

Intr'un descăntec din „Ielele" (pag. 33) de d. Şaineanu se zice:

„Acolo s'a tălnit dracu
Cu drăcoaicele,
Moroii cu moroaicele,
Diochii cu dioaicele,
Strigoii cu strigoaicele,
Fărmecători şi fărmecătoare,

Pocitori cu pocitoare,
Bărbaţi şi mueri,
Fete şi vĕduve".

Ear in partea a doua din „Inşiră-te mărgărite" se zice:

„Eată că'ntr'o zi din mai
Mers'a vestea chiar la raiu
D'acei mândri frăţiori,
A pămĕntului comori,
Şi toţi ângerii in sbor
Au venit, ascunşi de-un nor,
Ca să vază dacă sunt
Fraţi de-ai lor pe-acest pămĕnt?
— „Dulce's, Doamne, la privire!"
Au strigat intr'o unire....
Abia zis-au şi pe loc
Ca un fulger viu de foc,
Crunt diochiul a ajuns
Pe copii şi i-a străpuns!
Copilaşii plâng, suspin,
Scot gurita de la sin
Cată'n ochii mumei lor,
Pleacă fruntea, cad şi mor!"

Fiindcă in lumea realistică nu putem crede in demoni, trebue să căutăm explicarea deochiului in ceva real, şi acest ceva cred că se află in ochii sperioşi ori inspăimântători şi crunţi ai persoanei care deoache. Ştiinţa modernă explică secretul deochiului prin ipnotismu şi sugestiune, ceeace firește numai acolo are inţeles unde privirile deochiatului şi deochiatorului se intilnesc, sau de ne luăm după inţelesul german, şi in casuri de sbierete rostite asupra persoanelor ipnotisabile. Va zice cineva, cum poate să se dioache animalele sau fiinţele moarte fără a se intilni privire cu privire? Cred că aceste din urmă nici nu se dioache; ear cât despre animale, trebue să observ că unele sunt foarte susceptibile pentru căutătura omului. Cânele d. e. este in stare să muşte pe o persoană care se uită crunt la el, şi mĕ mir cum a putut afirma dr. Baraş, in Minunile naturei tom. III pag. 21, cumcă cânii nu vĕd, şi numai după miros

cunosc pe stăpânii lor!? Dealtmintrelea basaconii de a-i cestea se află mai multe in acele „Minuni“, cari fără de acestea poate nici puteau purta titlul ce au. Un exemplu şi mai strălucit despre efectul privirii omului ni-l dă copilul mic la vrista când nici nu ştie vorbì şi nu ne înţelege, dar de-i vei ride, iţi ride şi el, de te uiţi posomorit la el, e in stare să plângă. Imi aduc aminte de când eram copil mic, firește mult mai mare decât aceştia de care vorbii, cum fugeam de un preot cu sprincenele stufoase şi ochii mişcători, pe care-l numeam „popa ăl sperios“. Să se fi intimplat ca vr'unul dintre noi copii, să aibă şi vr'o slăbiciune organică, să aibă un suflet uşor de iritat, atunci prin această spaimă rĕul se mai mărea, şi deochiul era gata.

Este un obiceiu, că mama temĕndu-şi sănătatea puiului ei, roagă pe cea cu căutătura rea, când o vede „răvnind“ la copilul ei, ca să zică „să nu fie de diochi“, şi crede că aceasta foloseşte, căci admoniţiunea mamei o face pe cealaltă ori să-şi iea căutătura de pe a copilului, ori să şi-o schimbe, să o facă mai favorabilă adăogându-i vr'un suris sau aşa ceva. Cât e de inrădăcinată credinţa in diochiu la poporul nostru, dovedeşte mai bine o strofă din poesiile lui Bolintineanu, care bazat pe date istorice, ne spune, că doamna Ghica soţia lui Cantacuzin cel Bun după ce-i murise soţul şi pruncul intră in mŏnăstire, dispuse şi zise astfel:

„Spuneţi maici fărmecătoare,
Fără frică de pĕcat,
Pruncul meu cu cosicioare,
Cine mi l'a deochiat?

Sora Ana cea plavie?
Sora Ana negreşit!...
S'o zidească in chilie!...“
Şi chilia s'a zidit.

Vindecarea diochiului se face la turci prin arderea pe jeghiu a cuişoarelor. La ei de ochi albaştri se tem mai rĕu. Italienii poartă un mărgean roş, ear arabii semiluna

ca să se apere incontra ochilor rĕi. Ţiganii sunt foarte bogaţi in fel de fel de talismane, amulete, mărgele prin pĕr, sgardă la gât ca să fie feriţi de ochii rĕi. Pănă şi la animale se agaţă câte ceva roşu la gât ori la coarne pentru a nu se diochia. Sunt apoi şi descântecele de diochiu, pe cari le fac babele ştiutoare. Unul de acestea se află in „Poesii populare“ de Alexandri. Şi mie mi s'a descântat odată, dar numai ca prin vis imi aduc aminte. Nu ştiu de ce voiu fi suferit, dar atâta ţin minte că fruntea imi ardea şi eram ameţit de ferbinţeală, şi a mai venit şi baba descântătoare de mi-a atins fruntea cu limba ei caldă, apoi a suflat preste ea. A trebuit apoi să mai beau neşte apă dintr'o ulcică de Joi-mari, de se poate să fie nouă, in care s'au stins cărbunii puşi in decursul descântecului. Şi mi-a ajutat! — Cu toate astea, azi nu m'aş mai lăsa să-mi descânte.

7. *Farmecul de amor.* Ar fi un lucru fără sfirşit de-a descrie mulţimea soiurilor acestor farmece. Natura inventătoare nu mai isprăveşte cu bogăţia variaţiunilor sale, e vecĭnic tĕnĕră in această privinţă. Eu voesc numai să fie constatat că ochii joacă un mare rol in amor, făcĕnd abstracţie de la casurile unde sunt impedecaţi, cum este de exemplu la damele turceşti mascate, unde gesturile şi imbrăcămintea lor escită curiositatea bărbaţilor, sau cum sunt orbii, unde dulceaţa vocei inlocueşte focul ochilor, sau cum sunt amorurile pe calea anunţurilor din jurnale, cari nici nu'ş adevĕrate amoruri.

Mĕ voiu abate pe la jocul din satul nostru pentru ca să iau informaţiuni despre jocul ochilor tineretului. Totdeauna am admirat şi voiu admira isteţimea fetelor jucătoare de-a prinde semnul de ochiu, ce-l face flĕcăul cănd işi chiamă jucăuşa. Cercul bătăturei (terenului) pe care se face „joc“, are un diametru cam de 30 de metri, la o parte stau flĕcăii, la alta in distanţa indicată fetele, ear complectarea cercului o fac privitorii, cari mai stau şi pe la spatele acestora dacă sunt mulţi. De se joacă Ardeleanca sau Măzărica, sau cel mai admirabil dintre jocuri „De doi“, tot

insul joacă numai cu o insă, rar cu două; vin deci lucrurile astfel că fiecare jucător își alege și-și chiamă pe jucăușă, și aceasta o face cu un semn de ochiu așa fin, încât un nebăgător de seamă nu-și poate explica cum se înțeleg și invoesc la joc acești tineri la o distanță așa mare? De compătimit ar fi numai fata mioapă care nu vede bine la distanță așa mare, ceeace din norocire rar se intimplă pe la țară. Desele priviri reciproce, căutarea lungă unu la altul, le leagă inimele.

Cred că nu m'am înșălat când, scriind un epigram in albumul unei domnișoare germane, am declarat că ochii sunt porțile amorului.(1)

Este constatat, că *limba* omului nu e pe departe atât de elocuentă pentru inima și spiritul nostru ca *ochii*. Am putea pune alături cu cea dintăi limbajul florilor, care fiind ceva convențional, trebue mai nainte studiat, ear celei din urmă limba internațională a musicei, care nu cere decât deprinderea urechei.

8. *Frumusețea ochilor*. Pentru a decide asupra frumuseței ochilor ar trebui consultată toată lumea și voturile maiorității ar fi hotăritoare — lucru imposibil. Mai ușor este a consulta pe poeți, cari mai ales sunt chemați a-și spune verdictul in această materie. Eu voiu consulta mai cu seamă pe unii dintre poeții noștri, dar nici părerile altor poeți nu le pot trece cu vederea. Observ a priori că la poeții de diferite națiuni, aflăm diferite păreri, căci fiecare trebue să cânte ce are, la cas contrar, ar face un lucru zadarnic. Astfel Mirza-Schaffy zice: „Ochii albaștri sunt semnul fidelității — dar luciul ochiului negru e totdeauna

1) Augen, ihr Pforten der Liebe,
Glücklich der euch zu durchdringen vermag!
(Ochi, voi porțile amorului,
Ferice de cel ce vĕ poate pĕtrunde!)

ascuns ca căile lui Dumnezeu! (1) Cam astfel se exprimă şi Spaniolii, (vezi Convorbiri Literare, 1886 pag. 985):

Nu te'ncrede 'n ochii negri:
Ochiul negru-i trădător.
Nişte ochi negri pe mine
M'au făcut să mor de dor.

La poeţii noştri n'am aflat vre-o preferenţă deosebită pentru una sau cealaltă coloare a ochilor. Fireşte nuanţele sunt lăsate la o parte şi variaţiunea se face mai tot intre ochii negri şi cei albaştri. Pe când Mureşanu zice:

Ochii tĕi ca două stele
Negrii, făcuţi de iubit,

sau:

Din ochii tĕi cei negri, ca fulger isbea focul.

Bolintineanu ne spune despre tĕnĕra domniţă alui Stefan cel Mare, cumcă:

Ochii sĕi albaştri ard in lăcrimele
Cum lucesc in rouă două viorele,

observ insă că poetul din urmă cântă şi ochii negri, deşi mai rar. Eminescu ii laudă deopotrivă. Cesti doi din urmă vorbesc şi de ochi verzui (ca doi smaragzi in aur — la o turcoaică! Bolint.).

Ochişorii lui
Mura cămpului,

zice Alecsandri in „Poesii populare" şi in „Românii şi poesia lor". Mura e de regulă inchisă, dar eată că tot in acele

1) Der Augen Bläue bedeutet Treue — doch eines schwarzen Aug's Gefunkel ist stets «wie Gottes Wege, dunkel!»

poesii se zice şi mură albastră. Alexandrescu vorbeşte de ochi albaştri, ear C. Negruzzi la rândul său scrie: „nişte sprincene pe care penelul nu le-ar fi incordat cu atăta delicateţă incoronau ochii ei negri". I. Negruzzi in „Copii de pe natură" asemene vorbeşte de „ochi mari, negri", ear S. Fl. Marian ne cântă astfel:

Unora li's dragi ochi negri,
Zic că's mai fărmecători,
Altora li plac albaştri,
C'ar fi mai atrăgători.

După verzi ear se bat unii,
Spun că's mai plăcuţi mai vii.
Mie dintre toţi mai tare
Imi plac ochii cei căprii;

C'aşa's ochii mândrei mele;
Cei mai blânzi şi mai dulci ochi
Ce am intâlnit in viaţă-mi...
Nu le fie de diochi!

Vedem deci că poeţii noştri ne lasă in nedumerire in privinţa coloarei ochilor; dar ne ajunge a şti că locuitorii nordici rivnesc la frumuseţea ochilor ai locuitorilor de la sud. Se zice că in Spania s'ar afla cei mai frumoşi ochi din lume, dar fraţii şi surorile lor din Italia şi din România nu remân inapoi de ei! Spre sud bătênd coloarea ochilor mai mult in negru, urmează că aceştia sunt cei mai frumoşi, ceeace se şi explică pe motivul că ochii negrii sunt mai strălucitori decât cei deschişi, ear precum ne spun eroii poesiei, ochii cei mai frumoşi sunt cei mai mult strălucitori.

Despre coloarea irisului din ochii Italienilor scrie Mantegazza, profesor de antropologie la Florenza, că dintre 480 de comune prevalează irisul inchis in 86 la sută, ear cel deschis in 14 la sută. Eu am aflat la o serie de soldaţi desertori din Bucureşti, conscrişi in Mon. Ofic., că 83 la sută posed iris inchis, ear 17 deschis. Din toate părţile ţării,

numĕrând şi pe cei după nume neromăni, am aflat intre 1729 de desertori : 1118 cu ochii căprii, negri 226, tulburi 15, galbeni 25, verzi 153 şi albaştri 192. (In comuna Cărbuneşti, jud. Gorj, afară de un căpriu, ceilalţi 8 au ochi negri). Un englez vorbind de colorile ochilor, spune că există atracţiune mai mare intre ochi de diferite colori decăt intre cei de coloare omogenă şi că coloarea neagră pe timp ce mergem, tot mai mult covirşeşte pe cea albastră. — Iubitorii ochilor albaştri să se mângăe cu aceea, că până vor dispărea ochii albaştri, cred că va amorţi şi inclinarea cătră iubirea lor, ce o posed şi o hărăzesc şi urmaşilor lor.

De o raritate frumoasă trec ochii albaştri insoţiţi de pĕr negru.

Eată şi căteva exemple despre cele zise mai sus, cumcă culmea frumuseţei poetice a ochilor stă in strălucirea lor preste fire. (Escepţie fac doară numai ochii beţivilor, a căror luciu nu ne place).

Shakespeare adecă Romeo, admirând ochii Julietei, o roagă să lase ca să-i strălucească ochii ei in locul acelor două stele din cele mai frumoase de pe firmament, până acestea se vor intoarce. *Dante* zice despre Beatrice: „Lucevan gli occhi suoi più che la Stella". Exemple de acestea avem destule şi in poesiile noastre. In poemul popular cules de d. V. Alecsandri sub numirea de „Inşiră-te mărgărite" să zice :

Fost'a fost in lume-odată
Măndruliţă, dulce fată,
Şi la chip fărmecătoare
De puteai căta la soare,
Ear la ochişorii sei
Şi la faţă-i nu putei !

E cam esagerat, dar caracteristic. La Bolintineanu aflăm frasa : „ochi cu dulce soare, ce inec orice diamant"; ear cum vĕzurĕm mai sus Mureşanu ii aseamănă cu două stele. Apoi toţi cunoaştem cântarea :

Doi ochi am iubit intr'o viaţă,
Luceau ca stele dintre nori.....

Arta deghizării a mers până acolo, incât unele persoane vanitoase (actriţe) se folosesc de beladonă (atropină) pentru dilatarea pupilei prin care se dă un luciu mai mare corneei; dar se intimplă, că lumina prea abundantă, ce intră in ochiu neimpedicată de regulatorul firesc (irisul), produce boale in delicatul organ al vederii.

De o frumuseţă exemplară mai sunt in sens poetic şi ochii porumbiţelor, cu cari se aseamănă ochii mândrelor. Clipirea astor ochi e in adevĕr frumoasă. Alţii earăş au o predilecţie pentru ochii mari, „biruitori“, dar această mărime trebue să-şi aibă limitele sale, căci cei prea mari sunt uriţi, chiar cum sunt uriţi cei mici. Lui Aristoteie nu-i plăceau ochii mari, şi zicea: „cei cu ochi mari sunt tonţi ca asinul“. După Langer, anatomul vienez, corneele mari dau ochilor aspectul de inălţime, ear predicatul Hera Boopis este intrebuinţat cu plăcere.

9. *In poesie* ochii joacă un rol important. Pe surd ori mut, pe cel lipsit de gust ori de miros n'am auzit să-l compătimească lumea aşa tare ca pe orb, poeţii nu consacră acelora poesii duioase ca acestuia. Unii poeţi nici n'ar fi scris, ceeace au scris, fără a atinge acest sublim organ al corpului nostru, ochii. In 61 de poesii ale lui Eminescu se amintesc ochii mai mult decât de 100 de ori, ear in cele două tomuri ale lui Bolintineanu aproape de 150 de ori. Eată şi o mică colecţiune alfabetică de epitetele ochilor:

adănci ca marea
albaştri
amoroşi
aprinşi de visuri
arzĕtori
argintii
blănzi
biruitori
calzi
căprui
căzuţi in cap
cereşti
crunţi
desmerdaţi
dărji
drăgălaşi
dulci
ebeţi
extasiaţi
fărmecători
ferbinţi
fiastri cerului

flacări de lumină
flămânzi
focoşi
frumoşi
fulgerători
galeşi
geloşi
gogoneţi
groaznici
infioraţi
inflăcăraţi
infocaţi
inspiraţi
intunecaţi
lacomi
lăcrimitori
lăcrimaţi
lai
lotroşi
lucitori
mari
mândri
minunaţi
mirază de albaştri ochiori
muri
negri
ochi aprinşi de flacări
„ columbei
„ de ghiaţă
„ „ amor roaţi
„ „ mure
„ „ porumbiţă
„ „ vultur
„ ce poleesc
„ ca seninul cerului
„ „ două stele
„ „ doi luceferi
ochi ca basme
ochi plini de eres, de foc divin, de spaimă, de un riu de rouă, de văpae, de viaţă
cchi topiţi de induioşare
„ „ in lacrimi
păgâni
păinjeniţi
perfizi
plângători
plecaţi
plutitori
potoliţi
purtători de pace
răpiţi din mare, din cer
rătăciţi
ridicaţi
săgetători
scânteetori
sălbatici
senini
şerpii
stinşi
strălucitori
tineri
trădători
triști
triumfali
ucizători
umezi
vânzători
vineţi
verzui
vicleni
vii diamante
„ viorele

vili	vorbitori
vioi	visători.
vorbareţi	

10. *In arte.* Sculptorii neglig ochii, de sigur pe motiv că nu le stă in putinţă să le dea o formă mai expresivă. Bulbul ochiului e un simplu glob fără expresiune fiindcă nici măcar semn de corneă transparentă nu este, sau aceasta se semnalează numai prin o gardină săpată pe bub, ear pupila prin o mică excavaţiune, care dă ochiului un aspect ceva mai viu. Astfel de aspect au şi ochii acelor orbi a căror corneă este preste tot acoperită cu albeaţă (leucom), şi numai intr'atăta se cunosc că's de om viu, intru cât posed facultatea mişcării. Unii sculptori dau ochilor un aspect mai expresiv prin sfredelirea ochilor intr'o dimensiune care corespunde corneei, dar aceasta earăş e ceva nenatural, neexistând in realitate asemenea ochi. Zoologii sunt mai practici, căci aplică ca şi oculiştii ochi artificiali (protesa), prin cari dau animalelor umplute cu paie de prin musee un aspect mai viu. Se poate insă că la statuele antice, colorate, care par a fi fost in preponderanţă — vezi : Conv. Lit. Odobescu „Iconografia lui Traian“ — să fi fost ingrijită mai bine şi expresiunea ochilor. De aspectul viu ce-l dau asemene chipuri cioplite, colorate ne putem convinge la figurile de prin bisericele catolice.

Ceeace totuş iau in considerare şi sculptorii, şi cu drept cuvĕnt, este : lărgimea deschizĕturei pleopelor, ţinuta acestora şi a sprincenelor şi direcţiunea ochilor. O mărime potrivită a ochilor, le măreşte efectul.

Pictorii sunt mai fericiţi in privinţa ochilor, că le pot da o expresiune mai mare, dar şi ei cultivă mai cu folos părţile invecinate ale ochiului. Modelele cele mai admirabile in privinţa ochilor sunt madonele lui Rafael. Aci se perde şi cea mai mică urmă de rigiditatea de fantom a bizantinilor, de altă parte sunt scutiţi ochii şi de estasa ce le-o dă Murillo. Sprincenele sunt subţiri ca trăsura de penel, formând un semicerc. „La madona sixtină a fost greu de

idealizat deschizĕtura completă a ochiului mamei şi a copilului de tot nud“ (Portig). O mică divergenţă relativă a bulbilor, semnalează o meditare debarasată de imprejurimile păměnteşti.

11. *Anatomia plastică* ne spune, că *bulbul insuş* nu influenţează in mod aşa considerabil expresiunea ochilor, şi influenţa ce o face, se datoreşte mărimii şi lucirii corneei, mărimii pupilei şi sediului sĕu mai proeminent sau mai retras. Vine apoi *raportul dintre ambii ochi*, cari sunt uriţi cănd sunt prea aproape sau prea departe unul de altul, sau prea cufundaţi in cap, sau prea eşiţi, cum sunt la miopi ochii boldinoşi. In al treilea loc şi in mod eclatant se influenţează expresiunea ochilor prin *mişcările sale*. In mobilitatea infurişată a ochilor vedem un interes, o curiositate, frică, sflală, sau conştiinţă necurată.

Ochiul nemişcat, nepăsător, denotă un spirit somnoros şi greu cugetător. Privirea cochetă este neintreruptă, dar neobservată de lume; ear privirea cu capul ridicat, dirijată de sus in jos este a oamenilor condescenţi (demiţători). Persoanele ce-şi pleacă ochii şi genele, rumenind la faţă sunt ruşinoase şi nevinovate. In cea mai mare depărtare de noi, in cer, căutăm sublimul, de aceea cănd ridicăm ochii cătră cer, dăm axelor bulbului o direcţie paralelă, astfel căutătura e divinizată, fie, cănd mulţumim cerului pentru fericirea in care ne aflăm, fie, cănd in vr'o durere il implorăm a ne-o alina. Un efect mai mare putem produce cu ochii şi cănd arătăm o mare parte din albul lor, ceeace eroii scenei fac adeseori.

Frumuseţa clasică a ochilor zace in forma gracioasă ovală a *deschizĕturei* lor, pe cănd ochii lungi, oblic-tăeţi sunt uriţi, cei puţin deschişi pănditori.

Ochii mari, deschişi fac o impresiune iritată, patetică, care se mai măreşte prin ridicarea sprincenelor. Contragerea astor din urmă dă o infăţoşare speriată, ear sprincenele contrase şi ochii deschişi exprimă mănie, afect şi opunere; de se ridică şi in sus sprincenele şi nasul, resultă un efect ce intrece puterea omului, cum se vede pe grupa Laocoon.

Genele sunt frumoase când sunt lungi şi negre, sau cum zice Bolintineanu „de abanos“. Arta deghizării nici astora nu le dă pâce, şi mare mi-a fost surprinderea când la o damă bolnavă de ochi am dat de o văpsea neagră pe gene, care nu puţin a contribuit la iritarea ochilor. Asemenea şi *pleopele* — numite de popor, de Bolintineanu etc. tot gene, pars pro toto — sunt frumoase când sunt lungi, ceeace stă in raport cu bulbul ochiului. Când sunt prea lungi, impedecă vederea şi sunt neestetice, şi am avut şi eu ocasiune să taiu din această causă o părticea din „lunga genelor maramă“ precum se exprimă Eminescu.

Factor esenţial in expresiunea ochilor sunt sprincenele, şi aceasta trebue s'o ştie şi poetul popular când zice:

Ochii şi sprincenele,
Fac toate pricinele,

sau când ne infăţişează intr'un mod şi mai delicat următoarea scrisoare picantă:

Lângă cortu-i unul dintre fii falnicului Domn
Stă zimbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte,
S'o trimiţă dragei sale de la Argeş mai departe:
„De din vale de Rovine,
„Grăim, Doamnă, către Tine,
„Nu din gură, ci din carte,
„Că ne eşti aşa departe.
„Te-am ruga, mări, ruga
„Să-mi trimiţi prin cineva
„Ce-i mai mândru 'n valea Ta:
„Codrul cu poenele
„Ochii cu sprincenele;
„Ca şi eu trimite-voi
„Ce-i mai mândru pe la noi:
„Oastea mea cu flamurile,
„Codrul şi cu ramurile,
„Coiful nalt cu penele,
„Ochii cu sprincenele.
„Şi să ştii că's sănătos,
„Că, mulţămind lui Christos,
„Te sărut, Doamnă, frumos“.

(*Eminescu*, Satira III).

Sprincenele sunt frumoase, cum se zise şi mai sus, când sunt subţiri şi arcate. Anatomul vienez Hyrtl le ţine de frumoase şi pe cele in forma de S, şi ne spune cum Chinezii işi rad sprincenele ca să remănă ca firul de subţiri, alţii le lungesc chiar spre timple in mod artificial, ceeace şi Lavater găseşte că-i frumos, nu insă când sunt confluente deasupra nasului. Arabilor din contră le plac să fie confluente, la femei in adevĕr sunt picante, numai că odinioară se considerau de semn sigur al vrăjitoarelor.

La persoane obosite de măhniri, dureri, amor etc. se arată un cerc vĕnăt la rădăcinele pleopelor, mai cu seamă la cea de din jos, ceeace vine de acolo, că o vĕnă, ce curge in acel loc, devine mai transvisibilă.

Mimica depinde aşa dar in cea mai mare parte dela *părţile feţei* dimprejurul ochilor. Duchenne a făcut experimente frumoase in această privinţă (Mécanisme de la fisionomie, 1862). Electrizând diferiţi muşchi ai feţei, a obţinut diferite expresiuni mimice, fără ca ochiul să iea parte la aceste variaţiuni, ceeace se poate observa şi la persoane mascate, ori la femeile turceşti, unde ochiul nu descopere nimic ce se petrece in inimă, ci are tot un aspect ţintit.

12. *Semiotica* (1) ochilor avea odinioară o insemnătate mare, mai cu seamă de la Ipocrate incepĕnd, medicii se sileau să cunoască boalele din interiorul omului după aspectul ochilor şi al feţei etc. Şi in timpul nostru pretind unii a cunoaşte de pe ochi toate boalele din corp, dar aceştia sunt adevĕraţi mistificători şi şarlatani ai lumii credule (d. e. Peczeli, Cérébroscopie), încontra cărora şi legile sunt prea slabe. — Ca să nu trec de părtinitor, recunosc că sunt casuri, in cari chiar şi la distanţă, poţi cunoaşte unele boale din corpul omenesc. Astfel când cineva „dă ochii peste cap“, e semn că şi-a perdut conştiinţa, pătimind de o boală serioasă; când pe lângă alte simptome epileptice, pupilele sunt dilatate, putem conchide, că respectivul nu simulează, ci in fapt sufere de epilepsie; ear când ochii se

1) Ştiinţa despre semnele boalelor.

painjinesc, își perd luciul și bolnavul nu mai cunoaște pe nimeni, e semn că în interiorul ochiului s'a produs o anemie letală.

Frumoasa invenţiune a oglinzii de ochi (oftalmoscop) e cea mai bună armă într'o mână dibace pentru a cunoaște o mulțime de boale din interiorul ochiului ce stau în legătură cu ale corpului, bine înțeles această știință positivă, nu e de confundat cu acea a șarlatanilor pomeniți mai sus.

Unele dintre boalele ochiului încă pot fi cunoscute, cel puțin aproximativ, la o distanță oarecare. Așa miopul își stringe binișor pleopele ca să delăture pe cât se poate cercurile de difusiune în care i se arată obiectele mai îndepărtate, grație construcției ochiului său; copilului miop nu-i place să se joace de-a mincea sau cu alte obiecte îndepărtate, el mai bucuros șade în casă cu ochii în carte sau pe alte jucării apropiate, pe când cei lungi la vedere (ipermetropi) tot pe afară, pe munți și câmpii ar privi. Sau de exemplu un om des clipitor ne lasă să bănuim că sufere de vr'o nervositate, iritație a nervilor; amauroticul, la care nervul vederii e atrofiat, are căutătura îndreptată tot în sus, par'că ar căuta lumina soarelui; apoi un individ cu cataractă, la care lumina mai este perceptibilă și vede chiar și obiecte mari, caută tot la pământ cu scop de-a se feri de pedecile ce ar putea să-i stea înaintea pasului său; sau pe copii orbi de tot, adesea îi putem vedea cum sfredelesc cu degetul în ochi, ca să-i facă să scânteiască în lăuntru, fără îndoeală că aceste fenomene subiective de lumină le face oareșicare plăcere.

13. *Valoarea ochilor* difere mult după oameni, timp și împrejurări. Am putea zice că pe cât valorează omului viața atâta valorează și ochii, făcând abstracție de resignațiunile nobile ale vreunui filosof. Am văzut bunăoară oameni la țară cari nu erau prea desperați de orbia lor și când li se descoperea că au o greșală a naturei (d. e. perdea) care ușor se poate delătura, primea această știre cu un „o fi“ și un ridicat din umeri. Mai cu seamă oameni vrîstnici cad în această categorie; ba am dat și de cei ce se fereau de

operaţiune, deşi nu ca exploatatoarea oarbei din „Două orfeline“. Acel cas mi s'a presentat la două femei, soacra şi nora. Cea din urmă, fiind de profesiune moaşă şi susţinătoarea familiei, a avut nenorocirea a-şi infecta ochii la o naştere necurată şi in urmă a şi-i perde. Chemat fiind a o scăpa de orbie prin vre-o operaţiune, am constatat cu regret că nu mai este de ajutat, dar pe soacră-sa o pot opera şi doresc să o operez cu orice preţ, căci era trecută de 100 de ani şi se zice că's norocoşi oculiştii cari dau de asemenea casuri. Nu s'a invoit, şi nu vrea să priceapă de ce nu operez pe noră-sa, care e mai tănără. Un alt bătrân, de meserie strungar, nu ştiea cum să-mi mulţumească că „l'am scos din iad“ prin operaţia mea, dar amară i-a fost privirea dintăi ce a făcut in prăvălia sa! Unica sa rudenie care-i mai trăia, nepotu-său, care i-a şi condus meseria in timpul cât a fost orb, se insurase şi ii cam deşertase frumuşel prăvălia. Primul act după dobândirea vederii a fost că şi-a alungat pe nepotu-său, care s'a dus bucuros, căci apucase aşi intocmì prăvălia sa proprie.

Voiu cita acum căteva păreri relative la valoarea ochilor sau relative la apreciarea sorţii orbilor.

Ninus, invins de frumuseţa Semiramidei, a rugat pe soţul ei Menone să i-o cedeze lui; acesta nevrênd, regele l'a amenințat că va porunci să i se scoată ochii dacă nu va asculta. Menon a preferit mai bine moartea, decât scoaterea ochilor şi, o tempora, o mores, in durerea sa s'a spânzurat!

Seneca zice:

> Oculos perdidi: et nox habet suas voluptas!
> (Perdui ochii: dar şi noaptea are plăcerile sale).

Fataliştii de turci vorbesc prin peana marelui nostru poet Bolintineanu (tom. I. pag. 6) astfel:

> Şi orbii chiar se bucură in noaptea lor adâncă.

ear Mureşanu ne spune:

Amară-i dar soarta la orb, ce nu vede
Frumoasa natură şi tot ce-i in ea.

şi in alt loc:

Dă orbului insă avere, mărire,
Imbracă-l in stofă, fă-l domn pre pămĕnt.
Şi crede-mi, că'n suflet tot simte măhnire,
Şi tot ce doreşte, e linul mormĕnt.

C. Negruzzi scrie: „Om lipsit de simţul cel mai scump; care este intr'o vecĭnică noapte; pentru care soarele n'are raze, nici cămpul flori". Un oculist englez se exprimă astfel: „Cu căt spiritul se inalţă asupra materiei, cu atăta plăcerile intelectuale il trec deasupra celor sensuale". Orbul posede ăncă pe cele dintăi, şi poate exclama cu poetul: „Nu-mi pasă! o lumină cerească mĕ iluminează in interiorul meu, şi ca şi atătea raze, forţele spiritului meu sboară in toate direcţiunile". Cel mai vestit dintre oculişti, decedatul Græfe din Berlin dă următoarea apreciare despre valoarea ochiului: „Oratorii l'au lăudat, poeţii l'au căntat; dar valoarea lui deplină stă in dorul tăcut al acelora, care odată l'au avut şi l'au perdut". Infine o altă celebritate, oculistul vienez Arlt ne zice: „Inchideţi pe om in fundul intunerecului, numai să-i daţi şi de lucru, să-l faceţi să-şi exercite puterile, cari i-au mai remas; şi dinsul se va impăca cu soarta sa, avĕnd o menire pentru care trăeşte".

Un institut de creşterea şi intreţinerea orbilor pentru ţara noastră am implorat şi implor, şi sper că se va mai ivì o a doua Dora d'Istria; una a lăsat capitalei o parte frumoasă din averea ei pentru un institut de surdo-muţi, cealaltă insă să lase pentru orbi, pentru cei lipsiţi de organul fruntaş dintre organele noastre, care ne conduce prin impĕrăţia lumii!

Dr. G. CRAINICEANU.

BISERICA DIN CETATEA NEAMŢU

ŞI

DOCUMENTE RELATIVE LA DOMNIŢA RUXANDRA

FIICA LUI VASILE LUPU.

Un chrisov de la Constantin Voevod din 7199 (1691) Iulie 10, descoperit de mine la monăstirea Neamţului in anul 1887, arată «că au venit soborul monăstirii de la cetatea Neamţului cu Egumenu Athanasie şi au arătat cum intr'acele vremi grele şi prăzi, de oşti de prin toate părţile şi de tălhari şi intrând Cazacii in cetatea Neamţului de au jăcuit şi au luat tot ce au aflat şi au omorit şi pe Doamna Ruxandra fata lui Vasile Vodă, atuncea au luat uricele ce au fost de ocĭnă a monăstirii şi le-au sfărămat şi le-au luat toate şi acum unii şi alţii impresoară moşiile»(1).

1) Nu numai la monăstirea Neamţului au prădat Cazacii, in diferite rănduri anterioare, ci şi pe la alte locuri. Iată un document de la Gheorghie Ştefan Vodă, amintind d spre aceste fapte.

«*Ioŭ* Gheorghie Ştefan Vodă, din mila lui Dumnezeu Domn Ţării Moldovei. Precum au venit inaintea Domniei meale şi a boierilor mari şi mici ai Domniei meale părinţii şi rugătorii noştri călugări de la S-ta mănăstire ce se numeşte Dragomirna, unde este hramul Coborirea Duhului Sfănt şi s'au jăluit nouĕ cu mare jalbă şi cu multe mărturii şi aşa zicĕnd precum privileghiile şi alte indreptări de drese de danie şi miluire şi de intăritură ce au avut de la alţi fericiţi intru reposare Domni ce au fost mai inainte de Noi şi de la ctitorul sĕu reposatul Miron Barnoski Vodă, pre satul Nicşenii in ţinutul Harlău, ce-i subt ascultarea Ocolului Botoşanilor şi Brătineştii tij, cu heleşteu şi cu tot hotarul şi Ruşiorii pe Rĕut Sucevei şi Salca tij pe Rĕut Sucevei şi Barnova tij in ţinutul Sucevei, cu vaduri de mori şi cu heleştee; ear acele privileghii au perit şi s'au stricat toate de Cazaci, cănd au venit Timuş Hmielniţkii cu oaste căzăcească a Zaporojenilor, dimpreună cu Tătarii pănă la cetatea Sucevei ca să prade pre Doamna lui Vasile Vodă. Deci atunci

Din cuprinsul chrisovului lui Constantin Voevod, culegem două informațiuni prețioase și anume: una relativă la existența in cetatea Neamțului a unei mănăstiri și a doua, relativă la tragica moarte a Domniței Ruxandra. — Aducem aci câteva documente nouĕ relative la aceste două fapte.

I.

Sfântul Nicolae din cetatea Neamțului.

P. S. Melchisedec in «*Notițe istorice* și *archeologice*» la pagina 26, vorbind de-o inscripțiune ce se află azi pe zidul paraclisului de la monăstirea Secul, zice: «*Se naște acum intrebarea: Ce caută inscripțiunea unei monăstiri făcută de Petru Rareș și de familia lui intre anii 1530—1570 in monăstirea vornicului Urechiă, cea zidită in anul 1594?*

«*Această contrazicere se desleagă prin următoarea imprejurare, care de la Secul ne tran*‹*poartă la cetatea Neam-*

Timuș Hmielnițkii cu ai sĕi Cazaci au mers la S-ta mănăstire ce mai sus scriem Dragomirna și au bătut și au dobândit pre S-ta mănăstire și au luat toate avuțiile și vestmintele și vasele a S-tei mănăstiri și odoare de mare preț și de la alți oameni și negustitori cari s'au timplat acolo la S-ta mănăstire, precum insuș Domnia mea știu și am vĕzut nevoia lor și acele privileghii stricate și rupte. Deci Noi, cu toți boiarii noștri Moldovenești...-etc. (Urmează intărirea nouă asupra moșiilor de mai sus).

Aceasta este după o copie de suret din 1787 Sept. 12, datată din Cernăuți și iscălită de Racoviță Cehan vel logofĕt și Dumitrașco. Acest act e in posesiunea Academiei române cu No. 33 portof. XIX. Originalul nu știm unde se află.

La 1659 (7167 Iunie 14). Gheorghie Ghica Vodă, intr'un uric al sĕu (fo. mic, scris de Lupul diac, din Iași, și conservat la archiva Statului din București, intre actele mănăstirii Neamțului, pachet No. 22.) pomenește asemene de invaziunea Cazacilor:

«... s'au jăluit inaintea noastră cu mare jolobă zicĕnd că un zapis ce au avut ei făcut de pre un uric al lor pre sat pe Epureni, ce iaste pre Jipia (ținutul Iașilor). Uricul lor sau resărit de cătăva samă de vreme, deci și zapisul ce au fost făcut de pre uric au fost pe mâna unui unchiu al lor anume Nikita, *cănd au venit Timuș cu Cazacii aici in țară și au trimes de aici oști să prade bejaniile in codrul Iașilor, atunci au resărit și zapisul acela precum și unchiul lor Nikita, au mărturisit...*»

ţului. Petru Rareş, pentru ca să poată cruţa cetatea Neamţului de dărămarea ce se vede că pretindeau Turcii(1) *pentru toate cetăţile Moldovei, a prefăcut această cetate in mănăstire, dedicată Săntului Nicolae, şi i-a hărăzit tot teritoriul de primprejur, ce aparţinea cetăţii. Doamna lui şi cu fiii, sub Domnia lui Iliaş au ingrădit acea monăstire cu zidiri, dar in anul 1665 Domnitorul Eustratie Dabija a dăruit monăstirea din cetate cu tot teritoriul ei monăstirii Secului. Cu această ocasie, călugării de la Secul au zidit in monăstirea lor Paraclisul săntului Nicolae, şi pe zidul lui au strămutat inscripţiunea lui Petru Vodă de la cetate la paraclisul din Secul, spre păstrarea pomenirii primilor ctitori ai monăstirii din cetate».*

*

P. S. Melchisedec este din bărbaţii noştri ilustri, cari au meritul d'a fi deschis pîrte prin neumblatul şi intunecosul codru al trecutului nostru. Nu e dar de mirare, că uneori a putut să rătăcească din pîrtea ce deschidea cu atăta muncă. Aşa e in casul de faţă. Documentele ce am descoperit in urmă, vin să indrepte erorile din aserţiunea ilustrului naintemergĕtor al nostru.

Mai intăi P. S. Episcopul a greşit, căci a avut de călăuză o scurtă *istorie* tipărită a *mănăstirii Neamţului,* care a cam amestecat şi confundat faptele. Astăzi dăm aci, spre indreptarea erorilor, in intregul sĕu hrisovul lui Eustratie Dabija din 7173 Fevruarie 6 (1665) la care se refere şi istoricul mănăstirii Neamţului, dar din care nu resultă de loc vre-o *strămutare la Secul a mănăstirii ori a inscripţiunii mănăstirii săntului Nicolae din cetatea Neamţului.*

Eată hrisovul, in traducere vechiă românească. El e păstrat la mănăstirea Neamţului in plicul de hrisoave al satelor Borcea, Reucea şi Oglindeştii.

«In numele tatălui şi al fiului şi al săntului Duh Troiţa

1) Această tendenţă şi pretenţiune a Turcilor este mult mai tărzie. *V. A. U.*

Sfântă cea de oființă și nedespărțită. Eată eu robul, stăpânului meu Domnului Dumnezeu și mântuitorului nostru Is. Hs. și inchinătorul troiței, *Iω* Eustratie Dabija W. cu mila lui Dumnezeu Domn Țării Moldovei. Adecă Domnia mea bine am voit cu a noastră bunăvoință și cu curată și cu luminoasă inimă și din tot sufletul nostru și cu ajutorul lui Dumnezeu, Domnia mea socotind și răvnind faptelor celor bune pre care le-au lucrat reposații Domnii noștrii cei mai dinaintea noastră din dragostea care o avea către Dumnezeu și către S-le biserici și mănăstiri și rugătorii lui Dumnezeu pre cari i-au miluit si au intărit pentru mântuirea sufletelor sale in locașurile cele vecînice. Deci dară și Domnia mea, pre cât este după puterea noastră și stăpânirea, rugăm pre Dumnezeu ca să ne ajutoreze și noue intru faptele cele bune, de-a urma bunătăților lor. Drept aceea Domnia mea, cu bună vrerea lui Dumnezeu și cu blagoslovenia acelor 4 sfințitori ai Moldovei, Kir Ghedeon arch. și metropolit al Sucevei și Kir Dosofteu episcop Romanului și Kir Teofan episcop Radauțului și Kir Serafim episcop de Huși și cu bunăvoința a tot divanului nostru a Moldovei, mari și mici, am dat aci sfintei mănăstiri ce se zice din cetatea Neamțului părintelui meu duhovnicesc Kir Ghedeon archiepiscop și metropolit Sucevei și rugătorului nostru egumen și la tot soborul din S-ta mănăstire Xeropotamia, care se numește Secul, pentru ca să aibă părintele cel mai sus zis Ghedeon și egumenul cu tot soborul mai sus scris din S-ta mănăstire Secul, ca să fie puternici și volnici de-a pune egumen și călugări la mănăstirea cea mai sus scrisă a cetatei Neamțului unde este hramul St. Ierarch și făcătorului de minuni a lui Hs. Nicolae, dintru a sa mănăstire din Secul. Și să fie acea S-tă mănăstire sub ascultarea Secului, pentrucă și acea S-ta mănăstire este zidită pe locul cetății Neamțului, precum este scris in intru așezămînturile care le avea de la Irimia Moghila Voevod și de la titorul ei Vasile Voevod, pre care el insuș o au zidit acea S-tă mănăstire din cetatea Neamțului, și insuș Vasile Vodă au dat acea mănăstire a sa zidită, ca să fie sub ascultarea S-tei mănăstiri din Secul. Drept aceea acea mai sus scrisă

mănăstire din cetatea Neamţului, să fie şi de la Domnia mea dreaptă danie şi miluire părintelui meu celui mai sus zis, Ghedeon şi sfintei mănăstiri Secului cu tot venitul. Eară după a noastră viaţă şi domnie oricare va fi Domn din neamul nostru sau pre carele Dumnezeu il va alege ca să fie Domn in pământul nostru al Moldovei, să nu strice această a noastră danie şi miluire şi aşezare, că de nu, să fie de trei ori blăstemat şi proclet de Domnul Dumnezeu cel ce au făcut cerul şi pământul şi de preacurată Maica sa şi de toţi evangheliştii şi de toţi sfinţii apostoli şi de acei 318 părinţi din Nikeea şi să aibă parte cu Iuda şi cu Arie cel de trei ori blăstemat in muncile cele fără sfirşit in veci Amin.

Iaşi veleat 7173 mesiţa febr. 6 zile.

Insuş Domnul a poruncit.

Sigil Octogon Alb.

iscălit, *Eustratie Dabija Voevod.*

Diac. Stratulat Rugina.

*

Chiar acest act nu arată prea documentată aserţiunea ilustrului prelat, căt priveşte numele Domnului şi data infiinţării in cetatea Neamţului a mănăstirii cu chramul Sfăntului Nicolae. Nu numai hrisovul de mai sus, ci o serie de documente, pe care unele in intregime altele in estras le aducem la vale, ne probă, din contra, că mănăstirea din cetatea Neamţului nu a fost infiinţată de Petru Rareş, cel puţin ca mănăstire cu călugări, ci de *Vasile Lupu*. Se poate că inscripţiunea de pe paraclisul de la mănăstirea Secul să provină de la paraclisul din cetatea Neamţului, căci nimic nu ne impedică de-a admite existenţa vechie a unui altar in cuprinsul cetăţii, dar iarăş să ştie că pe locul mănăstirii Secul esista mai dinainte de ce Nestor Urechiă şi soţia sa Metrofana au zidit mănăstirea lor, esista, zic o biserică mai veche, sihastria lui Zosima, care putea să fie chiar de la Petru Vodă. P. S. Mel-

chisedec şi-a luat, repet, informaţiunile, nu din documente, ci din **Исторїа сфинтелѡр мънъстирй Нѣмцꙋл ши Єѣкꙋл. Адꙋнатъ ѫ скꙋрт. ѫ анꙋл 1857 Мартїе ѫ 20 Ꙁиле.** (tipărită la mănăstirea Neamţu) F°. La fila 5 este o istorie in scurt pentru sfânta mănăstire Secul. Autorul acestei istorii pune infiinţarea sihastriei lui Zosima la 1560, dar nu aduce nici un document probănd aceasta. Primul document al schitului Zosima, zice istoria din 1857, este de la *Alexandru Lăpuşneanul.* E regretabil că nu-i citează nici data măcar. Tot atăt e regretabil că P. S. Melchisedec nu ne-a dat insăşi inscripţiunea ce crede că este transportată de la cetate. Această informaţiune au luat-o P. S Episcopul tot din «Istoria mănăstirilor Neamţu şi Secul din 1857, de la fila 6 *verso,* unde zice că: «Care acest hram al Sf. Ierarh al lui Hs. Nicolae, după multele rescoale şi prăzi urmate aicea in ţară, neputĕnd sta in cetate, s'au mutat hramul in lăuntrul acei mănăstiri Secul, unde şi până astăzi se păzeşte, şi este biserica frumoasă foarte, foarte».

Oare prin vorbele că «*s'au mutat hramul*» este a se inţelege că s'au mutat insăşi mănăstirea din cetatea Neamţului? — Documentul de la Dabija din 1665 incoace ne arată existănd mănăstirea din cetate. Tărziu numai ea s'a stricat şi deatunci, se conservă la biserica din satul Vĕnătorii *icoane* de la mănăstirea din cetate... Deci «*mutarea hramului*» nu implica ăncă in 1665 strămutarea materială a bisericei din cetate. Aceasta, in orice cas, până la noi documente!

In mai toate daniile lui Nestor Urechiă, pomeneşte de mănăstirea lui, designănd-o cu vorbele: «*Cea din nou zidită*» această designaţiune poate tot aşa de bine, să cuprinză o idee de timp căt şi acea referitoare la o *zidire mai veche.* In orice cas până ce se vor afla documente intărind aserţiunea că Petru Rareş e intemeitorul mănăstirii de călugări din cetatea Neamţului, eu menţin aserţiunea opusă că fondatorul ei e *Vasile Lupu!*

*

Eată căteva documente proprii a proba că Nestor Urechiă şi soţia sa Metrofana ş'au zidit mănăstirea lor Secul acolo unde exista mai de mult schitul lui Zosima, care schit avea tocmai hramul ce Nestor Ureche dete mănăstirii sale celei noue.

a) *Petru V. V.* fo. mizlociu—hărtie—Iaşi (data spartă [1]).

Contrasemnat de *Andrei Gherman* sau **Гєїман**·

Diac. *Bodrobeală*.

«Schitul Zosima să stăpănească locul ce va curăţì din gura Secului in Neamţ până unde **Кіошбит** ori (:**Кѡ́бит**:) au curăţit. (No. 131 al opisului din archiva mănăstirii Neamţului).

b) *Ieremia Moghilă*, hărt. fo. mijlociu. Slav.

Suceava 7104 (1596) Mai 5.

Contr. Toma logofĕt, ucit.

Diac. Iacob. Sigil mijlociu spart.

Milueşte pe Dositei egumenul şi soborul din schitul lui Zosima (lăngă Secul) unde este hramul St. Ioan Botezătorul, cu locul mănăstirii şi să aibă a stăpănì şi tot locul căt l'a curăţit, de unde au inceput a curăţì până unde **Кєзбит** au curăţit, cum au aşezat şi episcopul de Roman Agathon şi precum au şi din aşezămĕnturile **и҆ правилій ѡт покоинаго Петрꙋ Воєвод**. (No. 49 al mănăstirii Neamţului).

c) *Ieremia Moghilă* hărtie fo. mic Slav. Suceava 7106 (1598) Iunie 11, sigil inelar ceară roşă. Semnat Vodă; contr. Stroici vel log. Ucit, diac. Teodosie.

Invoeşte mănăstirii schitul Zosima, să stăpănească o moară din Borceşti dăruită de Vodă (No. 1578 din catalog. mănăstirii).

d) *Ieremia Moghilă V. V.*, hărtie mijloc. Slav. Suceava 7106 (1598) Iunie 11, sigil inelar roş. Contr. semn. Stroici vel log. diac. Teodosie.

---

1) Este regretabil că data acestui document e spartă; dacă ar fi de la Petru Rareş ar proba tocmai ce zicem noi, că schitul Zosima are pe acesta de ctitor şi că deci inscripţiunea de la paraclis putea să fi fost la una din bisericile schitului.

Intăreşte schitului Zosima prisaca ce i-au dăruit Monahia Pracsia, cu hrisov de la reposatul Petru Voevod. (No. 1579 al catalogului monastirii).

*

Eată acum principalele documente probănd teza mea, că Vasile Lupu este adevěratul intemeiător al bisericei St. Nicolae din cetatea Neamțului:

1. Insuş Domnitorul Vasile Voevod numeşte mănăstirea din cetatea Neamțului: «*Mănăstirea Domnii mele*» in actul din Iaşi 7160 (1652) Martie 17. Prin acest document Vasile Vodă porunceşte părcălabilor, desugubinarilor, olăcarilor, podvodarilor, să scutească: «*Satele mănăstirii Domnii mele din cetatea Neamțului: Măneştii şi Oglindeştii şi Slobozia de sub cetate*». (Vezi actul cu No. 1609 din catalogul de documente al mănăstirii Neamțului).

2. Un alt act tot de la Vasile Vodă din Iaşi 7161 Ghenarie 12. Este un folio mare in limba slavonă, semnat de Domnitor, cu sigiliul țării purtănd data de 1633. Este scris de diacul *Dumitraşcu*. Vasile Vodă cumpěră jumětate din moşie din Oglindeşti de la Vaidaniţa şi fiul ei Ursul. Apoi dă acea jumětate de moşie «*la a noastră Sf. mănăstire din cetatea Neamțului*». (Vezi actul cu No. 1610 din catalogul de documente al mănăstirei Neamțului).

3. Un alt act tot de la Vasile V.V. din Iaşi 7161 (1653) Ghenarie 12. Este un folio mijloc in limba slavonă, semnat de Domnitor cu sigiliul mic al țării şi scris de diacul Dumitraşcu. Vasile Vodă dărueşte *mănăstirii sale din cetatea Neamțului* poenile numite *Slatina*, luate din hotarul tĕrgului Neamțului, ca să fie călugărilor din cetate. (Vezi actul cu No. 1611 din acelaş catalog).

4. Zapis in faţa Divanului, de cumpěrătură pentru dania de la uricul No. 1611, cătră biserica din cetatea Neamțului. (No. 1612 al aceluiaş catalog).

5. Gheorghie Ghica din Iaşi 1659 Ghenarie 14, folio mijloc, semnat de Vodă, cu sigiliul țării şi scris de diacul Dumitraşcu. (Vezi No. 1614 al aceluiaş catalog). Gheorghie

Ghica întărește *darul lui Vasile Vodă la mănăstirea aceluia din cetatea Neamțului.* (Vezi No. 1613 al acelueaș catalog).

6. Gheorghie Ghica prin uricul din Suceava (folio mijloc, sigiliul inelar, text românesc, semnat de Vodă) întărește mănăstirii din cetatea Neamțului două sălașe de țigani: «Fost-aŭ dat de la Vasile Vodă un țigan anume Toader Hagi, ear acum Domnia mea am luat pe Toader și l-am dat cetății Domnii mele aicea la Suceava și am dat pe Ioan țiganul cetății Neamțului pentru Toader, care țigani au fost direpți domnești și ne-au arătat direse de danie și scutire de la Vasile Vodă».

7. Uric de la Stefan Vodă din 7168 (1660) Ghenarie 6. In limba slavonă, din Iași semnat de Vodă, scris de diaconul Tiron, folio de mijloc, avĕnd sigiliul domnesc inelar in alb. Este relativ la Poiana zisă la Timuș pre care o recunoaște posesiune a monăstirii Sf. Nicolae din cetatea Neamțul cea intemeiată de tatăl sĕu Vasile Lupul. Documentul se păstrează sub No. 1616 in plicul moșiilor Borcia, Rĕucea și Oglindești, la mănăstirea Neamțul.

8. Hrisovul mai sus citat al lui Dabija Vodă din 7173 Februarie 6. Dabija Vodă pune mănăstirea din cetatea Neamțului sub ascultarea mănăstirii Secul: «pentrucă acea S-tă mănăstire este zidită pe locul cetății Neamțul unde este hramul Sf-tului Ierarch și făcĕtorului de minuni alui Christos Nicolae . . . . . precum este scris și intru așezămintele care le avea de la Irimia Moghilă V. și de la *titorul ei* rĕposatul Vasile Voevod, *pre care el insuș o au zidit această S-tă monăstire din cetatea Neamțul și insuș Vasile Vodă au dat această S-tă mănăstire zidită* ca să fie sub ascultarea S-tei mănăstiri din Secul».

Incape așa dar vre-o indoeală asupra puntului, că Vasile Vodă este inființătorul mănăstirii St. Nicolae din cetatea Neamțul?

9. Uric de la Duca Vodă. din 7180 (1672) Iuliu 20, scris in Iași, românește, pre un folio de mijloc, de diacul Gligori, avĕnd sigiliul mare roș deși cam șters. Duca Vodă, dă egumenului din mănăstirea de la cetatea Neamțului să-și apere

poenile cari sunt in dosul cetăţii şi curăţiturile, cari sunt in Slatina, cu tot Timuşul, danii de la reposaţii Domni şi de la *ctitorul* Vasile Lupul. Se află in depositul mănăstirii Neamţul in plicul satelor Borcea, Rĕucea şi Oglindeşti, cu No. 1618.

10. Stefan Petru Voevod la 1673 (7181) Februarie 4, scuteşte asemenea mănăstirea din cetatea Neamţului de Slatina dată ei de Vasile Vodă. (Vezi Act. 1619, din catalogul mănăstirei).

11. Antonie Ruset Vodă. In 7184 (1676) Ghenarie 24, folio mic, documentul cu No. 1620; confirmă scutirea de mai sus, amintind şi el dania lui Vasile Lupu la mănăstirea lui din cetate.

12. Dumitraşcu Cantacuzin, hărtie folio mijlociu, Iaşi 7193 (1685) Ghenarie 12 in limba românească. Sigiliu mic roşu semnat de Vodă scris de diaconul Danu. Este o poruncă la: «Slugile noastre la toţi solarii cari umblaţi pentru Slatina de la cămăraşii de ocnă la ţinutul Neamţului». Le porunceşte să lase in pace mănăstirea din cetatea Neamţului de Slatlna «că acea Slatină, acolo, Timuşul in hotarul tĕrgului Neamţul o are danie de la reposatul Vasile Voevod şi alţi Domni».

13. **Се оубоми дософтею архиепископ ши митрополитꙋл де Сꙋчѣва, Сава епископꙋл де Роман** (. . . . .) episcopul de Rădăuţĭ, i Mitrofan episcopul de Huşi, i Tudosie Dubău vel logofet i Gavril Costake vel vorn. de ţara de gios (*sic*) i Ion Racoviţ vel vorn. de ţara de sus (*sic*), i Ionaşco Balş **(Балшъ)** ce au fost vornic mare, i Alexandru Ramandi ce au fost Vornic mare, i *Velicico Hĕtman i Pîrcălab Suceavskii*, i Zosim Başotă ce au fost Hĕtman, i Constantin vel Postelnic, i Deadiul vel Spătar, i Vasile Costake vel Ciaşnic, i Gheorghie vel Vist., i Toader Iordache ce au fost Visternic mare, i Gheorghiţă Alboti vel Ban, i Gavril Braescul vel Stolnic, i Stefan Cerkezul vel Comis, i Eni vel Medeln., i Vasilie Baenskie Serdariul, i Donici biv Serdariu, i Stefan Fratiţa vel armaş, i Vărlan biv armaş, i Caplan Cilibi vel Uşer, i Lupaşco Bogdan aga de darabani, i Vtori Logof., i Vtori Spătar, i Vtori Ceaşnic, i Vasilie Damian treti log., i

Vasilie Gugescul Vtori Comis, i Vtori Clucear, i Vtori Sulger, i Vtori jitnicer, i Andrei Munteanul, i Dumitrașco Murguleț, i Pahomie Frăncu, i Beblea Vornici de Poartă și alți boeri și feciori de boeri, scriem și facem știut, cu această scrisoare a noastră, precum au venit inaintea noastră Părintele și rugătorul nostru egumenul și cu tot soborul de la S-ta mănăstire Xeropotamu, ce se spune **Сѣкил**, de ni-au arĕtat inaintea noastră ispisoc de la Domnul nostru **Іѡ** Constantin Voevod și dires de la reposatul Eremia Moghilă VVod și de la Dabija Vod și de la Stefan Petru Vod, scriind precum au dat cetatea Neamțului să asculte de mănăstirea Secului și să fie egumenul și cu tot săborul de la Secul volnici a pune egumen și călugări intr'această mănăstire in cetatea Neamțului, unde este hramul intru numele St. Arhierarh și făcĕtor de minuni, alui St. Nicolae, dintr'a sa mănăstire din Secul, ca să aibă a asculta de acea S-tă mănăstire din Secul, căci și acea S-tă mănăstire este zidită pre locul cetății Neamțului, cum este scris și in diresele de la acești Domni ce mai sus scriem. Pentru aceea și noi vĕzĕnd aceste adevĕrate ispisoace scriind cu mare blăstem, și de la noi de la toți am făcut această scrisoare să fie de mare credință Părintelui și tot săborului de la S-ta mănăstire ce mai sus se zice Secul. Și pentru mai mare credință am iscălit noi toți cu mâinile noastre, ca să se crează. Și eu Gligorie am scris ca să se știe. — U Iași 7193 Aug. 25 zile.

Șemnați cei din zapis.

(: N. 1621 Plicul Borcei, Recea și Oglindești. In depositul mănăstirei Neamțului).

14. Carte domnească de la Constantin Cantemir W. cătră Zosim Bașotă in limba românească, din Iași, de la 7197 (1689) Ghenarie 10, contrasemnat de vel logofĕt, cu sigiliul mijlociu roș pe un fo. de mijloc. Ordonă Domnitorul lui Bașotă să hotărască unele moșii ale mănăstirii Secul căci au perit toate deresele de moșii ce le-au avut inchise in cetatea Neamțului, de tălhari. — Actul acesta ne arată de o parte pre Vasile Lupu ca intemeietorul mănăstirii din cetate și pe de altă parte cum această mănăstire servea de adăpost

mai sigur. Infine ne amintește despre năvălirea Cazacilor cari uciseră pe Doamna Ruxandra. Este păstrat la mănăstirea Neamțului în pachetul moșiilor Borcea, Răucea și oglindești cu No. 1622.

15. Un alt act din 7199 (1691) April 29 este porunca boierilor de divan Dubău vel logof. Vasile Costache vel vornic și Iordache Ruset vel visternic către hotarnicii rânduiți se hotărască moșiile mănăstirii, că s'au perdut deresele când au intrat Cazacii acolo de au omorit pe Doamna Ruxandra. Actul are No. 1623 în catalogul mănăstirii. Vezi și blăstemul metropolitului Sava din 7199 (1691) April 29, (act No. 1624 din catalogul mănăstirii Neamțu). In acest act metropolitul Sava afurisește pre cine nu va arăta hotarele moșiilor mănăstirii de la cetate, căci s'au perdut uricile *intr'aceste vremi cumplite*, de tălhari intrând Cazacii în cetatea Neamțului, când au omorit pe Doamna *Ruxandra*».

Seoubomi Gheorghie Stefan vel log. i Ghica vel dvorn. Doinai zemli i Gheorgie hatman i Pircalab Suceavskii i Toma vel dvorn. Viseri zemli, i Stamate vel postelnic i Constantin Ciogoba vel spatar, i Alexandru vel ciasnic, i Iordake vel visternic, i Patrașco Ciogoba vel stolnic, i Enakie vel comis, i Andreiaș vel medelniciar, i Solomon vel clucer, i Apostol vel jitniceriu, i Racoviț Ceham vtori logofĕt, i Statie vtori vistiar, i Neaniul, i Neculai, i Roșca, i Stroianul dvornici glotnii, i Innih boliari ot dvorn. Gspdin ego Mlsto.

«Scriem și mărturisim cu această scrisoare a noastră cum au venit înaintea noastră, Въиденица și cu feciorul ei, cu Ursu, de bunăvoia lor, de nime nevoiți nici asupriți ș'au vĕndut a lor dreaptă ocină și moșie jumĕtate de sat de Oglindești, ce este pe apa satului (*ori iatului*) în ținutul Neamțului, cu vad de moară și cu tot venitul; aceasta o au vĕndut Măriei sale cinstitului și luminatului Domnului nostru Vasilie Voevod, drept 100 de galbeni de aur și le-au plătit Măria sa acei bani deplin 100 Ugarskii, intru mănule Vaideniți și a feciorului ei Ursul, dinaintea noastră a tuturor. Intraceea Măria sa cinstitul și luminatul Domnul nostru Vasilie Voevod au dat și au milut cu acea jumĕtate de sat de Oglindești a sa

svântă rugă şi mănăstire din cetatea Neamţului, unde este hramul marelui părinte şi de minuni făcĕtor St. Nicolae. Pentru aceea şi noi am făcut această scrisoare de la noi ca să fie de credinţă săntei mănăstiri şi am iscălit cu mănule noastre şi eu Dumitraşco am scris ca săs' scie.» *Iscăliţi cei de sus.*

U Iaş. leat 7161 Mesiţa Octomv. 16 zile.

Din toate aceste documente se vede neindoios că Vasile Lupul a făcut mănăstire in cetatea Neamţului, şi că la finea secolului al XVII ea nu era desfiinţată.

II.

Domniţa Ruxandra.

Sĕ vede că Vasile Lupu infiinţase in cetatea Neamţului mănăstire ca să o apere oarecum de atacurile oştirilor care invadau in ţară şi să aibă la nevoie loc de adăpost pentru averile domneşti(1) şi chiar pentru salvarea vieţii.

Posedem un document constatând că la cetatea neamţului, măcar că era transformată in biserică, se adăposteau mai marii ţării la zi de mare cumpĕnă. Astfel vedem in zapisul lui Fealtin din Tĕrgul-Neamţului, din 7169 (1661) Genarie 23. Din causa năvălirii in Moldova in contra Domnitorului Ştefăniţă Vodă fiul lui Vasile Lupul a lui Constantin Vodă Şerban de la Munteni, s'au adăpostit in cetatea Neamţului metropolitul Sava, episcopul Serafim de la Huşi, egumenii de la Trei Ierarchi, Golia, St. Sava, Galata din Iaşi etc etc.(2) Tot astfel şi Domniţa Ruxandra a lui Vasile Lupu

---

1) P. S. Melchisedec zice că au făcut aceasta cu acelaş scop Petru Rareş, ceeace vĕzurĕm că nu este documentat. Motivul transformării cetăţii in mănăstire mi se pare insă acceptabil, pe vremea lui Vasilie Lupul.

2) Eată actul in toată intregimea lui şi cu ortografia transcrisă:

«Adică eu Fealtin din Tĕrg de Neamţu şi cu nepoata mea Mîrica fata Albului, scriem şi mărturisim cu cest zapis al nostru inşine pre noi, cum de bunî voia noastrî de nime nevoiţi nici asupriţi, am vĕndut a noastrî direaptî ocinî şi moşie şi rîscumpîrîturî un pomeat supt Boişte din sus de Prisaca lui Marco alăturea cu Prisaca, care pomeat au fost moşie direaptî tătînemeu Giurgii şi-au fost vĕndut de trăg pentru birul tătănemeu Giurgei lui Marcu

se adăposti la mănăstirea părintelui său din cetatea Neamţului.

Cronicele noastre amintesc aceste fapte.

*

Avem încă din escursiunea de la mănăstirea Neamţului la 1887, o serie de documente care amintesc despre tragica perire a Ruxandrei in mănăstirea de la cetatea Neamţul. Din aceste documente aflăm, că un boier moldovean anume Crupenski postelnicu au adus, prin trădare, pre Cazaci la cetatea Neamţului, ca să prade averile Domniţei Ruxandra. De la posesiunea acestei averi au urmat lung proces, mai intăi contra lui Crupenscki care-şi apropriase din avere, după reclamaţiunea familiei Cantacuzin, ruda Domniţei Ruxandra, şi apoi intre clironomii Cantacuzin cu mănăstirile Neamţu şi Golia, cari după testamentul Domniţei Ruxandra avură parte in clironomie.

---

din Grumîzeşti, ĭar eu mam sculat şi lam rescumpîrat de la Marcu de preunî cu nepoatîmia Mîrica fata Albului. Cănd iaste acmu eu de preunî cu nepoatîmia care mai sus scriu mam sculat şi am vĕndut acel pămînt de supt Boişte pre lîngă Prisaca lui Marcu din sus sviinţiei sali părintelui Savei metropolitului de Suceav dirept douăzeci şi cinci de lei bĭtuţi, şi svinţia sa ni-au fîcut plata deplin, acei bani ce mai sus scriem douezeci şi cinci lei bĭtuţi, in mînule meale lui Fealtin şi a nepoatîmia Mîrichei şi intre această tocmealî sau timplat de faţî părintele Serafim episcopul de Huşi şi popa Iosif egumenul de la Trei Stli din Iaşi şi popa Macarie egumenul de Goleia şi popa Ioanichie egumenul de St. Sava şi popa Gheorghie egumenul de Gîlata şi popa Macarie egumenul de Bărnova şi popa Dosoftei egumenul de Neamţu şi popa Paisie egumenul de Secul şi popa Ioan egumenul de cetatea Neamţului şi dumnealui Iftimie Boţul stolnic şi prăcălabul de Neamţu şi Gavrilaş Tăbîrţî cămăraş şi Hanos vĕtaful de puşcari şi Simionică şoltuzul de Trăg de Neamţu şi popa Gheorghie şi popa Ion tij şi alţi oameni buni mulţi şi aceşti boiari şi părintele egumen şi oameni buni care mai sus sînt scrişi intracesta zapis toţi au fost de faţ in cetatea Neamţului, cănd sau ridicat Constantin Vodă Şerban pre Ştefan Vodî feciorul lui Vasilie Vodî. Şi pentru mai mare credinţî noi vĕnzîtorii ne am pus degetele, ĭar părinţii şi boiarii şau pus peceţile şi iscălĭturile. De aceasta scriem şi mîrturisim

U. Nemeţkoi Grad Moldavia

Vl. 7169. Mesiţa Ghenarie 23 dni.

Semnaţi cei sus arĕtaţi ieromonach Ghedeon Taslov Pisah, Моѳмрькоіо.

Intre actele cu referinţă la Domniţa Ruxandra aducem unul cu propria sa semnătură in limba grecească şi cu sigiliul său. Domniţa s'a imprumutat cu bani de la un călugăr grec Grigorie ce au fost metropolit Laodicheas, cum şi de la egumenul de la Galata. Aceste datorii se plătesc mai târziu de paharnicul Vasile Iordache Cantacuzino rudă şi clironomul Domniţei Ruxandra, ca clironom al tatălui său Toader Iordache Cantacuzino directul moştenitor.

O observaţie importantă este de făcut la documentul semnat de Domniţa Ruxandra, şi anume: că ea pare că nu ştia să scrie româneşte de oare ce semnează greceşte, şi până şi vorba românească: «Doamna» o scrie cu scrisoare grecească in modul următor:

Iaşi 1686 Mai 23.

Δόμνα Ροξανδρα.

Apoi cum se impacă asemenea constatare cu laudele ce se dau lui Vasile Lupul cum că este restauratorul limbei româneşti?

Eată acum insă şi actele importante de care mai sus vorbim, după traducerea ce a binevoit a ne face domnu profesor Erbiceanu.

«Διὰ τὰς παρούσας μου ὁμολογίας μου και καθ' ὅλα τῆς ἀποδίξεος ὁμολογὸ ἐγὸ ἡ Δόμνα Ροξανδρα τό πὸς χρεοστὸ τῦ ἁγίυ καθηγυμένυ τῦ νῦν Γαλατὰ 100 ἤγυν ἑκατὸν ασ, (ασπρ.) καὶ νὰ ἔχο νὰ τιτον εὐχαρηστὸ τῦ δόσω τῦ μηνός τῦ Σεπτεμβρίυ, δίχος λόγος καὶ κρήσεος καὶ ἀντιλογίας. καὶ ἤδέ καὶ σιαθα ἐγὸ ἐναντίον καὶ ἔλθο ἐγὸ εἰς κρησις. καί ἡτη ἐξοδιγέβντε ἂς γένβντε ἀπὸ λόγυ μυ. ἤδέ καὶ μὲ λαβη θάνατον νὰ ἔχεν η ἐπίτροποι μυ νὰ τὰ πλερόσεν. Καὶ διὰ ἐνμπιστοσίνη ὑπόγραψα μέ τό ἴδιον μυ χέρι με το ενο πη(?) ἀνθρωπον αξιόπηστον μάρτυρον καὶ ἔβαλα καὶ τὴν βέλαν μυ εἰς ἔνδιξην.

εἰς Γίασι. 1686 Maiu 23.

... Γρηγόριος (L. S.) Δόμνα Ροξάνδρα σιερζιτὰ ἀνοθεν μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν. γεγραμένα μέ τὸ ἴδιον μυ χέρι.

NB. Scrierea autografă a Doamnei Ruxandra are o sumă de erori şam transcris-o aşa cum este.

Traducere

Prin presenta mea mărturie şi cu toată dovada mărturisesc eu Doamna Roxandra, cum că datoresc săntului egumen de acum a Gălăţei 100, adecă una sută *aspri*. Şi să am a-i mulţumi de a-i da in luna Septemvrie, fără cuvênt şi judecată şi impotrivire; ear dacă s'ar intimpla lucru dimpotrivă şi voiu ajunge eu la judecată şi ceeace se va cheltui să fie de la mine. Ear dacă mĕ va lua moartea să aibă epitropii mei să le plătească. Şi pentru incredinţare am subscris cu propria mea mănă, cu un om vrednic de mărturie şi am pus şi sigilul meu spre dovadă.

in Iaşi 1686, Mai 23.

Doamna Roxandra recunosc cele mai de sus scrise cu propria mea mănă.

Sigiliul represintă armele Moldovei
şi in jur iniţialele: P. T.

... Grigorie mărturisesc cele de mai sus.

*

Paharnicul Vasile Cantacuzino au plătit datoria de 40 de lei cătră Grigorie Proin mitropolit Laodicheas 7197 April 28, adică 3 ani după sinetul de imprumutare cătră egumenul de la Galata. Eată aci, in intregime chitanţa dată lui Vasile Cantacuzino, de cătră mitropolitul Grigorie Laodicheas:

«Grigorie Proin mitropolit Laodicheas, fac ştire cu această scrisoare a mea, precum mi a dat dumnealui Vasile Paharnicul patruzeci de lei bătuţi, care bani mi-au fost mie datoare *răpousata* Doamna Roxandra, şi pentru credinţă am făcut această scrisoare la măna dumisale paharnicului Vasile şi am şi iscălit, ca să se ştie, leat 7197 April 28.

Semnat in greceşte cel mai sus pomenit.

*

Se vede că paharnicul Vasile Cantacuzino nu de bună voe a plătit această datorie precum şi acea cătră egumenul de la Galata, ci in urma unui proces ce i-a făcut Grigorie fostul mitropolit Laodicheas, egumenul de Golia şi soborul

de la Treisfetitele. Adevĕrul este că acest Vasile Cantacuzino au avut mult de lucru şi de cheltuit până să scoată averea Doamnei Ruxandra «*din mâna lui Krupenski Post ce au fost mers să le iea pe seama craiului leşesc, fiind atunci mare amestecare in ţară*». Vasile Cantacuzino, la judecata din 7196 *au produs o ietă de la reposata mătuşăsa, Doamna Ruxanda, făcută cu doi ani mai de nainte de peirea ei şi acolo scriind cum or grijio şi cui i-a lăsat... şi după aceea sau tămplat mari primejdii Doamnei Ruxandrei, de au căzut in mâna unor cazaci făcĕtori de rĕu, şi luându-i toată avuţia, mai pe urmă i-au tăiat şi capul, şi înţelegĕnd dumnealui Vasile paharnicul de perirea mătuşăsa, venitau la sat la Preoteşti de-au luat ce-a mai scapat de acei tâlhari, bucate, pâine*».

Domniţa Ruxandra lasă in dieta aceasta satul Preoteştii lui Toader Iordache visternicul, părintele păharnicului Vasile, cu condiţiune ca Toader visternicul Cantacuzino pentru Preoteşti să dea mănăstirii Golia un alt sat la Scheia. Va să zică Vasile Cantacuzino clironomeşte pe Ruxandra ca urmaş al lui Iordache Toader Cantacuzino.

Judecata dintâi, inaintea Divanului lui Constantin Cantemir o constatăm după chrisovul judecăţii a doua de la acelaş Domnitor, din 7186, cum şi din mărturia lui Iacob fostul archiepiscop de Constantinopole, care ambe le dăm in toată intinderea lor mai la vale. Intârzierea ce pune Vasile Cantacuzino de a se achita conform dietei Doamnei Ruxandrei, provine din lipsa lui din Moldova mai bine de un an şi jumĕtate, timp ce l'au petrecut in ţara românească, ferindu-se pare de Poloni cari amestecau rĕu Moldova la această dată şi al căror partizan se vede că Vasile Cantacuzino nu era. Intorcĕndu-se el din emigraţiune, noul egumen de la Golia, Iacob, fostul patriarch de Constantinopol, cere de la Domnitor să oblige pe Vasile Cantacuzino la desăvirşita achitare către mănăstire. Domnitorul insărcinează: «pe credincioşii boerii domnii mele Velicico Costin hatmanu şi Iordache Ruset velvist la prea sfinţia sa părintele Iacob, ca să ia seama singur sfinţia sa cu boierii şi cu egumenul de Treisfetitele

cătă pâne a mai rĕmas asupra lui Vasile păharnicul». Ei constată:

«... Cătă păine au rĕmas asupra lui Vasile păharnicul, să dea 400 merţe grău cu mazăre, care s'au preţuit 400 lei, căte 1 leu merţa cum umbla atuncea. Şi au mai rĕmas 250 merţe săcară cu mălaiu carele fac şi acestea 120 lei, căte 2 orţi merţa. Şi dintr'aceşti bani s'au ţinut in seama lui lui Vasile paharnicul 135 lei din cheltueala dumisale ce s'au zis mai sus, şi au plătit 40 lei la Grigorie ce au fost mitropolit Laodikias, care bani au fost datoare Doamna Ruxandra şi au mai plătit 50 de lei ear o datorie a Doamnei la egumenul de Galata. Şi au dat la mănăstire la Golăia şi la Treisfetitele 200 lei şi 100 merţe grău, ear la ămĕndouĕ mănăstirile. Ear pentru sat pentru Preoteşti au dat dumnealui Vasile paharnicul satul Lăzorianii ce-s la ţinutul Iaşilor mănăstirii Golia, după cum au poftit călugării. Acestea crezĕnd şi noi cumcă au dat Vasile Paharnicul de a Doamnei Ruxandra tot ce au fost la dumnealui, păne şi bucate şi arătându-ne şi zapis de la preosfinţitul părintele nostru patriarhul Iacob şi de la egumenul de Treisfetitele, cumcă cu dreptate au dat satu carele au poftit ei, pentru aceea şi noi vĕzĕnd bună tocmeală şi aşezare, făcut-am şi de la noi această scrisoare incredinţată dumisale fratelui nostru Vasile Iordache Cantacuzino, ce au fost paharnic şi jupăneasei dumisale şi a tot neamul dumisale dreaptă ocină şi moşie in veac neclătită, tot satul Preoteştii ce-s la ţinutul Neamţului, cu toate cumpĕrăturile căte s'or afla drepte că au ţinut Doamna Roxandra şi să fie volnic a căuta in toată ţara Măriei Tale cu cinstită cartea Măriei Tale să stringă toţi vecinii din Preoteşti, cari or fi drepţi vecini şi să-i ducă la urmă.

Şi pentru mai mare incredinţare am iscălit cu toţii ca să fie incredinţată in tot judeţul. U Iaşi—Vleato 7197 Iunie I. Semnaţi: Tudosie Dubau Logofĕt.—M. K. (Costin) biv logof. Velicico Costin hatman etc.

(Actul cu No. 1392 din opisul mănăst. Neamţ).

*

Cu un an inaite de această judecată a Divanului, la 7196 (1688) Mai 1, intervenise o altă judecată a Domnului Moldovei, in Iaşi.

N. 1391 Const. Voevod. — folio mare, turcă. 7196. Mai 1, pecete inelară. — Semnat: Vodă.

«Au venit inaintea Domniei meale Gligorie proin metrop. egumenul de Golia şi cu tot sob. de la Trisfetitele jăluindu-se contra lui Vasile Iordaki Cantacuzino ce au fost pah. fiul repos. Toader Iordaki ce au fost Visternic, pentru bucate şi pâine ce au remas de la reposata D-na Rucsandra fata reposatului Vasile Vod şi pentru satul Preoteştii, zicênd cum ar fi cu direptate să le iee ei toate bucatele şi pâine şi sat». Vodă a chemat pre Vasilie şi el a scos o dietă de la rep. mătuşa sa D-na Rucsandra făcută cu 2 ani mai de inainte de perirea ei, şi acolo scriind cum or grijio şi cui au lăsat... Şi după acea s'au timplatu-s'au mari primejdii D-nei Rucsandrei de au căzut in mâna unor Cazaci făcători de rău şi luându-i toată avuţia, mai pe urmă i au tăiat şi capul. Şi înţelegênd d. Vasile Paharn. de perirea mătuşi-sa venit-au la sat la Preoteşti de au luat ce au mai scăpat de acei tâlhari, bucate, pâine.

«Domnia mea cu tot sfatul aşa am judecat: (Vasile să restitue tot ba âncă: «de vreme că acestor 2 mănăstiri li s'au timplat mari stricăciuni de oştile leşeşti, ear pentru sat pentru Preoteşti am lăsat cum scrie D-na Rucsandra in dieta sa, adică ca să dea Vasile Pah. un sat mănăstirii Golia şi d-l să ţie Preoteşti (ţin. Neamţ). Deci d-l Vasilie Pah. dat-au la mâna călugărului pomenit mai sus toate bucatele rêmase ş'au ţinut in seamă şi lui Vasile Pah. deci cheltuele ce au făcut cu acele bucate până le-au scos din mâna lui Crupenski Post. ce au fost mers să le iea pe seama Craiului leşesc, fiind atuncea mare amestecare in ţară, şi au cheltuit de le-au iernat şi le-au dat călugărilor la St. George şi pe alte trebi, cari s'au luat seama de toate inaintea Domniei mele».

Mai remâne Vasile a da 340 merţe grâu şi 50 merţe mazâre şi 25 merţe secară cu mălaiu şi să-i mai ţie şi seama lui Vasile Pah. 135 lei ce s'au aflat toţi cheltuiţi din această

păine. Pentru aceea nici Vasile Pah. n'au trimis păinea călugărilor nici călugării au trimis s'o mai iea şi intr'acea dată s'au timplat de au eşit d-l Vasile Pah. din ţară in ţ. Muntenească şi acolo au zăbovit 1 an şi mai bine. Mai pe urmă ear au venit in ţară şi intr'acea vreme timplatu-s'a mănăstirea Golia sub ascultarea Preosf. nostru Iacob fost arch. Ţarigradului şi a toată lumea Patriarch... şi au poftit ei să le dea Vasile păinea remasă după judecată. Pentru aceea Vodă trimite «pre credincioşii boeri Domniei mele *Velicico* Costin Hetmanul şi Iordake Ruset vel Vist. la Prea S.S. Păr. Iacob ca să iea seama singur sfinţia sa cu boerii şi cu egumenul de Trisfetitele cătă păine au mai rĕmas asupra lui Vasile Pah. şi s'au aflat... care fac şi aceste 125 lei şi s'au ţinut in seamă din aceasta in seama d-lui Vasile Pah. 135 lei din cheltuiala d-sale zisă mai sus şi au plătit 40 lei lui Gligorie Mitrop. ce au fost D-na Rucsandra datoare şi 50 lei ear o datorie a D-nei Rucsandra la egumenul de la Galata şi-au dat la mănăstirea Golia şi Trisfetitele 200 de lei şi 100 merţe grău, şi pentru Preoteşti au dat satul Lăzărenii (ţin. Iaşi pe Jijiea) mănăstirii Golia, după cum au poftit-o».

*

In opisele complete ale lui Miron Costin, vol. II, pag. 531 la No. 32, am publicat un zapis, din 7198 Mai 2, cu semnăturile lui Dubau vel log., Velicico Costin vel dvornic, Ionaşco Balş vel dvornic, Iordake Ruset vel vist. şi Lupul Nastasie vel medeln, prin care Vasile Cantacuzino biv paharnic, dărueşte satul Preoteştii cumnatului sĕu Vasile Kostake vel vornic şi «surorei mele Catrinei şi fiicei dumisale Sofia care-i de noi botezată (БѢТЕЗАТЪ) ca să fie d-sale direaptă ocină şi moşie in veci neclătită. Insă acest sat ne este şi noue danie de la reposata mătuşa mea Doamna Ruxanda fata repos. Vasilie VV. Eară şi dania este intr'acest chip, că vrĕnd Doamna să dea satul mănăstirii Golia earăş dintr'a ei bună voe, s'au socotit să nu stea casele şi biserica pustie, precum se vede pe multe locuri aşa fiind pe mâna călugărilor : pentru aceea aşa au scris in diata sa, ca să dăm noi un sat mănă-

stirii Goliei și să ținem noi Preuteștii fiind cumpĕrați de cătră rĕposatul Vasile Vodă impreună cu maică-sa și mătășă-mea doamna Tudosca, ăncă din vremea boeriei lor și au făcut și biserică și pivniță de peatră și casele tot Vasile Vodă in boeria sa, ear după moartea Ruxandei tămplatu-s'au de au ars și casele rĕmăind locul pustiu. Ear pentru aceea noi toți am dat mănăstirii Goliei tot satul Lăzărenilor ce-s la ținutul Iașilor sub Stăncă, cu vad de moară in Jijia și cu tot venitul acelui sat. Și așa s'au așezat precum arată ispisocul nostru ιῶ Constantin Voivod și a boerilor țării; pentru aceea ca să fie domniilor sale de la noi direaptă ocină și moșie in veaci ne clătită și aceasta de bunăvoea noastră s'au făcut, dinaintea domniilor sale boerilor celor mari Teodosie Dubău vel logofĕt, Velicico Costin vel vornic, Ionașcu Balșe biv vel vornic, Constantin . . . . . Iordache Roset vel vistiernic, Lupul Costache vel medelnicer, Pavel . . . . . biv vel slujer, Antochie biv vel cămăraș, și pentru mai mare credință am iscălit eu și frații mei Ion și Ilie și dumnealor boerii cari mai sus s'au zis, au iscălit toți, ca să fie incredințat in tot giudețul. U Iași 7198 Mai 2.

*

Precioase informațiuni ne dă actul de mai sus. Vasile Cantacuzino ne spune, că Vasile Vodă a avut de soție pe mătușa sa Doamna *Tudosca*. Pănă aci eu am fost aflat, că Vasile Vodă a fost insurat intăi cu o fată a lui Bucioc și apoi cu o cercheză. Am publicat aiurea documentele ce am găsit la archiva Creditului funciar, din care am cules informațiunea că Gaspar Vodă a cununat pe boerul Vasile Lupul cu fata lui Bucioc. Dator sunt, acum, a relua studiul meu și a vedea cum se acordă cu documentele de la Creditul funciar, actul ce aduserĕm aci mai sus, din care resultă că Vasile Lupul era incuscrit și cu Cantacuzinii.

Aceasta va fi obiectul unui viitor memoriu.

*

Aci credem util a da in intregime actul de judecată al lui Iacob egumenul de la Golia, care minunat expune tot procesul urmat pentru averea rămasă de la Domnița Roxandra.

Eatăl :

«Iacob, cu mila lui Dumnezeu ce am fost archiepiscop Țarigradului și a toată lumea patriarch.

† Facem știre cu această carte a noastră cum tămplăndu-se mări primejdii răposatei Doamnei Ruxandri, fata răposatului Vasile Voevod, că viind craiul leșesc pen țara Mulduvii (sic), lovit-au o seamă de cazaci la cetatea Neamțului și fiind acolo inchisă Doamna Ruxandra, dobăndit-au cazacii cetatea și au luat toată avuția Doamnei Ruxandri și i-au tăiat și capul. Mai pe urmă ințelegănd nepotul său Vasile Cantacuzino paharnicul, feciorul reposatului Toader Iordache vistiernicul de peirea ei, venit-au la sat la Preoteşti de au luat bucatele și păinea ce au aflat de-a Doamnei Ruxandrei de le-au dus la casa dumisale și intre aceea sculatusau călugării de la mănăstirea Golia și de la Treisveatitele și au făcut jalobă pe dumnealui Vasile paharnicul inaintea mării sale Domnului nostru Io Constantin Voevoda, cerșind călugării bucate și păinea ce au rămas de la Doamna Ruxandra. Deci Măria sa Vodă impreună cu tot svatul mării sale au judecat intru acest chip, cum păinea, bucatele ce au remas de la Doamna Ruxandra să le dea toate pe măna călugărilor de la Golia și de la Treisvetitele și pentru sate ear să fie după cum au așezat Doamna in diata sa. Ear pentru satul Preoteşti, așa au scris Doamna in diata sa ca să fie Preoteștii a reposatului Toader Iordache vistiernicul, părintele dumisale lui Vasile paharnicul și Toader vistiernicul să dea un sat la Scheia pentru Preoteşti; pentru aceea dumnealui Vasile paharnicul după județul ce le-au făcut Măria sa Vodă, dat-au la măna sfinții sale Grigore proin mitropolit Laodichias ce era atuncea la Golia și la Efet (?), egumenul de Treisfetitele, unsprezece boi și vaci mari, cinci gonitoare și noue bivoli mari, și noue gonitoare, și i-au mai dat șaptezeci și șapte oi . . . . . datau cincispreze epe mari și șase strișnici; acestea le-au dat la măna călugărilor ce s'au

zis mai sus şi au mai rĕmas la Vasile paharnicul a mai da acestor călugări patru sute merţe grău şi mazăre şi două sute opt merţe secară şi mălai. Insă să i se ţie in seamă . . . . . paharniculu două sute treizeci de lei dintr'aceasta fĕn, pentru ce au cheltuit la nişte orîndari (?) a Doamnei Ruxandrei şi la alte trebi ce au dat seama inaintea Măriei sale lui Vodă; intr'acea dată ce au fost să dea paharnicul acea păine, timplatusa dumisale de au lipsit din ţară şi s'au dus in ţara românească şi au tăcut acolo un an şi mai bine şi mai pe urmă au venit dumnealui Vasile paharnicul ear in ţară şi am poftit noi ca să dea cu ce au rĕmas. Pentru aceea din porunca şi judeţul ce au făcut Măria sa Vodă impreună cu boerii ţării mai nainte vreme, venit-au dumnealui Vasile paharnicul inaintea patriarhiei noastre şi au dat la măna noastră şi la măna dintru ermonahi Popa Grigorie egumenul de Treisvetitele 200 lei bătuţi şi 100 merţe grău, şi să plătească 40 lei svinţiei sale lui Grigorie proin mitropolitului Laodicheas, şi să mai plătească 50 lei la un zapis ce are Doamna Ruxandra la egumenul de Galata, care bani i-au fost datoare Doamna Ruxandra egumenului de Galata ce au fost lui Balaş Hartofilaxi, ear o sută treizeci de lei i-am ţinut dumnealui in seamă pentru ce au cheltuit. Pentru aceea dănd dumnealui Vasile paharnicul bucatele şi păinea şi altele tot ce au fost de a Doamnei Ruxandra, făcutu-i-am această scrisoare a noastră la măna dumisale, cum să nu mai aibă dumnealui nicio asupreală despre călugării noştri, nici despre alţii, ear pentru 50 lei ce mai cere tot egumenul de Galata, ear cu acel zapis a lui Balaş Hartofilaxi, de n'om putea noi să scoatem numai pe acei cincizeci lei ce s'au zis mai sus, să-i dea Vasile paharnicul şi tot or mai cere şi ceilalţi 50 lei, atuncea să rĕmănem noi a da de la Golia 25 lei şi de la Treisfetitele, ear 25 lei, să se plătească acei 50 de lei, ear dumnealui paharnicul Vasile să n'aibă nicio supărare nici despre un datornic, căci ce au fost de a Doamnei Ruxandri nimica la dumnealui n'au rĕmas. Aşişderea şi pentru sat, pentru Preuteşti ear s'au lăsat după cum au scris reposata Doamna Ruxandra ca să fie a dumisale a paharnicului Vasile şi dumnealui ne-au

dat aicea la mănăstire la Golia satul Lăzorenii ce sunt pe Jijia cu tot locul, după cum ne-au făcut uric pentru aceea».

*

Socotesc că vor fi la locul lor, aci, unele documente cari vor arĕta in ce relaţiuni a stat Domniţa Ruxandra cu usurpatorul tronului tatălui sĕu, cu Gheorghe Ştefan şi cu alţi Domni.

Posed un act care scuteşte toate moşiile Domniţei Ruxandra de orice dajdii şi-i dă chiar jurisdicţiune deplină in sate, cu neamestecul a nicio autoritate publică. Gheorghe Ştefan se purtă dar cavalereşte cu fiica lui Vasile Lupul.

Duca Vodă, la 7187 (1679) Fevr. 20 ăncă dă un act românesc, din Iaşi (No. 1387 din catalogul mănăstirii Neamţului) prin care scuteşte satul Preoteştii a d-sale Ruxandrei Doamne; de toate şi de bir, de zloţi, de lei, de taleri, de hărtii, de galbeni, de iliş, de sulgiu, de cai impĕrăteşti, de unt şi de ialoviţă, de samă şi de cai de olac şi de podvezi şi de care impĕrăteşti şi de branişte şi de camenă şi de bezmăn, de cărciume si de cepărit şi de alte toate căte vor fi pre altă ţară, numai să fie acel sat in treaba d-sale Doamnei Ruxandrei, şi cisla lor ce au fost s'au ras de la visterie. Aşişderea şi voi părcălabi de acel ţinut şi globnici şi deşugubinari şi alţi toţi slujitori, să nu intraţi in sat sau să faceţi vreun val, că apoi cine se va ispiti a invălui peste cartea Domniei mele, bine să ştie că acela va afla mare certare de la Domnia mea».

V. A. URECHIĂ.

POESII

LA GURA SOBEI

Cum a nins de mult! Omĕtul e de trei palme 'n cămpie.
Vĕntul bate, spulberăndu-l in ferestre, cu urgie.
S'au şters drumurile toate, şi, sub cerul cenuşiu,
Nu zăreşti decăt zăpada şi cu spaţiul pustiu...

Pe un timp aşa de aspru, căud afară ninge 'ntr'una,
Un jeţ larg, bĕtrăn şi moale e plăcut intotdeauna:
In el dormi, iţi iei cafeaoa sau ziarul iţi citeşti,
Sau, adeseaori, cu mintea asuprită, te găndeşti.

Te găndeşti, poate, ce verde era lunca astă vară;
Ce frumos şoptea prin arbori vĕntul călĕtor de seară;
Cum de raze şi de cănturi era aerul umplut,
Şi cum astăzi s'au dus toate şi cum totul este mut!

Sau te'ntorci puţin cu găndul spre trecut; treci in revistă
Şirul anilor din viaţă-ţi, căud voioasă şi căud tristă,
Acel strat adănc de zile ce cu 'ncet s'a adunat,
Şi sub care visuri, planuri sau dureri ai ingropat!

Aci, caţi să revezi anii de credinţă şi ardoare;
Lupta crăncenă şi munca ca să-ţi faci un loc la soare;

Incercările-ţi urmate de regrete timpurii;
Inceputu-ţi plin de piedici, cu puţine bucurii!

Aci, dacă ţi se dete la liman să eşi cu bine,
Vezi invidia şi ura năpustindu-se spre tine;
Ignoranţa arătându-ţi al ei craniu strimb şi 'ngust;
Şi momentele-ţi de doliu, de mâhnire, de desgust!

Uneori, stai şi te judeci, şi găseşti faptele tale
Fără rost, căci, făcênd altfel, ar fi fost mult mai cu cale.
Ah! de-ar fi să re'ncepi viaţa, cum ai şti să te conduci!
Insă, vai! s'a dus prilejul şi nu poţi să-l mai apuci!

Alte ori, acest voiagiu cu vreun blând tablou se'nchee:
Evoci cu emoţiune vreun iubit chip de femee
Ce-ţi surise altă dată şi al căreia profil
Străbătù, ca o lucire, visurile-ţi de copil.

Atunci timpul ţi se pare că cu mult mai iute trece;
Mersul lui nu mai purcede aşa grav şi aşa rece;
Şi, cu mintea ocupată de aceste visiuni,
Par'că simţi că el ţi-aduce nişte nuoi ilusiuni.

Şi, când ai făcut, in spirit, acest drum destul de mare,
Eşi cu capul totdeauna plin de-o sumbră cugetare,
Căci constaţi că totul pere şi că totul este van,
Şi, cu spaimă, vezi in tine tragicul problem uman!

SONET METAFISIC

Rătăcind prin labirintul formidabilului *Poate,*
O tu care, zi şi noapte, tot iţi caţi drumul mereu,
Ce speranţe ilusorii firul Arianei poate
Să promiţă, — om nemernic şi trufaş! — braţului tĕu?...

Intr'această tristă lume, am gustat şi eu din toate;
După loc şi'mprejurare, am făcut bine şi rĕu:
Cănd am voit să ştiu insă unde aceasta mĕ scoate,
Am vĕzut intunecimea plutind imprejurul meu!

Să lăsăm dar la o parte, ca o vană nălucire,
Prea pompoasele cuvinte de *Amor,* de *Nemurire;*
Să gonim din mintea noastră ideea de *Πᾶν* şi *Ὄν*!

Despre mine, necredinţei ii ofer azi o cunună,
Pe care inscriu celebra vorbă: *Γνῶθι σεαυτον,*
Tradusă de mine astfel: *Pe pămĕnt tot e minciună!*

CIRU OECONOMU.

LASCAR VIORESCU

O ICOANĂ A MOLDOVEI DIN 1851

DE

WILHELM DE KOTZEBUE

(trad. din limba germană de *A.*)

CAPITOLUL XV.

Cum procesul ia in Iaşi o altă faţă.

Primăvara sosise cu verdeaţa, florile şi păsările sale. Puriceştii erau drăgălaşi cu podoaba lor primăvăratică; te simţeai bine in acel lŏcaş plăcut. Locuitorii curţilor boiereşti păreau insă de astă dată mai puţini bucuroşi decăt de obiceiu de renaşterea naturei. Plugurile lui Ienache işi trăgeau brazdele in păměntul cel negru fără a fi priveghiate de ochii stĕpănului, şi Catinca nu eşise ăncă niciodată din grădiniţa ei la cămp.

Firește că această casă fusese totdeauna tăcută inainte de venirea zilnică a lui Lascar; ştim căt de puţin se pricepea bĕtrănul Puricescu la convorbiri voioase. Dar stĕpănii casei fusese totuş cu inima uşoară; tăcerea li se părea foarte firească la amĕndoi, şi Ienache mai glumea pe ici pe colo apucănd cu dragoste pe Catinca de bărbie. Aceasta nu se mai intimplase acum de mult. In aparenţă totul era ca mai nainte; odăile erau ţinute curat ca totdeauna, Puica sta culcată in colţul divanului; bĕtrănul se plimba in lung ş'in larg

cu ciubucul şi mĕtăniile in mănă, şi totuş se simţea in aer că lucrurile nu erau ca mai nainte. Catinca se uita ciasuri intregi pe cămpul intins inaintea ferestrei sale cu o privire de adăncă durere; Ienache işi intorcea ochii asupra tinerei sale soţii şi se uita la dinsa tot aşa de mult. In aceste ciasuri de melancolie, care se repetau zilnic era o vijelie in pieptul sĕu, dar el nu avea curajul de-a măngăia pe soţia lui. Munca cămpului şi vĕnătoarea erau uitate; Puricescu nici nu băgase seamă că trecuse vremea potărnichelor; Puica se ingrăşase de trăndăvie.

Sgomotul unei trăsuri intrerupse intr'o sară liniştea obicĭnuită; o droşcă veche, cam plecată la o parte, inhămată cu doi cai foarte mici şi alţi doi foarte mari, se oprì dinaintea scărei şi Vrenceanu se coborì dintr'insa. Acestui bogătaş nu-i lipseau trăsuri elegante; dar ele slujeau soţiei sale, pe căud el se mulţumea cu oarecare fală de droşca cea hodorogită.

Spătarul Costache se coborì cam anevoe din trăsură cu toate blănile pe care nu le lăsa nici vara acasă. Puricescu ii eşise inainte la scară şi-i intinse măna in tăcere in vreme ce mosafirul impinse cam a lene pe ceafă căciula de blană ce acoperea fesul cel roş şi pe care nu avea obiceiu să o scoată decăt in mijlocul salonului.

«De sigur că nu mĕ aşteptai, cucoane Ienache? zise el, după ce-i poftì zioa bună. «De zece ani n'am fost la dumneata la Puriceşti. Căud omul are treabă nu poate venì des pe la prieteni. Sluga dumitale, cucoană Catinco», urmă el, oprindu-se dinaintea stĕpănei casei; «cum merge sănătatea?»

Catinca il primì in felul ei simplu obicĭnuit. Vrenceanu se aşezà pe divan cu piciorul sub dinsul; se aduse dulceaţă şi cafea turcească, in vreme ce Vrenceanu făcù intrebările cele obicĭnuite la ţară, la care Puricescu respunse foarte pe scurt şi soţia lui nu prea pe larg.

Eşti bolnav, cucoane Ienache, intrebă Vrenceanu după ce feciorul ii aprinse ciubucul. «După faţă s'ar crede că ai zăcut o lună de lungoare».

Catinca ridică ochii cu mirare, «n'am nimic», respunse bătrânul.

«Imi pare bine, fiindcă venisem să te indemn la o călătorie la Iaşi. Nu o să scăpăm uşor de Lascar al nostru, pe care-l voiu mai numì Viorescu deocamdată. Dacă perde procesul sau nu, noi să ne dăm socotelile epitropiei ca oameni cinstiţi acum când e virstnic. Dar iţi poţi inchipuì frate, că i-a dat omului in gând să-mi ceară pe fiica mea Roxandra! Chiar daca ar fi recunoscut ca fiu legitim, lucru pe care-l nădejduesc, totuş nu vreau să ştiu de el; o aşa moară de vênt işi va aduce de sigur familia la sărăcie».

Vrenceanu vorbea despicat şi făcênd mici pause fiindcă nu vroia să lase să i se stingă ciubucul. Catinca se intoarse cu faţa spre fereastră spre a ascunde roşaţa obrajilor sĕi; o furtună isbucnì in peptul ei auzind de neisbutirea planului de căsătorie. Un moment simţea par'că ar trebuì să strige de bucurie, par'că i se dăduse prietenul inapoi prin această neaşteptată schimbare a lucrurilor. Dar acest gând trecù răpede ca fulgerul pe orizontul indepărtat al fericirii sale, căruia ii intorsese spatele in sufletul sĕu; caracterul lui Lascar nu devenea mai vrednic de incredere decât inainte, şi prăpastia intre ea şi el remănea tot atât de adâncă şi de neagră ca până atunci. I se umplurĕ ochii de lacrimi fără voe şi ea eşì din odae.

Numai Puricescu, care urmărea cu o nelinişte instinctivă fiecare mişcare a soţiei sale luase seamă la emoţiunea ei; Vrenceanu habar n'avea de nimic, el fuma mereu şi urma cu vorba.

«Da, cucoane Ienache trebue să mergi la Iaşi, eşti epitrop ca şi mine şi nu poţi lipsì. Vezi, când a administrat cineva zece sau unsprezece ani o avere, trebue să bagi al dracului de seamă, ca să nu-ţi alunece nimic pintre degete. Şi dumneata personal vei avea până'n sfirşit şi mai mare respundere de vreme ce ai dat garanţie pentru arendaş».

Sĕrmanul Puricescu ingălbenì, «Dumneata m'ai indemnat să mĕ pun garant, cucoane Costache, mi-ai spus că vor eşì de sigur toate bine».

Vrenceanu zimbi. «Da vezi, asta nu face parale, că am fost atunci de cutare sau cutare părere; garanţia dumitale stă negru pe alb la tribunal, pe dumneata te vor apuca. Ia-ţi de normă frate, să nu garantezi pentru nimeni in lume, chiar când n'ar fi vorba decât de un galben».

Ienache era revoltat in sufletul său incontra felului de-a se purta al lui Vrenceanu, dar nu putea găsi vorbele pentru a-i dovedi trădarea, şi intrebâ: «Ce poate să fi stricat arendaşul? Arenda a plătit-o regulat. Şi n'are avere personală pentru a eşi ca om cinstit de pe moşie?»

«M'am informat eu pe sub mână», respunse Vrenceanu; «mişelul a vêndut de mult şi vite şi bucate, şi unde-i sunt banii nu ştie nimeni. Vei avea aşa dar mare greutate cu garanţia ta. Dacă se discopĕr stricăciunile făcute de arendaş in pădure, apoi te poţi pregăti să plăteşti 7—8000 de galbeni in locul lui, cucoane Ienache».

Sĕrmanul bĕtrân sta ca trăsnit; multe se intimplasere in decursul ultimelor luni care turburase destul dulcele său obiceiu de odihnă; prevederea de-a trebui să se lupte restul vieţei sale cu datorii şi sacrificii, il scoasere de tot din fire. Ajunse intr'o escitaţie febrilă in comparare cu felul său obicĭnuit; obrajii i se roşire tare şi vorbea mult. Era o privelişte grea de a-l vedea faţă cu protivnicul său care trăgea cu sânge rece un ciubuc după altul. Inspăimântat căuta să se apere şi să dovedească că Vrenceanu il indemnase să pue garanţie şi că prin urmare trebuea să ia asupra lui jumĕtate din respundere; spătarul Costache nu ştia decât ceeace era scris negru pe alb la tribunal; interesul seu era să stringă in chingi cât mai tare pe coepitropul său, şi să-i incurce minţile aşa, incât să-l pue in neputinţă de-a mai judeca, şi apoi să-l intrebuinţeze la Iaşi ca unealtă şi victimă.

Vorba celor doi epitropi ţinù până noaptea târziu. Catinca nu se mai vĕzuse, şi Ienache intovărăşi insfirşit pe musafirul său până in odaia pe care o ocupase Lascar aşa de des. Desbrăcându-se spre a se culca, Vrenceanu ii zugrăvì earăş cu culorile cele mai vii grozava respundere a lui, şi Puricescu se'ndepărtâ după ce-şi ziseră noapte bună.

Insă bietul nostru bĕtrăn nu se culcă; o nelinişte dureroasă ii trecea prin tot trupul. Spre a nu deştepta cu paşii sĕi pe Catinca pe care o credea adormită, el eşi in pridvor. Noaptea era rece şi intunecoasă; numai căteva linii confuse se vedeau din tot peisajul; intr'o parte ardea un foc unde plugarii işi păzeau vitele. In loc de a-l uşura, aerul de afară il intristă şi mai tare. «Daca sunt silit să vĕnd Puriceştii ce se face Catinca după moartea mea?» Această tristă intrebare se mai adăogi pe lăngă toate cele dureroase intimplate in acea seară; el resuflă din greu; măna ce ţinea metaniile se ridică pănă la ochi şi căzù udă in poziţia ei de mai nainte — el ştersese o lacrimă ferbinte de pe gene.

Trăsura lui Vrenceanu plină de merinde prin grija Catincăi pornì a doua zi de dimineaţă la Iaşi Puricescu se afla in adevĕr şi el intr'insa. Nu se vorbì mult pe drum, nici unul din doi nu avea poftă de vorbă. Ştim in ce stare era inima lui Ienache; dar nu numai dispoziţia sufletească il doborea, intimplările ultimelor săptĕmăni il atinseserĕ şi fisiceşte, şi el nu mai era omul plin de putere pe care-l cunoscuserĕm in toamnă. Lui Vrenceanu asemenea nu-i lipseau motive pentru a fi rĕu dispus. Creţu ca slugă plecată pornise insuş la Bursuceni, după ce preşedintele ii descoperise intenţiile lui Lascar, şi el avusese nedibăcia de-a istorisì lucrul in mijlocul familiei, in loc de-a le şoptì lui Vrenceanu la ureche, ceeace pricinuise o scenă foarte dramatică şi dăduse loc la o anatemă din partea soacrei ca premergĕtoare a blăstemului bisericesc. Ea il amenintă, şi cucoana Prohiriţa ii dădù aprobarea, că-l vor lăsa singur daca se dă urmare cărţii de blăstem. Vrenceanu avea o conştiinţă foarte puternică, el avea nădejde să se lupte cu succes incontra tribunalelor, insă cu biserica nu-i plăcea nici lui să se puie la luptă, şi energia subită alui Lascar la care nu se aşteptase, ii era foarte neplăcută.

Tăcuţi şi serioşi cum eşiserĕ din Puriceşti, intrară amĕndoi pe bariera oraşului.

In aceeaşi vreme Lascar ajunsese la Iaşi şi trăsese la Dimitrie Albu, intr'o dispoziţie sufletească pe care şi-o poate lesne inchipui cineva. Perspectiva de-a avea a face cu jude-

cători şi cu advocaţi il apăsa greu pe pept, şi intrebările ce-i veneau mereu in gănd: Cum mĕ vor privì in societate? Oare cred oamenii basmul cu familia cerşetorilor din cărciuma de la Puriceşti? cu respunsul lor indoios ii dădeau mai mare nelinişte.

Sosirea lui Albu il uşurâ; fără voie el se simţea sigur in apropierea acestui om, mai ales acum cănd reinoitul interes al prietenului pentru dinsul il făcea fericit ca pe un şcolar care a tradus pentru prima oară fără greşeală pe Cornelius Nepos. Numai primul moment al revederii fusese greu. Dimitrie ii venì intru ajutor spre a trece peste dinsul. «Recunosc», zise el lui Lascar, «că nu aş mai fi avut puterea de a-ţi da o mănă de ajutor, daca nu ai fi eşit din apatia dumitale». Acum cănd ne inţelegem earăş o spun sincer: numai pe acel bărbat il pot numì prieten care lucrează puternic la inălţarea patriei noastre. Această ţară va păşi spre un viitor, cănd fiii ei vor căuta să fie vrednici de minunatul petec de pămĕnt pe care s'au născut. Crezusem că descoper o asemenea unealtă in dumneata; m'am inşălat pănă in momentul in care ţi se redeşteaptă energic, dar acum nădejduesc earăş!»

«Şi nu te vei inşăla pentru a doua oară!» strigâ Lascar cu obrajii roşii şi ochii umezi. «La lucru!»

Şi in adevĕr, primele incercări pe cămpul de luptă in care intrase, arătau că o mare schimbare se făcuse intr'insul. Poate nu fără mişcare sufletească dar totuş inlăuntru liniştit şi cu fruntea sus el intrâ in seara aceea intr'un salon, unde era sigur se găsească mai multe persoane din societatea inaltă. El voia să simţă ce gănd aveau despre dinsul persoanele din lumea lui, şi increderea in sine crescù după această incercare.

Primirea ce i se făcù era mai prietenoasă decăt ar fi fost poate fără emoţiunea produsă prin istoria procesului sĕu. Lascar, deşi fusese foarte puţin in societatea ieşană, totuş plăcuse mult prin felul sĕu, dar nu făcuse destul spre a se putea bizuì pe o călduroasă primire din partea tutulor. Acum in posiţia critică in care se afla, personalitatea lui apărea sub

o nouă lumină. Din toate părţile el fù primit cu simpatie. Fiecare găsea o vorbă pentru nimicirea intrigilor lui Vrenceanu — chiar şi bătrânii cari incărunţiserĕ in afaceri, lucru de mare importanţă in ochii lui. El fù silit să istorisească cum se petrecuserĕ lucrurile, şi toţi ii preziceau o deplină isbândă.

Lucrul era interesant in sine; dar ceeace infuria şi mai tare pe acei din micul cerc social al lui Lascar, era faptul că un ciocoiu căuta să pearză pe un fecior de boer. Un Viorescu sta aşa de sus asupra unui Vrenceanu incât, fără a mai vorbì de basmul ţiganilor, ei erau toţi infuriaţi de indrăsneala unei asemenea incercări, care ar fi fost cu neputinţă pe vremea veche, şi ca inovaţie primejdioasă cerea o energică apărare din partea aristocraţiei.

Şiretul de Vrenceauu, nu eşì din casă cele dintâi zile, făcĕndu-se cam bolnav. Procesul pe care-l intentase făcuse atăta svon, incât el voia să ştie esact, inainte de-a se arăta lumii, ce gândeau oamenii asupra acestui lucru spre a-şi potrivì vorbele şi faţa după trebuinţă. El pricepù indată că afară de căţiva prieteni de soiul lui, toţi găseau că nici nu fusese condusă cu dibăcie toată povestea; deaceea lucrâ căt se poate de mult cu uşile incuiate şi cu oameni foarte indoioşi, la urmarea procesului, in public insă avea aerul a zice că-i era grea sarcina care o luase asupra sa de-a apăra drepturile soţiei lui Dolban. «Eu sunt convins de veracitatea ziselor ţiganilor», spunea el fiecăruia, «şi totuş imi pare rĕu că m'am insărcinat cu conducerea acestei afaceri. Dolban e destul de bogat, ce trebuinţă are el să despoae pe acest tĕnĕr de averea sa, din care tot nu a mai remas lucru mare. Daca s'ar ivì vre-o intimplare in favoarea lui Viorescu aş fi fericit, să scap de toate acestea».

Mai erau vre-o douĕ sĕptĕmăni pănă la sosirea termenului pus de Curtea de Apel pentru cercetarea procesului. Lascar, ajutat de Albu şi de un advocat bun, era neobosit in stăruinţele sale pe lângă persoanele influente care trebueau căştigate. Dar şi Vrenceanu era silitor, şi nu era lucru rar ca să se intilnească ambele părţi in aceeaşi odae de aştep-

tare; spătarul oferea atunci cu cea mai mare liniște tabac lui Dimitrie Albu și vorbea despre vreme, Lascar se roșea, se ingălbenea și ar fi dorit să-i șteargă o palmă.

Dar increderea lui Vrenceanu începù să se clatine incetul cu incetul. Spre marea sa mirare nu prea găsise o ureche ascultătoare pe lăngă judecători pentru argumentele sale, și trimisese o slugă după Dolban, care nu voise ăncă să apară, spre a-l chema indată la Iași. El își scotea focul pe bietul Puricescu, care nu eșise ăncă din casă și ședea cu ciasurile in tăcere la fereastră. «Nu ești bun de nimic cucoane Ienache», ii zicea mereu; «trebue să le fac toate singur, și poate iți inchipuești că iscălitura dumitale pe protocol n'are nicio insemnătate. Ce are să se zică daca perd procesul? Comisul Ienache Puricescu a iscălit ca martur pentru veracitatea celor spuse de țigani, și cu toate acestea lucrul tot este neadevĕrat! Comisul Ienache a indus așa dar in eroare pe spătarul Costache Vrenceanu cu planul sĕu dibaciu urgit! Eată ce se va zice!»

In asemenea momente bietul bĕtrăn se scula și se plimba cu pas nesigur prin odae, fără a respunde; el, omul cel plin de putere ajunsese un moșneag in aceste căteva zile. Costache gazda lui, cu caracterul sĕu crud, il inspăimănta intr'atăt, incăt resufla cu greu căud ii auzea pașii apropiindu-se: el nu putea dormì noaptea; ii țiueau urechile par'că ar fi auzit glasul turbat al furtunei prin copacii din grădina de la Puricești. «Catinco, ce faci draga mea Catincă!» șoptì el suspinănd.

Numai o singură dată el incercă să se revolteze.

«Daca nu-ți sunt de nici un folos, lasă-mĕ să mĕ intorc acasă, cucoane Costache!» zise el.

«Uiți socotelile epitropiei», i se respunse, și el tù silit să remăe.

Am spus undeva in aceste pagine că in Moldova nu există ăncă o opinie publică bine hotărită, și nu cred să mĕ fi inșălat, intrucăt e vorba de poziția socială pe care o merită sau nu o merită cineva. Moldoveanul rar își dă osteneala să cunoască un caracter, care nu se află tocmai in cercul prie-

tenilor sĕi; ii este mult mai uşor să iea pe om cum este in trecătoarele atingeri sociale cu dinsul, fără a-şi bate capul de ceeace se ascunde sub forma exterioară. Şi dacă din intimplare ar descoperì că acela pe care-l tractează cu prietenie in societate este capabil de o faptă necinstită tot nu-şi va schimba purtarea faţă cu dinsul; pe deoparte e prea blajin pentru aşa ceva, şi pe de alta o asemenea schimbare ar putea face să se nască complicaţii prea intinse de care scapă mai bine prin amabilitate.

In procese interesate nu e lucru neobicĭnuit ca să se stabilească o opinie publică. Procesele fac parte integrantă din viaţa moldoveanului; mai fiecare are căte unul, daca e cu noroc chiar mai multe, şi cunoaşterea legilor ţării este prin urmare un lucru foarte respăndit. Aşa dar despre procese se vorbeşte mai mult decăt despre alte lucruri, şi se formează uşor in public partizi *pro* sau *contra*.

Aceasta era să o afle şi Vrenceanu din proprie experienţă. Trupa italiană in representaţia sa de adio juca «Linda de Chamounix». Spătarul care de altminteri nu găsea mare plăcere la asemenea petreceri, credea de datoria sa in imprejurările de faţă să arăte in public convingerea sa in dreptatea causei susţinută de dinsul. Deaceea se duse la teatru şi privea cu ironie in jurul sĕu căud publicul aplauda şi se bucura de lucruri pe care el nu le pricepea de loc. In intr'acte se suea la bufet pentru a-şi aprinde ciubucul. Ambele odăi cam mici şi rĕu luminate, unde venea publicul din teatru spre a se recorì, erau pline de lume; toţi fumau in pripă spre a nu perde inceputul actului viitor dintr'o operă aşa de apreţiată, şi flacăra luminărilor ardea inăbuşită in tumul cel gros de tutun. Unul din cei de faţă zărì pe Vrenceanu şi zise: «Eată căpitenia ţiganilor!» Cuvĕntul fù repetat şi găsit foarte potrivit, mai mulţi tineri se apropiarĕ şi incepurĕ să ridă intr'un chip puţin măgulitor pentru obiectul ilarităţii lor. Vrenceanu inţelese bine că de dinsul işi băteau joc, dar se hotărì să nu-şi arate necazul. Insă imprejurările procesului Viorescu erau discutate cu glas din ce in ce mai tare in imprejurimea lui, pănă ce un tĕnĕr se oprì in faţa sa, şi după

ce-şi scoase pălăria, intrebă politicos: «Nu ne-ai putea tălmăci cucoane Costache cum stă chestia cu scrisoarea cea schimbată? Vrenceanu nu se mai putù stăpănì; el aruncă o privire furioasă asupra tĕnĕrului, se sculă şi pornì spre uşă fără a zice un cuvĕnt. Toţi cei ce erau faţă incepurĕ să ridă cu hohot şi strigătele de: «Căpitenia ţiganilor! Costache bulubaşa ţiganilor!» il urmărirĕ pănă pe scară.

Vrenceanu se aruncă borborosind şi gesticulănd in trăsura sa, care-l aştepta la eşirea teatrului, şi plecă a casă.

Aci il aşteptau douĕ surprinderi de diferite soiuri: El găsi o invitaţie de-a se presenta adoua zi de dimineaţă la Vodă, şi Puricescu gemea in braţele unui doctor — o apoplexie ii paralizase partea dreaptă a trupului.

Vrenceanu nu remase nesimţitor pentru starea nenorocitului sĕu musafir, deşi tot ce simţea şi spunea semena a ciudă. El fierbea şi clocotea. Ăncă atunci cănd venì la Iaşi şi află despre cartea sa de blăstem, nu se simţì indemănă, dar apoi cele ce aflase acolo nu-l liniştirĕ de loc. Că se mai şi imbolnăvise aşa de greu coepitropul sĕu, ii făcea efectul ca şi cum l'ar fi prigonit de pe acum mănia lui Dumnezeu pentru lucrarea lui neomenoasă in tot ce privea pe Lascar.

Trupeşte nu părea să sufere mult Puricescu, dar spaima ce-l cuprinsese şi care se manifesta in căteva cuvinte abia inţelese şi-i umfla peptul resuflănd din greu, trebuea să umple de compătimire chiar şi un suflet nemilos. Spătarul Costache, atins mai mult decăt şi-o mărturisea lui insuş prin intimplarea de la teatru, veghea mare parte din noapte la patul lui Ienache, şi ghicì cu mare greutate dorinţa acestuia de-a inştiinţa pe Catinca despre cele intimplate, şi trimise la mezul nopţii un om călare la Puricești. Abia inspre zioă se culcă.

«Ce-o fi vroind Vodă de la mine?» mormăia Vrenceanu, suindu-se in trăsură adoua zi de dimineaţă, spre a merge la Curte.

Palatul princiar din Iaşi se inalţă pe o piaţă in semicerc formată de căsărmi ce nu au aer măreţ de loc, deosebit

că nu te mai poţi apropia de el pe jos indată ce a inoptat, daca nu vrei ca in faţa şefului suprem al ţării să te mănânce căniі cei numeroşi, care se hrănesc aici din remăşiţele mâncării soldaţilor. S'a intimplat adesea ca un aghiotant să tragă sabia pentru a se lupta cu aceste lighioane setoase de sânge. Palatul insuş, care are destule incăperi pentru mai multe ministerii, corespunde destinaţiei sale; odăile sunt mari şi mobilate cu destul lux, şi dacă intri in saloanele elegante cu prilejul unei serbări, trebue să mărturiseşti că poziţia lui Vodă este representată cu destulă pompă patriotică spre a-şi ţine demnitatea, deşi nu este sprijinită de interese dinastice. Boerii moldoveni au foarte multă logică, apropiindu-se de alesul lor cu cele mai mari semne de supunere şi dându-şi cel puţin aerul de-a avea un respect copilăresc pentru dinsul; ceeace crede fiecare in sufletul său e cu totul indiferent in imprejurările deacolo. Uniforme strălucitoare de militari şi civili sunt in jurul tronului la serbări, şi aghiotanţii domneşti cari ţin locul de şambelani te primesc cu amabilitatea de care am vorbit adeseori in aceste pagine, astfel incât un ton formalist şi ţeapăn e lucru cu neputinţă. Curios e numai numĕrul cel mare de coloneli cari se vede şi care nu corespunde de loc cu puterea armată a principatului. A devenì cât se poate de răpede colonel, eată ambiţia tinerilor de familie, cari intră in miliţie, şi sunt casuri când vremea in care s'a ajuns scopul se poate numĕra numai cu lunile.

Vrenceanu trecù incet dinaintea sentinelei, se urcă pe scară şi deschise uşa odăei alături cu salonul de priimire al lui Vodă. Un aghiotant şi un ofiţer de serviciu il intimpinarĕ şi-l poftirĕ să şeadă pe unul din divanurile cele moi. Vrenceanu se aşteptase să fie singur in sală avĕnd audienţă aşa de dimineaţă; cu atât fù mai mirat când apărându-şi ochiĭ de lumină cu mâna, zărì pe Dolban răzimat a lene lângă fereastră şi ţinĕnd o gazetă in mână.

«Bre! Cucoane Alecule! De unde aĭ eşit?» strigă el, inaintând spre Dolban, care dete din cap fără a se scula.

«Dumneata m'ai chemat, cucoane Costache».

«Negreşit, aceasta am făcut'o, insă nu spre a vĕ intilnì

aci in antecamera lui Vodă. Avem multe de vorbit impreună. Când aţi sosit?»

Fără a respunde la intrebare, vornicul Dolban se sculă şi cam iritat părea tocmai dispus să inceapă o convorbire mai lungă, când se auzì sunetul argintiu al unui clopoţel din odaia de alături şi aghiotantul sări, spre a respunde chemării. Peste puţine secunde furĕ chemaţi impreună, Dolban şi Vrenceanu, pentru a se infăţişa in cabinetul lui Vodă.

Audienţa părea că nu se mai sfirşeşte. In antecameră se adunase in vremea aceea tot felul de jăluitori bărbaţi şi femei care suspinau cu nerăbdare şi se plimbau in lung ş'in larg prin odae, ori şedeau nemişcaţi cu jalba in mănă şi cu ochii ţintiţi spre tavan. In Moldova se duc oamenii bucuros deadreptul la Vodă, dacă treaba merge incet pe la instanţele inferioare sau chiar pe la ministere; atunci vine căte-o poruncă de sus in mijlocul afacerilor curente şi incurcă mersul regulat al fiecărei instanţe prin care trebue să treacă orice judecată.

Aga, in uniformă de colonel, intrâ cu raportul sĕu in mănă să mai mărească numĕrul celor ce aşteptau, apoi mai venì şi un ministru cu un vraf de hărtii. Privirile celor de faţă se făcurĕ şi mai melancolice; ei ştiau că aceşti domni le vor trece inainte, şi teama de-a aştepta foarte mult şi poate de geaba posomorise toate aceste feţe.

Insfirşit se deschise uşa. Vrenceanu eşì cu pas mândru şi cu faţa aprinsă din odaia lui Vodă şi trecù prin sala de aşteptare fără a se uita in jurul sĕu; Dolban il urmă, salutând in dreapta şi in stinga, şi amĕndoi se vĕzurĕ in curĕnd trecĕnd in trăsură peste piaţa palatului, in oraş.

Trebue să se fi petrecut lucruri neobicĭnuite de tot in această audienţă, căci peste douĕ zile procesul lui Viorescu luă o cale cu totul neaşteptată. Advocatul căruia Vrenceanu ii incredinţase afacerea, presentâ inaintea Curţii de apel o hărtie prin care declară că soţia lui Dolban retrăgea pretenţiile sale asupra stării lui Viorescu, de vreme ce după cercetări amĕnunţite eşise la lumină, că istorisirea ţiganilor nu era decăt o poveste pe care o născociserĕ aceştia pentru a-şi resbuna

asupra coboritorului familiei de relele tratamente suferite odinioară din partea reposatului mare logofĕt.

Această ştire produse mare sensaţie in public. Dar şi causa probabilă a unei asemenea schimbări de lucruri fù in curĕnd cunoscută, şi toţi binecuvĕntarĕ influenţa intrebuinţată de Vodă pentru inlăturarea scandalului. Unui observator străin o asemenea simplificare a unui proces trebue să-i facă efectul unui scene de familie, şi in adevĕr că are acest caracter, lucru care ar trebuì să fie foarte liniştitor. In Moldova cea mică Vodă cunoaşte personal mai pe fiecine şi este astfel in stare să se amestece in afaceri cari in Statele cele mari nu se pot hotărì decăt de justiţie.

Intr'un cuvĕnt procesul se sfirşise; de inlocuirea biletului adevĕrat prin cel fals nici nu se mai vorbì şi justiţia nu avea ce mai căuta in treaba aceasta! Toate aceste nu miraserĕ pe nimeni căci erau in năravurile ţării. Istoria se scurse in nimic ca multe lucruri ce ar putea da naştere la procese criminale, care se conduc la inceput cu energie şi indignare şi pe urmă nu se mai pomeneşte de ele decăt sub formă de anecdotă căndd bei intre prieteni un pahar de vin.

Dolban se purtă cum trebue să te aştepţi de la un om cumpănit şi şiret. El se duse rizĕnd pe la cunoscuţi şi istorisì cum insuş spulberase tot procesul, merse la Lascar, se arătă cu el pe unde putea, şi aruncă toată vina de căte ori se ivea prilejul, asupra lui Vrenceanu, ceeace nu era decăt adevĕrul. Tot deodată dădea zor mai mult decăt oricănd să incheie socotelile epitropiei cu Lascar, cu atăt mai mult cu căt toţi trei epitropii se aflau la Iaşi; ei hotărise să se intilnească pentru o prealabilă convorbire la Vrenceanu acasă.

Starea lui Puricescu se imbunătăţise, dar el tot nu putea eşì din odae. Dinaintea patului insănătoşatului se făcurĕ aşa dar pregătirile pentru primire, şi Vrenceanu lucra cu oarecare solemnitate la aceste pregătiri. Cunoscuta masă de cărţi, care era in camera lui de lucru vecinic acoperită cu

hărtii, fu adusă şi se aşezarĕ pe dinsa vrafuri de acte şi foi isolate acoperite cu cifre; pe altă masă era o cutie cu tutun, hărtie de ţigară, dulceaţă şi apă, pentru a inlătura intrarea şi eşirea feciorului; patru luminări de ceară erau aprinse. Catinca ocupa o odăiţă lăngă acea a bolnavului, ea se retrase şi urmă o lungă aşteptare.

Insfirşit o trăsură trase la scară. «Acum pregăteşte-te, cucoane Ienache!» strigă Vrenceanu şi le eşi musafirilor inainte. Puricescu tresări la aceste cuvinte, care-i isbirĕ auzul pe neaşteptate, după ce stătuse multă vreme pe gănduri; sângele i se suì cu răpejune in cap, el fù cuprins de spaimă par'că era să i se intimple ceva extraordinar, işi puse toată silinţa ca să se scoale in sus, dar căzù fără de putere indărăt pe perine.

Dolban şi Lascar intrarĕ in odae zicĕnd seara bună bolnavului, cel dintăi făcù glume asupra stării neputincioase in care se afla Ienache; Lascar cu grozave bătăi de inimă ştia că trebuea să se afle Catinca in apropiere. Vrenceanu se aşezase de indată picior peste picior cu seriositate şi demnitate la masa de cărţi şi apucase o hărtie in mănă; vroia să dea intilnirii un aer cu totul oficial, căci felul in care il trata Lascar făcuse orice relaţie socială cu neputinţă intre dinşii. Tĕnĕrul insă nici nu şi mai aducea aminte că-l insultase. Atătea lucruri deosebite se intimplase deatunci!

Dolban vĕzù, că nici era de găndit la o convorbire introductivă prietenească, şi de aceea incepù a se ocupa de afacerea pentru care se intilnisere. «Te-am rugat să iei parte la această convorbire, tĕnĕrul meu prieten, spre a ne inţelege dacă vrei să supui socotelile noastre tribunalelor sau unui consiliu de familie. Familie in adevĕratul inţeles al cuvĕntului nu ai; cu puţinele rude indepărtate ale părintelui dumitale n'ai stat niciodată in relaţii mai strinse; dar ai putea alege căţi-va bărbaţi de onoare, care ar primì cu plăcere această sarcină, şi astfel am scăpa de-o mulţime de formalităţi migăloase şi am sfirşì lucrul intr'un chip mai prietenesc.

Dolban işi făcuse bine socoteala, cuvintele «formalităţi migăloase» erau cu deosebire bine alese spre a face pe Las-

car să ia hotărirea dorită. «Sunt gata să vĕ ascult, domnilor!» respunse el.

«Imi pare bine», urmă Dolban, «cu atăt mai mult, cu căt are să se ivească dificultăţi intr'o privire in care, mărturisesc, că am fost negligenţi. Arendaşul a plecat şi a lăsat acaretele din Valea-Verde şi tot inventarul in genere in proastă stare».

Un suspin adănc al lui Puricescu, intrerupse pe clipită numai pe Dolban.

«Fără indoială că am făcut demersuri», urmă el, pentru a trage pe armean la respundere; deocamdată insă garantăm căte trei, şi in deosebi cuconu Ienache, cu starea noastră pentru paguba adusă.

Lascar sări in sus. «Nici un cuvĕnt mai mult!» strigă el, roşindu-se de adăncă mişcare sufletească. «Dacă găsiţi, mijloace de-a sili pe arendaş să mĕ despăgubească, atunci faceţi-vĕ datoria. Vechiul meu prieten insă, prietenul reposatului tată-meu, nu trebue să sufere de aceasta. Acum sunt vristnic, şi declar solemn, că mai bine aş remănè cerşetor decăt să primesc un galben măcar din starea lui ca despăgubire. «Linişteşte-te cucoane Ienache», adăogă el, intorcĕndu-şi ochii spre bolnav.

Dar remase inmărmurit şi privirile celorlalţi se indreptarĕ fără voe după ale lui. Puricescu era nemişcat, cu ochii ţintiţi şi cu gura căscată, un al doilea atac de apoplexie ii curmase zilele.

Invălmăşeala in casa lui Vrenceanu ţinù pănă tărziu noaptea; slugile urcau şi coborau scările, trei doctori sosirĕ, chemaţi in grabă unul după altul. Toate ostenelile furĕ zadarnice — Puricescu murise.

Cătă vreme odaea mortului fusese plină cu doftori, prieteni şi slugi, Lascar putù să stea in apropierea Catincăi mai nebăgat in seamă; dar căud se golì şi se făcù incetul cu incetul tăcere in odaea in care mai sta masa de cărţi acoperită cu hărtii şi mai ardeau cele patru luminări, şi remăsese numai Catinca ingenunchiată şi plăngĕnd lăngă patul mortului, el nu indrăsnì să mai remăe acolo şi eşì răpede.

(Sfirşitul in numĕrul viitor).

FOST-AU DACII DE ORIGINE CELTICĂ?

Cestiunea despre originea etnică a dacilor nu s'a deslegat încă definitiv, precum nu s'a lămurit încă nici intrebarea, dacă la formaţiunea naţionalităţii poporului român a contribuit şi alte elemente pe lângă elementul român.

Cu privire la cestiunea cea dintâi unii scriitori atribuesc dacilor când o origine germană, când o origine slavonă, când o origine tracică; alţi etnografi ii declară ori de celţi, ori de traco-celţi sau semi-celţi(1).

Tot aşa s'au emis păreri diferite, cari se contrazic unele pe altele, şi in privinţa elementelor constitutive ale naţionalităţii române. Pe când şcoala puriştilor transilvăneni nu admite cu nici un preţ să fi contribuit la alcătuirea poporului român alt element etnic decât numai romani puri(2); alţi scriitori, privind faptele istorice cu un spirit mai critic, convin a susţine, că neamul românesc s'a format ori din amestecul dacilor cu coloniştii romani ai Impĕratului Traian prin asimi-

1) Vezi *Gr. G. Tocilescu*, «*Dacia inainte de romani*», Bucureşti 1880, pag. 512 sq. — *I. van den Gheyn*, «*Les populations danubiennes, études d'ethnographie comparée*», Bruxelles 1886, pag. 135 sq. — *A. D. Xenopol*, «*Istoria românilor din Dacia Traiană*», vol. I, Iaşi 1888, pag. 65 sq.

2) Vezi *P. Maior*, «*Istoria pentru inceputul românilor in Dacia*», Buda 1834, pag. 10 sq. — *G. Şincai*, «*Chronica românilor*», Iaşi 1853, pag. 7. — *N. Densuşianu*, «*Note critice acupra scrierii d-lui A. D. Xenopol, Teoria lui Rösler*», Bucureşti 1885, pag. 2 sq. — *P. Broşteanu*, «*Geschichte der Romänen in trajanischen Dacien, in Romänische Revue*», V. Jahrgang. I. Heft. Wien 1889, pag. 53 sq.

laţiunea elementului dacic celui roman(1), ori numai din dacii romanizaţi, remaşi in Dacia după tragerea coloniilor romane de către Impĕratul Aurelian(2).

Din aceste diferite teorii privitoare la originea dacilor şi a românilor ar resulta pentru constituirea poporului român o varietate de elemente etnice, cari ar străluci in toate colorile posibile şi imposibile ale etnografiei europene.

Astfel, dacă am admite numai ipotesa celtismului dacilor şi am lăsa la o parte poveţele etnologice ale şcoalei ardelene, am ajunge vrĕnd-nevrĕnd a compune naţiunea română ori din romani şi celţi, ori din romani şi traco-celţi sau semicelţi, ori numai din celţi, ori numai din traco-celţi sau semicelţi, incăt in toate aceste combinaţiuni elementul celtic ar fi mai mult sau mai puţin un element constitutiv neapărat al poporului român.

In articulul de faţă, in care nu ne interesează decăt numai ipotesa celtismului, ne vom incerca a adauge la probele pentru deslegarea negativă a acestei ipotese un argument fonologic foarte important din istoria limbei române, care ne arată intr'un mod evident, că conclusiunile filologice de pănacuma pentru originea celtică a dacilor şi prin daci a românilor trebue să fie ăncă controlate serios.

Acest argument resultă cu necesitate dintr'un raport fonetic, ce există intre limba română şi acele dintre limbile romanice, cari s'au desvoltat pe pămĕntul vechiu celtic un raport, care stă in contrazicere directă cu orice influenţă celtică asupra poporului român.

Şi acest raport ne este deja in parte cunoscut de mai mulţi ani.

In toamna anului 1882 am publicat in «Revista pentru istorie, archeologie şi filologie» a d-lui Gr. G. Tocilescu un articol intitulat «despre pronunţarea lui **s** in limba latină»,

---

1) Vezi *A. D. Xenopol, «Teoria lui Rösler», studii asupra stăruinţei românilor in Dacia Traiană»*, Iaşi 1884, pag. 30 sq.

2) Vezi *Jul. Jung, Die Anfänge der Romänen, in Zeitschrift für österr. Gymnas.»*, Wien 1876.

in care am constatat, că argumentaţiunile filologice ale renumitului filolog german W. Corssen, cumcă **s** «intre două vocale şi după *n*» a avut in limba latină o pronunţare «moale» (asemene lui *z* din cuvintele române *razim, pază* ş. a.), sunt cu desăvĕrşire greşite.

Intre erorile, cari s'au strecurat in demonstraţiunile acestui mare filolog pentru stabilirea pronunţării arătate a lui *s*, am relevat şi acea greşală gravă, comisă prin faptul, că spre a determina din limbile romanice, fiicele limbii latine, valoarea fonetică a acestei consonante in limba mumă, s'a servit in comparaţiunile respective numai de limba italiană şi cea franceză, trecĕnd cu vederea celelalte limbi romanice; insă căud s'a incercat să tragă conclusiuni din această comparaţiune parţială, a cuprins in mod general toate limbile romanice, susţinĕnd, că «**s** s'a pronunţat *moale* in mijlocul cuvintelor, *intre două vocale,* după cum se pronunţă ăncă astăzi in limbile romanice, şi după *n,* care suna *slab*».

Observănd eroarea logică a acestei conclusiuni şi cunoscĕnd, că limba română şi cea spaniolă ne presentă dincontra in toate cuvintele de origine latină, fie la inceputul sau in mijlocul lor, fie intre două vocale sau după *n* un **s** cu o singură valoare fonetică, anume cu cea *vĕrtoasă* (asemene lui *s* din cuvintele române *casă, masă* ş. a.), care este contrare pronunţării *moi* din limba franceză şi cea italiană, am crezut necesar de-a căuta in cămpul vast al filologiei comparative alte probe mai valabile pentru resolvirea cestiunii fonologice a lui **s** din limba latină.

Spre acest scop am pus inainte intre altele şi tendinţa fisiologică cunoscută din istoria limbii, in virtutea căreia consonantele *vĕrtoase* sau *tari* sunt expuse a se transforma in consonantele corespunzĕtoare *moi* sau *slabe,* o tendenţă, care se explică din slăbirea continuă a organelor limbii prin us indelungat, pe căud tendenţa contrară de-a schimba consonantele *moi* sau *slabe* in cele *vĕrtoase* sau *tari* este o imposibilitate organică.

Astfel fiind am susţinut cu drept cuvĕnt, că pronunţarea *vĕrtoasă* a acestei consonante din limba română şi cea

spaniolă este pronunţarea originală, din care s'a derivat cea *moale* din limba franceză şi cea italiană, şi că in limba latină sibilanta **s** a trebuit să se pronunţe pretutindine *vĕrtos*, necăiri *moale* după cum crede Corssen şi cu dinsul toţi ceilalţi filologi.

Şi intr'adevĕr această conclusiune nu numai n'a suferit de la 1882 incoace nicio obiecţiune, ci dincontra in anul 1885 o vedem confirmată pe deplin intr'un op de-o valoare filologică netăgăduită.

Domnul Emil Seelmann, un tĕnĕr filolog german, fost elev al renumitului linguist W. Fœrster, ocupându-se in tot adinsul cu studiul «pronunţării limbii latine după principiile fisiologice-istorice», susţine de asemenea că «argumentaţiunile lui Corssen» despre pronunţarea *moale* a lui **s** in limba latină «sunt cu desăvirşire greşite» şi ajunge aproape pe aceeaşi cale, ca subsemnatul, de-a constata, că «sonul unitar a lui **s** a fost» in limba latină «sub toate punctele de vedere o consonantă plosivă *vĕrtoasă* (stimmlos)»(1).

O singură cestiune insă care ne interesează atăt de mult in articolul de faţă, şi care in anul 1882 nu ne era încă indeajuns cunoscută, ne-o lămureşte d-l Seelmann: este cestiunea teritorială a respăndirii lui **s** *moale* in limbile romanice şi causă acestei muieri.

Eată ce scrie in această privinţă numitul filolog cu ocasiunea relevării greşălilor filologice ale lui Corssen:

«Nu limbile romanice arată **s** *moale* (stimmhaft) intre vocale, ci in cătva numai idiomele, cari s'au desvoltat pe păměntul vechiu celtic: in special limba italiană de la nord, limba franceză şi cea portugheză. In celelalte părţi ale teritorului limbei romane (in Spania, Roma şi Italia de sud) se aude după observaţiunile lui *Joh. Storm*(2) un **s** *vĕrtos*»(3).

1) Vezi in opul său: *Die Aussprache des Lateins nach physiologisch-historischen Grundsätzen*, Heilborn 1885, pag. 303 şi 304.

2) Vezi in opul său: *Englische Philologie. Anleitung zum wissenschaftlichen Studium der englischen Sprache. I. Die lebende Sprache*, Heilbornn 1881, pag. 28 sq.

3) Vezi opul citat, pag. 303.

Din aceste cuvinte resultă destul de clar, că domnul Seelman, dacă cunoştea şi caracterul fonetic al limbei române, punea fără indoeală intre «celelalte părţi ale teritoriului limbei latine», unde «se aude un **s** *vĕrtos*», pe lângă «Spania, Roma, Italia de sud» şi Romănia cu provinciile române vecine ca dovadă, că limba română nu «s'a desvoltat pe păméntul vechiu celtic», ci pe un teritoriu cu totul de altă natură etnică.

Tot din cuvintele de sus ne este permis a intreba, că, dacă limba română s'a desvoltat pe un păméntul cu totul străin elementului celtic, poate cineva să admită, că naţionalitatea poporului român, care este doară identică cu limba română, s'a format pe alt păméntul şi anume pe un teritoriu celtic?

Respunsul la această intrebare nu poate fi decăt negativ, precum şi ipotesa despre originea celtică a dacilor şi prin daci a românilor nu poate avea altă soluţiune decăt numai o soluţiune negativă.

Iaşi in Ianuarie 1889.

V. M. BURLĂ.

ZEFLEMELE

REVISTĂ POLITICĂ ŞI UMORISTICĂ

IN TREI ACTE

DE

I. C. NEGRUZZI şi D. R. ROSETTI.

SUMARUL ACTULUI INTĂIU

Evenimentele din insula Zeflemea! Ruski-mir şi Daily-News.— Artişti dramatici neangajaţi. — Cine va fi Voivod? — Votul liber şi secret. — Inchiderea discuţiei! — Un guvernator şi şeapte umbre.— Regretabil! — Monopolul tutunurilor, chibriturilor şi jocului de cărţi.— Catarama. — Cetăţeni indignaţi. Pif! Paf! Puf!

PERSOANELE:

Edgardo.
Rusofilof.
Axenief.
Englezanskief.
Un domn la parter.
Un alegător.
Guvernatorul.
1-a umbră.
2-a umbră.
3-a umbră.
4-a umbră.
5-a umbră.
6-a umbră.
7-a umbră.
1-iul bărbat.
2-lea bărbat.
Un redactor.
1-iul cetăţean indignat.
Cetăţeni indignaţi.
Ţărani.
Monopolul cărţilor de joc.
Monopolul chibriturilor.
Ţărance.

ACTUL I-iu

Scena representă un port in insula Zeflemea. — In fund se vede marea; in faţă e portul. — La dreapta şi la stinga sunt mai multe case cu două caturi. — Pe frontispiciul de la trei din aceste case, stă scris pe câte-o tablă: Ipocna—Independenţof—Romanief. — Intre casele din dreapta şi stinga, sunt uliţe pe unde intră şi es actorii.

SCENA I.

Rusoflof şi Englezanskief

(Când se ridică cortina, amêndoi, foarte mişcaţi, se plimbă pe malul mării. Din când in când privesc in depărtare cu un ochean mare, unul uitându-se la dreapta, celălalt la stinga).

Rusoflof (ap)

Niet Nicolae Guguianof!

Englezanskief (ap)

Niet Evdochim!

Rusoflof (ap)

Niet Egor!

Englezanskief (ap)

Niet Lilică al nostru!

Rusoflof (către public)

De trei luni de când s'a făcut revoluţia, de când am fost numit de guvernul provisoriu comandant al jandarmeriei insulei Zeflemea, aştept să vie un voivod, şi nu vine nici un voivod. Mê uit cu ocheanul in depărtare, doar voiu zări un bastiment de resboiu sosind cu Nicolae, sau alt prinţ, şi nu soseşte nici un bastiment. (Se plimbă agitat).

Englezanskief (oprindu-se, către public)

De trei luni de când s'a făcut revoluţia, de când am

fost numit de guvernul provisoriu primar al insulei Zeflemea, aştept să vie un voivod, şi nu vine nici un voivod. Mĕ uit cu ocheanul in depărtare, doar voiu zări un bastiment de resboiu sosind cu Lilică al nostru, şi nu soseşte nici un bastiment!

Rusofilof (plimbăndu-se furios şi privind cu ocheanul)

Niet Nicolae, niet Egor, niet cel puţin Calcavuridis!

Englezanskief (plimbăndu-se furios şi privind cu ocheanul)

Niet Evdochim! Niet cel puţin John Bull! (se plimbă amĕndoi foarte aprinşi şi se opresc faţă in faţă).

Rusofilof

Ei, cum ţi se pare?

Englezanskief

Rĕu mi se pare!

Rusofilof

Mult are să mai ţie?

Englezanskief

Nu se ştie ca de pace, dar sunt sigur că prinţul Lilică are să se intoarcă.

Rusofilof

Nicoghe! Niciodată! Egor are să se intoarcă. (Scoate o gazetă). Uite ce scrie la Nevoje-Wremia şi la Ruski-Mir.

Englezanskief

Minciuni.... Nu face parale. (Scoate o gazetă) Uite ce spune la Daily-News, la Pale-Male şi la Daily-Telegraph!

CUPLETE

Rusofilof

Dacă vreun Englez ne vine
Pe loc Rușii il gonesc,
Acelea's lifte străine
Cu noi nu se potrivesc!
Nu, muscalul nu se teme, } *bis.*
Aşa scrie'n Novoi-Wreme? }

Englezanskief

Nu-i ertat să ne numească
Vre un voivod muscal,
Altfel flota Englezească
Vine iute lângă mal,
Şi pe loc il face praf: } *bis.*
Scrie'n Daily-Telegraf! }

Rusofilof

Nu se poate să mai vie
Lilicuţă ear la loc,
Căci sunt la impĕrăţie
Supĕraţi pe dinsul foc.
Şi-l trimit chiar la Sibir } *bis.*
Aşa scrie'n Ruski-Mir! }

(Pe când cântă Englezanskief cel din urmă cuplet, se aude in depărtare bubuitul tunului, insă rar).

Englezanskief

Nu e voe sĕ ne-aducă
Pe Guguianof aici
Căci Englezul il apucă
Şi îi dă un strașnic briciu!
Noauĕ nu ne trebui rus } *bis.*
Aşa scrie'n Daily-News! }

(Bubuitul tunului se aude mai tare şi mai des).

Rusofilof (incremenit)

Ce-i asta?

Englezanskief (incremenit)

Ce s'aude?

Rusofilof (privind cu ocheanul spre mare)

Bubuitul tunului! De sigur sosesc Muscalii ca să ocupe insula Zeflemea! Mĕ duc să-mi pregătesc jandarmeria ca să le fac onorurile militare. (ese fuga prin dreapta).

Englezanskief (privind cu ocheanul spre mare)

Nu! nu sunt muscali! Zăresc un bastiment impodobit cu flori: de sigur se intoarce Lilicuţă al nostru! (strigând) Ura!

Mĕ duc să dau de ştire cetăţenilor! (ese fuga prin stinga. In acest timp bubuitul tunului se aude mai apropiat şi o luntre se opreşte in port in faţa scenei, tremol la orhestră).

SCENA II

Edgardo şi **Axenief.**

Edgardo (in luntre privind in toate părţile)

Nimeni! Nimeni ca să ne primească! cu toate că am anunţat sosirea noastră prin salve de artilerie! Slabă manifestaţie spontanee!

Axenief (are o tobă mare in spinare şi priveşte din luntre)

Rĕu are să ne meargă treaba şi aici!

Edgardo (sărind din luntre)

Dă-te jos, şi nu-ţi uita artileria in luntre.

Axenief

Nu te teme! (se scoboară din luntre şi lasă toba jos).

Edgardo

Asta este tunul cu care am am anunţat sosirea noastră aici! (dă o lovitură in tobă). Acum douĕ zile, eram la Bucureşti; mĕ primblam apelpisit dimpreună cu prietenul meu Axenief. El este de meserie capel-maestru, eu sunt de meserie tenor. Nici eu, nici el, cu toată meseria noastră, n'am putut isbuti să fim angajaţi la opera italiană.

Axenief

Aşa e.... n'am putut isbuti....

Edgardo

Atunci, mi-a trecut prin cap un plan machiavelic.

Axenief

Cât se poate de machiavelic.

Edgardo

Eu care am jucat pe Edgardo in Lucia, eu care am jucat pe Ernani, eu care am cântat: «sono conte, sono duce...»

Axenief

Aşa e, a cântat: «sono conte, sono duce» chiar eu conduceam orhestra.

Edgardo

Eu care am jucat roluri de rege, de impĕraţi, pentru ce n'aş juca un rol de principe? Greutatea era, să găsesc un tron vacant, pentrucă cu tronurile e tocmai ca cu slujbele.... de câte ori ceri să ţi se dea, primeşti respuns: «La vacanţă» şi de obiceiu, la vacanţă te trimite să te plimbi.

Axenief

Cum am păţit-o noi la teatru.

Edgardo

Tocmai! Atunci, m'am imbrăcat cu hainele lui Edgardo, am luat cu mine ca şambelan pe prietenul meu in disponibilitate Axenief, i-am pus in spinare toba mare ca să imiteze bubuitul tunului şi să nu pearză gustul musicei şi am trecut Dunărea, am trecut Marea şi am sosit aici!

Axenief

Ultimele noastre economii le-am intrebuinţat plătind Agenţiei Havas o telegramă prin care anunţă tuturor ziarelor că s'a mai ivit ca pretendent la tronul insulei Zeflemea, prinţul Edgardo Dimitrescof, şi eată-ne! Acum ce o vrea Dumnezeu! (se aud in culise strigătele: Ura! Trăească Lilică! Trăească Egor! Ura! Trăească Guguianof!).

Edgardo

Să trăească Lilică! Să trăească Egor! Să trăească Guguianof! Pentru toţi strigă să trăească, dar n'aud pe nimeni zicênd: să trăească Edgardo!

SCENA III.

Edgardo, Axenief, Rusofilof, Englezanskief, Un domn la parter, Un alegător, Ţărani, Ţărance.

CO R

Ţărani, Ţărance

Să trăească voivodul
Voivodul ce-a sosit
Căci deacuma tot norodul
Va fi vesel, fericit!
Să trăească voivodul
Voivodul ce-a sosit!

Rusofilof (intrând iute şi uitându-se la Edgardo)

Staţi, staţi! Opriţi manifestaţia pentru altă ocasie, căci nu e Guguianof!

Toţi

Ura!

Englezanskief

(intrând răpede pe partea opusă şt uitându-se la Edgardo)

Opriţi! opriţi! Nu strigaţi ura, căci nu e Lilică al nostru!

Edgardo

Aşa e! Nu sunt nici Lilică, nici Guguianof, fac însă parte dintr'o familie aliată cu toate capetele incoronate. Sunt viitorul vostru voivod Edgardo Dimitrescof. Am rude pintre clanii din Scoţia, printre granzii din Spania. Mĕ rudesc cu toţi Trovatorii, Hugenoţii, Traviaţii, Puritanii din lume.

Rusofilof

Ai carte la mănă de la Rusia?

Englezanskief

Carte.... ne carte.... vorbă de geaba. Vrem un domn care să fie ales de noi.

Toţi

Da! da!

Edgardo

Alegere vĕ trebue! Staţi că vĕ dau eu şi alegere. Axenief, adu din luntre lada cu buletinele de vot.

Axenief

Indată. (Aduce din luntre o ladă pe care o deschide şi din care scoate o sumă de afişuri mari albastre şi de hărtiuţe mici albe, precum şi plicuri mici. Destace hărtiile albastre in toată mărimea lor). Poftim!

Edgardo

Cetăţeni! Intr'un popor liber, votul trebue să fie liber şi secret. Prin urmare, fiecare din dumneavoastră va vota in libertate şi in secret. Am să vĕ impart la toţi căte un buletin alb şi căte un buletin albastru de aceeaşi mărime, (le arată şi le imparte) de aceeaşi mărime.

Englezanskief

Nu se potrivesc! Acele albastre sunt mai mari.

Edgardo

Nu face nimic.... votul e secret. (către Axenief) Adu urna!

Axenief

Eat'o! (aduce un borcan mare de sticlă).

Edgardo

Vĕ dau la fiecare căte un plic. (Le imparte). Cei care sunt

V

Constituţie, libertate,
De toţi legea-i mai presus!
Cu aceste vorbe late
Ori când vreau, acei de sus
Te pândesc, te umflă'ncet
Şi te toarnă la secret.
Te pândesc, te umflă'ncet,
Te pun la secret.

Alegătorul (oftând)

O fi! Ba chiar este! (Se depărtează clătinând din cap). Ei, s'a despuiat scrutinul?

Axenief

S'a despuiat de-a rămas gol.

Alegătorul

Care e resultatul?

Axenief

Majoritatea e cu hărtie albastră.

Domnul de la parter

Ia staţi frate. Ciudat lucru! Bine, istoria asta am văzut-o tot la Botoşani.

Axenief

Tăcere, anarhistule! Eată resultatul: Alegătorii in majoritate, ba chiar unanimitate de hărtie albastră, s'au pronunţat pentru voivodul Edgardo. Am găsit şi un vot pentru un civilist, care n'are dreptul să fie ales.... O eroare cum s'a intimplat şi cu alegerea mitropolitului in Bucureşti. Acum, daţi năvală la ura!

Toţi

Ura! Trăească voivodul Edgardo! Ura! Ura!

Edgardo (suindu-se in picioare pe un scaun)

Iubitul meu....

Toți

Ura!

Edgardo

Stați că n'am isprăvit! Iubitul meu popor....

Toți

Ura!

Edgardo

Stați că n'am isprăvit! Iubitul meu popor! Alegerea mea imi aminteşte o anecdotă din vremea predecesorilor mei Petru şi Hasan.

Axenief (trăgĕndu-l de mănică)

E prescripție — au murit.

Edgardo (către Axenief)

Lasă-mĕ să vorbesc şi de morți ca miniştrii cei mari.... Vĕ numii pe predecesorii mei.... Aceasta imi aduce aminte o anecdotă cu alt predecesor al meu Ioanițiu....

Toți

Ura!

Edgardo

Vĕ mulțumesc!... cu toate că n'am spus nimic. In scurt, eată programul meu.... Actul intăiu, serenada din....

Axenief

Ce vorbești de serenadă? Ai uitat că nu mai ești actor?

Edgardo

Bine zici.... Programul meu in ceeace priveşte politica externă, va fi să mĕ razim din toate puterile.

Englezanskief (intrerumpĕnd)

Pe toate puterile....

Edgardo

Din toate puterile....

Englezanskief

Pe toate puterile....

Edgardo (supĕrat coborindu-se după scaun)

Din toate puterile, cu toate puterile şi pe toate puterile. Uite aşa! (Se reazimă tare cu spatele pe Englezanskief care atunci se trage la o parte şi Edgardo cade lung şi lat).

Alegĕtorul

Eată resultatul cănd te razimi pe puteri străine.

Edgardo (sculăndu-se şi scuturăndu-se)

Nu face nimic! Te scoli, te scuturi, şi iţi trece; iţi remăne numai ceva vĕnătaie sub piele.... Pentru politica internă, voiu lua exemplul de la ţara românească.

Toţi

Ura!

Edgardo

Strigaţi Ura! Aceasta imi aminteşte o anecdotă de la 1848....

Axenief

Lasă anecdotele, că nu-ţi mai remăne nimic de spus pentru cameră.

Edgardo

Cetăţeni mĕ opresc aici....

Toţi

Nu!... nu, vorbeşte inainte....

Edgardo

Daţi-mi voie să mĕ opresc aici....

Căți-va alegători!

Inchiderea discuției!

Edgardo

Bravo! Așa vĕ voiu! Am ostenit.... Trebue să fiți și voi obosiți.... prin urmare duceți-vĕ și voi pe la casele voastre.

Toți

Ura! Ura! (Pleacă cântând).

CORUL

Să trăiască voivodul
Voivodul ce-a sosit!
Căci deacuma tot norodul
Va fi vesel, fericit!
Să trăiască Voevodul
Voivodul ce-a sosit.

(Ese poporul și Englezanskief).

SCENA IV.

Edgardo, Axenief, Rusofilof, Un domn la parter, Guvernatorul, Șepte umbre.

Edgardo

Deocamdată, aș dorì măcar un tron de paie, ca să mĕ odihnesc! (Axenief ii aduce un scaun pe care Edgardo șade). Acum voesc să fac cunoștință cu consiliul meu de miniștri.

Rusofilof

Indată!. (Ese și se intoarce in scenă cu guvernatorul urmat de 7 umbre. Pe când orhestra cântă marșul din Aida. Cortegiul defilează și apoi se oprește in fața lui Edgardo). Vĕ recomand pe guvernatorul!

Edgardo

Mĕ bucur!

Guvernatorul

Eată colegul meu.... ministrul distrucţiei publice!

Edgardo

Ah! Ei, cum merge distrucţia publică?

Guvernatorul

De prisos ii vorbeşti Luminăţia Ta, căci nu poate să rĕspunză.... Eu, eu singur rĕspunz pentru toţi.

Edgardo

Şi pentru ce nu poate să vorbească?

Guvernatorul

I s'a intimplat o nenorocire. L-a strins de găt consiliul general al instrucţiunii.

Edgardo

Regretabil!

Guvernatorul

Eată colegul meu de la justiţie.

Edgardo

Ah! Sper că ăsta vorbeşte; trebue să fie chiar limbut de vreme ce este advocat....

Guvernatorul

Nu! Nici ăsta nu vorbeşte. I-au rĕmas in găt nişte magistraţi permutaţi şi destituiţi.

Edgardo

Regretabil!

Guvernatorul

Eată colegul meu de la comerciu şi agricultură.

Edgardo

Nici ăsta n'are limbă?

Guvernatorul

Nu poate să vorbească. I s'a intimplat o nenorocire; i-a ros limba filoxera.

Edgardo

Oare nu se poate vindeca?

Guvernatorul

Am incercat să-l caut cu o doftorie străină.... Naftalina.... Am şi cheltuit cu ea un milion.

Edgardo

Un milion!... Regretabil....

Guvernatorul

Mĕ ertaţi, Luminăţia Voastră.... Nu cumva sunteţi junimist?

Edgardo

Pentru ce?

Guvernatorul

Vĕ auz zicĕnd mereu regretabil.... regretabil..

Edgardo

Nu sunt junimist, dar sunt abonat la România liberă.

Guvernatorul

Ah! Şi mai regretabil.. !—Eată colegul meu dela rĕsboiu, de la finanţe, externe, lucrări publice,.... nici unul nu vorbeşte.... Dacă doreşti să ştii ceva, intreabă-mĕ pe mine. (Bătĕndu-şi peptul). Eu respund pentru toţi.

Edgardo

Dacă nici unul nu vorbeşte, ce caută aici? Ce sunt dumnealor?

Guvernatorul

Sunt umbrele mele!

Domnul din parter

Staţi frate, că am auzit eu vorba asta in cameră la Bucureşti.

Guvernatorul

Tăcere anarhistule!

Edgardo

Înţeleg cum merge treaba.

I

Pentru dinşii tu răspunzi
Şi sub aripă-i ascunzi
Fiind slabi de balamale
Căci sunt toţi umbrele tale.

7 umbre

Suntem slabi de balamale
Fiind toţi umbrele tale,
Suntem umbre, suntem umbre,
Suntem umbre, suntem umbre!

II

Edgardo

După-un ordin ce primesc
Scot din slujbă şi numesc,
Jucând roluri oficiale
Căci sunt toţi umbrele tale!

7 umbre

Jucăm roluri oficiale
Căci suntem umbrele tale,
Suntem umbre, suntem umbre,
Suntem umbre, suntem umbre!

III

Edgardo

La justiţie, interne,
La finanţe, la externe,
Ei nu fac două parale
Căci sunt toţi umbrele tale.

7 umbre

Nu facem două parale
Căci suntem umbrele tale,
Suntem umbre, suntem umbre,
Suntem umbre, suntem umbre!

Edgardo

Te primesc şi aşa! Cel puţin când imi va veni poftă, pot să mĕ pun şi eu la umbră! Să vedem acum care sunt veniturile statului, ca să ştiu cum stăm cu bugetul.

Guvernatorul

Veniturile statului, indată! Numai aş ruga pe Luminăţia voastră, să-mi dea voie să-mi trimit umbrele acasă, pentrucă sunt foarte supuse, vin când le chem şi pleacă când le gonesc.

Edgardo

Bucuros.

Guvernatorul (comandând)

La stinga impre—jur! (umbrele fac la stinga imprejur). Marş!

7 umbre (pleacă cântând)

Nu facem două parale
Căci suntem umbrele tale,
Suntem umbre, suntem umbre
Suntem umbre, suntem umbre!

SCENA V.

Edgardo şi Guvernatorul.

Edgardo

Ei, arată-mi veniturile statului.

Guvernatorul

Trebue să ştii Măria ta, că noi suntem un stat emina-

mente democratic şi liberal, prin urmare n'avem decăt monopoluri.

Edgardo

Liberalism şi democratism cu monopoluri, nu prea se potriveşte.

Guvernatorul

Ba da, pentrucă noi avem chiar şi monopolul liberalismului.

Edgardo

Care vĕ sunt veniturile?

Guvernatorul

Numĕrul unu. Monopolul tutunurilor. Il am in buzunar. (Scoate o tabatieră şi o dă lui Edgardo).

Edgardo

(deschide tabatiera care conţine bulgări de sare)

Aţi făcut eroare! Asta e sare, nu tutun!

Guverratorul

Nu, nu e eroare. Monopolul tutunului şi al sării sunt impreună... cumulează... Din această pricină, sarea are gust de tutun şi tutunul are gust de sare...

Edgardo

Şi căte clase de tutunuri aveţi?

Guvernatorul

Pe hărtie patru, plus o specialitate, plus o extra specialitate, dar in realitate n'avem decăt una, pentrucă am decretat ăncă de la 48 că in ţara noastră nu mai există distincţiune de clase. Toţi, oameni şi tutunuri nu formează decăt o clasă, intăia ca a patra, a patra ca cea dintăi. Distincţiunea intre clase nu mai există decăt la plata birului şi la plata tutunului.

Edgardo

Frumos lucru e și egalitatea. Ce monopoluri mai aveți?

Guvernatorul

Monopolul cărților de joc.

Edgardo

Și pe acela il porți in buzunar?

Guvernatorul

Nu, acela e la un coleg al meu. Voiți să apară monopolul cărților de joc?

Edgardo

Da.

Guvernatorul

La moment. (Scoate o piesă de 5 lei și o trântește pe scânduri). Cât aude acest sgomot, pe loc să arată.

SCENA VI.

Edgardo, Guvernorul și Monopolul cărților de joc.

Monopolul cărților

(se deschide o trapă și ese monopolul cărților de joc, ținênd o pereche de cărți in mână. — vorbește iute)

Present! Am auzit sunând bani, eată-mĕ. Ce poftiți? Stos, maca, lansquenet, ghiurdum, écarté, tralala, la guerre, trente-et-un, whist, ferbel, pichet, conținа? Sau voiți să vĕ fac scamatorii, să vĕ ghicesc gândurile, să vĕ spun de dragoste, dacă dama de tobă are să vĕ vie cu bucurie pe drum de seară, dacă o să faceți vre-o moștenire, cât o să trăiți, cum are să vĕ fie mireasa, cum are să vĕ fie norocul? Toate le știu, toate le fac, toate le ghicesc, toate le potrivesc, toate, toate, toate.

I

Eu sunt monopolul cărţilor de joc
Azi aduc ruină, mâni aduc noroc,
Ale mele dame de patru coloare
Sunt din femei cele mai atrăgătoare,
Ai mei regi toţi patru negri şi bălani
Sunt cei mai puternici dintre suverani.

II

Adesea la cluburi cu cărţile'n mâni
Stau in jurul mesei tineri şi bătrâni,
De cu noapte până soarele resare
Lăsându-şi copii, nevasta'n uitare,
Lăsând casă, masă şi află in joc
Adesa ruină, rareori noroc.

III

Câte o dată 'n taină, la cărturăreasă
Vine-o coconiţă, tânără, frumoasă,
Ş'aruncând o pungă — cu adânc suspin
Aşteaptă ca baba s'aline al său chin
Căci ea care arde de-al dragostei foc
In cărţi vrea să afle speranţă, noroc.

Edgardo

Multe ştii, multe faci, eu n'aş dorì decât un singur lucru. Să-mi dai voe să trag o carte. Dacă o fi roşie, domnia mea are să meargă bine, dacă o fi neagră, are să meargă prost.

Monopolul cărţilor (intinzându-i jocul)

Poftim.

Edgardo (trage o carte)

E neagră!

Guvernatorul

Nu se prinde.

Edgardo

Aşa e; nu se prinde. Să mai trag una. (Către monopol). Amestecă-le bine. (trage o carte). Ear neagră!

Guvernatorul

Nu se prinde.

Edgardo

Ear nu se prinde? Fie! Să-mi mai incerc odată norocul. (trage o carte suspinând). Tot neagră!

Guvernatorul

Nu se prinde.

Edgardo

Ce, nu se prinde? Aruncă-le mai bine toate la naiba in foc.

Guvernatorul

In foc: la moment! Să vie monopolul chibriturilor, mĕ mir pentru ce a intărziat păn acum!

SCENA VII.

Edgardo, Guvernatorul, Monop. cărţilor, Monop. chibriturilor, Doi bărbaţi.

O voce (in culise)

Haide, haide! Mai e niţel şi am ajuns. Hopa!

Monop. Chibriturilor

(ţinut de doi bărbaţi, unul la dreapta, altul la stinga strănută)

Atşi!

Edgardo

Să-ţi fie de bine!

Monop. chibriturilor

Atşi!

Edgardo

Să-ţi fie de bine!

Monop. chibriturilor

Atşi!

Edgardo

Să-ţi fie de bine!

Guvernatorul

Ajunge, Măria ta, că nu mai isprăveşti până mâine. Nu vezi că Monopolul chibriturilor e bolnav? Are guturaiu... apă la cap.

Monop. cărţilor

Apă la cap?

Guvernatorul

Da, e un sistem de monopol perfecţionat. Fiecare chibrit se bagă mai intâi in fosfor şi apoi in apă: asta de când fabricăm in ţară, şi astfel abia se aprinde un chibrit de cutie. (Monopolul chibriturilor strănută, Monopolul cărţilor de joc il şterge la nas). Prin urmare orice om e nevoit să intrebuinţeze cel puţin 20 de cutii pe zi şi venitul creşte. (In vremea aceasta monopolul chibriturilor scoate mereu chibrituri din piept şi le dă oamenilor care o ţin şi care le aşează in alte cutii).

Edgardo

Bravo! Ingenioasă idee! Dar ce tot face cu chibriturile care le scoate din piept?

Guvernatorul

Asta e alt sistem de monopol şi mai perfecţionat. Fiecare cutie trebue să conţie o sută de chibrituri... Monopolul nostru ce face? Treizeci la sută le pune la o parte la casa de economie, ca să aibă la bătrâneţe... şi venitul creşte.

Edgardo

Bravisimo! Bre, mare financiar e monopolul ăsta! (Se aude larmă in culise şi ceartă).

SCENA VIII.

Edgardo, Guvernatorul, Monopolul cărţilor, Monopolul chibriturilor, Rusofilof, Axenief, Un redactor.

Edgardo

Ce e sgomotul ăsta? Ce s'a intimplat?

Axenief

(intrănd uluit, fuga şi avĕnd ziare in mănă)

Luminăţia ta! Luminăţia ta! Am păţit-o! Mare parte din locuitori sunt resculaţi: toţi sbiară că ai să pui biruri peste biruri, monopoluri peste monopoluri. Uite, ceteşte! Ceteşte ce scrie la Ipocna, la Independenţof, la Romanief gazet, şi mai ales, mai ales, Ipocna e de vină. Trebue sdrobită!

Un redactor (ese pe jumĕtate afară din redacţie)

Ce poftiţi cu mine?

Axenief

Cu tine? Am să-ţi sparg capul, litfă spurcată!

Redactorul

Nu-mi e frică, umblu armat. Am revolvere in buzunar.

Axenief

Am să-ţi dau eu revolvere...

Redactorul

De o cam dată, primeşte asta (îl loveşte cu piciorul dinapoi); suvenir de la mine.

Axenief

Ah! (puindu-şi măna pe partea lovită). M'a lovit la cataramă! (sbierănd). Mĕ constituiu parte civilă!

Aulică, dragă mamă,
M'a lovit la cataramă!

Toţi

L'a lovit la cataramă!

Axenief

Ce ingrozitoare dramă,
M'a lovit la cataramă!

Toţi

L'a lovit la cataramă!

Axenief

Daţi-mi vată, daţi-mi scamă
M'a lovit la cataramă!

Toţi

L'a lovit la cataramă!

Axenief

Mi-a făcut trupul păstramă
M'a lovit la cataramă!

Toţi

L'a lovit la cataramă!

Edgardo

Să lovească la cataramă pe Axenief, şambelanul meu. (furios). Căpitan Rusofilof!

Rusofilof

Present!

Edgardo

Tolerezi dumneata asemenea fapte!.. Dar naţiunea? Ce face naţiunea? Nu se indignează?

Rusofilof

Se indignează indată la cărciuma din colţ. Mai are o cinzeacă şi vine la moment, indignată gata.

SCENA IX.

Aceleași persoane, Cetățeni indignați, Un redactor

Guvernatorul (țipând)

Loc, loc, că vine națiunea indignată!

Cetățeni indignați (intră dând năvală)

Dați năvală, dați năvală
Fără frică și sfială,
Dați năvală, dați năvală
Fără frică și sfială!

I-iul Cetățean

Pe cei ce scriu la presă

Corul

. . . . . ce scriu la presă,

I-iul Cetățean

Noi prea mult îi iubim,

Corul

. . . . . iubim!

I-iul Cetățean

Nu le facem procese

Corul

. . . . . facem procese

I-iul Cetățean

Dar cu bâta-i cinstim

Corul

. . . . . cinstim!

I-iul Cetăţean

Pe ori cine bărfeşte

Corul

. . . . . cine bărfeşte

I-iul Cetăţean

Noi pe loc il umflăm

Corul

. . . . . umflăm

I-iul Cetăţean

Şi liberaliceşte

Corul

. . . . . beraliceşte

I-iul Cetăţean

Cu bătă ii tratăm

Corul

. . . . . tratăm

I-iul Cetăţean

Căci nu sunt, nu sunt, nu sunt beat
Ci eu sunt, eu sunt indignat!

Iuruş băete! Foc şi părjol să se aleagă!

Corul

Daţi năvală, daţi năvală,
Fără frică şi sfială.
Daţi năvală, daţi năvală,
Fără frică şi sfială!

(Toţi cetăţenii indignaţi se răped asupra redacţiilor, sbierând, ţipând, spărgênd şi dărămând cu ciomegele).

Redactorul (apare pe casă)

Domnilor! Domnilor! Staţi să parlamentăm!

I-iul Cetăţean

Nu! Nu! Unde vĕ sunt revolverele! Vĕ lăudaţi cu revolvere! Scoateţi revolvere!

Redactorul (căutându-se prin buzunare)

L'am uitat acasă. Daţi-mi voe să mĕ duc să-l aduc.

I-iul Cetăţean

Unde e Maxicof, să l mănânc fript.

Redactorul

A sărit gardul şi s'a ascuns in pivniţă la vecin.

I-iul Cetăţean

Unde e Tăndarache, Kairolovici şi cu tot neamul?

Redactorul

A fugit pe acoperişul casei.

I-iul Cetăţean

Iuruş băeţi! Daţi năvală! Pif! Paf! Puf? (toţi se răped asupra redacţiei cântând):

Daţi năvală, daţi năvală
Fără frică şi sfială,
Daţi năvală, daţi năvală
Fără frică şi sfială! (mare scandal).

(Cortina cade).

BIBLIOTECA CENTRALA A REGIUNII BANAT

Bucureşti. Stabilimentul grafic Socec & Teclu. — 27,942.